

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....	1
ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ ΤΟΜΟΣ Β'	3
ΥΠΕΡ ΗΣΥΧΑΖΟΝΤΩΝ. (Σελ. 56)	3
ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΡΩΤΗ	3
ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ ΠΡΩΤΗ	3
ΛΟΓΟΣ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΙΕΡΩΣ ΗΣΥΧΑΖΟΝΤΩΝ	3
ΚΑΤΑ ΤΙ ΚΑΙ ΜΕΧΡΙ ΤΙΝΟΣ ΛΥΣΙΤΕΛΗΣ.....	3
Η ΠΕΡΙ ΛΟΓΟΥΣ ΤΡΙΒΗ. (Σελ. 60)	3
ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ (Σελ. 116)	16
ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ (Σελ. 120).....	16
ΛΟΓΟΣ	16
ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΙΕΡΩΣ ΗΣΥΧΑΖΟΝΤΩΝ	16
ΤΩΝ ΠΡΟΤΕΡΩΝ Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ	16
ΟΤΙ ΤΟΙ ΠΡΟΗΡΗΜΕΝΟΙΣ ΕΝ ΗΣΥΧΙΑ ΠΡΟΣΕΧΕΙΝ	16
ΕΑΥΤΟΙΣ ΟΥΚ ΑΣΥΝΤΕΛΕΣ ΕΝΔΟΝ ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ	16
ΠΕΙΡΑΣΘΑΙ ΚΑΤΕΧΕΙΝ ΤΟΝ ΟΙΚΕΙΟΝ ΝΟΥΝ.....	16
ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΡΙΤΗ (Σελ. 146).....	22
ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ ΤΡΙΤΗ	23
ΛΟΓΟΣ	23
ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΙΕΡΩΣ ΗΣΥΧΑΖΟΝΤΩΝ	23
ΤΩΝ ΠΡΟΤΕΡΩΝ Ο ΤΡΙΤΟΣ.....	23
ΠΕΡΙ ΦΩΤΟΣ ΚΑΙ ΦΩΤΙΣΜΟΥ ΘΕΙΟΥ ΚΑΙ ΙΕΡΑΣ ΕΥΔΑΙΜΟΝΙΑΣ	23
ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΝ ΧΡΙΣΤΩ ΤΕΛΕΙΟΤΗΤΟΣ.....	23
ΛΟΓΟΣ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΙΕΡΩΣ ΗΣΥΧΑΖΟΝΤΩΝ	50
ΤΩΝ ΥΣΤΕΡΩΝ Ο ΠΡΩΤΟΣ (Σελ. 260).....	50
ΔΙΗΓΗΣΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΥΠΟ ΤΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ	50
ΒΑΡΛΑΑΜ ΣΥΓΓΡΑΦΕΝΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΙΕΡΩΣ ΗΣΥΧΑΖΟΝΤΩΝ	50
ΤΙΣ Η ΟΝΤΩΣ ΣΩΤΗΡΙΟΣ ΓΝΩΣΙΣ ΚΑΙ ΤΟΙΣ ΟΝΤΩΣ	50
ΜΟΝΑΧΟΙΣ ΠΕΡΙΣΠΟΥΔΑΣΤΟΣ Η ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΛΕΓΟΝΤΩΝ	50
ΤΗΝ ΕΚ ΤΗΣ ΕΞΩ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΓΝΩΣΙΝ ΟΝΤΩΣ ΣΩΤΗΡΙΟΝ	50
ΛΟΓΟΣ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΙΕΡΩΣ ΗΣΥΧΑΖΟΝΤΩΝ	71
ΤΩΝ ΥΣΤΕΡΩΝ Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ (Σελ. 348).....	71
ΠΕΡΙ ΠΡΟΣΕΥΧΗΣ	71
ΛΟΓΟΣ	86
ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΙΕΡΩΣ ΗΣΥΧΑΖΟΝΤΩΝ	86
ΤΩΝ ΥΣΤΕΡΩΝ Ο ΤΡΙΤΟΣ. Σελ. (410)	86
ΠΕΡΙ ΦΩΤΟΣ ΙΕΡΟΥ	86
ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΔΕΥΤΕΡΩΝ (Σελ. 568).....	124
ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΣΥΜΒΑΙΝΟΝΤΩΝ ΑΤΟΠΩΝ	124
ΕΚ ΤΩΝ ΔΕΥΤΕΡΩΝ ΤΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΒΑΡΛΑΑΜ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ "Η ΠΕΡΙ ΘΕΩΣΕΩΣ.....	124
ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΔΕΥΤΕΡΩΝ (σελ. 646).....	143
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΚΒΑΙΝΟΝΤΩΝ ΑΤΟΠΩΝ	143
ΕΚ ΤΩΝ ΤΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΒΑΡΛΑΑΜ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ	143

ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΔΕΥΤΕΡΩΝ Ο ΤΡΙΤΟΣ (Σελ. 694).....	155
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΚΒΑΙΝΟΝΤΩΝ ΑΤΟΠΩΝ	155
ΕΚ ΤΩΝ ΤΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΒΑΡΛΑΑΜ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΩΝ	155

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ ΤΟΜΟΣ Β'

ΥΠΕΡ ΗΣΥΧΑΖΟΝΤΩΝ. (Σελ. 56)

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΡΩΤΗ

Ἐπειδὴ τινων ἥκουσα λεγόντων δεῖν μεταδιώκειν τήν ἔξω σοφίαν καὶ τούς μονάζοντας, ὡς ἄνευ ταύτης οὐκ ἐνόν ἀγνοίας καὶ ψευδῶν ἀπαλλαγῆναι δοξασμάτων, καν εἰς ἀπάθειαν ἀφίκηται τις ἄκραν, οὐδέ τελειότητός τε καὶ ἀγιότητος ἐπιλαβέσθαι, εἰ μή πανταχόθεν τό εἰδέναι συλλέξει, μάλιστα δέ τῆς καθ' Ἑλληνας παιδείας, θεοῦ γάρ καὶ αὕτη δῶρον τῶν προφήταις καὶ ἀποστόλοις δι' ἀποκαλύψεως δεδομένων ὅμοιώς, καὶ γνῶσις δι' αὐτῆς τῶν ὄντων τῇ ψυχῇ προσγίνεται καὶ τό γνωστικόν κρεῖττον ὃν ἀπασῶν τῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων κοσμεῖ, πᾶσάν τε ἄλλην κακίαν ἔξορίζει τῆς ψυχῆς, καὶ γάρ πᾶν πάθος ἐξ ἀγνοίας φύεται τε καὶ κρατύνεται, ἀλλά καὶ εἰς τήν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν ποδηγεῖ τόν ἀνθρωπὸν ἄλλως γάρ οὐκ ἔνι γνῶναι τόν Θεόν, εἰ μή διὰ τῶν αὐτοῦ κτισμάτων ἐπειδὴ ταῦτ' ἥκουσα λεγόντων, ἥκιστα μέν ἐπείσθην, τῆς μικρᾶς ἐν τῇ μοναχικῇ πολιτείᾳ μοι πείρας πᾶν τούναντίον προδειξάσης, ἀπολογήσασθαι δέ πρός αὐτούς οὐκ ἡδυνήθην, ἐπεὶ καὶ λόγον ὑψηλότερόν τινά φασιν, ὡς «οὐχ ἀπλῶς τῆς τε φύσεως πολυπραγμονοῦμεν τά μυστήρια καὶ τόν οὐρανοῦ καταμετροῦμεν κύκλον καὶ τάς ἀντιτεταγμένας τῶν ἀστρων κινήσεις ἐρευνώμεθα, συνόδους τε καὶ ἀποστάσεις καὶ ἐπιτολάς τάς τούτων καὶ τά ἐκ τούτων συμβαίνοντα θηρώμεθα καὶ μέγα φρονοῦμεν ἐπί τούτοις, ἀλλ' ἐπεὶ τούτων μέν οἱ λόγοι ἐν τῷ θείῳ καὶ πρώτῳ καὶ δημιουργικῷ νῷ, τῶν δὲ ἐν ἐκείνῳ (σελ. 58) λόγων αἱ εἰκόνες ἔνεισι τῇ καθ' ἡμᾶς ψυχῇ τούτων οὖν ἐν ἐπιγνώσει σπεύδομεν γενέσθαι καὶ διαιρετικαῖς καὶ συλλογιστικαῖς καὶ ἀναλυτικαῖς μεθόδοις τῶν τῆς ἀγνοίας ἐαυτούς τύπων ἀπαλλάξαι καὶ οὕτω καθ' ὅμοιώσιν, ζῶντές τε καὶ μετά θάνατον, εἶναι τοῦ ποιήσαντος». Ἐπεὶ οὖν πρός ταῦτα οὐχ ἱκανός εἶναι ἀντιπεῖν ἐνόμισα, σιωπήσας πρός ἐκείνους τότε, παρά σοῦ νῦν ἀξιῶ, πάτερ, διδαχθῆναι τούς ὑπέρ τῆς ἀληθείας λόγους, ὡς ἔτοιμος γενούμην κατά τόν ἀπόστολον «λόγον διδόναι περὶ τῆς ἐν ἡμῖν ἐλπίδος».

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ ΠΡΩΤΗ

ΛΟΓΟΣ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΙΕΡΩΣ ΗΣΥΧΑΖΟΝΤΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΙ ΚΑΙ ΜΕΧΡΙ ΤΙΝΟΣ ΛΥΣΙΤΕΛΗΣ

Η ΠΕΡΙ ΛΟΓΟΥΣ ΤΡΙΒΗ. (Σελ. 60)

Ἄδελφέ, «καλόν χάριτι βεβαιοῦσθαι τήν καρδίαν», ἀποστολικῶς εἰπεῖν· λόγω δέ πῶς ἂν ἐνδείξατό τις τό ὑπέρ λόγον ἀγαθόν; Χρή τοίνυν καὶ κατά τοῦτό σε χάριτας ὁμολογεῖν Θεῷ χάριν παρασχόντι τοιαύτην, ἢ τοῖς τά πάντα οἰομένοις εἰδέναι περιουσίᾳ σοφίας οὐδὲ ἐπί νοῦν ἔρχεται, Καν μή τούτοις ἀντιλέγειν ἔχῃς, καίτοι τῆς ἀληθείας μή καταστοχαζομένους εἰδώς, δυσχεράνειν οὐ δεῖ. Σύ μέν γάρ ἔργω πεπεισμένος, πάντῃ τε καὶ πάντως εἰς τό διηνεκές ἐστηριγμένος ἔσῃ καὶ

ἀπερίτρεπτος, μόνιμον ἔχων παρά σεαυτῷ τήν τῆς ἀληθείας ἵδρυσιν. Οἱ δέ λογικαῖς ἀποδείξειν ἐπερειδόμενοι περιτραπήσονται πάντως καν μή νῦν ὑπό σοῦ καὶ γάρ «λόγῳ παλαίει πᾶς λόγος», δηλαδή καὶ ἀντιπαλαίεται, καὶ τὸν νικῶντα λόγον διά τέλους εὑρεῖν ἀμήχανον, ὡς εἶναι τῆς οἰκείας ἡττης ἀνέλπιδα· καὶ τοῦτ' ἔδειξαν Ἑλλήνων παῖδες καὶ οἱ κατ' ἐκείνους σοφοί, κρείττονι τῷ δοκεῖν δείξει λόγου διηνεκῶς ἀλλήλους ἀνατρέποντες καὶ ὑπὲρ ἀλλήλων ἀνατρεπόμενοι.

Πρός οὖν τούς ἐκείνους προσέχοντας διὰ βίου καὶ θηρωμένους γνῶσιν ἐκ τῆς ἔξω παιδείας καὶ ταύτην ἐπὶ τοσοῦτον ἐγκωμιάζοντας ταῦτ' εἰπών, ἀποχρώντως τε καὶ πρεπόντως, ἐμοὶ γε δοκεῖν, ἐρεῖς, ὡς «οὐ μᾶλλον γνῶσιν (σελ. 62) ἡ ἀγνωσίαν ἐκ τούτων ὑμῖν αὐτοῖς περιποιεῖσθε, ὡς βέλτιστοι». Καθάπερ γάρ οἱ τῆς παρ' ἀνθρώπων ἐφιέμενοι δόξης καὶ πάνθ' ὑπέρ αὐτῆς πράττοντες ἀδοξίας μᾶλλον ἡ δόξης ἐπιτυγχάνουσιν, ἐπείπερ ἄλλοις ἄλλα ἀρέσκει, τὸν αὐτόν τρόπον καὶ οἱ παρά τῶν ἔξω σοφῶν τήν γνῶσιν θηρώμενοι μᾶλλον ἀγνωσίαν κατ' αὐτούς ἐκείνους ἡ γνῶσιν καρποῦνται· διαφέρουσι γάρ ἀλλήλων αἱ δόξαι καὶ διαφέρονται πρός ἀλλήλας καὶ οἱ ἀντικείμενοι πλείους τῶν ὁμολογούντων ἐκάστῃ. Τό δέ πιστεύειν εἰρηκέναι τινά τούτων δυνηθῆναι τούς ἐν τῷ δημιουργικῷ νῷ λόγους, μή καὶ λίαν πλημμελές ἦ· «τίς γάρ ἔγνω νοῦν Κυρίου;» φησίν ὁ ἀπόστολος· εἰ δέ μή τούτους, οὐδέ τάς ἐν τῇ ψυχῇ τούτων εἰκόνας ἐκ τῆς ἔξω σοφίας συνιδεῖν ἐστι. Ψευδογνωσία τοίνυν ἐστίν ἡ ἐκ ταύτης τῆς σοφίας τό κατ' εἰκόνα θείαν θηρωμένη γνῶσις. Οὕκουν, οὐκ ἔσται δι' αὐτήν τῇ αὐτοαληθείᾳ ἐμφερής ἡ ταύτην ἔχουσα ψυχή, ἀλλ' οὐδέ ποδηγοῖτο ἃν πρός τήν ἀληθειαν ἐκ ταύτης· καὶ ἡ καύχησις λοιπόν ματαία τῶν ἐπ' αὐτῇ τούτου γε ἔνεκα σεμνυνομένων. Ἄκουέτωσαν Παύλου σαρκικήν σοφίαν καλοῦντος τήν θύραθεν, ὃς καὶ «νοῦν σαρκός» λέγει τήν «ψυσιοῦσαν γνῶσιν». Ἡ τοίνυν τῆς σαρκός σοφία πῶς τῇ ψυχῇ τό κατ' εἰκόνα παρέξεται; «Βλέπετε», φησί, «τήν κλῆσιν ἡμῶν· οὐ πολλοί σοφοί κατά σάρκα, οὐ πολλοί δυνατοί, οὐ πολλοί εὐγενεῖς». Ὡς οὖν ἡ τῆς σαρκός εὐγένειά τε καὶ δύναμις τήν ψυχήν οὐκ ἐνδυναμώσειν ἃν οὐδὲ ἐξευγενίσειν, οὔτως οὐδὲ ἡ τῆς σαρκός (σελ. 64) σοφία σοφήν ἀπεργάσεται τήν διάνοιαν. Καὶ ὅντως ἀρχή σοφίας γνῶναι σοφίαν, ὥστε διελέσθαι καὶ προελέσθαι τῆς χαμερποῦς καὶ γηίνης καὶ ἀνονήτου τήν μεγαλωφελῆ καὶ οὐρανίαν καὶ πνευματικήν καὶ παρά Θεοῦ καὶ πρός Θεόν ἐρχομένην καὶ Θεῷ τούς κτησαμένους συμμόρφους ἀποδεικνῦσαν.

Οὐ μήν, ἀλλ' ἐπεί, καθάπερ κάκεῖνοι λέγουσι, τῶν ἐν τῇ δημιουργικῷ νῷ λόγων αἱ εἰκόνες ἐν ἡμῖν εἰσὶ, τί τό ταύτας τήν ἀρχήν ἀχρειῶσαν τάς εἰκόνας; Οὐχ ἡ ἀμαρτία καὶ ἡ τοῦ πρακτέου εἴτε ἀγνοια εἴτε περιφρόνησις; Διατί μή ἀδιδάκτως ἐνορῶμεν ταύτας, ἐν ἡμῖν αὐτοῖς οὖσας ἐντετυπωμένας; Οὐχ ὅτι τό παθητικόν μέρος τῆς ψυχῆς κακῶς ἐπαναστάν αὐτάς τε διέστρεψε καὶ τό διορατικόν αὐτῆς συνέχεε καὶ μακράν ἐποίησε τής ἀρχετύπου καλλονῆς; Οὔκον τούτου παντός μᾶλλον ἐπιμελητέον καὶ τῆς ἀμαρτίας ἀφεκτέον καὶ τόν νόμον τῶν ἐντολῶν διά πράξεως ἀναγνωστέον καὶ ἀρετῆς πάσης ἀνθεκτέον καὶ δι' εὐχῆς καὶ θεωρίας ἀληθοῦς ἐπανιτέον πρός Θεόν, τόν βουλόμενον τό τε κατ' εἰκόνα σῶν καὶ τήν ἀληθογνωσίαν σχεῖν. Καθαρότητος γάρ ἄνευ, κἄν μάθης τήν ἀπό Ἀδάμ μέχρι συντελείας φυσικήν φιλοσοφίαν, μωρός οὐδέν ἡττον, ὅτι μή καὶ μᾶλλον, ἐση ἡ σοφός ἐκείνης δέ ἄνευ, καθαρθείς καὶ τῶν πονηρῶν ἡθῶν καὶ δογμάτων ἀπαλλάξας τήν ψυχήν, τήν νικῶσαν τόν κόσμον τοῦ Θεοῦ σοφίαν κτήσῃ καὶ «τῷ μόνῳ σοφῷ Θεῷ» συνδιαιωνίσεις ἀγαλλόμενος. Δογμάτων δέ λέγω, οὐ τῶν περί μεγέθους κινήσεως οὐρανοῦ καὶ τῶν κατ' οὐρανόν σωμάτων καὶ ὅσα διά ταῦτα γίνεται, οὐδέ γῆς καὶ τῶν περί γῆν καὶ τῶν ἐντεθησαυρισμένων ταύτη μετάλλων καὶ λίθων διαυγῶν, (σελ. 66) οὐδέ τῶν ἐκ τῆς διπλῆς ἀναθυμίασεως κατά τόν ἀέρα συμβαινόντων. Πρός

γάρ ἐπιστήμην τῶν τοιούτων βλέποντες πᾶσαν ἀπαυθύνειν σπουδήν τε καί ζήτησιν αἱρεσίς ἔστιν Ἑλληνική· οἱ γάρ Στωϊκοί πάντες τέλος τῆς θεωρίας τήν ἐπιστήμην δορίζονται.

Νῦν δή τινες, ως σύ φής, τοῦ τοῖς χριστιανοῖς προκειμένου τέλους, τῶν ἐπηγγελμένων ἡμῖν ἐπί τοῦ μέλλοντος αἰώνος ἀρρήτων ἀγαθῶν, ως ἐλαχίστου περιφρονήσαντες καὶ τήν ἐπιστήμην εἰς γνῶσιν μεταλαβόντες, τῇ τῶν κατά Χριστόν φιλοσοφούντων ἐπεισάγουσιν ἐκκλησίᾳ. Τούς γάρ οὐκ εἰδότας τάς μαθηματικάς ἐπιστήμας ἀνάγνους ἀποφαίνονται καὶ ἀτελεῖς ἐντεῦθεν δ' ἀνάγκη πάντας τῶν μέν Ἑλληνικῶν ἀπρίξ ἀντέχεσθαι μαθημάτων, τῶν δ' εὐαγγελικῶν κατολιγωρεῖν διδαγμάτων (παρ' αὐτῶν γάρ οὐδέποτε γένοιτ' ἀν τῆς τῶν κατ' αὐτούς ἐπιστημῶν ἀγνοίας ἀπαλλαγῆ) καὶ τοῦ λέγοντος «γίνεσθι τέλειοι» καὶ «εἴ τις ἐν Χριστῷ τέλειος» καὶ «ἡμεῖς δέ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις» καταμωκωμένους ἀναχωρεῖν, ως ἀπείρου πεντάπασιν ἐπιστήμης τοιαύτης. Οὐ ταύτης οὖν ἐγώ τῆς ἀγνοίας ἀπαλλαγῆν ὑποτιθέμενος, καθαρότητα σωτήριον ἐκάλεσα ταύτην (οἶδα γάρ καὶ ἀνέγκλητον ἄγνοιαν καὶ γνῶσιν ἐγκεκλημένην) · οὕκουν ταύτης, ἀλλά τῆς περί Θεοῦ καὶ τῶν θείων δογμάτων ἀγνοίας ἀπαλλαγεῖς, δσην οἱ καθ' ἡμᾶς ἀπηγόρευσαν θεολόγοι, καὶ πᾶν ἥθος κατά τάς αὐτῶν βελτιώσας ὑποθήκας, γενήσῃ Θεοῦ σοφίας ἀνάπλεως, εἰκῶν δόντως καὶ δόμοιώμα Θεοῦ, διά μόνης τῆς τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν τηρήσεως τετελεσμένος. “Ο καὶ δ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ιεραρχίας ὑποφήτης Διονύσιος κατ' αὐτήν ἀπεφήνατο σαφῶς· «ἡ γάρ πρός τὸν Θεόν ἀφομοίωσίς τε καὶ ἔνωσις, ως τά θεῖα», φησί, «διδάσκει λόγια, ταῖς τῶν σεβασμιωτάτων ἐντολῶν ἀγαπήσει καὶ ιερουργίαις μόνως τελεῖται». (σελ. 68) Εἰ δ' οὐκ ἀληθής δ λόγος οὗτος, ἀλλ' ἐκ τῆς ἔξω παιδείας τό κατ' εἰκόνα τὸν ἄνθρωπον εὑρεῖν καὶ ἰδεῖν ἐστιν, ως τούς χαρακτῆρας ἐπί τό κρείττον μεταρρυθμιζούσης καὶ τό σκότος τῆς ἀγνοίας ἔξαιρούσης τῆς ψυχῆς, οἱ καθ' Ἐλληνας σοφοί θεοειδέστεροι ἀν εἰεν καὶ θεοπτικώτεροι τῶν πρό νόμου πατέρων καὶ τῶν ἐν τῷ νόμῳ προφητευσάντων, ὃν οἱ πλείους ἐξ ἀγροικοῦ βίου πρός ταύτην τήν ἀξίαν ἐκλήθησαν. Ἰωάννης δέ, ἡ τῶν προφητῶν ὑστάτη κορωνίς, οὐκ ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων ἐπ' ἐρημίας διετέλει τὸν βίον ἀνύων; Οὐ τοίνυν πρός αὐτόν ως πρός ἀρχέτυπον ἀφορῶσιν ἔκαστος ὅπως ἔχει δυνάμεως τῶν ἀποταττομένων τῷ κόσμῳ; Παντί που δῆλον. Ποῦ τοίνυν ἐν ἐρημίᾳ διδασκαλεῖα τῆς ματαίας ως δ' αὐτοί λέγουσι, σωτηρίαν φιλοσοφίας; Ποῦ πολύπτυχοι βίβλοι καὶ οἱ ταύταις διά βίου προστετηκότες καὶ τούς ἄλλους πείθοντες; Ποῦ δέ τῶν βιβλίων τούτων ὑπουρῆκαι βίων τοιούτων ἐρημικῶν τε καὶ παρθενικῶν καὶ ἀγών ἀνάγραπτος, πρός μίμησιν ἐπαίρων τούς ἐντυγχάνοντας;

Καὶ ἵνα τοῦτον ἀφῶ τὸν ἐν γεννητοῖς γυναικῶν ὑψηλότερον, ὡς πρός τοσοῦτον ὕψος ἀναβεβηκότι τῆς, ως αὐτοί φασιν, δόηγούσης πρός Θεόν παιδείας οὐδέν ἐμέλησε (καὶ γάρ οὐδ' ιεραῖς οὗτος ἐντεῦχηκε βίβλοις) ἵνα τοίνυν τοῦτον ἀφῶμεν, δ πρό τῶν αἰώνων ὃν καὶ μετ' αὐτῶν φανείς καὶ διά τοῦτο ἐλθών εἰς τὸν κόσμον, ἵνα μαρτυρήσῃ τῇ ἀληθείᾳ καὶ ἀνακαινίσῃ τὸ κατ' εἰκόνα καὶ πρός τὸ ἀρχέτυπον ἐπαναγάγῃ, πῶς οὐ παρέσχε ταύτην τήν διά τῶν ἔξω μεθόδων ἄνοδον; Πῶς δ' οὐκ εἴπεν, «“εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, τῆς ἔξω παιδείας ἐπιλαβοῦ, σπεῦσον πρός τήν τῶν μαθημάτων ἀνάληψην, (σελ. 70) περιποιήσαι σεαυτῷ τήν ἐπιστήμην τῶν δόντων”», ἀλλά «τά ὑπάρχοντα πώλησον, διάδος πτωχοῖς, τὸν σταυρὸν ἄρον, ἀκολουθεῖν ἐμοὶ προθυμήθητι»; Πῶς δ' οὐκ ἐδίδαξεν καὶ σχηματισμούς καὶ ποσότητας καὶ τάς πολυπλανεῖς τῶν πλανητῶν ἀποστάσεις τε καὶ συνόδους, καὶ τῶν φυσικῶν προβλημάτων τάς ἀπορίας διέλυσεν, ως ἄν ἀπό τῆς ἡμετέρας ψυχῆς τὸ τῆς ἀγνοίας σκότος ἐξέληται; Τί δέ καὶ μαθητάς ἀλιεῖς, ἀγραμμάτους, ἀγροίκους, ἀλλά μή

σοφούς, συνεκάλει, καί ταῦθ' ἵνα καταισχύνῃ τούς ἔξω σοφούς, ώς ὁ Παῦλός φησι; Πῶς οὖν καταισχύνει τούς πρός αὐτόν, ώς οὗτοι λέγουσιν, ὀδηγοῦντας; Διατί δέ καὶ τήν σοφίαν αὐτῶν ἐμώρανε; Τίνος δέ χάριν καί διά τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος εὐδόκησε σῶσαι τούς πιστεύοντας; Οὐκ ἐπειδὴ διά τῆς σοφίας ὁ κόσμος οὐκ ἔγνω τὸν Θεόν; Τί δέ καί μαθόντες οὓς φήσι; Λόγου Θεοῦ σωματικῶς ἐνδημήσαντος, ὃς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπό Θεοῦ, καὶ τοῦ φωτός ἀνασχόντος, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, ἡμέρας τε διαυγασάσης καί φωσφόρου ἀνατείλαντος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν τῶν πιστῶν, κατά τό τῶν ἀποστόλων κορυφαῖον, αὐτοί τε δέονται θρυαλλίδος ἐπισκευαστῆς, τῆς ἀπό τῶν ἔξω φιλοσόφων γνώσεως πρός Θεογνωσίαν ὀδηγούσης, καί τούς ἄλλους παραινοῦσιν, ἀφεμένοις τοῦ καθ' ἡσυχίαν διά τῆς τῶν λογισμῶν ἐπιστασίας καθαιρεῖν ἑαυτούς καί δι' ἀδιαλείπτου προσευχῆς προσανέχειν τῷ Θεῷ, καταγηρᾶν μάτην, λύχνῳ τυφομένῳ παρακαθημένους.

Ἄρ' οὐδ' ἔκεινο ποτ' ἐπῆλθεν ἐπί νοῦν αὐτοῖς, ώς ἐφέσει τε καί μεταλήψει τοῦ φυτοῦ τῆς γνώσεως ἐκπεπτώκαμεν ἔκείνου τοῦ θείου χωρίου τῆς τρυφῆς; Ἐργάζεσθαι γάρ αὐτό καί φυλάττειν κατά τήν ἐντολήν οὐκ ἐθελήσαντες, (σελ. 72) εἴξαμεν τῷ πονηρῷ συμβούλῳ τήν εἰσοδον κλέψαντι καί τῷ κάλλει θέλξαντι τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καί τοῦ πονηροῦ. Τάχα δή καί νῦν οὗτος τοῖς μή βουλομένοις ἐργάζεσθαι καί φυλάττειν τήν ἑαυτῶν καρδίαν, κατά τήν τῶν πατέρων ὑφήγησιν, οὐρανίων σφαιρῶν τε καί τῶν κατ' αὐτάς ἀκριβῇ γνῶσιν ἐπαγγέλλεται, πολυκινήτων τε καί ἀντιρρόπων, γνῶσιν οὖσαν καλοῦ καί πονηροῦ, τῷ μή ἐν τῇ ἑαυτῆς φύσει κεκτῆσθαι τό καλόν, ἀλλ' ἐν τῇ τῶν χρωμένων προαιρέσει, συμμεταβάλλουσαν ταύτῃ πρός ἔκατερον. Πρό δέ τούτων, μικροῦ καί διά ταῦτ' ἴσως, ἐμπειρίας τε καί χάριτας πολυγλώσσων διαλέκτων, δύναμιν ρητορείας, εἴδησιν ιστορίας, μυστηρίων φύσεως εὔρεσιν, πολυειδεῖς μεθόδους λογικῆς πραγματείας, πολυμερεῖς σκέψεις λογιστικῆς ἐπιστήμης, σχηματισμόν ἀύλων πολυσχήμονας ἀναμετρήσεις, ἃ πάντα καλά τε καί πονρά φαίην ἀν ἔγωγε, μή μόνον πρός τό δοκοῦν τοῖς χρωμένοις μεταγινόμενα καί συμμεταμορφούμενα ραδίως τῷ σκοπῷ τῶν ἔχοντων, ἀλλ' ὅτι καί καλόν μέν ἡ πρός ταῦτα σχολή, γνμνάζουσα πρός ὀξυωπίαν τόν τῆς ψυχῆς ὄφθαλμόν· παραμένειν δ' ἄχρι γήρως ταύτῃ προσανέχοντα πονηρόν, πρός ἀγαθοῦ δ' ἀν εἴη μετρίως ἐκγυμνασάμενον πρός τά μακρῷ κρείττω καί μονιμώτερα μετασκεύασσθαι τόν ἀγῶνα, πολλήν αὐτῷ καί τῆς τῶν λόγων περιφρονήσεως φερούσης τήν ἐκ Θεοῦ ἀμοιβήν. Διό φησιν ὁ θεολόγος ὁ δεύτερος περὶ Ἀθανασίου τοῦ πάνυ τοῦτ' ἐκ τῶν ἔξω κερδῆσαι λόγων, τό συνιδεῖν ὃν ὑπεριδεῖν ἐδοκίμασεν· αὐτός τε τούτων, ώς αὐτός (σελ. 74) αὕθις λέγει, τοῦτ' ἀπήλαυσε μόνον, τό παριδεῖν καί ἐσχηκέναι ὃν Χριστόν προετίμησεν.

Ἄλλ' ὁ πονηρός, πονηρῶς ὑποσπάν ἡμᾶς τῶν κρειττόνων ἀεί γλιχόμενος, ἔνγγας ἐντίκτει ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς καί δεσμοῖς ἀγαπωμένοις τοῖς ἀνοήτοις σχεδόν ἀδιαλύτως συνδεῖ, τό πολύ τε καί μακρόν ὑποτίθεται μῆκος καί πλῆθος τούτων τῶν γνώσεων, ὥσπερ ἑτέροις πλοῦτον ἡ δόξαν ἀδοξον καί σαρκικάς ἡδονάς, ώς ἀν, τῇ τούτων ζητήσει διά βίου παντός ἀπασχολήσαντες ἑαυτούς, ἀπρίξ ἐπιλαβέσθαι τῆς καθαιρούσης τήν ψυχήν παιδείας οὐκ ἔξισχύσωμεν, ἡς ἀρχή μέν ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ, παρ' οὐ δέησις ἐν κατανύξει συνεχής πρός τόν Θεόν γεννᾶται καί ἡ τῶν εὐαγγελικῶν θεοπισμάτων φυλακή, διά τούτων δέ καταλλαγῆς γεγονύίας πρός θεόν, ὁ φόβος εἰς ἀγάπην μεταβάλλει καί τό τῆς εὐχῆς ὁδυνηρόν εἰς τερπνόν μετενεχθέν τοῦ φωτισμοῦ τό ἄνθος ἀνατέλλει· τούτου δ' οἶον ὁσμή διαδιδομένη πρός τόν φέροντα ἡ τῶν τοῦ Θεοῦ γνῶσις μυστηρίων. Αὕτη παιδεία καί γνῶσις ἀληθής, ἡς οὐδέ τήν

άρχήν, τόν τοῦ Θεοῦ φόβον δηλαδή, δύναται χωρῆσαι τις ἐνεσχημένος τῇ τῆς ματαίας ἀγάπη φιλοσοφίας καί ταῖς στροφαῖς αὐτῆς καί θεωρίαις ἐνειλούμενός τε καί συστρεφόμενος. Πῶς γάρ ἂν εἰς ψυχήν ὅλως εἰσέλθοι, πῶς δ' εἰσελθών παραμεῖναι δυνηθείη, προκατειλημμένην καί ἐνδυνομένην καί οἶον στενοχωρουμένην παντοδαποῖς καί πολυτρόποις διαλογισμοῖς, εἰ μή πᾶσι χαίρειν εἴποῦσα τῆς κατά Θεόν ὅλη γένοιτο σχολῆς, ἵνα καὶ τῆς ἀγάπης ὅλη τούτου γένηται κατά τήν ἐντολήν; Διά τοῦτο γάρ τῆς θείας σοφίας καί θεωρίας ἀρχή ἔστι τούτου ὁ φόβος, ἐπεί μεθ' ἑτέρων παραμένειν οὐκ ἔχω, πάντων ἀπαλλάξας (σελ. 76) τήν ψυχήν καί τῇ προσευχῇ καταλεάνας, ἐπιτήδειον οἶον πυξίον ποιεῖ πρός καταγραφήν τῶν χαρισμάτων τοῦ πνεύματος.

Ταῦτ' ἄρα καὶ ὁ μέγας Βασίλειος, προθείς τό τοῦ Φαραώ πρός τὸν Ἰσραήλ ὅτι «σχολάζετε, σχολασταί ἔστε, λέγετε Κυρίω τῷ Θεῷ ἡμῶν προσευξώμεθα, ἐπιφέρει· «αὕτη μὲν οὖν ἡ ἀγαθὴ σχολή καί ὡφέλιμος τῷ σχολάζοντι πονηρά δέ σχολή ἡ τῶν Ἀθηναίων, οἵ εἰς οὐδέν ἄλλο εὐκαίρουν ἥ λέγειν τι καί ἀκούειν καινότερον, ἦν καί νῦν τινες μιμοῦνται τῇ τοῦ βίου σχολῆ, φίλην οὖσαν πονηροῖς πνεύμασιν». Ὡς ἂν δέ μή τις εἴπῃ πρός τάς ρητορικάς μόνας λογολεσχίας ἀποτεινόμενον ταῦτα λέγειν τὸν μέγαν, ἐκεῖνο προσθήσομεν, ὅ φησιν αὐθῖς αὐτός, διευκρινῶν τὸ σολομώντειον ἐκεῖνο παράγγελμα, «γνῶναι σοφίαν καί παιδείαν καί νοῆσαι λόγους φρονήσεως»· «ἥδη γάρ τινες», φησί, «γεωμετρίᾳ σχολάζοντες ἥν ἔξεῦρον Αἰγύπτιοι ἥ ἀστρολογίᾳ τῇ παρά τῶν Χαλδαίων τετιμημένη ἥ ὅλως περὶ σχήματα καί σκιάς καί μετεωρολογίαν ἔχοντες, τῆς τῶν θείων λογίων παιδεύσεως ὑπερεῖδον· ἐπειδή οὖν πολλοί τῇ περὶ ταῦτα σπουδῇ κατεγήρασαν ἐν τῇ τῶν ματαίων ἐρεύνῃ, διὰ τοῦτο ἀναγκαία ἡ τῆς παιδείας ἐπίγνωσις πρός τε τήν αἵρεσιν τῆς ὡφελίμου παιδείας καί πρός ἀποταγήν τῆς ἀνοήτου καί βλαβερᾶς». Ὁρᾶς πῶς ματαίαν, βλαβεράν, ἀνόνητον, τήν ἔξω παιδείαν καί αὐτήν τήν τῶν μαθημάτων καί τήν ἐξ αὐτῶν προσαγορεύει γνῶσιν, ἥν τινες, ὡς σύ φήσι, τέλος θεωρίας καί σωτήριον ἀποφαίνωνται; Ἐκεῖνος δέ καί τήν οἰκείαν ἀπολοφύρεται ζωῆν, πρός τὸν Σεβαστείας Εὔσταθιον γράφων, δοσην τῇ περὶ τά μαθήματα ταῦτα μελέτη τὸν νοῦν προσέχων διήνυσεν· «έγώ» γάρ, φησί, «πολύν χρόνον προσαναλώσας τῇ ματαιότητι (σελ. 78) καί πᾶσαν σχεδόν τήν ἐμαυτοῦ νεότητα ἐναφανίσας τῇ ματαιοπονίᾳ, ἥν εἶχον προσδιατρίβων τῇ ἀναλήψει τῶν μαθημάτων τῆς παρά τοῦ Θεοῦ μωρανθείσης σοφίας, ἐπειδή ποτε, ὥσπερ ἔξ ὕπνου βαθέος διαναστάς, κατεῖδον τό ἄχρηστον τῆς σοφίας τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τῶν καταργουμένων, πολλά τήν ἐλεεινήν μου ζωῆν ἀπολαύσας, εύχόμην δοθῆναι μοί τινα χειραγωγίαν». Ἡκουσας τίνα τῆς παιδείας καί τῆς γνώσεως, ἥν νῦν ἔξαιρειν μάτην σπεύδουσί τινες, τά προσρήματα; Ματαιότης, ματαιοπονία κατανομάζεται, σοφία μωρανεῖσα, σοφία καταργουμένη, σοφία τοῦ αἰῶνος τούτου καί τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ, σοφία τῆς κατά Θεόν ζωῆς τε καί πολιτείας ἀφανιστική. Διό καί ὁ τῆς ἀληθινῆς σοφίας ἐραστής πολύν μετάμελον ἔσχεν ἐνδιατρίψας αὐτῇ καί μηδεμίαν χειραγωγίαν πρός τήν ἀληθινήν σοφίαν εύρομενος.

Νῦν δ' εἰσίν, ἀπηρυθριασμένως οὐκ οἶδ' ὅπως, οἴ λέγουσιν, ὡς αὐτός λέγεις, μηδέν ἐμπόδιον εἶναι πρός τελειότητα βίου τό διά βίου τήν ἐλληνικήν παιδείαν ἐκμελετᾶν, μηδέ τῶν τοῦ Κυρίου λόγων ἀκούοντες ἄντικρυς πρός αὐτούς λεγομένων, «ὑποκριταί, τά μέν σημεῖα τοῦ οὐρανοῦ οἴδατε διακρίνειν, τόν δέ καιρόν τῆς βασιλείας πῶς οὐ διακρίνετε;». Τοῦ γάρ καιροῦ τῆς αἰώνιου βασιλείας ἐπιστάντος καί τοῦ διδόντος αὐτήν Θεοῦ ἐπιδεδημηκότος, πῶς, εἴγε ἀληθῶς ἐφίενται τῆς τοῦ νοῦ ἀνακατινίσεως, οὐ δι' εὐχῆς αὐτῷ προσέρχονται τό τῆς

έλευθερίας ἀρχαῖον ἄξιωμα ληψόμενοι, ἀλλά πρός τούς μηδέ ἔαυτούς ἔλευθερῶσαι δυνηθέντας τρέχουσι, καί ταῦτα τοῦ ἀδελφοθέου τρανῶς περιαγγέλλοντος, «εἴ τις λείπεται σοφίας, αἰτείτω παρά τοῦ διδόντος Θεοῦ καὶ λήψεται»; Πῶς δέ καί ἡ παρά τῆς ἔξω σοφίας γνῶσις κακία πᾶσαν ως ἔξ ἀγνοίας τικτομένην ἔξορίζει τῆς ψυχῆς, (σελ. 80) μηδ' αὐτῆς τῆς ἀπό τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας γνώσεως μόνης ποιησαὶ τοῦτο δυναμένης; Οὐ γάρ οἱ ἀκροαταί τοῦ νόμου σωθήσονται, φησίν ὁ Παῦλος, ἀλλ' οἱ ποιηταὶ αὐτοῦ, τὸν δέ γνόντα τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ μή ποιησαντα δαρρήσεσθαί φησιν ὁ Κύριος πολλά καί τοῦ μή εἰδότος πλέον. Ὁρᾶς ως οὐδένα ὄνινησιν ἡ γνῶσις μόνη; Καί τί λέγω τήν περί τά πρακτέα ἡ τήν τοῦ ὄρατοῦ κόσμου ἡ τήν τοῦ ἀοράτου; Οὐδ' αὐτῇ ἡ γνῶσις τοῦ κτίσαντος αὐτά Θεοῦ δυνήσεται τινα ὄνται μόνη. «Τί γάρ ὅφελος δογμάτων, θεοφιλοῦς ἀπόντος βίου», ὃν ἥλθε φυτεῦσαι ἐπί γῆς ὁ Κύριος, ὁ χρυσοῦς θεολόγος Ἰωάννης φησί. Μᾶλλον δέ οὐ μόνον οὐκ ἔστι ταύτης ὅφελος, ἀλλά καί μεγίστη βλάβη, ἦν καί οὗτοι πεπόνθασι, παρ' ᾧ ἥκουσας οὓς ἀνήγγελάς μοι λόγους. Τί γάρ, ὁ μή καθ' ὑπεροχήν ἔλθων λόγου, ἵνα μή κενωθῇ τό μυστήριον τοῦ σταυροῦ, ὁ μή «ἐν πειθοῖς λαλῶν ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις», ὁ μηδέν εἰδώς εἰ μή Κύριον Ἰησοῦν, καί τοῦτον ἐσταυρωμένον, τί οὖν οὗτος γράφει πρός τούς Κορινθίους; «Ἡ γνῶσις φυσιοῦ». Εἶδες τόν κολοφῶνα τῆς κακίας, τό ἰδιαίτατον τοῦ διαβόλου κρῆμα, τόν τύφον ἐκ τῆς γνώσεως τικτόμενον; Πῶς οὖν πᾶν πάθος ἔξ ἀγνοίας φύεται; Πῶς δὲ ἡ γνῶσις καθαίρει τήν ψυχήν; «Ἡ γνῶσις οὖν φυσιοῦ», φησίν, «ἡ δέ ἀγάπη οἰκοδομεῖ». Εἶδες δέ τί ἔστι χωρίς ἀγάπης γνῶσις, μηδαμῶς καθαίρουσα τήν ψυχήν, ἀγάπης τῆς κορυφῆς καί τῆς ρίζης καί μεσότητος πάσης ἀρετῆς; Πῶς οὖν ἡ μηδέν ἀγαθόν οἰκοδομοῦσα γνῶσις – τῆς γάρ ἀγάπης τοῦτο – πῶς οὖν ἡ γνῶσις αὕτη τό κατ' εἰκόνα παρέξεται τοῦ ἀγαθοῦ; Καίτοι τό εἶδος τοῦτο τῆς γνώσεως τό κατά τόν τοῦ ἀποστόλου λόγον φυσιοῦν, οὐ τῆς φύσεως ἀλλά τῆς πίστεώς ἔστιν· (σελ. 62) εἰ δέ αὕτη φυσιοῦ, πόσῳ μᾶλλον ἐκείνη, περί ἣς ἡμῖν ὁ λόγος· φυσική γάρ ἔστιν αὕτη καί τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου. Τῇ γάρ φυσικῇ ταύτῃ ἡ ἔξω παιδείᾳ βοηθεῖ, πνευματική δὲ οὕποτε γένοιτ' ἄν, εἰ μή μετά τῆς πίστεως καί τῇ τοῦ Θεοῦ συγγένοιτο ἀγάπη, μᾶλλον δέ εἰ μή πρός τῆς ἀγάπης καί τῆς ἔξ αὐτῆς ἐγγινομένης χάριτος ἀναγεννηθεί τοι καὶ ἄλλη παρά τήν προτέραν γένοιτο, καὶνή τε καὶ θεοειδής, ἀγνή, εἰρηνική, ἐπιεικής, εὐπειθής, μεστή τε λόγων τούς ἀκούοντας οἰκοδομούντων καὶ καρπῶν ἀγαθῶν, ἥτις δή καὶ ἀνωθεν σοφία καὶ Θεοῦ σοφία κατονομάζεται, καὶ ὡς πνευματική πως, ἄτε τῇ τοῦ πνεύματος ὑποτεταγμένη σοφίᾳ, τά τοῦ πνεύματος χαρίσματα καὶ γινώσκει καὶ ἀποδέχεται. Ἡ δέ μή τοιαύτῃ, κάτωθεν, ψυχική, δαιμονιώδης, καθάπερ δὲ τῶν ἀποστόλων ἀδελφόθεος λέγει, διό καί τά τοῦ Πνεύματος οὐ προσίεται κατά τό γεγραμμένον, «Ψυχικός δέ ἀνθρωπος οὐ δέχεται τά τοῦ Πνεύματος», ἀλλά μωρίαν αὐτά καὶ πλάνην καὶ ψευδοδοξίαν λογίζεται, καὶ τά πλείω μέν τούτων τελέως ἀνατρέπειν πειρᾶται καὶ φανερόν ἀγῶνα ποιεῖται διαστρέφειν τε καὶ μεταδιδάσκειν ὅποση δύναμις, ἔστι δὲ ἄν καὶ πανούργως προσίεται, συγχρωμένη τούτοις, οἵα περ φαρμακοί τοῖς γλυκέσι τῶν ἐδωδίμων.

Οὕτως οὐκ ἄλλη μόνον ἡ παρά τῆς ἔξω παιδείας γνῶσις, ἀλλά καὶ ἐναντίως πρός τήν ἀληθῆ καὶ πνευματικήν διάκειται γνῶσιν, εἰ καὶ τινες αὐτοί τε παρ' αὐτῆς ως ἔοικε παρηγμένοι καὶ τούς αὐτῶν ἀκροωμένους παράγειν ἐγχειροῦντες, ως περί μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς διαλέγονται, τέλος τῆς θεωρίας ἀποφαινόμενοι ταύτην. Ἰνα δέ καὶ τι τοῦ δεινοῦ βάθους τῆς τῶν ἔξω φιλοσόφων ποηρίας ἀνακαλύψω σοι, κέκλοφε μέν δὲ πονηρός καὶ οἱ παρ' αὐτοῦ πονηρῶς σοφισθέντες ἐκεῖνοι (σελ. 84) παράγγελμά τι τῶν ἡμετέρων λυσιτελέστατον καὶ καθάπερ τι πονηρόν προβάλλονται δέλεαρ τῇ τῶν ρημάτων ταυτότητι, τό «σαντῷ πρόσεχε» καὶ «γνῶθι σαντόν», ἀλλ' ἄν ζητήσῃς

τι τό τέλος ἐκείνοις τούτου τοῦ παραγγέλματος, κακοδοξίας εὐρήσεις χάρυβδιν· μετεμψυχώσεις γάρ δογματίζοντες, τότ’ οἴονται τινα σχεῖν ἑαυτόν γνῶναι καί τοῦ παραγγέλματος ἵκανῶς ἐφικέσθαι, ἡνίκ’ ἂν τινι προσυνηπτο σώματι γνοίη καί ποῦ ποτε ἦν οἰκῶν καί τί πράττων καί τίς ἥκουε' μανθάνει δέ ταῦτα, πειθήνιον ἑαυτόν παρασχών τῷ τά τοιαῦθ’ ὑποψιθυρίσαντι δολίως πονηρῷ πνεύματι. Πρός τοῦτο τοίνυν ἐνάγοντες διά τοῦ γνῶθι σαυτόν τοῖς οὐχ ἵκανῶς ἔχουσιν ἐπαῖειν τοῦ δόλου συνωδά τοῖς ἡμετέροις πατράσι λέγειν νομίζονται. Διό Παῦλος καί Βαρνάβας, τά τοῦ πονηροῦ νοήματα μή ἀγνοοῦντες καί τῶν ἐπ’ ἐκείνου μεμυημένων, τήν λέγουσαν περί αὐτῶν ὡς «οὗτοι οἱ ἀνθρωποι δοῦλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου εἰσίν» ἥκιστα παρεδέξαντο, καίτοι τί τούτου τοῦ ρήματος εὔσεβέστερον εἴποι τις ἄν; Ἀλλ’ ἡδεισαν ἐκεῖνοι τόν εἰς ἄγγελον φωτός μετασχηματιζόμενον καί τούς διακόνους αὐτοῦ δικαιοσύνης διακόνους ὑποκρινομένους· ὡς οὖν οὐκ ἐμπρέπουσαν τῷ ψευδηγόρῳ στόματι παραιτοῦνται τήν ἀληθινήν φωνήν.

Ταῦτ’ ἄρα καί ἡμεῖς θεοσεβοῦς ρήματα παρ’ Ἑλλήλων ἀκούοντες, οὕτ’ οἰόμεθα θεοσεβεῖς ἐκείνους, οὕτε ἐν διδασκάλων τάττομεν αὐτούς μοίρᾳ· καί γάρ ἵσμεν ἐκ τῶν (σελ. 86) ἡμετέρων μὲν ὑφελπομένους αὐτά (διό καί τις ἐκείνων περί Πλάτωνος ἔφη, «τί γάρ ἐστι Πλάτων ἡ Μωσῆς ἀττικίζων»); ἵσμεν μέν οὖν, εἴ τι χρηστόν αὐτοῖς, ἐκεῖθεν ἐκ παρακρουσμάτων μετειλημμένον, ἀλλά καί συνήκαμεν ἐπισκεψάμενοι μή πρός τήν ὄμοίαν διάνοιαν ἔξειλημμένον. Κάν τις τῶν πατέρων τά αὐτά τοῖς ἔξω φθέγγηται, ἀλλ’ ἐπί τῶν ρημάτων μόνον· ἐπί δέ τῶν νοημάτων, πολύ τό μεταξύ· νοῦν γάρ οὗτοι, κατά Παῦλον, ἔχουσι Χριστοῦ, ἐκεῖνοι δέ, εἰ μή τι καί χεῖρον, ἐξ ἀνθρωπίνης διανοίας φθέγγονται. «Καθόσον δέ ἀπέχει ὁ οὐρανός ἀπό τῆς γῆς, κατά τοσοῦτον ἀπέχει ἡ διάνοια μου ἀπό τῶν διανοιῶν ὑμῶν», λέγει Κύριος. Οὐ μήν ἀλλ’ εἴ καὶ τῆς διανοίας ἔστιν οὐ κοινωνεῖν ἐκεῖνοι Μωϋσεῖ τε καί Σολομῶντι καί τοῖς κατ’ αὐτούς, τί τούτοις ἐκ τούτου τό ὅφελος ἡ τίς αὐτούς παρά τοῦ Θεοῦ δεδιδάχθαι ταῦτ’ εἴποι νοῦν ἔχων ὑγιᾶ καὶ μεθ’ ὑμῶν τεταγμένος, εἰ μή καὶ τούς μετά Χριστόν κακοδόξους θεοδιδάκτους φαίη τις, ἐπεί παρά τῆς ἐκκλησίας ἀκηκοότες μή πᾶσαν παρεσάλευσαν τήν ἀλήθειαν; «Πᾶν δώρημα τέλειον ἄνωθεν εἶναι παρά τοῦ πατρός τῶν φώτων», ὁ τοῦ φωτός ἀπεφήνατο μαθητής· κολοβά δ’ εἰ μή ἐκεῖνος ζῶα δῶρα προσίεται, πῶς ἀν αὐτός παράσχοι; Καίτοι ζῶον κολοβόν οὐδέν ήττον ζῶον ἐστι. Θεός δέ, ὃς οὐκ ἐκ μή δοτῶν δημιουργεῖ, μηδέ τῶν ἡμετέρων προϋπῆρχε ψυχῶν, μηδέ τῆς κατ’ ἐκείνους ἀνειδέου ὕλης, μᾶλλον δέ καὶ τῆς οἴκοθεν ταλαντευομένης εἰδοπεποιημένης, ἀκόσμου δ’ ὄμως, πῶς ἀν εἴη Θεός; Καί ἵνα κατά τό προφητικόν μικρόν προσθείς εἴπω, «θεοί οἱ τόν οὐρανόν (σελ. 88) καὶ τήν γῆν» ἐκ μή δοτῶν «οὐκ ἐποίησαν ἀπολέσθωσαν» καὶ πρός τούτοις οἱ τούτους θεολογήσαντες. Περί δέ τῶν τούτους θεολόγους καὶ τοῖς παρ’ ἡμῖν θεολόγοις ὄμοφώνους ἡ καὶ διδασκάλους λεγόντων, οἰομένων παρ’ ἐκείνων τάς θεολογικάς παρειληφέναι φωνάς, τί χρή λεγειν, ἡ δεῖσθαι τοῦ φωτός τοῦ φωτίζοντος πάντα ἀνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τόν κόσμον ἀπαλλάξαι καὶ αὐτούς τοῦ δεινοῦ τούτου τῆς ἀγνοίας σκότους καὶ φωτίσαι συνιδεῖν, ὡς καὶ παρά τῶν ὅφεών ἔστι τι χρήσιμον ἡμῖν, ἀλλ’ ἀνελοῦσι καὶ διελοῦσι καὶ συσκευασμένοις καὶ χρησαμένοις σύν λόγῳ κατά τῶν ἐκείνων δογμάτων; Εἰς τοῦτο τοίνυν χρήσιμα τάκείνων ἡμῖν, ὡς κατ’ ἐκείνων χρῆσθαι καθαιροῦντας, οίονεί τῇ ἑαυτοῦ ρομφαίᾳ Γολιάθ ἄλλον, ἐπανιστάμενον καὶ ἀνθιστάμενον καὶ «όνειδίζοντα παράταξιν Θεοῦ ζῶντος» ἐξ ἀλιέων καὶ ἀγραμμάτων τά θεῖα πεπαιδευμένην.

Ταῦτ’ ἄρα καί τήν ἔξω παιδείαν μετιέναι τούς βουλομένους τῶν μή τόν μονήρην βίον ἐπανελομένων οὐκ ἄν ἀπείρξαμεν, διά τέλους δέ ταύτη προσεσχηκέναι

παραινοῦμεν ἥκιστα τῶν ἀπάντων οὐδέν. Προσδοκᾶν δέ τι τῶν θείων ἀκριβῶς παρ’ αὐτῆς εἰσεσθαι καί τελέως ἀπαγορεύομεν· οὐ γάρ ἐστιν ἐξ αὐτῆς διδαχθῆναι τι περὶ Θεοῦ ἀσφαλές. «Ἐμώρανε γάρ αὐτήν ὁ Θεός», οὐκ αὐτός τοιαύτην ποιήσας (πῶς γάρ ἂν σκοτίσαι τό φῶς;), ἀλλά μωράν οὖσαν ἀπελέγξας, οὐ πρός τήν αὐτοῦ παραβληθεῖσαν, ἅπαγε ἐι γάρ τις τοῦτ’ εἴποι, καί τόν διά Μωσέως δεδομένον νόμον καταργηθῆναι τε καί μωρανθῆναι φήσει, τοῦ νόμου φανερωθέντος (σελ. 90) τῆς χάριτος· εἰ δέ μή τοῦτον (καί γάρ ἐκ Θεοῦ), κατά τοῦτο πάντως ἡ τῶν Ἑλλήνων ἐμωράνθη σοφία, καθότι οὐκ ἐκ Θεοῦ πᾶν δ’ ὅ μή θεόθεν, οὐκ ὅ διά τοῦτο ἡ σοφία τῶν Ἑλλήνων ψευδώνυμος. ‘Ο μέν γάρ ταύτην εύρηκώς νοῦς, ἢ νοῦς, ἐκ Θεοῦ ταύτην δέ τοῦ προσήκοντος τέλους τῆς θεογνωσίας ἐκπεσοῦσαν, ἔκπτωσιν σοφίας καί σοφίαν ἡλογημένην, τάυτόν δ’ εἰπεῖν μεμωραμένην, δικαιότερον ἄν τις ἡ σοφίαν προσείποι. Διό καί ὁ ἀπόστολος οὐχ ὡς συγκρινομένην εἴπε μωραίνεσθαι, ἀλλ’ ὡς τά τοῦ αἰῶνος τούτου ζητοῦσαν καί τόν προαιώνιον Θεόν μή γνοῦσαν μηδέ γνῶναι βουλομένην· εἰπών γάρ ποῦ συζητητής τοῦ αἰῶνος τούτου;», εὐθύς ἐπήγαγεν ὅτι «ἐμώρανε ὁ Θεός τήν σοφίαν τοῦ κόσμου τούτου», τουτέστιν ἐφανέρωσε φανείς τῆς ἀληθινῆς γνώσεως ἐκπεπτωκυῖαν καί μή οὖσαν σοφίαν, ἀλλά καλουμένην μόνον. Εἰ δ’ ἡν σοφία, πῶς ἄν ἐγένετο μωρία καί ταῦθ’ ὑπό Θεοῦ καί τῆς αὐτοῦ σοφίας ἐπί γῆς φανερωθείσης; Κατά γάρ τόν μέγαν Διονύσιον καλῷ καλόν οὐκ ἐναντιοῦται, τῷ ἥττονι τό κρείττον, ἐγώ δ’ ἄν φαίην ὡς οὐδέ ἀμβλύνεταί ποθ’ ὑπ’ ἀλλήλων τά γε νοητά, προσθείην δ’ ἄν ὅτι καί τῆς ἑαυτοῦ καλλονῆς ἔκαστον ἐπίδοσιν λαμβάνει τῇ τοῦ κρείττονος ἐπιφανείᾳ. Τί δ’ ἄν εἴποι τις, αὐτῆς τῆς καλλοποιοῦ δυνέμως ἐπιφανείσης; Οὐδέ γάρ τά «δεύτερα φῶτα», τάς ὑπερκοσμίους λέγω φύσεις, ὑπό τοῦ πρώτου φωτός ἀχρειοῦσθαι φαίη τις ἐπιλάμποντος αὐτοῖς· οὐδέ τό πολύ τούτων ἀποδέον, φῶς δ’ ὅμως ὅν, τό καθ’ ἡμᾶς λέγω λογικόν καί νοερόν, σκότος γέγονε, τοῦ θείου φωτός ἐπιφανέντος, καί ταῦθ’ εἰς τό φωτίσαι πάντα ἀνθρωπον ἐρχόμενον, εἰς τόν κόσμον. ‘Ο δ’ ἀντιτατόμενος τούτῳ, (σελ. 92) εἴτ’ ἄγγελος, εἴτ’ ἀνθρωπος, ὡς ἑαυτόν ἔκών στερήσας τοῦ φωτός, ἐγκαταλειφθείς σκότος ἀναπέφηνεν.

Οὕτω τοίνυν καί ἡ σοφία ἐκείνη, ἀντιταξαμένη τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ, μωρία γέγονεν. Εἰ δ’ ἡν διορατική καί ἔξαγγελτική τῆς τοῦ Θεοῦ ἐν τοῖς κτίσμασι σοφίας, φανέρωσις οὖσα τοῦ ἀφανοῦς, ὅργανον ἀληθείας ἀφανιστικόν ἀγνοίας, ἐκεῖνο κατά μέθεξιν δ’ κατ’ αἰτίαν τό ἀγγελλόμενον, πῶς ἀν ἐμωράνθη, καί ταῦθ’ ὑπό τοῦ τήν σοφίαν ταύτην ἐκβαλλόντος τῇ κτίσει; Πῶς δ’ οὐκ ἄν εἰς αὐτήν τήν ἐμφαινομένην τῷ παντί τοῦ Θεοῦ σοφίαν τό βλάβος ἀναφέρετο τοῦτο; Πῶς δ’ ἄν οὐχ ἑαυτῷ μάχοιτο σαφῶς ὁ τῆς εἰρήνης τῆς τε ὅλης καί τῆς καθ’ ἔκαστον ὑποστάτης, διά μέν τῆς ἐγκαταβληθείσης τῷ κόσμῳ σοφίας διδούς σοφίαν, διά δέ τῆς ἑαυτοῦ παρουσίας τούς τε εἰληφότας καί τήν δεδομένην ταύτην μωραίνων σοφίαν; ”Εδει δέ καί ταύτην, οὐκ εἰς τό μωράναι, ἀλλ’ εἰς τό πληρῶσαι παραγενέσθαι, καθάπερ εἰς τόν πάλαι νόμον, περί οὗ ὁ Παῦλος βιοῦ, «νόμον οὗν καταργοῦμεν; μή γένοιτο, ἀλλά νόμον ἴστωμεν», ὅν καί ὁ Κύριος ἐρευνῶν προτρέπεται, ὡς ἀντεθησαυρισμένην ἔχοντα τήν ζωήν τήν αἰώνιον, καί πάλιν «εἰ ἐπιστεύετε» φησί, «Μωσῆ, ἐπιστεύετε ἄν ἐμοί». Βλέπεις ὑπερβάλλουσαν δόμολογίαν τοῦ νόμου καί τῆς χάριτος; Διά τοῦτο, τοῦ ἀληθινοῦ φωτός ἐπιφανέντος, βελτίων ἑαυτοῦ γέγονεν ὁ νόμος, τρανωθέντος αὐτῷ τοῦ ἀποθέτου κάλλους, ἀλλ’ οὐχ ἡ καθ’ Ἑλληνας σοφία· μωρίαν δ’ ὑποκαθεζομένην ἔχουσα κομψείᾳ τινί καί εὔεπειά καί πιθανότητι λόγων, τοῦ αἰσχους ἀνακαλυφθέντος αἰσχίων ἐγένετο καί τῆς μωρίας δικαίως ἐπώνυμος, οὐ τῆς καθ’ ὑπεροχήν, ὡς ὑπέρ ἔννοιαν οὖσα (τοῦτο γάρ ἐπωνυμία τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας ἀπόρρητος), ἀλλά τῆς κατ’ ἔλλειψιν ἀληθείας ἔχομένης (σελ. 94) γνώσεως, ὡς καί

τοῦ προσήκοντος ἀπολειφθεῖσα τῇ κατ' ἄνθρωπον σοφίᾳ τέλους, οὐκ ἀπολειφθεῖσα καί τοῦ μέν ψεύδους ὡς ἀληθείας ἀντεχομένη, τῆς δ' ἀληθείας ὡς ψεύδους καταψεύδεσθαι πειρωμένη, καί ἐπανιστᾶσα τήν κτίσιν κατά τοῦ κτίσαντος, ἥσπερ καί νῦν ἔργον ἐπανιστάναι κατά τε τοῦ Πνεύματος καί τῶν πνευματικῶν ἔργων καὶ ἀνδρῶν τάς τοῦ Πνεύματος γραφάς.

Οὕκουν διορατική καί ἔξαγγελτική ἐστι τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας ἡ τῶν ἔξω σοφῶν μεμωραμένη φιλοσοφία. Πῶς γάρ, δι' ἣς οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος τὸν Θεόν; Εἰ δ' ἀλλαχοῦ φησιν ὁ Παῦλος ὅτι «γνόντες τὸν Θεόν, οὐχ ὡς Θεόν ἐδόξασαν», οὐχ ἔαυτῷ μάχεται ὁ τῆς εἰρήνης μαθητής, τῆς δ' ἐν ἡμῖν αὐτοῖς παρά Χριστοῦ μόνου διδομένης ὑπερκοσμίου εἰρήνης κληρονόμος. Ἀλλ' ἥλθον μέν, φησίν, εἰς ἔννοιαν Θεοῦ, ἀλλ' οὐχὶ τήν πρέπουσαν Θεῷ· οὐδέ γάρ πανουργόν, οὐ παντοδύναμον, οὐ παντεπίσκοπον, οὐ μόνον ἄναρχόν τε καὶ ἀκτιστὸν ἐδόξασαν αὐτόν. Διόπερ ἀπό τῶν κατ' αὐτούς ἐκείνων χρόνων ἐγκαταλειφθέντες ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὡς καὶ τοῦτ' ἔδειξεν ὁ Παῦλος, εἰς ἀδόκιμον οἱ σοφοί παρεδόθησαν νοῦν, λατρεύοντες τῇ κτίσει παρά τὸν κτίσαντα καὶ τῷ βορβόρῳ τῶν αἰσχρῶν καὶ πονηρῶν ἐγκαλινδούμενοι παθῶν· οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ νόμους ἔθεντο καὶ λόγους συνεγράψαντο (φεῦ τοῦ πάθους, φεῦ τῆς ἀπάτης) ὁμολόγους τοῖς δαίμοσι καὶ συνηγόρους τοῖς πάθεσιν. Ὁρᾶς ὡς ἀρχῆθεν ἔχει καὶ αὐτόθεν τήν μωρίαν ἡ φιλοσοφία τῶν κοσμικῶν φιλοσόφων, ἀλλ' οὐχ ὑπὸ συγκρίσεως ἔλαβεν αὐτήν; Ὁ τοίνυν ἀποδοκιμάσας αὐτήν ἐξ οὐρανοῦ τότε, τῆς ἀληθείας διαπεσοῦσαν, καὶ νῦν ἐλθών εἰς τήν γῆν, ὡς τῇ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος ἀντιτατομένη ἀπλότητι δικαίως ἐμώρανε· διόπερ εἴ τις αὖθις ταύτη προσέχει τὸν νοῦν, (σελ. 96) ὡς παρ' αὐτῆς θεογνωσίαν δόδηγεισθαι μέλλων ἡ ψυχῆς σχήσειν κάθαρσιν, τοῦτ' αὐτό πάσχει καὶ μωραίνεται σοφός ὢν. Καί τοῦ παθεῖν τοῦτο δεῖγμα σαφές, ἐν μέν καὶ πρῶτον, τό μή προσίσθαι πίστει τάς παραδόσεις ἃς παρά τῶν ἀγίων πατέρων ἐν ἀπλότητι παρειλήφαμεν, εἰδότες κρείττους οὖσας καὶ σοφωτέρας ἡ κατ' ἄνθρωπίνην ἔτασιν καὶ ἐπίνοιαν, καὶ δι' ἔργων φανερουμένας, ἀλλ' οὐχὶ διά λόγων ἀποδεικνυμένας· καὶ τοῦτ' ἵσασι καὶ συμμαρτυρήσουσι πάντες, οἱ μή προσέμενοι μόνον, ἀλλὰ καὶ πείρα καρπωσάμενοι τήν ἐκ τούτων ὡφέλειαν καὶ παρ' ἔαυτῶν ἔργῳ γνόντες ὅτι τό «μωρόν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστίν».

Ἄλλ' ἐν μέν δή τοῦτο καὶ πρῶτον ἰκανόν τεκμήριον τῶν μεμωραμένων σοφῶν. Δεύτερον δέ καὶ μεῖζον, κατά τῶν ἐν ἀφελότητι καρδίας παραδεχομένων ἐκείνας ἐπιστρατεύειν τοῦ μεμωραμένου καὶ κατηλογημένου λόγου τήν δύναμιν καὶ κατά τούς παραθεωρήσαντας ἐκείνους καὶ τῷ κτίστῃ τήν κτίσιν ἐπαναστήσαντας παραθεωρεῖν τά τοῦ Πνεύματος λόγια καὶ ταῖς μυστικαῖς τοῦ Πνεύματος ἐνεργείας, κρείττον ἡ λόγος ἐν τοῖς κατά πνεῦμα ζῶσιν ἐνεργουμέναις δι' αὐτῶν ἐπιτίθεσθαι. Τρίτον δέ καὶ σαφέστερον, ἐκ θεοῦ καθάπερ καὶ τούς προφήτας σεσοφίσθαι λέγειν τούς ἀσόφους ἐκείνους σοφούς, καίτοι σαφῶς ὁ Πλάτων, τούς κατ' αὐτούς διαφέροντας ἐπαινῶν, ἐν ἐγκωμίῳ μεγίστη μοίρᾳ τίθεται δεῖξαι μεμηνότας αὐτούς. «Καί ὅς ἄν», φησίν, «ἄνευ δαιμόνων ἐπιπνοίας ἐπί ποιητικούς λόγους ἀφίκηται, ἀτελής αὐτός τε καὶ ἡ ποίησις, καὶ ὑπό τῆς τῶν μαινομένων ἡ τοῦ σωφρονοῦντος ἡφανίσθη». Καί αὐτός δέ διά Τιμαίου μέλλων περὶ κόσμου φύσεως φιλοσοφεῖν, εὔχεται μηδέν εἰπεῖν ὅ τι μή τοῖς θεοῖς φίλον. Ἡ δέ τοῖς δαίμοσι φίλη φιλοσοφία, πῶς ἄν εἴη Θεοῦ (σελ. 98) τε καὶ ἐκ Θεοῦ; Τῷ δέ Σωκράτει συνῆν δαιμόνιον, ὃ δήπου καὶ μεμύηται, τάχα δέ καὶ τήν σοφίαν ἄριστος ὑπ' αὐτοῦ μεμαρτύρηται. Θεόν δ' Ὅμηρος ἀδειν δι' αὐτοῦ τήν Ἀχιλλέως ἀνδροφόνον μῆνιν προτρέπεται, παρέχων ἔαυτόν ὡς ὄργανω χρῆσθαι τῷ δαίμονι καὶ τῆς αὐτοῦ σοφίας καὶ εὐεπείας τήν αἰτίαν

έπ' αύτήν ἀναφέρων. 'Ησιόδω δ' οὐκ ἀπέχρησεν ὑφ' ἐνός ἐνεργεῖσθαι δαίμονος, ἃτε τῆς θεογνωσίας ὅντι ποιητῇ, διόπερ ἐννέα κατά τάυτό πρός ἔαυτόν ἐπισπάται, νῦν μέν ἐκ Πιερίας νῦν δ' ἐξ Ἐλικῶνος, δικαιότατα· καί γάρ ὑπ' αὐτῶν αὐτῷ δοθείσης, ὃς βόσκοντι κατ' οὖρος, δάφνης φαγῶν ἐλικωνίτιδος, σοφίης ἐμπέπληστο παντοίης. "Αλλω δ' ἄλλος θεῶν «ἐῆς ἐνεκάρπισεν ἀλκῆς». "Ετερος δ' ἐαυτοῦ μάρτυς γίνεται, «πάντ' ἐδάην» λέγων «μούσα θεόφραδι». "Αλλος δ' ἐπί τῆς ἐαυτοῦ ψυχῆς, πάντα φεῦ χορεῦσαι τόν μουσῶν ἐπεύχεται χορόν, ως ὑπὸ μέν Ἐπταπόρης τάχα τῆς Πιέρου τάς ἐπτά μάθοι ζώνας καί τούς ἐπτά ἀστέρας τούς πλανήτας καί ὅσα κατ' αὐτούς, ὑπὸ δ' Οὐρανίας τῆς Διός τήν ἄλλην πᾶσαν ἀστρολογίαν, ὑπὸ δέ τῶν ὑπολοίπων καί κατ' αὐτούς ἐφόρων τῶν κάτω τά ἐπί γῆς.

Τί δή φής, σοφίαν ἐροῦμεν ἔχειν Θεοῦ τούς τοιαῦτα περί σφῶν αὐτῶν λέγοντας ἀριδήλως; Οὐχ, ἔως ἂν ἡμῶν αὐτῶν ὅμεν καί τῆς ὅντως σοφίας θεραπευταί, ἢτις εἰς κακότεχνον καί δαίμοσι φίλην οὐκ εἰσέρχεται ψυχήν· κανεὶς εἰσελθοῦσα φθάσῃ, μεταβαλούσης ἐπί το χειρὸν ἀφίπταται. «Πνεῦμα γάρ ἄγιον παιδείας ἐπαναστήσεται ἀπό λογισμῶν ἀσυνέτων», κατά Σολομῶντα τόν Θεοῦ σοφίας εὔμοιρηκότα καί (σελ. 100) καί περί αὐτῆς συγγραψάμενον. Τί δέ ἀσυνετώτερον τῶν μέγα φρονούντων ἐπί τῷ δαίμοσι τελεῖσθαι καί προσμαρτυρούντων ἐκείνοις τήν χορηγίαν τῆς σφετέρας σοφίας; Οὐ γάρ περί φιλοσοφίας ἡμεῖς ἀπλῶς λέγομεν ἄττα λέγομεν νῦν, ἀλλά περί τῆς τῶν τοιούτων φιλοσοφίας. Εἰ γάρ καί κατά Παῦλον οὐ δύναται τις «ποτήριον Κυρίου πίνειν καί ποτήριον δαιμονίων», πῶς ἂν δυνηθεί τις Θεοῦ σοφίαν ἔχειν καί ὑπὸ δαιμόνων ἐμπνεῖσθαι; Οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστιν. Εἰ γάρ καί Παῦλος ἔστιν οὗ φησιν ὡς «ἐν σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος τόν Θεόν», οὐ τήν ἐν τοῖς ἀσόφοις ἐκείνοις ἐγγεγενημένην σοφοῖς «Θεοῦ σοφίαν» ἐκάλεσεν, ἀπαγε, τήν δ' ἐγκαταβεβλημένην ὑπὸ τοῦ κτίστου τοῖς κτίσμασιν, ἦν ὁ γνούς ἀγγελον οὖσαν Θεοῦ, Θεόν ἐπέγνω τόν δι' αὐτῆς ἀγγελλόμενον καί γνῶσιν ἔχει τῶν ὅντων ἀληθῆ καί Θεοῦ σοφίαν τρόπον ἔτερον, Θεοῦ σοφίας ἐπιγνώμων γενόμενος. «Ἐχρῆν γάρ», φησίν ὁ μέγας Διονύσιος, «διά τῆς γνώσεως τῶν ὅντων πρός τόν αἴτιον τῶν ὅντων ἀνάγεσθαι τούς γε ἀληθεῖς φιλοσόφους».

Εἰ γοῦν δὲ ἀληθής φιλόσοφος ἀνάγεται πρός τόν αἴτιον, δὲ μή ἀναγόμενος οὐκ ἀληθής, οὐδὲ ἔχων σοφίαν, ἀλλ' οἷον σοφίας ἀληθινῆς ἀπατηλόν εἴδωλον καί στέρησιν σοφίας, ἀλλ' οὐ σοφίαν. Τήν γοῦν τῆς σοφίας στέρησιν, πῶς ἂν εἴη «Θεοῦ σοφίαν» προσεπεῖν; "Αλλως τε καί ὁ δαιμόνιος νοῦς, ἢ νοῦς, καλόν, ἢ δ' ἐαυτῷ κακῶς χρῆται, πονηρόν· καίτοι μέτρα κόσμου, διεξόδους τε καί συνόδους καί διορισμούς τῶν κινουμένων κρείττονος οἶδεν ἡ καθ' ἡμᾶς, μή θεοφιλῶς δέ τῇ γνώσει χρώμενος, νοῦς ἔστιν ἄνους καί ἐσκοτισμένος. Τόν ἴσον ἄρα τρόπον καί ἡ καθ' "Ἐλληνας σοφία διά τῆς ἐν τοῖς (σελ. 102) κτίσμασι Θεοῦ σοφίας, καθ' ἦν τήν ἐτέρου φθοράν γένεσιν ἐποίησεν ἔτέρου, πειρωμένη δεῖξαι τόν Θεόν οὐ τῶν ὅλων Κύριον, οὐδέ κτίστην τοῦ παντός, τῷ μή συνορᾶν μηδέν ἐκ μηδαμῇ μηδαμῶς γινόμενον καί οὕτω τό τοῦ ὅντως Θεοῦ ἀποσαμένη σέβας καί τοῖς θείοις οὐχ ὁσίως, κατ' αὐτόν τόν μέγαν Διονύσιον ἐπί τά θεῖα χρησαμένη καί παρά τοῦτο μωρά καί ἀσοφος γεγονυῖα, πῶς ἂν εἴη Θεοῦ σοφία. Διό καί ὁ Παῦλος διττόν ἡμῖν ἐνταυθοῖ δεικνύς τό τῆς σοφίας εἴδος, «ἐν σοφίᾳ», φησί, «Θεοῦ, διά τῆς σοφίας οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος τόν Θεόν». Ὁρᾶς δέ τήν μέν σοφίαν εἴπε τοῦ Θεοῦ, τήν δέ ψιλήν σοφίαν καί αἴτιαν τοῦ μή γνῶναι τόν Θεόν; Αὕτη δέ ἔστιν ἡ τοῖς "Ἐλλησιν ἐξευρημένη, παρά τήν τοῦ Θεοῦ ἐτέρα, τῷ διπλασιασμῷ τοῦ τῆς «σοφίας» ὄντος φανερωθεῖσα. Τί γάρ καί προϊών φησιν οὗτος ὁ θεόσοφος; «Ἡμεῖς δέ λαλοῦμεν Θεοῦ σοφίαν» ἄρ' οὖν ἡ ἐκείνοι κατά τοῦτον ἡ οὗτος κατ' αὐτούς; Ούμενοῦν· διό καί αὐτός τοῦτ' ἀπαγορεύων, «σοφίαν»

φησίν, «Θεοῦ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείος, σοφίαν δέ οὐ τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐδέ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου τῶν καταργουμένων» καί «ἢν οὐδείς τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου ἔγνωκεν». Αὕτη δ' ἡ σοφία ἐν ἡμῖν ἐστινέν Xριστῷ Ἰησοῦ, «ὅς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπό Θεοῦ». Ἐκείνη δ' ἐν ἐκείνοις οὐκ ἦν, ἀλλ' ἐν τοῖς ὑπ' ἐκείνων ἐρευνωμένοις κτίσμασιν, ὃν τούς λόγους ἔζητηκότες διά βίου, ἥλθον μέν πως εἰς ἔννοιαν Θεοῦ, τῆς μέν φύσεως καί τῆς κτίσεως ἀφορμάς χορηγούσης οὐ μικράς, τῶν δέ δαιμόνων δαιμονίως οὐκ ἀπειργόντων πῶς γάρ ἂν θεοί ἐνομίσθησαν μηδαμῶς Θεοῦ ἔννοιας τήν ἀνθρωπίνην εἰσελθούσης διάνοιαν;

Ούκοῦν ἥλθον μέν εἰς ἔννοιαν ἐκείνοι Θεοῦ τήν τῶν αἰσθητῶν φύσιν ἔξητακότες, ἀλλ' οὐχί τήν ἀξίαν καί τῇ (σελ. 104) μακαρίᾳ φύσει προσήκουσαν· «ἐσκοτίσθη γάρ ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία» ὑπό τῶν κακομηχάνως μυούντων πονηρῶν δαιμόνων πῶς γάρ ἂν οὗτοι θεοί ἐνομίσθησαν, πῶς δ' ἂν ἐπιστεύθησαν πολυθεῖαν διδάσκοντες, ἀξίας Θεοῦ ἔννοιας ἐπιφαινομένης τῇ διανοίᾳ; Διά τοῦτο οἱ τῆς ἀνοήτου καί μωρᾶς σοφίας ἐκείνης καί ἀπαιδεύτου παιδείας ἐπειλημμένοι καί Θεοῦ καί φύσεως κατεψεύσαντο, τήν μέν εἰς δεσποτείαν ἀναγαγόντες, τόν δέ τῆς δεσποτείας, τό γε εἰς αὐτούς ἥκον, κατενεγκόντες, δαίμοσί τε τό θεῖον ἐπιφημίσαντες ὄνομα καί τήν τῶν ὄντων γνῶσιν εὑρεῖν, ὅ προοργου καί διά σπουδῆς ἥν αὐτοῖς, τοσούτου δεήσαντες, ὡς ἔμψυχα μέν εἰπεῖν τά ἄψυχα, πρός δέ καί κρείττονος ἡ τῆς καθ' ἡμᾶς μετειληχέναι ψυχῆς, λογικά δέ τά ἄλογα, τῆς γάρ ἀνθρωπίνης δεκτικά ψυχῆς, κρείττονος δ' ἡ καθ' ἡμᾶς τούς δαίμονας καί κτίστας, ὡς τῆς ἀσεβείας ἡμῶν, συναίδια δέ τῷ Θεῷ καί ἄκτιστά τε καί ἄναρχα, οὐ τήν ὅλην μόνον καί τήν τοῦ κόσμου παντός, ὡς αὐτοί λέγουσι, ψυχήν, καί τά τῶν νοερῶν μή ἐνημένα πάχος σώματος, ἀλλά καί αὐτάς τάς ἡμετέρας ψυχάς. Τί οὖν; Θεοῦ σοφίαν ἔχειν τούς ταῦτα τύτῃ φιλοσοφήσαντας ἐροῦμεν; "Η σοφίαν ὅλως ἀνθρωπίνην γοῦν; Μή ποθ' οὕτω μανείη τις τῶν καθ' ἡμᾶς. «Δένδρον γάρ ἀγαθόν καρπούς πονηρούς οὐ ποιεῖ», κατά τόν τοῦ Κυρίου λόγον. Ἐγώ γάρ ἐπ' ἐμαυτοῦ λογιζόμενος, οὐδ' ἀνθρωπίνην δικαίαν εἶναι προσειρῆσθαι νομίζω τήν σοφίαν ἐκείνην, ἐπί τοσοῦτον οὖσαν ἔαυτῇ ἀνακόλουθον ὡς τά αὐτά λέγειν ἔμψυχά τε καί ἄψυχα, λογικά τε καί ἄλογα καί τά μηδέ πρός αἴσθησιν ὀπωσοῦν πεφυκότα, μηδ' ὅργανον ὅλως ἐσχηκότα τοιαύτης δυνάμεως, χωρητικά λέγειν τῶν ἡμετέρων ψυχῶν. Εἰ δέ ὁ Παῦλος ἀνθρωπίνην σοφίαν ἔστιν οὖ λέγει ταύτην («τό γάρ κήρυγμά μου», φησίν, «οὐκ ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις», καί πάλιν «λαλοῦμεν οὐκ ἐν διδακτοῖς (σελ. 106) ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις») ἀλλά καί σοφούς κατά σάρκα, μωρανθέντας, συζητητάς τοῦ αἰῶνος τούτου τούς κεκτημένους ταύτην ἀξιοῦ καλεῖν καί τήν σοφίαν αὐτῶν παραπλησίως τῶν προσρημάτων, σοφίαν γάρ καί ταύτην μεμωραμένην, σοφίαν καταργουμένην καί κενήν ἀπάτην, σοφίαν τοῦ αἰῶνος τούτου καί τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου τῶν καταργουμένων.

Ἐγώ δέ καί τοῦ λέγοντος ἀκούω πατρός «οὐάι σώματι, ὅταν μή τήν ἔξωθεν προσενέγκηται τροφήν, καί οὐάι ψυχῇ, ὅταν μή τῆς ἄνωθεν ἐπιδέξηται χάριν». Εἰκότως. Τό μέν γάρ εἰς τά ἄψυχα μεταχωρῆσαν οἰχήσεται, ἡ δέ τοῦ καθήκοντος παρατραπεῖσα ταῖς δαιμονικαῖς καί ζωαῖς καί φρονήμασι συναπαχθήσεται. Εἰ δέ τις τῷ φυσικήν εἶναι τήν φιλοσοφίαν ἐκ Θεοῦ δεδόσθαι λέγει ταύτην, ἀληθῆ μέν λέγει καί ἡμῖν οὐκ ἀντιλέγει καί τούς κακῶς ταύτη χρησαμένους καί πρός τό παρά φύσιν τέλος καταστήσαντας οὐκ ἔξαιρεῖται τῆς αἰτίας ἵστω δέ καί τήν καταδίκην τούτων ἐπί μᾶλλον αὔξων, ὅτι τοῖς ἐκ Θεοῦ θεοφιλῶς οὐκ ἔχρήσαντο. Ἀλλως τε καί ὁ δαιμόνιος νοῦς ἐκ Θεοῦ πεποιημένος φυσικῶς ἔχει τό φρονεῖν, ἀλλά τήν αὐτοῦ ἐνέργειαν οὐκ ἐροῦμεν ἐκ Θεοῦ, εἰ καί τό δύνασθαι ἐνεργεῖν ἔχει ἐκ Θεοῦ διό καί

παραφροσύνη μᾶλλον ἡ φρόνησις αὕτη δικαίως ἀν προσρηθείη. Οὕτω τοίνυν καί ὁ τῶν ἔξω φιλοσόφων νοῦς δόμα θείον, ἔμφυτον ἔχων τήν ἔμφρονα σοφίαν, παρατραπείς δέ τοῖς ὑποβολαῖς τοῦ πονηροῦ εἰς μωράν καὶ πονηράν καί ἄνουν ὡς προϊσταμένην τοιοούτων δογμάτων, μετεποίησε σοφίαν. Εἰ δέ τις αὐθίς φαίη μηδέ τήν τῶν δαιμόνων ἔφεσιν καί γνῶσιν εἴναι παντάπασι κακόν, ἐφίενται γάρ τοῦ εἴναι καί ζῆν καί νοεῖν πρῶτον μὲν (σελ. 108) ἐκεῖνο δικαίως παρ' ἡμῶν αὐθίς ἀντακούσεται μή δικαίως δυσχεραίνειν δαιμονιώδη μετά τοῦ ἀδελφοθέου, ὡς ἔριδος γέμουσαν καί πᾶν σχεδόν φαῦλον δόγμα περιέχουσαν, τήν ἐν τοῖς "Ἐλλησι σοφίαν ἡμῶν ἀποκαλούντων, ἀτε δή καί τοῦ οἰκείου τέλους ἔκπτωτον, τῆς θεογνωσίας δηλαδή" μεθέξει γάρ καί οὕτω τοῦ ἀγαθοῦ κατ' ἔσχατον καί ἀμυδρόν ἀπήχημα. "Ἐπειτα καί τοῦτο διανοεῖσθαι τοῦτον ἀξιοῦμεν, ὡς οὐδέν κακόν, ἥτις κακόν ἐστι, ἀλλ' ἡ τῆς καταλλήλου τε καί προσηκούσης ἐνεργείας καί τοῦ τῆς ἐνεργείας τέλους ἀποπέπτωκε.

Τί τοίνυν ἔργον τε καί τέλος τῶν ζητούντων τήν ἐν τοῖς κτίσμασι Θεοῦ σοφίαν; Οὐχ ἡ τῆς ἀληθείας ἐμπορία καί ἡ πρός τόν κτίσαντα δοξολογία; Παντί που δῆλον. Ἐλλ' ἀμφοτέρων διαπέπτωκεν ἡ τῶν ἔξω φιλοσόφων γνῶσις. Ἐλλ' ἔνεστι καί τι χρήσιμον ἡμῖν ἐν ταύτῃ; Πάνυ γε. Καί γάρ ἐν τοῖς τῶν ὀφείων σαρκῶν ἀπειλημμένοις πολύ τό δραστικόν καί θεραπευτικόν καί ιατρῶν παῖδες ἀντιδότων ἀρίστην καί χρησιμωτάτην τήν ἐκ τούτων συνεσκευασμένην ἥγηνται· κἄν τοῖς πρός ἀπάτην συνεσκευασμένοις τῶν δηλητηρίων τῶν ἐδωδίμων τά ἥδιστα παραλαμβάνεται, συγκαλύψαι δυνάμενα τήν περίεργον κατασκευήν. "Εστι τοίνυν χρήσιμον ἐν τούτοις καί πολύ γ' ἵσως ὡς μέλι κωνείω παραμιχθέν· ἀλλά καί πολύ τό δέος μή διακρίνουσιν ἐκεῖθεν λάθη τι συναποληφθέν λείψανον θανατηγόρον. Κάν ἔξετάσης, ἴδοις ἄν πάσας ἡ τάς πλείστας τῶν δεινῶν αἱρέσεων ἐντεῦθεν λαβούσας τάς ἀρχάς, καί τούς εἰκονογνώστας τούτους, οἵ φασιν ἐκ τῆς γνώσεως τό κατ' εἰκόνα τόν ἄνθρωπον λαμβάνειν καί δί' αὐτῆς κατά Θεόν μορφοῦσθαι τήν ψυχήν. Κατά γάρ τό πρός τόν (σελ. 110) Κάιν εἰρημένην «οὐκ ἄν ὅρθως προσενέγκοις, ὅρθως δέ μή διέληγς». Τό δέ διελεῖν ὅρθως ἐπιεικῶς ὀλίγων, κάκείνων μόνων, δσοι τά αἰσθητήρια τῆς ψυχῆς ἔχουσι γεγυμνασμένα πρός διάκρισιν καλοῦ τε καί κακοῦ. Τίς τοίνυν χρεία παρακινδυνεύειν μάτην, καί ταῦτ' ἐνόν οὐχ ὅπως ἀκινδύνως, ἀλλά καί λυσιτελῶς, τήν ἐν τοῖς κτίσμασι Θεοῦ σοφίαν κατιδεῖν; "Αφροντις γάρ βίος διά τήν εἰς Θεόν ἐλπίδα φυσικῶς κινεῖ τήν ψυχήν πρός κατανόησιν τῶν κτισμάτων τοῦ Θεοῦ· ἐκπλήττεται τε ταύτη προσανέχουσα καί ἐμβαθύνουσα, καί παραμένει δοξάζουσα τόν κτίστην, καί διά τοῦ θαύματος τούτου χειραγωγεῖται πρός τά μείζω· κατά γάρ τόν ἄγιον Ἰσαάκ θησαυροῖς ἐντυγχάνει διά γλώττης φρασθῆναι μή δυναμένοις καί οἴα τινι κλείθρῳ χρησαμένη τῇ εὔχῃ, δί' αὐτῆς εἰσδύεται πρός τά μυστήρια ἐκεῖνα «ἄ ὅφθαλμός οὐκ οἶδε, καί οὖς οὐκ ἥκουσε, καί ἐπί καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη», διά μόνου τοῦ Πνεύματος, καθά φησιν ὁ Παῦλος, φανερούμενα τοῖς ἀξίοις.

'Ορᾶς ἐπιτομωτάτην καί πολυωφελῆ καί ἀκίνδυνον ὁδόν πρός αὐτούς φέρουσαν τούς ὑπερφυεῖς καί οὐρανίους θησαυρούς; Ἐπί δέ τῆς θύραθεν σοφίας, δεῖ μέν πρῶτον τόν ὄφιν ἀποκτεῖναι, καθελόντα σε τό παρ' αὐτῆς προσγενόμενόν σοι φύσημα (πόσης δέ τοῦτο δυσχερείας· «ταπεινώσει» γάρ, φασίν, «ἔκφυλον τό τῆς φιλοσοφίας φρύαγμα») καθελόντα δ' ὄμως, ἐπειτα διελεῖν καί διαρρῆψαι κεφαλήν τε καί οὐράν, ὡς ἄκρα καί ἄκρατα κακά, τήν περί τῶν νοερῶν καί θείων καί ἀρχῶν δηλαδή σαφῶς πεπλανημένην δόξαν καί τήν ἐν τοῖς κτίσμασι μυθολογίαν. Τό δέ μεταξύ, τούς περί φύσεως τουτέστι λόγους, ὡς οἱ φαρμακοποιοί πυρί καί ὄδατι τάς

τῶν ὄφεων σάρκας ἀποκαθαίρουσιν ἔψοντες, οὕτω δέ τῷ τῆς ψυχῆς ἐξεταστικῷ καὶ θεωρητικῷ τῶν βλαβερῶν (σελ. 112) διακρίναι νοημάτων. Οὐ μήν ἀλλ' εἰ καί ταῦθ' ἄπαντα ποιήσεις καί καλῶς χρήσῃ τῷ καλῶς διακριθέντι (ὅσον δέ καί τοῦτ' ἔργον καί ὅσης δεῖται διακρίσεως), ὅμως εἰ καί καλῶς χρήσῃ τῷ καλῶς ἀπειλημμένῳ μορίῳ τῆς ἔξωθεν σοφίας, κακόν μέν οὐκ ἄν εἴη τοῦτο, καί γάρ ὄργανον πέφυκε γίνεσθαι πρός τι καλόν· ἀλλ' οὐδὲ οὕτως ἄν κληθείη Θεοῦ κυρίως δῶρον καί πνευματικόν, ἄτε φυσικόν καί μή ἄνωθεν καταπεμφθέν. Διό καί ὁ σοφός εἴπερ τις τά θεῖα Παῦλος σαρκικόν αὐτό καλεῖ, «βλέπετε, λέγων, τήν κλῆσιν ἡμῶν, ὡς οὐ πολλοί σοφοί κατά σάρκα». Καίτοι τίς ἄν χρήσαιτο κάλλιον τῇ σοφίᾳ ταύτη τῶν ὑπό Παύλου κεκλημένων ἔξωθεν σοφῶν; Ἄλλ' ὅμως κατά σάρκα τούτους, τό γε εἰς ταύτην ἥκον, ὀνομάζει σοφούς· εἰκότως.

‘Ως γάρ ἡ ἐπί παιδοποϊά κατά τούς νομίμους τῶν γάμων ἡδονή θεῖον Θεοῦ δῶρον, ἥκιστ’ ἄν κληθείη, σαρκικόν γάρ καί φύσεως, ἀλλ’ οὐ χάριτος δῶρον, καίτοι τήν φύσιν ὁ Θεός ἐποίησεν· οὕτω καί ἡ παρά τῆς ἔξω παιδείας γνῶσις, εἰ καί καλῶς τις ταύτη χρῶτο, φύσεώς ἐστιν, ἀλλ’ οὐ χάριτος τό δόμα, διά τῆς φύσεως παρά Θεοῦ κοινῇ πᾶσι δεδομένον καί μελέτῃ πρός ἐπίδοσιν ἀγόμενον· ὅ καί τοῦτο τεκμήριον ἐναργές ὡς φυσικόν ἀλλ’ οὐ πνευματικόν ἄρα δῶρον, τό μή σπουδῆς καί μελέτης ἄνευ μηδενί τῶν ἀπάντων παραγίνεσθαι. Θεοῦ γάρ κυρίως δῶρον, ἀλλ’ οὐ φυσικόν, ἡ καθ’ ἡμᾶς θεοσοφία, ἡ κἄν ἀλιεῦσιν ἄνωθεν ἐπιπτῇ βροντῆς υἱούς, κατά τὸν θεολόγον Γρηγόριον, ἀπεργάζεται, περιηχοῦντας, τῷ λόγῳ τῆς οἰκουμένης τὰ πέρατα, κἄν τελώναις, ψυχῶν ἐμπόρους δημιουργεῖ, κἄν διώκταις θερμοῖς τὸν ζῆλον, μετατίθησι καί ποιεῖ Παύλους ἀντί Σαύλων, ἀπό γῆς μέχρι οὐρανοῦ τρίτου φθάνοντας καί ἀκούοντας ἄρρητα· δι’ αὐτῆς τοίνυν ἔνι καί ἡμᾶς κατ’ εἰκόνα Θεοῦ γενέσθαι τε καί μετά θά εἶναι. (σελ. 114) Τῆς δέ φυσικῆς σοφίας καί τῷ Ἀδάμ εἴπερ τινι τῶν μετ’ αὐτόν περιεῖναι λέγεται, καίτοι τό κατ’ εἰκόνα πρώτω πάντων μή φυλάξαντι. Καί ἡ ταύτη δ’ αὐθίς βοηθοῦσα τῶν ἔξω φιλοσοφία πρό τοῦ κατελθεῖν τόν δι’ ἔαυτοῦ πρός τό ἀρχαῖον κάλλος τήν ψυχήν ἐπανακαλεσάμενον εὔρηται. Πῶς οὖν οὐ πρό Χριστοῦ δι’ αὐτῆς ἀνεκαινίσθημεν, ἀλλ’ ἐδεήθημεν ἐκεῖνοί τε καί πάντες, οὐ τοῦ διδάσκοντος φιλοσοφίαν, τέχνην τῷ αἰώνι τούτῳ συγκαταλυομένην, διό καί τοῦ αἰώνος τούτου λέγεται, ἀλλ’ αὐτοῦ τοῦ τήν ἀμαρτίαν αἴροντος τοῦ κόσμου καί παρέχοντος σοφίαν ἀληθῆ τε καί διαιωνίζουσαν, εἰ καί μωρία τοῖς προσκαίροις καί ἀπολλυμένοις ἐστί σοφοῖς, οὐ δοκοῦσα μόνον, ἀλλά καί μωράίνουσα τῇ ἔαυτῆς ἀπουσίᾳ τούς μή ταύτη προσέχοντας τόν νοῦν; ‘Ορᾶς σαφῶς ὡς οὐχ ἡ τῆς ἔξω παιδείας μάθησίς ἐστιν ἡ σώζουσα καί τό τῆς ψυχῆς γνωστικόν καθαίρουσα καί πρός τό θεῖον ἀρχέτυπον ἀφομοιοῦσα;

Τοιγαροῦν τοῖς περί αὐτῆς λόγοις προσῆκον ἐποίσω τέλος. Εἴ τις πρός τάς νομικάς παρατηρήσεις ὡς καταρθησόμενος ἐκ τούτων ἐπιστρέφεται, Χριστός αὐτόν οὐδέν ὡφελήσει, καίτοι παρά τοῦ Θεοῦ ποτε νενομοθέτηνται σαφῶς ἐκεῖναι, ἀλλ’ οὐχί καί ἡ τῶν ἔξω μαθημάτων ἀνάληψις· ὡς δή καί πολλῷ μᾶλλον, εἴ τις πρός τήν ἀποδεδοκιμασμένην τῶν ἔξω φιλοσοφίαν ὡς ἐξ αὐτῆς τήν ψυχήν καθαρθησόμενος αὐθίς ἐπιστρέφει, Χριστός αὐτόν οὐδέν ὡφελήσει. Τό τοῦ Χριστοῦ στόμα Παῦλός ἐστιν ὁ λέγων ἐκεῖ καί ἡμῖν ἐνταυθοῖ συμμαρτυρῶν.

Ταῦτα πρός τούς τήν ἔξω σοφίαν πλέον ἡ δέον ἐξαίροντας, ἀδελφέ, εἰπε. Καί πρός τούτοις δεῖξον αὐτοῖς διά τῶν ὑπογεγραμμένων κεφαλαίων, πῶς ματαία καί περιφρονητέα τοῖς ἀγίοις ἡμῶν πατράσιν ἐνομίσθη καί μάλιστα τοῖς ἐν πείρᾳ γεγονόσιν αὐτῆς.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ (Σελ. 116)

Καλῶς ἐποίησας, Πάτερ, καὶ τούς τῶν ἀγίων περὶ τοῦ ζητηθέντος μοι λόγους προθέμενος. Σοῦ γάρ ἀκούων λύοντός μοι τά διηπορημένα, ἐθεύμαζον μέν τῆς ἀληθείας τό ἐμφανές, ἐκεῖνο δέ μου ὑπεισήει τήν διάνοιαν, ως ἐπείπερ «λόγῳ παλαίει πᾶς λόγος», ως καὶ αὐτός εἴρηκας, μή καὶ τοῖς ὑπό σοῦ λεγομένοις αὗθις εἴη τις ἀντιλογία. Ἐπεὶ δέ τήν διὰ τῶν ἔργων μαρτυρίαν μόνην ἔγνων οὖσαν ἀναμφίλεκτον καὶ τούς ἀγίους τά αὐτά σοι λέγοντας ἀκήκοα, οὐδέν τοιοῦτον ἔτι δέδοικα. Ὁ γάρ τούτοις μή πειθόμενος, πῶς ἂν αὐτός ἀξιόπιστος εἴη; Πῶς δ' οὐκ ἂν ἀθετοίη τόν τῶν ἀγίων Θεόν; Αὐτοῦ γάρ ἔστι λόγος πρός τούς ἀποστόλους καὶ δί' αὐτῶν πρός τούς μετ' αὐτούς ἀγίους εἰρημένος, δτὶ «ὁ ἀθετῶν ὑμᾶς ἐμέ ἀθετεῖ», ταύτον δ' εἰπεῖν, αὐτήν τήν ἀλήθειαν. Πῶς οὖν ἂν ἀποδεχθείη παρά τῶν ζητούντων τήν ἀλήθειαν ὁ ἀντικείμενος τῇ ἀληθείᾳ; Διό παρακαλῶ σε, πάτερ, ἀκοῦσαί μοι καὶ τῶν ἄλλων ἔκαστον διεξιόντος, ὃν παρά τῶν διά βίου τήν ἐλληνικήν παιδείαν μετιόντων ἀνδρῶν ἀκήκοα ἐκείνων καὶ εἰπεῖν μέν μοι καὶ τι τῶν δοκούντων παρά σεαυτοῦ πρός ταῦτα, προσθεῖναι δέ καὶ τάς τῶν ἀγίων περὶ τούτων δόξας. Λέγουσι γάρ ἡμᾶς κακῶς ποιεῖν ἔνδον τοῦ σώματος σπεύδοντας τόν ἡμέτερον ἐμπεικλείειν νοῦν· ἔξω γάρ τοῦ σώματός φασι μᾶλλον χρῆναι παντί τρόπω τοῦτον ἔξωθεῖν. Διό καὶ διασύρουσι σφόδρα τινάς τῶν ἡμετέρων, κατ' αὐτῶν γράφοντες, ως τοῖς ἀρχαρίοις παραινοῦντας ἐφ' ἔαυτούς βλέπειν καὶ διά τῆς ἀναπνοῆς εἴσω πέμπειν τόν οἰκεῖον νοῦν, (σελ. 118) φάσκοντες μή κεχωρισμένον εἴναι τῆς ψυχῆς τόν νοῦν. Τόν οὖν μή κεχωρισμένον, ἀλλ' ἐνόντα, πῶς ἂν αὗθις εἴσω πέμποι τις; Φασί δέ καὶ τήν θείαν χάριν διά τῶν μυκτήρων εἰσοικίζειν λέγειν. Ἄλλ' εἰδώς ἐγώ συκοφαντικῶς τοῦτο λέγοντας αὐτούς, παρ' οὐδενός γάρ τοῦτ' ἥκουσα τῶν ἡμετέρων, ἐκ τούτου καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπενόησα κακούργως ἐπιτίθεσθαι τῶν γάρ αὐτῶν ἔστι τά τε μή ὅντα κατ' ἀνθρώπων πλάττειν καὶ τά ὅντα κακουργεῖν. Σύ δέ δίδαξόν με, πάτερ, πῶς εἴσω πέμπειν σπουδῇ πάσῃ προαιρούμεθα καὶ μή κακόν οἰόμεθα τῷ σώματι καὶ τόν νοῦν ἐμπεικλείειν.

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ (Σελ. 120)

ΛΟΓΟΣ

ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΙΕΡΩΣ ΗΣΥΧΑΖΟΝΤΩΝ

ΤΩΝ ΠΡΟΤΕΡΩΝ Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΟΤΙ ΤΟΙ ΠΡΟΗΡΗΜΕΝΟΙΣ ΕΝ ΗΣΥΧΙΑ ΠΡΟΣΕΧΕΙΝ

ΕΑΥΤΟΙΣ ΟΥΚ ΑΣΥΝΤΕΛΕΣ ΕΝΔΟΝ ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ

ΠΙΕΙΡΑΣΘΑΙ ΚΑΤΕΧΕΙΝ ΤΟΝ ΟΙΚΕΙΟΝ ΝΟΥΝ.

΄Αδελφέ, ούκ ἀκούεις τοῦ ἀποστόλου λέγοντος ὅτι «τά σώματα ἡμῶν ναός τοῦ ἐν ἡμῖν ἀγίου Πνεύματός ἔστι», καὶ πάλιν ὅτι «οἴκος τοῦ Θεοῦ ἡμεῖς ἐσμεν», ὡς καί ὁ Θεός λέγει, ὅτι «ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός»; “Ο τοίνυν οἰκητήριον πέφυκε γίνεσθαι Θεοῦ, πῶς ἂν ἀναξιοπαθήσαι τις νοῦν ἔχων ἐνοικίσαι τὸν οἰκεῖον νοῦν αὐτῷ; Πῶς δέ καὶ ὁ Θεός τὴν ἀρχήν ἐνώκισε τῷ σώματι τὸν νοῦν; Ἀρα καὶ αὐτός κακῶς ἐποίησε; Τούς τοιούτους λόγους, ἀδελφέ, τοῖς αἱρετικοῖς ἀρμόσει λέγειν, οἵ πονηρόν καὶ τοῦ πονηροῦ πλάσμα τὸ σῶμα λέγουσιν. Ἡμεῖς δέ ἐν τοῖς σωματικοῖς φρονήμασιν εἶναι τὸν νοῦν οἰόμεθα κακόν, ἐν τῷ σώματι δέ οὐχί κακόν, ἐπεὶ μηδέ τὸ σῶμα πονηρόν. Διό μετά τοῦ Δαβίδ τῶν διά βίου τῷ Θεῷ προσανεχόντων ἔκαστος βοᾷ πρός τὸν Θεόν· «ἔδίψησε σε ἡ ψυχή μου, ποσαπλῶς σοι ἡ σάρξ μου» καὶ «ἡ καρδία μου καὶ ἡ σάρξ ἡγαλλιάσαντο ἐπί Θεόν ζῶντα»· καί μετά τοῦ Ἡσαΐου, «ἡ κοιλίαν μου ἡχήσει ὡς κιθάρα καὶ τά ἐντός μου ὥσει τεῖχος χαλκοῦν, δὲνεκαίνισας» καὶ «διά τὸν φόβον σου, Κύριε, ἐν γαστρί ἐλάβομεν Πνεῦμα σωτηρίου σου», ὡς θαρροῦντες οὐ πεσούμεθα, ἀλλά πεσοῦνται οἱ ἀπό τῆς γῆς φωνοῦντες καὶ ὡς γηῖνων τῶν ἐπουρανίων ρημάτων καὶ πολιτειῶν καταψευδόμενοι.

(σελ. 122) Εἰ γάρ καὶ ὁ ἀπόστολος θάνατον τὸ σῶμα λέγει, «τίς γάρ με», φησί, «ρύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου», ἀλλ’ ὡς τοῦ προσύλου καὶ σωματικοῦ φρονήματος σωματοειδοῦς ὄντος ἀτεχνῶς· διό, πρός τὸ πνευματικόν καὶ θεῖον παραβάλλων τοῦτο, σῶμα δικαίως ἐκάλεσε, καὶ οὐχ ἀπλῶς σῶμα, ἀλλὰ θάνατον σώματος, καὶ τοῦτο μικρόν ἀνωτέρῳ τρανότερον δηλῶν ὡς οὐχί τὴν σάρκα αἰτιάται, ἀλλὰ τὴν ἐπεισελθοῦσαν ἀμαρτητικήν ὄρμήν ἐκ παραβάσεως· πεπραμένος», φησίν, «εἴμι ὑπό τὴν ἀμαρτίαν»· ὁ πεπραμένος δέ οὐ φύσει δοῦλος. Καὶ πάλιν· «οἰδα ὅτι οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοί, τουτέστιν ἐν τῇ σαρκὶ μου, ἀγαθόν». Όρᾳς ὅτι οὐ τὴν σάρκα ἀλλά τὸ ἐνοικοῦν αὐτῇ φησί κακόν; τοῦτον τοίνυν, τὸν δοῦτα ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν καὶ τῷ νόμῳ τοῦ νοός ἀντιστρατεύομενον νόμον, ἐνοικεῖν τῷ σώματι κακόν, ἀλλ’ οὐχί τὸν νοῦν.

Διά τοῦθ' ἡμεῖς, ἀντιπαρατατόμενοι τούτῳ τῷ νόμῳ τῆς ἀμαρτίας, ἔξοικίζομεν αὐτόν τοῦ σώματος καὶ ἐνοικίζομεν τὴν ἐπισκοπήν τοῦ νοῦ καὶ νομοθετοῦμεν δι’ αὐτῆς ἐκάστη τε δυνάμει τῆς ψυχῆς καὶ τοῖς τοῦ σώματος μέλεσιν ἐκάστῳ τὸ προσῆκον· ταῖς μέν αἰσθήσεσιν, ὃν τε καὶ ἐφ’ ὅσον ἐστίν ἀντιληπτέον, τὸ ἔργον δέ τοῦ νόμου τοῦτο προσαγορεύεται ἐγκράτεια· τῷ δέ παθητικῷ μέρει τῆς ψυχῆς τὴν ἀρίστην ἐμποιοῦμεν ἔξιν, ἀγάπην δὲ ἔσχεν αὐτῇ τὴν ἐπωνυμίαν· ἀλλά καὶ τὸ λογιστικόν διά τούτου βελτιοῦμεν, ἀποπεμπόμενοι πᾶν δὲ τι προσίσταται τῇ διανοίᾳ πρός τὴν εἰς Θεόν ἀνάνευσιν, καλοῦμεν δέ τοutί τὸ μόριον τοῦ νόμου τούτου νῆψιν. Ἐγκρατείᾳ δέ τις τὸ σῶμα καθάρας ἔαυτοῦ, θυμόν τε καὶ ἐπιθυμίαν ἀφορμήν ἀρετῶν δι’ ἀγάπης θείας ποιησάμενος καὶ νοῦν ἀπειλικρινημένον δι’ εὐχῆς παραστήσας τῷ Θεῷ, κτᾶται καὶ ὅρᾳ ἐν ἔαυτῷ τὴν ἐπηγγελμένην χάριν τοῖς κεκαθαρμένοις τὴν καρδίαν. Καί τότε ἂν δυνηθείη καὶ τοῦτο μετά Παύλου λέγειν, ὅτι «ὁ Θεός ὁ εἰπών ἐκ σκότους φῶς λάμψαι, (σελ. 124) δὲ ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, πρός φωτισμόν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, ἐν προσώπῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ· «ἔχομεν δέ», φησί, «τὸν θησαυρόν τοῦτον ἐν ὀστρακίνοις σκεύεσιν». Τό γοῦν πατρικόν φῶς, ἐν προσώπῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸ γνῶναι τὴν δόξαν τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἔχοντες ἡμεῖς ὡς ἐν ὀστρακίνοις σκεύεσι, τοῖς σώμασιν, εἰς τὸν νοῦν ἡμῶν αὐτῶν ἔνδον τοῦ σώματος καθέξομεν, ἀναξίως τῆς μεγαλοφυΐας πράξομεν τοῦ νοῦ; Καί τίς ἂν τοῦτο εἴποι, μή δητι πνευματικός, ἀλλά καὶ νοῦν γεγυμνωμένον θείας χάριτος, ἀνθρώπου δὲ δύμως ἔχων;

Ἐπεὶ δέ καὶ ἔνεστι πολυδύναμον πρᾶγμα ἡ καθ' ἡμᾶς ψυχή, χρῆται δ' ὡς ὄργανω τῷ ζῆν κατ' αὐτήν πεφυκότι σώματι, τίσιν ὡς ὄργανοις χρωμένη ἐνεργεῖ ἡ δύναμις αὐτῆς αὗτη, ἣν καλοῦμεν νοῦν; Ἀλλά γάρ οὐδείς ποθ' ὑπενόησεν, οὕτε ἐπί τοῖς ὅνυξιν, οὔτ' ἐν τοῖς βλεφάροις, οὐδέ μενοῦν ἐν τοῖς μυκτῆρσιν ἢ τοῖς χείλεσιν ἐνωκισμένην εἶναι τήν διάνοιαν ἐντός δ' ἡμῖν ἔνειναι πᾶσιν αὕτη συνδοκεῖ, διηνέχθησαν δέ τινες, τίνι πρώτῳ ὡς ὄργανῳ χρῆται τῶν ἐντός. Οἱ μέν γάρ ὡς ἐπ' ἀκροπόλει τινὶ τῷ ἐγκεφάλῳ ταύτην ἐνιδρύουσιν, οἱ δέ τῆς καρδίας τό μεσαίτατον καί τό κατ' αὐτό τοῦ ψυχικοῦ πνεύματος ἐπειλικρινημένον ὅχημα διδόασιν αὐτῇ. Ἡμεῖς δέ καὶ αὐτοί, εἰ καί μήτε ἔνδον ὡς ἐν ἀγγείῳ, καί γάρ ἀσώματον, μήτε ἔξω, καί γάρ συνημμένον, ἀλλ' ἐν τῇ καρδίᾳ ὡς ἐν ὄργανῳ τό λογιστικόν ἡμῶν εἶναι ἐπιστάμεθ' ἀκριβῶς, οὐ παρ' ἀνθρώπου τοῦτο διδαχθέντες, ἀλλά παρ' αὐτοῦ τοῦ πλάσαντος τόν ἄνθρωπον, ὃς, δεικνύς ὅπως «οὐ τά εἰσερχόμενα, ἀλλά τά ἔξερχόμενα διά τοῦ στόματος κοινοῖ τόν ἄνθρωπον», «ἐκ γάρ τῆς καρδίας ἔξερχονται», φησίν, «οἱ λογισμοί». Ταῦτ' ἄρα καί ὁ μέγας Μακάριος, (σελ. 126) «ἡ καρδία», φησίν, «ἡγεμονεύει ὅλου τοῦ ὄργανου καί, ἐπάν κατάσχῃ τάς νομάς τῆς καρδίας ἡ χάρις, βασιλεύει ὅλων τῶν λογισμῶν καί τῶν μελῶν ἐκεῖ γάρ ἐστιν ὁ νοῦς καί πάντες οἱ λογισμοί τῆς ψυχῆς». Οὐκοῦν ἡ καρδία ἡμῶν ἐστι τό τοῦ λογιστικοῦ ταμεῖον καί πρῶτον σαρκικόν ὄργανον λογιστικόν. Τό τοίνυν λογιστικόν ἡμῶν ἐν ἀκριβεῖ νήψει σπεύδοντες ἐπισκέπτεσθαι καί διορθοῦν, τίνι γ' ἄν ἐπισκεψαίμεθα, εἰ μή τόν ἐγκεχυμένον διά τῶν αἰσθήσεων νοῦν ἡμῶν ἔξωθεν συναγαγόντες πρός τά ἐντός ἐπαναγάγοιμεν καί πρός αὐτήν ταύτην τήν καρδίαν, τό τῶν λογισμῶν ταμεῖον; Διά τοῦτο καί ὁ φερώνυμος Μακάριος ἐφεξῆς τοῖς ἄνωτέρω μικρόν εἰρημένοις παρ' αὐτοῦ φησιν· «ἐκεῖ τοίνυν δεῖ σκοπεῖν, εἰ ἐνέγραψεν ἡ χάρις τούς τοῦ Πνεύματος νόμους». Ἐκεῖ ποῦ; Ἐν τῷ ἡγεμονικῷ ὄργανῳ, ἐν τῷ τῆς χάριτος θρόνῳ, ὃπου ὁ νοῦς καί οἱ λογισμοί πάντες τῆς ψυχῆς, ἐν τῇ καρδίᾳ δηλαδή. Ὁρᾶς πῶς ἀναγκαιότατον τοῖς προηρημένοις ἐν ἡσυχίᾳ προσέχειν ἔαυτοῖς ἐπανάγειν καί ἐμπερικλείειν τῷ σώματι τόν νοῦν, καί μάλιστα τῷ ἐν τῷ σώματι ἐνδοτάτῳ σώματι, ὁ καρδίαν ὀνομάζομεν;

Εἰ δέ καὶ κατά τόν ψαλμωδόν «πᾶσα ἡ δόξα τῆς θυγατρός τοῦ βασιλέως ἔσωθεν», πῶς ἡμεῖς αὐτήν ἔξω που ζητήσομεν; Εἰ δέ καὶ κατά τόν ἀπόστολον ὁ Θεός ἔδωκεν αὐτοῦ τό Πνεῦμα κράζον ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, ἀββᾶ ὁ πατήρ, πῶς ἡμεῖς οὐκ ἐν αὐταῖς συνευξόμεθα τῷ Πνεύματι; Εἰ δέ καὶ κατά τόν προφητῶν καί ἀπόστολον Κύριον «ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἐντός ἡμῶν ἐστι», πῶς οὐκ ἔξω καί τῆς οὐρανῶν βασιλείας γένοιτ' ἄν ὁ τῶν ἐντός ἔαυτοῦ τόν νοῦν ἔξαγειν διά σπουδῆς ποιούμενος; «Καρδία ὁρθή», φησίν ὁ Σολομών, «ζητεῖ αἴσθησιν», ἥν ὁ αὐτός νοεράν καί θείαν ἀλλαχοῦ προσείρηκε, πρός ἣν οἱ πατέρες πάντας (σελ. 128) προτρεπόμενοι, «νοῦς, φασί, νοερός πάντως καί νοεράν αἴσθησιν περιβέβληται, ἣν ἐν ἡμῖν καί οὐκ ἐν ἡμῖν οὖσαν ἐκζητοῦντες μή παυσώμεθα». Ὁρᾶς δέ τι κάν πρός τήν ἀμαρτίαν ἀντικαταστῆναι τις προθυμητῇ, κάν τήν ἀρετήν προσκτήσασθαι, κάν τοῦ κατ' ἀρετήν ἄθλου τό βραβεῖον, μᾶλλον δέ τόν ἀρραβώνα τοῦ κατ' ἀρετήν βραβείου, τήν αἴσθησιν τήν νοεράν εύρειν, ἐντός τοῦ τε σώματος καί ἔαυτοῦ τόν νοῦν ἐπαναγαγεῖν ἀνάγκη; Τό δ' ἔξω τόν νοῦν, οὐ τοῦ σωματικοῦ φρονήματος, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ σώματος ποιεῖν, ὡς ἐκεῖ νοεροῖς θεάμασιν ἐντύχοι, τῆς ἐλληνικῆς ἐστι πλάνης αὐτό τό κράτιστον καί πάσης κακοδοξίας ρίζα καί πηγή, δαιμόνων εῦρημα καί παίδευμα, γεννητικόν ἀνοίας καί γέννημα τῆς ἀπονοίας. Διό καί οἱ λαλοῦντες ἐκ τῆς τῶν δαιμόνων ἐπιπνοίας ἔξεστηκότες ἔαυτῶν εἰσι, μηδ' αὐτό τοῦτο συνιέντες ὅ τι

λέγουσιν. Ήμεῖς δέ, μή μόνον εἴσω τοῦ σώματος καί τῆς καρδίας, ἀλλά καί τὸν αὐτὸν αὐτοῦ πάλιν εἴσω πέμπομεν τὸν νοῦν.

Κατηγορείτωσαν ούκοῦν οἱ λέγοντες, «μή κεχωρισμένον, ἀλλ’ ἐνόντα τῇ ψυχῇ, πῶς ἂν αὐθις εἴσω πέμποι τις τὸν νοῦν;». Ἀγνοοῦσι γάρ, ὡς ἔοικεν, ὅτι ἄλλο μὲν οὐσίᾳ νοῦ, ἄλλο δέ ἐνέργεια, μᾶλλον δέ εἰδότες τοῖς ἀπατεῶσιν ἐαυτούς συνέταξαν ἐκόντες, διά τῆς ὁμωνυμίας σοφιζόμενοι. «Μή καταδεχόμενοι γάρ τό τῆς πνευματικῆς διδασκαλίας ἀπλοῦν, οἱ ἐκ τῆς διαλεκτικῆς πρός τάς ἀντιλογίας ἡκονημένοι», κατά τὸν μέγαν Βασίλειον, «περιτρέπουσι τὴν ἴσχυν τῆς ἀληθείας ἐκ τῶν ἀντιθέσεων τῆς ψευδωνύμου γνώσεως τῇ πιθανολογίᾳ τῶν σοφισμάτων. Τοιούτους γάρ δεῖ εἶναι τοὺς μή πνευματικούς καὶ τὰ πνευματικά κρίνειν καὶ διδάσκειν ἀξιοῦντας ἐαυτούς. Οὐ γάρ δή τοῦτο λέλεθεν αὐτούς, ὅτι οὐχ ὡς ἡ ὄψις τάλλα μὲν ὄρᾳ τῶν ὄρατῶν, ἐαυτὴν δέ οὐχ ὄρᾳ, οὔτω καὶ ὁ νοῦς, ἀλλ’ ἐνεργεῖ μὲν καὶ τάλλα, ὃν ἂν δέοιτο (σελ. 130) περισκοπῶν, ὅ φησι κατ’ εὐθείαν κίνησιν τοῦ νοῦ Διονύσιος ὁ μέγας, εἰς ἐαυτὸν δ’ ἐπάνεισι καὶ ἐνεργεῖ καθ’ ἐαυτόν, ὅταν ἐαυτὸν ὁ νοῦς ὄρᾳ· τοῦτο δ’ αὐθις κυκλικήν εἶναι κίνησιν ὁ αὐτός αὐτοῦ φησιν. Αὕτη δ’ ἡ τοῦ νοῦ ἐστιν ἐνέργεια κρείττων καὶ ἰδιαιτάτη, δι’ ἣς καὶ ὑπέρ ἐαυτὸν γινόμενος ἔσθ’ ὅτε τῷ Θεῷ συγγίνεται. «Νοῦς γάρ», φησί, «μή σκεδαννύμενος ἐπί τά ἔξω» (ὄρᾳς ὅτι ἔξεισι; ἔξιών οὖν, ἐπανόδου δεῖται διό φησιν) «ἐπάνεισι πρός ἐαυτόν, δι’ ἐαυτοῦ δέ πρός τὸν Θεόν» ὡς δι’ ἀπλανοῦς ἀναβαίνει τῆς ὁδοῦ. Τὴν τοιαύτην γάρ κίνησιν τοῦ νοῦ καὶ ὁ τῶν νοερῶν ἀπλανῆς ἐπόπτης ἐκεῖνος Διονύσις ἀδύνατον εἶναι φησι πλάνη τινί περιπεσεῖν.

Ταύτης οὖν ἀπάγειν ὁ τῆς πλάνης πατήρ ἐπιθυμῶν ἀεί τὸν ἀνθρωπὸν καὶ πρός τὴν χωροῦσαν αὐτοῦ τάς πλάνας ἄγειν, οὐδέπω καὶ τίμερον, ὅσα γε ἡμεῖς ἴσμεν, εὗρε συνεργόν διά χρηστολογίας ἀγωνιζόμενον ἐφελκύσασθαι πρός ταύτην. Νῦν δ’ ὡς ἔοικεν εὗρε τούς συλλαμβανομένους, εἴπερ, ὡς αὐτός εἶπες, εἰσίν οἵ καὶ λόγους συντιθέασιν ἐνάγοντας πρός ταῦτα καὶ τούς πολλούς πείθειν ἐγχειροῦσιν ὡς κάλλιον ἔξω κατέχειν τοῦ σώματος προσευχόμενον τὸν νοῦν καὶ αὐτούς τούς τὸν ὑπεραναβεβηκότα καὶ ἡσύχιον ἀσπαζομένους βίον, μηδ’ ἐκεῖνο αἰδεσθέντς ὅπερ Ἰωάννης, ὁ τὴν πρός οὐρανόν φέρουσαν κλίμακα διά λόγων τεκτηνάμενος ἡμῖν, ὁριστικῶς καὶ ἀποφαντικῶς ἔξειπεν ὡς «ἡσυχαστής ἐστιν ὁ τῶν ἀσώματον ἐν σώματι περιορίζειν σπεύδων», ὃ συνωδᾷ καὶ οἱ πνευματικοί πατέρες ἡμῶν ἐδίδαξαν ἡμᾶς. Εἰκότως εἰ γάρ μή ἔνδον τοῦ σώματος περιορίσει, πῶς ἂν ἐαυτῷ ποιήσειε τὸν τό σῶμα ἐνημένον καὶ ὡς εἴδος φυσικόν διά πάσης χωροῦντα τῆς μεμορφωμένης ὕλης, ἢς τὸ ἔξω καὶ διωρισμένον (σελ. 132) οὐκ ἂν ἐπιδείξαιτο οὐσίαν νοῦ, μέχρις ἂν ἐκείνη ζῷη ζωῆς εἴδος κατάλληλος τῇ συναφείᾳ σπῶσα;

Βλέπεις, ἀδελφέ, πῶς οὐ πνευματικῶς μόνον ἀλλά καὶ ἀνθρωπίνως ἔξετάζουσιν, εἴσω τοῦ σώματος πέμπειν ἥ κατέχειν τὸν νοῦν ἀναπέφηνεν ἀναγκαιότατον τούς προηρημένους ἐαυτῶν ὡς ἀληθῶς γενέσθαι καὶ κατά τὸν ἔσω ἀνθρωπὸν φερωνύμως μοναχούς; Τό δ’ εἰς ἐαυτούς μάλιστα τούς εἰσαγομένους βλέπειν εἰσηγεῖσθαι καὶ διά τῆς ἀναπνοῆς εἴσω πέμπειν τὸν οἰκεῖον νοῦν οὐκ ἀπό τρόπου. Τὸν γάρ μήπω θεωρητικὸν ἐαυτοῦ μηχανοῖς τισι πρός ἐαυτὸν ἐπισυνάγειν νοῦν οὐκ ἀποτρέψειε τις εὗ φρονῶν. Ἐπεί οὖν τοῖς ἄρτι πρός τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἀποδυσαμένοις καὶ συναγόμενος συνεχῶς ἀποπηδᾷ, δεῖ δέ καὶ συνεχῶς αὐτούς αὐθις τοῦτον ἐπανάγειν, λανθάνει δ’ ἀγυμνάστους ὅντας δυσθεωρητότατος καὶ εὐκινητότατος ἀπάντων ὃν, διά τοῦτο τῇ πυκνά διαχεομένῃ καὶ ἐπαναγομένῃ εἰσπνοῇ προσέχειν εἰσίν οἵ παραινοῦσι καὶ ἐπέχειν τι μικρόν, ὡς κάκεῖνον συνεπίσχοιεν τηροῦντες ἐν αὐτῇ μέχρις ἂν σύν Θεῷ ἐπί τῷ κρείττον προϊόντες,

ἀπρόσιτον πρός τά περί αὐτόν καί ἀμιγῆ τόν οἰκεῖον νοῦν ποιήσαντες δυνηθῶσιν ἀκριβῶς εἰς «ένοειδῆ συνέλιξιν» συναγαγεῖν. Τοῦτο δ' ἵσοι τις ἄν καί αὐτομάτως ἐπόμενον τῇ προσοχῇ τοῦ νοῦ. Ἡρέμα γάρ εἰσεσί τε καί ἔξεισι τουτὶ τό Πνεῦμα κάπι πάσης ἐναγωνίου σκέψεως, μάλιστα δέ ἐπί τῶν ἡσυχαζόντων σώματι καί διανοίᾳ. Πνευματικῶς γάρ οὗτοι σαββατίζοντες καί ἀπό πάντων τῶν οἰκείων ἔργων καταπαύοντες, ώς ἐφικτόν, πᾶν μέν τό μεταβατικόν καί διεξοδικόν καί πεποικιλμένον περί τάς γνώσεις τῶν ψυχικῶν δυνάμεων περιαιροῦσιν ἔργον καί τάς αἰσθητικάς πάσας ἀντιλήψεις καί πᾶσαν ἀπλῶς σώματος ἐνέργειαν, ἥτις ἐφ' ἡμῖν, ἦ δ' οὐκ ἐφ' ἡμῖν τελέως ὕσπερ καί τό ἀναπνεῖν, ἐφ' ὅσον ἐφ' ἡμῖν.

(σελ. 134) Ταῦτα δέ πάντα τοῖς προκόψασι καθ' ἡσυχίαν ἀπόνως καί ἀπεριμερίμνως ἔπειται τῇ γάρ τελέα πρός ἑαυτήν εἰσόδω τῆς ψυχῆς αὐτόματα ταῦτι πάντα ἐπιγίνεσθαι ἀνάγκη. Τοῖς δ' ἀρχομένοις ἐν οὐδέν τῶν εἰρημένων ἴδοις ἄν ἀμογητί περιγινόμενον. Ὡς οὖν τῇ ἀγάπῃ ἔπειται τό ὑπομένειν («ἡ γάρ ἀγάπη πάντα στέγει», ἡμεῖς δέ διδασκόμεθα κατορθοῦν βίᾳ τήν ὑπομονήν, ώς δ' αὐτῆς πρός τήν ἀγάπην φθάσωμεν), οὕτω κάπι τούτων ἔχει. Καί τί δεῖ πλείω περί τούτων λέγειν; Πάντες γάρ οἱ πεπειραμένοι γελῶσι τούς ἔξ απειρίας ἀντινομοθετοῦντας· τῶν γάρ τοιούτων οὐ λόγος ἀλλά πόνος καί ἡ διά πόνων πεῖρα διδάσκαλος, αὐτή τε καρπουμένη τό συμφέρον καί τῶν φιλονείκων τε καί φιλενδείκτων τούς ἀκάρπους ἀποστρεφομένη. Ἐπεί δέ καί, καθάπερ τις τῶν μεγάλων περί ταῦτα λέγει, τοῖς ἔξω σχήμασι πέφυκεν ὁ ἔσω ἄνθρωπος συνεξομοιοῦσθαι μετά τήν παράβασιν, πῶς οὐκ ἄν συντελέσειε τι μέγα τῷ σπεύδοντι συστρέφειν τόν νοῦν εἰς ἑαυτόν, ώς μή τήν κατ' εὐθεῖαν ἀλλά τήν κυκλικήν καί ἀπλανή κινεῖσθαι κίνησιν, τῷ μή τόν ὀφθαλμόν ὥδε κάκεῖσε περιάγειν, ἀλλ' οἷον ἐρείσματί τινι τοῦτον προσερείδειν τῷ οἰκείῳ στήθει ἢ τῷ ὄμφαλῷ; Πρός γάρ τῷ εἰς κύκλον ὕσπερ ἔξωθεν, ἐφ' ὅσον ἐφικτόν, συνελίττειν ἑαυτόν, παραπλησίως τῇ σπουδαζομένη ἐν αὐτῷ τοῦ νοῦ κινήσει καί τήν δι' ὄψεως ἔξω χειρούνην δύναμιν τοῦ νοῦ τῆς καρδίας εἰσὼ πέμψει διά τοῦ τοιούτου σχήματος τοῦ σώματος. Εἰ δέ καί ἡ τοῦ νοητοῦ θηρός δύναμις ἐπ' ὄμφαλοῦ γαστρός, ώς τοῦ νόμου τῆς ἀμαρτίας ἐκεῖ τό κράτος ἔχοντος καί νομήν αὐτῷ διδόντος, διατί μή τῶν ἀντιστρατεύμενον ἐκείνω τοῦ νοῦ νόμον, αὐτοῦ δι' εὔχῆς ὠπλισμένον ἐπιστήσομεν, ώς ἄν μή τό διά τοῦ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας πνεῦμα πονηρόν ἀπελαθέν, μεθ' ἔτέρων ἐπτά (σελ.136) πονηροτέρων πνευμάτων ἐπιστρέψαν, αὐθίς ἐγκατοικισθῆ καί γένηται τά ἔσχατα χείρονα τῶν πρώτων;

«Πρόσεχε σεαυτῷ», φησίν ὁ Μωϋσῆς· παντί δηλονότι, οὐ τινί μέν τῶν σῶν, τινί δ' οὐ. Διά τίνος; Τοῦ νοῦ πάντως. Οὐδενί γάρ ἄλλω δυνατόν προσέχειν ἑαυτῷ παντί. Ταύτην οὖν ἐπίστησιν καί ψυχῆ σώματι τήν φυλακήν· δι' αὐτῆς γάρ καί σωματικῶν καί ψυχικῶν πονηρῶν παθημάτων ἀπαλλαγήσῃ ρᾳδίως. Σεαυτοῦ τοίνυν πρόστηθι, σεαυτῷ ἐπίστηθι, σεαυτόν ἐπίσκεψαι, μᾶλλον δέ προΐστασο καί ἐπισκέπτου καί ἔταζε· καί γάρ οὕτω τήν σάρκα ἀφηνιάζουσαν ὑποτάξεις τῷ πνεύματι καί «ρῆμα κρυπτόν ἐν τῇ καρδίᾳ σου οὐ μήποτε γένηται». Ἐάν πνεῦμα τοῦ ἔξουσιάζοντος», τῶν πονηρῶν δηλονότι καί πνευμάτων καί παθημάτων, «ἀναβῇ ἐπί σέ», φησίν ὁ Ἐκκλησιαστής, «τόπον σου μή ἀφῆς», τουτέστι μή ψυχῆς μέρος, μή μέλος σώματος ἀνεπίσκοπον ἔσῃς. Οὕτω γάρ καί τῶν κάτωθεν ἐπηρεαζόντων πνευμάτων ἀνώτερον διαγενήσῃ καί «τῷ ἐτάζοντι καρδίας καί νεφρούς», ώς αὐτός ταῦτα προετάσας, ἀνεξετάστως παραστήσῃ μετά παρρησίας. «Εἴ γάρ ἑαυτούς ἐκρίνομεν, οὐκ ἄν ἐκρινόμεθα». Παῦλος ἔστιν ὁ λέγων. Καί τό τοῦ Δαυίδ παθών μακάριον ἐκεῖνο πάθος, καί αὐτός πρός τόν Θεόν ἐρεῖς δτι «σκότος οὐ σκοτισθήσεται ἀπό σοῦ καί νύξ ώς ἡμέρα φωτισθήσεται μοι δτι σύ ἐκτήσω τούς νεφρούς μου». Οὐ τό τῆς

έμης, φησί, ψυχῆς μόνον ἐπιθυμητικόν ὅλον σὸν εἰργάσω, ἀλλά καὶ εἴ τι ἐν τῷ σώματι ταύτης τῆς ἐπιθυμίας ζῶπυρον πρός τὴν ἐμποιοῦσαν ἐπιστρέψαν, δι’ αὐτῆς πρός σὲ ἀνέπτη καὶ σοῦ ἔξήρτηται καὶ σοὶ κολλᾶται. Ὡς γάρ τοῖς τῶν αἰσθητῶν καὶ φθαρτῶν ἡδονῶν ἀνεχομένοις τὸ τῆς ψυχῆς ἐπιθυμοῦν ὅλον κενοῦται πρός τὴν σάρκα καὶ διὰ τοῦτο ὅλοι σάρκες γίνονται καὶ τὸ Πνεῦμα (σελ. 138) τοῦ Θεοῦ κατά τὸ γεγραμμένον οὐκ ἔνι καταμένειν ἐν αὐτοῖς, οὕτω τοῖς ἀνυψώσασι τὸν νοῦν πρός τὸν Θεόν καὶ τοῦ θείου πόθου τὴν ψυχήν ἔξηρτημένοις, καὶ ἡ σάρξ μετασκευαζομένη συνανυψοῦται τε καὶ συναπολαύει τῆς θείας κοινωνίας καὶ κτῆμα καὶ αὐτῇ γίνεται καὶ οἴκημα Θεοῦ, μηκέτ’ ἐνοικουροῦσαν ἔχουσα τὴν πρός Θεόν ἔχθραν, μηδέ κατά τοῦ πνεύματος ἐπιθυμοῦσα.

Τίς δέ καὶ ὁ μᾶλλον ἐπιτήδειος τόπος τῷ κάτωθεν ἐφ’ ἡμᾶς ἀνιόντι πνεύματι σαρκός καὶ νοῦ; Οὐχ ἡ σάρξ, ἐν ᾧ καὶ ὁ ἀπόστολός φησι μηδέν ἀγαθόν πρό τοῦ ἐγκατοικισθῆναι τὸν νόμον τῆς ζωῆς οἰκεῖν; Ταύτην οὐκοῦν καὶ μᾶλλον δεῖ μηδέποτ’ ἀφεῖσθαι προσοχῆς. Πῶς γάρ ἄν ἡμῶν εἴη, πῶς δ’ ἄν μή ἀφῶμεν ταύτην, πῶς δ’ ἄν ἀποκρουσαίμεθα τὴν πρός αὐτήν ἄνοδον τοῦ πονηροῦ, καὶ μάλισθ’ οἱ μήπω πνευματικῶς εἰδότες ἀντεπιέναι τοῖς πνευματικοῖς τῆς πονηρίας, εἰ μή καὶ διὰ τοῦ ἔξω σχήματος ἡμᾶς αὐτούς παιδεύσομεν προσέχειν ἑαυτοῖς; Καί τί λέγω τούς ἄρτι ἐπιβαλλομένους, ὅτε καὶ τῶν τελεωτέρων εἰσιν οἵ τούτῳ χρησάμενοι τῷ σχήματι κατά τὴν προσευχήν εὐήκοον τὸ θείον ἔσχον, οὐ μόνον τῶν μετά Χριστόν, ἀλλά καὶ τῶν πρό τῆς αὐτοῦ πρός ἡμᾶς ἐπιδημίας. Καί αὐτός γάρ ὁ τὴν θεοπτίαν τελεώτατος Ἁλίας, τὴν κεφαλήν τοῖς γόνασιν ἐρείσας καὶ οὕτω τὸν νοῦν εἰς ἑαυτόν καὶ τὸν Θεόν φιλοπονώτερον συναγαγών, τὸν πολυετῆ ἐκεῖνον ἔλυσεν αὐχμόν. Οὗτοι δέ μοι δοκοῦσιν, ἀδελφέ, παρ’ ὃν ἀκηκοέναι ταῦτα λέγεις, νοσεῖν τὴν τῶν φαρισαίων νόσον, διό καὶ τό ἔσωθεν τοῦ ποτηρίου, δηλαδή τὴν ἑαυτῶν καρδίαν, ἐπισκέπτεσθαι καὶ καθαίρειν οὐκ ἐθέλωσι καὶ ταῖς πατερικαῖς μή στοιχοῦντες παραδόσεσι σπεύδουσιν αὐτοί προκαθῆσθαι πάντων ὡς κοινοί νομοδιδάσκαλοι· τό τε σχῆμα τῆς δεδικαιωμένης τελωνικῆς εὐχῆς ἐκείνης αὐτοί τε ἀπαξιοῦσι καὶ τούς (σελ. 140) ἄλλους τῶν εὐχομένων παραινοῦσι μή προσίεσθαι. Καθάπερ γάρ ἐν εὐαγγελίοις φησίν δὲ Κύριος, «έκεινος οὐκ ἥθελεν οὐδέ τούς ὄφθαλμούς εἰς τὸν οὐρανόν ἄραι»· τοῦτον δή ζηλοῦσι οἱ ἑαυτοῖς ἐν τῷ εὔχεσθαι προσέχοντες τὴν ὄψιν.

Οἱ δ’ ὁμφαλοψύχους τούτους ὀνομάζοντες, πρός τῷ συκοφαντεῖν σαφῶς ὡν κατηγοροῦσι (τίς γάρ ποτε τούτων ἐπ’ ὁμφαλοῦ λέγειν τὴν ψυχήν;) πρός γοῦν τῷ γενέσθαι δήλους συκοφαντικῶς ἐπιθεμένους, καὶ ὑβριστάς τῶν ἐπαινουμένων σφᾶς αὐτούς ἔδειξαν ὅντας, ἀλλ’ οὐ διορθωτάς τῶν σφαλλομένων, οὐδ’ ἡσυχίους ἔνεκεν καὶ ἀληθείας, ἀλλά κενοδοξίας χάριν γράφοντας, οὐδ’ ἵνα πρός νῆψιν ἐναγάγωσιν, ἀλλ’ ἵνα τῆς νήψεως ἐπαγάγωσιν. Αὐτό γάρ το ἔργον καὶ τοὺς ἐμμελῶς ἐπειλημμένους τούτου παντί τρόπῳ σπεύδουσιν ἔξ αὐτῆς τῆς καταλλήλου πράξεως ἔξουθενεῖν. Οἱ τοιοῦτοι δέ ραδίως καὶ τὸν εἰπόντα ὡς «ὅ νόμος τοῦ Θεοῦ ἐν μέσῳ κοιλίας μου» καὶ τὸν εἰρηκότα πρός Θεόν ὅτι «ἡ κοιλία μου ἡχήσει ὡς κιθάρα καὶ τά ἐντός μου ὡσεὶ τεῖχος χαλκοῦν ὃ ἐνεκαίνισας» κοιλιοψύχους ἄν προσαγορεύσεται καὶ κοινῇ πάντας διαβάλοιεν τούς διά σωματικῶν συμβόλων τά νοερά καὶ θεῖα καὶ πνευματικά τυποῦντας καὶ καλοῦντας καὶ ἀνιχνεύοντας. Ἀλλ’ ἐκείνοις μέν παρά τοῦτο βλάβος ἐποίουσιν οὐδέν, μᾶλλον μέν οὖν καὶ μακαρισμῶν πρόξενοι γενήσονται καὶ μείζονος προσθήκης τῶν ἐν οὐρανοῖς στεφάνων, αὐτοί δέ καὶ τῶν ἱερῶν παραπετασμάτων ἔξω μένουσι καὶ οὐδέ πρός τάς σκιάς ἔξουσιν ἀτενίζειν τῆς ἀληθείας, πολύ δέ το δέος μή καὶ δίκην τίσωσιν αἰώνιον, οὐκ ἀποδιαστείλαντες μόνον ἑαυτούς τῶν ἀγίων, ἀλλά καὶ κατ’ αὐτῶν τῷ λόγῳ χωρήσαντες.

(σελ. 142) Συμεώνος γάρ τοῦ νέου θεολόγου τόν βίον οἶσθα θαῦμά τε ὄντα πάντα σχεδόν καί δι' ὑπερφυῶν θαυμάτων ὑπό Θεοῦ δεδοξασμένον, τά τε συγγράμματα αὐτοῦ συγγράμματα ζωῆς εἰπών τις, οὐκ ἂν ἀμάρτοι τοῦ προσήκοντος, καί Νικηφόρον δέ τόν δσιον ἐκεῖνον ὅς, πολυετῆ χρόνον ἐν ἡρεμίᾳ καὶ ἡσυχίᾳ διενεγκών, ἔπειτα τοῖς ἐρημικωτέροις μέρεσι τοῦ Ἅγιου Ὀρους ἐμφιλοχωρήσας καὶ ἀπασχολήσας ἐαυτόν, ἐκ πασῶν τῶν πατερικῶν φωνῶν συνειλοχώς, τήν νηπτικήν ἡμῖν αὐτῶν παραδέδωκε πρᾶξιν. Οὗτοι τοίνυν τοῦθ' ὅπερ ἀνατρέπειν φής τινας σαφῶς τοῖς προαιρουμένοις εἰσηγοῦνται. Καί τί λέγω τούς παλαιούς τῶν ἀγίων; Ἄνδρες γάρ μικρῷ πρό ἡμῶν μεμαρτυρημένοι καὶ ἀποδεδειγμένοι ἐν δυνάμει πνεύματος ἀγίου τοῦθ' ἡμῖν διά στόματος οἰκείου παρέδωκαν, τόν τε θεολόγον τοῦτον ὡς ἀληθῶς θεολόγον καὶ τῆς ἀληθείας τοῦ Θεοῦ μυστηρίων ἐπόπτην ἀσφαλέστατον ἐφ' ἡμῶν ἀνεκήρυττον τόν φερωνύμως Θεόληπτον ἐκεῖνον ἀκούεις, τόν Φιλαδελφείας πρόδερον, μᾶλλον δ' ἀπό ταύτης ὡς ἀπό λυχνίας τόν κόσμον φωτίσαντα, τόν Ἀθανάσιον ἐκεῖνον, ὃς ἐπ' ἐνιαυτούς οὐκ ὀλίγους τόν πατριαρχικόν ἐκόσμησε θρόνον, οὗ καὶ τήν σορόν δικαίου ἐτίμησε, Νεῖλον ἐκεῖνον τόν ἐξ Ἰταλῶν, τόν τοῦ μεγάλου ζηλωτήν Νείλου, τόν Σελιώτην καὶ τόν Ἡλίαν, τούς μηδέν ἀποδέοντας ἐκείνου, Γαβριήλ καὶ Ἀθανάσιον, τούς καὶ προφητικοῦ χαρίσματος ἡξιωμένους. Τούτους πάντας πάντως ἀκούεις καὶ πολλούς ἄλλους πρό αὐτῶν τε καὶ σύν αὐτοῖς καὶ μετ' αὐτούς γεγονότας, ἐπαινοῦντας καὶ παραινοῦντας, κατέχειν τούς βουλομένους τήν παράδοσιν ταύτην, ἥν οἱ νέοι διδάσκαλοι τῆς ἡσυχίας, οἱ μηδὲ ἵχνος ἡσυχίας εἰδότες, μηδὲ ἀπό πείρας, ἀλλ' ἀπό λογολεσχίας νουθετοῦντες, ἀθετεῖν καὶ μεταδιδάσκειν καὶ ἔξουθενεν πειρῶνται, πρός οὐδένν χρήσιμον τῶν ἀκουόντων. Ἡμεῖς δέ καὶ τῶν ἀγίων ἐκείνων ἔστιν οἵς αὐτοπροσώπως ὡμιλήσαμεν (σελ. 144) καὶ διδασκάλοις ἔχρησάμεθα. Πῶς οὖν, τούτους παρ' οὐδένν θέμενοι, τούς καὶ πείρας καὶ χάριτι δεδιδαγμένους, τοῖς ἀπό τύφου καὶ λογομαχίας ἐπί τό διδάσκειν χωρήσασιν εἴξομεν; Οὐκ ἔσται τοῦτο, οὐκ ἔσται.

Καί σύ τοίνυν τούς τοιούτους ἀποτρέπου μετά τοῦ Δανίδ συνετῶς σεαυτῷ προσλαλῶν «εὔλόγει ἡ ψυχή μου τόν Κύριον καὶ πάντα τά ἐντός μου τό ὄνομα τό ἄγιον αὐτοῦ»· σεαυτόν τε πειθήνιον παρέχω τοῖς πατράσιν, ἄκουε πῶς εἴσω πέμπειν ἀεί τόν νοῦν προτρέπονται.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΡΙΤΗ (Σελ. 146)

Ἄρτι, πάτερ, ἀκριβέστερον ἔγνων μή μόνον τήν ἀπό τῶν ἔργων οὐκ ἔχοντας εἰδῆσιν, μηδέ τῆς ἀπό τοῦ βίου πείρας, ἡ καὶ μόνη βεβαία καὶ ἀνεξέλεγκτος ἀνεπιγνώμονας ὄντας τούς κατά τῶν ἡσυχαζόντων γράφοντας, ἀλλά καὶ τῶν πατερικῶν λόγων ἀνηκόους παντάπασιν. Εἰκῇ δή φυσιούμενοι, κατά τόν ἀπόστολον, καὶ ἄ μή ἐωράκασιν ἐμβατεύοντες, ὑπό τοῦ νοός τῆς σαρκός αὐτῶν, εἰς τοσοῦτον ἔξετράπησαν τῆς εὐθείας, ὡς ἐκείνους μέν συκοφαντεῖν φανερῶς, ἔαυτοῖς δέ μηδὲ διπωσοῦν συμφωνεῖν· διό καὶ περὶ φωτισμοῦ λέγειν ἐπιχειροῦντες ἀπαγορεύουσι μέν ὡς πλάνην πάντα φωτισμόν αἰσθήσει ληπτόν, οἱ αὐτοὶ δέ καὶ πάντα φωτισμόν θεῖον αἰσθήσει λέγουσι ληπτόν, συμβολικούς μέν φάσκοντες τούς ἐν τῷ πάλαι νόμῳ πρό τῆς Χριστοῦ παρουσίας ἐν Ἰουδαίοις καὶ τοῖς ἐξ αὐτῶν προφήταις γενομένους, αἰσθητόν δέ σαφῶς τόν ἐν Θαβωρίῳ ἐπί τῇ μεταμορφώσει τοῦ Σωτῆρος καὶ τόν ἐπί τῆς τοῦ ἀγίου Πνεύματος καθόδου καὶ ὅσοι κατ' αὐτούς. Ὑπέρ αἰσθησιν δέ φωτισμόν τήν γνῶσιν μόνην λέγουσι, διό καὶ ταύτην κρείττω τοῦ φωτός καὶ τέλος πάσης

ἀποφαίνονται θεωρίας. Ἡ δέ φασι παρά τινων ἀκοῦσαι, νῦν ὡς ἐν βραχεῖ σοι διηγήσομαι. Παρακαλῶ δ' ἀνέχεσθαι μου καὶ διανοεῖσθαι ὡς, παρ' οὐδενός ἔγω ποτε τοιαῦτ' ἀκούσας τῶν ἡσυχαζόντων, οὐ δύναμαι πείθειν ἐμαυτόν ὡς ἐκεῖνοι τοιοῦτό τι παρά τινος ἀκηκόασιν τῶν ἡμετέρων. Λέγουσι δ' ὅμως (σελ. 148) ὑποκριθῆναι μὲν μαθητιῶντας, ἀλλ' οὐκ εὔμαθεῖς, διό γραφῇ διδόναι τά παρά τῶν διδασκάλων πρός αὐτούς λεγόμενα λιπαρῆσαι τε καὶ πεῖσαι. Γράφουσιν τοίνυν φάναι τούς διδάσκοντας αὐτούς πάσης μὲν Γραφῆς ἱερᾶς ὡς πονηρᾶς ἀφεῖσθαι, προσανέχειν δέ μόνη τῇ εὐχῇ, δι' ἣς ἀπελαύνεσθαι μὲν τά πονηρά πνεύματα, συνουσιωμένα ὄντα τοῖς ἀνθρώποις, ἐκπυροῦσθαι δέ τούς αὐτούς αἰσθητῶς καὶ σκιρτᾶν καὶ ἥδεσθαι, μηδέν ἀλλοιουμένης τῆς ψυχῆς, βλέπειν δέ φῶτα τούτους αἰσθητά σημεῖον δ' ἡγεῖσθαι τῶν μὲν θείων τήν ἐπικεχρωσμένην λευκότητα, τῶν δέ πονηρῶν τό οἶν πυρῶδες καὶ ξανθόν. Τούς μὲν οὖν διδάσκοντας αὐτούς φάναι ταῦτα γράφουσιν, αὐτοί δέ δαιμονιώδῃ τοῦτ' εἶναι πάντα ἀποφαίνονται· κἄν τις ἐπί τινος τῶν εἰρημένων ἀντιλέγῃ τούτοις, σημεῖον μέ τοῦτο τίθενται τῆς ἐμπαθείας, τήν δ' αὐθις δεῖγμα τίθενται τῆς πλάνης· καὶ διά πολλῶν ἀν τις ἐπισκέψαιτο περιπίπτονας οἵς κατηγοροῦσι καὶ μάλιστα τό πολυέλικτον καὶ δολερόν τοῦ ὄφεως ἐν τοῖς ἔαυτῶν μιμουμένους γράμμασι, πολλάς τε στροφάς στρεφομένους καὶ πολλάς ἔξελίττοντας πλοκάς καὶ ἄλλοτε ἄλλως καὶ ἐναντίως τά σφῶν αὐτῶν ἐξηγουμένους. Τό γάρ ἐδραῖον καὶ ἀπλοῦν οὐκ ἔχοντες τῆς ἀληθείας εὐεπίτρεπτοί εἰσιν εἰς τάναντία, καὶ τῷ ἐλέγχῳ τοῦ οἰκείου συνειδότος αἰσχυνόμενοι κρύπτειν ἔαυτούς ὡς καὶ ὁ Ἄδαμ ἐπιχειροῦσι τῷ ποικίλῳ καὶ γραφοειδεῖ καὶ ἀμφιρρεπεῖ πρός διάφορα νοήματα τῶν λόγων. Σέ δ' ὅπως ἡμεῖς ἔχομεν δόξης περί τῶν ὑπέκεινων εἰρημένων ἀξιῶ, πάτερ, σαφηνίσαι.

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ ΤΡΙΤΗ

ΛΟΓΟΣ

ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΙΕΡΩΣ ΗΣΥΧΑΖΟΝΤΩΝ

ΤΩΝ ΠΡΟΤΕΡΩΝ Ο ΤΡΙΤΟΣ

ΠΕΡΙ ΦΩΤΟΣ ΚΑΙ ΦΩΤΙΣΜΟΥ ΘΕΙΟΥ ΚΑΙ ΙΕΡΑΣ ΕΥΔΑΙΜΟΝΙΑΣ

ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΝ ΧΡΙΣΤΩ ΤΕΛΕΙΟΤΗΤΟΣ

Οὐκ ἄρα μόνον ταῖς ἀρεταῖς αἱ κακίαι παραπεπήγασιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς εὐσεβέσι λόγοις ἐπί τοσοῦτον οἱ δυσσεβεῖς ἐν γειτόνων εἶναι δοκοῦσιν, ὡς διά μικρᾶς πάνυ προσθήκης ἡ ἀφαιρέσεως μεταβάλλειν εἰς ἀλλήλους ρᾳδίως καὶ πρός πᾶν τούναντίον μεταχωρεῖν τήν τῶν ρημάτων διάνοιαν· ἐντεῦθεν ψευδοδοξία σχεδόν πᾶσα προσωπεῖον φέρει τῆς ἀληθείας τοῖς μή τήν μικράν ἔλλειψιν ἡ προσθήκην συνορᾶν δυναμένοις. Τέχνη δέ καὶ τοῦτο δεινή τοῦ πρός ἀπάτην εὐμηχάνου πονηροῦ δαίμονος. Μή μακράν γάρ ἀποστήσας τό ψεῦδος τῆς ἀληθείας διπλῆν συνεσκεάσατο τήν ἀπάτην· τῇ γάρ βραχύτητι τῆς διαφορᾶς τούς πολλούς λανθανούσης, ἡ τό ψεῦδος ἡγήσεται τις ἀλήθειαν ἡ καὶ τήν ἀλήθειαν, ὡς παραπλησίαν τῷ ψεύδει, ψεῦδος ἐκατέρωθεν δέ πάντως ἐκπεσεῖται τῆς ἀληθείας.

23

Ταύτην μυηθέντας τήν τέχνην οι τά Ἀρείου πρεσβεύοντες, τήν ἐν Νίκῃ τῇ πόλει πίστιν ἀντί τῆς ἐν Νικαίᾳ προύβαλλοντο, τόν ὄρθοτομοῦντα τῆς ἀληθείας λυμαινόμενοι λόγον. Ταύτη κεχρημένος αὐτός Ἀρειος τῇ ἀπάτῃ, μικροῦ κοινωνούς ἃν ἔσχε καὶ συλλειτουργούς τούς αὐτόν ἐπ' ἐκκλησίας ἀποκηρύξαντας, εἰ μή, τόν δόλιον φωρᾶσαι μέν δυνηθείς, ἀλλ' οὐκ ἔξελέγξαι σαφῶς ὁ μέγας Ἄλεξανδρος, Θεῷ δι' εὐχῆς προσέδραμε καὶ δι' αὐτῆς μυσαρῷ θανάτῳ δικαίως τόν μυσαρόν ἐκεῖνον καὶ φερωνύμως μεμηνότα παρέπεμψε.

(σελ. 152) Ταύτη καί νῦν, ἀδελφέ, χρῆσθαι διά πάντων μοι δοκοῦσιν οἱ λέγοντες ἂ διήγησαι. Ἀφεῖσθαι μέν γάρ τούς ἀρχομένους ἡσυχάζειν μακρᾶς ἀναγνώσεως καὶ προσανέχειν τῇ μονολογίστῳ προσευχῇ, μέχρις ἃν ἔξιν τινά σχοῖνεν τοῦ ταύτης ἀδιαλείπτως ἔχεσθαι κατά διάνοιαν, κανὸν ἄλλο τι τό σῶμα πράττῃ, ὅ τε ἄγιος Διάδοχος καὶ Φιλήμων ὁ μέγας καὶ ὁ πολύς τά θεῖα Νεῖλος καὶ ὁ τῆς Κλίμακος Ἰωάννης καὶ πολλοὶ τῶν ζώντων εἰσηγοῦνται πατέρων, ἀλλ' οὐχ ὡς ἀνονήτου καὶ πονηρᾶς· προστιθέντες δ' οὗτοι τό «πονηρᾶς», πονηράς ἐποίησαν τάς ἀγαθάς εἰσηγήσεις. Καί τῶν πονηρῶν δέ πνευμάτων καὶ παθημάτων εἶναι τήν προσευχήν ἐλάτειραν τούς ἀγίους πάντας σχεδόν ἔργω τε καὶ λόγω δείξαντας γινώσκομεν, καὶ πᾶς τις εὖ φρονῶν οὕτω καὶ δοξάζει καὶ διδάσκει· συνουσιωμένα δέ ταῦθ' ἡμῖν οὐδείς· τοῦτο δέ προσθέντες οὓς φήσι παρ' ἑαυτῶν, φευκτόν ἐποίησαν τό διωκτόν. Σκιρτᾶν δέ τήν καρδίαν οίονεί πηδῶσαν τῷ ἐνθουσιασμῷ τῆς ἀγάπης τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ὁ μέγας εἴρηκε Βασίλειος, καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος σημεῖον τοῦτο τίθεται τῆς χάριτος· ἔξερχεσθαί τε ἀπό τῆς εὐχῆς οίονεί πεπυρωμένον, δταν ἀνεπιθολότῳ νῷ τήν πρός τόν Θεόν ἔντευξιν ποιήσεται τις, ἥ τε πεῖρα καὶ ὁ τῆς Κλίμακος σαφῶς διδάσκει, τούτου τε χωρίς καὶ τῆς κατά τήν εὐχήν ἐπιδημίας τοῦ φωτός καὶ τῆς ἔξ αὐτῆς ἐγγινομένης τῇ ψυχῇ πραότητος, σωματικήν ἥ καὶ ιουδαϊκήν τήν προσευχήν ἡγεῖται· ἡδονῆς τε ἔμφασιν ἐγγίνεσθαι τῷ τῶν εύχομένων στόματι οὐκ ἀπό τῆς προσευχῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐν συνέσει ψαλμῶδιας, πολλοὶ τε ἄλλοι καὶ ὁ ἄγιος Ἰσαάκ δείκνυσι σαφῶς. Ἀλλά ταῦτα πάντα τήν τῆς λογικῆς ψυχῆς βελτίωσιν ἔχουσιν ἀρχήν. Τοῦτο δέ νῦν οἱ συκοφάνται τῶν (σελ. 154) ἀγίων οὓς λέγεις ἀφελόντες, τά ἀξιέπαινα μεμπτέα πεποιήκεσαν καί τοῦ ἱεροῦ καὶ θείου φωτισμοῦ τάλλα μέν περικόψαντες ὅσαπερ ἀσφαλῆ τεκμήρια, μικρόν δέ τι καὶ τοῦτο τό χωροῦν τάς διαβολάς αὐτῶν προσθέντες, δαιμονιῶδες φεῦ τό θείον ἡγεῖσθαι πείθειν ἐπιχειροῦσι τούς ἀπείρους. Τό δέ τό μεῖζον δτι τόν μέν ὑπό ζόφον αἰώνιον τετηρημένον φωτίζειν πείθονται, εἰ καὶ ἀπατηλῶς, τόν δ' ὑπερφαῇ καὶ ἀρχίφωτον καὶ πᾶσαν λογικήν φύσιν ἐπιτηδείως πρός κατάλληλον φωτοληψίαν ἔχουσαν ἐμπιπλῶντα νοεροῦ φωτός Θεόν φωτίζειν νοητῶς οὐκ οἴονται.

'Εγώ δέ καὶ τήν γνῶσιν ἥν φήσι φωτισμόν μόνον λέγειν νοητόν αὐτούς, διά τοῦτ' οἵομαι φῶς αὐτήν καλεῖσθαι, διότι τῷ φωτί ἐκείνῳ χορηγεῖται, καθά καὶ ὁ μέγας λέγει Παῦλος· «ὁ Θεός δὲ εἰπών ἐκ σκότους φῶς λάμψαι, δς ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν πρός φωτισμόν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ». Συνωδά δέ τούτω καὶ ὁ μέγας Διονύσιος, «ἥ τοῦ νοητοῦ», φησί, «φωτός παρουσία ἐνωτική τῶν φωτιζομένων ἔστιν εἰς μίαν καὶ ἀληθῆ συνάγουσα γνῶσιν». Ὁρᾶς τό τῆς γνώσεως φῶς ὑπό τῆς παρουσίας τοῦ φωτός τῆς χάριτος χορηγούμενον καὶ τῆς διαιρετικῆς ἀγνοίας ἀπαλλάττον; Οὗτος μέν οὖν νοητόν αὐτό προεῖπεν, δέ μέγας Μακάριος, ἐντρέπων ἀριδήλως τούς γνῶσιν οἰομένους τό τῆς χάριτος φῶς, νοερόν προσηγόρευσεν αὐτό· «εἴσῃ» γάρ, φησίν «ἐκ τῶν ἐνεργημάτων τό ἔλλαμφθέν ἐν τῇ ψυχῇ σου νοερόν φῶς, εἴτε τοῦ Θεοῦ, εἴτε τοῦ σατανᾶ πέφυκεν δν». Ἀλλαχοῦ δέ τήν ἐπί τοῦ προσώπου Μωϋσέως δόξαν ἀθανασίαν προσειπών, εἰ καὶ τῷ θνητῷ

περιήστραψε προσώπω τότε, καί δεικνύς ὅπως ταῖς ψυχαῖς ἀρτίως ἐμφανίζεται τῶν ἐν ἀληθείᾳ τὸν Θεόν ἡγαπηκότων, «ώς οἱ τῆς αἰσθητῆς», φησίν, «ὅψεως ὁφθαλμοὶ ὁρῶσι τὸν αἰσθητὸν ἥλιον οὕτως ἔκεινοι διά τῶν τῆς ψυχῆς ὁφθαλμῶν τὸ νοερόν ὁρῶσι φῶς, ὃ κατά τὸν (σελ. 156) καιρόν τῆς ἀναστάσεως προκύψαν καί ἐπιχυθέν τοῖς σώμασιν ὠραῖσμένα καί ταῦτα δείξει τῷ αἰνίῳ φωτί». Τό γοῦν φῶς τῆς γνῶσεως νοερόν οὐδέποτ’ ἄν τις φαίη, τό δέ φῶς ἔκεινο καί ως νοερόν ἔστιν ὅτε ἐνεργεῖ καί ως νοητόν διά νοερᾶς αἰσθήσεως ὑπό τοῦ νοῦ ὁρᾶται καί ταῖς λογικαῖς ἐγγινόμενον ψυχαῖς τῆς κατά διάθεσιν ἀγνοίας ἀπαλλάττει ταύτας, εἰς μονοειδῆ γνῶσιν ἀπό τῶν πολλῶν ἐπιστρέφον δοξασμάτων. Διό καί ὁ τῶν θείων ὀνομάτων ὑμνωδός ἔκεινος, τὴν τοῦ ἀγαθοῦ φωτωνυμικήν ἐπωνυμίαν ἐπιβαλλόμενος ὑμνεῖν, ρητέον, φησίν, ὅτι «φῶς νοητόν ὃ ἀγαθός λέγεται διά τό πάντα μέν ὑπερουράνιον νοῦν ἐμπιπλάναι νοητοῦ φωτός, πᾶσαν δέ ἀγνοίαν καί πλάνην ἐλαύνειν ἐκ πασῶν αἵς ἄν ἐγγένηται ψυχαῖς». Οὐκοῦν ἄλλο μέν ή γνῶσις, ή καί τῆς ἀγνοίας ἀπελαυνομένης ἐπιγινομένη, ἄλλο δέ τό νοητόν φῶς, ὃ παρεκτικόν ἔστιν αὐτῆς. Διό καί τό μέν νοητόν φῶς τῷ ὑπερουρανίῳ νῷ ἐμφανῶς ἐγγίνεται τουτέστι τῷ ὑπεραναβάντι ἔαυτόν. Πῶς δ’ ἄν κληθεί γνῶσις, εἰ μή μεταφορικῶς, τό ὑπερουράνιον καί ὑπέρ νοῦν ἔκεινο φῶς; Ἡ δέ τῆς κατά διάθεσιν ἀγνοίας ἀποκάθαρσις, ἦν ἀγνοιαν καί πλάνην ὠνόμασεν ὃ μέγας οὗτος, ἐπί μόνης τῆς λογικῆς ψυχῆς τελεῖσθαι πέφυκεν.

‘Υπεραναβαίνει δέ ἔαυτόν οὐκ ἀγγέλων μόνον, ἀλλά καί ἀνθρώπινος νοῦς, ἀγγελοειδῆς δί’ ἀπαθείας γεγονώς οὐκοῦν καί τοῦ φωτός ἔκείνου τεύξεται καί θεοφανείας ὑπερφυοῦς ἀξιωθήσεται, τὴν μέν τοῦ Θεοῦ οὐσίαν οὐχ ὁρῶν, Θεόν δέ ὁρῶν διά θεοπρεποῦς ἐκφαντορίας ἀναλόγου ἔαυτῷ· κατά ἀπόφασιν μέν, οὐ (δρᾶ γάρ τι) κρείττον δ’ ἡ κατά ἀπόφασιν, τοῦ Θεοῦ μή μόνον ὑπέρ γνῶσιν ἄλλα καί ὑπεραγνώστου ὄντος καί ως ἀληθῶς κρύφιον καί τὴν ἐκφανσιν (σελ. 158) ἔχοντος, τό θειότατον καί πάντων καινότατον, ἐπεὶ καί αἱ θεοειδεῖς ὅψεις, κἄν συμβολικαὶ ὥσιν, ὑπεροχικῶς ἔχουσι τό ἄγνωστον· ἐτέρῳ γάρ παρά τὴν φύσιν τὴν τε θείαν καί ἀνθρωπίνην θεσμῷ διαφαίνονται καί, ως εἰπεῖν, καθ’ ἡμᾶς ὑπέρ ἡμᾶς, ως μηδέ ὅνομα δηλωτικόν αὐτῶν κυρίως εἶναι. Καί τοῦτ’ ἔδειξεν ὃ τῷ Μανωέ πυθομένῳ τί τό ὄνομά σου; Φάμενος ὅτι καί αὐτό θαυμαστόν, ως καί τῆς ὁράσεως οὐχ ἡττον οὔσης θαυμαστῆς καί πρός τῷ ἀλήπτω καί τό ἀνώνυμον ἔχούσης.

Οὐ μήν ἄλλ’ εἴ καί ἡ ὅρασις κρείττον ἡ κατά ἀπόφασιν, ἄλλ’ ὃ ἐρμηνεύς ἔκείνης λόγος ἀποδεῖ τῆς κατά ἀπόφασιν ἀνόδου, παραδειγματικῶς ἡ κατά ἀναλογίαν προαγόμενος, διό καί τό ως, ὅμοιωματικήν φέρον σημασίαν, συνηρμένον ως ἐπί τό πλεῖστον ἔχει τοῖς ὄνόμασιν, ως ἀρρήτου καί ὑπερωνύμου τῆς ὁράσεως οὔσης. “Οταν δ’ ἐν ἔαυτοῖς οἱ ἱεροί ἀνδρες τό θεοπρεπές ἔκεινο θεωρῶσι φῶς, ὁρῶσι δ’ ἡνίκα τύχωσι τῆς θεουργοῦ κοινωνίας τοῦ πνεύματος κατά τὴν ἀπόρρητον τῶν τελεσιουργῶν ἐλλάμψεων ἐπιφοίτησιν, τό τῆς θέσεως αὐτῶν ὁρῶσιν ἔνδυμα, τοῦ νοῦ δοξαζομένου καί τῆς ὑπερκάλου πληρουμένου ἀγλαΐας ὑπό τῆς τοῦ λόγου χάριτος, καθάπερ ὑπό τῆς τοῦ λόγου θεότητος θεοπρεπεῖ φωτί τό συνηρμένον ἐπί τοῦ ὄρους ἐδοξάσθη σῶμα. Τὴν γάρ δόξαν ἦν ὃ πατήρ ἔδωκεν αὐτῷ δέδωκεν αὐτός τοῖς ὑπηκόοις, κατά τὸν ἐν εὐαγγελίοις λόγον, καί ἡθέλησεν ἵνα ὥσιν οὗτοι μετ’ αὐτοῦ καί θεωρῶσι τὴν δόξαν αὐτοῦ. Τοῦτο δέ πῶς ἄν γίγνοιτο σωματικῶς, μηκέτι σωματικῶς αὐτοῦ παρόντος μετά τὴν εἰς οὐρανούς ἀνάληψιν; Τελεῖται τοίνυν κατά πᾶσαν ἀνάγκην νοερῶς, διπηνίκα γεγονώς ὃ νοῦς ἐπουράνιος καί οἷον ὀπαδός χρηματίσας τοῦ ὑπεραναβεβηκότος δί’ ἡμᾶς τούς οὐρανούς, ἐμφανῶς καί ἀπορρήτως ἐνωθείη τῷ Θεῷ ἔκει καί τῶν ὑπερφυῶν καί ἀπορρήτων ἐπιτυγχάνοι

θεαμάτων, πάσης ἀύλου γνώσεως ὑψηλοτέρου φωτός ἀναπιμπλάμενος, οὐχ ὡς αἰσθητῶν συμβόλων ἰερῶν θεωρός, οὐδ' ὡς ἰερογραφικῆς ποικιλίας ἐπιγνώμων, ἀλλ' ὡς τῷ καλοποιῷ καὶ ἀρχικῷ καλλωπιζόμενος κάλλει καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ λαμπρυνόμενος λαμπρότητι. Τόν αὐτὸν γάρ τρόπον καὶ αἱ ἀνωτάτῳ τάξεις τῶν ὑπερκοσμίων νόων ἀναλόγως ἔαυταις, κατά τὸν οὐρανοφάντορα καὶ ὑποφήτην τῆς κατ' αὐτάς Ἱεραρχίας, οὐ μόνον πρωτοδότου γνώσεως καί ἐπικοστήμης, ἀλλά καὶ πρώτου φωτός, πρὸς τῆς ἀνωτάτῳ τριαδικῆς τελεταρχίας Ἱεραρχούμεναι πληροῦνται καὶ οὐχί τῆς τριαδικῆς μόνης δόξης μέτοχοι γίνονται καὶ θεωροί, ἀλλά καὶ τῆς Ἰησοῦ φωτοφανείας, ἥ καὶ τοῖς μαθηταῖς ἐν Θαβώρ ἀπεκαλύφθη. Μυοῦνται γάρ τῆς θεωρίας κατηξιωμέναι ταύτης, θεωργόν φῶς ὅντα καὶ αὐτόν, ὡς ἀληθῶς αὐτῷ πλησιάζουσαι καὶ τῶν θεουργικῶν αὐτοῦ φώτων ἐν πρώτῃ μετουσίᾳ γινόμεναι. Διό καὶ ὁ φερώνυμος Μακάριος βρῶμα τῶν ἐπουρανίων τουτί καλεῖ τό φῶς. «Ἐτερος δέ τις τῶν θεολόγων, «τοῦτο», φησί, «πᾶσα τῶν ὑπερκοσμίων ἡ νοητή διακόσμησις ἀύλως ἔστιωμένη τεκμήριον ἐναργέστατον τίθεται τῆς περί ἡμᾶς τοῦ λόγου φιλανθρωπίας». Ταῦτ' ἄρα καὶ ὁ μέγας Παῦλος, τοῖς ἀοράτοις καὶ ἐπουρανίοις ἐν αὐτῷ θεάμασι μέλλων ἐντυγχάνειν, ἀρπαγεῖς γέγονεν ὑπερουράνιος, οὐχ ὡς τοπικῶς ὑπεραναβῆναι δεομένου τοῦ νοῦ τούς οὐρανούς, εἰ καὶ μυστήριον ἄλλο τι ἡ ἀρπαγὴ δηλοῖ, μόνοις τοῖς παθοῦσιν ἐγνωσμένον, περὶ οὗ νῦν λέγειν οὐκ ἐπάναγκες, ἃ παρά τῶν πεπειραμένων πατέρων ἐσμέν ἀκηκοότες, μή καὶ ταῦτα προθώμεθα πρός κακουργίαν. Ὡς δὲ ἔστι φωτισμός νοερός τοῖς κεκαθαρμένοις τήν καρδίαν ἐνορώμενος, ἄλλος παντάπασι παρά τήν γνῶσιν, δὲς καὶ παρεκτικός ἔστιν αὐτῆς καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν εἰρημένων τοῖς μή πειθομένοις εὐχερέστατά γε δείξομεν.

(σελ. 162) Φασί γάρ, ὡς αὐτός εἶπες, συμβολικούς εἶναι τούς ἐν τῷ πάλαι νόμῳ φωτισμούς. Ἐκεῖνοι τοίνυν τοῦτ' αὐτό δεικνύουσιν ὡς ἔστιν ἰερός φωτισμός οὗ γεγόνασιν αὐτοί σύμβολον. «Οτι δέ τούτου ἡσαν οἱ πλείους ἐκείνων σύμβολα καὶ παρά τοῦ ἀγίου μεμαθήκαμεν Νείλου λέγοντος, «ὅταν ὁ νοῦς, τὸν παλαιόν ἄνθρωπος ἀποδυσάμενος, τὸν ἐκ τῆς χάριτος ἐπενδύσται, τότε καὶ τήν ἔαυτοῦ κατάστασιν ὅψεται κατά τὸν καιρὸν τῆς προσευχῆς σαπφείρῳ ἥ οὐρανίῳ χρώματι παρεμφερῇ, ἥντινα καὶ τόπον Θεοῦ ἡ Γραφή ὀνομάζει, ὑπό τῶν πρεσβυτέρων ὀφθέντα ὑπό τὸ ὅρος Σινᾶ». Ὁσαύτως δέ καὶ τοῦ ἀγίου Ἰσαάκ ἀκούομεν λέγοντος· «κατά τὸν καιρὸν τῆς προσευχῆς ὁρᾶν τήν ἔαυτοῦ καθαρότητα τὸν κεχαριτωμένον νοῦν, δομοίαν τῇ ἐπουρανίῳ χροιᾷ, ἥτις Θεοῦ ὑπό τῆς γερουσίας τοῦ Ἰσραήλ ὡνόμασται τόπος, ἥνικα ὥφθη αὐτοῖς ἐν τῷ ὅρει». Βλέπεις πῶς τῶν ἐν ταῖς καθαραῖς καρδίαις ἀρτίως τελουμένων ἐκεῖνα σύμβολα; Ἰωάννης δέ ὁ χρυσοῦς καὶ τήν γλῶτταν καὶ τήν διάνοιαν, τό ἀποστολικόν ἐκεῖνο διευκρινῶν, «ὁ Θεός ὁ εἰπών ἐκ σκότους φῶς λάμψαι, δὲς ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν», «δείνυσι», φησί, «μετά προσθήκης τήν Μωσέως δόξαν ἐν ἡμῖν ἀστράπτουσαν· καθάπερ γάρ εἰς τό πρόσωπον Μωσέως, οὕτως εἰς τάς ἡμετέρας καρδίας ἔλαμψε», καὶ παρακατιών, «ἐν ἀρχῇ μέν», φησί, «τῆς κτίσεως εἶπε, καὶ ἐγένετο φῶς νῦν δέ οὐκ εἶπεν, ἀλλ' αὐτός ἡμῖν γέγονεν φῶς. Εἰ μέν οὖν τό φῶς ἐν ἀρχῇ τῆς κτίσεως ἥ τό ἐν τῷ προσώπῳ Μωσέως γνῶσις ἦν μετρί καὶ ἡ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἔλλαμψις γνῶσις ἄν ἦν ὑψηλοτέρα, ὡς προσθήκην δεξαμένη. Ἐπεί δέκείνη οὐ γνῶσις ἦν, ἀλλά λαμπρότης ἐπιφαινομένη τῷ προσώπῳ καὶ ἡ ἐν ὑμῖν ἔλλαμψις οὐ γνῶσις ἀλλά λαμπρότης ἔστι ψυχῆς, ἐπιφαινομένη τῷ κεκαθαρμένῳ νῷ. Ἐκείνην μέν οὖν αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς ὑποκειμένην αἰσθητήν ἀνάγκη λέγειν, (σελ. 164) καθάπερ ταύτην νοητήν, νοητοῖς ὑποκειμένην ὅμμασι καὶ ἐντός ἡμῶν ἐνεργουμένην.

΄Αλλ’ ούδ’ ἔκεινη αἰσθητή ἀπλῶς ὑπῆρχεν, εἰ καί τῷ προφητικῷ ἐπεφαίνετο προσώπῳ, εἴπερ τὴν δόξαν τοῦ φωτός τοῦ προσώπου Μωϋσέως νῦν ἐν τῇ ψυχῇ, κατά τὸν ἄγιον Μακάριον, δέχονται οἱ ἄγιοι. Τὸ αὐτό δ’ οὗτος καὶ δόξαν τοῦ Χριστοῦ καλεῖ καὶ ὑπέρ αἰσθησιν ἡγεῖται, εἰ καὶ κατ’ αἰσθησιν ἐφάνη, τὸ ἀποστολικόν ἔκεινο προβαλλόμενος μετά μικρᾶς προσθήκης «”ἡμεῖς δέ πάντες ἀνακεκαλυμμένω προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου”, τουτέστι τὸ νοερόν φῶς αὐτοῦ, ” κατοπριζόμεθα τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμενοι ἀπό δόξης εἰς δόξαν”, τῇ περιουσίᾳ δηλαδή τῆς ἐν ἡμῖν λαμπρότητος, ὑπό τοῦ θεϊκοῦ φωτός προϊόντης ἐπί τὸ τηλαυγέστερον ἀεί». Τί γάρ καὶ ὁ ἄγιος Διάδοχος λέγει; «Οὐ δεῖ ἀμφιβάλλειν ὡς, δταν ὁ νοῦς ἄρξηται πυκνῶς ὑπό τοῦ θείου φωτός ἐνεργεῖσθαι, διαφανῆς τις ὅλος γίνεται, ὥστε τὸ ἔαυτοῦ φῶς αὐτὸν πλουσίως ὁρᾶν· τοῦτο γάρ ὅλως γίνεται, δταν ἡ δύναμις τῆς ψυχῆς κατακυριεύῃ τῶν παθῶν». Τί δ’ αὖθις ὁ θεῖος Μάξιμος; «Οὐκ ἂν τοσοῦτον ἴσχυσεν ἀναδραμεῖν ἀνθρώπινος νοῦς ὡς ἀντιλαβέσθαι θείας ἐλλάμψεως, εἰ μή αὐτός ὁ Θεός ἀνέσπασεν αὐτὸν καὶ ταῖς θείαις αὐγαῖς κατεφώτισε». Τί δ’ αὖθις σύν τῷ μεγάλῳ Βασιλείῳ Νεῖλος ὁ περιβόητος τῆς ἀληθείας φησίν ὁ στῦλος; «Ο καππαδόκης Βασίλειος, φησί, τήν μέν ἀνθρωπίνην γνῶσιν μελέτη καὶ γυμνασία κρατύνει, τήν δέ ἐκ Θεοῦ χάριτος ἐγγινομένην, δικαιοσύνη καὶ ἔλεος· καὶ τήν μέν προτέραν δυνατόν καὶ τούς ἐμπαθεῖς ὑποδέξασθαι, τῆς δέ δευτέρας οἱ ἀπαθεῖς μόνοι εἰσὶ δεκτικοί, οἵ καὶ παρὰ τὸν καιρὸν τῆς προσευχῆς τὸ οἰκεῖον φέγγος τοῦ νοῦ περιλάμπον αὐτούς θεωροῦσι». Συνῆκας, ἀδελφέ, σαφῶς δτι νοῦς παθῶν ἀπαλλαγεῖς ὡς φῶς αὐτὸς ἔαυτον κατά τὴν προσευχήν ὁρᾷ καὶ θείω περιλάμπεται φωτί; Νῦν οὖν πειθήνιον ὑπέχων οὓς αὖθις ἄκουε καὶ (σελ. 166) τοῦ φερωνύμως Μακαρίου, ὃν σκευός ἐκλογῆς ὁ πολὺς τά θεῖα Νεῖλος προσηγόρευσεν, ὃς φησίν ἐν τοῖς ὑπό τοῦ Μεταφραστοῦ μεταφρασθεῖσι Κεφαλαίοις· «ἡ τελεία τοῦ πνεύματος ἐλλαμψις οὐχ οἶον νοημάτων μόνον ἀποκάλυψις ἐστιν, ἀλλ’ ὑποστατικοῦ φωτός ἐν ταῖς ψυχαῖς βεβαίᾳ καὶ διηνεκής ἐλλαμψις· τὸ γάρ, “δὲ εἰπὼν ἐκ σκότους φῶς λάμψαι, δὲ ἐλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν”, καὶ τό, “ φωτισον τούς ὀφθαλμούς μου μήποτε ὑπνώσω εἰς θάνατον”, καὶ τό, “ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου καὶ τήν ἀληθειάν σου, αὐτά με ὀδηγήσουσιν εἰς ὅρος ἄγιον σου”, καὶ τό ἐσημειώθη ἐφ’ ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου”, καὶ πάνθ’ ὅσα τούτοις παραπλήσια, τό αὐτό παρίστησιν». ‘Υποστατικόν δέ εἶπεν, ἵν’ ἐμφράξῃ τά στόματα τῶν τήν γνῶσιν μόνον οἰομένων φωτισμόν καὶ περιτρεπόντων τήν τῶν πολλῶν διάνοιαν, καὶ πρό τῶν ἄλλων τήν οἰκείαν, τῷ μεταλαμβάνειν εἰς τήν γνῶσιν παρεξηγουμένους πᾶν διτιπερ ἄν εἴποι τις περί ἔκεινου τοῦ φωτός. ‘Εγώ δέ καὶ τήν γνῶσιν παρωνύμως ἀπ’ ἔκεινου λεγομένην οἶδα φῶς, ὡς ὑπ’ αὐτοῦ χορηγουμένην, δ καὶ ἀνωτέρω εἶπον.

Διόπερ οὐδέ τήν ἀπό τῶν αἰσθήσεων προσγινομένην εἴδησιν, καίτοι γνῶσιν οὖσαν ἔστιν ὅπου καὶ ἀσφαλεστάτην, φῶς πώποτέ τις προσηγόρευσεν, ἀλλά μόνην τήν ἀπό τοῦ νοῦ καὶ λογικήν. Οὐδέν γάρ ὁρῶμεν λόγου δύναμιν ἔχον, δ μή νοερόν ἔστι φῶς. Οἱ τε γάρ ἄγγελοι, πῦρ οἶον ἄνιλον καὶ ἀσώματον· τί δ’ ἄλλο τοῦτο ἔστιν ἡ φῶς νοερόν; “Ο τε νοῦς αὐτός ἔαυτόν ὁρῶν, ὡς φῶς ὁρᾷ· τί τοίνυν καὶ οὗτος, εἰ μή νοερόν ἔαυτόν βλέπει φῶς; Καὶ αὐτός δέ ὁ παντός νοεροῦ φωτός ἐπέκεινα Θεός καὶ πάσης ούσιας ὑπερουσίως ἐκβεβηκώς, πῦρ παρά τῶν ιερῶν θεολόγων ὡνομασμένος, ἔχει μέν, ὡς κατά τήν τοῦ πυρός ἀμυδράν ἐν αἰσθητοῖς εἰκόνα, τό κρύφιόν τε καὶ ἀθεώρητον καθ’ ἔαυτόν, μή προκειμένης ὄλης (σελ. 168) τῆς χωρούσης τήν θείαν ἐμφάνειαν· ἡνίκα δ’ ἄν ἐπιτηδείας ὄλης ἀπερικαλύπτως ἔχούσης ἐπιλάβηται, τοιαύτη δέ ἔστι πᾶσα νοερά κεκαθαρμένη φύσις, τό τῆς κακίας οὐκ ἐπιφερομένη

κάλυμμα, τηνικαῦτα καί αὐτός ὡς φῶς ὀρᾶται νοερόν, ὡς δι' αὐτῶν τῶν καί παθόντων καί ἰδόντων λαμπρότητα Θεοῦ ἐδείξαμέν τε καί δείξομεν ἄγιων.

“Ωσπερ δέ τό πῦρ, ἃν ἐπικαλυφθῇ δι' ὅλης οὐ διαφανοῦς, θερμαίνειν μέν αὐτήν δύναται, φωτίζει δέ οὐχί, οὕτω καί ὁ νοῦς, ὅταν ἐπικείμενον ἔχῃ τό ζοφῶδες κάλυμμα τῶν πονηρῶν παθῶν, γνῶσιν μέν παρέχειν δύναται’ ἃν, ἀλλ' οὐχί καί φῶς. Ἐπεὶ δέ μή μόνον φῶς ἐστιν ὁ νοῦς νῷ θεωρητόν, εἰ καί ἔσχατον τῶν τοῦτον τόν τρόπον ὀρωμένων, ἀλλά καί θεωρητικόν, οἷον ὀφθαλμός ὑπάρχων τῆς ψυχῆς, «Ὄψις» γάρ, φησί, «τῇ ψυχῇ ὁ συμφυής αὐτῇ νοῦς», ὥσπερ ή κατ’ αἴσθησιν ὄψις οὐκ ἃν ἐνεργείᾳ γίγνοιτο, μή ἔξωθεν ἐπιλάμψαντος αὐτῇ φωτός, οὕτω καί ὁ νοῦς οὐκ ἃν ἦ νοεράν ἔχων αἴσθησιν ὄρωη καί καθ' ἔαυτόν ἐνεργείᾳ γίγνοιτο, μή τοῦ θείου περιλάμψαντος αὐτόν φωτός. Ὡσπερ δέ ή ὄψις, ὅταν ἐνεργῇ, φῶς αὐτή τε γίνεται καί μετά τοῦ φωτός συγγίνεται καί τοῦτ' αὐτό πρῶτον ὄρᾳ πᾶσι τοῖς ὀρωμένοις περικεχυμένον, τόν αὐτόν τρόπον καί ὁ νοῦς, ἡνίκ' ἃν εἰς ἐντελέχειαν ἀφίκοιτο τῆς νοερᾶς αἰσθήσεως, αὐτόν ὅλος οἶον φῶς ἐστι καί μετά τοῦ φωτός ἐστι καί σύν τῷ φωτί γνωστῶς ὄρᾳ τό φῶς, οὐχ ὑπέρ τάς σωματικάς αἰσθήσεις μόνον, ἀλλά καί ὑπέρ πᾶν ὅ τι τῶν ἡμῖν γνωρίμων καί ἀπλῶς τῶν ὅντων πάντων. Θεόν γάρ ὄρωσιν οἱ κεκαθαρμένοι τήν καρδίαν, κατά τόν ὑπό τοῦ Κυρίου ἀψευδῆ μακαρισμόν, ὃς φῶς ᾖν, κατά τήν θεολογικωτάτην Ἰωάννου τοῦ τῆς βροντῆς υἱοῦ φωνήν, οἰκίζει τε καί ἐμφανίζει ἔαυτόν τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν καί ἀγαπηθεῖσιν ὑπ' αὐτοῦ κατά τήν πρός αὐτούς ἔαυτοῦ ἐπαγγελίαν ἐμφανίζει δέ ὡς ἐν ἐσόπτρῳ τῷ κεκαθαρμένῳ νῷ, τό καθ' ἔαυτόν ἀόρατος ὑπάρχων. Τοιοῦτον γάρ ή ἐν (σελ. 170) ἐσόπτρῳ μορφή· φαινομένη οὐχ ὀρᾶται καί σχεδόν ἀδύνατόν ἐστιν ὄρᾶν τε ἐν ἐσόπτρῳ καί αὐτό κατά ταύτο τό μορφοῦ τό ἐσοπτρὸν ὄρᾶν.

Νῦν μέν οὕτω τοῖς ἐν ἀγάπῃ καθαρθεῖσιν ὁ Θεός ὀρᾶται, τότε δέ, φησί, «πρόσωπον πρός πρόσωπον». Οἱ δέ τῷ μή παθεῖν τά θεῖα μηδ' ἰδεῖν μηδαμῶς πιστεύοντες ὡς φῶς ὑπέρ φῶς ὄρασθαι τόν Θεόν, ἀλλά λογικῶς μόνον θεωρεῖσθαι, τυφλοῖς ἐοίκασιν, οἵ τῇς τοῦ ἡλίου θέρμης μόνης ἀντιλαμβανόμενοι τοῖς ὄρωσιν ἀπιστοῦσιν ὅτι καί φαιδρός ἐστιν ὁ ἡλιος. Εἰ δέ καί τούς ὄρωντας οἱ τυφλοί μεταδιδάσκειν ἐγχειροῦσιν, ὡς οὐ φῶς ἐστιν ὁ ἐν αἰσθητοῖς φανότατος ἀπάντων ἡλιος, καταγέλαστοι μέν οὕτοι τοῖς αἰσθητῶς ὄρωσιν ἔσονται. Ἐκεῖνοι δ' οἱ τά παραπλήσια πάσχοντες περί τόν τοῦ παντός ὑπερανιδρυμένον τῆς δικαιοσύνης ἡλιον, οὐ παρά τῶν νοερῶς ὡς ἀληθῶς ὄρώντων μόνον, ἀλλά καί παρά τῶν πιστεύοντων τοῖς ὄρωσι θρηνηθήσονται, μή μόνον ὅτι τοῦ Θεοῦ δι' ὑπερβολήν τῆς περί ἡμᾶς ἀγαθότητος, ἐκ τοῦ πάντων ἔξηρημένου καί ἀλήπτου καί ἀφθέγκτου, πρό τό νῷ μεθεκτόν τε καί θεωρητόν ἀοράτως συγκαταβαίνοντος καθ' ὑπερούσιον ἔαυτοῦ δύναμιν ἀνεκφοίτητον, αὐτοὶ μένουσιν ἀνέραστοι πρός τόν αὐτοπτικόν καί αὐτονόητον ἐκεῖνον ἔρωτα, ἀλλ' ὅτι καί τοῖς πρός τό φῶς ἐκεῖνο χειραγωγοῦσι διά τῶν λόγων ὑπό φιλανθρωπίας ἀγίοις οὐκ ἐθέλοντες ἔπεσθαι, κατά κρημνῶν φέρουσιν ἔαυτούς καί συγκατασπᾶν ἐπιχειροῦσι τούς πειθομένους, ὡς ἃν δήπου κοινωνούς σχοῖεν ὅταν «ώς πῦρ ἴδωσι» κατά τόν θεολόγον Γρηγόριον «ὅν ὡς φῶς οὐκ ἐγνώρισαν», οὐδέ ἐπίστευσαν. Ἀλλά γάρ καί τό πῦρ ἐκεῖνο σκοτεινόν, μᾶλλον δέ τῷ ἡπειλημένῳ σκότει ταύτον. Ταῦτα δέ τῷ διαβόλῳ καί τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ (σελ. 172) προητοίμασται κατά τόν τοῦ Κυρίου λόγον. Οὐκοῦν οὔτε αἰσθητόν ἀπλῶς, ἀμοιροῦσι γάρ αἰσθήσεως προητοίμασται τοῖς πονηροῖς ἀγγέλοις, οὕθ' ἀπλῶς ἄγνοια τούτι τό σκότος, οὐ γάρ ἀγνοήσουσι τότε μᾶλλον τόν Θεόν ἢ νῦν οἱ νῦν τοῖς κληρονόμοις τοῦ σκότους ἐκείνου πεπεισμένοι, μᾶλλον μέν οὖν καί βέλτιον εἴσονται· «πᾶσα» γάρ, φησί, «σάρξ ἔξομολογήσεται ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστός εἰς

δόξαν Θεοῦ Πατρός», ἀμήν. Οὐκ ἄρ' οὐδέ τό φῶς ἐκεῖνο αἰσθητόν κυρίως, οὐδέ μέν οὖν γνῶσις, εἴπερ μηδέ ἄγνοια τό ἀντιδιαστελλόμενον πρός τοῦτο σκότος. Εἰ δέ μη τό φῶς ἐκεῖνο γνῶσις, παρεκτικόν δέ μᾶλλον τῆς μυστικῆς καί ἀπορρήτου γνώσεως τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ, καί ὁ ἀρραβών νῦν τοῖς κεκαθαρμένοις τήν καρδίαν ἐνοράμενος, οὐ γνῶσις ἔστιν ἀπλῶς, ἀλλ' ἀναλόγου μὲν γνώσεως χορηγός, αὐτός δέ φῶς νοητόν καί νοερόν μᾶλλον δέ πνευματικόν, πνευματικῶς ἐγγινόμενός τε καί ὁρώμενος, ὑπεροχικῶς ἔξηρημένος πάσης γνώσεως καί ἀρετῆς καί τῆς ἐνταῦθα κατά χριστιανούς τελειότητος παρεκτικός μονώτατος, οὐκ ἀπό μιμήσεως ἢ φρονήσεως προσγινομένης, ἀλλ' ἀποκαλύψει καί χάριτι τοῦ Πνεύματος.

Διό φησιν ὁ μέγας Μακάριος, συνεπιμαρτυροῦντά τε καί συμφθεγγόμενον ἔχων Συμεώνην τόν ἀκούειν ἥδιστον ἐν ἔρμηνεῦσιν· «Ο θεῖος ἀπόστολος Παῦλος ἀκριβέστερόν τε καί τηλαυγέστερον τό ἐντελές τοῦ χριστιανισμοῦ μυστήριον ἐκάστη ψυχῇ δεδήλωκεν, ὅπερ ἔστιν ἡ τοῦ ἐπουρανίου φωτός ἐν ἀποκαλύψει καί δυνάμει τοῦ Πνεύματος ἔλλαμψις, ἵνα μή τις, τόν διά γνώσεως νοημάτων φωτισμόν μόνον τοῦ Πνεύματος εἶναι νομίσας κινδυνεύσῃ δι' ἄγνοιάν τε καί ρᾳθυμίαν τοῦ τελείου τῆς χάριτος ἀποτυχεῖν μυστηρίου. Διά τοῦτο καί τό ὑπόδειγμα τῆς τῷ προσώπῳ Μωϋσέως περικειμένης τοῦ Πνεύματος δόξης εἰς παράστασιν ὡμολογημένης προήνεγκεν (”εἰ γάρ τό καταργούμενον, φησί, διά δόξης, πολλῶν μᾶλλον τό μένον ἐν δόξῃ”), (σελ. 174) καταργούμενον εἰρηκώς διά τό θνητῷ σώματι Μωϋσέως περικεῖσθαι τήν δόξαν· ἔδειξε δέ τήν ἀθάνατον ἐκείνην τοῦ Πνεύματος ἐν ἀποκαλύψει δόξαν νῦν ἐν τῷ ἀθανάτῳ τοῦ ἔσω ἀνθρώπου προσώπῳ τοῖς ἀξίοις ἀκαταργήτως ἔλλαμπεσθαι. Φησί γοῦν· “ἡμεῖς δέ πάντες, τουτέστιν οἱ κατά τελείαν πίστιν ἐκ τοῦ Πνεύματος γεννηθέντες, ἀνακεκαλυμμένω προσώπῳ τήν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμεθα, τήν αὐτήν εἰκόνα μεταμορφούμενοι ἀπό δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπό Κυρίου Πνεύματος” ἀνακεκαλυμμένω προσώπῳ, τῷ τῆς ψυχῆς δηλαδή, καί γάρ ἡνίκ’ ἂν ἐπιστρέψῃ τις πρός Κύριον, “περιαιρεῖται, φησί, τό κάλυμμα”, “ὅ δέ Κύριος τό Πνεῦμά ἔστι”. Φανερῶς οὖν διά τούτων ἔδειξε κάλυμμα σκότους ἐπιβεβλῆσθαι τήν ψυχήν, ὅπερ ἀπό τῆς τοῦ Ἀδάμ παραβάσεως χώραν ἔσχεν εἰς τήν ἀνθρωπότητα παραδύναι, νυνὶ δέ, ἀπό τῆς ἔλλαμψεως τοῦ Πνεύματος, περιαιρεῖσθαι τοῦτο τῶν πιστῶν τε καί ἀξίων τῷ ὄντι ψυχῶν, δι’ ἣν αἰτίαν καί ἡ ἔλευσις ἡ τοῦ Χριστοῦ γεγένηται».

Βλέπεις, ἀδελφέ, πῶς τόν ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν ἔργων καί ἀληθείᾳ πιστεύοντων εἰς Χριστόν φωτισμόν τοῦ Πνεύματος οἱ ἐν τῷ παλαιῷ προϋπέγραφαν αἰσθητοί ἐκεῖνοι φωτισμοί; Τούς οὖν αἰσθητούς καί συμβολικούς ἐκείνους λέγοντας ἔχρην δι’ ἐκείνων πρός τήν τούτου πίστιν τε καί ζήτησιν ἐνάγεσθαι. Οὕτοι δέ καί τούς πιστεύοντας, μᾶλλον δέ εἰ δυνατόν καί τούς τῆς χάριτος ἐμφανῶς εὔμοιρηκότας καί ἄληστον τήν ἐπί ταύτη γνῶσιν ἐσχηκότας, πρός ἀπιστίαν ἐκκαλέσασθαι πάντα τρόπον σπεύδουσι, μεταδιδάσκειν τολμηρῶς καί ἀνοήτως ἐγχειροῦντες τούς ὑπό τοῦ Θεοῦ καί τῆς αὐτοῦ μυστικῆς ἐμφανείας τε καί ἐνεργείας τά ἀπόρρητα δεδιδαγμένους, οὐδ’ ὑπό τοῦ μεγάλου Παύλου ἐντρεπόμενοι, δς φησιν δτι «ὅ μέν πνευματικός ἀνακρίνει πάντα, αὐτός δέ ὑπ’ οὐδενός ἀνακρίνεται, νοῦν γάρ ἔχει Χριστοῦ τίς δέ ἔγνω νοῦν Κυρίου, (σελ. 176) δς συμβιβάσει αὐτόν» τουτέστι πιστά ποιήσει, λογισμοῖς ἀνακρίνων, τά τοῦ Πνεύματος; Καί γάρ οὐδέ γνῶναι ὅλως ἡ πιστεῦσαι δύναται τά τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου δ τοῖς οἰκείοις λογισμοῖς καί ταῖς δι’ αὐτῶν συζητήσει πιστεύων, διαιρέσει τε καί συλλογισμοῖς καί ἀναλύσει πᾶσαν ἀλήθειαν εύρισκεσθαι οἰόμενος· ψυχικός γάρ ἔστιν δ τοιοῦτος, «ὅ δέ ψυχικός», φησίν, «οὐ δέχεται τά τοῦ Πνεύματος», οὐδέ δύναται δ γοῦν μή γινώσκων μηδέ

πιστεύων, πῶς τοῖς ἄλλοις συμβιβάσας γνωστά τε καί πιστά ποιήσει; Διά τοῦτο εἴ τις ἄνευ ἡσυχίας τε καί νήψεως τῆς κατά νοῦν καί τῆς ἐν αὐτῇ πνευματικῶς καί ἀπορρήτως τελουμένων πείρας περί νήψεως διδάσκει, στοιχῶν τοῖς οἰκείοις διαλογισμοῖς καί διὰ λόγου δεῖξαι ζητῶν τό ὑπέρ λόγον ἀγαθόν, εἰς ἔσχατον ἀπονοίας δῆλός ἐστι κατενεχθείς καί τήν σοφίαν ὄντως μωρανθείς, ὅτι ἀφρόνως ὑπενόησε φυσικῇ γνώσει τά ὑπέρ φύσιν κατοπτεῦσαι καί τά βάθη τοῦ Θεοῦ, ἃ γνωστά μόνῳ τῷ Πνεύματι, καί τά χαρίσματα τοῦ Πνεύματος, ἃ γνωστά μόνοις τοῖς πνευματικοῖς καί νῦν ἔχουσι Χριστοῦ, φυσικῇ διανοίᾳ καί σαρκικῇ φιλοσοφίᾳ ἐρευνῆσαι τε καί δεῖξαι πρός δέ τῇ ἀφροσύνῃ, καί θεομάχος εὑρεθήσεται, παραγνωρίζων εἰς τήν τοῦ Βελίαρ, ὡς τῆς συμφορᾶς, τήν τοῦ ἀγαθοῦ Πνεύματος ἐνέργειαν καί χάριν καί ἀντιτατόμενος τοῖς λαβοῦσι τό ἐκ Θεοῦ Πνεῦμα, ἵνα δὶ’ αὐτοῦ εἰδῶσι τά ἐκ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν, ἀλλά καί τοῦ «οὐαί» ἔσται κληρονόμος διά τήν τῶν ἀκουόντων βλάβην «οὐαί» γάρ, φησίν ὁ προφήτης, «τῷ ποτίζοντι τόν ἀδελφόν αὐτοῦ ἀνατροπήν θολεράν».

Δέον οὖν τοῖς πάντα ἀνακρίνειν δυναμένοις, δηλονότι τοῖς πνευματικοῖς («ὁ γάρ πνευματικός πάντα ἀνακρίνει» κατά τόν ἀπόστολον), δέον οὖν τούτοις τούς μή τοιούτους φέροντας ὑποτάσσειν ἔαυτούς, ὡς τῇ τούτων ἀνακρίσει καί τά (σελ. 178) καθ’ ἔαυτούς εἰσομένους ἀσφαλῶς, αὐτοί τούς ὑπ’ οὐδενός τούτους ἀνακρινομένους («ὁ γάρ πνευματικός» κατά τόν αὐτόν ἀπόστολον «ὑπ’ οὐδενός ἀνακρίνεται») κρίνειν καί διορθοῦν ἐπιχειροῦσι πρός καταστροφήν ἔαυτῶν τε καί τῶν τούτοις πειθομένων. Φασί γάρ μηδένα δυνατόν εἶναι τελειότητός τε καί ἀγιότητος μετέχειν τήν ἀληθῆ περί τῶν ὄντων οὐχ εὐρηκότα δόξαν, εὐρηκέναι δέ αὐτήν ἄνευ διαρέσεως καί συλλογισμοῦ καί ἀναλύσεως ἀδύνατον ὑπάρχειν. Οὐκοῦν τόν ἐπειλῆφθαι τελειότητος καί ἀγιότητος ἐπιθυμοῦντα τάς διαιρετικάς καί συλλογιστικάς καί ἀναλυτικάς μεθόδους ἀναγκαιότατον παρά τῆς ἔξω παιδείας διδαχθῆναι τε καί μετιέναι συμπεραίνειν οὕνται καί διά τοιούτων λόγων τήν καταργηθεῖσαν πάλιν ἐνεργόν αὐτοί δεῖξαι σπεύδουσι σοφίαν. Εἰ δέ παρά τῶν πάντα ἀνακρίνειν δυναμένων ἐν ταπεινώσει προσελθόντες ἡθέλησαν τήν ἀλήθειαν μαθεῖν, ἥκουσαν ἄν ως τοῦτο τό δόγμα φρονήματός ἐστιν ἐλληνικοῦ. Στωικῶν τε καί Πυθαγορείων αἵρεσις, οἵ τήν ἐπιστήμην τέλος λέγουσι τῆς θεωρίας προσγινομένην διά τῆς τῶν μαθημάτων ἀναλήψεως. Ἡμεῖς δέ οὐ τήν διά λόγων καί συλλογισμῶν εύρισκομένην γνῶσιν δόξαν ἀληθῆ νομίζομεν, ἀλλά τήν δι’ ἔργων τε καί βίου ἀποδεικνυμένη ἥ καί μή μόνον ἀληθής, ἀλλά καί ἀσφαλής ἐστι καί ἀπερίτρεπτος. «Λόγω» γάρ, φησί, «παλαίει πᾶς λόγος», βίω δέ τίς; Καί μήν οὐδέ ἔαυτόν γνῶναι δυνηθῆναι τινα οἱόμεθα διαιρετικαῖς καί συλλογιστικαῖς καί ἀναλυτικαῖς μεθόδοις, ἄν μή δι’ ἐπιπόνου μετανοίας καί ἀσκήσεως συντόνου, ἄτυφον καί ἀπόνηρον ποιήσῃ τόν οἰκεῖον νοῦν. Ό γάρ μή τοιοῦτον καί οὕτω τόν ἔαυτοῦ κατασκεύσας νοῦν, οὐδέ τήν οἰκείαν κατά γνῶσιν εἴσεται πενίαν, ὃ τοῦ γνῶναι τινα ἔαυτόν ἐστιν ἀρχή λυσιτελής.

‘Αλλ’ οὐδέ πᾶσαν ἀγνωσίαν ὑπ’ ἔγκλημα θοῖτ’ ἄν τις εὗ φρονῶν, οὐδέ πᾶσαν γνῶσιν οἱόμεθα μακαριστόν. Πῶς οὖν πρός αὐτήν ώς πρός τέλος ἀφορῶντες πάντα πράξιμεν; (σελ. 180) Διπλοῦν δέ φησι καί ο μέγας Βασίλειος τό εἶδος τῆς ἀληθείας, ὃν τό μέν ἔχειν τε καί παρέχειν ἀναγκαιότατον, ώς συνεργόν τῆς σωτηρίας ὑπάρχον περί δέ γῆς καί θαλάσσης, οὐρανοῦ τε καί τῶν κατ’ οὐρανόν, ἔάν μή εἰδῶμεν τήν ἐν τοῖς τοιούτοις ἀλήθειαν, οὐδέν ἡμῖν ἐμποδίσει πρός τήν ἐν ἐπαγγελίαις μακαριότητα. Καί τέλος δέ τό προκείμενον ἡμῖν, αἱ παρά τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίαι τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, ἡ νίοθεσία, ἡ ἐκθέωσις, ἡ τῶν οὐρανίων

θησαυρῶν ἀποκάλυψις καί κτῆσις καί ἀπόλαυσις· τήν δ' ἐκ τῆς ἔξω παιδείας γνῶσιν τῷ αἰώνι τούτῳ συναπαρτιζομένην ἵσμεν. Εἴ γάρ αἰσθητοί λόγοι ἐν τῷ μέλλοντι παριστῶσι τά πράγματα, οἱ σοφοί τοῦ αἰώνος τούτου γένοιτ' ἄν κληρονόμοι τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας· «εἰ δέ καθαρότης ψυχῆς ὁρᾶ, μακράν οἱ σοφοί γενήσονται τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ», κατά τὸν ἀληθῆ φιλόσοφον Μάξιμον. Τίς οὖν ἡμῖν χρεία γνώσεως τῆς μή ἐγγιζούσης Θεῶ; Πῶς δέ χωρίς αὐτῆς τελειότητος καί ἀγιότητος μεταλαχεῖν οὐκ ἔνι;

Καί ἴνα τἄλλα νῦν παρὼ τῶν οἰομένων εἶναι τε καί φρεναπατώντων ἑαυτούς ἐπί τοσοῦτον, ὡς καί τάς γραφάς τοῦ πνεύματος κατά τῶν πνευματικῶν παρεξηγουμένους ἔργων χρῆσθαι καί ἀνδρῶν, ἐκεῖνα δή προθήσω, ἢ καί νῦν ὑπόθεσις ἡμῖν ἔστι τοῦ ἀνά χειρας λόγου. Φασί γάρ ἀόρατον εἶναι τὸν Θεόν καί ἀπερινόητον· «Θεόν γοῦν οὐδείς ἐώρακε πώποτε· ὁ μονογενῆς Υἱός τοῦ Θεοῦ, ὁ ὕν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρός, ἐκεῖνος ἔξηγήσατο». Πῶς οὖν, φασίν, οὐχὶ σαφῶς πλανῶνται οἱ τὸν Θεόν ὡς φῶς νεορῶς ἐν ἑαυτοῖς ὁρᾶν ἰσχυριζόμενοι; Κάν τις αὐτῶν αὐθις τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ λόγον προσενέγκῃ λέγοντα δτι «οἱ καθαροί τῇ καρδίᾳ τὸν Θεόν ὅψονται» καί «ἐγώ ἐμφανίσω αὐτοῖς ἐμαυτόν, μετά τοῦ Πατρός τούτοις ἐνσκηνώσας», εὐθύς θεωρίαν τὴν γνῶσιν (σελ. 182) λέγουσι καί οὐκ ἴσασιν ἑαυτοῖς ἀνακόλουθα λέγοντες· ὡς γάρ ἀόρατον, οὕτω καί ἀπερινόητον τὸ θεῖον. Τούς γοῦν τὴν ἐν φωτί νοεράν ὅρασιν Θεοῦ διά τὸ τοῦ Θεοῦ ἀόρατον φαντασίαν ἐψευσμένην καί δαιμονικήν δογματίζοντας ἐνέργειαν ἔδει καί τὴν γνῶσιν διά τὸ τοῦ Θεοῦ ἀπερινόητον πρός τάς δόμοιάς κατασπᾶν ἐρεσχελίας. Ἄλλ' ἡμεῖς περί μὲν τῆς γνώσεως οὐδέν ἀντιπεῖν πρός αὐτούς αἰρούμεθα· συνῳδά γάρ λέγουσιν ἡμῖν, εἰ καί μή συντᾶσιν ὃ τι λέγουσιν. Ἔστι γάρ καί ἡ περί Θεοῦ καί τῶν κατ' αὐτόν δογμάτων γνῶσις, θεωρία, ὅ θεολογίαν ὀνομάζομεν, καί ἡ τῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων καί τῶν τοῦ σώματος μελῶν κατά φύσιν χρῆσίς τε καί κίνησις ἀναμόρφωσιν ποιεῖται τῆς λογικῆς εἰκόνος· ἄλλ' οὐ τοῦτο ἔστιν ἡ τελεία τῆς ἄνωθεν ἡμῖν εὐγενείας εὐπρέπεια καί ἡ πρός τὸ ὑπερφαές φῶς ὑπερφυῆς ἔνωσις, παρ' ἣς μόνης ἐγγίνεται καί τὸ θεολογεῖν ἀσφαλῶς καί τὸ κατά φύσιν ἐστάναι τε καί κινεῖσθαι τάς ἐν ἡμῖν δυνάμεις τῆς ψυχῆς καί τοῦ σώματος· ταύτην οὖν ἀναιροῦντες συνανεῖλον πᾶσαν ἀρετήν καί ἀλήθειαν.

Περί τοῦ μή εἶναι τοίνυν τῆς γνώσεως ἡς αὐτοί λέγουσι μυστικωτέραν καί ὑψηλοτέραν θεωρίαν, μηδ' εἶναι ὅλως τοιαύτην θεωρίαν τοῦ Θεοῦ διά τὸ τοῦ Θεοῦ ἀόρατον, παρά τῶν ἐν ἀληθεῖ θεωρία γεγονότων μυηθέντες, ἐρωτήσομεν αὐτούς· τί ἡμῖν δοκεῖ, οὐδέ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ὁρᾶ τά τοῦ Θεοῦ; Ἄλλα μήν αὐτό «ἐρευνᾷ καί τά βάθη τοῦ Θεοῦ». Εἰ μέν οὖν χωρίς Πνεύματος ἀγίου ὁρᾶν ἔλεγέ τις τὸ ἀκήρατον φῶς, καλῶς ἂν ἀντιπίπτοντες ἔλεγετε· «πῶς ἂν ὁραθείη ὁ ἀόρατος»; Εἰ δέ τις ἀποθέμενος τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου (ὅ σκότος νοητόν ἐπικείμενον ταῖς μή κεκαθαρμέναις καρδίαις οἱ πατέρες ὀνομάζουσιν) εἴ τις οὖν ἀποθέμενος τοῦτο καί καθαρεύσας παντός οἰκείου θελήματος καί ἀπαναστάς πάσης παραδόσεως ἀνθρωπίνης καί πρός ὀλίγον ἀναβολήν (σελ. 184) ἐμποιούσης τῇ ὁφειλομένῃ σπουδῇ, κάν εὐπρόσωπος ἡ κατά τὸν μέγαν Βασίλειον, καί τάς τῆς ψυχῆς δυνάμεις ὡς ἐνόν συναθροίσας καί νηφάλιον ἐπιστήσας τὴν διανοίας ἐπισκοπήν, πρῶτον μέν ἐν τοῖς κατά φύσιν καί θεαρέστοις διαζῇ κατά νοῦν θεωρήμασιν, εἴθ' ἑαυτόν ὑπεραναβάς ἐν ἑαυτῷ λάβοι τὸ ἐκ Θεοῦ Πνεῦμα, ὃ οἶδε τά τοῦ Θεοῦ ὡς τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τά ἐν αὐτῷ καί ταῦτα διά τοῦτο λαβών, καθάπερ ὁ μέγας κηρύττει Παῦλος, ἵν' εἰδῆ τά ὑπό τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα μυστικῶς αὐτῷ, «ἄ ὁφθαλμός οὐκ εἴδε καί οὓς οὐκ ἤκουσε καί ἐπί καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη», πῶς οὐκ ἄν ὁρῷ οὗτος

διά τοῦ πνεύματος τό ἀόρατον φῶς; Πῶς δ' οὐκ ἂν εἴη πάλιν ἀόρατον καί ἀνήκουστον καὶ ἀπερινόητον τοῦτο, καίπερ ὁρώμενον, τό φῶς; Ὁρᾶται γάρ ὑπό τῶν βλεπόντων «ἄ ὄφαλμός οὐκ εἶδε καὶ οὓς οὐκ ἥκουσε καὶ ἐπί καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη». Πνευματικούς γάρ λαμβάνουσιν οὗτοι ὄφθαλμούς καὶ νοῦν ἔχουσι Χριστοῦ, δι' ᾧν καὶ βλέπουσι τόν ἀόρατον καὶ νοοῦσι τόν ἀπερινόητον· οὐ γάρ ἔαυτῷ ἀόρατός ἐστιν, ἀλλά τοῖς διὰ κτιστῶν καὶ φυσικῶν ὄφθαλμῶν καὶ λογισμῶν νοοῦσι καὶ ὁρῶσιν. Οἵ δ' ὁ Θεός ἔαυτόν ἐνήρμοσεν ως μέλος ἡγεμονικόν, πῶς οὐχί δι' ἔαυτοῦ καὶ τήν τῆς χάριτος ἐμφανῶς παράσχοι θεωρίαν;

Πῶς δ' οὐκ ἂν τῶν τῆς ἀσματικῆς θεολογίας ἀξιώσαι προσρημάτων, ἐγκωμιάζων τήν ἐγγεγενημένην πνευματικήν δύναμιν τοῖς ὅμμασιν αὐτῶν, «ἰδού εἰ καλή», λέγων πρός αὐτούς, «ἡ πλησίον μου· ὄφθαλμοί σου περιστεραί»; δι' ᾧν καὶ αὐτοί, τῆς ὥραιοτητος αἰσθόμενοι τοῦ νοητοῦ νυμφίου, δαψιλῆ τόν τῶν ἐγκωμίων ἀντιδιδόσι λόγον. Οὐκ ἄδηλον δ' ἄρα τοῖς μεμυημένοις τίς αὕτη ἡ περιστερά ἦν ἡ νύμφη σχοῦσα ἐν τοῖς ὅμμασι καὶ αὐτή τῷ τοῦ νυμφίου Θεοῦ τότε πρῶτον τρανῶς ἐνατενίζει κάλλει καὶ εἰς ἐπήκοον τῶν (σελ. 186) πιστῶς περιεστῶτων ἀφηγεῖται διεξοδικώτερον τήν καλοποιόν εὐπρέπειαν ἐκείνην. Ὡς γάρ ἡ ἐν ὄφθαλμοῖς αὐγὴ, ἐνωθεῖσα ταῖς ἡλιακαῖς αὐγαῖς, φῶς ἐντελεχείᾳ γίνεται καὶ οὕτως ὁρᾶ τά αἰσθητά, τόν αὐτόν τρόπον καὶ ὁ νοῦς, ἐν Πνεῦμα μετά τοῦ Κυρίου γεγονώς, οὕτω τά πενυματικά τρανῶς ὁρᾶ. Μένει δ' ὅμως καὶ ἐκεῖ τρόπον ἔτερον, ὑψηλότερον ἡ κατά τούς χαμερπεῖς λογισμούς τῶν τοῖς πνευματικοῖς ἀνδράσιν ἀντιλέγειν ἐγχειρούντων, ἀόρατος ὁ δεσπότης· οὐ γάρ ἐώρακέ ποτέ τις τό πᾶν τῆς καλλονῆς ἐκείνης, διό καὶ κατά τόν Νύσσης Γρηγόριον «ὄφθαλμός τοῦθ' ἐώρακεν οὐδείς, εἰ καὶ ἀεί βλέπει»· οὐδέ γάρ ὅσον ἐστίν ἐκεῖνο, ἀλλά καθόσον ἐαυτόν ἐποίησε δεκτικόν τῆς τοῦ θείου Πνεύματος δυνάμεως, κατά τοσοῦτον βλέπει. Πρός δέ τῇ ἀκαταληψίᾳ ταύτῃ, καὶ ἦν ἔχουσι κατάληψιν ἀκαταλήπτως ἔχουσι, τό θειότατον ἀπάντων καὶ καινότατον· οὐ γάρ ὡς ταῦτα βέπουσι τούτ' ἵσασιν οἱ βλέποντες, οὐδὲ ὡς ἀκούουσι τε καὶ μυοῦνται, ἡ τήν τῶν μήπω γεγονότων γνῶσιν ἡ τήν τῶν ἀεί ὄντων ἐπιστήμην, διά τό ἀκατάληπτον τοῦ Πνεύματος, δι' οὖς ὁρῶσι· «κατά γάρ ἀπόπαυσιν πάσης νοερᾶς ἐνεργείας ἡ τοιάδε γίνεται τῶν ἐκθεουμένων πρός τό ὕπερθεν φῶς ἔνωσις», ως ὁ μέγας λέγει Διονύσιος, κατ' αἰτίαν μέν οὐκ οὖσα ἡ κατά ἀναλογίαν, ἐπεί ταῦτα κατ' ἐνέργειάν ἐστι τοῦ νοῦ, κατά δέ ἀφαίρεσιν οὖσα, ἀλλ' οὐκ αὐτό τοῦτο οὖσα ἀφαίρεσις εἰς γάρ ἀφαίρεσις ἦν μόνον, ἐφ' ἡμῖν ἢν ἡλλά τοῦτο τῶν Μασσαλιανῶν ἐστι τό δόγμα, ἡνίκ' ἂν τις ἐθελήσῃ ἀνέρχεσθαι εἰς τά τοῦ Θεοῦ ἀπόρρητα μυστήρια, καθάπερ καὶ ὁ ἄγιος Ἰσαάκ περί αὐτῶν φησιν. Οὔκουν ἀφαίρεσις καὶ ἀπόφασις μόνη ἐστίν ἡ θεωρία, ἀλλ' ἔνωσις καὶ ἐκθέωσις, μετά τήν ἀφαίρεσιν πάντων τῶν κάτωθεν τυπούντων τόν νοῦν, μυστικῶς καὶ ἀπορρήτως χάριτι γινομένη τοῦ Θεοῦ, μᾶλλον δέ μετά τήν ἀπόπαυσιν ἡ μεῖζόν ἐστι τῆς ἀφαιρέσεως· ἀπεικόνισμα γάρ ἐστιν ἡ (σελ. 188) ἀφαίρεσις τῆς ἀποπαύσεως ἐκείνης. Διό καὶ τό χωρίζειν πάντων τῶν κτισμάτων τόν Θεόν παντός ἐστι πιστοῦ· ἡ δέ νοερᾶς ἐνεργείας ἀπόπαυσις καὶ ἡ μετ' αὐτήν πρός τό ὕπερθεν φῶς ἔνωσις, οἷόν τε πάθος οὖσα καὶ τέλος θεουργόν, μόνων ἐστί τῶν κεκαθαρμένων καὶ κεχαριτωμένων τήν καρδίαν. Καί τί λέγω τήν ἔνωσιν, ὅτε καὶ ἡ πρός βραχύ θέα τῶν ἐκκρίτων τέως ἐδεῖτο μαθητῶν, καὶ τούτων κατ' ἔκστασιν γεγονότων πάσης αἰσθητῆς καὶ νοερᾶς ἀντιλήψεως καὶ τῷ μηδόλως ὁρᾶν τό ὄντως ὁρᾶν εἰσδεδεγμένων καὶ τῷ πάσχειν ἀγνώστως τῶν ὑπέρ φύσιν τήν αἰσθησιν προσιεμένων; Ἀλλ' ὅτι μέν οὗτοι καὶ εἰδον καὶ οὐχί κατ' αἰσθησιν ἡ νοῦν κυρίως εἰδον, σύν Θεῷ προϊόντος τοῦ λόγου δείξομεν.

Νῦν δ' ἄρα συνορᾶς ὅτι τό ἀκατάληπτον ἀντί νοῦ καὶ ὁφθαλμοῦ καὶ ὥτων εὔμοιροῦσι πνεῦμα, δι' οὗ ὁρῶσι καὶ ἀκούουσι καὶ συνιᾶσι; Νοερᾶς γάρ πάσης καταπαυσαμένης ἐνεργείας, τίνι ὁρῶσιν ἄγγελοί τε καὶ ἄνθρωποι ἰσάγγελοι Θεόν, εἰ μή τῇ τοῦ Πνεύματος δυνάμει; Διό καὶ ἡ ὄρασις αὐτοῖς αὕτη αἴσθησις μέν οὐκ ἔστιν, ἐπεὶ μή διά τῶν αἰσθητηρίων αὐτῆς ἀντιλαμβάνονται, νόησις δέ οὐκ ἔστιν, ἐπεὶ μή διά λογισμῶν ἡ τῆς δι' αὐτῶν γνώσεως, ἀλλά κατά ἀπόπαυσιν πάσης νοερᾶς ἐνεργείας εὑρίσκουσιν αὐτήν· οὐκουν, οὐδέ φαντασία ἔστιν, οὐδέ διάνοια, οὐδέ δόξα, οὕθ' οἶον συμπέρασμα συλλογισμῶν· οὐδέ διά τῆς κατά ἀπόφασιν ἀνόδου μόνης ὁ νοῦς ἐπιτυγχάνει ταύτης. Πᾶσα μέν γάρ θεία ἐντολή καὶ πᾶς νόμος Ἱερός μέχρι τῆς καθαρότητος τῆς καρδίας ὁρίζεται, κατά τὸν λόγον τῶν πατέρων, καὶ πᾶς τρόπος καὶ πᾶν εἶδος προσευχῆς μέχρι τῆς καθαρᾶς λήγει προσευχῆς, καὶ πᾶς λόγος κάτωθεν ἀνιών εἰς τὸν ὑπερανιδρυμένον καὶ ἀπολελυμένον τοῦ παντός μέχρι τῆς ἀφαιρέσεως τῶν ὅτων πάντων ἵσταται. Οὐ μή διά τοῦτο μετά τὰς θείας ἐντολάς οὐδέν ἔστιν ἄλλο πλήν ἡ τῆς καρδίας καθαρότης, ἀλλ' εἰσὶ καὶ πλεῖστά εἰσιν· ὁ κατά τὸν νοῦν νῦν αἰῶνα τῶν ἐπηγγελμένων ἀρραβών καὶ τὰ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἀγαθά (σελ. 190) δί' αὐτῆς ὁρώμενά τε καὶ τρυφώμενα· οὕτω καὶ μετά τὴν προσευχήν, θέα ἀνεκλάλητος καὶ ἔκστασις ἐν τῇ θέᾳ καὶ ἀπόρρητα μυστήρια· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ μετά τὴν ἀφαίρεσιν τῶν ὅντων, μᾶλλον δέ καὶ μετά τὴν ἀπόπαυσιν, οὐ λόγος μόνον, ἀλλά καὶ ἔργοις τελουμένην ἐν ἡμῖν, καὶ μετά ταύτην τοίνυν, εἰ καὶ ἀγνωσία ἔστιν, ἀλλ' ὑπέρ γνῶσιν, καὶ εἰ γνόφος ἔστιν, ἀλλ' ὑπερφαής· καὶ ἐν τῷ ὑπερφαεῖ ἐκείνῳ γνόφῳ δοτά γίνεται, κατά τὸν μέγαν Διονύσιον, τά θεία τοῖς ἀγίοις. "Ωστε οὐκ ἀφαίρεσίς ἔστιν ἀπλῶς ἡ περί Θεοῦ καὶ τῶν θείων τελεωτάτη θεωρία, ἀλλ' ἡ μετά τὴν ἀφαίρεσιν μέθεξις τῶν θείων καὶ δόσις τε καὶ λῆψις μᾶλλον ἡ ἀφαίρεσις." Ἀρρητα δέ ἔστι τὰ λήμματα καὶ τὰ δόματα ἐκεῖνα, διό καν λέγωσι περὶ αὐτῶν, ἀλλά παραδειγματικῶς καὶ κατά ἀναλογίαν, οὐχ ὡς ὁρωμένων ἐκείνοις τούτων οὕτως, ἀλλ' ὡς μή πεφυκότων ἄλλως δειχθῆναι τῶν ἐκείνοις ὁρωμένων. Οἱ τοίνυν τῶν παραδειγματικῶς οὕτω τούτων λεγομένων μή μετ' εὐλαβείας ὡς ἀρρήτων ἐπαΐοντες μωρίαν ἡγοῦνται τήν ὑπέρσοφον γνῶσιν καὶ τούς νοητούς τῷ διασύρειν καταπατοῦντες μαργαρίτας, τούς ὡς ἔνεστι προδείξαντας αὐτούς τῇ λογομαχίᾳ διαρρήσουσιν.

'Εκεῖνοι δ' ὅμως ὑπό φιλανθρωπίας κατά τὸ ἔγχωροῦν, ὡς ἔφην, λέγουσι τά ἄρρητα, τήν πλάνην ἀφαιροῦντες τῶν μετά τὴν ἀφαίρεσιν τῶν ὅντων ἀργίαν εἰναι τελείαν ἀμυήτως οἰομένων, ἀλλ' οὐχ ὑπέρ ἐνέργειαν ἀργίαν. 'Αλλ' ἐκεῖνα πάλιν ἄρρητα τῇ ἔαυτῶν φύσει διαμένει. Διά τοῦτο ὁ μέγας Διονύσιος μετά τὴν ἀφαίρεσιν τῶν ὅντων οὐκ εἶναί φησι λόγον ἀλλά ἀλογίαν καὶ μετά πᾶσαν ἄνοδον ἐνωθησόμεθα, φησί, τῷ ἀφθέγκτῳ. 'Αλλ' οὐχ, δτὶ ἀφθεγκτα, δι' ἀποφάσεως μόνης ἐπιτεύξεται ὁ νοῦς τῶν ὑπέρ νοῦν· καὶ ἡ τοιαύτη γάρ ἄνοδος νόησίς τίς ἔστι τῶν ἀπεμφαινόντων τῷ Θεῷ καὶ εἰκόνα μὲν φέρει τῆς ἀνειδέου ἐκείνης θεωρίας (σελ. 192) καὶ τῆς κατά νοῦν θεωρητικῆς ἀποπληρώσεως, ἀλλ' οὐκ αὐτή ἔστιν ἐκείνη. Δι' αὐτῆς δέ τῆς πάντων ἀφαίρεσεως ὑμνοῦσιν ἐκεῖνο τὸ φῶς οἱ τούτῳ ἀγγελομιμήτως ἐνωθέντες, ἀπό τῆς πρός αὐτό μυστικῆς ἐνώσεως μεμυημένοι, δτὶ πάντων ἔστιν ὑπερουσίως ἔξηρημένον. Καί δσοι περ ἄν ἀπό τῶν τοιούτων δι' ἀκοῆς πιστῆς καὶ εὐγνώμονος παραδέξασθαι καταξιωθῶσι τό μυστήριον, δύνανται μέν καὶ οὕτοι ἐκ τῆς τῶν πάντων ἀφαίρεσεως ὑμνεῖν τό θεῖον καὶ ἀπερινόητον ἐκεῖνο φῶς· ἐνοῦσθαι δέ αὐτῷ καὶ ὁρᾶν οὐ δύνανται, ἄν μή, διά τῆς τῶν ἐντολῶν φυλακῆς ἔαυτούς καθάραντες, τῇ ἀπειλικρινημένη καὶ ἀὖλω προσευχῇ τόν νοῦν ἀπασχολήσαντες, τήν ὑπερφυᾶ δύναμιν τῆς θεωρίας δέξωνται.

Πῶς οὖν ταύτην, ἡ μήτ' αἴσθησίς ἐστι μηδ' ὅλως νόησις, ἡμεῖς καλέσομεν; Πάντως οὐκ ἄλλως ἡ ώς ὁ ὑπέρ πάντας τούς πρό αὐτού σεσοφισμένος Σολομών, αἴσθησιν δηλονότι νοεράν καί θείαν. Τῇ γάρ ἀμφοτέρων συζυγίᾳ πείθει τόν ἀκούοντα μηδέτερον νομίσαι ταύτην, μήτ' αἴσθησιν, μήτε νόησιν· οὕτε γάρ ἡ νόησις αἴσθησίς ποτε, οὕθ' ἡ αἴσθησις νόησις· οὐκοῦν ἡ νοερά αἴσθησις ἄλλο παρ' ἐκάτερον ἀντῶν. Ἡ οὖν οὗτω προσρητέον ταύτην, ἡ, ώς ὁ μέγας Διονύσιος, ἔνωσιν ἀλλ' οὐχί γνῶσιν. «Δέον» γάρ, φησίν, «εἰδέναι τόν καθ' ἡμᾶς νοῦν, τήν μὲν ἔχειν δύναμιν εἰς τό νοεῖν, δι' ἣς τά νοητά βλέπει, τήν δέ ἔνωσιν ὑπεραίρουσαν τήν τοῦ νοῦ φύσιν, δι' ἣς συνάπτεται πρός τά ἐπέκεινα ἔαυτοῦ»· καί πάλιν, «περιτταί μετά τῶν αἰσθήσεων καί αἱ νοεραὶ δυνάμεις, ὅταν ἡ ψυχὴ θεοειδῆς γενομένη δι' ἐνώσεως ἀγνώστου ταῖς τοῦ ἀπροσίτου φωτός ἀκτῖσιν ἐπιβάλλῃ ταῖς ἀνομμάτοις ἐπιβολαῖς», καθ' ἥν καί, κατά τόν πολύν τά θεῖα Μάξιμον, «τό φῶς τῆς ἀφανοῦς καί ὑπεραρρήτου δόξης οἱ ἄγιοι ἐποπτεύοντες, τῆς μακαρίας μετά τῶν ἄνω δυνάμεων καί αὐτοί δεκτικοί γίνονται καθαρότητος».

(σελ. 194) Καί μή τις ὑπολάβῃ τήν διά τῶν ἀποφάσεων ἄνοδον ἐνταῦθα λέγειν τούς μεγάλους. Ἐκείνη γάρ παντός ἐστι τοῦ βουλομένου καί τήν ψυχήν οὐ μετατάττει πρός τήν τῶν ἀγγέλων ἀξίαν καί χωρίζει μέν ἀπό τῶν ἄλλων τήν διάνοιαν, ἔνωσιν δέ οὐ δύναται μόνη πρός τά ἐπέκεινα ποιεῖν. Ἡ δέ καθαρότης τοῦ παθητικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς, πάντων διά τῆς ἀπαθείας ἐνεργῶς χωρίσασα τόν νοῦν, ἐνοῦ διά τῆς προσευχῆς τῇ τοῦ Πνεύματος χάριτι, δι' ἣς ἐν ἀπολαύσει γίνεται τῶν θείων μαρμαρυγῶν, ἐξ ὧν ἀγγελοειδῆς τε καί θεοειδῆς καθίσταται. Διό οἱ μετά τόν μέγαν Διονύσιον πατέρες αἴσθησιν πνευματικήν προσηγόρευσαν αὐτήν, ὅ καί αὐτό κατάλληλόν ἐστι καί ἐμφανικώτερόν πως τῆς μυστικῆς ἐκείνης καί ἀπορρήτου θεωρίας. Τότε γάρ ὡς ἀληθῶς ὁ ἄνθρωπος πνεύματι, ἀλλ' οὐχί νῷ, οὐδέ σώματι ὄρᾳ. Καί ὅτι μέν ὄρᾳ φῶς ὑπέρ φῶς ὑπερφυῶς οἶδεν ἀκριβῶς· τίνι δέ τοῦθ' ὄρᾳ, οὐκ οἶδε τότε, ἀλλ' οὐδ' ἐξετάζειν δύναται τήν τούτου φύσιν, διά τό ἀνεξιχνίαστον τοῦ πνεύματος δι' οὗ ὄρᾳ. Καί τοῦτο ἐστιν ὅ καί Παῦλος εἶπεν, ἡνίκα ἥκουε τά ἄρρητα καί ἐώρα τά ἀόρατα· «ἐώρων» γάρ, φησίν, «εἴτε ἐκτός τοῦ σώματος οὐκ οἶδα, εἴτε ἐντός τοῦ σώματος οὐκ οἶδα»· τουτέστιν οὐκ ἔδειν εἴτε νοῦς ἦν, εἴτε σῶμα τό ὄρῶν. Ὁρᾳ γάρ, οὐκ αἰσθήσει μέν, ώς ἡ αἴσθησις δέ, τά αἰσθητά τρανῶς καί τρανότερον ἥ αὕτη. Ὁρᾳ δ' ἔαυτόν ὑπό τῆς τοῦ δρωμένου γλυκυθυμίας ἀπορρήτου ἐκστάντα τε καί ἀρπαγέντα οὐ μόνον παντός πράγματός τε καί νοήματος πραγμάτων, ἀλλά καί ἔαυτοῦ. Καί αὐτῆς ὑπό τῆς ἐκστάσεως ἐπιλανθάνεται τῆς πρός Θεόν δεήσεως· καί τοῦτο ἐστιν ὁ εἶπεν ὁ ἄγιος Ἰσαάκ, συνεπιμαρτυροῦντα τόν μέγας καί θεῖον ἔχων Γρηγόριον, ὅτι «προσευχή ἐστι καθαρότης νοός, ἥτις μόνη ἐκ τοῦ φωτός τῆς ἀγίας Τριάδος μετ' ἐκπλήξεως τέμνεται· καί πάλιν, «καθαρότης ἐστί νοός ἐφ' ἣ διαυγάζει ἐν τῷ καιρῷ τῆς προσευχῆς τό φῶς τῆς ἀγίας Τριάδος, καί τότε ὁ νοῦς ὑπεράνω τῆς προσευχῆς γίνεται, (σελ. 196) καί οὐ δεῖ καλεῖν ταύτην προσευχήν, ἀλλά τοκετόν τῆς καθαρᾶς προσευχῆς, τῆς διά τοῦ Πνεύματος καταπεμπομένης· οὐδέ προσευχῇ τότε προσεύχεται ὁ νοῦς, ἀλλ' ἐν ἐκστάσει γίνεται ἐν τοῖς ἀκαταλήπτοις πράγμασι· καί αὕτη ἐστίν ἡ ἄγνοια ἡ ὑπερτέρα τῆς γνώσεως». Τό γοῦν ἀρπάσαν ἐκεῖνο καί τόν νοῦν ἐκστῆσαν πάντων καί πρός ἔαυτό ὅλον ἐπιστρέψαν θυμηρέστατόν τι χρῆμα, φῶς οἷον ὄρᾳ, ἀποκαλυπτικόν μέν, ἀλλ' οὐκ αἰσθητῶν σωμάτων, μήτε μέντοι πρός τά κάτω περαιτερόμενον, μήτε πρός τά ἄνω, μήτ' ἐπί τά πλάγια, καί πέρας ὅλως οὐχ ὄρᾳ τοῦ δρωμένου καί περιλάμποντος αὐτόν φωτός, ἀλλ' ὥσπερ ἄν εἴ τις ἦν ἥλιος ἀπειροπλασίως λαμπρότερός τε καί μείζων τοῦ παντός· μέσον δ' ἐστηκεν αὐτός, ὃν ὅλος ὀφθαλμός· τοιοῦτόν τί ἐστιν ἐκεῖνο.

Διό ἄπειρον μέν ό μέγας Μακάριος καί ὑπερουράνιον τουτί φησι τό φῶς. Πάντα δέ τά ὄντα, ὥσπερ ὑπό μίαν τινά περιεχόμενα ἀκτῖνα τοῦ νοητοῦ ἡλίου τούτου, τῶν τελεωτέρων τις ἔτερος ἐώρακε ἀγίων, καίτοι κάκεῖνος, οὐχ ὅπερ καί ὅσον ἐστίν ἐκεῖνο, ἀλλ' ὅσον ἐαυτόν ἐκείνου δεκτικόν ἐποίησεν ἵδων, καί μαθών ἀπό τῆς θεωρίας ταύτης καί τῆς πρός αὐτό ὑπέρ νοῦν ἐνώσεως, οὐχ ὅπερ ἐστίν αὐτό τήν φύσιν, ἀλλ' ὅτι ἐστίν ως ἀληθῶς, καί ὑπερφυές καί ὑπερούσιόν ἐστιν, ἀλλο τι παρά τά ὄντα πάντα ὄν, ὃν δέ κυρίως τε καί μόνον καί πᾶν ὃν ἀπορρήτως ἐν ἐαυτῷ συνειληφός. Πάντοτε δ' ἐνί ἥ πᾶσι τό ἄπειρον τοῦτο οὐχ ὄραται. Ὁ δέ μή ὄρῶν συνίστιν ως αὐτός ὄρāν ἀδυνατεῖ μή τελείως δι' ἐντελεστέρας καθαρότητος ἐναρμοσθείς τῷ πνεύματι, ἀλλ' οὐχὶ τό ὄρώμενον λαμβάνει πέρας. "Οτε τοίνυν τά τῆς θεωρίας ὑποβέβηκεν, ἐκ τῆς πηγαζομένης ὄμοιας ἀπαθοῦς τῷ ὄρῶντι θυμηδίας καί γαλήνης νοερᾶς καί τοῦ ἀνακαιομένου πυρός τῆς πρός τόν Θεόν ἀγάπης, ἀκριβῶς οἶδεν ὁ ὄρῶν ὅτι (σελ. 198) τοῦτο ἐστιν ἐκεῖνο τό φῶς, εἰ καί ἀμυδρότερον ὄρᾳ· καί κατ' ἀναλογίαν δέ τῆς θεαρέστου πράξεως, τῆς τε τῶν ἄλλων πάντων ἀποχῆς καί τῆς προσοχῆς τῆς προσευχῆς καί τῆς πρός τόν Θεόν ἐκ ψυχῆς δλης ἀνανεύσεως ἐπί τά πρόσω φερόμενος ἀεί καί διαυγεστέρας πειρώμενος τῆς θεωρίας, κάντεῦθεν τό ἄπειρον συνίστι τοῦ ὄρωμένου ὅτι ἄπειρον καί τῆς μέν λαμπρότητος ἐκείνου πέρας οὐχ ὄρᾳ, τῆς δ' ἐαυτοῦ πρός φωτοληψίαν ἐπιτηδειότητος ἐπί μᾶλλον ὄρᾳ τό ἀδρανές.

'Αλλ' οὐδέ αὐτό οἰεται εἰναι ἀπλῶς τήν φύσιν τοῦ Θεοῦ, ὅ κατηξιώθη βλέπειν, ἀλλ' ὥσπερ ὑπό τῆς ψυχῆς ἡ ζωή ἐγγίνεται τῷ ἐμψύχῳ σώματι, λέγομεν δέ καί τήν ζωήν αὐτήν ψυχήν, ἀλλ' ἵσμεν ἄλλο τι παρά ταύτην οὖσαν τήν ἐν ἡμεῖν οὖσαν καί παρεκτικήν ζωῆς ψυχήν, οὕτω καί τῇ θεοφόρῳ ψυχῇ ὑπό τοῦ ἐνοικοῦντος Θεοῦ ἐγγίνεται τό φῶς. Ἀλλά καί ὑπέρ τοῦτο ἐστιν ἡ τοῦ παναιτίου Θεοῦ πρός τούς ήξιωμένους ἔνωσις, καθ' ὑπερούσιον δύναμιν καί δλου μένοντος ἐν ἐαυτῷ καί δλικῶς οἰκοῦντος ἐν ἡμῖν καί μεταδιδόντος ἡμῖν οὐ τῆς οἰκείας φύσεως, ἀλλά τῆς οἰκείας δόξης τε καί λαμπρότητος. Θεῖον οὖν ἐστι τουτί τό φῶς καί θεότης ὑπό τῶν ἀγίων ὀνομάζεται δικαίως, θεοποιεῖ γάρ οὐκοῦν οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλά καί αὐτοθέωσις καί θεαρχία, καί «δοκεῖ μέν εἰναι τοῦ ἐνός Θεοῦ διάκρισις καί πολυπλασιασμός, ἐστι δέ οὐδέν ἡττον ὁ ἀρχίθεος καί ὑπέρθεος καί ὑπεράρχιος», εἰς ἐν μιᾷ θεότητι, καί διά τοῦτο ἀρχίθεος καί ὑπέρθεος καί ὑπεράρχιος, ἐπειδή ταύτης τῆς θεότητός ἐστιν ὑποστάτης, ως οἱ τῆς ἐκκλησίας διδάσκαλοι κατά τόν ἀρεοπαγίτην μέγαν Διονύσιον ἔφασαν, θεότητα λέγοντες τήν θεοποιόν ἐκ Θεοῦ προεληλυθυῖαν δωρεάν. Καί τοίνυν ὁ αὐτός Γαῖώ γράφων, πῶς ὑπέρ θεαρχίαν ὁ Θεός ἐστιν ἐρωτήσαντι, «εἰ θεότητα», φησί, «νοήσας τό χρῆμα τοῦ θεοποιοῦ δώρου καθ' ὅ θεούμεθα καί εἰ τοῦτο γίνεται ἀρχή τοῦ θεοῦσθαι, τῆς οὕτω λεγομένης θεότητος ὁ πάσης ἀρχῆς ὑπεράρχιος ἐστιν ἐπέκεινα». (σελ. 200) Θεολογεῖται τοιγαροῦν ὑπό τῶν πατέρων ἡ θεία χάρις τοῦ ὑπέρ αἰσθησιν φωτός, ἀλλ' οὐ τοῦθ' ἀπλῶς ἐστι τήν φύσιν ὁ Θεός, οὐ φωτίζειν μόνον καί θεοῦ δυνάμενος τόν νοῦν, ἀλλά καί παράγειν ἐκ μή ὄντων πᾶσαν νοεράν οὔσιαν.

Εἴδες πῶς καί ὄρῶντες αὐτόν ἀόρατον ἡγοῦνται κρεῖττον ἥ κατά τούς τήν ἔξω σοφίαν περιττούς; "Ισασι μέν οὖν οἱ πρός τοῦτο θεωρίας ἀναβεβηκότες ὅτι φῶς ὄρωσιν αἰσθήσει νοερᾳ καί ὅτι τό φῶς τοῦτο ὁ Θεός ἐστι, τῇ ἐνώσει χάριτι λαμπρύνων ἀπορρήτως τούς μετέχοντας. "Αν δ' ἐρωτᾶς αὐτούς πῶς ὁ ἀόρατος ὄραται, ἀποκριθήσονταί σοι· «οὐκ ἐν διδακτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν διδακτοῖς Πνεύματος ἀγίου». Ἀνενδεεῖς γάρ εἰσι καί τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας οὐ δέονται, τήν διδασκαλίαν ἔχοντες τοῦ Πνεύματος καί μετά τοῦ ἀποστόλου ταύτην

έχοντες τήν καύχησιν «ὅτι ἐν ἀπλότητι καί εἰλικρινείᾳ καί χάριτι Θεοῦ, ἀλλ' οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ ἀνεστράφησαν ἐν τῷ κόσμῳ». Ἀποκριθήσονται σοι τοίνυν εὐλαβῶς ὡς «οὐκ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γνώσει περιγράφεται τά θεῖα, ὃ ἄνθρωπε, πολλά δέ τῶν ὑφ' ἡμῶν ἀγνοούμενων αἰτίας ἔχει θεοπρεπεῖς· πνευματικοῖς οὖν πνευματικά συγκρίνοντες, κατά τὸν αὐτὸν ἀπόστολον, ἐκ τῆς παλαιᾶς διαθήκης τὰς τῆς καινῆς βεβαιωσόμεθα χάριτας». Διά τοῦτο δέ σύγκρισιν τήν ἐκ τῶν παλαιῶν ἀπόδειξιν ὁ ἀπόστολος ὠνόμασεν, ἐπεὶ μετά τῆς ἐκεῖθεν βεβαιώσεως καί μείζω δείκνυται τῶν νομικῶν τὰ τῆς χάριτος δόματα. Καί τοίνυν ἐροῦσιν οἱ πνεύματι καί ζῶντες καί δρῶντες πρός τοὺς ἐρωτῶντας πῶς δρᾶται τὸ ἀόρατον φῶς· «ώς καί ὁ θεόπτης ἐκεῖνος ἐώρακεν Ἡλίας· ὅτι γάρ οὐκ αἰσθητῶς ἐκεῖνος εἶδεν ἔδειξεν ἡ ἐπιτεθειμένη τῷ προσώπῳ μηλωτή· ὅτι δέ τὸν Θεόν ἐώρακε, τῇ μηλωτῇ τούς αἰσθητούς ἐπηλυγάσας ὀφθαλμούς, μάρτυς τε καί κῆρυξ ἀξιόλογος τὸ παρά πᾶσι τούτου τῆς ἐπωνυμίας γνώρισμα· θεόπτης γάρ, μᾶλλον δέ καί μεθ' ὑπερβολῆς θεοπτικώτατος, ἀκούει παρά πάντων».

(σελ. 202) Κάν αὖθις ἔρηται τις τούς τοιούτους, «τί δ' ὅ φατε μυστικῶς ἐνηχεῖν ἡμῖν τήν εὐχήν ἐν τοῖς ἐγκάτοις καί τί τὸ τήν καρδίαν συγκινοῦν», τὸν αὐτοῦ πάλιν τοῦ Ἡλιού προβαλοῦνται συσσεισμόν, προοίμιον δοντα τῆς ἐμφανοῦς νοερᾶς Θεοῦ ἐπιφανείας, καί τήν ἡχοῦσαν κοιλίαν Ἡσίου. Τῷ δέ προσερομένῳ, «τίς δέ καί ἡ ἀπό τῆς εὐχῆς ἐγγινομένη θέρμη», τὸ πῦρ ὑποδείξουσιν, ὃ φησιν αὐτός αὖθις ὁ Ἡλίας, σημειῶν μὲν Θεοῦ, δοσον οὕπω ἐμφανιζομένου, δεόμενον δ' ἔτι τῆς πρός αὔραν λεπτήν μεταποιήσεως, εἰ μέλλει ἐν ἑαυτῷ τήν θείαν δεξάμενον ἀκτῖνα τῷ προσορῶντι δείξειν τὸν ἀόρατον, καί αὐτόν δέ τὸν Ἡλίαν ὡς πῦρ τε δοντα καί φαινόμενον καί πύρινον ἀναβαίνοντα ἄρμα μετά σώματος, ἀλλά καί τὸν ὡς ὑπό πυρός καιόμενον τὰ σπλάγχνα ἔτερον προφήτην, καί ταῦτα τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ ὡς πῦρ γενομένου ἐν αὐτῷ. Κάν ἄλλο τι τῶν ἐν αὐτοῖς μυστικῶς ἐνεργούμενων ἔξετάζῃς, ἐκεῖνοι τοῖς δόμοιοις πνευματικοῖς συγκρίνοντες, ὡς ἔφημεν, τὰ παραπλήσιά σοι δείξουσι καί κοινῇ πρός πάντα φήσουσι· οὐκ ἀκούεις, ἄνθρωπε, ὅτι «ἄρτον ἀγγέλων ἔφαγεν ἄνθρωπος»; Οὐκ ἀκούεις τοῦ Κυρίου λέγοντος ὅτι δώσει Πνεῦμα ἄγιον τοῖς αἵτοῦσιν αὐτόν ἡμέρας καί νυκτός; Τίς οὖν δὲ τῶν ἀγγέλων ἄρτος; Οὐ τὸ θεῖον καί ὑπερουράνιον φῶς ὃ εἴτε κατ' ἐπιβολήν εἴτε κατά παραδοχήν ὑπέρ νοῦν οἱ νόες ἐνοῦνται, κατά τὸν μέγαν Διονύσιον; Τούτου τοίνυν τοῦ φωτός τήν εἰς ἄνθρωπους ἔλλαμψιν προϋπέγραψεν μὲν ὁ Θεός ἐπί τεσσαρακονταετῆ χρόνον ἄνωθεν τὸ μάννα καθείς, ἐπλήρωσε δέ ὁ Χριστός, τοῖς βεβαίως εἰς αὐτόν πιστεύουσι καί δι' ἔργων τήν πίστιν ἐπιδεικνυμένοις ἐνιείς τὸν φωτισμόν τοῦ Πνεύματος καί τὸ φωτιστικόν αὐτοῦ σῶμα προτιθέμενος εἰς βρῶσιν· καί τοῦτο γάρ ἀρραβών ἔστι τῆς ἀπορρήτου κατά τὸ μέλλον Ἰησοῦ κοινωνίας. Εἰ δέ καί ἄλλο τι τῶν ἡμῖν ἀπό Χριστοῦ δεδωρημένων προϋπέγραψαν ἐκεῖνα, θαυμαστόν (σελ. 204) οὐδέν. Ἄλλ' ὁρᾶς δέ τι καί ἀπό τῶν συμβολικῶν ἐκείνων φωτισμῶν ἀναφαίνεται φωτισμός τις νοερός καί μυστήρια ἔτερα παρά τήν γνῶσιν;

'Επει δέ αἰσθητόν ἔφης λέγειν φῶς τὸ φανέν ἐν Θαβωρίῳ τούς τὸ θεῖον τῆς χάριτος ἀπωθουμένους φῶς, πρῶτον μὲν ἐρωτήσομεν αὐτούς εἰ θεολογοῦσι τὸ περιαστράψαν τηνικαῦτα φῶς ἐν Θαβωρίῳ τούς τῶν μαθητῶν ἐκκρίτους. Εἰ γάρ μή θεολογοῦσιν, ἐλέγξει μὲν αὐτούς δὲ Πέτρος, ἐν μὲν τῷ ὅρει κατά Μάρκον διαγρηγορήσας καί ἴδων τήν δόξαν Χριστοῦ, ἐν δέ τῇ δευτέρᾳ τῶν ἐπιστολῶν αὐτός γράφων ἐποπτεῦσαι τήν μεγαλειότητα αὐτοῦ, σύν αὐτῷ ὡν ἐν τῷ ὅρει τῷ ἄγιῳ ἐπιστομίσει δέ αὐτούς λαμπρῶς δὲ χρυσῇ γλώττῃ τά εὐαγγελικά κηρύγματα διασαφῶν φησί γάρ, «λαμπρότερος ἐαυτοῦ ἔφαίνετο δὲ Κύριος, Τοῦ μέν σώματος

μένοντος ἐπί τοῦ σχήματος, τῆς δέ θεότητος παραδειξάσης τάς ἀκτῖνας αὐτῆς· ἔμφράξει δέ αὐτῶν τελέως τά στόματα Διονύσιος δέ μέγας, θεοφάνειαν αὐτό καὶ θεοπτίαν σαφῶς ἀποκαλῶν, πρός δέ καὶ Γρηγόριος δέ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος, «φῶς» λέγων «ἡ παραδειχθεῖσα θεότης ἐπί τοῦ ὅρους τοῖς μαθηταῖς», σύν πολλοῖς δέ ἑτέροις καὶ Συμεών, δέ τάς πολιτείας πάντως σχεδόν ἀγίων καλλιπείᾳ κοσμήσας, γράφων τόν διαφερόντως ἡγαπημένον τῷ Χριστῷ θεολόγον «αὐτήν τήν τοῦ λόγου θεότητα παραγυμνωθεῖσαν» ἐπ’ ὅρους «ἰδεῖν». Εἰ δέ τῇ ἀληθείᾳ καὶ τοῖς τῆς ἀληθείας ὑποφήταις συνῳδά θεῖον καὶ Θεοῦ φῶς προσαγορεύουσι τό δόφθέν ἐκεῖνο φῶς, συνομολογήσουσιν ἐξ ἀνάγκης ως φῶς εἶναι τήν τοῦ Θεοῦ τελεωτάτην θέαν. Διό καὶ Μωϋσῆς οὕτως ἐώρακεν αὐτόν καὶ μικροῦ τῶν προφητῶν ἀπάντων ἔκαστος, καὶ μάλιστα οἵς ὑπαρ ἀλλ’ οὐκ ὄντες ὥφθη. Συμβολικά δὲ δύμας ἀπαντ’ ἔστω τά ιερά θεάματα ἐκείνων καὶ τοιαῦτα οἴα περ βούλοιντ’ ἂν οἱ ἀντιλέγοντες ἡμῖν’ ἀλλ’ οὐχί καὶ ἡ τοῖς ἀποστόλοις ἐν (σελ. 206) Θαβώρ ἀποκαλυψθεῖσα δψις τοιοῦτο συμβολικόν ὑπῆρχε φῶς, ως γίνεσθαι καὶ ἀπογίνεσθαι· τῆς γάρ μελλούσης δευτέρας τοῦ Χριστοῦ Παρουσίας ἔχει τό ἀξίωμα καὶ τοῦτ’ αὐτό περιαγάζον διηγεκῶς ἔσται τούς ἀξίους κατά τόν ἀληκτὸν αἰῶνα, ως δέ θεσπέσιος ἔφη Διονύσιος, διό καὶ προοίμιον ἐκείνης ταύτην δέ μέγας εἴρηκε Βασίλειος, δέ τοῦ Κύριος βασιλείαν ταύτην ἐν εὐαγγελίοις ὀνομάζει τοῦ Θεοῦ.

Τί τοίνυν ἐγκαλοῦσι τοῖς λέγουσιν ὅτι ως φῶς ἀπορρήτως ὄρωσι τόν Θεόν οἱ ἄγιοι, εἰ ως φῶς ἡ θέα αὐτοῦ καὶ νῦν κάν τῷ μέλλοντι αἰῶνι; Ἀρ’ ὅτι μή αἰσθητόν τοῦτο λέγουσιν, ἀλλά νοερόν, ως καὶ Σολομών τό ἄγιον ὄνομάζει Πνεῦμα; Καί μήν αὐτοί εἰσιν οἱ συκοφαντοῦντες λέγειν τούς τοιούτους αἰσθητόν φῶς κατά τήν προσευχήν θεᾶσθαι καὶ κατηγοροῦντες πάντων τῶν αἰσθητῶν τι τῶν θείων λεγόντων χαρισμάτων. Πῶς οὖν, ἔαυτῶν ἐπιλαθόμενοι, τούς μή αἰσθητόν τό φῶς τό θεῖον λέγοντας κατηγορεῖσθαι οἴονται ἀξίους; Ὁρᾶς τό ἀβέβαιον καὶ εὔπερίστατον αὐτῶν; Δεινοί γάρ εἰσιν ως ἔοικε κακῶς λέγειν, ἀλλ’ οὐχί καλόν τι συνορᾶν. Οὐ μήν ἀλλά τοῦτ’ εἰπόντων οἱ τῆς παλαιᾶς καὶ κοινῆς φωτοφανείας ἀκριβεῖς ἐξηγηταί, εἰ ζῶν ἀλογον ἐτύγχανε τότε παρόν ἐπί τοῦ ὅρους, ἀρ’ ἂν ἥσθετο τοῦ τόν ἥλιον ὑπερλάμψαντος ἐκείνου φέγγους; Οὐκ ἔγωγε οἷμαί καὶ γάρ οὐδέ τῆς περιλαμψάσης δόξης Κυρίου τούς ποιμένας ἐπί τῇ τοῦ Χριστοῦ γεννήσει αἰσθέσθαι γέγραπται τά ποίμνια. Πῶς τοίνυν αἰσθητόν φῶς δ τοῖς τά αἰσθητά ὄρωσι τῶν ἀλόγων ζώων οὐχ ὁρᾶται δύμασι, παροῦσι καὶ ἀνεῳγμένους ἐπιλάμπον; Εἰ δέ τοῖς ἀνθρωπίνοις αἰσθητοῖς δύμασιν ὡράθη, κατά τοῦτ’ ἀρ’ ἐώρακασιν αὐτό, καθ’ δ τῶν ἀλόγων δψεων διενηνόχασι. Τί δή τοῦτο ἔστι; Τί γε ἄλλο ἢ τό δι’ ἀνθρωπίνων δψεων τον νοῦν ὄρᾶν; Εἰ δέ μή τῇ αἰσθητικῇ δυνάμει, τάχα γάρ ἂν καὶ τά ἀλογα ἐώρων, ἀλλά τῇ διά τῆς αἰσθήσεως (σελ. 208) ἀντιλαμβανομένη νοητικῇ δυνάμει, μᾶλλον δέ οὐδέ ταύτη, πᾶς γάρ ἂν εἰδεν δόφθαλμός, μάλιστα οἱ πλησιόχωροι, λάμψαν ὑπέρ ἥλιον. Εἰ τοίνυν μηδέ ταύτη κυρίως τό φῶς ἐκεῖνο εἶδον, οὐκ ἀρ’ οὐδέ τό φῶς τοῦτο κυρίως αἰσθητόν. Καί μήν οὐδέν αἰσθητόν ἀιδίον τό δέ τῆς θεότητος φῶς, δ καὶ δόξα τοῦ Θεοῦ καλεῖται πολλαχοῦ, προαιώνιόν τε καὶ ἀτελεύτητόν ἔστιν. Οὐκ ἄρα αἰσθητόν.

Εἰ δέ μή αἰσθητόν, εἰ καὶ δόφθαλμός λαβεῖν αὐτό οἱ ἀπόστολοι κατηξιώθησαν, ἀλλ’ ἑτέρα τινί δυνάμει, καὶ οὐχί τῇ αἰσθητικῇ διό καὶ τήν λαμπρότητα τοῦ προσώπου Ἰησοῦ ἄρρητον καὶ ἀπρόσιτον καὶ ἀχρονον οἱ θεολόγοι πάντες λέγουσιν, ως ἀπόρρητόν τι οὖσαν, ἀλλ’ οὐκ αἰσθητήν κυρίως, ὥσπερ καὶ τό φῶς, δ καὶ τῶν ἀγίων ἔστι τόπος μετά τήν ἐνθένδε ἐκδημίαν κατά τάς ἐν οὐρανῷ λήξεις, δπο τό φῶς, οῦ καὶ προοίμιον αὐτή ἡ λαμπρότης ἦν καὶ ἐν ἀρραβώνος μέρει τοῖς ἀγίοις δέδοται ἐνταῦθα. Εἰ γάρ καὶ φωτωνυμικῶς καλεῖται ταῦτα πάντα καὶ δοκεῖ αἰσθήσει

ύποπίπτειν παραδόξως ἔστιν ὅτε, ἀλλά καί νοῦ ὑψηλότερά ἔστι καί τῆς καθ' ἑαυτά ἀληθείας ἀποδεούσας ἔχει τάς ἐπωνυμίας, πῶς οὖν αἰσθητά κυρίως; Καί μή, ὑπέρ τῶν κεκοιμημένων εὐχάς ἱεράς ποιούμενοι, «κατάταξον αὐτῶν τάς ψυχάς» πρός τὴν θεαρχικήν ἐκτενῶς βιώμεν ἀγαθότητα «ἐν τόπῳ φωτεινῷ». Τίς οὖν χρεία ταῖς ψυχαῖς τοῦ αἰσθητοῦ φωτός; Τίς δ' ἄρ' ἀνία ταύταις κάκ τοῦ ἐναντίου μέν, αἰσθητοῦ δ' ὁμοίως σκότους; Ὁρᾶς ώς οὐδέν τῶν τοιούτων κυρίως αἰσθητόν; Ὅτι δ' οὐδέ ἀπλῶς ἄγνοια ἡ γνῶσις ταῦτα, πρότερον ἐδείξαμεν, ἡνίκα καί περὶ τοῦ ἡτοιμασμένου σκοτεινοῦ πυρός τῷ δαιμονίῳ φύλῳ ὑπεμνήσαμεν. Ἐχρῆν οὖν καί περὶ τῆς ἐν Θαβώρ ἀπορρήτου Ἰησοῦ φωτοφανείας, μή λογισμοῖς δειλοῖς, ἀνθρωπίνοις δηλονότι, καί ἐπισφαλέσιν ἐπινοίαις ἀποφαίνεσθαι, ἀλλά πειθαρχεῖν ταῖς πατερικαῖς φωναῖς καί τήν ἐν καθαρότητι (σελ. 210) καρδίας ἀκριβῇ διά τῆς πείρας ἀναμένειν εἴδησιν. Αὕτη γάρ τήν πρός τό φῶς ἐκεῖνον ἔνωσιν ἰερουργοῦσα, μυστικῶς ἐκδιδάσκει τούς εὐμοιρηκότας ὅτι τό φῶς τοῦτο τῶν ὄντων ἔστιν οὐδέν, ώς τά ὄντα πάντα ὑπερέχον. Πῶς οὖν τὸ ὑπέρ τά ὄντα πάντα αἰσθητόν; Τί δέ τῶν αἰσθητῶν οὐ κτίσμα; Πῶς δέ τό κτίσμα ἡ λαμπρότης τοῦ Θεοῦ; Οὐκ ἄρα αἰσθητή κυρίως.

‘Ο μέγας Μακάριος, «ὅταν ἡ ψυχή», φησί, «φόβῳ καί ἀγάπῃ καί αἰσχύνῃ, ώς καί δ' ἄσωτος νίός, ἐπιστρέψῃ πρός τόν ἴδιον δεσπότην καί Πατέρα καί Θεόν, προσδέχεται αὐτήν, μή λογιζόμενος τά παραπτώματα αὐτῆς, καί δίδωσιν αὐτῇ σχολήν δόξης, τοῦ φωτός τοῦ Χριστοῦ». Τίς δ' ἄλλη δόξα καί φῶς ἔστι Χριστοῦ ἥ ἦν περ διαγρηγορήσας εἶδεν δ' Πέτρος «σύν αὐτῷ ὃν ἐν τῷ ὅρει τῷ ἀγίῳ»; Πῶς οὖν στολή ψυχῆς τοῦτο γένοιτ' ἄν, εἴπερ αἰσθητόν; Ἄλλαχοῦ δ' δ' αὐτός θεολόγος «ἐπουράνιον» φησι «τούτι τό φῶς». Τί τοίνυν ἐπουράνιον τῶν αἰσθητῶν; Ἄλλαχοῦ δ' αὐτὸς «τό φύραμα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὅπερ δ' Κύριος ἀνέλαβεν, ἐκάθησε», φησίν, «ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν οὐρανοῖς, πλῆρες δόξης, οὐκέτι μόνω τῷ προσώπῳ, ώς δ' Μωϋσῆς, ἀλλ' ὅλῳ τῷ σώματι». ἄρ' οὖν ἔκει μάτην φαίνει, μηδενός ἀντιλαμβανομένου τοῦ φωτός ἐκείνου; Μάτην γάρ, εἴπερ αἰσθητόν. Ἡ τοῦτο ἔστιν ώς ἀληθῶς ἡ τῶν πνευμάτων τροφή, τῶν τε ἀγγέλων καί τῶν δικαίων; Διό καί προσευχόμενοί φαμεν ὑπέρ τῶν κεκοιμημένων πρός Χριστόν κατατάξαι τάς ψυχάς αὐτῶν ἔνθα ἐπισκοπεῖ τό φῶς τοῦ προσώπου αὐτοῦ. Πῶς οὖν ἀπολαύσονται ψυχαί, πῶς δέ καί ὅλως ἐνσκηνώσουσιν αἰσθητῶς ἐπιλάμποντι φωτεῖ; Ο δέ μέγας Βασίλειος τούς τηνικαῦτα καθαρούς τήν καρδίαν, κατά τήν διά σαρκός δεσποτικήν (σελ. 212) ἐπιφάνειαν, δρᾶν φησι διηνεκῶς τήν δύναμιν ταύτην ἐκ τοῦ προσκυνητοῦ διαυγάζουσαν σώματος. Πῶς οὖν αἰσθητόν φῶς, τό διά καθαρότητος τῆς καρδίας ὄρωμενον; «Χριστός δ' ἐνί σκοπιῇ σέλας ἄπλετον εἴδεος ἦκεν», κατά τόν θεῖον ὡδικόν Κοσμᾶν. Πῶς οὖν ἄπλετον εἴπερ αἰσθητόν;

Στέφανος δέ διατυρήσας ἀτενίσας εἶδε τούς οὐρανούς ἀνεῳγμένους καί δόξαν ἐν αὐτοῖς Θεοῦ καί τόν Χριστόν ἔστωτα ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ. Ἐστι τοίνυν αἰσθητικήν δύναμιν μέχρις αὐτῶν φθάνειν τῶν ὑπερουρανίων; Ἄλλα μήν οὗτος κάτωθεν ἐκεῖσε ἀπό γῆς ἐώρα, καί τό μεῖζον ώς ού τόν Χριστόν μόνον, ἀλλά καί τόν αὐτοῦ Πατέρα. Πῶς γάρ ἄν ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ ἐώρα τόν νίόν, εἰ μή καί αὐτόν ἐκεῖνον ἔβλεπεν; Ὁρᾶς δέ τι ὄραται δ' ἀόρατος ὑπό τῶν κεκαθαρμένων τήν καρδίαν, ἀλλ' οὐκ αἰσθητῶς, οὐδέ νοητῶς, οὐδέ ἀφαιρεματικῶς, ἀλλ' ἀρρήτῳ τινὶ δυνάμει; Τό μέν γάρ τοῦ ὕψους ὑπερβάλλον καί ἡ δόξα τοῦ Πατρός οὐδαμῶς προσίσται τήν αἰσθησιν. Συμβολική δ' ἡ στάσις ἦν, ἀλλ' οὐχ ἡ δρασις. Ἄλλα καί αὐτή ἡ ἐκ δεξιῶν στάσις, καίτοι σύμβολον οὖσα τοῦ παγίου καί ἀναλλοιώτου καί τῆς μονιμωτάτης τῆς θείας φύσεως ἰδρύσεως, δὲ ἦν ἐκείνη, τοῦτο καί ἀρρήτως

έωρατο. Ού γάρ ύπεκρίνετο τήν ἐκ δεξιῶν στάσιν ὁ μονογενῆς, ἵνα τι δείξῃ διά τούτου ἔτερον, ἀλλ' ἀεί ὡν τοῦ πατρός ἐκ δεξιῶν, τήν οἰκείαν δόξαν εὐδόκησεν, ἔτι δοντι ἐν σαρκὶ, τῷ καὶ τήν ψυχήν αὐτοῦ ὑπέρ τῆς ἐκείνου δόξης προεμένω. Ἀφαιρεματικῶς δέ οὐκ ἔνι τι ὅραν, οὐδέ νοεῖν ἐκείνος δέ ἐώρα δόξαν Θεοῦ. Νοητῇ δ' εἴπερ ἦν ἡ ὅρασις ἐκείνη, ἡ κατ' αἰτίαν ἡ κατά ἀναλογίαν, καὶ ἡμεῖς λοιπόν ὅμοιῶς βλέπομεν ἐκείνω, καὶ γάρ καὶ ἡμεῖς ἀναλογιζόμεθα τήν ἐν οὐρανοῖς ἐκ δεξιῶν τῆς μεγαλειότητος στάσιν καὶ καθέδραν τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ. Πῶς δέ καὶ μῆ πρότερον καὶ ἀεί διενοεῖτο τοῦτο ὁ τοῦ εὐαγγελίου μαθητής, ἀλλά τότ' ἐνόησεν αὐτό; «Ἴδού φάρ, φησί, «βλέπω τούς οὐρανούς ἀνεῳγότας καὶ τόν οὐρανούς (σελ. 214) ἐκ δεξιῶν ἐστῶτα τοῦ Θεοῦ». Τίς δέ καὶ χρεία ἦν αὐτόν τε ἀτενίσαι εἰς τόν οὐρανόν καὶ τούς οὐρανούς διανοιγῆναι, εἰ γνῶσις ἦν ἡ ὅρασις μόνη, νοητῶς προσγινομένη;

Πῶς οὖν ἐώρακε τοῦθ' ὁ πρωτομάρτυς ἐκείνος, εἰ μήτε νοητῶς εἶδε, μήτε αἰσθητῶς, μήτ' ἔξ ἀποφάσεως, μήτε κατ' αἰτίαν ἡ ἀναλογίαν διανοούμενος τά θεῖα; Ἔγώ σοι παρρησίᾳ ἐρῶ· πνευματικῶς, ὡς καὶ τούς τό ἀκήρατον φῶς δι' ἀποκαλύψεως ὄρωντας εἴπον, ὃ καὶ πολλοί τῶν πατέρων πρότερον ἐξεῖπον. Τοῦτο γοῦν καὶ αὐτός ὁ θεῖος ἐδίδαξε Λουκᾶς εἰπών· «ὑπάρχων δέ Στέφανος πλήρης πίστεως καὶ Πνεύματος ἀγίου, ἀτενίσας εἰς τούς οὐρανούς εἶδε δόξαν Θεοῦ». Καί σύ τοίνυν, ἂν πλήρης πίστεως καὶ Πνεύματος ἀγίου καταστῆς, τά καὶ νῷ ἀόρατα πνευματικῶς θεάσῃ· εἰ δέ κενός εἰ παντάπαι τῆς πίστεως, οὐδέ τοῖς μαρτυροῦσιν ὃ ἐωράκασι πιστεύσεις. Πίστιν γάρ ἔχων μετρίαν γοῦν, εὐλαβῶς ἀκούσῃ τῶν διηγουμένων κατά τό ἐκχωροῦν ἐκ τῆς πείρας τά ἀπόρρητα, μήτε πρός τά αἰσθητά ταῦτα κατασπῶν ἡ τά νοητά, εἰ καὶ ὅμωνύμως λέγονται, καὶ οὕτω κατά τῆς ἀληθείας ἀγωνιζόμενος ὡς πλάνης, μήτε τήν ἡμῖν δεδομένην ἀθετῶν ἀπόρρητον χάριν τοῦ Θεοῦ.

Τοιοῦτον γάρ τί ἔστι καὶ ἡ ἔξαιρέτως ἀληθής ὑπό τῶν πατέρων ὀνομαζομένη θεωρία καὶ ἡ τῆς εὐχῆς ἐγκάρδιος ἐνέργεια καὶ ἡ ἔξ αὐτῆς πνευματική θέρμη τε καὶ ἡδονή καὶ τό ἐκ τῆς χάριτος θυμῆρες δάκρυον. Τά γάρ τούτων αἴτια νοερῷ κυρίως καταλαμβάνεται αἰσθήσει. Λέγω δέ αἰσθήσει, διά τό τρανόν καὶ ἐναργές καὶ ἀπλανές πάντῃ καὶ ἀφάνταστον τῆς καταλήψεως, καὶ πρός τούτοις ὅτι καὶ τό σῶμα μεταλαμβάνει πως τῆς κατά νοῦν ἐνεργουμένης χάριτος καὶ μεταρρυθμίζεται πρός ταύτην καὶ λαμβάνει τινά συναίσθησιν αὐτό τοῦ κατά ψυχήν ἀπόρρήτου μυστηρίου, καὶ τοῖς κεκτημένους αἰσθησίν τινα παρέχει τῶν ἐν αὐτοῖς ἐνεργουμένων, ἔξωθεν αἰσθητῶς κατά τόν καιρόν ἐκείνον βλέπουσι τούς κε. Οὕτως Μωσέως ἔλαμψε τό πρόσωπον, τῆς ἐντός λαμπρότητος (σελ. 216) τοῦ νοῦ κάπι τό σῶμα περικεχυμένης, καὶ τοσοῦτον ἔλαμψεν ὡς μηδέ τούς αἰσθητῶς προσβλέποντας αὐτῷ πρός τήν περιουσίαν τῆς αὐγῆς ἐκείνης ἀτενίζειν ἔχειν. Οὕτως ὥφθη τό αἰσθητόν πρόσωπον Στεφάνου ὥσει πρόσωπον ἀγγέλου· καὶ γάρ ἔνδοθεν αὐτῷ ὁ νοῦς ἀγγελομιμήτως καὶ ἀγγελοπρεπῶς, εἴτε κατ' ἐπιβολήν εἴτε κατά παραδοχήν, ἐνούμενος τῷ ὑπερανωκισμένῳ τοῦ παντός φωτί κατά μέθεξιν ἀπόρρητον, ἀγγελοειδῆς ἐγίγνετο. Οὕτως ἡ αἰγυπτία, μᾶλλον δ' οὐρανία, Μαρία μετέωρος γέγονε καὶ τό σῶμα εὐχομένη τοπικῶς καὶ αἰσθητῶς, καὶ γάρ, ὑψουμένου τοῦ νοῦ, συνανυψώθη καὶ τό σῶμα καὶ τῆς γῆς ἀπαναστάν ὥφθην ἐναέριον.

Οὕτω τῆς ψυχῆς ἐνθουσιώσης καὶ οίονει συγκινούμενης τῷ ἀσχέτῳ ἔρωτι τοῦ μόνου ἐφετοῦ, καὶ ἡ καρδία συγκινεῖται, σκιρτήμασι πνευματικοῖς τήν κοινωνίαν τῆς χάριτος ἐνδεικνυμένη καὶ ὥσπερ ἐνθένδε ὄρμωμένη πρός τήν μετά σώματος ἐν νεφέλαις κατά τό ἐπηγγελμένον τοῦ Κυρίου ὑπαντήν. Οὕτως ἐν τῇ συντόνῳ

προσευχῆ, τοῦ νοητοῦ πυρός ἀναφανέντος καί τῆς νοητῆς λαμπάδος ἀναφθείσης καί εἰς μετέωρον φλόγα διά πνευματικῆς θεωρίας τοῦ νοῦ τὸν πόθον ἀνεγείραντος, καί τὸ σῶμα παραδόξως κουφίζεται τε καί διαθερμαίνεται, ώς ἀπό πυρός αἰσθητῆς καμίνου τοῖς ὄρῶσιν ἔξειναι δοκεῖν, κατά τὸν συγγραφέα τῆς πνευματικῆς ἀναβάσεως. Ἐμέ δέ καὶ ὁ κατά τὴν προσευχήν ίδρως Χριστοῦ τὴν ἐγγινομένην αἰσθητήν τῷ σώματι διδάσκει θέρμην ἐκ μόνης τῆς ἐκτενοῦς πρός τὸν Θεόν δεήσεως. Τί δή πρός ταύτην φήσουσιν οἱ δαιμονιώδη τὴν ἐκ προσευχῆς ἀποφαινόμενοι θέρμην; Ἡ καὶ τοῦτο διδάξουσι, μή ἐναγωνίως, μηδὲ ἐκτενῶς προσεύχεσθαι, ἵνα μή, κατά λόγον τοῦ κατά ψυχήν ἀγῶνος, καὶ τὸ σῶμα τὴν ἀπηγορευμένην αὐτοῖς ἐπιδέξηται (σελ. 218) θέρμην; Ἄλλ’ οὗτοι μέν ἔστωσαν διδάσκαλοι τῆς μή πρός Θεόν ἡ τὸ θεομίμητον φερούσης, μηδὲ μετασκευαζούσης πρός τὸ κρείττον τὸν ἀνθρωπὸν εὐχῆς. Ἡμεῖς δ' ἴσμεν ὡς καὶ τὴν ἡδονήν, πρός ἣν φεῦ ηύτομολήσαμεν τῆς ἐντολῆς ἀφηνιάσαντες διά τῆς ἐκουσίου κατά τὴν ἐγκράτειαν ὀδύνης ἀπωθούμενοι, κατά τὴν προσευχήν αἰσθήσει νοερᾶ γενούμεθα τῆς θείας καὶ ἀμιγοῦς ὀδύνης ἡδονῆς, ἡς θαυμασίως καὶ τὸ σῶμα πρός τὸν ἀπαθῆ καὶ θείον ἔρωτα μετασκευασαμένης ὃ ἐν πείρᾳ γεγονώς βοᾷ πρός τὸν Θεόν «ώς γλυκέα τῷ λάρυγγί μου τά λόγια σου, ὑπέρ μέλι τῷ στόματί μου» καὶ «ώς ἐκ στέατος καὶ πιότητος ἐμπλησθείη ἡ ψυχή μου καὶ χείλει ἀγαλλιάσεως αἰνέσει τῷ στόμα μου». Μεθ' ἣν καὶ δι' ἣς οἱ ἀναβάσεις ἐν καρδίᾳ διατιθέμενοι τῆς θεοειδοῦς ραστώνης καὶ ἀγγελικῆς εὐπαθείας ἐν μεθέξει γίνονται, «κατά τάς θεουργούς τῶν θείων ἐλλάμψεων ἐποφοιτήσεις» ὡς Διονύσιος ὁ μέγας εἶπεν.

Εἰ δέ καὶ τὸ κατά Θεόν καθάρσιον πένθος οὐκ ἐπί τὴν ψυχήν μόνον τελεῖται τῶν ἀγωνιζομένων, ἀλλ' ἀπό ταύτης καὶ ἐπί τὸ σῶμα καὶ τὴν κατὰ σῶμα διαβαίνει αἴσθησιν (καὶ δεῖγμα τούτου ἐναργές τὸ κατώδυνον τοῖς ἐφ' ἀμαρτήσασι πενθοῦσι δάκρυον), διατί μή καὶ τά γῆς κατά πνεῦμα θείας ἡδονῆς τεκμήρια, ταῖς χωρούσαις τοῦ σώματος αἰσθήσεσιν ἐνσημαίνομενα, εὐλαβῶς παραδεξαίμεθα; Τί δέ καὶ ὁ Κύριος, οὐ διά τοῦτο μακαρίζει τούς πενθοῦντας, ἐπειδή παρακλήθησονται, τουτέστι τὴν χαράν, τὸν καρπόν ἐν ἔαυτοῖς ἔξουσι τοῦ πνεύματος; Ἄλλα τῆς παρακλήσεως ταύτης καὶ τὸ σῶμα μεταλαγχάνει πολυτρόπως. Ὡν τούς μέν ἴσασιν οἱ ἐν πείρᾳ γεγονότες, οἱ δέ καὶ τοῖς ἔξωθεν ὄρῶσι δῆλοι, τὸ προσηνές ἥθος, τὸ γλυκύ δάκρυον, ἡ χαρίτων γέμουσα τοῖς προσιοῦσιν ἔντευξις, κατά τὸν ἐν Ἀσμασιν εἰπόντα, (σελ. 220) «κηρία μέλιτος ἀπό στόματός σου στάζουσι, νύμφη». Λαμβάνει γάρ οὐχ ἡ ψυχή μόνον τὸν ἀρραβωνα τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, ἀλλά καὶ τὸ σῶμα τὸ συνδιαινύον τὸν πρός ταῦτα τοῦ εὐαγγελίου δρόμον. Ὁ δέ μή τοῦτο λέγων, καὶ τὴν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι συμμεθέξει τότε τῶν ἀπορρήτων ἐκείνων ἀγαθῶν, καὶ τοῦ δήπου συμμεθέξει καταλλήλως ἔαυτῷ τῆς ἐνδιδομένης πρός Θεοῦ χάριτος τῷ νῷ. Διά ταῦτα γοῦν αἰσθήσει καταλαμβάνεσθαι φαμέν αὐτά, προστίθεμεν δέ «τό νοερᾶ» διά τε τὸ ὑπέρ αἴσθησιν εἶναι ταῦτα φυσικήν καὶ διά τὸ πρώτως τὸν νοῦν εἶναι τούτων δεκτικόν καὶ διά τὴν πρός τὸν πρῶτον νοῦν ἀνάτασιν τοῦ ἡμετέρου νοῦ, οὐ κατά τὸ ἐγχωροῦ μεταλαγχάνων θείως, αὐτός τε καὶ δι' αὐτοῦ τὸ συνημμένον σῶμα πρός τὸ θειότερον μετασκευάζεται, δεικνύς ἔντεῦθεν καὶ προοιμιαζόμενος τὴν ὑπό τοῦ πνεύματος ἐπί τοῦ μέλλοντος αἰῶνος τῆς σαρκός κατάποσιν. Οὐ γάρ οἱ ὀφθαλμοί τοῦ σώματος, ἀλλ' οἱ τῆς ψυχῆς τὴν ὄρωσαν ταῦτα δύναμιν τοῦ πνεύματος λαμβάνουσι· διά ταῦτα νοεράν αὐτήν καλοῦμεν, ὑπέρ νοεράν οὖσαν.

Πρός δέ τούτοις, ὡς ἂν καὶ τῶν ἀκούοντων τὴν διάνοιαν ἀπείρξωμεν τοῦ μή προσύλους καὶ σωματικάς οἰεσθαι τάς πνευματικάς καὶ ἀπορρήτους ἐνεργείας ταύτας, ὅπερ καὶ οὗτοι πεπόνθασιν ἀρτίως, οἵ βεβήλοις καὶ ἀντέροις ἀκοαῖς καὶ

διανοίᾳ πιστεύειν ούκ είδυίᾳ καί στοιχεῖν ταῖς πατερικαῖς φωναῖς ἀνοσίως τά τῶν ὁσίων ἐκλαβόμενοι, κατεπάτησάν τε ταῦτα καί τούς ταῦτα τούτοις προδείξαντας διέρρηξαν, οὐ πειθόμενοι τῷ μεγάλῳ Μακαρίῳ, ἵσως δέ μηδέ πυθόμενοι αὐτοῦ λέγοντος «ἄψαυστά ἔστι τοῖς ἀπέίροις τά πνευματικά· ψυχῇ δέ ἀγίᾳ καί πιστῇ πρός κατάληψιν ἔρχεται ἡ τοῦ ἀγίου Πνεύματος κοινωνία, καί οἱ ἐπουράνιοι τοῦ Πνεύματος θησαυροί τῷ πείρᾳ παραλαβόντι μόνω γίνονται καταφανεῖς, (σελ. 222) ἀμυήτῳ δέ οὐδέ ἐννοήσαι δυνατόν τό παράπαν». Εὐλαβῶς τοίνυν περί αὐτῶν ἄκουε, μέχρις ἂν καί σοὶ γένοιτο πιστεύοντι καταξιωθῆναι τούτων τυχεῖν· τότε γάρ εἴσῃ αὐτῇ πείρᾳ τῶν τῆς ψυχῆς ὀφθαλμῶν οἵων ἀγαθῶν καί μυστηρίων ψυχαί χριστιανῶν κάνταῦθα κοινωνεῖν δύνανται. Ὁφαλμούς δέ ψυχῆς ἀκούων αὐτῇ πείρᾳ γινώσκοντας τούς ἐπουρανίους θησαυρούς, μή τήν διάνοιαν νομίσῃς. Αὕτη γάρ καί τά αἰσθητά καί τά νοερά ἐπίσης διανοητά δί’ ἔαυτῆς ποιεῖ. Καθάπερ δέ ἦν οὕπω εἰδες πόλιν, εἰ διανοῇ περί αὐτῆς, οὐ τῷ διανοεῖσθαι ταῦτην ἐν πείρᾳ γέγονας αὐτῆς, οὔτω καί περί Θεοῦ καί τῶν θείων, οὐ τῷ διανοεῖσθαι ταῦτα καί θεολογεῖν ἐν πείρᾳ τούτων γίνῃ. Καί καθάπερ χρυσόν, εἰ μή αἰσθητῶς κτήσῃ καί αἰσθητῶς ἔχεις ταῖς χεροῖν καί αἰσθητῶς ὄρᾶς, κάν μυριάκις νόημα χρυσοῦ ἐν διανοίᾳ λάβῃς, ἥκιστα κατέχεις ἡ ὄρᾶς ἡ κέκτησαι χρυσόν, οὔτω κάν μυριάκις περί τῶν θείων θησαυρῶν διανοήσῃ, μή πάθης δέ τά θεῖα, μηδέ ἵδης τοῖς νοεροῖς καί ὑπεράνω τῆς διανοίας ὀφθαλμοῖς, οὔτε ὄρᾶς, οὔτε ἔχεις οὔτε κέκτησάι τι τῶν θείων ἀληθῶς. Νοεροῖς δέ εἶπον ὀφθαλμοῖς, ὡς αὐτοῖς ἐγγινομένης τῆς τοῦ Πνεύματος δυνάμεως, δί’ ἣς ὄρᾶται ταῦτα, ἐπεί καί ὑπέρ τούς νοερούς ὀφθαλμούς ἔστι τό πανίερον ἐκεῖνο θέαμα τοῦ θειοτάτου καί ὑπερφαοῦς φωτός.

Διό καί ὁ Κύριος οὐ πάντας, ἀλλά τούς ἐκκρίτους πρός τήν ἐν Θαβώρ γεγεννημένην ἄρρητον καί ἀόρατον αἰσθητικὴν δυνάμει πνευματικήν ἐκείνην συνεκάλεσεν δψιν. Εἰ γάρ καί ὁ ἔξ Ἀρείου Πάγου Διονύσιος ὁ μέγας ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι «τῇ μέν ὀρατῇ» φησι «Χριστοῦ θεοφανείᾳ» περιανγάζεσθαι ἡμᾶς, «ὡς τούς μαθητάς ἐν τῇ μεταμορφώσει, τῆς δέ νοητῆς φωτοδοσίας ἐν ἀπαθεῖ καί ἀὖλῳ τῷ νῷ μετέχειν, καί τῆς ὑπέρ νοῦν ἐνώσεως ἐν θειοτέρᾳ μιμήσει τῶν ὑπερουρανίων νόων», ἀλλ’ οὐδ’ οὔτως ἡμεῖς οὔτως αἰσθητήν (σελ. 224) ὑποληψόμεθα τήν ἐκ τοῦ προσκυνητοῦ ἐκείνου σώματος ἀπαστράπτουσαν αὐγήν ὡς αἰσθητηρίοις ἀντιληπτήν εἶναι μή δυνάμει λογικῆς ψυχῆς ἀντιλαμβανομένοις, ἡ μόνη δύναμις δεκτική ἔστι τῆς τοῦ Πνεύματος δυνάμεως, δί’ ἣς τό φῶς τῆς χάριτος ὄρᾶται. ‘Ἡ δέ μή διά τοιούτων αἰσθητηρίων αἰσθητή, οὐδέ αἰσθητή κυρίως· καί αὐτός δέ ὁ ἄγιος τοῦ ἐκεῖ τοῖς νοῦν ἔχουσιν ὑπέδειξεν. Ἐπεί γάρ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι περιανγάζεσθαι φησιν ἡμᾶς τούτῳ τῷ φωτί, ὅπου μήτε φωτός μήτ’ ἀέρος μήτε τινός ἐτέρου χρεία τῶν κατά τόν παρόντα βίον, ὡς ἐκ τῶν θεοπνεύστων διδασκόμεθα Γραφῶν, «ἔσται γάρ τότε ὁ Θεός τά πάντα ἐν πᾶσι» κατά τόν ἀπόστολον, οὐδέ γοῦν αἰσθητοῦ τότ’ ἄρα δεησόμεθα φωτός· εἰ γάρ πάνθ’ ἡμῖν ἔσται τότε ὁ Θεός, θεῖον ἄρα καί τό φῶς ἐκεῖνο. Πῶς οὖν αἰσθητόν κυρίως; Ἄλλα καί τό κατά τήν τῶν ἀγγέλων θειοτέραν μίμησιν προσκείμενον καί κατά τῶν τριῶν τρόπων λέγεσθαι δυνάμενον, καί τούς ἀγγέλους δείκνυσιν ἐκείνου τοῦ φωτός ἀντιλαμβανομένους. Πῶς οὖν, εἴπερ αἰσθητόν; Καί μήν, εἴπερ αἰσθητόν, δι’ ἀέρος ὄρατόν οὐκοῦν οὐ κατά τό μέτρον ἔκαστος τῆς οἰκείας ἀρετῆς καί τῆς ἀπό ταύτης καθαρότητος, ἀλλά κατά τό μέτρον τῆς περί τόν ἀέρα καθαρότητος, τηλαυγέστερον ἡ ἀμυδρότερον ὄψονται τό φῶς. Εἴ δέ καί «οἱ δίκαιοι λάμψουσιν ὡς ὁ ἥλιος», ἀναλόγως καί τούτων ἔκαστος, ταῖς μέν ἀγαθοεργίαις οὐ, τῇ δέ τοῦ περιέχοντος ἀέρος καθαρότητι, λαμπρότερος ἡ ἀμαυρότερος φανεῖται. Πρός δέ καί ὀφθαλμοῖς αἰσθητοῖς ἔσται ληπτά νῦν καί εἰς ἔπειτα τά τοῦ μέλλοντος

αἰώνος, ἃ μή μόνον «όφθαλμός οὐκ εἶδεν οὐδέ οὗς ἥκουσεν», ἀλλ’ οὐδέ «ἐπί καρδίαν ἀναβέβηκεν ἀνθρώπου», λογισμῶν ἐφόδοις τοῖς ἀκαταλήπτοις ἐμβατεύοντος. Πῶς δέ καὶ τοῖς ἀμαρτωλοῖς ἀόρατον, εἴπερ αἰσθητόν; "Η καὶ τό διαφράττον ἔσται τότε καὶ σκιαί καὶ κῶνι, τούτοις ἐπομένως ἐκλειπτικοί τε σύνδεσμοι καὶ φωτισμῶν κύκλοι πολυσχήμονες, ώς καὶ τῆς πολυασχόλου δεῖν τῶν ἀστρολόγων καταιότητος κατά τήν ἐνθεωρουμένην τῷ ἀκαταλήκτῳ τῶν αἰώνων ζωήν;

(σελ. 226) Ἀλλά πῶς αἰσθησις σωματική φωτός ἀντιλήφεται μή κυρίως αἰσθητοῦ; Τῇ τοῦ παντοδυνάμου Πνεύματος δυνάμει, καθ’ ἣν καὶ οἱ πρόκριτοι τῶν ἀποστόλων τοῦτο κατέῖδον ἐν Θαβώρ, οὐκ ἀπό τῆς ἐν ἑαυτῇ φερούσης τόν υἱόν σαρκός μόνον ἀποστράπτον, ἀλλά καὶ ἀπό τῆς ἐν ἑαυτῇ φερούσης τόν Πατέρα τοῦ Χριστοῦ νεφέλης. "Ἀλλως τε καὶ τό σῶμα τότε πνευματικόν, ἀλλ’ οὐ ψυχικόν ἔσται, κατά τόν ἀπόστολον· «σπείρεται» γάρ, φησί, «σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν· πνευματικόν δ’ ὄν καὶ πνευματικῶς ὅρων τῆς θείας εἰκότως ἀντιλήφεται αὐγῆς. Καί ὡσπερ νῦν ἔργον ἔστιν ἰδεῖν ως ἔχομεν νοεράν ψυχήν, καθ’ ἑαυτήν ὑφεστάναι δυναμένην διά τήν παχεῖαν ταύτην σάρκα καὶ θνητήν καὶ ἀντίτυπον ἐπηλυγάζουσαν καὶ κατασπῶσαν, σωματοειδῆ τε καὶ φανταστικήν μάλιστα καθιστῶσαν τήν ψυχήν, διό καὶ τήν κατά νοῦν νοεράν ἀγνοοῦμεν αἰσθησιν, οὕτως ἐν τῇ τοῦ μέλλοντος αἰώνος ἐκείνῃ μακαριωτάτῃ διαγωγῇ τοῖς υἱοῖς τῆς ἀναστάσεως ὡσανεί τό σῶμα κρυβήσεται εἰς ἀγγέλων κατά τό εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ μεταποιηθεῖσιν ἀξίαν· διαλεπτυνθήσεται γάρ, ώς μηδ’ ὕλην ὅλως εἶναι δοκεῖν, μηδ’ ἐπιπροσθεῖν ταῖς νοεραῖς ἐνεργείαις, ἐκνικήσαντος τοῦ νοῦ. Διά τοῦτο καὶ σωματικαῖς αἰσθήσεσιν ἀπολαύσονται τοῦ θεϊκοῦ φωτός.

Καί τί λέγω τό συγγενές πρός τήν νοεράν φύσιν τοῦ τότε σώματος; 'Ο γάρ ἄγιος Μάξιμος, «ἡ ψυχή», φησί, «γίνεται Θεός τῇ μεθέξει τῆς θεϊκῆς χάριτος, πασῶν τῶν κατά νοῦν τε καὶ αἰσθησιν αὐτή τε παυσαμένη καὶ τάς τοῦ σώματος συναποπαύσασα φυσικάς ἐνεργείας, συνθεωθέντος αὐτῇ κατά τήν ἀναλογοῦσαν αὐτῷ μεθέξιν τῆς θεώσεως, ὥστε μόνον τόν Θεόν διά τε τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος τότε φαίνεσθαι, νικηθέντων αὐτῶν τῇ ὑπερβολῇ τῆς δόξης τῶν φυσικῶν (σελ. 228) γνωρισμάτων». 'Ἐπει τοίνυν, δ’ καὶ τήν ἀρχήν εἶπον, τοῖς κτιστοῖς ἀόρατος ὁ Θεός, ἑαυτῷ δέ οὐκ ἀόρατος, τότε δέ οὐ μόνον διά τῆς καθ’ ἡμᾶς ψυχῆς ἀλλὰ καὶ διά τοῦ σώματος, ὡς τοῦ θαύματος, ὁ Θεός ὁ βλέπων ἔσται, διά τοῦτο καὶ διά σωματικῶν ὀργάνων τότε τό θεϊκόν καὶ ἀπρόσιτον φῶς τηλαυγῶς ὀψόμεθα καὶ τῆς ἐσομένης εἰς ἡμᾶς μεγαλοδωρεᾶς ταύτης τοῦ Θεοῦ τόν ἀρραβώνα καὶ τό προοίμιον ἐν Θαβώρ τοῖς ἀποστόλοις ὁ Χριστός ὑπέδειξε ἀρρήτως. 'Η γοῦν ὑπέρ πάντα λόγον καὶ πᾶσαν ὅρασιν τῆς θεότητος ἀκτίς, πῶς ἂν εἴη αἰσθητή; Συνῆκας δὲ τό περιαστράψαν φῶς ἐν Θαβώρ τούς ἀποστόλους οὐκ αἰσθητόν κυρίως ἦν;

Οὐ μήν ἀλλ’ εἴπερ αἰσθητοῖς ὥφθη ὀφθαλμοῖς τό θεῖον καὶ ὑπέρ πᾶσαν αἰσθησιν ὑπάρχον φῶς (ὡσπερ οὖν καὶ ὥφθη, καθάπερ καὶ οἱ τοῖς πνευματικοῖς ἐκείνοις ἀνδράσιν ἀντιλέγοντές φασι, κατά τοῦτ’ ἐκείνοις καὶ ἡμῖν ὁμολογοῦντες) εἴπερ οὖν τό φῶς τό θεῖον σωματικοῖς ὥφθη ὀφθαλμοῖς, διατί μή καὶ νοεροῖς ὀφθαλμοῖς ὀφθήσεται; "Η πονηρόν τι πρᾶγμα ἡ ψυχή καὶ ἀσυνδύαστον τῷ ἀγαθῷ καὶ ἀνεπαίσθητον αὐτοῦ, δημηδέ τῶν παντόλμων κακοδόξων πώποτέ τις εἴρηκεν; "Η καλόν μέν, κρείττον δέ τό σῶμα ταύτης; Πῶς γάρ ούχ ἥττον ἡ ψυχή τοῦ σώματος εἴπερ τό μέν σῶμα μεταληπτικόν καὶ ἀντιληπτικόν ἔστι φωτός Θεοῦ, ἡ ψυχή δὲ οὐχί; Πῶς δὲ οὐ τῆς ψυχῆς συγγενέστερόν τε καὶ προσεχέστερον καὶ μᾶλλον ἐγγίζον Θεῶ τό σῶμα τουτί τό ὑλικόν τε καὶ θνητόν, εἴπερ δι’ αὐτοῦ μέν αὕτη μεσιτεύοντος ἐν φωτί Θεόν ὁρᾷ, ἀλλ’ οὐχί τοῦτο δι’ αὐτῆς; Εἰ δέ καὶ προοίμιον τῆς ἐν δόξῃ μελλούσης

όρατης Θεοῦ θεοφανείας ἡ ἐν Θαβωρίῳ τοῦ Κυρίου μεταμόρφωσις, καὶ ταύτην οἱ ἀπόστολοι ὁφαλμοῖς σώματος λαβεῖν κατηξιώθησαν, διατί μή καὶ τὸ προοίμιον καὶ τὸν ἀρραβῶνα τῆς κατά νοῦν αὐτοῦ θεοφανείας ὁφαλμοῖς νῦν λήψονται ψυχῆς οἱ κεκαθαρμένοι τὴν καρδίαν; Ἐπεὶ δέ μή μόνον τὴν ἑαυτοῦ θεϊκήν ὑπόστασιν ὁ τοῦ Θεοῦ Γίός, βαβαί τῆς ἀνεικάστου φιλανθρωπίας, ἦνωσε τῇ καθ' ἡμᾶς φύσει, καὶ σῶμα λαβών ἔμψυχον καὶ (σελ. 230) ψυχήν ἔννουν «ἐπί γῆς ὥφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη», ἀλλ' ὡς θαύματος οὐδεμίαν ἀπολείποντος ὑπερβολήν, καὶ αὐταῖς ταῖς ἀνθρωπίναις ὑποστάσεσιν ἐνοῦται, τῶν πιστευόντων ἐκάστω συνανακιρνῶν ἑαυτόν διὰ τῆς τοῦ ἀγίου σώματος αὐτοῦ μεταλήψεως, καὶ σύσσωμος ἡμῖν γίνεται καὶ ναόν τῆς ὅλης θεότητος ἡμᾶς ἀπεργάζεται (καὶ γάρ ἐν αὐτῷ τῷ τοῦ Χριστοῦ σώματι «κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς» πῶς οὐχί διά τῆς θεϊκῆς αὐγῆς τοῦ ἐν ἡμῖν σώματος αὐτοῦ τάς ψυχάς περιαστράψας φωτίσει τῶν ἀξίως μετεχόντων, ὡς τῶν μαθητῶν ἐν Θαβώρ καὶ τά σώματα ἐφώτισε; Τότε γάρ μήπω φυραθέν ἡμῶν τοῖς σώμασι τό τὴν πηγήν ἔχον τοῦ φωτός τῆς χάριτος ἐκεῖνο σῶμα τῶν ἐγγιζόντων τούς ἀξίους ἔξωθεν ἐφώτιζε καὶ διὰ τῶν αἰσθητῶν ὄμμάτων ἐπὶ τὴν ψυχήν εἰσέπεμπε τὸν φωτισμόν· νῦν δὲ ἀνακραθέν ἡμῖν καὶ ἐν ἡμῖν ὑπάρχον εἰκότως ἔνδοθεν περιαγάζει τὴν ψυχήν.

Τί δέ; Οὐ πρόσωπον πρός πρόσωπον ἐπί τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ὀψόμεθα τὸν ἀόρατον κατά τό γεγραμμένον; Ούκοῦν καὶ νῦν τούτου λαμβάνοντες τὸν ἀρραβῶνά τε καὶ τὸ προοίμιον οἱ κεκαθαρμένοι τὴν καρδίαν ὄρωσι τὴν αὐτοῖς ἐγγινομένην νοεράν αὐτοῦ καὶ ἀόρατον αἰσθήσει μόρφωσιν. Φύσις γάρ ὡν ἄϋλος ὁ νοῦς καὶ φῶς συγγενές, εἰ χρή λέγειν τῷ πρώτῳ καὶ ἀνωτάτῳ καὶ μεθεκτῷ πᾶσι καὶ ἀπολελυμένῳ τοῦ παντός φωτί, καὶ διὰ τῆς πρός τὸ δύντως φῶς ὀλικῆς ἀνατάσεως, τῇ ἀϋλῷ καὶ ἀδιαλείπτῳ καὶ ἀπειλικρινημένῃ προσευχῇ, πρός αὐτόν τὸν Θεόν ἀνεπιστρόφως ἀνανεύσας καὶ οὕτω πρός ἀγγελικήν ἥδη μετασκευασθείς ἀξίαν, ἀγγελοπρεπῶς ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦ πρώτου φωτός καταλαμφθείς, αὐτό φαίνεται κατά μέθεξιν, ὃ τό ἀρχέτυπον κατ' αἴτιαν ἔστι, καὶ δι' ἑαυτοῦ φαίνει τοῦ κρυφίου κάλλους ἐκείνου τὴν ὠραιότητα καὶ τὴν φανοτάτην καὶ ἀπρόσιτον αὐγήν, ἣν καὶ ὁ θεῖος ὥδικός Δαυίδ (σελ. 232) νοερῶς αἰσθόμενος ἐν ἑαυτῷ, γηθόμενος τούς πιστούς τὸ μέγα τοῦτο χρῆμα καὶ ἀπόρρητον ἐδίδασκε λέγων· «ἡ λαμπρότης τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐφ' ἡμᾶς». Τίς γάρ μή λαμπρότητα Θεοῦ ἐν ἑαυτῷ παθῶν τε καὶ ἴδων, εἴτα διαιρέσει καὶ συλλογισμοῖς καὶ ἀναλύσεσιν αὐτήν ζητῶν, ἀλλά μή ἐν ἀπλότητι καρδίας πιστεύων τοῖς πατράσιν, ἀκοῇ γοῦν ἀνάσχοιτό ποτε παραδέξασθαι λαμπρότητα Θεοῦ σχεῖν τινα ἀνθρώπων; Καλῶς ἄρα Ἰωάννης διὰ τῆς Ἀποκαλύψεως ἀπεκάλυψεν ἡμῖν ὅτι τά ἐν τῇ ψήφῳ τῇ λευκῇ, ἣν ὁ νικῶν παρά Θεοῦ λαμβάνει, γνῶναι δύναται οὐδείς, εἰ μή ὁ λαβών, μή ὅτι γάρ ὁ μή ἐσχηκώς αὐτήν οὐδέ γνῶναι δύναται αὐτήν, ἀλλ' εἰ μή πιστόν ὑπέχοι τοῖς εύμοιρηκόσιν οὓς, οὐδὲ εἴναι ὅλως οὔεταί τι, τὴν δύντως οὖσαν θεωρίαν ἀβλεψίαν λογιζόμενος, οὐχ ὡς ὑπέρ αἰσθησιν καὶ γνῶσιν οὖσαν, οἵον τινα γνόφον ιερόν, ἀλλ' ὡς μηδαμῇ οὖσαν μηδαμῶς. Εἰ δέ πρός τῇ ἀπειρίᾳ τε καὶ ἀπιστίᾳ καὶ δεινός ἡ κακουργεῖν, περιέργου γέμων φρονήματος, πάντολμός τις καὶ καταφρονητής τῶν σεβασμιωτάτων, οὐηκ ἀνυπαρξίαν μόνον αὐτῆς καταψηφίζεται, ἀλλά καὶ πρός δαιμονιώδη φαντασίαν, φεῦ, τὴν θεϊκήν λαμπρότητα παραγνωρίζει, ὃ καὶ νῦν τινας λέγεις, ἀδελφέ, παθεῖν.

Καί ἡ τελευταία πρόφασις αὐτοῖς ὅτι ὁ μέν Θεός ἀόρατος, ἄγγελον δέ φωτός ὑποκρίνεται ὁ διάβολος· οὐδέ ταῦτο συνιέντες, ὅτι πάσης ὑποκρίσεως προϊψέστηκεν ἡ ἀλήθεια. Εἰ τοίνυν τὴν οὖσαν ἀλήθειαν ὑποκρινόμενος ὁ διάβολος ἄγγελον ὑποκρίνεται φωτός, λοιπόν ἔστιν ἐν ἀληθείᾳ φωτός ἄγγελος, ὃ ἀγαθός ἄγγελος.

Ποῖον δέ φῶς ἔξαγγέλλων ἄγγελός ἐστι φωτός, εἰ μή τό τοῦ Θεοῦ, οὗ καί ἔστιν ἄγγελος; Φῶς ἄρα ὁ Θεός, οὗ φωτός ἄγγελός ἐστιν ὁ τοῦ Θεοῦ ἄγγελος· οὐ γάρ εἴπεν «ύποκρίνεται τόν δυντα φῶς ἄγγελον», ἀλλά «τόν φωτός ἄγγελον». Εἰ μέν οὖν γνῶσιν μόνην ἡ ἀρετήν ὁ πονηρός ἄγγελος ὑπεκρίνετο, ἦν ἂν ἐκ τοῦ συνιδεῖν ως καὶ (σελ. 234) ὁ παρά τοῦ Θεοῦ φωτισμός ἐγγινόμενος ἡμῖν γνῶσιν μόνην παρέχει καὶ ἀρετήν ἐπεί δέ καὶ φῶς φαντασιῶδες παρέχει παρά τήν ἀρετήν καὶ τήν γνῶσιν ἔτερον, ἔστιν ἄρα καὶ φῶς νοερόν ἀληθές θεϊκόν παρά τήν ἀρετήν καὶ τήν γνῶσιν ἔτερον. Κάκεινο μέν τό φανταδιῶδες φῶς αὐτός ἐστιν ὁ πονηρός, ὃς σκότος ὡν τό φῶς ὑποκρίνεται· τό δέ φωτιστικόν πρός ἀλήθειαν τοῦτο φῶς ἄγγέλων καὶ ἰσαγγέλων ἀνθρώπων αὐτός ἐστιν ὁ Θεός, ὃς, φῶς ὡν ἀληθῶς ἀπόρρητον, καὶ ως φῶς ὀρᾶται καὶ φῶς ποιεῖ τούς καθαρούς τήν καρδίαν, διό καὶ φῶς καλεῖται, μή μόνον ως τοῦ σκότους τῆς ἀγνοίας διώκτης, ἀλλά καὶ ως λαμπρότης ψυχῶν κατά τόν ἄγιον Μάξιμον καὶ τόν θεολόγον Γρηγόριον. «Οτι δέ ἡ λαμπρότης αὕτη οὐ γνῶσις ἀπλῶς οὐδὲ ἀρετή, πάσης δέ ἀνθρωπίνης ἀρετῆς καὶ γνώσεως ἐπέκεινα, παρά τοῦ ἄγίου Νείλου μαθήσῃ σαφῶς· «εἰς ἐαυτόν» γάρ, φησίν, «ὁ νοῦς συναγόμενος, οὐδέν οὔτε τῶν κατ' αἴσθησιν οὔτε τῶν κατά λογισμόν θεωρεῖ, γυμνούς δέ νόας καὶ θείας αὐγάς, βλυζούσας εἰρήνην τε καὶ χαράν». Εἰδες τήν ὑπερανωκισμένην ἔργον τε καὶ ἥθους καὶ λογισμοῦ παντός θεωρίαν; «Ηκουσας τοῦ πρότερον εἰπόντος ὑψὸν ἐαυτοῦ θεωρεῖσθαι τόν νοῦν οὐρανίῳ χρώματι περεμφερῆ, νῦν αὐγῇ θείᾳ καταυγαζόμενον φανερῶς σοι τοῦτο δεῖξαντος; Τούτῳ πείθου καὶ διδάσκοντι τήν πρός μακαριστόν τοῦτο πάθος τε καὶ θέαμα φέρουσαν ὅδόν· «προσευχή» γάρ, φησί, «προσοχήν ἐπιζητοῦσα, προσευχήν εύρησει, ἐφ' ἣν σπουδαστέον νηφόντως»· ὁ γάρ ὅντως προσευξάμενος τῷ συνάψαι τόν νοῦν τῇ θείᾳ προσευχῇ, οὗτος πεφώτισται τῇ αἴγλῃ τοῦ Θεοῦ. Θέλεις πυθέσθαι καὶ Μαξίμου τοῦ θείου πάλιν; «Ο τήν καρδίαν», φησίν, «καθαράν ἐργασάμενος οὐ μόνον τῶν ὑποβεβηκότων καὶ μετά Θεόν γνώσεται τούς λόγους, ἀλλά καὶ αὐτόν ἐνορᾶ τόν Θεόν».

Ποῦ εἰσιν οἱ διά τῆς ἔξω καὶ μωρανθείσης σοφίας (σελ. 236) τήν γνῶσιν τῶν δυντων καὶ τήν πρός Θεόν ἀνοδον δογματίζοντες; «Ἐν γοῦν τῇ καρδίᾳ ταύτῃ γεγονώς», φησίν, «ὁ Θεός ἀξιοῖ τά ἴδια γράμματα διά τοῦ πνεύματος ἐγχαράττεσθαι, καθάπερ τισὶ μωσαϊκαῖς πλαξί». Ποῦ εἰσιν οἱ τήν ἐντός καρδίαν ἀνεπίδεκτον Θεοῦ λογιζόμενοι, καὶ ταῦτα Παύλου πρό τῶν ἀλλων δέξασθαι λέγοντος τόν τῆς χάριτος νόμον, «οὐκ ἐν πλαξὶ λιθίναις, ἀλλ' ἐν πλαξὶ καρδίας σαρκίναις»; Καθά φησι καὶ ὁ μέγας Μακάριος, ὅτι «ἡ καρδία ἡγεμονεύει ὅλου τοῦ ὄργανου, καὶ, ἐπάν κατάσχῃ τάς νομάς τῆς καρδίας ἡ χάρις, βασιλεύει ὅλων τῶν λογισμῶν καὶ τῶν μελῶν· ἐκεῖ γάρ ἐστιν ὁ νοῦς καὶ πάντες οἱ λογισμοὶ τῆς ψυχῆς· ἐκεῖ τοίνυν δεῖ σκοπεῖν, εἰ ἐνέγραψεν ἡ χάρις τούς τοῦ Πνεύματος νόμους». Ἀλλ' αὐθίς ἀκουστέον τοῦ καὶ κατά γνῶσιν καὶ ὑπέρ γνῶσιν διά καθαρότητα πεφωτισμένου Μαξίμου· «καρδία καθαρά», φησίν, «ἐστίν ἡ παντάπασιν ἀνείδεον παραστήσεται τόν νοῦν τῷ Θεῷ καὶ μόνοις τοῖς αὐτοῦ ἔτοιμον ἐνσημαίνεσθαι τύποις, δι' ὧν ἐμφανής πέφυκε γίνεσθαι». Ποῦ εἰσιν οἱ διά μόνης τῆς τῶν δυντων γνώσεως τόν Θεόν ισχυριζόμενοι γινώσκεσθαι, τήν δ' ἀπό τῆς ἐνώσεως ἐμφάνειαν μήτ' εἰδότες μήτε προσιέμενοι, καὶ ταῦτα τοῦ Θεοῦ διά τίνος τῶν θεοφόρων λέγοντος, «μάθετε οὐκ ἀπ' ἀνθρώπου, οὐκ ἀπό δέλτου, ἀλλ' ἀπ' αὐτῆς τῆς ἐμῆς ἐν ὑμῖν ἐλλάμψεως καὶ ἡλιοβολίας»; Πῶς γάρ ὁ ἀνείδεος νοῦς, ὁ καὶ τοῖς θείοις ἐνσημαίναμενος τύποις, οὐχ ὑπεράνω τῆς ἀπό τῶν δυντων γνώσεως;

Ἄλλα καὶ τῆς δι' ἀποφάσεων πρός Θεόν ἀνόδου τῆς διανοίας τό θείοις καὶ ἀπορρήτοις τόν νοῦν ἐνσημαίνεσθαι τοῦ πνεύματος τύποις κατά πολύ διενήνοχε. Θεολογία δέ τοσοῦτο τῆς ἐν φωτί θεοπτίας ταύτης ἀπέχει καὶ τοσοῦτο τῆς πρός Θεόν

δομιλίας κεχώρισται, καθ' ὅσον καί τό εἰδέναι τοῦ (σελ. 238) κεκτῆσθαι διώρισται· περὶ Θεοῦ γάρ τι λέγειν καί Θεῷ συντυγχάνειν οὐχί ταῦτόν. Ἐκεῖνο μέν γάρ καὶ λόγου δεῖται, τούτου τοῦ προφερομένου δηλαδή, ἵσως δέ καὶ τῆς κατά τοῦτον τέχνης, εἰ μή μέλλει τις ἔχειν μόνον, ἀλλά καὶ χρῆσθαι καὶ διαδιδόναι τήν εἰδησιν, ἔτι δέ συλλογισμῶν παντοδαπῆς ὥλης καὶ τῶν ἐξ ἀποδείξεως ἀναγκῶν καὶ τῶν κατά κόσμον παραδειγμάτων, ὃν ἐκ τοῦ ὄραν καὶ ἀκούειν τό πᾶν ἡ πλεῖστον ἀθροίζεται καὶ σχεδόν τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ στρεφομένων ἐστί καὶ γένοιτ' ἂν δήπου καὶ τοῖς τοῦ αἰῶνος τούτου σοφοῖς, κανὸν μή κεκαθαρμένοι τόν βίον ὢσι καὶ τήν ψυχήν. Θεόν δ' ἐν ἑαυτῷ κτήσασθαι καὶ Θεῷ καθαρῶς συγγενέσθαι καὶ τῷ ἀκραιφνεστάτῳ φωτί κραθῆναι, καθ' ὅσον ἐφικτόν ἀνθρωπίνῃ φύσει, τῶν ἀδυνάτων ἐστίν, εἰ μή πρός τῇ δι' ἀρετῆς καθάρσει καὶ ἡμῶν αὐτῶν ἔξω, μᾶλλον δέ ὑπεράνω, γενοίμεθα, καταλιπόντες μέν πᾶν ὅ τι τῶν αἰσθητῶν μετά τῆς αἰσθήσεως, ὑπεραρθέντες λογισμῶν καὶ διανοιῶν καὶ τῆς διά τούτων γνῶσεως, ὅλοι δέ γενόμενοι τῆς ἀϋλου καὶ νοερᾶς κατά τήν προσευχήν ἐνεργείας καὶ τυχόντες ὑπέρ τήν γνῶσιν ἀγνοίας καὶ πλησθέντες ἐν αὐτῇ τῇ τοῦ πνεύματος ὑπερφαοῦς ἀγλαΐας, ὡς ἀθανάτου κόσμου γέρα φύσεως ἀօράτως καθορᾶν. Συνορᾶς οὖ κατελείφθη κάτω τά τῆς πολυθρυλήτου τῶν λόγων φιλοσοφίας, εἴπερ ἐκείνη μέν ἐξ αἰσθήσεως ἔχει τάς ἀρχάς, τέλος δέ τῶν διαφορωτάτων ταύτης εἰδῶν ἡ γνῶσις ἐστι, καὶ γνῶσις μή διά καθαρότητος εύρημένη, μηδὲ καθαίρουσα παθῶν; Τῆς δέ πνευματικῆς θεωρίας ἀρχή μέν τάγαθόν, διά καθαρότητος βίου πεπορισμένον, καὶ γῶσις τῶν ὅντων ἀληθής καὶ γνησίᾳ τῶν ἔχόντων, ἄτε μή ἐκ παθημάτων ἀλλ' ἐκ καθαρότητος ἀναφανεῖσα, μόνη δυναμένη διακρίνειν τί τό ώς ἀληθῶς καλόν τε καὶ λυσιτελές καὶ τί τό μή τοιοῦτον, τέλος δέ ὁ ἀρραβών τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ἡ ὑπέρ γνῶσιν ἄγνοια καὶ ὑπέρ ἔννοιαν γνῶσις, ἡ κρυφία τοῦ κρυφίου μετουσία καὶ ὅρασις ἀνέκφραστος (σελ. 240) ἡ μυστική καὶ ἀπόρρητος τοῦ αἰωνίου φωτός θεωρία τε καὶ γεῦσις.

"Οτι δέ τοῦτό ἐστι τό τοῦ μέλλοντος αἰῶνος φῶς καὶ ώς αὐτό τό τούς μαθητάς περιαστράψαν ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ μεταμορφώσει φῶς καὶ τόν δι' ἀρετῆς καὶ προσευχῆς κεκαθαρμένον ἀρτίως καταυγάζει νοῦν, συνετῶς ἀκούων εἰσῃ. Διονυσίω μέν γάρ τῷ Ἀρεοπαγίτῃ τῷ ἐν Θαβωρίῳ φανέντι τοῦ Χριστοῦ φωτί τά σώματα τῶν ἀγίων ἐπί τοῦ μέλλοντος αἰῶνος κοσμεῖσθαι τε καὶ περιαστράπτεσθαι σαφῶς εἴρηται. Μακάριος δέ ὁ μέγας «ἡ τῷ τῆς ἐπουρανίου», φησίν, «εἰκόνος ἐνωθεῖσα φωτί ψυχή, καὶ νῦν μέν μυστηρίων γνῶσιν ἐν ὑποστάσει μυεῖται, ἐν δέ τῇ μεγάλῃ τῆς ἀναστάσεως ἡμέρᾳ τῇ αὐτῇ ἐπουρανίῳ τῆς δόξης εἰκόνι καὶ τό σῶμα ταύτης καταυγασθήσεται». «ἐν ὑποστάσει» δέ εἴπεν, ώς ἂν μή τις νομίζῃ διά γνῶσεως καὶ νοημάτων εἶναι τοῦτον τόν φωτισμόν. Ἄλλως τε καὶ ὁ πνευματικός ἀνθρωπος ἐκ τριῶν ὑφέστηκε· χάριτος Πνεύματος ἐπουρανίου, ψυχῆς λογικῆς καὶ γηῖνου σώματος. "Ακουε δή πάλιν τοῦ αὐτοῦ· «ἡ θεοειδής τοῦ Πνεύματος εἰκών νῦν ἔνδον ὕσπερ ἐντυπωθεῖσα, καὶ τό σῶμα θεοειδής ἔξω τότε καὶ οὐράνιον ἀπεργάσεται». Καί πάλιν· «τῇ ἀνθρωπότητι καταλαγείς ὁ Θεός, ἀποκαθίστησι τήν πιστεύσασαν ἐν ἀληθείᾳ ψυχήν, ἐν σαρκὶ οὖσαν ἔτι, εἰς τήν τῶν οὐρανίων φώτων ἀπόλαυσιν καὶ τά νοερά αὐτῆς αἰσθητήρια τῷ θείῳ πάλιν φωτί τῆς χάριτος ὄμματοι, ὕστερον δέ καὶ αὐτῷ σώματι περιβαλεῖ τῇ δόξῃ». Καί πάλιν· «οἵων ἀγαθῶν καὶ μυστηρίων ψυχαί χριστιανῶν ἐνταῦθα κοινωνεῖν δύνανται, τῷ πείρᾳ παραλαβόντι μόνω τοῖς τῆς ψυχῆς ὄφθαλμοῖς καταφανές γίνεται ἐν δέ τῇ ἀναστάσει καὶ αὐτῷ τῷ σώματι τοιούτων πάρεστι τυχεῖν, βλέπειν τε αὐτά καὶ οίονει κρατεῖν, ὅπόταν καὶ αὐτό πνεῦμα γένηται». (σελ. 242) Ἀρ' οὐ γέγονε καταφανές ώς ἐν καὶ τό αὐτό ἐστι τό θεῖον φῶς, τό τε τοῖς ἀποστόλοις ἐν Θαβώρ ἐωραμένον καὶ ταῖς κεκαθαρμέναις νῦν

ένορώμενον ψυχαῖς καί ἡ τῶν μελλόντων αἰωνίων ἀγαθῶν ὑπόστασις; Διό καί ὁ μέγας Βασίλειος προοίμιον εἴπε τῆς ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ τοῦ Χριστοῦ δόξης τὸ ἐν Θαβωρίῳ λάμψαν ἐν τῇ μεταμορφώσει τοῦ Κυρίου φῶς, ὃς ἀλλαχοῦ φησι σαφῶς ὅτι «διαφαίνετο οὕτον τι φῶς θεῖον διά ὑελίνων ὑμένων, τούτεστι διά τῆς ἐξ ἡμῶν σαρκός τοῦ Κυρίου, ἡ θεία δύναμις αὐτοῦ διαυγάζουσα τοῖς ἔχουσι τούς ὄφθαλμούς τῆς καρδίας κεκαθαρμένους». Ἀρ' οὐ τοῦτο ἐστιν ἐκεῖνο, τό φανότερον ἐν Θαβωρίῳ διαυγάσαν, ὡς καὶ ὄφθαλμοῖς σώματος ληπτόν γενέσθαι, ὡς ἡθέλησεν, ὃς καὶ τοῖς τήν καρδίαν ἔχουσι τότε κεκαθαρμένην πᾶσι δι' αὐτῆς ἐβλέπετο, τοῦ προσκυνητοῦ σώματος ὡς ἀπό δίσκου τινός φρικτῶς ἐξαστράπτον καὶ τήν καρδίαν αὐτῶν περιαστράπτον; Μετά τούτων εἴθε καὶ ἡμεῖς εὐρθείμεν, ἀνακεκαλυμένω προσώπῳ τήν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι». Καλόν γάρ, ἐπευξαμένω τοῦτο ἐκεῖ τῷ μεγάλῳ, καὶ ἡμᾶς συνεύξασθαι τούς πιστεύοντας.

Άλλα τότε μέν ἐν σαρκὶ τῷ μέγα φῶς ἐπιδημῆσαν πρός ἡμᾶς, οὕτω φαῖνον ἀπό τῆς σαρκός ἐκείνης τοῖς κεκαθαρμένοις ἐωρᾶτο· νῦν δέ πῶς αὐτοῖς ὄρᾶται καὶ πῶς ἔνεστιν ἴδεῖν αὐτό, πορευθείς, εἰ ποθεῖς, μάθε παρά τῶν ὀρώντων· ὡν κάγω πυθόμενος ἐπίστευσα, τό τοῦ Δαβίδ εἰπεῖν, διό ἐλάλησα· δεῖ δέ καὶ προσθεῖναι τό τοῦ ἀποστόλου· «καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, διό καὶ λαλοῦμεν». Ό τῇ τῶν χρημάτων κτήσει καὶ τῇ τῶν ἀνθρώπων δόξῃ καὶ τῇ τῶν σωμάτων ἡδονῇ διά τήν εὐαγγελικήν ἀποταξάμενος ζωήν καὶ δι' ὑποταγῆς τῶν ἐν τῇ κατά Χριστόν ἡλικίᾳ προηκόντων τήν ἀποταγήν ταύτην βεβαιώσας, ὅρᾳ ἐν ἔαυτῷ σφοδρότερον ἀνακαίομενον τόν ἀπαθῆ καὶ ἰερόν καὶ θεῖον ἔρωτα καὶ Θεόν (σελ. 244) ὑπερφυῶς ποθεῖ καὶ τήν ὑπερκόσμιον πρός τοῦτο ἔνωσιν. Κατ' ἄκρας τοίνυν τούτῳ τῷ ἔρωτι ἀλούς, διερευνᾶσθαι καὶ περισκοπεῖν ἀναπείθεται τάς σωματικάς ἐνεργείας καὶ τάς ψυχικάς δυνάμεις, εἴ που περιτύχοι, δι' οὗ συνουσίας ἐπιτύχοι Θεοῦ· ὡς οὖν τάς μέν ἀλόγους παντάπασιν εύρισκει ἡ μυεῖται τῶν ἐμπείρων πυνθανόμενος, τάς δ' εἰ καὶ σύν λόγῳ πράξεις, ἀλλά πρός ὀλίγον τῶν αἰσθητῶν ἀνανευούσας, δόξαν δέ καὶ τήν διάνοιαν, εἰ καὶ λογικάς δυνάμεις, ἀλλ' οὐχί τοῦ ταμείου τῶν αἰσθήσεων ἀπεζευγμένας, δηλαδή τῆς φαντασίας, ἔτι δέ καὶ διά τοῦ ψυχικοῦ πνεύματος ὡς ὄργανου τελουμένας, νουνεχῶς συνιείς, ὃ καὶ ὁ ἀπόστολος ἔξειπεν, ὡς «ψυχικός ἄνθρωπος οὐ δέχεται τά τοῦ Πνεύματος», τήν ὑπέρ ταῦτα καὶ ὅντως νοεράν ζητεῖ καὶ τῶν κάτω ἀμιγῆ ζωήν, ἀκούων καὶ τοῦ σοφοῦ τά θεῖα Νείλου λέγοντος· «κἄν ὑπέρ τήν σωματικήν θεωρίαν ὁ νοῦς γένηται, οὕτω τέλεον τόν τοῦ Θεοῦ τόπον ἐθεάσατο· δύναται γάρ ἐν τῇ τῶν νοημάτων εἶναι γνώσει καὶ ποικίλεσθαι πρός αὐτήν»· καὶ πάλιν, «καὶ ἐν ψιλοῖς νοήμασιν ὁ νοῦς ὡν μακράν ἀπέχει ἀπό τοῦ Θεοῦ».

Μαθών δέ καὶ παρά τοῦ μεγάλου Διονυσίου καὶ Μαξίμου τοῦ πάνυ, «τόν καθ' ἡμᾶς νοῦν, τήν μέν ἔχειν δύναμιν εἰς τό νοεῖν, δι' ἣς τά νοητά βλέπει, τήν δέ ἔνωσιν ὑπερσίρουσαν τήν τοῦ νοῦ φύσιν, δι' ἣς συνάπτεται πρός τά ἐπέκεινα ἔαυτοῦ», τοῦτο δή ζητεῖ τό ἀκρότατον τῶν ἐν ἡμῖν, τήν μόνην τελείαν καὶ ἐνιαίαν καὶ πάνη ἀμερῆ τῶν καθ' ἡμᾶς, ἡ καὶ τούς κατά διάνοιαν ἀνελιγμούς, ἐν οἷς καὶ τά τῶν ἐπιστημῶν ἔχει τήν ἀσφάλειαν, σχεδόν κατά τά ἐρπυστικά τῶν ζώων ἐν συναγωγῇ καὶ διαιρέσει προϊόντας, καὶ ὄριζει καὶ ἐνοποιεῖ, ἄτε εἰδος οὖσα τῶν εἰδῶν. Εἰ γάρ καὶ πρός αὐτούς καὶ δι' αὐτῶν πρός τήν πολυμερῆ κάτειοι ζωήν ὁ νοῦς, προϊσχόμενος τάς ἐνεργείας πᾶσιν, ἀλλ' ἔχει δήπου καὶ τινὰ ἐτέραν κρείττονα ἐνέργειαν, ἦν αὐτός ἄν ἐνεργοίη καὶ καθ' ἔαυτόν, ἄτε (σελ. 246) μένειν καὶ καθ' ἔαυτόν δυνάμενος, ἐπειδάν μερισθῇ τῆς ποικιλοτρόπου ταύτης καὶ πολυειδοῦς καὶ χαμερποῦς διαίτης, ὥσπερ δῆτα καὶ ὁ ἔφιππος ἔχει τινά ἐνέργειαν τοῦ ἡνιοχεῖν διαφερόντως κρείττω, καὶ οὐχ ἡνίκ' ἄν ἀποβαίη μόνον, ἀλλά καὶ ἐφ' ἵππου ὡν καὶ ἄρματος, ἐνεργήσειεν ἄν καθ' ἔαυτόν

αύτήν, εἰ μή ὅλον ἔαυτόν ἐκών ποιοίη τῆς τοῦ ἡνιοχεῖν ἐπιμελείας. Καί νοῦς τοίνυν, εἰ μή ὅλος καὶ ἀεί περί τά κάτω στρέφοιτο, γένοιτ' ἂν καὶ τῆς κρείττονός τε καὶ ὑψηλοτέρας ἐνεργείας, εἰ καὶ μακρῷ δυσχερέστερον ἐφίππου, ἄτε φύσει τήν μετά σώματος ἔχων συμπλοκήν καὶ ταῖς σωματοειδέσι γνώσεσι συμπεφυρμένος καὶ τοῖς ἐκ τοῦ τῆδε βίου πολυτρόποις καὶ δυσαποβλήτοις σχέσεσι. Τῆς οὖν καθ' ἔαυτόν ἐνεργείας γενόμενος ὁ νοῦς, ἥτις ἐστίν ἡ πρός ἔαυτόν στροφή καὶ τήρησις, δι' αὐτῆς ὑπεραναβαίνων ἔαυτόν, καὶ Θεῷ συγγένοιτ' ἄν.

Διά τοῦτο τοίνυν τόν ὑπαίτιον φεύγει βίον ὁ τῆς τοῦ Θεοῦ συνουσίας ἐραστής καὶ τήν μοναχικήν καὶ ἀσυνδύαστον αἱρεῖται πολιτείαν καὶ τοῖς τῆς ἡσυχίας ἀδύτοις ἀπραγμόνως τε καὶ ἀπεριμερίμνως ἐνδιαιτᾶσθαι προθυμεῖται, πάσης σχέσεως ἀπηλλαγμένος, ἐν οἷς προσύλου παντός δεσμοῦ, καθ' ὅσον ἐφικτόν, λύσας τήν ψυχήν, συνάπτει τόν νοῦν τῇ ἀδιαλείπτῳ πρός Θεόν εὐχῇ, καὶ δι' αὐτῆς ἔαυτοῦ ὅλος γεγονώς καινήν καὶ ἀπόρρητον ἄνοδον εἰς οὐρανούς εύρισκει, τόν ἀναφῆ τῆς κρυφιούστου σιγῆς, ὡς ἂν τις εἴποι, γνόφον καὶ τούτῳ μεθ' ἡδονῆς ἀπορρήτου προσέχων ἀκριβῶς τόν νοῦν ἐν ἀπλουστάτῃ καὶ παντελεῖ καὶ γλυκερᾷ γαλήνῃ καὶ ὅντως ἡσυχίᾳ τε καὶ ἀφθεγξίᾳ πάντων ὑπερίπταται κτιστῶν. “Ολος δ' οὕτως ἐκστάς καὶ ὅλος γενόμενος Θεοῦ, δόξαν ὁρᾷ Θεοῦ καὶ φῶς ἐποπτεύει θεῖον, ἥκιστα αἰσθήσει ἥ ἀισθήσει ὑποπίπτον, ψυχῶν δέ καὶ νόων ἀσπίλων εὔχαρι καὶ ιερόν θέαμα, οὗ χωρίς οὐδὲ ἂν νοῦς ἦ νοεράν ἔχων αἰσθησιν (σελ. 248) ὁρῷ τοῖς ὑπέρ ἔαυτόν ἐνούμενος, καθάπερ οὐδέ ὀφθαλμός σώματος τοῦ κατ' αἰσθησιν φωτός χωρίς.

Ο μέν οὖν ἡμέτερος νοῦς ἔξω ἔαυτοῦ γίνεται καὶ οὕτως ἐνοῦται τῷ Θεῷ, ἀλλ' ὑπέρ ἔαυτόν γενόμενος. Ό δέ Θεός καὶ αὐτός ἔξω ἔαυτοῦ γίνεται καὶ οὕτω τῷ καθ' ἡμᾶς «ἐνοῦται νῷ, ἀλλά συγκαταβάσει χρώμενος· ὕσπερ γάρ ἔρωτι καὶ ἀγαπήσει θελγόμενος καὶ δι' ὑπερβολήν ἀγαθότητος ἐκ τοῦ ὑπέρ πάντα καὶ πάντων ἔξηρημένου ἔξω ἔαυτοῦ ἀνεκφοιτήτως γενόμενος, καὶ κατ' αὐτήν τήν ὑπέρ νοῦν ἔνωσιν ἡμῖν ἐνοῦται. Ότι δέ οὐχ ἡμῖν μόνον, ἀλλά καὶ τοῖς ἐπουρανίοις ἀγγέλοις συγκαταβαίνων ἐνοῦται Θεός, ὁ ἄγιος Μακάριος πάλιν ἡμᾶς διδάξει, «διά χρηστότητα», λέγων, «ἄπειρον συσμικρύνει ἔαυτόν ὁ μέγας καὶ ὑπερούσιος, τοῦ δυνηθῆναι τοῖς νοεροῖς αὐτοῦ κτίσμασι συγκραθῆναι, ψυχαῖς ἀγίων φημί καὶ ἀγγέλοις, ἵνα καὶ αὐτοῖς γένοιτο ζωῆς ἀθανάτου τῇ αὐτοῦ θεότητι μετασχεῖν». Πῶς δ' οὐκ ἂν μέχρι τύτου συγκαταβαίη, ὁ μέχρι σαρκός συγκαταβάς, καὶ σαρκός θανάτου καὶ θανάτου σταυροῦ, ἵνα περιέλῃ τό ἐπιπεσόν ἐκ παραβάσεως τῇ ψυχῇ κάλυμμα τοῦ σκότους καὶ τοῦ οἰκείου μεταδῷ φωτός, ὡς ὁ αὐτός ἄγιος ἐν τῷ τήν ἀρχήν εἰρημένῳ κεφαλαίῳ ἐδίδαξεν;

Φρίξατε τοίνυν οἱ ἀπιστοῦντες καὶ πρός ἀπιστίαν τούς ἄλλους ἐνάγοντες, οἱ τυφλοί καὶ τούς τυφλούς ὁδηγεῖν προθυμούμενοι, οἱ πορρωτέρω Θεοῦ χωροῦντες καὶ τούς ἄλλους ἐπάγοντες, οἱ τῷ μή βλέπειν μηδέ φῶς εἶναι τόν Θεόν δογματίζοντες, οἱ μόνον αὐτοῖς τάς ὄψεις τοῦ φωτός ἀποστρέφοντες καὶ τῷ σκότει προστρέχοντες, ἀλλά καὶ τό φῶς σκότος λέγοντες καὶ τοσαύτην Θεοῦ συγκατάβασιν ἀπρακτον τό γε εἰς ὑμᾶς ἥκον ἀποτελοῦντες, οὐκ ἂν τοῦτο παθόντες, εἰ τοῖς τῶν πατέρων ἐπιστεύετε λόγοις οἱ γάρ τούτοις (σελ. 250) πειθόμενοι, μή διτὶ πρός τά τῶν χαρισμάτων ὑπερφυᾶ, ἀλλά καὶ πρός τά τούτων ἀμφισβητήσιμα πολλήν τήν εὐλάβειαν ἐπιδείκνυνται. «”Εστι» φάρ, φησίν ὁ ἄγιος Μάρκος, «χάρις τῷ νηπίῳ ἀγνοούμενη, ἥν οὕτε ἀναθεματίζειν δεῖ διὰ τήν ἀλήθειαν οὕτε προσδέχεσθαι διὰ τήν πλάνην». Όρας ὡς ἔστι χάρις ἀληθής, ἔτέρα παρά τήν τῶν δογμάτων ἀλήθειαν; Τί γάρ τῆς ἀληθείας τῶν δογμάτων ἀμφισβητήσιμον; ”Εστιν οὖν ὑπέρ γνώσιν ἐνεργός χάρις ἐναργής, δι' ἣν καὶ τήν μήπω δοκιμασθεῖσαν πλάνην λέγειν οὐκ εὐλαβές. Διό

καί ό θεος Νεῖλος παρά Θεοῦ τήν δήλωσιν ἐπί τῶν τοιούτων ἔξαιτεῖν εἰσηγεῖται, «εὔχου», λέγων, «τηνικαῦτα συντόνως, ἵνα, εἰ μέν ἐκ Θεοῦ ἐστι τό δραμα, αὐτός σε φωτίσῃ, εἰ δέ μή, θᾶττον τήν πλάνην ἐκδιώξῃ ἀπό σοῦ». Καί μήν ούδέ τοῦτο οἱ πατέρες ἡνέσχοντο μή ἔξειπεῖν ὥμιν, τίνα τά τῆς πλάνης καί τίνα τά τῆς ἀληθείας γνωρίσματα. «Ἡ γάρ πλάνη, καν τό τοῦ ἀγαθοῦ πρόσωπον ὑποκρίνηται καν δράσεις λαμπράς περιβάλληται, ἐνέργειαν ἀγαθήν παρασχεῖν οὐ δυνήσεται· οὐ γάρ κόσμου μῖσος, οὐ περιφρόνησιν ἀνθρώπων δόξης, οὐκ ἐπιθυμίαν τῶν οὐρανίων, οὐ κατάστασιν λογισμῶν, οὐκ ἀνάπτασιν πνευματικήν, οὐ χαράν, οὐκ εἰρήνην, οὐ ταπείνωσιν, οὐ κατάπαυσιν ἡδονῶν τε καὶ παθῶν, οὐ διάθεσιν ψυχῆς ἀρίστην· ταῦτα γάρ εἰσι τά τῆς χάριτος ἐνεργήματα, ὃν τάνατία εἰσί τά τῆς πλάνης γεννήματα». Ἡδη δέ τινες ἐκ πολλῆς πείρας καὶ τῆς νοερᾶς θέας αὐτῆς εἰρήκασιν ἰδιότητας, ὡς ἂν ἔχοι τις καὶ πρό τῶν ἐνεργημάτων τεκμηριώσασθαι. «Καὶ τοίνυν εἴσῃ», φησίν, «ἐκ τῶν ἐνεργημάτων τό ἐλαφρόν ἐν τῇ ψυχῇ σου νοερόν φῶς, πότερον τοῦ Θεοῦ ἢ τοῦ σατανᾶ πέφυκεν ὅν, ἵνα μήτε τόν τῆς πλάνης ἀναιρέτην πλάνον εἶναι νομίσῃς μήτε τήν πλάνην ἀλήθειαν».

‘Αλλ’ οὐχί τό ἀπλανές φῶς τό ἄτρεπτον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ χαρίζεται· «τοῦτο γάρ ὁ λέγων», καθάπερ τις ἔφη τῶν πατέρων, «τοῦ μέρους τῶν λύκων ἐστί». Σκοπείτωσαν (σελ. 252) δή πόσον τῆς ἀληθείας ἀποπλανῶνται οἱ ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων ἐν τισιν ἐλλείψεων τούς κεχαριτωμένους πεπλανημένους ἀποφαινόμενοι, μηδέ τοῦ τῆς Κλίμακος ἀκούοντες λέγοντος· «οὐκ ἀνθρώπου, ἀλλ’ ἀγγέλου τό μή κλέπτεσθαι ἐφ’ ἀμαρτήμασιν εἶναι»· καὶ πάλιν, «τινές ἔξ ἐλλείψεως ἑαυτούς εύτελίζουσι καὶ ἐκ πταισμάτων τήν τῶν χαρισμάτων μητέρα ὠκειώσαντο». Ἀπάθεια γοῦν ἐν ἀνθρώποις οὐκ ἀγγέλων ἀλλ’ ἀνθρωπίνη ζητεῖται, ἦν γνώση καὶ οὐκ ἀπατηθήσῃ ἐν σεαυτῷ οὖσαν κατά τόν αὐτόν ἄγιον ἐν πλήθει φωτός ἀρρήτου καὶ προσευχῆς ἔρωτι ἀμυθήτῳ· καὶ πάλιν, «ψυχή προλήψεως ἐλευθερωθεῖσα πάντως θεῖον φῶς ἐθεάσατο· γνῶσιν δέ δογμάτων θείων, πόσοι μετά ποληρήψεων ἔχουσι;· καὶ πάλιν, «ἔξ ἄλλων μέν οἱ τῇ ψυχῇ ἀσθενεῖς γνωρίζουσι τήν πρός ἑαυτούς τοῦ Κυρίου ἐπίσκεψιν, οἱ δέ τέλειοι ἐκ τῆς τοῦ Πνεύματος παρουσίας»· καὶ πάλιν, «ἐν μέν τοῖς εἰσαγωγικοῖς πληροφορίᾳ τοῦ κατά Θεόν εἶναι αὐτῶν τά διαβήματα ἡ τῆς ταπεινώσεως ἐστι προσθήκη· ἐν δέ τοῖς μέσοις, ἡ τῶν πολέμων ἀναχώρησις· ἐν δέ τοῖς τελείοις, ἡ τοῦ θείου φωτός προσθήκη καὶ περιουσία».

Εἰ τοίνυν μή νοερόν τουτί τό φῶς καὶ γνώσες παρεκτικόν, καθάπερ οἱ πατέρες λέγουσιν, ἀλλά γνῶσίς ἐστιν, ἡ ταύτης δέ περιουσία δεῖγμα θεοφιλοῦς τελειότητος. Σολομῶντος ὁ βίος τελεώτερός τε καὶ θεοφιλέστερος ἄν ἦν τῶν ἀπ’ αἰῶνος ἀγίων, ἵνα μή λέγω καὶ τῶν ἐπί σοφίας περιουσίᾳ θαυματομένων Ἑλλήνων. Ἐπεί δέ καὶ τῶν εἰσαγωγικῶν ἐστιν οἵ τε, ἀλλ’ ἀμυδρότερον, τό τοιοῦτον ἐπιλάμπερι φῶς καὶ τοῖς τελείοις γίνεται προσθήκη ταπεινώσεως, ἀλλ’ ἐτέρα τῷ εἰδεῖ παρά τήν τῶν εἰσαγομένων, διά τοῦτο ἐπιφέρει λέγων ὁ αὐτός· «τά μέν μικρά παρά τοῖς τελείοις οὐ μικρά, τά δέ μεγάλα παρά τοῖς μικροῖς οὐ πάντως τέλεια». (σελ. 254) Ὁτι δέ καὶ τούτοις ἡ θεία χάρις ἐπιφαίνεται φιλανθρώπως, εἴσῃ σαφῶς, εἴ πείσῃ Διαδόχῳ τῷ θαυμασίῳ· «ἡ χάρις γάρ», «τήν ἀρχήν ἐν αἰσθήσει πολλῆ, τήν ψυχήν τῷ οἰκείῳ εἴωθε περιαυγάζειν φωτί· περί δέ τά μέσα τῶν ἀγώνων ἀγνώστως τά πολλά ἐνεργεῖ». «Τό γάρ ἄγιον Πνεύμα», κατά τόν ἐν Πνεύματι λαλοῦντα Νεῖλον, «συμπάσχον τῇ ἡμετέρᾳ ἀσθενείᾳ, καὶ ἀκαθάρτοις οὖσιν ἥμιν ἐπιφοιτᾷ καί, εἴπερ εύρήσει τόν νοῦν μόνον φιλαλήθως αὐτῷ προσευχόμενον, ἐπιβαίνει αὐτῷ καὶ πᾶσαν τήν κυκλοῦσαν αὐτόν τῶν λογισμῶν ἡ νοημάτων φάλαγγα ἔξαφανίζει». Ὁ δέ ἄγιος Μακάριος, «ἀγαθός ὃν ὁ Θεός», φησίν, «ὅρέγει τοῖς αἰτοῦσι φιλανθρωπότερον

τά αιτήματα· τῷ τοίνυν εἰς προσευχήν ἑαυτόν ἐκπονοῦντι, καν εἰ ἡ πρός τάς ἄλλας τῶν ἀρετῶν τόν αὐτόν τρόπον ἐπιδείκνυται τήν σπουδήν, ἐνίοτε μέν αὐτῷ ἡ θεία χάρις ἐπιφοιτᾷ, καί δίδοται τούτῳ χάριτος ἐκ μέρους ἐν εὐφροσύνῃ κατά τήν αὐτοῦ πρός τόν Θεόν ζήτησιν εὐχή, ἀλλ’ ἔρημος οὗτος τῶν ἄλλων πάντων μένει καλῶν· δεῖ δή μή ὀλιγώρως ἔχειν πρός τάλλα, ἀλλά τριβῇ καί γυμνασίᾳ τήν καρδίαν ἀντερίζουσαν ἐνδοτικήν καί πειθήνιον τῷ Θεῷ ποιεῖν τήν σπουδήν τε καί κτῆσιν ἀπάσης ἀρετῆς· οὗτῳ γάρ καί τό δοθέν ὑπό τοῦ Πνεύματος τῆς εὐχῆς χάρισμα πρός ἐπίδοσιν ἥξει, συνεπαγόμενον ταπεινοφροσύνην ἀληθῆ καί ἀγάπην ἀψευδῆ καί πάντα τόν τῶν ἀρετῶν κατάλογον, δν καί προβιασάμενος ἔξεζήτησεν».

‘Ορᾶς τῆς πατερικῆς νουθεσίας τούπισμον; Προσεποικοδομεῖ γάρ τό λεῖπον, ἀλλ’ οὐκ ἔξορύττει τούς θεμελίους διά τό μήπω τούς τοίχους ἐπεγερθῆναι, οὐδέ καθαιρεῖ τούτους διά τό μή τούτοις ἐπικεῖσθαι τόν ὅροφον. Καί γάρ οἶδε, τῇ πείρᾳ συνείς, ώς κόκκον μέν συνάπεως σπειρομένην τήν ἐν ήμιν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, ὃ μικρότερον πάντων τῶν σπερμάτων ἐστίν, ὕστερον δ’ ἐπί τοσοῦτον αὔξομένην καί τάς (σελ. 256) τῆς ψυχῆς πάσας ὑπεραναβαίνουσαν δυνάμεις, ώς καί τῶν οὐρανίων πτηνῶν ἐπιτερπές εἶναι σκήνωμα. Οὗτοι δ’ οὓς φής, ὑπ’ ἀκρισίας εἰς τό κρίνειν χωροῦντες, ὑπ’ ἀπειρίας ἀφαιροῦνται, καν τι προσῆ τοῖς ἀδελφοῖς λυσιτελεῖν δυνάμενον, καί τήν τοῦ Θεοῦ κρίσιν ὑπ’ ἀναιδείας ἀρπάζοντες, τόν μέν ἄξιον ἀποφαίνονται χάριτος, δς ἀν δήπου τούτοις δοκῇ, τόν δ’ οὕτω Θεοῦ γάρ μόνον τούς ἀξίους οἰκείας χάριτος κρίνειν. Εἴ τοίνυν αὐτός τινα προσελάβετο, «σύ τίς εἰ ὁ κρίνων ἀλλότριον οἰκέτην;» φησίν δ’ ἀπόστολος. ‘Αλλ’ ἡμεῖς ἐπανελθόντες δθεν ἔξεβημεν καί μικρά προσειπόντες ἐπίσχωμεν τό νῦν ἔχον τόν λόγον εἰς πολύ μῆκος ἀποτεινόμενον.

‘Ο τοῦτο τό μέγα τῆς καινῆς χάριτος μή πιστεύων μυστήριον, μηδέ πρός τήν ἐλπίδα τῆς θεώσεως βλέπων, οὐδέ σαρκός ἡδονῆς καί χρημάτων καί κτημάτων καί τῆς πρός ἀνθρώπων δόξης καταφρονεῖν δύναται’ ἄν. Εἰ δ’ ἄρα καί δυνηθεί καν πρός βραχύ, φυσίωσις αὐτόν ώς τό τέλειον ἥδη κτησάμενον διαδέχεται, δι’ ἡς αὐθίς πρός τόν τῶν ἀκαθάρτων ἥδη κτησάμενον διαδέχεται, δι’ ἡς αὐθίς πρός τόν τῶν ἀκαθάρτων κατασπάται κατάλογον. ‘Ο δέ πρός ἐκεῖνο βλέπων, καν ἄπαν ἔργον ἀγαθόν κτήσηται, προκείμενον ἔχων τήν ὑπερτελῆ καί ἀτέλεστον τελειότητα, ἑαυτόν οὕπω λογίζεται κατειληφέναι τι καί οὕτω τῇ ταπεινώσει προστίθησι· διανοούμενος δέ τοῦτο μέν τήν τῶν προωδευκότων ἀγίων ὑπεροχήν, τοῦτο δέ τήν τῆς θείας φιλανθρωπίας ὑπερβολήν, πενθῶν, τό τοῦ Ἡσαΐου βοῶ, «οἵμοι ὅτι ἀκάθαρτος ὡν καί ἀκάθαρτα χείλη ἔχων, Κύριον Σαβαώθ εἶδον τοῖς ὄφθαλμοῖς μου». Τό δέ πένθος τοῦτο τῇ καθάρσει προστίθησιν· ἐπιδαψιλεύεται δέ ταύτη παράκλησίν τε καί ἔλλαμψιν ὁ τῆς χάριτος Κύριος. ‘Ἐνθεν τοι καί ὁ τῇ πείρᾳ διδάσκων Ἰωάννης φησίν· «ἄβυσσος μέν πένθους παράκλησιν ἐθεάσατο· καθαρότης δέ καρδίας ἐδέξατο ἔλλαμψιν. Δεκτική τοίνυν τῆς ἔλλαμψεως ταύτης καρδία κεκαθαρμένη· δσα δέ περί θεοῦ λέγεται (σελ. 258) καί γινώσκεται, καί καρδία ἀκάθαρτος δέχεται. Φανερόν τοίνυν ώς ὑπέρ λόγον τε καί γνῶσιν αὕτη ἡ ἔλλαμψις. Καν γνῶσίν τις ταύτην εἴποι καί νόησιν, ώς τῷ νῷ χορηγούμενην ὑπό τοῦ Πνεύματος, ἔτερον εἶδος λέγει νοήσεως, πνευματικόν τι καί αὐταῖς ταῖς πισταῖς καρδίαις, εὶ μή δι’ ἔργων καθαρθεῖν, ἀχώρητον. Διό καί τό παρέχον τό δρᾶν καί δρώμενον, ταυτό δ’ εἰπεῖν τό καθαρᾶς καρδίας φῶς, ὁ Θεός, «μακάριοί» φησιν «οί καθαροί τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοί τόν Θεόν ὄψονται». Πῶς οὖν οὗτοι διά τοῦτο μακάριοι, εἴπερ ἡ δρασις αὕτη γνῶσις, τήν δέ καί ἡμεῖς ἔχομεν οἱ ἀκάθαρτοι; Καλῶς ἄρ’ εἴπεν ὁ ἔλλαμψθείς καί τήν ἔλλαμψιν δριζόμενος ὅτι ἔλλαμψίς ἐστιν οὐ γνῶσις ἀλλ’

«ἄρρητος ἐνέργεια δρωμένη ἀοράτως», οὐ γάρ αἰσθητῶς, καί «νοουμένη ἀγνώστως», οὐ γάρ λογιστικῶς.

Ἔν μέν οὖν προσθεῖναι καί ἔτερα δέδοικα δέ μή καί ταῦτα μάτην προέθηκα. Κατά γάρ τόν αὐτόν ἄγιον «ὁ ἐλλάμψεως Θεοῦ αἴσθησιν καί ἐνέργειαν τοῖς ἀγεύστοις διά λόγου διηγεῖσθαι βουλόμενος, ὅμοιός ἐστι τῷ τοῖς μή γευσαμένοις μέλιτος τήν αὐτοῦ γλυκύτητα διά λόγων διδάσκειν ἐθέλοντι». Πρός σέ δ' ὅμως ἡμῖν οἱ λόγοι γεγόνασιν, ως ἂν καί σύ τάληθές ἀκριβῶς εἰδείης καί ἡμᾶς ὁμολογοῦντας ταῖς τῶν πατέρων φωναῖς, ὃν τάς ὑπολοίπους ὑπογεγραμμένας οὔσας, διέξιθι.

ΛΟΓΟΣ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΙΕΡΩΣ ΗΣΥΧΑΖΟΝΤΩΝ

ΤΩΝ ΥΣΤΕΡΩΝ Ο ΠΡΩΤΟΣ (Σελ. 260)

ΔΙΗΓΗΣΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΥΠΟ ΤΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ

ΒΑΡΛΑΑΜ ΣΥΓΓΡΑΦΕΝΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΙΕΡΩΣ ΗΣΥΧΑΖΟΝΤΩΝ

ΤΙΣ Η ΟΝΤΩΣ ΣΩΤΗΡΙΟΣ ΓΝΩΣΙΣ ΚΑΙ ΤΟΙΣ ΟΝΤΩΣ

ΜΟΝΑΧΟΙΣ ΠΕΡΙΣΠΟΥΔΑΣΤΟΣ Η ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΛΕΓΟΝΤΩΝ

ΤΗΝ ΕΚ ΤΗΣ ΕΞΩ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΓΝΩΣΙΝ ΟΝΤΩΣ ΣΩΤΗΡΙΟΝ

Ούδέν ψεύδους δεινότερον, ούδέν συκοφαντίας ἄχθους βαρύτερον τοῖς ἐνεργοῦσιν ἀλλ' οὐ τοῖς πάσχουσιν. Οἱ μέν γάρ ἔσθ' ὅτε καί δοκιμώτεροι γίνονται καί δι' ὑπομονῆς τῶν ούρανίων βραβείων ἐπιτυγχάνουσιν, «ἀπολεῖ δέ Κύριος πάντας τούς λαλοῦντας τὸ ψεῦδος». Εἰ δέ καὶ ἀποστερητής τις ὅν, ως ἀποστερηθείς βοᾷ, καί ὁ συκοφάντης ως συκοφαντηθείς κατά τοῦ πεπονθότος καί μηδέν εἰργασμένου δεινόν ἀποδύρεται, τίνα καταλείπει κακίας ὑπερβολήν; Τίνος δέ καταδίκης οὐκ ἄξιος; Εἰ δέ καὶ μή ταύτην πειρῶτο νῦν, ἀλλ' «έαυτῷ θησαυρίζει τήν ὀργήν ἐν ἡμέρᾳ δικαιοκρισίας καὶ ἀποκαλύψεως Θεοῦ». Ταῦτ' ἄρ' ἐγώ τόν ἐκ Σικελίας ἥκοντα καί φιλοσοφεῖν τήν ἔξω παιδείαν ἐπαγγελλόμενον ἐπί νοῦν λαμβάνων θρηνῶ. Τοῦτον γάρ κατά μοναχούς ἐσταλμένον ὄρῶν, ἔχαιρον ἐπ' ἐμαυτοῦ λογιζόμενος ως καί τά θεῖα προϊών σοφός ἔσται, συνελθών τοῖς ἐκκρίτοις τῶν παρ' ἡμῖν μοναχῶν, οἱ τοῖς ἄλλοις πᾶσι χαίρειν εἰπόντες, διά βίου μεθ' ἡσυχίας τῷ Θεῷ προσανέχουσι. Γένοιτο γάρ ἂν ἡμῖν, οὕτως ἔλεγον, γραμματεύς ὅμοιος θησαυρῷ, κατά τόν τοῦ Κυρίου λόγον, ἐκφέροντι παλαιά τε καί νέα. Νῦν δ' ἄπαν τούναντίον ἔξεβη καί δι' ὅν ἐπ' ἐλπίσιν ἀγαθοῖς ἔχαιρον, πένθος ἀρτίως καθίκετό μου τῆς ψυχῆς ὑπέρ τῆς ἐκείνου ψυχῆς. Προσῆλθε μέν γάρ τισι τῶν ἡμετέρων, καί τούτων τοῖς (σελ. 262) ἀπλουστέροις, τόν μαθητιῶντα ὑποκρινόμενος, ἀπέστη δ' ἐπί τοσούτῳ κατεγνωκέναι δείξας αὐτῶν, ως καί συγγράμματα κατ' αὐτῶν οὐδέν μικρόν οὐδέ μέτριον ἐπικαλοῦντα συνθεῖναι καί μετά τῶν συγγραμμάτων τούτων παρρησιάζεσθαι κατ' αὐτῶν, ἀλλ' ἐπί τῶν φοιτώντων αὐτῷ καί περιβομβούντων μειρακίων, καί τούτων ἔπειθεν ἐκείνους ὅσοι μή πρεσβυτικόν ἐπαγγέλλονται

φρόνημα καί μοναχῶν τούς μή πεῖραν ἐσχηκότας ἡσυχίου διαγωγῆς. Ἡρξατο δή διαδίδοσθαι πᾶσιν ὁ λόγος ὡς ἀποτροπαίου φρονήματος ὑπό τῶν ἡσυχαζόντων πρεσβευομένου· καὶ ὅνομα γάρ αὐτοῖς περιέθηκε τῶν φαυλοτάτων, «ὅμφαλοψύχους» προσαγορεύσας, καί τήν ἦν αὐτός ἔλεγεν αἱρεσιν «ὅμφαλοψυχίαν» προσειρηκώς ὄνομαστί δέ μηδένα προβαλλόμενος τῶν παρ' αὐτοῦ κατεγνωσμένων ἐκείνων, τοῖς κρείττοσί τε τῶν ἡμετέρων ἐντευχηκέναι λέγων, πάντας οὕτω σαφῶς ἐποιεῖτο τοῖς ἐγκλήμασιν ὑπευθύνους.

Ἐζήτουν τοίνυν καὶ αὐτός παρ' ἐκείνου ταῦτι τά γράμματα. Διά τοσαύτης δ' ἐκείνος ἐποιεῖτο σπουδῆς μηδενί ταῦτα τῶν καθ' ἡμᾶς εἰς ὅψιν ἐλθεῖν, ώς καὶ τοῖς πρό δλίγου ὡμιληκόσιν ἡμῖν καὶ ἄπαξ ποτέ τεθεαμένοις ἡμᾶς οὐ παρεῖχε, μή πρότερον ἔξορκίσας μηδενί δεῖξαι τῶν τήν ἡσυχίαν ἀσπαζομένων. Πλανώμενα δ' οὗτως ἐν σκότει καὶ τό φῶς φεύγοντα τῆς παρρησίας τάς ἐμάς ὅμως χεῖρας εἰς τέλος οὐ διαπέφευγε. Λαβών οὖν καὶ αὐτός ἔστιν ἣ διηλθον καὶ εἶδον ὡς ἔπος οὐδέν ύγιες, ἀλλά πάντα ψεῦδος καὶ συκοφαντίαν δεινήν. Ἐλεγε γάρ ὡς ἐδιδάχθη παρ' ἐκείνων ὃν κατηγόρει, τήν μὲν θείαν πᾶσαν Γραφήν ἀνωφελῇ πᾶσι παντάπασιν εἶναι, πονηράν δέ τήν τῶν ὄντων γνῶσιν, τήν τε τοῦ (σελ. 264) τοῦ Θεοῦ οὐσίαν αἰσθητῶς εἶναι θεωρητήν καὶ πρός ταύτην ἄγειν τήν θεωρίαν ἔτερά τινα αἰσθητά τηρήματά τε καὶ ἐνεργήματα καὶ ἐπιτηδεύματα. Ταῦτα δέ ἄπαντα ὁμφαλοψυχίαν οὐκ οἶδ' ὅπως καλέσας καὶ δαιμονιώδη ἀπελέγξας, ὡς αὐτός ὥστο, καὶ καταστήσας ἑαυτόν μόνον ἀσφαλῇ διδάσκαλον, τούντεῦθεν περί προσευχῆς νοερᾶς καὶ φωτός ιεροῦ διεξήει, καὶ ἀναβάσεις καὶ μέτρα προετίθει θεωρημάτων καὶ γνώσεων, καὶ τό πλεῖστον τῆς ἐν αὐταῖς τελειότητος ἔμαρτυρεῖτο οἱ προσγίνεσθαι παρά τῆς ἔξω παιδείας καὶ τῆς περί ταύτην σπουδῆς, δῶρον οὖσαν Θεοῦ, τῶν προφήταις καὶ ἀποστόλοις δεδομένων ὅμοιώς.

Εἶχε μέν οὕτω τά τῶν συγγραμμάτων αὐτῷ, καί τούτων οὐ μικρῷ χείρῳ διενοεῖτο καί συνεσκεύαζε, μέχρις οὗ πυθόμενος τάς ἡμετέρας πρός αὐτόν ἀντιρρήσεις ἐπί τοσοῦτον ἀπεδειλίασεν, ώς τά γράμματα οἱ ταῦτα συγκλεῖσαι σκόπει καί ώς σκανδάλων αἴτια καταλιπεῖν τε καί ἀφανίσαι παντάπασιν ἐπ' ἐκκλησίας ὅμολογῆσαι. Ὡς δέ διά τούς λόγους τούτους ἀφείθη καταδίκης δικαίας, ἐνέτυχε δέ καί τισι τῶν ἀντιλεγόντων ἡμετέρων βιβλίων πρός τά τοιαῦτα καί τό ἄφυκτον κατενόησε τῶν ἐλέγχων, τήν αἰσχύνην οὐ φέρων, καθίσας αὐθίς, τά μέν ἀπαλείφει τῶν οἰκείων γραμμάτων, τά δέ ἀμείβει, καί τό μέν τῆς ὄμφαλοψυχίας ὄνομα ἔξαλείφει παντάπασιν, ὄνομα μόνον ἐξεληλεγμένον, πράγματος ἐστερημένον καί κατά μηδενός ὑποκειμένου λέγεσθαι δυνάμενον, ὥσπερ ὁ τραγέλαφος καί ἵππανθρωπος καί ὅσα τῆς ψιλῆς ἐπινοίας ἐστίν. "Α δέ δαιμονιώδη πρότερον ἀπεφαίνετο, φυσικά προσαγορεύει νῦν, οὐκ οἶδα καί τοῦτο πῶς. Οἵς δ' ἐνέτυχε τῶν ἐμῶν, τά μέν ώς μηδ' ἵδων παραλείπει, μηδ' ἀντιβλέψαι πρός ἐκεῖνα τολμῶν, ἔστι δ' ἣ συκοφαντικῶς ἀμείψας, ἔπειτα κατ' ἐκείνων χωρεῖ, καί τοῦθ' οὕτω πράττων, αὐτός ώς συκοφαντούμενος ἀποδύρεται. (σελ. 266) Πιστεύει δέ ταῦτα οὐδέ τοῖς φίλοις ἔταίροις ἔαυτοῦ πᾶσιν, ἀλλ' ὀλίγοις πάνυ τῶν οἰκειοτάτων, ὃν εἰς ώς ἐμέ, διακομίσαι ταῦτα δίκαιον ἔγνω, παρ' ἔαυτοῦ τήν ἀπάτην φωράσας κάμε ἰκετεύσας ἐμαυτῷ καί τοῖς λόγοις χρήσασθαι, πρός ἔκαστον ἐν μέρει τῶν ὀχυρωμάτων τοῦ ψεύδους ἀντικαθισταμένω καί τό τῆς ἀληθείας φέγγος νόθοις διδασκαλίαις ἀνεπισκόπητον, ἐφ' ὅσον ἄρα δυναίμην, κατασκευάζοντι. Δεῖν οὖν κρίνας ὑπακούσαι τῇ καλῇ ἀξιώσει καί συνήγορον ἐμαυτόν αὐθίς τῆς ἀληθείας ποιῆσαι πρός δύναμιν, ἄρξομαι καί νῦν ἀπό τοῦ Περί λόγων ἐκείνω λόγου, καθάπερ καὶ πρότερον.

”Εστι δή αὐτῷ τό προοίμιον τοῦτο· «‘Ωσπερ ἐπί τῆς ὑγείας οὕτως ἔχει καί ἐπί τῆς φιλοσοφίας’ αὐτόθεν μέν γάρ δίδοται παρά Θεοῦ καί δί’ ἐπιμελείας εὑρίσκεται· καί ὥσπερ οὐκ ἄλλο μέν εἶδος ὑγείας δίδοται παρά τοῦ Θεοῦ, ἄλλο δέ διά τῆς ιατρικῆς παραγίνεται, ἀλλά τό αὐτό, οὕτω κάπι τῆς σοφίας’ δίδωσι δέ ήμιν ταύτην προφήταις καί ἀποστόλοις Θεός, δέδωκε δέ ήμιν τά τε διά τῶν θεουργῶν λόγια καί τά κατά φιλοσοφίαν μαθήματα, δί’ ὃν πάλιν τήν σοφίαν ζητοῦντες εὑρίσκομεν». Οὕπω ταῦτα πάνυ δεινά, καίπερ ἔξισάζοντος τά μακρῷ πάνυ καί δσον οὐκ ἄν εἴποι τις διαφέροντα· καί τά ἀνίατα γάρ ιάται Θεός καί νεκρούς ἐκ τάφων ἀνίστησι καί σοφία προφήταις καί ἀποστόλοις αὐτός ἐστιν ὁ τοῦ Πατρός λόγος, ή πρό αἰώνων σοφία, ως καί Παῦλος περὶ αὐτοῦ λέγει· «ὅς ἐγενήθη ήμιν σοφία ἀπό Θεοῦ». Ή δ’ ἐκ τῶν ἔξω μαθημάτων σοφία καί ἡ παρ’ ιατρῶν προσγινομένη ὑγίεια, παρά τοσοῦτον οὐκ ἐστιν ἐκείναις ταύτο, παρ’ δσον Ἑλλήνων προφήται διενηρόχασι, καί Γαληνῶν καί Ἰπποκρατῶν οἱ τοῦ Χριστοῦ μαθηταί, εἰ δέ βούλει καί Χριστός αὐτός, ὁ Ἰησοῦς δι’ ήμας κληθῆναι καταδεξάμενος. Ἰσον τοίνυν ἔμοιγε δοκεῖ ταύτα τε λέγειν ταύτα καί πυγολαμπίδι παραπλήσιον εἴναι τόν ἥλιον, ἐπειδήπερ ἀμφω φῶς ἐπ’ ἀέρος δεικνύουσιν.

(σελ. 268) Ἀλλά «τά τῶν θεουργῶν», φησί, «λόγις καί ἡ ἐν τούτοις σοφία τῇ παρά τῶν ἔξω μαθημάτων φιλοσοφίᾳ πρός ἔνα σκοπόν ὅρᾳ καί τό αὐτό κέκτηται τέλος, τήν τῆς ἀληθείας εὔρεσιν. Μία γάρ ἡ διά πάντων ἀλήθεια, τοῖς μέν ἀποστόλοις ἀμέσως ἐκ Θεοῦ δοθεῖσα τήν ἀρχήν, παρ’ ἡμῶν δέ δι’ ἐπιμελείας εὑρίσκομένη· πρός δή ταύτην τήν θεόθεν τοῖς ἀποστόλοις δεδομένην ἀλήθειαν καί παρ’ ἔαυτῶν πέφυκε τά κατά φιλοσοφίαν μαθήματα κάπι τάς ἀνθλους ἀρχετυπίας ἀνάγεσθαι τῶν ἱερῶν συμβόλων ἀπλανῶς τά μέγιστα συμβάλλεται». Τίς ταῦτ’ ἀκούων οὐ νεμεσήσει τῶν εὗ φρονούντων καί τό διάφορον αὐτῶν δσον ἐπισταμένων, δτι καί συντάττεται γοῦν δλως ἡ θεουργική σοφία τοῦ Πνεύματος τῇ παρά τῶν ἔξω μαθημάτων φιλοσοφίᾳ, καί ταῦτα παρά τῶν ταύτα φρονεῖν δοκούντων ήμιν καί τάς ἀντιρρήσεις αἰτιωμένων ως πρός ὁμόφρονας; Οὐχ ἡ μέν «ἄγονός τε καί ἄκαρπος», κατά τόν Νύσσης θεηγόρον Γρηγόριον, μηδέν δοῦσα τῶν μακρῶν ὡδίων καρπόν, μηδ’ εἰς τό φῶς τῆς θεογνωσίας προάγουσα, ἡ δέ τοῦ Πνεύματος γονιμωτάτη τε καί πολύτεκνος, οὐ σύνδυο καί σύντρεις, κατά τά πολυτόκα τῶν ζώων, πεφυκυῖα τίκτειν, ἀλλ’ δλας χιλιάδας εἰσάπαξ ἀναγεννῶσα κάκ τοῦ δεινοῦ σκότους, εἰς τό θαυμαστόν τοῦ Θεοῦ μετατιθεῖσα φῶς, ως ἐκ τῶν Ἀποστολικῶν πράξεως ἐδιδάχθημεν; Ὁ καί ὁ προφήτης προϊδών καί τοῦ θαύματος γεγονώς δλος ἔλεγεν· «εἰ ὡδινεν ἡ γῆ αἴφνης, εἰ ἐτέχθη ἔθνος εἰσάπαξ;». Οὐχί τῇ μέν ἀμφισβήτησιμον ἔνεστι τάληθές καί τῷ ψεύδει συμμιγές, διό καί ἀεί ἐντιλέγεσθαι πέφυκεν, ως καί οἱ καθηγεμόνες αὐτῆς συμμαρτυρήσαιεν ἄν, τῇ δέ ούδεις, κατά τήν θεοπεσίαν τοῦ εὐαγγελίου φωνήν, ἀντιστῆναι δύναται, σαφές καί τοῦ ἐναντίου παντάπασιν ἄμικτον προβαλλομένη τό ἀληθές; Οὐχί ταύτης μέν τῆς τῶν θείων λογίων σοφίας τό (σελ. 270) ἀληθές ἀναγκαῖον ήμιν ἐστι καί λυσιτελές καί σωτήριον, ἐκείνης δέ τῆς ἔξωθεν προσγινομένης οὐκ ἀναγκαῖον, ούδε σωτήριον; Ὅθεν δείκνυται καί διπλοῦν εἴναι τό εἶδος τῆς ἀληθείας, ὃν τό μέν τέλος ἐστί τῆς θεοπνεύστου διδασκαλίας, τό δέ μή ἀναγκαῖον μηδέ σωτήριον ζητεῖ μέν ἡ ἔξω φιλοσοφία, ἐπιτυγχάνει δέ ἥττον. Πῶς οὖν δι’ ἀμφοτέρων τούτων μίαν εὑρίσκομεν τήν ἀλήθειαν;

Ἀλλά καί ἡμεῖς ἐπί τήν τῶν ἀναγκαίων ζήτησιν τό ἔξεταστικόν μεταφέροντες τῆς τῶν ἔξω μαθημάτων φιλοσοφίας καί πρός τήν τῶν λογίων σαφήνειαν ἐστιν οῖς τῆς ἐκεῖθεν παιδείας χρώμενοι ρᾶστ’ ἄν ἐκτραπείημεν τοῦ ὄρθοῦ, μή τήν μόνην

οῦσαν κλεῖν τῶν ἱερῶν γραφῶν ἔχοντες, τίν χάριν τοῦ Πνεύματος, καὶ αὐτοῖς τοῖς θεοπνεύστοις λογίοις μή ποδηγούμενοι. Δῆλον γοῦν ὡς ἐντεῦθεν κάκεῖνα πρός τὸ λυσιτελοῦν μεταποιεῖται τε καί μετατάττεται ἀνενδεής μέν γάρ ἡ σοφία τοῦ Πνεύματος, ἐν δέ τῷ ὄντως ἀγαθῷ καί τῷ μή ὄντως ἀγαθόν ἀγαθύνεται, κατά τὴν τοῦ πυρός τε καί φωτός φύσιν, ὡς ἐν ἀμυδρῷ τύπῳ, πυρώδῃ καί φωτοειδῇ δεικνῦσαν τὰ πλησιάσαντα. Πῶς οὖν ἐν εἴδος σοφίας ἐκ τῶν ἱερῶν διδαγμάτων καί τῶν ἑλληνικῶν μαθημάτων ἡμῖν προσγενήσεται καί τῇ ἀποστολικῇ σοφίᾳ ταύτον, ἥτις ἐν βραχεῖ διαλαμψασα τότε, περιέσχε τῆς οἰκουμένης τά πέρατα, τούς μέν ἔξω σοφούς ἀσόφους ἐλέγχασα, τούς δέ ἰδιώτας τῆς ἰδιωτείας ἐκείνης οὐκ ἀπαλλάξασα, σοφούς δέ καί ἰδιώτας ἐκ τῆς ἀθέου πλάνης μεταθεῖσα πρός τὴν εὐσέβειαν; Πῶς οὖν μία ἡ διά τούτων ἀλήθεια; Γνοίη δ' ἂν τις σαφῶς τὴν ἀτοπίαν τῶν τοιούτων ρημάτων, εἰ καί κατά τούς πατέρας τά μαθήματα ταῦτα προσαγορεύσας, εἴτα πειρῶτο συνάπτειν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Πνεύματος καί τῷ καταλόγῳ τῶν κατά ταύτην θείων δώρων ἐγκρίνειν, φάσκων «ἐδωρήσατο ἡμῖν ὁ Θεός τὴν θεόπνευστον διδασκαλίαν καί τὴν (σελ. 272) πολυάσχολον ματαιότητα, ἵνα διά τούτων τὴν τῶν προφητῶν καί ἀποστόλων σοφίαν κτησώμεθα». Τίς κοινωνία θεοπνεύστῳ διδασκαλίᾳ πρός ματαιότητας; Τί δέ μέλει τῇ θεουργικῇ σοφίᾳ πάσης τῆς ἐν ἀστράσιν ἀληθείας; Καίτοι ὁ φιλόσοφος, οὐ ταύτην τὴν ἀλήθειαν ἀπολεξάμενος εἴτα τοῖς πνευματικοῖς καί θείοις ὄντως συνηψε δώροις, ἀλλά τά κατά φιλοσοφίαν μαθήματα, περιττήν τὴν τῶν πονηρῶν δογμάτων ἀκροβυστίαν, ὡς εἰπεῖν, περικείμενα.

Τό μέντοι πρός τὴν τῶν ὄντων γνῶσιν εἰσάγειν αὐτόθεν τὴν ἔξω φιλοσοφίαν ἵσως οὐ τελέως ψευδές, ὑπό τι γάρ ἄν εἴη ἀληθές, ἀλλ' οὐ τοῦτο ἐστιν ἡ τῶν ὄντων γνῶσις καί ἡ σοφία, ἥν ὁ Θεός προφήταις καί ἀποστόλοις ἀμέσως δέδωκε. Πνεῦμα γάρ ἄγιον ἐκείνην Πνεύματος δέ ἄγιον μετόχους Αἰγυπτίους καί Χαλδαίους καί «Ἐλληνας οὐδέπω καί τήμερον ἀκηκόαμεν» καί «Πνεῦμα μέν ἄγιον παιδείας» λογισμῶν καί πράξεων ὑπαιτίων μακράν ἀπώκισται καί «οὕτε εἰς κακότεχνον ψυχήν εἰσελεύσεται» κατά τό γεγραμμένον «οὕτε ἐν σώματι κατοικήσει κατάχρεω ἀμαρτίας». Τῆς δέ τῶν κατά φιλοσοφίαν μαθημάτων γνώσεως καί ἡ τοῦ Ἀριστοτέλους παντός μᾶλλον ἔξικετο ψυχή, ὃν κακότεχνον οἱ θεηγόροι προσεῖπον· τί δέ αὐτῷ καί τῆς τοῦ σώματος ἀγνείας τεκμήριον ἔχοι τις ἄν εἰπεῖν; Ἄλλα κάν τῷ πλατωνικῷ σώματι ἡ τῶν μαθημάτων γνῶσις ἐνώκει, ὃς μητρί καί θυγατράσιν ἐκείνης συνώκει δυσί· καί τῶν προφητικῶν δέ καί ἀποστολικῶν λογίων εἴ τις ἔξ ἐπιμελείας τὴν γνῶσιν κτήσαιτο, τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ τὴν ἐκείνων ἔχειν σοφίαν, ὅπόσον ὀφθαλμός ἥλιος ἡ σελήνη τελέσαι, τῶν ἀκτίνων ἥλιου τε καί σελήνης μεταλαχών· διό τά τῶν προφητῶν εἰδότες προφῆται τυγχάνομεν ὄντες οὐδαμῶς. Καί ἡ μέν ἀποστολική σοφία ἔξ ὀλίγων τῶν κεκτημένων ἐν βραχεῖ χρόνῳ κόσμον (σελ. 274) ὅλον ὑψοῦ πρός οὐρανόν ἥρε τοῖς τοῦ εὐαγγελίου περιβαλοῦσα δεσμοῖς, νῦν δ' εἰς ἐν συνελθόντες ὅσοι νῦν εἰσὶ σοφοί, κάν ἐπί πλεῖστον διακαρτερήσωσι σπουδάζοντες, οὐδέ κόσμου μικρόν τι μέρος τοῦ βυθοῦ τῆς ἀσεβείας ἀνασπάσθε δυνηθεῖν ἄν.

Ἄλλ' οὐδ' ἡ παρά τῶν λογίων ἡμῖν προσγινομένη γνῶσις, καίτοι πλεῖστον ἀποδέουσα τῆς τῶν συγγραψαμένων ἐκεῖνα σοφίας, τῇ παρά τῶν ἔξω μαθημάτων χορηγούμενη γνώσει ταύτον ἄν εἴη. Διό καί περί γενέσεως καί συστάσεως, λύσεώς τε καί μεταποιήσεως, ἀξίας τε τῆς προσηκούσης ἐκάστῳ τῶν ὄντων καί τῶν ἄλλων μεταξύ μικροῦ πάντων πρός τὴν ἔξω σοφίαν διαφερόμεθα. Καί τῆς μέν θείας σοφίας τό πλεῖστον εἰς τοῦτο τείνει, γνῶναι τί τό θέλημα τοῦ Θεοῦ, τό ἀγαθόν καί τέλειον καί εὐάρεστον, ὃ ζητεῖν τοσοῦτον ἀπέχει τά κατά τὴν ἔξω φιλοσοφίαν μαθήματα,

όπόσον οί πεφυκότες ἀεί πρός γῆν νεύειν χοῖροι τήν ἀστέρων εὔκοσμον εἰδέναι θέσιν. Ὁ δέ ζητητικός τοῦ θείου θελήματος καί τοῦτ' ἐγνωκώς ἐφ' ἐκάστου τῶν ὄντων, τίνος ἔνεκα παρά τοῦ δημιουργοῦ τῶν ὄλων προήχθη, καί κατά τήν θείαν ταυτηνὶ βούλησιν αὐτοῖς χρώμενος, οὗτός ἐστιν ὁ τούς αἰτιώδεις λόγους τῶν ὄντων εἰδώς, οὗτός ἐστιν ὁ τήν γνῶσιν ἔχων τῶν ὄντων, οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθής φιλόσοφος καί τέλειος ἄνθρωπος, κατά τό σολομώντειον ἔπος, «τόν Θεόν φοβοῦ καί τάς ἐντολάς αὐτοῦ φύλασσε, ὅτι τοῦτο πᾶς ἄνθρωπος». Οὗτος δή σοφίαν ἔχει τήν ἀναμφίλεκτον – μαρτυρεῖ γάρ αὐτοῦ τό φρονεῖν ὁ βίος –, ὃς ἀντιλογίαν οὐ παραδέχεται καί αὐτός ἐν ἑαυτῷ τό μαρτύριον ἔχει τῆς συνειδήσεως, πρός δέ τούτῳ καί τήν ἄνωθεν ψῆφον διά τῆς μυστικῆς ἐπιδημίας τε καί ἐμφανείας τοῦ Πνεύματος.

‘Ο δ’ ἐκ τῆς ἔξω σοφίας τό φρονεῖν συνειλοχώς, εἴ τινος καί μετέσχηκεν ἀληθοῦς, λόγω μόνον τάς πίστεις πρός λόγον, ώς λόγος, ἀεί παλαίοντι, παρεχόμενος ἀβεβαίου (σελ. 276) σοφίας ἐπιγνώμων καθέστηκεν, ἐστιν δὲ μηδ' ἑαυτῷ συνάδων, μᾶλλον μέν οὖν μέγα φρονῶν καί φιλοτιμούμενος, εἰ τάναντίας δύναιτο λέγων πείθειν περί τοῦ αὐτοῦ πράγματος· οὕτως ἔχει τε καί παρέχει γνώμην ἀστατόν τε καί εὐμετάβολον, τό μεταβατικόν καί μεριστόν τοῦ φρονοῦντος τῆς ψυχῆς ἀχρειοῦσαν, ὥστ' οὐδ' ἀκριβῶς ἄν εἴη λογικός ὁ τοιοῦτος, πόσω γε μᾶλλον οὐ νοερός. Τίς οὖν μηχανή τόν ἐκ τοιαύτης διανοίας ὀρμώμενον τάς ἀύλους ἀρχετυπίας τῶν ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίᾳ θείων ἐποπτεύειν συμβόλων, ώς ὁ τῶν ἐλληνικῶν μαθημάτων γενναῖος οὗτος ὑπασπιστής ἔξηγειται; ‘Ο δέ τό τοῦ Θεοῦ θέλημα ζητῶν καί ποιῶν ἐκεῖνο φιλόσοφος, λόγον ἔχων ἔμπρακτον καί πρᾶξιν ἐλλόγιμον, δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων τό ἀπλανές τοῦ μεταβατικοῦ τῶν οίκείων νοήσεων ἀποδείκνυσι καί ώς λογικός ὡν ἥδη τελέως καί πρός τό ἐνοειδές τῶν ἀρχετύπων ἀπό τῶν μεριστῶν ἰερῶν συμβόλων ἀνάγεσθαι δύναται, τελειῶν δι' ἑαυτοῦ νοητῶς τά προκείμενα καί αὐτός δι' αὐτῶν μυστικῶς τελειούμενος· ὃς ἔσθ' δέ τε καί τῆς ὑπερτελοῦς θέας καί ἀναβάσεως διά τῆς πνευματικῆς ἐπιτυγχάνει προσευχῆς.

Ἄρ' ἄν ἔχοι τις ἔτι λέγειν ώς ἡν ἀμέσως προφήταις καί ἀποστόλοις γνῶσιν τῶν ὄντων Θεός ἔδωκε, ταύτην ἡμεῖς διά τῶν ἔξω μαθημάτων εύρισκομεν; Οὐ μήν ἀλλ' ἐπεί τῶν ἐν ἡμῖν ἀριστον ἡ γνῶσις τῶν ὄντων, εἰσάγει δέ δι' ἑαυτῶν πρός ταύτην τά κατά φιλοσοφίαν μαθήματα, καί ἡ μέν ἱερά Γραφή σύμβολα προτίθεται ταύτης, ἀνάγει δέ πρός τάς ἀύλους ἀρχετυπίας τά κατά φιλοσοφίαν μαθήματα, ώς ὁ φιλόσοφος λέγει, ἄριστα μέν ἡμῖν μαθημάτων ταῦτα, τοσοῦτο δέ κρείττω τῆς θείας Γραφῆς, ὅπόσον συμβόλων ἡ τῶν ἀρχετύπων ἀλήθεια· εἰ δέ μή κρείττω ταύτης, ἐξ ἀνάγκης οὐδ' ἥττω, τῶν ἐν ἡμῖν ἀριστον τῆς γνώσεως οὕσης· τῶν γάρ εἰσαγόντων εἰς ταύτην καί ἀναγόντων, τί ποτ' ἄρ' ἄλλο μεῖζον δράσειν ἄν; “Ἐστιν ἄρα τι τῶν ἐκ τῆς θεοπνεύστου (σελ. 178) Γραφῆς ἡμῖν προσγινομένων τῆς τῶν ὄντων γνώσεως ἀσυγκρίτως κρείττον, δι' ὅ τά θεουργικά λόγια τῆς φιλοσοφίας ἐκείνης ἀσυγκρίτως ὑπάρχει κρείττω, πρός τό τῆς γνώσεως ἐκεῖνο κρείττον μήτ' εἰσαγόντων μήτ' ἀναγόντων παρ' ἑαυτῶν τῶν κατ' αὐτήν μαθημάτων. Ιατρική δέ καί Θεός, πῶς τήν αὐτήν παρέχει ὑγίειαν, εἰ μή τις ἐπί πολλοστημορίου τοῦτ' εἴποι ταύτης; Οὐδέ γάρ ἐκεῖνο συνιδεῖν ἵσχυσεν ὁ φιλόσοφος, ώς τῆς μέν παρά Θεοῦ ιατρείας τε καί σοφίας ἐπί τήν ψυχήν βλέπει τό πλέον, τά δ' ἔξ ἀνθρώπων εύρήματα ταῦτα, τῷ σώματι μόνῳ μικράν ἐπενεγκόντα τήν θεραπείαν, ἀπρακτοῦσιν ἔπειτα, διαλύσαντος τοῦ θανάτου τό ὑποκείμενον.

‘Αλλ’ ἐκεῖνος ταύτη τάληθές ἔχειν ἀποφηνάμενος, «εἰσί», φησίν, «οἵ πρός ταῦτα ἀμφισβητοῦσιν ἡμῖν· ἔνιοι μέν γάρ τήν τῶν λογίων ἀνάγνωσιν σύγχυσιν οἴονται, οἱ δέ τά κατά φιλοσοφίαν μαθήματα καί πᾶσαν τήν περί λόγους διατριβήν μηδαμῶς

εῖναι δόσιν Θεοῦ». Ὁρᾶς ἀνακεκαλυμμένας τάς συκοφαντίας προβεβλημένας; Τούτων γάρ τὸ μέν κατά τῶν ἡσυχαζόντων λέγει, τὸ δέ κατά τῶν λόγων τῶν ἡμετέρων. Ἀλλά τῶν μέν ἐφ' ἡμῶν ἡσυχαζόντων λέγει, τὸ δέ κατά τῶν λόγων τῶν ἡμετέρων. Ἀλλά τῶν μέν ἐφ' ἡμῶν ἡσυχαζόντων οὐδένα ἔγνωμεν ὃς τοῖς λογίοις οὐ προσανέχει, γράμματα μεμαθηκώς, καὶ τούς μή γράμματα εἰδότας ἵδιοι τις ἄν βίβλους ἄλλας ἐμψύχους ἀπό στήθους τά πλείονα τῶν λογίων εὐφυῶς ἀπαγγέλοντας. Ἐπεί τοίνυν οὗτοι σαφῶς τοιοῦτοι, πρός τούς πατέρας τείνειν ἔοικεν δὲ λόγος αὐτῷ δὲ μέν γάρ αὐτῶν, φησί, «κόπους καί μή δέλτους», δέ «τοῦ ἐν πολλοῖς φύλλοις ἀναγινώσκοντος ψιλῶς ψιλοῦται ἡ καρδία», καὶ ἔτερος «μοναχός διά γνῶσιν καί μή διά κατάνυξιν ἀναγινώσκων οἴησιν κτᾶται». Εἴτε τοίνυν πρός τούτους εἴτε πρός ἐκείνους δὲ λόγος, συκοφαντία σαφῆς. Οὐ γάρ ἐπί διαβολῇ τῆς ἰερᾶς Γραφῆς (σελ. 280) τοιαῦτ’ ἄττα παρ’ ἐκείνων εἴρηται· τήν πρᾶξιν δέ εἰδότες, ἀλλ’ οὐ τήν γνῶσιν σώζουσαν, καὶ τοῦ ἀποστόλου πυθόμενοι μή τούς ἀκροατάς τοῦ νόμου, τούς δέ ποιητάς σωθήσεσθαι λέγοντος, ἐπί τοῦτο καί αὐτοί τούς πυθμένους διά τῶν τοιούτων λόγων προτρέπονται.

Κάγω δέ εἰπόν διατελῶ μεμνημένος, μετά τό «διελεῖν καί διαρρίψαι» πᾶν δὲ τι τῆς θύραθεν σοφίας μυθῶδες καὶ κακόδοξον, ώς ἡ ἐκ τῆς ἔξω παιδείας γνῶσις «πνευματικόν μέν δῶρον οὐδ’ οὕτως ἄν κληθείη, φυσικόν δέ, διά τῆς φύσεως δεδομένον ἡμῖν παρά Θεοῦ καὶ μελέτῃ πρός ἐπίδοσιν ἀγόμενον, δὲ καὶ τεκμήριον ἐναργές ώς φυσικόν, ἀλλ’ οὐ πνευματικόν ἐστι δῶρον, τό μή μελέτης ἄνευ μηδενί τῶν ἀπάντων παραγίνεσθαι». Θεοῦ γάρ κυρίως δῶρον ἐν ἀγίῳ Πνεύματι δεδομένον, ἀλλ’ οὐ φυσικόν, ἡ καθ’ ἡμᾶς θεοσοφία, ἡ κανάλιεῦσιν ἄνωθεν ἐπιπτῇ, βροντῆς νίούς ἀπεργάζεται». Καθάπερ γάρ «τοῦ Κυρίου μέν ἐστιν ἡ γῆ καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ», δύλιγοι δέ οἱ τοῦ Θεοῦ, εἰ καὶ πάντες πλάσματα τόν αὐτόν δήπου τρόπον καὶ Θεός μέν ἐστιν δὲ παρέχων ἀνθρώπῳ γνῶσιν, δύλιγοι δέ εἰσιν οἱ τήν σοφίαν κτησάμενοι τοῦ Πνεύματος, εἰ καὶ πάντες ὑπ’ αὐτοῦ φύσει λογικοί καὶ ἐπιστήμης δεκτικοί γεγόνασιν. Ἀρ’ οὖν οὐ συκοφαντεῖ περιφανῶς τόν λέγοντα φυσικόν δῶρον δὲ λέγων μηδεμῶς εἶναι λέγειν δόσιν Θεοῦ; Τίνος γάρ ἡ φύσις δόμα; Οὐχί τοῦ Θεοῦ; Τίνος οὖν οὐδαμῶς ἐκ Θεοῦ λέγει, δὲ διά τῆς φύσεως φησιν ἐκ Θεοῦ δεδομένον;

Ἀλλ’ ἐκεῖνος ἔπειτα πειρᾶται δεῖξαι, μᾶλλον δέ ἀποδείκτως ἀποφαίνεται, ώς αὐτός μέν τῷ μεγάλῳ Διονυσίῳ δόμιλογεῖ, ἡμεῖς δ’ οὐ. Καί ἡ συκοφαντία εὐθύς ἐγγύς, παριστῶσα αὐτῷ ἄττα παραστῆσαι οὐδαμῶς ἴσχυσε· «διά τοῦτο γάρ οὐχ δόμιλογεῖς», φησί, «τῷ θείῳ Διονυσίῳ, ἐπειδή τήν φιλοσοφίαν ἐκ δαιμόνων τε φανῆναι καὶ εἰς δαίμονας (σελ. 282) φέρειν διισχυρίζῃ». Μετά τοῦτο δ’ αὐθίς, ὥσπερ ἐπιλαθόμενος αὐτός ἔαυτοῦ, «περί τῆς φιλοσοφίας ταύτης», φησίν, «ἡν αὐτοί πρεσβεύομεν, τάς αὐτάς ἡμῖν ἀφῆκας φωνάς». Πῶς ἄν τις μᾶλλον δείξειεν ἔαυτῷ ἀντικείμενος ὅν; Ἀλλ’ ἐκεῖνο πόθεν ἔχεις λαβών, ώς ἐκ δαιμόνων φανῆναι καὶ εἰς δαίμονας φέρειν τήν φιλοσοφίαν διισχυρίζομαι; «὾τι», φησί, «τῶν Ἑλλήνων τούς ἄκρους παράγεις λέγοντας ἀριδήλως ἐκ δαιμόνων ἐπιπνοίας τήν γνῶσιν δέξασθαι». Τί οὖν δία τούτου συμπεραίνομεν ἐκεῖ; Βούλει προθῶμεν αὐτά τά ρήματα; Ἀρ’ οὖν «Θεοῦ σοφίαν ἐροῦμεν ἔχεις τούς τοιαῦτα περί σφῶν αὐτῶν λέγοντας; Οὐχί, ἔως ἄν ἡμῶν αὐτῶν ὥμεν καὶ τῆς ὄντως σοφίας θεραπευταί, ἢτις εἰς κακότεχνον καὶ δαίμοσι φίλην οὐκ εἰσέρχεται ψυχήν κανένα εἰσελθοῦσα φθάσῃ, μεταβαλούσης ἐπί τό χεῖρον, ἀφίπταται· Πνεῦμα γάρ ἄγιον παιδείας ἐπαναστήσεται ἀπό λογισμῶν ἀσυνέτων, κατά Σολομῶντα τόν Θεοῦ σοφίαν εύμοιρηκότα καὶ περί αὐτῆς συγγραψάμενον. Τί δέ ἀσυνετώτερον τῶν μέγα φρονούντων ἐπί τῷ δαίμοσι

τελεῖσθαι καί προσμαρτυρούντων ἐκείνοις τήν χορηγίαν τῆς σφετέρας αὐτῶν σοφίας; Οὐ γάρ περί φοιλοσοφίας ἀπλῶς λέγομεν ἄττα λέγομεν νῦν, ἀλλά περί τῆς τῶν τοιούτων φιλοσοφίας εἰ γάρ καί κατά Παῦλον οὐ δύναται τις ποτήριον Κυρίου πίνειν καί ποτήριον δαιμονίων, πῶς ἂν δυνηθεί τις Θεοῦ σοφίαν ἔχειν καί ὑπό δαιμόνων ἐμπνεῖσθαι;». Τί οὖν ἐστιν ὁ φαμεν; Τούς ἐκ δαιμόνων τήν ἔαυτῶν σοφίαν εἰπόντας δαιμονιώδεις παρά τοῦτο σοφούς εἶναι ἀποφαινόμεθα. Σύ δέ δι' ὅ τῶν εἰρηκότων κατεψηφισάμεθα, τοῦθ' ἡμῖν προφέρεις. Δέδοικα μή καί σοῦ τῇ γλώττῃ βάσκανός τις δαιμῶν τὸ συκοφαντεῖν ἐνηχεῖ. Δαιμονιώδη μέν οὖν ἡμεῖς τήν τῶν ἀσεβῶν σοφίαν διά τάς ἐν αὐτῇ κακοδοξίας προσείπομεν, Γρηγόριος δέ ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος (σελ. 284) πλάσματα τοῦ πονηροῦ τούς κακοδόξους ὡνόμασεν· ἄρ' οὖν ἐκ τοῦ πονηροῦ τήν γένεσιν ἐσχηκέναι τούτους ἐδόξαζεν; Οὕμενουν, ἀλλ' αὐτῶν τήν πονηράν δόξαν διασύρει διά τοῦ τοιούτου προσρήματος. Φανερόν οὖν οὐδέν ἡττον, ὅτι μή καί μᾶλλον, ὡς καὶ ἡμεῖς τήν πονηράν χρῆσιν οὐκ ἐπαινοῦμεν, ἀλλ' οὐκ αὐτό τό πρᾶγμα κακίζομεν.

Συνείρει δέ τούτοις ἐφεξῆς καί δευτέραν συκοφαντίαν ὅμοίαν, ἐκ δαιμόνων εἴναι με λέγων καί τήν ἀστρονομικήν μέθοδον, ἐπειδήπερ ἐκ τῶν αὐτῶν τά αὐτά, τῶν τε φιλοσόφων ἐκείνων καί τῶν ἀστρονόμων, καταψηφίζομαι. Καί πολλά ταύτην ἐγκωμιάσας αὐτός, εἰθ' ὡς ἀκούσας «εἰκονογνώστης» βαρέως ἥνεγκεν, ὥσπερ ἂν οὐκ αὐτός ὃν ὁ πρότερος τῷ τῆς ἐκκλησίας ἀκριβεστέρῳ μέρει, καθάπερ αἱρεσιώταις, καινήν καί δεινήν ἐπωνυμίαν πρός διαβολήν ἐπιθείς. Ἀλλ' οὐ πολύ τό ἐν μέσῳ, καί μεταβαλών περί ταυτησί φησι τῆς ὕβρεως δυσχεραίνειν οὐκ ἄξιον, ὡς Χριστοῦ μαθητής, οὐδέ τοῖς ἵσοις ἀμείβεσθαι τῆς ἐντολῆς μεμνημένος, ὁ πολλαπλασίως ἀνθυπενεγκών καί ἀκρατῶς πάσῃ καθ' ἡμῶν κεχρημένος διαβολῆς. Καίτοι τείνει μέν ήμιν τά πρότερα τῶν συγγραμμάτων πρός ἐκείνον οὐδαμῶς, πρός δέ τά ὑπό τῆς φήμης θρυλούμενα καί πρός τούς λόγους ἀντεπεξάγω τόν λόγον, οὐ πρός τόν λέγοντα· καί τοσοῦτον ἀπέχω συκοφαντίας χρῆσθαι περί τούς ἐκείνου λόγους, ὥσπερ ἐκείνος περί τούς ἡμετέρους, ὥστε καί τά χείρω τῶν ὑπ' ἐκείνου λεγομένων παρῆκα. Τό δέ μεῖζον ὡς οὐχ ὑπέρ ἐμαυτοῦ γράφω, ἀλλ' ὑπέρ τῶν ἐπηρεαζομένων ἀπλουστέρων ἀδελφῶν, τό βάρος ἐκείνων αὐτός βαστάσας κατά τήν ἀποστολικήν ἐντολήν. Ἐκείνος δ' ὑπέρ ἐαυτοῦ γράφει καί πρός ἐμέ σαφῶς ἀποτείνεται καί, τῶν ἐμῶν ρητῶν ἔστιν ἡ φανερῶς προβαλλόμενος, πολὺς γίνεται διαστρέφων καί ἀντικείμενος. Τό δέ (σελ.286) χεῖρον ὅτι αὐτός τῆς ἐπηρείας ταύτης καί ἄρξας καί ἀμυνόμενος, εἰθ' ὡς μήτ' ἄρξαντα μήτ' ἀμυνόμενον δικαιοῖ αὐτός ἐαυτόν ὡς Χριστοῦ μαθητήν, «ὅς λοιδορούμενος οὐκ ἀντελοιδόρει, πάσχων οὐκ ἡπείλει, παρεδίδου δέ τῷ κρίνοντι δικαίως».

Ἄλλα γάρ ὥσπερ ἀναβαθμοῖς κακῶν χρώμενος, ἐπί τά χείρω προκόπτει καί κατά τῶν ἀγίων χωρεῖ, νῦν μέν ἀναίδην ἀντιλέγων αὐτός αὐτοῖς, νῦν δ' ἀντιλέγοντας ἔαυτοῖς καί ἀλλήλοις ἐλέγχων, ἔστι δ' οὗ καί τάς αὐτῶν ρήσεις παραχαράττων καί προβαλλόμενος. Τοῦ γάρ σοφοῦ τά θεῖα Γρηγορίου τοῦ Νύσσης οὐχ ὅμοίαν τήν διαγωγήν εἴναι λέγοντος ἐν τῷ μέλλοντι τοῦ τε διά πάσης ἀρετῆς ἥκοντος καί τοῦ μηδὲ ὅλως μετεσχηκότος τοῦ βίου, τῷ νήπιον ἐντεῦθεν ἐκεῖσε μεταχωρῆσαι πρός ὥρας ἀναρπαθέν («ὁ μέν γάρ διά πάσης» φησίν, «αἰσθήσεως καί παντοίας παιδεύσεως ἔγνω καί εὐηρέστησε Θεόν, τό δέ ἀγύμναστον καί ἀτριβές τήν διάνοιαν διῆλθε τόν βίον»), αὐτό τό διά παιδεύσεώς τε καί τῶν μαθημάτων ὡφεληθῆναι τίνα δ σοφός οὗτος ὡήθη ἔρμαιον εύρειν κατά τε τῶν τοῦ μεγάλου Βασιλείου καί τῶν λόγων τῶν ἡμετέρων. Τοῦ γάρ μεγάλου Βασιλείου πρός μαρτυρίαν ὑπ' ἐμοῦ παρηγμένου καί ματαίαν λέγοντος γεωμετρίαν τε καί τήν ἐπί τῇ γεωμετρίᾳ σχολήν,

ήν εξεῦρον Αἰγύπτιοι, σχήματά τε καίσκιάς καί μετεωρολογίαν τήν παρά τῶν Χαλδαίων τετιμημένην, αὐτός ἀντιτίθησιν ὡς μή ἀδελφά φρονοῦντα τούτῳ τὸν ἀδελφόν, καί σύν ἐκείνῳ καί πρός ἐμέ ἀντιλέγοντα. Πρός δὲ τις εἶπεν· ὡς θαυμάσιε, διά πάσης ἀρετῆς ἥκων κάκ τῶν ματαίων ὡφέληται, ὡς καί Γρηγόριος φησίν ἐκ τῆς δεισιδαίμονος πλάνης ἐν Ἀθήναις ὡφεληθῆναι, «καταγελάσας δαιμόνων, οὗ θαυμάζονται δαίμονες». Εἴ τις οὖν βλαβεράν τήν δεισιδαιμονίαν ἔρει, οὐ τοῦτο ἀντιλέγειν ἔρεις τῷ μεγάλῳ; Πάντως ἥκιστα φαίης, εἰ μή καί (σελ. 288) δεισιδαίμονων ἐθέλεις εῖναι. Τόν αὐτόν ἄρα τρόπον οὐδέ τῷ λέγοντι καί παρά γεωμετρίας καί τῶν ἄλλων μαθημάτων ὅνησιν εῖναι τινα γενέσθαι τῷ διά πάσης ἀρετῆς ἥκοντι διά λέγων ἐκείνην ματαίαν καί βλαβεράν ἀντιλέγει. Συνεργεῖ γάρ τό κακόν τῷ ἀγαθῷ προαιρέσει οὐ καλῇ καί σάρξ ὄφεως τροφή γίνεται σωτήριος, ἀλλά θανατωθέντος αὐτοῦ καί μετασκευασθέντος μεγαλοτέχνου μεθόδοις ιατρικῆς. Οὐδέ γάρ ἐπ' ἐκείνων οἱ ἐξευρόντες Αἰγύπτιοι καί οἱ τετιμηκότες Χαλδαῖοι ὡς πρός θεογνωσίαν λυσιτελούσας γεωμετρίαν τε καί ἀστρονομίαν ἐξεῦρόν τε καί ἐτίμησαν, ἀλλ' οἵον τι δεινόν διατείχισμα μέσον Θεοῦ καί ἀνθρώπων ἀνήγειραν καί διά τῶν μαθημάτων σεμνολογήσαντες ἀνήγαγον μὲν πρός ἀστέρας τό παρ' ἀνθρώπων τῷ θεῷ ὁφειλόμενον σέβας, κατέσπασαν δέ τήν αἰτίαν τῶν τε ὅντων καί γινομένων ἀπό τοῦ Θεοῦ ἐπί ταῦτα.

‘Ορᾶς ὅπως ὄφις νοητός, τό γε εἰς ἐκείνους ἥκον, ταυτί τά μαθήματα χωρίζοντα τοῦ Θεοῦ δι’ ἀπάτης τόν ἀνθρωπον; Εἰ δ’ ὁ διά πάσης ἀρετῆς ἥκων καί δι’ αὐτῶν ὕνατο, ἀλλά καθελών τε καί διελών καί συσκευασάμενος καί σύν λόγῳ χρησάμενος, ὡς αὐτός εἰσηγοῦμαι πρός ὅν ἀντιλέγειν κακῶς προήρησαι, πρός δέ μηδ’ ἐν τῇ τῶν ματαίων ἐρεύνῃ καταγηράσας, ἀλλά συνιδών ὃν ὑπερορᾶν δέον, ὡς καί Ἀθανάσιος ὁ μέγας, ἐλόμενός τε τήν ὡφέλιμον παιδείαν καί ἀποταγήν ποιησάμενος τῆς ἀνονήτου καί βλαβερᾶς, ὡς ὁ μέγας φησί Βασίλειος, Βασίλειος ὁ καλῶς τόν αἰγύπτιον πλοῦτον, τήν ἔξω δηλαδή παίδευσιν, κατά τόν τῆς νεότητος χρόνον ἐμπορευσάμενος, εἴτα τήν ἡλικίαν προήκων ἀποταξάμενος ταύτη δῆλος ὃν ἐν αἰσχύνῃ τιθέμενος τῆς ἀγίου ταύτης παῖς τουτέστι μαθητής ὀνομάζεσθαι, κατά τό περί Μωσέως ὑπό τοῦ ἀδελφοῦ εἰρημένον· «εἰ γάρ ἡ ἄγονός τε καί (σελ. 290) στεῖρα βασιλέως οὖσα θυγάτηρ, ἥν οἶμαι», φησί, «τήν ἔξω κυρίως νοεῖσθαι φιλοσοφίαν, ὑποβαλλομένη τόν νέον μήτηρ τοῦ τοιούτου κληθῆναι κατασκευάσειν, ἔως τότε συγχωρεῖ ὁ λόγος μή ἀπωθεῖσθαι τήν τῆς ψευδωνύμου μητρός οἰκειότητα, ἔως ἂν τις τό ἀτελές τῆς ἡλικίας ἐν ἔαυτῷ βλέπῃ· δέ πρός ὑψος ἀναδραμών, ὡς περί Μωσέως ἐμάθομεν, αἰσχύνην ἡγήσεται τῆς ἀγόνου παῖς ὀνομάζεσθαι· ἄγονος γάρ ὡς ἀληθῶς ἡ ἔξωθεν παίδευσις, ἀεὶ ὀδίνουσα καί μηδέποτε ζωογονοῦσα τῷ τοκετῷ. Τίνα γάρ ἔδειξε καρπόν τῶν μακρῶν ὀδίνων ἡ φιλοσοφία; Οὐ πάντες ὑπηνέμιοί τε καί ἀτελεσφόρητοι, πρίν εἰς τό φῶς ἐλθεῖν τῆς θεογνωσίας ἀμβλίσκονται, δυνάμενοι ἵσως γενέσθαι ἀνθρωποι, εἰ μή διόλου τοῖς κόλποις τῆς ἀγόνου σοφίας ἐνεκαλύπτοντο;». Οὐκοῦν τοσοῦτόν τις ταύτη συζήσῃ, δσον μή δοκεῖν ἄμοιρος εῖναι τῶν παρά ταύτη σεμνῶν.

Οὕτω τά αὐτά φρονοῦσιν ἀλλήλοις οἱ ἄγιοι καί ἡμεῖς ἐκείνοις ἀσφαλῶς ἐπόμεθα. Σέ δέ τόν σαφῶς καί τάς ρήσεις τῶν ἀγίων παραχαράττοντα, πῶς ἐξηγητήν ἐκείνων δεξαίμεθα; Τούτου γάρ τοῦ μηδ’ ἀνθρώπους ἀξιοῦντος τούς καθ’ Ἑλληνας σοφούς καλεῖν καί τό δύνασθαι γενέσθαι τούτους κατ’ ἀνθρώπους ἐπιδιστάζοντος, καί ταῦτα παρ’ οὐδέν ἔτερον δτι μή τῷ διά βίου τῇ φιλοσοφίᾳ ταύτη προσέχειν καί τοῖς κατά φιλοσοφίαν μαθήμασι, τούτου τοίνυν περί τοῦ μετασχόντος ἐπί πολύ τοῦ παρόντος βίου διεξιόντος, ὡς «εἶδεν», ἥκουσεν, ἐπαιδεύθη γεωμετρίαν τε καί

άστρονομίαν καί πᾶσαν μέθοδον, καί πρό γε τούτων τήν τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς φιλοσοφίαν, τελείαν ἐπάγουσαν τῇ ψυχῇ κάθαρσιν», καί διά τῆς ἐνικῆς πτώσεως τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ μόνῃ προσμαρτυροῦντος τήν τελείαν κάθαρσιν, αὐτός διαστήσας τόν λόγον τῶν πρό αὐτοῦ καί ἀμείψας εἰς πληθυντικόν ρῆμα τήν ἐνικήν πτῶσιν καί ἀντί τοῦ "ἐπάγουσαν" "ἐπάγουσιν" εἰπών (σελ. 292) καί προσγράψας τό "ταῦτα" καί τάς ἀνωτέρω αἰτιατικάς στρεβλῆ γνώμη πρός εὔθειαν μετενεγκών, ώς τελείαν ψυχῆς κάθαρσιν τήν γεωμετρίας καί ἀστρονομίας εἰδησιν εἰπόντα παράγει τόν ἄγιον. «"Ἀκουσον δή», φησί, «καὶ ἡ λέγει περὶ τῶν μαθημάτων ὁ θεῖος Γρηγόριος ὁ Νύσσης· γεωμετρία τε γάρ καί ἀστρονομία καὶ ἡ διὰ τοῦ ἀριθμοῦ κατανόησις καί πρό γε τούτων ἡ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς φιλοσοφία, τελείαν ἐπάγουσι ταῦτα κάθαρσιν ταῖς ψυχαῖς». "Ω παντόλμου καί χειρός καί γλώττης καί διανοίας· καίτοι ὁ θεολόγος ἔκεινος καί θεόπνευστον μόνην προσεπει τήν τῆς θείας Γραφῆς φιλοσοφίαν, ἵν' ἔκεινα μέν αἰσθήσει δείξῃ συντάττων καί ταῖς ἀπ' αὐτῆς πρός θεοσέβειαν συντελείαις, τήν δ' ἰεράν Γραφήν τοσοῦτο διαφέρουσαν μαθημάτων, ὅπόσον καί τά θεῖα τῶν ἀνθρωπίνων διενήνοχεν, δέ δέ οὐδέ οὕτως ἐδυνήθη, μᾶλλον δέ ἐβουλήθη, συνιέναι, ἀλλ' ὅπερ αὐτός ἀρχόμενος τοῦ λόγους πεποίηκε, συνάψας δοίως τά ἔλληνικά μαθήματα καί τήν θείαν Γραφήν καί ἐν καί τό αὐτό τούτων ἀποφηνάμενος τέλος, τοῦτο νῦν ὡς εἱρηκότα διαβάλλει τόν ἄγιον, καίτοι ἔκεινος ἐνταῦθα οὐ τήν εἰδησιν τῶν ὄντων λέγει κάθαρσιν, ἀλλά τήν ἐξ εἰδήσεως τῶν ὄντων τοῦ καθ' ὑπεροχήν ὄντος κατάληψιν.

Εἰ δή τις μή κατασαπείς ἐν τοῖς βιβλίοις μηδέ καταγηράσας ἐν τῇ τούτων ἐρεύνῃ τοσοῦτον ἐπέγνω Θεόν, ώς πάντα ἐφέμενος τούτῳ καθαρῶς προσχωρῆσαι, πόσῳ καθαρώτερος τοῦ πάντα φυλοκρινοῦντος καί τήν εἰδησιν ἀπάντων δοκοῦντος ἔχειν, εἴτα περὶ τόν κόσμον τοῦτον ἐπτοημένου καί πρός τοῦτον κενοῦντος τό φιλοῦν τῆς ψυχῆς τό πᾶν ἡ τό πλέον καί τόν ὑπέρ πάντα μή ἐξ ὀλης ψυχῆς καί καρδίας ἡγαπηκότος Θεόν; "Ἄλλως τε, εἰ μέν τήν ἐν τοῖς οὖσιν ἀλήθειαν εύρηκασι Ἑλληνες, καλῶς καί σύ τούτοις ἐπόμενος διά τῶν κατ' ἔκείνους μαθημάτων ταύτην εύρειν ἴσχυρίζῃ, ἐπεί δέκεινοι γνώσεως ὑψώματα κατά Θεοῦ ἐγείρειν ἐπιχειρήσαντες, (σελ. 294) μᾶλλον τῶν ἐπί τῆς Χαλάνης τόν πύργον οἰκοδομούντων διηρέθησαν τάς γλώσσας, ώς μή διαφωνεῖν μόνον, ἀλλά καί κατ' ἀλλήλων φωνεῖν, τίνι τῶν ἀντιφωνούντων αὐτός δώσεις τήν τῆς ἀληθείας οἰκοδομήν, ὅπως ἐπόμενοι τούτῳ διά τῆς ἀληθείας ταύτης τήν πηγήν τῆς διά πάντων ἀληθείας εὗροιμεν; Ἡμεῖς ἔκεινον μόνον ἵσμεν ὄντα τῆς ἀληθείας εύρετήν καί ρήτορα, δές ἀπό Θεοῦ λαλεῖ, δές φησιν, «ἡμεῖς δέ νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν»· καί πάλιν, «ἡμεῖς δέ λαλοῦμεν Θεοῦ σοφίαν». Τούτῳ τοίνυν ἡμεῖς καί τοῖς κατ' αὐτόν μετά τῆς προσηκούσης ἐπόμενοι πίστεως, πρός κτῆσιν θείας καί σωτηρίου σοφίας χειραγωγούμεθα· δεῖν δ' οὕτος οὐκ ἔγνω λόγους ἔξαγγέλλειν ἡμῖν κτισμάτων καί διά διαιρέσεως καί ἀναλύσεως καί συλλογισμοῦ καί ὄρισμῶν παιδεύειν καί προάγειν ἡμᾶς. Διατί; "Οτι «έάν μή εἰδῶμεν τήν ἐν τοῖς τοιούτοις ἀλήθειαν, οὐδέν ἡμῖν ἐμποδίσει πρός τήν ἐν ἐπαγγελίαις μακαριότητα», κατά τόν μέγαν Βασίλειον. Πρός δόν σύ σαφῶς ἀντιλέγων φωραθείς, ἐσκοτισμένους καί ἀνάγνους καί ἀτελεῖς ἀποφαινόμενος τούς μή εἰδότας τήν ἐν τοῖς τοιούτοις ἀλήθειαν, εἴτ' οὐκ ἐντρέπη οὐδέ ἐγκαλύπτη οὐδέ καταδύσει σαυτόν, ἀλλ' ἐπαγωνίζῃ τῷ ψεύδει καί τῇ κακίᾳ προστίθης, τάς τοῦ Θεοῦ ἐντολάς τῶν μαθημάτων ἄνευ μή δύνασθαι φάσκων καθᾶραι καί τελειῶσαι τόν ἄνθρωπον. Ἡμῖν δ' εἰ καί ἀναμφισβήτως ἀκριβοῦς ἦν ἀληθείας ἡ τῶν Ἑλλήνων παιδεία, οὐδ' οὕτως ἄν διαφερόντως περισπούδαστος ἐτύγχανεν οὖσα· καί τούτου γάρ ἀπόντος τοῦ μέρους τῆς ἀληθείας, ἡ ἀληθής μακαριότης ἀνύσιμος. Ἐπεί δέ καί τήν ἀλήθειαν ταύτην

άμφισβητήσιμον ἡ τῶν Ἑλλήνων ἔχει παιδεία, πῶς ἂν σε παραδεξαίμεθα λέγοντα πρός ἔν καὶ ταύτο φέρειν ταύτην εἶδός τε καὶ τέλος τῇ παρά τοῦ Θεοῦ δεδομένη σοφίᾳ, τῇ ὄντως ἀληθεῖ, τῇ ὄντως σωτηρίῳ, τῇ τῷ αἰῶνι τούτῳ μή συνδιαλυομένη;

(σελ. 298) Μετά δή τό μεγαλορρημονῆσαι, ως ὑπευθύνους ἡμᾶς λαβών, ἀτε τοῖς παρακεχαραγμένοις ὑπ’ αὐτοῦ ρητοῖς ἀντιλέγοντας, πρός αὐτούς διακηρύττεται τούς λογικούς οὐρανούς, τούς ἀποστόλους λέγω. Τοῦ μέν γάρ ἀδελφοθέου δύο σαφῶς λέγοντος σοφίας, τήν μὲν ἄνωθεν, τήν δέ κάτωθεν, καὶ τήν μὲν ἀγνήν καὶ ἐπιεική, τήν δέ ψυχικήν καὶ δαιμονιώδη, καὶ τοῦ Παύλου δύο σοφίας ἐμφήναντος τῷ λέγειν «έπει ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔγνω δόκσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν Θεόν», αὐτός διαρρήδην μάχεται τοῖς δύο ἥ καὶ πλείους λέγουσι σοφίας, καὶ τό αἴτιον ὅτι «μηδείς πω», φησίν, «ώρισατο τήν τοῦ δεῖνος ἥ τοῦ δεῖνος γνῶσιν σοφίαν». Ἄλλα μήν ὁ ἀδελφόθεος, ὡς φιλόσοφε, τήν μὲν γνῶσιν τοῦ ἐκ τῆς καλῆς ἀναστροφῆς δεικνύντος τά ἔργα αὐτοῦ σοφίαν ὡρίσατο ἀγνήν καὶ οὐράνιον, τήν δέ γνῶσιν τοῦ μή ζῶντος ἐν ἀναστροφῇ καλῇ σοφίαν ὡρίσατο ψυχικήν καὶ δαιμονιώδη καὶ ἐπίγειον. Εἰκότως ἥ γάρ αὐτή τοῖς τρόποις τῶν κεκτημένων συμμεταβάλλουσα, τάς ἐναντίας σοφίας ταῖς ψυχαῖς ἐνειργάσατο ἄλλως τε, εἰ μηδενός ἐπιστήμη φιλοσοφία ἐστίν, οὐδέ φιλόσοφος ἐστιν οὐδείς οὐδαμοῦ καὶ ἀπολώλεκας σύ σαυτόν διὰ τούς σαυτοῦ λόγους, ὡς φιλόσοφε, ἥ οὐκ οἶδ̄ ὅπως σε ὀνομάσω, ἐν οὐδεμιᾷ ψυχῇ κατά σέ τῆς φιλοσοφίας ἔχούσης ἴδρυσιν, μηδὲ ἐπωνύμου ταύτης τῶν ἀπάντων οὐδενός ὄντος.

Τί δ' ὁ λέγων «σοφία πρώτη σοφίας ὑπερορᾶν τῆς ἐν λόγῳ κειμένης καὶ ταῖς κιβδήλοις καὶ περιτταῖς ἀντιθέσεσιν», ἦν καὶ ἐπαινεῖν καὶ «ἀσπάζεσθαι», φησίν, «ώς τήν καταργούμενην σοφίαν νικήσασαν»; Ἀρ' οὐ διαφόρους εἶναι σοφίας δείκνυσι; Τήν μὲν γάρ ἐπαινεῖν φησι καὶ ἀσπάζεσθαι πρώτην τε οὖσαν καὶ τήν ἐτέραν νικῶσαν, τήν δέ ὑπεροπτέαν ἡγεῖται καὶ κατηργημένην καὶ ἡττημένην, ἀτε περιττάς ἔχουσαν καὶ διὰ τοῦτο κιβδήλους τάς ἀντιθέσεις, ἦν καὶ ἡμεῖς (σελ. 298) Θεοῦ καλεῖν σοφίαν ἀξιοῦμεν ἡκιστα· τήν δέ, καὶ κακοδοξίας ἀντεχομένην, οὐκ ἄν ἀπαξιώσαιμεν καὶ πονηράν προσειπεῖν, ὅποια ἐστίν ἡ τοῦ Πλάτωνος, μετά τῆς ἀκτίστου ὕλης καὶ τῶν αὐθυπάρκτων ἰδεῶν καὶ τῶν δημιουργῶν, τῶν ὑστερογενῶν δαιμόνων, ἔτσι καὶ τό αὐτό πείθουσι εἶναι καλόν τε καὶ μή καλόν, ὅσιόν τε καὶ μή, καὶ ἀπλῶς αὐτῇ ἐαυτῇ διὰ περιττότητα μάτην ἐναντιουμένη, καὶ λέγειν μὲν περί παντός ἐπιχειροῦσα τοῦ προτεθέντος, περαίνουσα δέ σχεδόν συνετόν οὐδέν, οἵα ἐστι καὶ τά σεβόμενα παρ' αὐτῶν, ἃ κατά τόν ἐκ παιδός ἱερόν Σαμουήλ «περανοῦσιν οὐθέν». Εἰ δέ σύ, τοῖς εἰρήνην ἄγουσι καὶ ταῖς περιτταῖς ἀντιθέσεσιν ἀποταξαμένοις θέλων πολεμεῖν, προφασίζῃ προφάσεις ἐν ἀμαρτίαις, δόγματα καινοτομῶν καὶ ὀνόματα συναιρόμενά σοι πρός τό φίλερι καὶ φιλόμαχον, ἡμεῖς ἐτοίμως ἐψόμεθα, τῶν συντρόφων ἡμῖν καὶ κοινῇ δοκούντων ἀρίστων νοημάτων τε καὶ ρημάτων ὀλιγορήσαντες; Οὐκ ἔσται τοῦτο, οὐκ ἔσται. Τίς γάρ δή καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἀνθρώπων καὶ τῶν ἔξ ἀνθρώπων γενομένων ἀπάντων, εἰ περιῆσαν, ὑπέσχεν ἄν σοι πειθήνιον οὗς λέγοντι καὶ κατασκευάζοντι ὅτι τέλειος ἀνθρωπος καὶ φιλόσοφος καὶ κεκαθαρμένος ἐστίν ὁ πάντα εἰδώς, ἵν' ἐντεῦθεν συναγάγης τά δεῖν ζητεῖν μανθάνειν, εἴ τις ἐπαγγέλλεται τι εἰδέναι, κανθ θεοσεβής ἥ κανθ μή, καὶ ἀτελῆ καὶ ἄναγγον ἀποφήνης τόν μή μεμαθηκότα παρ' Εὐκλείδου μέν τήν γεωμετρίαν, ἀριθμητικήν δέ παρ' ἄλλου, παρά δέ σοῦ τήν λογιστικήν, μουσικήν δέ καὶ ἀστρονομίαν Πτολεμαίω διὰ τῶν κατ' αὐτόν βιβλίων συγγεγονότα, διαλεκτικήν τε καὶ φυσιολογίαν τάς ἀριστοτελικάς πραγματείας ἐκμελετήσαντα; Τίς γάρ οὐκ οἶδε τῶν νῦν ἥ τῶν πώποτε νοῦν ἔχόντων Θεόν εἶναι μόνον τόν τά πάντα εἰδότα;

Καί ἵνα τάλλα τῶν καινῶν ἀκουσμάτων νῦν ἀφῶ καί πρός τό προκείμενον ἐπαναγάγω τόν λόγον, τίς οὐκ οἶδε καί φιλοσοφίαν ἔτεραν μέν τήν ἐν λόγοις, ἔτεραν δέ τήν ἐν (σελ. 300) πράξεσι, καί τούτων ἑκατέρας πολλάς καί ποικίλας διαφοράς, δι' ὧν μωρά τε καί μή, σαρκική τε καί πνευματική, ἀντιλεγομένη καί ἀναντίρρητος, πρόσκαιρος καί αἰώνιος ἀναφαίνεται σοφία, πλεῖστον ἑκατέρα σχεδόν τῆς ἔτερας διεστηκυῖα σαφῶς; «Ἄλλ' ἐγώ», φησί, «τήν αὐτοσοφίαν αὐτήν ἐπαινῶ, τήν τῆς ἀληθοῦς γνώσεως ἰδέαν, ἥτις μία ἐστίν». Ἄλλ' ὥγαθέ μόνη μέν αὐτοσοφία ἴσως ἀν αὐτῇ κληθείη, μόνη δέ σοφία ἡ φιλοσοφία, οὐ. «Οταν μέντοι τῶν ὑπέρ φιλοσοφίας λόγων αὐτός ἀρχόμενος «δεδόσθαι», λέγης «ἥμīν πρός Θεοῦ τά τε τῶν θεουργῶν λόγια καί τά φιλοσοφίαν μαθήματα», τά τῶν θεουργῶν λόγια πάντως οὐχ ὑπό τήν φιλοσοφίαν τάττεις ἐκείνην. Πῶς γάρ ἄν ἔλεγες ταῦτα καί τά ὑπό ταύτην, εἰ μή διήρεις αὐτῆς ἐκεῖνα; Τί τοίνυν ὁνομάζεις φιλοσοφίαν ἐκεῖ; πότερον τήν Ἑλλήνων ἡ τήν ἰδέαν, ἥν ἐνταῦθ' εἴπεις; Ἄλλ' εἰ μέν τήν τῶν Ἑλλήνων, οὐκοῦν καί ταύτην ἐξυμνῶν τυγχάνεις, ἀλλά καί σαυτῷ ἀντικείμενος, ἐνταῦθ' ὑπεναντίως φάσκων «οὐ ταῦτα ἐστιν, ἐφ' ἂ τό τῆς φιλοσοφίας φέροντες ὅνομα ἐξυμνοῦμεν, δσα ὁ δεῖνα ἡ ὁ δεῖνα ἐδόξασεν ἡ συνέγραψεν ἡ ἐδίδαξεν, οὐδέ ταῦτα φιλοσοφία ἥμīν ἐστιν, ἀλλ' αὐτή ἡ τῆς γνώσεως ἰδέᾳ», προσέτι καί δτι μίαν μέν ἐνταῦθ' ἰσχυρίζῃ καλεῖσθαι φιλοσοφίαν, τήν ἰδέαν αὐτήν, ἐκεῖ καί ἄλλην αὐτός λέγων, τήν τῶν Ἑλλήνων. Εἰ δέ μή ταύτην, ἀλλά κάκει τήν ἰδέαν τῆς γνώσεως λέγεις φιλοσοφίαν, τήν γενικῶς δηλαδή πᾶσαν περιέχουσαν γνῶσιν, τά παρά σοῦ ταύτης ἐκεῖ σαφῶς ἀποδιαιρούμενα θεουργικά λόγια πάσης γνώσεως ἐστέρηται καί παρεκτικά γνώσεως οὐδεμιᾶς ἄν εἴη, καθόλου δέ τῆς γνώσεως ἀποδιεσταλμένα κατά σέ καί πρός φενακισμόν μόνον τή φιλοσοφία προσετέθησαν ἐκεῖ. Τίς δ' ἄν εἴη καί χρεία τούτων ἀναγκαῖα, τῶν κατά φιλοσοφίαν μαθημάτων καί εἰσαγόντων καί ἀναγόντων εἰς τήν γνῶσιν τῶν ὅντων, ἡ δή πάσης ἱεραρχίας, ταύτον δ' εἰπεῖν πάσης θείας οἰκονομίας καί ἐνεργείας, τέλος ἐστίν, (σελ. 302) ως αὐτός πολλαχοῦ τῶν λόγων ἀποφαίνη προϊών; Τί τοίνυν καθ' ἥμῶν τούς θυμούς ἐγείρεις τήν τῶν Ἑλλήνων σοφίαν κατηργημένην καί μεμωραμένην μετά Παύλου λεγόντων; Οὐ γάρ ἡ τινῶν σοφία αὐτοσοφία ἐστίν.

Ἄλλα γάρ ἴδωμεν καί τίνα κάνταῦθα δῆλος εἴ πρεσβεύων αὐτοσοφίαν. Ἀρα τήν ἐν τοῖς ὁνομαζομένοις φιλοσόφοις κάν τοῖς τούτων συγγράμμασιν ἔχουσαν τό εῖναι; Καί μήν αὐτός φής μή εἶναι μηδέ λέγεσθαι φιλοσοφίαν τήν γνῶσιν τῶν φιλοσόφων, μηδέ τά τοῦ δεῖνος ἡ τοῦ δεῖνος συγγράμματα, ἀλλ' ἔστιν ἄ τούτων, οὐκ αὐτά φιλοσοφίαν, ἀλλ' ἀποτέλεσμα φιλοσοφίας εἶναι. Τοῦτο δ' εἰς ἀνάγκην περιέστης είπεῖν, ἵνα δείξης μίαν μόνην ἡν φής γνώσεως ἰδέαν, ἀλλ' οὐ πολλάς λεγομένας φιλοσοφίας. Οὐκοῦν εὶ μηδέν ἐκείνων φιλοσοφία ἐστίν, οὐδέ ἐν αὐτοῖς ἔχει τό εῖναι κατά σέ, ἥν λέγεις αὐτοσοφίαν. Ἐν οἷς γάρ ἔχει τό εῖναι, ἀπ' αὐτῆς ἄν ἐκεῖνα κληθεῖεν, ὥσπερ καί ἄνθρωποι πάντες ἡμεῖς ἀπό τοῦ καθόλου εἴδους ἀκούμεν ἐν ἥμīν ἔχοντος τό εῖναι. Εἰ τοίνυν μή ἐν ἐκείνοις ἡ αὐτοσοφία σοι αὐτή, ποῦ σχήσει τό εῖναι; Ἐν τῷ Θεῷ; καί μήν πάλιν αὐτός προϊών λέγεις μωρίαν εἶναι παρά τῷ Θεῷ, ἥν ἐξαίρεις φιλοσοφίαν· οὔκουν ἡ ἐν αὐτῷ τό ἄφραστον ἐνοῦσα τρόπον, ἥν αὐτός λέγεις αὐτοσοφίαν, ἀλλ' οὐδέ ἐν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γεγενημένοις, ἐπει μηδέ φιλοσοφία ποτ' ἄν ἐκεῖνο κληθείη· σοί δ' ὑπέρ φιλοσοφίας ὁ λόγος. Εἰ τοίνυν αὐτή μήτ' ἐν θεῷ μήτ' ἐν ἀνθρώποις ἔχει τό εῖναι, ἔστι δ' ὅμως ἰδέα οὐσα, καθ' ἔαυτήν οὐκοῦν ἐστιν ὑφεστῶσα· καί Πλάτων ἥμīν αὐθίς ἀναβιώσεται μετά τῶν τῆς κακοδοξίας τερετισμάτων.

Τοιγαροῦν ταύτη τάληθές περί τῆς ἐκ μαθημάτων τῶν ἔξω φιλοσοφίας ἀπλῶς καὶ συντόμως φαίη τις ἄν, ὡς φιλοσοφία μέν ἐκάστου καλοῖτ' ἄν ἡ ἐν συγγράμμασιν ἥ λόγοις ἐκάστου φιλοσόφοις πραγματεία, κοινή δέ ἡ πᾶσι (σελ. 304) φιλοσόφοις ἐνθεωρουμένη, μεμωραμένη δέ ἡ τοῦ προσήκοντος σοφία τέλους τῆς θεογνωσίας ἐκπεσοῦσα. Ἡ δέ μή τοῦτο πεπονθυῖα, οὐδέ μεμωραμένῃ πῶς γάρ, τοῦ φύσει γιγνομένου τέλους ἐπιτυγχάνουσα καὶ πρός τὸν δοτῆρα τῆς φύσεως ἐπιστρεφομένη Θεόν; Τοιαύτη δέ ἐστιν ἡ τῶν ἐφ' ἡμῶν εὔσεβῶν καὶ ἐλλογίμων ἀνδρῶν, ἀνδρικῶς ὅντως ἀποτιναχαμένη τὸ βλάπτον καὶ τὸ λυσιτελές ἀπολεξαμένη καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ συστήσασα καὶ ἐμμελῶς ἀρμοσαμένη τῇ σοφίᾳ τοῦ Πνεύματος. Ἔγώ μέν οὖν ταύτη τάληθές ἔχειν οἴομαι. Ὁ δέ τῆς ἔξω καὶ μεμωραμένης φιλοσοφίας οὗτος ὑπέρμαχος, καὶ τὸ «ἐμώρανεν ὁ Θεός τήν σοφίαν τοῦ κόσμου τούτου» Παύλου λέγοντος ἀκούσας, ὡς συγκρινομένην πρός τήν τοῦ Θεοῦ σοφίαν φησί μωραίνεσθαι, ὥσπερ καὶ πᾶσαν ἀνθρωπίνην ἀρετήν καὶ διάνοιαν. Κάμοῦ μή τοῦτο παραδεχομένου, δεικνύντος δέ διὰ πολλῶν σαφῶς τάληθές, αὐτός ἀντιλέγειν οὐκ ᔁχων σοφιστείας καταψηφίζεται. Κείσθω μέν οὖν ἐν τῷ προτέρῳ μοι περί λυσιτελοῦς φιλοσοφίας ἐκεῖνα λόγω· καὶ γάρ ἀνεπηρεάστως ἔτ' ᔁχει καὶ ἀναντίρρητα μένει.

Καὶ νῦν δ' ἄν ἐρούμην τὸν ἐκ συγκρίσεως μωραίνοντα τήν ὑπ' αὐτοῦ προεσβευομένην σοφίαν καὶ πῶς οὐδαμοῦ γέγραπται ὅτι ἐμίανεν ὁ Θεός πᾶσαν ἀνθρωπίνην ἀρετήν καὶ ἐμώρανε πᾶσαν διάνοιαν, ὡς καὶ τήν τοῦ κόσμου τούτου σοφίαν ἐμώρανε; Ποῦ γάρ συγκρίσεως εἰδος ἐνταῦθα τῶν ἀποστολικῶν ἀναφαίνεται ρημάτων; Ἄλλ' ὥσπερ ἐπώρωσεν ὁ Θεός τάς καρδίας τῶν Ἰουδαίων καὶ ἐσκλήρυνε τήν καρδίαν Φαραὼ καὶ παρέδωκε τούς σοφούς τῶν Ἑλλήνων εἰς ἀδόκιμον νοῦν, οὐ συγκρίσεώς ἐστιν, ἀλλ' ἔγκαταλείψεως, τὸν αὐτόν ἄρα τρόπον καὶ τὸ ἐμώρανεν ἐπεί, τί καὶ τό ὅτι κατήσχυνεν ὁ Θεός τούς σοφούς ἐκείνους βούλεται, καὶ ὅτι κατήργησε, καὶ ὅτι ἀπεδοκίμασε, καὶ αὐτό τοῦτο ὅτι παρέδωκεν αὐτούς εἰς ἀδόκιμον νοῦν; Μή καὶ ταῦτα συγκρίνων ὁ ἀπόστολος εἶπε; Καί τίς ἄν νοῦν ᔁχων παρεδέξαιτο τοῦτο; (σελ. 306) Μᾶλλον δέ τίς ἀποστολικαῖς ρήσεσιν εἰδῶς ἐπεσθαι, ἀφείς ἐκεῖνα νοεῖν ἄνευ συγκρίσεως, ὡς ἐκεῖνος ἐδίδαξε, σοὶ πεισθείη συγκρίνοντι; «Τά γοῦν μωρά τοῦ κόσμου ἔξελέξατο ὁ Θεός, ἵνα τούς σοφούς καταισχύνῃ». Τί οὖν, ἡ μέν σοφία τῶν ἀνθρώπων συγκρινομένη πρός τήν τοῦ Θεοῦ καταισχύνεται καὶ μωραίνεται, ἡ δέ μωρία παρρησιάζεται καὶ σοφίζεται; Ἡ, ἣ μέν βούλει, συγκριτικῶς ἐκλαμβάνεις, ἢ δ' οὐκ ᔁνι σοι βουλομένω, μή λυσιτελοῦντα τῇ παρασκευῇ τῶν σῶν λόγων, ἀφίεις ἀσύγκριτα; Καί τίς ἄν σοι πείθοιτο, εἰ μή τοῖς σοῖς λόγοις ἡπατημένος, τήν ἔξω παιδείαν σωτήριον ἥγηται;

Ἄλλος δέ τίς σοφούς ἔξελέξατο ὁ Θεός, ἵνα τούς σοφούς καταισχύνῃ; Οὐδέ τοῦτο τέλος τῆς σοφίας τοῦ Πνεύματος πάσης Ἑλληνικῆς συμμορίας, ἐν δέ τῶν φυσικῶς δεδομένων ὑπό Θεοῦ τήν φιλοσοφίαν καὶ ἀνθρωπίνης διανοίας εὐρήματα τά μαθήματα, αὐτός ὡς ἀπ' ἐμοῦ φησιν ἐκ Θεοῦ δεδόσθαι, ἐκεῖνα μόνα προσῆκεν οἴεσθαι, δύσων ἀνθρώπινος οὐκ ἔξικνεῖται λογισμός, τῶν δὲ ἄλλων οὐδέν τῆς τοιαύτης ἀξιοῦν τιμῆς. Ἐμοί δέ οὐδέτερον τούτων εἴρηται ἐκεῖ. Οἶδα γάρ ὅτι πολλῶν καὶ τῶν φύσει γινομένων ἀνθρώπινος οὐκ ἔξικνεῖται λογισμός, τιμῆς δέ ἀξιῶ ἔκαστον τῆς προσηκούσης τάς μέν πνευματικάς χάριτας ὡς ὑπερφυεῖς καὶ μόνοις

άμεσως διά τοῦ Πνεύματος τοῖς κατ' ἀρετήν διαφέρουσι προσγινομένας, σελ. 308) τά δέ φυσικά μακρῷ μέν φάσκων τῶν πνευματικῶν χαρίτων ἀποδεῖν, κοινῇ δέ πᾶσι πρός Θεοῦ δεδόσθαι διά τῆς φύσεως.

Τῇ δή συκοφαντίᾳ ταύτη τὸν λόγον ἐρείσας ἐκεῖνος θρύπτεται καί διαχεῖται καί κατεπαίρεται τῶν μή λεγόντων πνευματικόν Θεοῦ δῶρον τήν Ἑλλήνων σοφίαν καί πολλάς προβάλλεται ρήσεις Βασιλείου τοῦ Θείου ώς ἐκ Θεοῦ πάσης τέχνης χαρισθείσης ἀνθρώποις, ὅπερ οὐδείς ὁ ἀντιλέγων ἔστιν. Εἴτα διά πολλῶν εἰς τὴν οἰκείαν ἔξεβη δόξαν καί κατασκευάσας συνεπέρανε καί ἀπεφήνατο ταύτην λέγων· «καί αἱ ἀρχαὶ τῶν μαθημάτων καί ἡ προφητεία καί ἡτισοῦν ἀποκάλυψις τοιαῦτά ἔστιν, οἵα, μή δοθέντα μέν, ὑπερβαίνειν ἀνθρώπινον λογισμόν, δοθέντων δέ, ἔξικνεῖσθαι αὐτῶν τὴν ψυχήν». Ὡστε ἡ οὐδέν, ἡ πάνθ' ὁμοίως δῶρα ἔστι Θεοῦ καί δεόσδοτα. Οὐκοῦν εἴποι τις ἄν πρός αὐτόν· καί σύ, ὁ τῆς Ἑλληνικῆς χάριτος διαφερόντως, διά τῶν μαθημάτων καταξιώσαι σαύτόν οἰόμενος, τῷ τὴν ὑπερβολήν τῶν ἀποκαλύψεων ἔχοντι ὁμοίως κεχαριτωμένος ὑπάρχεις ὑπό Θεοῦ, καί οἱ τά μαθήματα τήν ἀρχήν εὑρόντες Αἰγύπτιοι τοῖς προφήταις καί ἀποστόλοις εἰσίν ὁμότιμοι; Πῶς γάρ οὐχ ὁμότιμοι οἱ τῶν ὁμοίως δεδομένων καί ὁμοίως γινωσκομένων δώρων ἐν μεθέξει γενόμενοι;

«Ἄλλ' ὁ Θεός», φησίν, «ἐμπέπληκεν ἄρτι δημιουργήσας τὴν ψυχήν τῶν κοινῶν ἐννοιῶν καί τῶν ὄριστικῶν καί διαιρετικῶν καί συλλογιστικῶν δυνάμεων ἐξ ὧν συνέστηκε τά μαθήματα· οὐκοῦν δῶρα Θεοῦ τά μαθήματα». Τί δ' ἄρα τοῦτο δικαίωμα τοῖς παραχρωμένοις ἡ καταχρωμένοις καί τοῖς τό εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ ώς ἀτελές τελειοῦσιν ἐκ μαθημάτων; Οὐδέ γάρ τούς πόρνους καί ἀκρατεῖς αἰτίας ἔξελοιτ' ἄν τις δτι τήν ἀρχήν ὁ Θεός τό σῶμα πλάσας τε καί ψυχώσας τήν γεννητικήν καί θρεπτικήν ἐνεποίησε τούτῳ δύναμιν. Ταῦτα δέ ἔστιν ἃ κωλύομεν διά τῶν λόγων ἡμεῖς, τήν παράχρησιν καί τήν κατάχρησιν καί τό παρά τό προσῆκον (σελ. 310) παρεχόμενον τοῖς μαθήμασι σέβας· καί σύ γε τοῦτο, εἰ συνετῶς ἀκούειν ἔκείνων ἐθέλεις, εἰση τε καί ὁμολογήσεις καί τό καταγηρᾶν ἐν τοῖς τοιούτοις ἀφήσεις καί σωτηρίους καί τελεστηρίους καθαρτικούς τε καί φωτιστικούς ψυχῆς τούς λόγους οὐκέτ' ἐρεῖς, τούτοις τε τοῖς λόγοις καί τοῖς τοῦ μεγάλου Βασιλείου πεισθείς.

Οὐ μήν ἀλλ' εἰ τήν ἀρχήν ταῦθ' ἃ λέγεις ἐδόθη τῇ ψυχῇ πρός Θεοῦ, κοινά πᾶσιν ἀνθρώποις καί ἔμφυτα καί φυσικά δήπου, κατά διαδοχήν ἀπό τῶν πρώτων πατέρων διαδιδόμενα. Πῶς οὖν τοῖς ὑπέρ φύσιν πρός τούς εὐσεβεῖς μόνους καί τῶν εὐσεβῶν τούς ἄκρους καί ἀπολέκτους ἐν Πνεύματι Θεοῦ χαρισθεῖσιν ὁμοίως ἐδόθησαν; «Ἄλλα τόν αὐτόν», φησίν, «ἔχει λόγον πρός τήν ψυχήν ἄπαντα δοθέντα γάρ οὐδέ τά πνευματικά τόν ἀνθρώπινον ὑπερβαίνει λογισμόν». Ὁντως δῆλος ἐγένου πνευματικοῦ δώρου πεῖραν εἰληφώς οὐδαμῶς, σύ σαυτόν ἀπελέγχας καί φανεράν ποιησάμενος, δέ δέ καί τούτου χεῖρον δτι μηδέ τοῖς διά πείρας εἰρηκόσι πιστεύεις, δ' αὗθις χείριστον δτι καί ἀντιρρητορεύεις αὐτοῖς, φυχικός δλος, ώς ἔοικεν, ὧν. Τό γάρ ἐκλεκτόν δοχεῖον τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων, ὁ Παῦλος, «ἡμεῖς», φησίν, «οὐ τό Πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλά τό Πνεῦμα τό ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἵνα εἰδῶμεν τά ἐκ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν, ἃ καί λαλοῦμεν οὐκ ἐν διδακτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν διδακτοῖς Πνεύματος ἀγίου, πνευματικοῖς πνευματικά συγκρίνοντες· ψυχικός δέ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τά τοῦ Πνεύματος μωρία γάρ αὐτῷ ἔστι καί οὐ δύναται γνῶναι», λογισμῶν ἐφόδοις τοῖς ἀκαταλήπτοις ἐμβατεύοντας, διαιρέσεοι τε καί συλλογισμοῖς καί ἀναλύσεοι πᾶσαν ἀλήθειαν εύρισκεσθαί τε καί (σελ. 312) διδάσκεσθαι οἰόμενος. Τά γοῦν ὑπό τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν, οὐ διά λογισμῶν, ἀλλά διά τοῦ ἐν ἡμῖν αὐτοῦ γινώσκομεν Πνεύματος, «ἄ δφθαλμός οὐκ εἶδε καί οὗς

ούκ ἤκουσε καί ἐπί καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη· ἡμῖν δέ ἀπεκάλυψεν ὁ Θεός διά τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ· τό γάρ Πνεῦμα ἐρευνᾶ καί τά βάθη τοῦ Θεοῦ».

Τεκμηριώσαιτο δ' ἂν τις τήν ἀλήθειαν τῶν λεγομένων καί ἀπό τῆς σῆς ἀντιλογίας, ὡς φιλόσοφε. Σύ γάρ ἀκούων, καί συχνῶς ἀκούων, τῶν μετιόντων ἐκ πείρας ἐν λόγοις, ἐν γράμμασιν, ἐν μαρτυρίαις, ἐν ὑποδείγμασι περὶ φωτός οὐκ αἰσθήσεως οὐκ αἰσθήσεως μόνον, ἀλλά καί διανοίας ὑψηλοτέρου παντάπασιν, οὗ τυγχάνει νοῦς καί ὃ γίνεται κρειττόνως ἐκστάς καί ὑπεραναβάς ἐαυτόν καί Θεῷ συγγενόμενος, σύ τούτων ἀκούων, νῦν μέν, ἐπαναστῆσαι τήν διάνοιαν τοῦ προσύλου φωτός οὐ δυνάμενος, ὡς περὶ αἰσθητοῦ λεγόντων φωτός κατηγορεῖς, νῦν δ' ἐκ τῆς ἐλλείψεως, οὐκ εἰς τό μέσον καί ἀληθές ἀλλ' εἰς ὑπερβολήν καί ψεῦδος ἐκκλίνων, καθ' ἔτερου βάλλεις σεαυτόν κρημνοῦ, τήν τοῦ Θεοῦ οὐσίαν τοῦτ' εἶναι καί θεωρητήν εἴναι λέγειν ἐκείνους ἵσχυριζόμενος· οὐκ ἄν τοῦτο παθών, εἰ λογισμοῖς ἀνθρωπίνοις ἀνέφικτα τά θεῖα ἐδόξαζες καί πίστιν μετ' εὐλαβείας προσῆγες ὡς μόνην δεκτικήν τῶν τοιούτων καί δι' ἔργων τήν τελεωτέραν ἐζήτεις εἰδησιν καί τῇ πίστει τήν πεῖραν ἐπωκοδόμεις, τόν τῆς χάριτος ὅροφον, τήν ἐν ἀληθεῖ θεωρίᾳ Θεοῦ ἀγάπην ἐπιστεγάζουσαν· οὕτως ἀνθρώπινον ὑπερβαίνει λογισμόν καί μετά τό δεδόσθαι τό ἀνθρώπινον ὑπερβαίνει λογισμόν καί μετά τό δεδόσθαι τά τοῦ Πνεύματος δόματα. 'Ο γοῦν ἐν ἀκριβεῖ καταλήψει τῶν μαθημάτων γεγονώς, μικροῦ καί ἀδιδάκτως, ὡς αὐτός ἄν εἴποις, τῶν πνευματικῶν ἐνεργημάτων, οὐδέ μετρίως γοῦν ἐπαΐοις καί διδασκόμενος· εἰκότως· ὁ γάρ λόγος Κυρίου ἀληθής, διαμένων εἰς αἰῶνα αἰῶνος, ὃς τῷ Ἰωάννῃ (σελ. 314) ἀπεκάλυψεν ὅτι τῷ θεαρέστως ζῶντι δίδοται ψῆφος λευκή, ἦν οὐδείς δύναται γῶναι, εἰ μή ὁ λαβών· ὅπως δέ κάκεινος δύναται, παρά τοῦ Παύλους ἐδεδάχθημεν.

Μετά δή τήν τῶν κατά φύσιν τε καί ὑπέρ φύσιν δώρων ἐξίσωσιν, διά πλειόντων ἐπιτίθεται τῇ περὶ προσευχῆς ἀποστολικῇ ἐντολῇ, λέγων ἀδύνατον εἶναι τό ἀδιαλείπτως προσεύχεσθαι, εἰ μή ὡς αὐτός ἐξηγεῖται παραδεξαίμεθα· ἐξηγεῖται δέ προσεύχεσθαι ἐνταῦθα λέγειν τόν ἀπόστολον οὐ τό ἐνεργεῖν τήν προσευχήν, ἀλλά τό τήν ἔξιν ἔχειν αὐτῆς· «ἔξις δέ ἐστι», φησί, «προσευχῆς τό μηδέν δύνασθαι πράττειν οἰεσθαι καί εἰς πέρας ἄγειν, μή βουλομένου Θεοῦ· ὁ τοίνυν», φησί, «ταύτην τήν ἔξιν ἔχων ἀδιαλείπτως προσεύχεται». Τοιοῦτον δ' ὃν τό ἀδιαλείπτως προσεύχεσθαι, καί τῶν ἐλληνικῶν ἄρα βιβλίων ὁ φιλόσοφος οὐκ ἀνακύψει καί ἀδιαλείπτης προσεύξεται. Τί οὖν ἄν εἴποι τις πρός τόν ἀδιαλείπτως καί μηδέποτε προσευχόμενον τοιοῦτον φιλόσοφον; "Οπερ ὁ ἀπόστολος ἀλλαχοῦ λέγων· «προσευχόμενοι ἐν παντὶ καιρῷ ἐν πνεύματι καί εἰς αὐτό τοῦτο ἀγρυπνοῦντες». Ἄρα κάν τούτῳ τήν ἔξιν ταύτην εἰσηγεῖται, ἦν αὐτός λέγεις, ἢ τήν ἐνέργειαν, καίτοι ταύτον ἐστιν ἀδιαλείπτως τε εἰπεῖν καί ἐν παντὶ καιρῷ; Προσεπισκήψας δέ τήν ἐπί τῷ προσεύχεσθαι ἀγνυπνίαν, δῆλος ἐστιν ἀδιαλείπτως ἔχεσθαι τῆς ἐνεργείας ἐπιτάττων." Ελεγε δέ καί ὁ Κύριος παραβολήν τοῖς μαθηταῖς, κατά τόν εὐαγγελιστήν Λουκᾶν, «πρός τό δεῖν πάντοτε προσεύχεσθαι καί μή ἐκκακεῖν». Ἄρ' οὖν κάνταῦθα πρός τήν ἔξιν ἐνῆγεν; 'Ἄλλ' οὐ τοῦτο ἡ παραβολή δείκνυσιν, ἀλλά τήν ἐπίμονον αἴτησιν καί τό μή ἐκκακεῖν δέ, τουτέστι μή ἐφίεσθαι τῆς προσεδρείας ὑπό ραθυμίας, δείκνυσι τήν προτροπήν οὖσαν οὐ πρός τήν ἔξιν, καί ταῦθ' ἦν ὁ σοφός οὗτος λέγει, ἀλλά πρός τήν αὐτήν τήν ἐνέργειαν τῆς προσευχῆς, δηλαδή τήν δέησιν, ὃ καί τό ἐπιτελεύτιον ἐν τῇ παραβολῇ ρῆμα τοῦ Κυρίου δηλοῦ (σελ. 316) «δώσει γάρ», φησίν, «ὁ Θεός ἄγιον τοῖς αἰτοῦσι αὐτόν ἡμέρας καί νυκτός», τουτέστι τοῖς ἀδιαλείπτως οὕτω προσευχομένοις. Δεόμεθα δέ τῆς ἀδιαλείπτου ταύτης δεήσεως οὐχ ὕστε πεῖσαι Θεόν, αὐτοπαράκλητος γάρ, οὐδ' ὡς ἐφελκυσόμενοι τοῦτον πανταχοῦ γάρ, ἀλλ' ὡς

τῇ πρός αὐτόν ἐπικλήσει ἡμᾶς αὐτούς ἀνάγοντες πρός ἐκεῖνον καί ἐπιστρέφοντες, ώς μεθέξοντες οὕτω τῶν περὶ αὐτόν ἀγαθοπρεπῶν δωρεῶν. «Τότε γάρ» κατά τὸν μέγαν Διονύσιον «τῷ Θεῷ σύνεσμεν, δτε πανάγνοις μέν εὐχαῖς, ἀνεπιθολότῳ δέ νῷ τοῦτον ἐπικαλώμεθα». Διά τοῦτο τοίνυν αὐτόν ἀδιαλείπτως ἐπικαλούμεθα, ώς ἂν ἀδιαλείπτως αὐτῷ συνῶμεν.

Τῆς δέ ἀδιαλείπτου ταύτης προσευχῆς τε καί ἔξεως, ἣν ἄρτι διενοήθη πρῶτος ὁ φιλόσοφος οὗτος, οὐδέ ὁ διάβολος φαίνεται ἀμοιρῶν καίτοι μηδέποτε προσευχόμενος· ἥδει γάρ μηδέ κατά χοίρων δυνησόμενός τι, μή τοῦ Κυρίου τῶν ὅλων ἐνδόντος, κατά δέ τοῦ Πέτρου μηδὲ ἐπιχειρήσεων γοῦν, καί πρὸ τούτων κατά τοῦ Ἰώβ μηδέν ἀνύσων ταῖς πολυτρόποις ἐπιβούλαῖς· τοσοῦτον ἀπέχει προσευχῆς, οὐ τῆς ἀδιαλείπτου μόνον ἀλλά καί τῆς ἐκ διαλειμμάτων, τὸ πεπεῖσθαι Κύριον εἶναι τὸν Θεόν ἀπάντων· οἱ μέν γάρ ἐκτός σώματος τῶν λογικῶν ἵσασι μέν τοῦτο πάντες, εὔχονται δ' οὐ πάντες· ἀντικείμενος γάρ ἐστι καί τῇ εὐχῇ ὁ τῷ Θεῷ ἀντικείμενος, καί ὁ τοῦ καλοῦ φυγάς καί τῆς πρός τὸν Θεόν εὐχῆς φυγάς ἐστιν. Οἱ δέ σῶμα περικείμενοι, τὸν μέν τοῦ παντός Θεόν ἵσασιν πάντες, πάντες δ' εὔχονται καταλλήλως ἔκαστος τῇ δόξῃ ἑαυτοῦ. Τοῖς δέ τὸν ἔνα καί ὄντως γινώσκοντα Θεόν, συνεισέρχεται τῇ δόξῃ ταύτῃ καί τό χωρίς αὐτοῦ μή δύνασθαι ποιεῖν μηδέν· τῶν δῆ τοῦτο πεπεισμένων ὅσους ἔρως θεῖος εἴλεν ἐνωθεῖναι κυρίως τῷ Κυρίῳ τοῦ παντός, οὗτοι τροφῆς ἄνευ καί πνοῆς ἐν εὐχῇ γενόμενοι, κατά τὴν τῶν (σελ. 318) πατέρων ὑφήγησιν, ἐπιστρέφουσι τὸν νοῦν εἰς ἑαυτόν καί οὕτω τῇ πρός τὴν θείαν ἔνωσιν ἐπιτηδειότητι τοῦ μυστικοῦ καί ἀπορρήτου πνευματικοῦ τῆς προσευχῆς καταξιοῦνται δώρου, δ' καί ἀδιαλείπτως σύνεστιν αὐτοῖς, νῦν μέν αὐτό παρ' ἑαυτοῦ ἔλκον τὸν καταξιωμένον νοῦν πρός τὴν ἀρρητοτάτην ἔνωσιν καί πηγάζον εὐφροσύνην ἱεράν, νῦν δέ τῷ νῷ δι' εὐχῆς ἀνατεινομένῳ πρός Θεόν μυστικῶς ὑπηχοῦν τε καί συμπροσευχόμενον, ὕσπερ μουσική τῷ πρός ταύτην συντιθέντι τὴν ὡδήν. Οὕτω γάρ ἐν μεθέξει τῆς ἀεικινήτου τε καί ἀκαμάτου γεγονότες χάριτος ἐνερριζωμένην ἔχουσι τῇ ψυχῇ τὴν προσευχήν καί ἀδιαλείπτως ἐνεργοῦσαν κατά τὸν εἰπόντα· «ἔγώ κοιμῶμαι καί ἡ καρδία μου ἀγρυπνεῖν». Ὁ τοίνυν βουλόμενος ἐπιτυχεῖν τῆς ἀληθοῦς ταύτης καί ἀληθῶς ἀδιαλείπτου προσευχῆς παρά «τοῦ διδόντος» προφητικῶς εἰπεῖν «εὐχήν τῷ εὐχομένῳ», πειθέσθω τῷ θείῳ Νείλῳ καί Γρηγορίῳ, ὥστε ζῆν μηδέν τῶν ἀνθρωπίνων προσαπτόμενον, δτι μή πᾶσα ἀνάγκη, κὰν ταῖς ἀνθρωπίναις ἀνάγκαις τῆς μνήμης τοῦ Θεοῦ κατά τό δυνατόν μή ἀφίστασθαι, ἀλλ' ὕσπερ σφραγίδα ἀνεξάλειπτον τὴν τοῦ Θεοῦ ἔννοιαν ἐντετυπωμένην τῇ ψυχῇ σπεύδειν περιφέρειν κατά τὸν μέγαν Βασίλειον. "Ἐργοις τε καί γάρ λόγοις καί διανοήμασιν τὴν δυνατήν ἡμῖν τέως καί ἀδιάλειπτον προσυχήν ἐπιτηδεύειν χρή, μέχρις ἂν ἐπιτύχωμεν τοῦ δώρου· «εἰ μή γάρ», φησίν, «ἔλαβες δῶρον προσευχῆς εὐκλεές, προσέδρευσον καί λήψῃ»· τό γάρ Πνεῦμα ἐστι δι' οὗ προσκυνοῦμεν καί δι' οὐ προσευχόμεθα, καί «Πνεῦμα ὁ Θεός, καί τούς προσκυνοῦντας αὐτόν ἐν πνεύματι καί ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν».

Ἄλλα μετά τὸ διδάξαι περὶ προσευχῆς ἐκεῖνος καί τῆς κατ' αὐτήν ἔξεως, καίτοι πρότερον ἀκούσας τῶν ὑπ' ἐμοῦ προηγμένων τοῦ θεολόγου ρητῶν, δι' ὃν λέγει (σελ. 320) τοῦτ' ἀπολαῦσαι μόνον τῶν λόγων τό διά Χριστόν προετίμησεν, ἀντεπιφέρει ἐκεῖνα, δι' ὃν φησι, παρῆκα τά πάντα τῇ ἐντολῇ· τοῦ λόγου δέ περιέχομαι μόνου καί οὐκ ἂν ποτε τούτου ἐκών ἀμελήσαιμι· καί οὕτως αὐτὸν ἑαυτῷ πάντως ἀνακόλουθον δείκνυσι. Τί οὖν πρός ταῦτα ἡμεῖς ἔροῦμεν, συνιστάμενοι τῷ σοφῷ θεολόγῳ; Τί γε ἄλλο ἢ δτι λόγους μέν οὓς διά Χριστόν καταλιπεῖν λέγει, τὴν τῶν Ἑλλήνων λέγει σοφίαν, λόγον δ' οὖ περιέχεται, τό ἀπ' ἐκείνης ἔξειλεγμένον καί τοῖς

ίεροις καί θείοις μαθήμασι συγκεκραμένον, ώς ήμεῖς εἰσηγούμεθα, πρός οὓς ἀντιλέγεις ἀκρατῶς, ὡς φιλόσοφε. Ἐνάγει δέ με πρός ταῦτα καί τά τοῦ λόγου τούτου ἀποτελέσματα· οὗτος γάρ με», φησί, «πείθει ἀσθενοῦντι συνασθενεῖν καί ἰσχύοντι συνευφραίνεσθαι» (τοῦ δ' ἄντικρυς ἀποστολικόν ἐστι τὸ παράγγελμα) «οὗτός μοι διαιρεῖ κόσμους καί τοῦ μέν ἀπάγει, τῷ δέ προστίθησι»· ποῦ ταῦτα τῆς ἑλληνικῆς παιδείας εὑροι τις ἄν; «Οὗτος καί διά τῶν δεξιῶν δπλων διεξάγει τῆς δικαιοσύνης, καν τοῖς ἀριστεροῖς συμφιλοσοφεῖ, τήν οὐ καταισχύνουσαν ἐλπίδα παραζευγνύς καὶ τό παρόν κουφίζων τῷ μέλλοντι». Ταῦτα καί ἐπί λέξεως τῶν ἀποστολικῶν ἔχεται φωνῶν. Εἰ δέ τις τοῖς λόγοις τούτοις μή συναινεῖ, δότω λόγον εὔλογον ἄλλον διμολογίας καὶ πείσομαι· τόν γάρ θεολόγον ἔαυτῷ ἀντιλέγειν οὐ πείθομαι.

Ἄλλα γάρ μετά τάς ἀντιφθεγγομένας, ώς ὁ φιλόσοφος οἴεται ταύτας ρήσεις, «σκαιούς καί ἀπαιδεύτους» ὄνομάσας ἡμᾶς, καὶ τῷ Ἰουλιανῷ συντάττειν οὐ παραιτεῖται καὶ μισεῖσθαι δίκαιον εἶναί μέν φησιν «ώς ἀποστεροῦντα τῶν (σελ. 322) λόγων τούς μοναχούς, καθάπερ ἐκεῖνος καί τούς ἐν κόσμῳ χριστιανούς». Ὡσπερ ἄν εἴ τις ἀκούσας τοῦ ψαλμωδοῦ λέγοντος «εἴπεν ἄφρων, οὐκ ἐστι Θεός», τόν ἐξ Ἀρείου Πάγου θεοφάντορα τῷ ἄφρονι δεῖν οἴεται συντάττειν τούτῳ, λέγοντα περὶ Θεοῦ, ώς οὕτε ἦν, οὕτε ἔστιν, οὕτε ἔσται, τῶν ἄφρονων ἄφρονέστατος αὐτός ὃν καὶ μή συνείς τό τῆς διαφορᾶς ὑπερβάλλον, ώς ὁ μέν ἄγιος ὑπέρ τά ὅντα γινώσκει καὶ θεολογεῖ τόν Θεόν, ἡ δέ τοῦ ἄφρονος καρδία ἐν τοῖς μηδαμῇ μηδαμῶς τίθεται τό μόνον ὅντως ὅν. Τόν αὐτόν γάρ τρόπον ήμεῖς μέν ὑπέρ λόγον ἵσμεν οὖσαν τήν κατά μοναχούς πολιτείαν, δ' ἀποστάτης ἐκεῖνος, ἄλογον οἰόμενος τήν κατά χριστιανούς, διά τοῦτ' ἀπεῖργε τῶν λόγων, δ' μή δυνηθείς συνιδεῖν δ' πάντ' ἐπίστασθαι δοκῶν οὗτος, τῆς αὐτῆς εὐθύνης ἀξιοῦ τούς τιμῆς πάσης ὑπερτιθέντας τά χριστιανῶν τοῖς ἀτιμάζειν εἰς τά μάλιστα προηρημένοις, καὶ μισεῖσθαι δικαίους εἶναι τοῖς ἀσεβεστάτοις ἔξισου τούς εὐσεβεῖς, διότι παντός ούτινοσοῦν μᾶλλον περισπούδαστον ἀποφαίνοντα τήν πρός Θεόν ἐν προσευχῇ προσεδρείαν.

«Κάν ὁ Κύριος», φησίν, «οὐκ ἐπέταξεν ἐν εὐαγγελίοις τήν περὶ λόγους σπουδήν, ἀλλ' οὐδέ ἐκώλυσε». Τί οὖν ὅταν λέγῃ, «γίνεσθε φρόνιμοι ώς οἱ ὅφεις καὶ ἀκέραιοι ώς αἱ περιστεραί»; Οὐ διαιρεῖ καὶ ἀπολαμβάνει τῆς ἔξω σοφίας τό χρήσιμον καὶ τῇ ἀπλότητι τοῦ εὐαγγελίου συμμίγνυσιν, ὅπερ ἐν τοῖς λόγοις ἐκείνοις καὶ ήμεῖς λέγομεν, οἱ παρά σοῦ δι' αὐτό τοῦτο νῦν ὑβριζόμενοι; Τί δ' ὅταν αὐθις λέγῃ, «ἐγώ λόγον καὶ σοφίαν ὑμῖν δώσω, η̄ οὐδείς ἀντιστῆναι δυνήσεται» καὶ «ὅταν ἔλθῃ ὁ παράκλητος, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πᾶσαν τήν ἀλήθειαν»; Ἄρ' οὐ σοφίαν ἐπηγγείλατο θειοτέραν καὶ ταύτης τῆς ἀεὶ ἀντιλέγεσθαι πεφυκυίας, ἦν αὐτός ὑπερμαχῶν ἔξυμνεῖς ὑπερτέραν οὐδὲ ὅσον εἰπεῖν; Τί οὖν ἐποίησαν οἱ τῆς σοφίας ἐρασταί ταύτης, πρίν ἐκείνης καθαρῶς τυχεῖν; (σελ. 324) Ἄρα περιήσαν ζητοῦντες εἴ τις ἐπαγγέλλεται τι εἰδέναι, Ἑλλην ἡ Αἰγύπτιος ἡ Χαλδαῖος, ώς παρά τούτου καὶ τῶν τούτου συγγραμμάτων μανθάνειν καὶ πανταχόθεν συλλέγειν τό φρονεῖν, ώς αὐτός ήμᾶς ἐκδιδάσκεις λέγων ἐπί λέξεως οὗτως, «οὐκ ἐκ τῆς τῶν ἐντολῶν φυλακῆς, οὐδὲ ἐξ ἀπαθείας μόνης τό εἰδέναι τά ὅντα περιγίνεται» καὶ «οὐκ ἔστιν ἄγιον εἶναι μή τήν γνῶσιν εἰληφότα τῶν ὅντων καὶ τῆς ἀγνοίας ταύτης κεκαθαρμένον»; Ἄρ' οὖν περιήρεσαν πανταχόθεν τό φρονεῖν συλλέγοντες, ώς αὐτός μᾶς ἐκδιδάσκεις, ἡ ἡσαν, κατά τό γεγραμμένον, «διά παντός ἐν τῷ ιερῷ, προσκαρτεροῦντες τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει καὶ προϋπογράφοντες καὶ πρακτικῶς ιερογραφοῦντες τήν κατά μοναχούς ταύτην ὅντως ὑπερανωκισμένην καὶ πανίερον ζωὴν, καθ' ἦν τήν ἐν μεσότητι μέν οὖσαν ιεράν πολιτείαν ὑπεραναβῆναι ἐπαγγελλόμεθα, πάσῃ δέ διαιρετῇ καὶ ζωῇ καὶ φαντασίᾳ ἀποταττόμεθα καὶ πρός τήν πάσης φιλοσοφίας ὑψηλοτέραν ἐνιαίαν

θεοσοφίαν διά τῶν ἐνοποιῶν ἐντολῶν ὅντως μοναστικῶς ἀναγόμεθα καί εἰς Ἱερωτάτην ἱερουργικῶς τελεσιουργούμεθα μονάδα; Ἐνάς γάρ ἐν ἀληθείᾳ γινόμεθα ἐν τῇ πάντων ὑπεξηρημένῃ καί μόνῃ πάντως ἀπερινοήτως τρισυποστάτῳ μονάδι, κατά τὴν ὑπέρ ἡμῶν αὐχην καί μυστικήν ἐμφάνειαν καί συνεργίαν τοῦ δι' ἡμᾶς τῇ καθ' ἡμᾶς κοινωνήσαντος δυάδι καί τῆς οἰκείας ἀπορρήτως μή ἀποφοιτήσαντος μονάδος καθ' ὑπερούσιον ἔαυτοῦ δύναμιν ἀνεκφοίτητον.

Τί οὖν ἄτοπον ποιοῦμεν, ὡς φιλολογώτατε, εἰ τὸν πρός τὴν ἐνοειδῆ συνέλιξιν τοῦ νοῦ κατά τὴν ἐπαγγελίαν ἐπειγόμενον, ἀφέμενον τῆς κατά τὰ πολυειδῆ μαθήματα μελέτης, ὑπερβῆναι ἀξιοῦμεν τάς ἐν τούτοις μεριστάς καί μεταβατικάς νοήσεις καί τούς αἰσθητούς λόγους καί τάς ἐξ αἰσθήσεως ἔχούσας γνώσεις τὴν ἀρχήν; Πῶς δ' ἂν ὁ ἔσω ἄνθρωπος κατασταί μοναχός κατά λόγον τῆς ὑπερκειμένης ἐνιαίας ζωῆς, εἰ μή τὸν ἐπίκτητον κόσμον ὑπεραναβαίη καί πάσας τάς ἀνθρωπικάς (σελ. 326) μαθήσεις καί ἐνιαίως καί μοναχῶς πρός Θεόν ἀνατείνει συντόμως ἔαυτόν, δ' καί ὁ τῆς κεφαλῆς ἐκ τριχῶν κόσμος περιαιρούμενος τοῖς ἐπαΐειν ἰκανοῖς συμβολικῶς ἐκδιδάσκει; Τάχα δέ καί τὸ μή ἀναβαθμίσιν ἀναβαίνειν ἐπὶ τὸ θεῖον θυσιαστήριον καί τὸ λίθοις τοῦτο κτίζειν ἀτμήτοις, ἐφ' οἷς ἐγχειρίδιον οὐκ ἐπιβέβληται, τοῦτ' αἰνιτόμενον ἦν, ὡς αὐτήν χρή γυμνήν τὴν τοῦ νοῦ φύσιν οἶκον εἶναι προσευχῆς, περινοίας παντίας καί ἀνθρωπίναις μεθόδοις ἀνεπιχείρητον; Ἀλλ' ὁ Κύριος οὐ ρητῶς ἀπεῖρξε τὴν περί λόγους σπουδήν; Ἀλλ' οὐδέ τὸν γάμον, οὐδέ τὸ κρεῶν ἀπέχεσθαι, οὐδέ τὸ μετά τῶν ἐν συζυγίᾳ ζώντων συνοικεῖν. Εἰ γοῦν ἡμεῖς ταῦτα τούτους ἀπαιτοῦμεν, κατηγορήσει τις ἡμῶν λέγων κατά σέ τὸν πάντα στρέφειν δοκοῦντα τοῖς τῶν λόγων στροφαῖς ὡς οὐδέν ἦττον, ἐπεὶ οὐκ ἐκώλυσεν, ἔχεσθαι δεῖ ἢ ἀπέχεσθαι, ἐπί οὐκ ἐπέτρεψεν; Οὔμενον, εἰ μή κατηγορημένος αὐτός ἔθέλει δικαίως εἶναι· πολλά γάρ τῶν ἀκατακρίτως ἐνεργουμένων τῷ χριστωνύμῳ πληρώματι, τρόπῳ παντὶ τοῖς μοναχοῖς οὐκ ἐφεῖται διά τὸ τῆς πολιτείας ἔξηλλαγμέονον. Εἰσί δ' οἱ τῶν πατέρων καί λουτρῶν θεραπείας ἀπείργουσι καί νοσοῦσιν αὐτοῖς ταῖς ἐξ ἰατρικῆς χρῆσθαι βοηθείας οὐκ ἐπιτρέπουσιν, ὡς δλους ἀνακειμένους Θεῷ καί τὸ πᾶν ἔξηρτημένους ἐκεῖθεν καί τὸ συνοῖσον ἀνενδοιάστως προσδόκιμον θεόθεν ἔχοντας. Οὐ μήν τούς μή πρός τὸ μέτρον τοῦτο τῆς πίστεως φθάνοντας ἀποτροπαίους ἥγοῦνται, καίτοι τοῦ Θεοῦ πολλάκις δι' ἔξαισίων θαυμάτων ἐπιμαρτυρήσαντος ἐκείνη τῇ γνώμῃ. Πατρικῶς δ' ἔσθ' ὅτε καί συγκαταβάίνουσι τοῖς ταπεινοῖς ἡμῖν· τοῦτο δή καί περὶ τὴν τοῦ λόγου παιδείαν εὗροι τις ἄν καί ποιοῦντας καί λέγοντας. Πῶς οὖν τὸν ταύτα τοῖς πατράσι καί ποιοῦντα καί λέγοντα τῷ παραβάτῃ καί ἀποστάτῃ συντάττειν ὑπέμεινας, ὁ μοναχός καί φιλόσοφος; Ἐκεῖνος χριστιανούς ὡς ἀναξίους τῶν λόγων ἀποστερεῖν (σελ.328) ἐπεχείρησεν, ἐγὼ δ' οὐκ ἀποστερεῖν μοναχούς. Ἰκανός γάρ ὁ πρό τοῦ τὴν πολιτείαν ταύτην ὑπελθεῖν χρόνος πρός λόγου κτῆσιν παντοίαν τοῖς οὐ ραθύμοις. Οὕτ' οὖν ἀποστερῶ, καί παρακαλῶ πρός τὸ ὑπέρ λόγου ἀγαθόν, ὡς ἐπαγγειλαμένους πρός τοῦτο σπεύδειν, οὐκ ἐλλεπτικῶς ἀλλ' ὑπεροχικῶς ἔξάγων τῶν λόγων τούς μακαριστῶς ἐπομένους· τῆς γάρ περί λόγους τριβῆς καθ' ὑπερβολήν ὑψηλοτέρα ἐστίν ἡ πρός Θεόν ἐν προσευχῇ προσεδρεία.

Σέ δ' ἡμεῖς ἀντιλέγειν τοῖς πατράσι φαμέν καί πάσῃ τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ. Πῶς γάρ ἄν τις ἐν τοῖς τοιούτοις ὑποσταλείη φάναι τάληθές; Σύ τοίνυν τάνατία τοῖς πατράσι φρονεῖς, οὐκ ἐφ' οἷς μεταξύ τῶν λόγων ἐξ ὑπονοίας κατέλεξας, ἀλλ' ὅτι τάς εὐαγγελικάς ἐντολάς οὐχ ἰκανάς εἶναι λέγεις τελείως καθᾶραι τὴν ψυχήν τοῦ ταύτας τηρήσαντος, οὐδ' ἐξ ἀπαθείας τὴν τελεστικήν καί σωτήριον γῶνσιν περιγίνεσθαι τῷ ταύτην κτησαμένῳ, οὐδ' ἐνόν ἀγνοίας καί ψευδῶν ἀπαλλαγῆναι

δοξασμάτων ἄνευ μαθημάτων καί τῆς κατ' αὐτά μελέτης, οὐδέ τελειότητός τε καί ἀγιότητος ἐπιτυχεῖν τόν μή ἀπαλλαγέντα τούτων, καί τήν ἑλληνικήν παιδείαν ὅμοιώς εἶναι δῶρον Θεοῦ τοῖς δι' ἀποκαλύψεως προφήταις καί ἀποστόλοις δεδομένοις, καί ὁμοιώς ταῦτά τε κάκείνην ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς μετά τό δεδόσθαι καταλαμβάνεσθαι, καί τό πάντα εἰδέναι, ὃ Θεοῦ μόνου ἵσμεν, προσήκουσαν ἀνθρώπῳ τελειότητα εἶναι. Τήν ιεράν δέ Γραφήν, εί καί ἀναμιγνύεις τοῖς λόγοις καί πολλά δοκεῖς ὑπεραγωνίζεσθαι ταύτης, ἀλλ' οὐδ' αὐτήν οἴει τελείαν ἐπάγειν τῇ ψυχῇ κάθαρσιν· οὐδέ γάρ ἂν εἰσῆγες τό δεῖν ζητεῖν μανθάνειν, εἴ τίς τι ἐπαγγέλλεται (σελ. 330) εἰδέναι, κανή εὔσεβής ἦ, τόν καθάρσεως ἐφιέμενον. Δόλω τοιγαροῦν ταύτην συμπλέκεις τοῖς ὑπέρ τῶν μαθημάτων σου λόγοις εἰς ἔξαπάτην τῶν ἀπλουστέρων. Ἐπεί δέ τοῖς ἰσχυριζομένοις δεῖν τάς θείας ἐντολάς τηρεῖν ὡς ἀπαθείας καί σωτηρίου καθάρσεώς τε καί γνώσεως παρεκτικάς σύ σαφῶς ἀντιλέγεις, τῶν ἐντολῶν δέ ἐστι καί τό τάς Γραφάς ἐρευνᾶν, οἱ μέν πρός τήν τῶν ἐντολῶν τήρησιν προτρέποντες κατά πᾶσαν ἀνάγκην καί πρός τήν ἐπίμονον ἀνάγνωσιν τῶν Γραφῶν προτρέπονται, σύ δέ οὐδέ ταύτας οἴει διδόναι τῇ ψυχῇ τήν κάθαρσιν. Οὐκοῦν δέλεαρ ἐκεῖνο τό συνάγεις εἰς ἐν τήν θείαν Γραφήν καί τά κατά φιλοσοφίαν μαθήματα· τό δέ καί εἰς ἐν τέλος ἄγειν ἀμφότερα τόν μετιόντα λέγειν οὐ δόλος μόνον, ἀλλά καί σαφής ἀντίθεσις πρός αὐτήν τήν ιεράν καί θείαν Γραφήν. Οὐδένα γάρ ἐκείνη τῶν μακρῶν ὡδίνων ἔδωκε καρπόν, ἀλλά πάντες ὑπηνέμιοί τε καί ἀτελεσφόρητοι, πρός τό φῶς τῆς θεογνωσίας οὐ φθάνοντες, καίτοι τό κατά σέ μάλιστα σκότος τῆς ψυχῆς διά τοῦ φωτός τῶν μαθημάτων ἀποβαλλόμενοι, τήν κατά διάθεσιν ἄγνοιαν. Πῶς δέ καί τῶν ἀγίων οὐκ ἐσκοτισμένοι καί ἀτελεῖς οἱ πλεῖστοι, κατά τούτους τούς λόγους, οἱ μέν Ἑλληνικῆς παιδείας οὐκ ἐπειλημμένοι συλλήβδην ἄπαντες, τῶν δέ μετεσχηκότων τῆς ἐκεῖθεν παιδείας, οἱ κόσμον μέν ὡς σκηνήν πηγνύντες, οὐρανόν δέ ὡσεί καμάραν ίστάντες, ἥλιον δέ ἀπό τῶν βορείων μερῶν τῆς γῆς ἐπανάγοντες, ὅθεν ἀνίσχει, κοῖλα δέ τά οὐράνια νῶτα πρός ὑποδοχήν ὑδάτων δοξάζοντες καί τήν κατά διάθεσιν ὡς αὐτός λέγεις ἄγνοιαν, τό μάλιστα κατά σέ σκότος τῆς ψυχῆς, αὐτοί τε κεκτημένοι καί τούς ἄλλους πείθειν ἐπιχειροῦντες;

"Ινα δέ μή δόξωμεν ἀφ' ἔαυτῶν τάς τοῦ ἀνδρός ἐνταυθοῖ καταλέγειν δόξας, αὐτάς ἐκείνουν τάς ρήσεις προθώμεθα καί τῶν ἀγίων ἐνός ἢ δύο παραθώμεθα πρός οὓς (σελ. 332) σαφῶς ἀντιφθέγγεται· πάντως δέ οὐκ ἄδηλον τοῖς εὖ φρονοῦσιν δτὶ πάντες ἐν εἰσὶ χεῖλος ὑπό τοῦ ἐνός κινούμενοι Πνεύματος· ἐκείνας δ' ὅμως ἡμεῖς προθήσομεν αἱ καί τήν ὄμολογίαν ἐπίδηλον ἔξουσι. Φησίν οὖν ὁ μοναχός καί φιλόσοφος οὗτος ἐπί λέξεως οὕτως· «Διά τῆς τῶν ἐντολῶν φυλακῆς ἀγαπητόν, εἰ καί μόγις ἀπάθεια περιγένειτο μόνη· οὐκ ἀρκεῖ δέ μόνον τῶν παθῶν καθήρασθαι πρός τό τήν ἀλήθειαν κατιδεῖν· ἡ γάρ ἀπάθεια τήν κατά διάθεσιν ἄγνοιαν οὐ θεραπεύει τῆς ψυχῆς· οὐκ ἂν οὖν ὅφελος αὐτῇ γένοιτο τῇ ψυχῇ πρός τό τά νοητά κατιδεῖν, μενούσης ἐν αὐτῇ τῆς κατά διάθεσιν ἄγνοίας, ἡ μάλιστα πάντως σκότος ἐστί τῆς ψυχῆς· ὥστε τῷ φιλοσοφοῦντι ἐπιμελεῖσθαι διά βίου προσήκει, ὅπως καί τῶν παθῶν καί τῶν ψευδῶν δοξῶν τήν ἔαυτοῦ καθαριεῖ ψυχήν, καί τήν ἄνωθεν μέν ἀντίληψιν πρός ἀμφοτέρας τάς καθάρσεις ἐπικαλούμενον, πράττοντι δέ καί αὐτῷ δσα προύργου πρός τό τέλος ὑπάρχει. Οὐκοῦν διά βίου μανθάνειν βουλήσεται καί ὅμιλεῖν πᾶσιν δσοι εἰδέναι τι ἐπαγγέλλονται. Οὐδέν γάρ αὐτῷ διοίσει τίς ὁ διδάσκων, ἂν μόνον πρός γνῶσιν αὐτῷ συμβάλληται οὗτος γάρ ἐστιν ὁ τῆς προσηκούσης ἀνθρώποις τελειότητος ἐπήβολος, δς τῇ διά πάντων ἀληθείᾳ τόν ἔαυτοῦ ἐνήρμοσε νοῦν καθ' ἔνωσιν μόνιμον».

Ταῦτα καί πλείω τούτων ἐν τε τῷ Περὶ τελειότητος ἀνθρωπίνης καί Σοφίας κτήσεως σποράδην εἰρήκει. Δύο τοίνυν φησί καθάρσεων τήν ψυχήν ἡμῶν δεῖσθαι, τῆς τῶν παθῶν καί τῆς κατά διάθεσιν ἀγνοίας, καί τήν μέν κάθαρσιν μόνην τῶν παθῶν τήν τήρησιν τῶν ἐντολῶν παρέχειν φησί, καί ταύτην μόγις, ὡς αὐτός λέγει, ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Θεοῦ συγχωρεῖ, τήν δέ τῆς ἀγνοίας διδόναι λέγει τήν μάθησιν, οὐ τῶν θείων Γραφῶν, ἡ γάρ τούτων μάθησις ἐμπεριέληπται τῇ τῶν ἐντολῶν τηρήσει. Ὄμως εἰ ταύτην ἔλεγεν, οὐδέν ἄν ἐπηκολούθει βλάβος, ἐπεί καί ὁ μέγας Μάξιμος λέγει τι τοιοῦτον τήν τῆς ἀρετῆς πράξιν τῶν θείων δογμάτων διαιρῶν, καί ἡμεῖς (σελ. 334) ἔστιν δτε λέγομεν διά μέν τῶν θείων ἐντολῶν τήν ψυχήν τῶν παθῶν καθαίρεσθαι, τῇ δέ καθαρῷ προσευχῇ πᾶσαν ὑπεροχικῶς γνῶσιν ἀποτίθεσθαι. Τά τοιαῦτα δ' οὕτω λέγεται κατ' ἔξοχήν, ὡς καί ὁ τῆς δεσποτικῆς ἀναστάσεως ἄγγελος ἔλεγε ταῖς μυροφόροις· «εἴπατε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ καί τῷ Πέτρῳ ὅτι προάγει ὑμᾶς εἰς τήν Γαλιλαίαν». Ὡς οὖν ὁ Πέτρος τοῦ χοροῦ τῶν μαθητῶν ἔστιν, εἰ καί ἔξοχως καλούμενος ἐκείνων διαιρεῖται, τόν αὐτόν τρόπον καί ἡ προσευχῇ καί ἡ τῶν ιερῶν Γραφῶν ἀνάγνωσις ἐντολαί είσι Θεοῦ, εἰ καί κατ' ἔξοχήν ἐκείνων διαιροῦνται, ἀλλ' οὐχί καί ἡ τῶν κατά φιλοσοφίαν μαθημάτων ἀνάληψις· εἰ δέ καί ἔξοχως λέγοιτο, τῆς ἀτοπίας.

Οὗτος δέ οὐ τήν τῶν θείων Γραφῶν μάθησιν καθαίρειν λέγει τελείως τήν ψυχήν, ἀλλά τήν τῶν ἑλληνικῶν μαθημάτων· διό καί τό δεῖν μανθάνειν τόν καθαρθησόμενον, εἴ τίς τι ἐπαγγέλλεται εἰδέναι, κάνθ θεοσεβής ἢ κάν μή, προστίθησι, καί ἀκάθαρτον ἀποφαίνεται καί ἀτελῆ τόν μή τήν γνῶσιν ἐσχηκότα τῶν ὄντων, ἵνα δείξῃ σωτηριώδη, καθαρτικήν τε καί τελεστικήν ταύτην οὖσαν τήν μάθησιν. Ὅτι μέν οὖν ὁ ταῦτα λέγων τάνατίαν φρονεῖ τοῖς πατράσι τε πᾶσι καί τῷ τῶν πατέρων Θεῷ, φανερόν οἷμαι πᾶσιν εἶναι τοῖς εὗ φρονοῦσιν· ἡμῖν δέ παρελθέτω μάρτυς εἰς μέσον ὑπέρ ἀπάντων ὁ ἐξ Ἀρείου Πάγου θεοφάντωρ Διονύσιος, ὃ μάλιστα πάντων διά πάντων ὁ τελεώτερον τῶν θείων ἐντολῶν οὗτος αὐχεῖ συμφωνεῖν. Φησί γοῦν ἐν κεφαλαίῳ πρώτῳ τῆς Ἑκκλησιαστικῆς ιεραρχίας· «ἡ πρός Θεόν ἀφομοίωσίς τε καί ἔνωσις, ὡς τά θεῖα διδάσκει λόγια, ταῖς τῶν σεβασμιωτάτων ἐντολῶν ἀγαπήσει καί ιερουργίαις μόνως τελεῖται». Ἀρ' ἔστιν εὐρεῖν τῆς πρός Θεόν ἀφομοίωσεως τελεώτερον; Οὔμενουν, οὐδὲ εἰπεῖν, οὐδὲ ἐννοῆσαι. Ἰνα δέ ἡμῖν καί ὁ ὑπερτελής οὗτος κατά τοῦτο συνείποι, τῆς ἀρχῆς τῶν γεγραμμένων (σελ. 336) αὐτῷ Περὶ τελειότητος ἀνθρωπίνης ἀναμνήσομεν· ἐκεῖ γάρ φησι, «τέλειος ἀνθρωπός ἔστιν ὁ τήν ἔαυτοῦ ψυχήν καθ' ὅσον ἀνθρώπῳ δυνατόν, δομίαν τῷ Θεῷ πεποιηκώς».

Εἰ τοίνυν ἡ πρός τόν Θεόν ἀφομοίωσις τελείωσις, αὕτη δέ μόνη τῇ δι' ἀγάπης ιερῷ ἐργασίᾳ τῶν θείων ἐντολῶν τελεῖται, ποῦ ἡ ἐκ γνώσεως καί μαθημάτων καί τοῦ διά βίου μανθάνειν ἐθέλειν καί πᾶσι σπεύδειν ὄμιλεῖν ὅσοι εἰδέναι τι ἐπαγγέλλονται καί πρός γνῶσιν συμβάλλονται, κάν Αἰγύπτιοι κάν Σκύθαι κάν Ἑλληνες ὡσι, κάθαρσις καί τελείωσις; Πῶς δ' ὁ λέγων ἐκ τούτων τήν κάθαρσιν, οὐ τοῖς θείοις φανερῶς ἀντιλέγει λογίοις καί τοῖς τούτων ὄμολογηταῖς πατράσι; Πῶς δ' ὁ λέγων ἐκ τῆς τηρήσεως τῶν ἐντολῶν μόνην τήν ἀπάθειαν προσγίνεσθαι, τήν μή καθαρτικήν οὖσαν τῆς ἀγνοίας μηδέ φωτιστικήν τῆς ἐν τοῖς οὖσιν ἀληθείας, ὡς αὐτός αὐθις οἴεται, καί ταύτην μόγις, τήν δέ μή διά τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ καθαιρομένην ἄγνοιαν μάλιστα σκότος λέγων τῆς ψυχῆς διά τῆς ἔξω πεφυκός καθαίρεσθαι παιδείς, πῶς οὖν οὗτος, οὐδέν ἥττον ὅτι μή καί μᾶλλον, ἰατρούς καί φωστῆρας καί σωτῆρας τῆς ψυχῆς ἡμῶν Ἑλληνας καί Αἰγύπτιος καί οὐστινασοῦν λογικῶν μαθημάτων εὑρετάς, ἥ τόν Ἰησοῦν ἡγεῖται; Ἀλλ' ἡ μέν ἐπιγενομένη νόσος τῷ φρονοῦντι τῆς τοῦ φιλογνώστου τούτου ψυχῆς ἔξεφάνη τοσαύτη καί ταῦτα δι' ὀλίγων τῶν περί αὐτῆς

λόγων τουτωνί τοῦ δέ φρονοῦντος νοσοῦντος τῷ φιλοσόφῳ, οὐδέν ἀπεικός καί ὅ τι καί ὅθεν αὐτό νοεῖ μή νοεῖν. Πειρασόμεθα οὖν ἡμεῖς τὴν αἴτιαν τῆς νόσου συνιδεῖν τε καί ἔξειπεῖν, ἀλλά καί φάρμακον σύν Θεῷ κεράσαι, ἵνα ἄρα πεισθῇ προσέσθαι, πρός ὑγίειαν ἐπανάγον. Τίς γάρ οὐκ ἂν πάθοι τήν ψυχήν, οὕτω καλόν μέλος τῆς ἐκκλησίας νοητῶς ὄρῶν ταύτης ἀπορρηγγύμενον; "Ἐγωγ' οὖν ἐπί τοσοῦτον οἶδα δὶ' αὐτό τοῦτο τήν ψυχήν δηχθείς τήν ἀρχήν, (σελ. 338) ὡς μή ἂν πιστευθῆναι τισὶ δοκεῖν ἐφ' ὅσον εἰπόντα. Καί τόν πόνον δ' ὅσον ὑπέστην γράφων, ὡς καί αὐτός τότε τῖς συνοῦσιν ἔλεγον, οὐχ ὑπέρ τῶν τήν ἡσυχίαν ἀσπαζομένων μᾶλλον ὑπῆλθον ἥ τούτου πρός ὅν αἱ ἀντιθέσεις εἰσὶ' κἄν εἰπερ ἡθέλησεν, ἀξιοῦντι τήν ἀρχήν, τοῖς πρός ἀλλήλους διά στόματος λόγοις καταλῦσαι τάς δόξας ταύτας καί τάς πρός τούς ἀπλουστέρους τῶν ἀδελφῶν ἐπιθέσεις, φροῦδα ἄν ἦν τά μακρά συγγράμματα. Νῦν δ' οὐκ οἶδ' εἰς ὅ τι ταυτί τελευτήσει Θεῷ δ' εὔχομαι καί ἐλπίζω τά κρείττω.

'Αλλά γάρ τῶν τῆς νόσου πρώτων καί πορρωτέρω αἴτιων ἀφεῖσθαί μοι δοκῶ· τό προσεχέστατον δ' ἀπάντων, δὲ κάν τοῖς τοῦ νοσοῦντος ἐμφαίνεται λόγοις, τό τῆς ὑπέρ ἡμᾶς ἀληθείας ἐστί καί πρᾶγμα καί ὄνομα. Δεινόν ὄντως ἄνδρα κλέψαι φιλομαθῆ καί ταῖς περὶ τό εἰδέναι λίχνως διακειμέναις ψυχαῖς ἔφεσιν ἀνέφικτον ἐντεκεῖν· αὕτη γάρ καί τῷ Ἄδαμ τῆς ἰσοθεῖας τόν ἔρωτα τήν ἀρχήν ἐνεποίησεν. 'Ωήθη γάρ καί ὁ φιλόσοφος οὗτος τοῦτ' εἶναι σωτηριῶδες καί ἄνευ τούτου τελειότητα μή παρεῖναι τῇ διά τῶν κτισμάτων πάντων τοῦ Θεοῦ διηκούσῃ ἀληθείᾳ τό γνωστικόν ἐνηρμόσθαι τῆς ψυχῆς καθ' ἔνωσιν μόνιμον. Τοῦτο δ' ἐκ τῶν θείων λογίων καί ἐνταλμάτων μή τελέως προσγινόμενον ὄρῶν, πρός τούς δοκοῦντας τούς τῆς κτίσεως εὑρηκέναι λόγους ἔβλεψεν "Ελληνας καί τά κατ' αὐτούς ὡς τελεστικά ψυχῆς ἐσεβάσθη μαθήματα· οὐ γάρ ἐνενόησεν ὡς ἀλυσιτελές τοῦτο κατά τόν νῦν αἰῶνα τῇ ψυχῇ καί ἀδύνατον· «ὡς γάρ ὅστα ἐν γαστρί τῆς κυοφορούσης», φησίν ὁ Σολομών, «οὕτως οὐ γνώσῃ τά ποιήματα τοῦ Θεοῦ, ἃ ποιήσει τά σύμπαντα». 'Άλλ' ἄ μέν ποιήσει οὐκ εἰσῇ, ἃ δέ πεποίηκεν εἰσῇ; Καί μήν δὲ αὐτός φησιν· «οὐ δυνήσεται ἄνθρωπος τοῦ εύρειν τό ποίημα τό πεποιημένον (σελ. 340) ὑπό τόν ἥλιον, δσα ἐάν μοχθήσῃ τοῦ ζητῆσαι, καί γε ὅσα ἄν εἴποι ὁ σοφός τοῦ γνῶναι, οὐ δυνήσεται εύρειν. Διό καί διάφοροι περὶ κτίσεως μέν εἰσίν οἱ τῶν ἔξωθεν λόγοι, πάντες δ' ὅτι μή ἀληθεῖς, εἰσίν οἵ τούτων ἐπιστήμην συνέθεντο τήν δεικνῦσαν· ὅτι δέ εἰς τις τῶν διαφερομένων τάληθές αὐχεῖ, οὐδεμία τούτων ἐπιστήμη δύναται δεῖξαι ἥ ὅλως ἐπινεόηται. Καί τοίνυν διά τοῖς ὑπό τῶν θεοπνεύστων ἐπί τό συνοῖσον ἐκφανεῖσι μόνοις τό ἀναμφίλεκτον τῆς ἀληθείας προσμαρτυρῶν κάν τῶν πρός τόν Ἰώβ ὑπό Θεοῦ εἰρημένων τῆς ἐν τοῖς κτίσμασι τοῦ Θεοῦ σοφίας τό ἀκατάληπτον συνιών, ἀλλ' ἐκ τῆς ἔξω σοφίας τήν διά πάντων δεικνούμενην ἀλήθειαν ἀκριβῶς κατανοῆσαι οἰόμενος, ἔλαθεν ἔαυτόν ἐπί ψάμμου, μᾶλλον δέ ἐπ' ἀλλεπαλλήλων κυμάτων, τόν τῆς γνώσεως οἴκον οἰκοδομῶν, τοσοῦτο πρᾶγμα λόγων στροφαῖς πιστεύων, ἀεί στροφαῖς ἄλλων λόγων πεφυκύῖαις καταπαλαίεσθαι· μωρῷ τοίνυν δόμοιωθήσεται δό τοιοῦτος σοφός καί δέος οὐ τι μικρόν μή καί τήν πτῶσιν πάθη μεγάλην κατά τήν τοῦ Κυρίου παραβολήν. Τό γοῦν αἴτιον τῆς ἀπάτης, εἰπερ ἄρα καταστοχάζομαι τῆς ἀληθείας, τοῦτο τό μέρος τῆς ἀληθείας ἐστίν. 'Υπόλοιπον δ' ἄρα κεράσαι τό καθάρσιον πόμα.

Προμηθευόμενοι δέ ὕστε καί προσενέγκασθαι τούς νοσοῦντας ἀλύπως, δῶμεν δὲ ἀπείπομεν πρότερον, ὡς ἀδύνατον παντάπασιν ὅν. Δῶμεν τοίνυν τούς τῶν κτισμάτων ἀληθεῖς λόγους ἐκ τῶν ἔξω μαθημάτων εύρισκεσθαι, κάκείνους ἀξιώσωμεν τοῖς ἐκ τῶν λογίων ἡμῖν προαποδεδειγμένοις ἔπεσθαι καί μόνον εἶναι πιστεύειν ἰατρόν τῶν πνευμάτων Χριστόν, τόν τῶν πνευμάτων Θεόν, καί μόνη τῇ

άγαπήσει τε καί τηρήσει τῶν αὐτοῦ ἐντολῶν τήν πρός αὐτόν ἀφομοίωσιν τελεῖσθαι, ταύτον δ' εἰπεῖν ὑγίειαν ψυχῆς καί τελείωσιν. Ἐπεί τοίνυν ἡμεῖς μέν ἐκείνοις συναπήχθημεν, ἐνδόντες ἐφ' ὅσον οὐδ' ἔχρην, παρ' ἐκείνων δέ ἀπητήσαμεν ὃ οὐκ ἄν ἔχοιεν (σελ342) ἀρνήσασθαι, φέρ' ἵδωμεν τί τό περαινόμενον ἐκ τῆς δόμολογίας ταύτης. Τί γε ἄλλο ἢ ὅτι τοῦτο τελειότης ἐστί σωτήριος ἐν τε γνώσει καί δόγμασι, τό ταύτα φρονεῖν προφήταις, ἀποστόλοις, πατράσι, πᾶσιν ἀπλῶς, δι' ὧν τό ἄγιον Πνεῦμα μαρτυρεῖται λαλῆσαν περί τε Θεοῦ καί τῶν κτισμάτων αὐτοῦ. Τά δ' ὑπ' αὐτοῦ παρειμένα, παρ' ἐτέρων δέ εὐρημένα, ἀσυντελῇ πρός γε ψυχῆς σωτηρίαν, κάν ἀληθῆ τῶν γάρ λυσιτελούντων οὐδέν παρεῖται τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Πνεύματος. Διό καὶ τούς διαφωνοῦντας ἐπί τινος τῶν παρεωραμένων οὐδέ μεμφόμεθα καί τούς κρείττον κατά τι τούτων εἰδότας οὐ μακαρίζομεν.

Ἄλλα γάρ πρός τήν τελειότητα τῆς σωτηρίου ἐκείνης γνώσεως ἡμᾶς ὁ Χριστός ἐνάγων ἔλεγεν, «εἰ ἐπιστεύετε Μωσεῖ, ἐπιστεύετε ἄν ἐμοί», καί τάς ιεράς Γραφάς ἔρευναν ἐνετείλατο, ώς ἐν αὐτοῖς εὐρήσοντας ζωήν τήν αἰώνιον. Αὕτη μέν οὖν ἡ γνῶσις, τελεία οὖσα καί οὕτω προσγινομένη, πράξεως πρός τελείωσιν οὐ προσδεῖται, οὐδέ πόνων πολλῶν. Διό καὶ ὁ χρυσοῦς θεολόγος Ἰωάννης περί τοῦ Κυρίου φησίν ὅτι περί δογμάτων μέν ὀλιγάκις διελέγετο, οὐδέ γάρ δεῖται πόνου τό πρᾶγμα, περί δέ τοῦ βίου πολλάκις μᾶλλον δέ πανταχοῦ «τοῦτο γάρ», φησίν, «ἐστιν ὁ νόμος καί οἱ προφῆται, ἵνα, ὅσα ἄν θέλωμεν γίνεσθαι παρ' ἐτέρων ἡμῖν, ταῦτα καί ἡμεῖς ποιῶμεν αὐτοῖς». Ἐπεί δ' ἔστι γνῶσις καί ἡ τοῦ πρακτέου διάγνωσις, καί ταύτης ἐν τῷ πράττειν δεόμεθα καί ταύτης ἀναγκαῖον ἐπειληφθαι τόν πρός τόν Θεόν ἐφωμοιωμένον καί τέλειον ἄνθρωπον· πρός ταύτην οὖν ἡμᾶς ἐνάγων τήν γνῶσιν ὁ Κύριος αὐθίς ἐνετείλατο λέγων, «γίνεσθε φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις καί ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραί», τό τοῦ ἥθους εἰσάγων μετά συνέσεως ἄκακον, καί τάς φρονίμους παρθένους τοῦ νυμφῶνος ἡξίωσεν, ώς τά τῆς ἀγάπης ἔργα μή (σελ. 344) διαζευγύσας τῆς ἐγκρατείας. Ἄλλ' ἡ γνῶσις αὐτῇ χωρίς πράξεως οὐδενί λυσιτελήσειν ἄν «ἀγαθή» γάρ «σύνεσις τοῖς ποιοῦσιν αὐτήν». Διό καί ὁ Κύριος τόν φρόνιμον δοῦλον ἐκεῖνον λέγει μακάριον, «ὅν ἐλθών εὑρήσει ποιοῦτα οὗτως» ώς προσέταξεν αὐτῷ, καί τόν εἰδότα καί μή ποιοῦντα δαρήσεσθαί φησι πολλάς, κάκεινον ὄντως συντάττει τοῖς φρονίμοις, τόν ἀκούοντα καί ποιοῦντα τούς λόγους αὐτοῦ ἀλλά γάρ ὁ τόν τοῦ Κυρίου λόγον ἀκούων καί ποιῶν, αὐτός ἐν ἔαυτῷ κτᾶται κατά τήν ἐπαγγελίαν τόν ἐντειλάμενον· ὁ δέ ἐστιν αὐτοσοφία καί περιοχή πάσης γνώσεως ἀληθινῆς. Ούκοῦν ὁ τοῦτον διά τῆς τηρήσεως τῶν θείων ἐντολῶν ἐν ἔαυτῷ κτησάμενος οὐδέ τῆς μαθήσεως τῶν Γραφῶν δεήσεται, ἀλλά καί χωρίς αὐτῆς πάσας οἶδεν ἀκριβῶς καί τῶν διά μαθήσεως ἰόντων διδάσκαλος ἄν εἴη ἀσφαλής, ώς ὁ Ἰωάννης καί ὁ Ἀντώνιος.

Τό μέν οὖν τελεστικόν ἡμῖν ὄντως καί σωτηρίον, τοῦτο τό εἶδος τῆς ἀληθείας ἐστίν, ώς ἐκ τῶν θεουργῶν ἐντολῶν διδασκόμεθα τό δ' ἐπί τούτῳ βραβεῖον ἦ βραβείον ἀρραβῶνα Παῦλος μέν ἀρπαγήν καί ἄνοδον ὡνόμασεν ὑπερουράνιον, δέ δέ Χριστός ἔλευσιν καί μονήν καί ἐμφάνειαν ἔαυτοῦ καί τοῦ Πατρός· ὅτι μέν γάρ ἐν ταῦτα, εἴ καί διαφόρως εἴρηται, οὐκ ἀσυμφανές τοῖς μεμυημένοις. Οὐ γάρ ἄλλοσε ἄλλθεν ἔλευσεται ἡ πανταχοῦ παροῦσα δύναμις, οὐδέ μενεῖ που ἡ μηδαμοῦ, ἀλλά τοῦτο ἔλευσις πρός ἡμᾶς ἐκείνουν καί μονή, ἡ πρός αὐτόν ἡμῶν δι' ἀποκαλύψεως ἄνοδος· τοῦτο τοίνυν ὡς μή γνῶσιν ἀλλ' ὑπεροχικῶς ἀγνωσίαν ὑπάρχον δείξομεν ἐπειτα. Νῦν δέ πρός τοῖς εἰρημένοις δεῖν οἷμαι καί μάρτυρα παραγαγεῖν ὅτι τῆς γνώσεως καί ἀληθείας τῶν ἐν τοῖς κτίσμασι λόγων οὐ προσδεόμεθα πρός σωτηρίας καί ἀγιωσύνης (346) τελείωσιν. Παρίτω τοίνυν ὁ καί τήν τῶν ὄντων γνῶσιν

έκμελετήσας ἀκριβῶς Βασίλειος ὁ μέγας· οὗτος γάρ τήν διά τοῦ ψαλμώδοῦ προσμαρτυρομένην ἐν τῇ τοῦ τελείου καρδίᾳ διευκρινῶν ἀλήθειαν, «δύο», φησί, «τά σημαινόμενα τῆς ἀληθείας εὔρομεν· ἐν μὲν τήν κατάληψιν τῶν ἐπί τόν μακάριον βίον φερόντων, ἔτερον δέ τήν περί οίουσδήποτε τῶν ἐν τῷ κόσμῳ εἴδησιν ὑγιᾶ· ἡ μὲν οὖν συνεργός τῆς σωτηρίας ἀλήθεια τῇ καρδίᾳ ἔνεστι τοῦ τελείου, ὃς καὶ παραδίδωσι ταύτην τῷ πλησίον ἀδόλως· περί δέ γῆς καὶ θαλάσσης, ἀστέρων τε καὶ τῆς τούτων κινήσεως ἡ τάχους, ἐάν μη εἰδῶμεν τήν ἐν τοῖς τοιούτοις ἀλήθειαν, οὐδέν ήμιν ἐμποδίσει πρός τό ἐπιτυχεῖν τῆς ἐν ἐπαγγελίαις μακαριότητος».

ΛΟΓΟΣ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΙΕΡΩΣ ΗΣΥΧΑΖΟΝΤΩΝ

ΤΩΝ ΥΣΤΕΡΩΝ Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ (Σελ. 348)

ΠΕΡΙ ΠΡΟΣΕΥΧΗΣ

Τῶν μὲν οὖν οὐδέν μέγα τιθεμένων τήν ἀπό τῆς ἔξω παιδείας ὄνησιν πρός τήν ἀπό τοῦ εὐαγγελίου τοῖς κατ' αὐτό ζῶσι νῦν τε προσγινομένην καὶ κατά τάς ἀψευδεῖς ἐπαγγελίας ἐλπιζομένην κατηγορεῖν οὕτως ἀφειδῶς τόν φιλόσοφον τοῦτον ὡς καὶ συγγράμμασι μακροῖς διδόναι τάς κατ' αὐτῶν λοιδορίας, ὑπό τοῦ φίλτρου τῆς παιδείας εἴποι τις ἄν ἐπῆρθαι καὶ τῆς πρός τό εἰδέναι διαθέσεως ἄκρας. Μόνας γάρ ἐκείνων περί πλείστου ποιουμένων τάς τοῦ Χριστοῦ ἐντολάς καὶ πρός μόνας ταύτας πάντας προτρεπομένων ὡς μόνας ἱερουργούσας τήν πρός Θεόν ἀφομοίωσιν καὶ τελειούσας καὶ θεουργούσας τήν ἀνθρωπίνην ψυχήν, λόγους δέ καὶ τήν ἐν λόγοις φιλοσοφίαν μή πάνυ τῶν γηίνων ὑπερτιθέντων, σαρκικήν δέ καὶ τοῦ αἰῶνος τούτου σοφίαν κατά Παῦλον λεγόντων, τῶν δ' Ἑλλήνων τούς προστάτας αὐτῆς, ὡς τῷ παρά Θεοῦ διδασκαλείω τῆς κτίσεως κατά Θεοῦ χρησαμένους, ἀποτροπαίους δεικνύντων καὶ ἀσόφους σοφούς, ὑπέρ τῶν παιδικῶν, ὡς ἔοικεν, ὁ φιλόσοφος ἡνιάθη, μή τῆς μεγίστης καὶ αὐτῶν ἀξιουμένων τιμῆς, καὶ ταῦθ' ἡς ἔμελλε καὶ αὐτός εἶναι κοινωνός καὶ δί' ἦν ἐπώνυμος τῆς φιλοσοφίας ἐγένετο καὶ ὅ μόνον φανερόν ἔπαθλον ἐκαροῦντο τῆς διὰ βίου σπουδῆς. Κατά δέ τῆς λογικῆς, μᾶλλον δέ τῆς πνευματικῆς ἡμῶν λατρείας, δηλαδή τῆς προσευχῆς, καὶ τῶν ταύτην τοῦ παντός τιμωμένων καὶ μεθ' ἡσυχίας ἀπεριμερίμνως διά βίου προσανεχόντων αὐτῇ καὶ τῇ χειρᾳ διδόντων τοῖς (σελ. 350) εἰσαγομένοις πρός τήν ἀγγελικήν καὶ ὑπερκόσμιον λειτουργίαν, τίς ἐπίγειρε τρόπος; Τίς ἀντιλέγει τοῖς σιωπᾶν αἵρουμένοις; Τίς φθονεῖ τοῖς τιμᾶσθαι μηδαμῶς αἵρουμένοις; Τίς ὡς παρελθών μέγα φρονεῖ τούς πόρρω τοῦ σταδίου καθεζομένους; Κάκει μέν, ἐν τοῖς ὑπέρ φιλοσοφίας αὐτῷ γεγενημένοις ἀγῶσι, μοναχοῖς ἢν δῆλος ἀντικείμενος ὁ μοναχός καὶ φιλόσοφος, ἀλλ' ἔτι περιοῦσιν, ἐνταῦθα δέ, τάς ρήσεις σαφῶς τῶν πρός οὐρανούς κετωκισμένων πατέρων μεταξύ προβαλλόμενος τῶν λόγων εἰς ἀνατροπήν αὐτῶν, οὐκ οἶδ' ὅ τι παθών οὕτοι μικρόν ἀγῶνα πεποίηκε.

Μᾶλλον δ' ἡ πᾶσι, τοῖς ὑπό τοῦ ὄσιου καὶ ὄμολογητοῦ Νικηφόρου γεγραμμένοις περί εὐχῆς ἀνέδην ἀντεπεξάγει τοῦ λόγου τήν δύναμιν, Νικηφόρου τοῦ τίγν καλήν ὄμολογίαν ὄμολογήσαντος καὶ δί' αὐτήν ὑπερορίᾳ κατακριθέντος ὑπό τοῦ βασιλεύσαντος πρώτου Παλαιολόγου καὶ τά τῶν Λατίνων φρονήσαντος Νικηφόρου τοῦ ἐξ Ἰταλῶν μὲν ἔλκοντος τό γένος, καταγνόντος δέ τῆς ἐκείνων κακοδοξίας καὶ τῇ καθ' ἡμᾶς ὁρθοδόξῳ προσχωρήσαντος Ἐκκλησίᾳ, ὃς μετά τῶν πατρίων ἀρνεῖται

καί τά πατρῷα καί τήν ήμεδαπήν τῆς σφετέρας φιλτέραν ἡγεῖται διά τόν παρ' ἡμῖν «όρθοτομοῦντα λόγον τῆς ἀληθείας», κάν ταύτη γενόμενος, βίον μέν αίρεῖται καί ἀκριβέστερον, δηλαδή τόν μονήρη, τόπον δέ πρός κατοικίαν τόν τῆς ἀγιωσύνης ἐπώνυμον, ἐν μεθορίῳ κόσμου καί τῶν ὑπερκοσμίων (”Αθως οὗτός ἔστιν, ἡ τῆς ἀρετῆς ἔστια”), ἐνδιαιτᾶσθαι πριθυμηθείς. Κάνταῦθα πρῶτον μέν ἔδειξεν εἰδώς καλῶς ἄρχεσθαι τοῖς ἐκκρίτοις πατέρων ὑποτατόμενος δούς δέ διά μακροῦ χρόνου τῆς οἰκείας ταπεινώσεως ἐκείνοις τήν πεῖραν, ἀντιλαμβάνει παρ' ἐκείνων αὐτός τῆς τῶν τεχνῶν εἰρήνης, δηλαδή τῆς ἡσυχίας τήν πεῖραν καί ἀρχηγός γίνεται τῶν ἐν τῷ κατά διάνοιαν κόσμῳ πρός τήν πάλην (σελ. 352) ἀποδυομένων τῶν τῆς πονηρίας πενυματικῶν, οἵς καί πατερικῶν εἰσηγήσεων ἐποιήσατο συλλογήν, ἐπαλείφουσάν τε πρός τούς ἀγῶνας καί διατιθεῖσαν τούς τρόπους τῶν ἄθλων καί προδεικνῦσαν τά ἔπαθλα καί ὑπογράφουσαν τούς στεφάνους τῆς νίκης εἰτ' ἐπί τούτοις, ἐπειδή πολλούς τῶν εἰσαγομένων ἔώρα τῆς ἀστασίας τοῦ νοῦ μηδέ μετρίως γοῦν κρατεῖν δυναμένους, καί τρόπον ὑποτίθεται δι' οὗ τό πολυπόρευτον καί φαντασιῶδες αὐτοῦ μετρίως συστείλειαν.

Τούτῳ τοίνυν ὁ φιλόσοφος οὗτος τήν ἔαυτοῦ φαντασιώδη πολύνοιαν ἐπαφῆκεν, οἵν τι πῦρ, τῷ κωλύοντι καθάπερ ὅλη χρησάμενον, οὐκ αἰδοῖ τῆς μακαρίας ἐκείνης ὁμολογίας καί τῆς δι' αὐτήν ἔξορίας, οὐκ αἰδοῖ τῶν ἐπί τῆς ἔξορίας ὥμιληκότων ἐκείνων καί παρ' ἐκείνου τά θεῖα πεπαιδευμένων, οἵ τῆς γῆς ἄλας καί φῶς τοῦ κόσμου καί φωστήρων ἀναπεφήνασι τῇ Ἐκκλησίᾳ φανότεροι, «ζωῆς ἐπέχοντες λόγον» (Θεόληπτον ἀκούεις ἐκεῖνον, τόν ἐπί τῆς Φιλαδελφείας πόλεως ὡς ἐπί λυχνίας ἀστράφαντα, Σελιώτην τόν τῶν μοναζόντων καθηγητήν, Ἡλίαν τόν τήν ἐρημίαν κατά τόν Ἡλίαν διά βίον σχεδόν ἀσπαζόμενον, τούς ἄλλους δι' ὧν ὁ Θεός τήν οἰκείαν Ἐκκλησίαν ἐπαναγαγάνων ἐκόσμησε καί συνέστησεν), οὐδέ διά τούτους τοίνυν καί τούς ὑπὲκείνων πεπαιδευμένους καί τῆς αὐτῆς ἔτι καί νῦν ἀγωγῆς ἔχομένους ἀναπεισθείς ἀφεῖναι τάς κατά τοῦ ἀνδρός οὐκ ἀγαθάς ὑπονοίας ἥγουν τούς λόγους, εἰ δέ μή, τό γοῦν συγγράμμασι μακροῖς ἀτιμάζειν, δν ἐγκωμιάζων, οὐκ ἀν ἡδυνήθη πάντως ἀξίως· ἀλλ' ὅτι περ ἀπλοϊκῶς ἐκείνω ἀφελῶς συνετέθη τό σύγγραμμα, τοῦτο πρός τήν ἀντιλογίαν αὐτόν ἐκίνησεν, ἀφ' οὗ καί τάς λαβάς εὑρεῖν ἐδυνήθη. Καί τοίνυν, ἵνα τό θεολογικόν ἐκεῖνο νῦν εἴπωμεν, «οὐχ ὁ ἐν λόγοις σοφός, οὗτος ἡμῖν σοφός, οὐδ' ὅστις γνῶσσαν μέν εὔστροφον ἔχει, ψυχήν δέ ἀπαίδευτον, ὥσπερ τῶν τάφων ὅσοι τά ἔξωθεν ὅντες εὐπρεπεῖς (σελ. 254) μυδῶσι νεκροῖς τά ἔνδον πολλήν δυσωδίαν περικαλύπτοντες, ἀλλ' ὅστις τό ἀξιόπιστον τῶν λόγων διά τοῦ βίον προστίθησι καί τοῖς ἔργοις ὠραΐζει τό ἀκαλλές τῶν ρημάτων». Ἀλλά γάρ οὐδέ τοῖς ἀπλοϊκοῖς ἐκείνοις ρήμασιν ὁ σοφός οὗτος ἵσχυσεν ἐπιθέσθαι, μή πρότερον διαστρέψας αὐτά, καθάπερ σαφῶς μετά βραχύ δείξομεν.

Νῦν δ' ἐπείπερ οὗτος ἀρχόμενός τε καί τελευτῶν παρ' ἔαυτοῦ διδάσκει περὶ προσευχῆς νοερᾶς, ταύτην καί ἡμεῖς αὐτοῦ τήν διδασκαλίαν διά βραχέων προθεωρήσωμεν· τοιαύτη γάρ ἔστιν, οία διά χρηστολογίας ἀπατήσαι τῶν ἀπείρων πολλούς, τῶν εὐχῆς δ' ἀληθοῦς καί μετρίως γενσαμένων οὐδένα. Τοσοῦτον οὖν τήν διδασκαλίαν ταύτην αὐτοῦ κατίδωμεν, ὅσον δεῖξαι τό πρός τούς πατέρας αὐτῆς ἀσύμφωνον. Ἀρχεται μέν γάρ ἀπό τῶν τοῖς πατράσιν ὥμολογημένων, τελευτῇ δέ εἰς τήν ἐναντίαν παντάπασιν ἐκείνοις ὁδόν. Τοῦτο γάρ φησιν ἀρχόμενος, ὡς ἡρεμίαν παρέχειν ταῖς αἰσθήσεσι χρή τόν προσευχῆς ἐπιμελούμενον, καί διά τούτου, κλέψας τόν ἀκούοντα ὡς συνῳδά λέγων τοῖς πατράσιν, εἰτ' ἐκ τούτου συμπεραίνει δεῖν νεκροῦν τελέως τό τῆς ψυχῆς παθητικόν ὡς κατά μηδεμίαν τῶν ἔαυτοῦ δυνάμεων ἐνεργεῖν, πρός δέ καί πᾶσαν ἐνέργειαν ψχῆς τε καί σώματος κοινήν· «τῇ γάρ

προσευχῆς», φησίν, «έμπόδιον ἐκάστη γίνεται καί μάλιστ' ἐφ' ὅσον βίας ὁπωσοῦν μετέχει καί ἡδονήν ἡ ἄλγος ἐμποιεῖ καί ἔτι μάλιστα περὶ τήν παχυτάτην καὶ ἀλογωτάτην τῶν αἰσθήσεων ἀφήν». Ούκοῦν εἴποι τις ἂν πρός τὸν τά τοιαῦτα εἰσηγούμενον, οὐ νηστεύειν, οὐκ ἀγρυπνεῖν, οὐ κλείνειν, οὐχ χαμευνεῖν, οὐκ ἐπὶ πλέον ἵστασθαι, οὐδέν τοιοῦτον πράττειν δεῖ τὸν προσευχῆς νοερᾶς ἐπιμελούμενον· ἀλγεινῶς γάρ ταῦθ' ἀπαντα τήν ἀφήν ἐνεργεῖν βιάζεται καὶ ὅχλον, ὡς ἂν αὐτὸς φαίης, τῇ ψυχῇ προσευχομένῃ προσφέρει, δέον τὸν ἀνενόχλητον (σελ. 356) πανταχόθεν αὐτῇ περιποιεῖν. «Καί γάρ ὑπερφυές ἄν εἴη», πάλιν φησίν, «εἰ ὅψιν μέν καί ἀκοήν, τάς ἀϋλοτέρας τῶν αἰσθήσεων καί ἀπαθεστέρας καὶ λογικωτέρας, ἀτιμάζοιμεν ἐν προσευχαῖς, ἀφήν δέ τήν παχυτάτην πασῶν καὶ ἀλογωτάτην προσδεξαίμεθα καὶ τάς κατ' αὐτήν ἐνεργείας συνεργεῖν ὑποληψόμεθα». Καί γάρ οὐ συνεώρακε, καίτοι φιλόσοφος ὢν, τήν ἐν ταῖς αἰσθήσεσι διαφοράν, ὅπως διαφόρως τῆς ἐν αὐταῖς σωματοειδοῦς δυνάμεως μεταλαγχάνουσαι, μή πρός μόνων τῶν ἔξωθεν αὐταῖς προσπιπτόντων ἀπασαι κινούμεναι, διατελοῦσιν. Ἡμῖν δέ τά συμβαίνοντα ταῖς ἐνύλοις αἰσθήσεσιν ἐκ τῆς ἀϋλου προσευχῆς ἔξηγεισθαι βουλομένοις, καί τῆς κατ' αὐτήν ἔξεως τελεωτάτης ἔδει καὶ πραγματείας πρός ἐν δρώσης, τοῦτο μόνον· ἀλλ' «ὁ διδούς εύχήν τοῖς εύχομένοις» καὶ τοῖς ὑπέρ αὐτῶν λαλοῦσι λόγον τήν νῦν προθέσει σύμμετρον.

“Οσαι μέν οὖν τῶν αἰσθήσεων ὑπό τῶν ἔξωθεν ἐνεργειῶν κινοῦνται, ταύτας ἡρεμεῖν ἀνάγκη περὶ τά ἔνδον στρεφομένων ἡμῶν· ὅσαι δέ ταῖς τῆς ψυχῆς διαθέσεσι συνδιατίθενται, καί ταῦτα ταῖς ἀγαθαῖς, τίς χρεία; Τίς δέ μηχανή τούτων οἴκοθεν ἀφεῖσθαι τόν ἐν ἑαυτῷ γενόμενον; Τίνος δέ καί χάριν ἀφίεσθαι τούτων δεῖ ζητεῖν, μηδαμῶς προσισταμένων, ἀλλά καὶ συνεργουσῶν τῇ συνδιαθέσει ὃ τι μάλιστα; Τό γάρ σύζυγον ἡμῖν τούτι σῶμα ὑπό τοῦ Θεοῦ ὡς συνεργόν ἐσόμενον συνέζευκται, μᾶλλον δέ ὑπέζευκται· ούκοῦν ἀφνιάζον μέν εἴρξομεν, ἀποδεξόμεθα δέ ἀγόμενον ἡ δέον. Ἀκοή μέν οὖν καὶ ὅψις ἀφῆς καθαρώτεραί τε καὶ λογικώτεραί εἰσιν, ἀλλ' οὐκ ἄν δλως ἀντιλήψεται τις τούτων οὐδενός, οὐδὲ ἄν δύνηθεί κατ' αὐτό, μή ἔξωθεν προσπεσόντος τοῦ ὀρατοῦ ἡ τοῦ ἀκουστοῦ, δυσηχοῦς ὄντος ἡ καὶ δυσειδοῦς· τό δέ σῶμα δύνναται μᾶλλον κατά τήν ἀφήν, ὅταν νηστείαν ἀσκῶμεν καί (σελ. 458) μή προσάγωμεν αὐτῷ τήν ἔξωθεν τροφήν. Διά τοῦτο οἱ πρός τά ἔνδον ἀπό τῶν ἔξω ἑαυτούς συστέλλοντες τάς μέν μή παρόντων τῶν ἔξωθεν οὐκ ἐνεργούσας αἰσθήσεις τῆς κατά ταῦτα ἐνεργείας ἀποπαύουσιν, ἐφ' ὅσον εἴσω μένουσι· τάς δέ καὶ ἀπόντων τῶν ἔξω ἐνεργούσας, πῶς ἄν ἀργεῖν παρασκευάσωσι, καί μάλισθ' ὅταν τείνωσιν αὗται καὶ πρός τό προκείμενον τέλος; “Οτι δέ ἡ ἀλγεινή κατά τήν ἀφήν αὕτη αἰσθησις τοῖς νοερῶς προσευχομένοις ἐς τά μάλιστα λυσιτελεῖς, πάντες μέν ἴσασιν δοι καὶ μετρίως ἥψαντο τοῦ κατ' αὐτήν ἀγῶνος, καὶ λόγων τούτοις ἥττον δι, διά πείρας ἐγνωκόσιν, οἵ καὶ τούς λόγω μόνω τά τοιαῦτα ζητοῦντας οὐκ ἀποδέχονται, ταύτην εἶναι λέγοντες τήν φυσιοῦσαν γνῶσιν.

Οὐ μήν ἀλλ' εἰς τούς νοερῶς ὡς ἀληθῶς προσευχομένους ἀπροσπαθεῖς ἀνάγκη εῖναι καὶ τήν πρός τά μέσως πως ἔχοντα τῶν πραγμάτων σχέσιν ἀποτιναξαμένους, οὕτω γάρ ἄν σχοῖνεν ἀπαρενοχλήτου καὶ καθαρᾶς τυγχάνειν προσευχῆς, τούς δέ μήπω πρός τοῦτο τό μέτρον ἐφθακότας, ἐπειγομένους μέντοι πρός αὐτό, τῆς μέν ἡδυπαθείας ὑπερκύπτειν, ἀπηλλάχθαι δέ τελείως ἐμπαθείας (δεῖ γάρ τό μέν ἀμαρτητικόν τοῦ σώματος νεκρώσαι, ὃ ἐστιν ἐμπαθείας ἀπηλλάχθαι, τόν δέ λογισμόν ἐπικρατέστερον ἔχειν τῶν ἐν τῷ κατά διάνοιαν κόσμῳ πονηρῶν παθημάτων κινουμένων, ὃ ἐστιν ἡδυπαθείας ὑπερκύπτειν) εἰ ταῦθ' οὔτως ἔχει, καθάπερ γοῦν ἔχει, καὶ τῆς ἐμπαθείας ἐπικρατούσης, οὐδὲ ἄκροις, τό τοῦ λόγου,

χείλεσι νοερᾶς προσευχῆς γευσαίμεθ' ἄν, δεόμεθα πάντως τοῦ κατά τήν ἀφήν διά νηστείας τε καί ἀγρυπνίας καί τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων ἄλγους, προσευχῆς ἐπιμελούμενοι· δι' αὐτῆς γάρ μόνης τὸ ἀμαρτητικόν τοῦ σώματος νεκροῦται καί οἱ τά κτηνώδη πάθη κινοῦντες λογισμοὶ μετριώτεροί τε καί ἀσθενέστεροι καθίστανται· οὐ μόνον δέ ἄλλα καί τήν ιεράν κατάνυξιν αὐτό φέρει τήν ἀρχήν, δ' ἡς καί τούς προγεγονότας (σελ. 360) ἀνιέρους ἀπαλείφει μολυσμούς καί τό θεῖον ἵλεω πάντων μάλιστα ποιεῖται καί πρός τήν δέησιν καταπειθές. «Καρδίαν» γάρ «συντετριμμένην ὁ Θεός οὐκ ἔξουδενώσει» κατά τόν Δαύδ καί κατά τόν Θεολόγον Γρηγόριον «ούδενί τῶν πάντων οὕτως ὡς κακοπαθείᾳ Θεός θεραπεύεται». Διό καί ὁ Κύριος μέγα δύνασθαι τήν προσευχήν μετά τῆς νηστείας συνεζευγμένην ἐν εὐαγγελίοις ἐδίδαξεν.

΄Αναληγσία τοιγαροῦν ἐστι τό καταργοῦν τήν προσευχήν, ἦν καί πώρωσιν οἱ πατέρες ὄνομάζουσιν, ἀλλ' οὐχί τό ἄλγος τῆς ἀφῆς, ὡς κατά τῶν ἔργων γινωσκόντων πρῶτος οὗτος ἀπράκτοις ἐφιλοσόφησε λόγοις. Ταῦτα ἄρα καί τῶν πατέρων εἰσίν οἵ τήν νηστείαν οίονεί οὐσίαν εἶναι προσευχῆς ἀπεφήνατο· «ἄλη» γάρ, φασί, «προσευχῆς, πεῖνα». Ήτεροι δέ ποιότητα τοῦτ' ἔφησαν αὐτῆς· ἀποιον γάρ ισασι τήν ἄνευ κατανύξεως προσευχήν. Τί δέ ὁ λέγων, «δίψα καί ἀγρυπνία ἔξεθλιψαν καρδίαν· καρδίας δέ θλιβείσης ἔξεπήδησαν δάκρυα», «προσευχή» δ' αὐθίς «δακρύων μήτηρ καί πάλιν θυγάτηρ»; Εἴδες πῶς τό κατά τήν ἀφήν τοῦτο μή μόνον οὐκ ἐμπόδιον γίνεται τῇ προσευχῇ, ἄλλα καί διαφερόντως συνεργεῖ; Τί δέ τά δάκρυα ταῦτα, ὃν ἐστιν ἡ προσευχή θυγάτηρ τε καί μήτηρ; Οὐκ ὀδυνηρά μέν ἐστι καί πικρά καί δακνηρά φύσει τοῖς ἄρτι τοῦ μακαρίου πένθους γευσαμένοις, τοῖς δέ καταπολαύσασιν αὐτοῦ πρός ἡδεα καί ἀνώδυνα μεταποιεῖται; Πῶς οὖν οὐ λυμαίνονται τῇ προσευχῇ, μᾶλλον δέ πῶς καί γεννῶσιν αὐτήν καί γεννῶνται ὑπ' αὐτῆς τά σωματικῶς ἐνεργούμενα, τά καί κατ' αἰσθησιν ἡδύνοντά τε καί ἀλγύνοντα; Πῶς δέ αὐτά χαρίζεται Θεός, κατά τόν λέγοντα, «εἰ δάκρυον ἐκτήσω ἐν τῇ προσευχῇ σου, ὁ Θεός ἥψατό σου τῶν ὀφθαλμῶν τῆς καρδίας καί νοερῶς ἀνέβλεψας»;

(σελ. 362) «Ἄλλ' ὁ Παῦλος», φησίν, «ἀρπαγεῖς ἔως τρίτου οὐρανοῦ οὐκ οἶδεν, εἴτε ἐν σώματι ἦν εἴτε τοῦ σώματος ἐκτός, ὡς ἐπιλελησμένος τῶν κατά τό σῶμα πάντων· εἰ τοίνυν προσῆκον τόν πρός Θεόν διά προσευχῆς ἐπειγόμενον τῶν κατά τό σῶμα ἀναισθήτως ἔχειν, πῶς δῶρα θεοῦ, ὃν ἀπαλλάττεσθαι προσήκει τόν πρός αὐτόν ἐπειγόμενον;». Ἄλλ' οὐχί τῶν σωματικῶν μόνων ἐνεργειῶν ἀπαλλάττεσθαι προσήκει τόν πρός τήν θείαν ἔνωσιν ἐπειγόμενον, ἄλλα καί τάς νοεράς ἐνεργείας καί πάντα τά θεῖα φῶτα καί πᾶσαν πασῶν ἀγίων ἀκροτήτων ἀνάβασιν ἀπολιπεῖν κατά τόν μέγαν Διονύσιον. Οὐδέν οὖν τούτων δῶρον θεοῦ, οὐδέν ή πασῶν ἀγίων ἀκροτήτων ἀνάβασις, ἐπεί τούτων ἀπαλλάττεσθαι προσήκει τόν πρός τήν θείαν ἔνωσιν ἐπειγόμενον; «Καί πῶς ἄν εἴη», φησίν, «ἐκ τῆς χάριτος ταῦτα, ὃν οὐ μέλλει αἰσθάνεσθαι κατά τήν τῷ Θεῷ τόν ἄνθρωπον ἐνοῦσαν νοεράν προσευχήν; Μάτην γάρ ἀν γένοιτο, μάταιον δέ τῶν ἐκ θεοῦ οὐδέν». Ματαιολογίᾳ χαίρων, ἄνθρωπε, ὁ καί ἡμᾶς εἰς τοιούτους λόγους κατασπῶν, καί οὕτως ἡγῆ τήν θείαν ἔνωσιν μικρόν ὡς οὐχί τῶν μεγάλων καί ἀναγκαίων ὑπεραίρειν, ἄλλα τῶν ματαίων μόνον, καί ὅ ἄν μή παρῇ, ταύτης τελουμένης, μάταιον ἡγῆ. Ὁντως δῆλος εἴ μή τῶν ματαίων αὐτός ἀνώτερον καταστήσας σεαυτόν· εἰ γάρ ὑπερανέστηκας, ἔγνως ἄν ὅσω καί τῶν χρηοίμων ἡ πρός θεόν ὑπερανέστηκεν ἔνωσις.

Σύ δέ τοσοῦτο χαίρεις ἐμφιλοχωρῶν τοῖς ματαίοις, ὡς καί περί προσευχῆς μηδέν εἰδώς ὅλως τοσαῦτα μηκύνεις ματαιολογῶν, δς καί τήν ἐν καρδίᾳ πνευματικήν ταύτης χάριν «φαντασίαν» φεῦ καλεῖς «τό εἴδωλον ἐν ἔαυτῃ τῆς καρδίας φέρουσαν». Οἱ δέ κατηξιωμένοι ταύτης ισασιν αὐτήν οὐ φαντασιώδη ἀνατύπωσιν,

ούδε τῶν ἐφ' ἡμῖν οὗσαν, οὐδέ νῦν μέν οὗσαν, νῦν δ' οὐκ οὗσαν, ἀλλ' ἀκάματόν τινα ἐνέργειαν (σελ. 364) ὑπό τῆς χάριτος ἐγγινομένην, συνοῦσαν καί ἐνερριζωμένην τῇ ψυχῇ, πηγήν γεννῶσαν εὐφροσύνης ἱερᾶς εἰς ἔαυτήν συνελκούσης τόν νοῦν καί ἔξιστώσης τῶν πολυειδῶν καί προσύλων φαντασμάτων ἔχειν¹ σωματοειδές δέ λέγω τό διικνούμενον ἀπό τῶν τοῦ σώματος ἡδονῶν ἐπί τούς λογισμούς καί ἡδυφανῶς συγγινόμενον καί κατασπῶν αὐτούς τό δ' ἐκ τῆς ψυχῆς πνευματικῶς εὐφραινομένης ἐπί τό σῶμα διαβαῖνον, κανὸν ἐν σώματι τυγχάνῃ ἐνεργοῦν, ἀλλὰ πνευματικόν ἔστι. Καθάπερ γάρ ἡ ἀπό σωμάτων ἐπί τόν νοῦν ίοῦσα ἡδονή σωματοειδῆ ἀπεργάζεται αὐτόν, μηδέν τῇ κοινωνίᾳ τοῦ κρείττονος βελτιωθεῖσα αὕτη, μεταδοῦσα δέ μᾶλλον τοῦ χείρονος αὐτῷ, ὡς δὶ' αὐτήν καί σάρκα ὅλον λέγεσθαι τόν ἄνθρωπον, κατά τό εἰρημένον περί τῶν ὄργῃ κατακλυζομένων ὑπό τοῦ Θεοῦ ὡς «οὐ μή μείνῃ τό πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἄνθρωποις τούτοις διά τό εἶναι αὐτούς σάρκας», οὕτως ἡ ἀπό τοῦ νοῦ ἐπί τό σῶμα πνευματική ἐρχομένη ἡδονή, μηδέν αὕτη τῇ κοινωνίᾳ τοῦ σώματος ἀχρειωθεῖσα, μεταστοιχειοῦ τό σῶμα καί πνευματικόν ποιεῖ, τάς σαρκικάς πονηράς ἀποβαλλόμενον ὀρέξεις καί μηκέτι καθέλκον τήν ψυχήν, ἀλλά ταύτη συναναφερόμενον, ὡς καί πνεῦμα τότε ὅλον εἶναι τόν ἄνθρωπον, κατά τό γεγραμμένο, «ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Πνεύματος Πνεῦμα ἔστιν». Ταῦτα δέ πάντα τῇ πείρᾳ δῆλα γίνεται.

Πρός δέ τόν λογομαχοῦντα καί φιλονείκως ἐνιστάμενον ἀπέχρησεν ἄν εἰπεῖν ὡς «ἡμεῖς τοιαύτην οὐκ ἔχομεν, οὐδέ ἡ Ἔκκλησία τοῦ Θεοῦ», λόγοις ἀπράκτως ἄγεσθαι· λόγον δέ τιμῶμεν ἔμπρακτον καί πρᾶξιν ἐλλόγιμον. Ἐπεί δέ καί Γραφῇ τούς τοιούτους παραδέδωκε λόγους, ἵνα μή τινα τῶν πολλῶν ἔξαπατήσῃ καί δόξῃ τι σεμνόν λέγειν καί προσαγάγηται τῷ ψεύδει, γράμμασι καί ἡμεῖς τάληθές ποιοῦμεν φανερόν καί τό ψεῦδος ἐλέγχομεν, μικροῖς μέν πρός ταῦτα, (σελ. 366) μακροτέροις δέ πρός τά τούτων ἀναγκαιότερα χρώμενοι καί τούς πατέρας πανταχοῦ προδεικνύντες, ἀντικειμένους τῷ καινῷ τῆς ἀπραξίας καθηγητῇ, ὃς ἐπεί τάς διά τοῦ σώματος ἀγαθάς πράξεις ὡς δυσχερεῖς ἀποσείται καί τάς ἐνσηματικένας πνευματικάς διαθέσεις τῷ σώματι εἰκότως οὐ καταδέχεται, καίτοι πλήρης ἔστι τῶν τοιούτων πᾶσα ιερά Γραφή καί θεόπνευστος· «ἡ καρδία μου» γάρ, φησί, «καί ἡ σάρξ μου ἡγαλλιάσαντο ἐπί Θεόν ζῶντα», καί «ἐπ' αὐτῷ ἥλπισα καί ἐβοηθήθην καί ἀνέθαλεν ἡ σάρξ μου», καί πάλιν «ώς γλυκέα τῷ λάρυγγί μου τά λόγιά σου, ὑπέρ μέλι τῷ στόματί μου». Ὁτι δέ τῷ αἰσθητῷ στόματί φησι, καί ὁ ἄγιος Ἰσαάκ δείκνυσι σαφῶς, σημεῖον εἶναι λέγων προκοπτόντων τό καθηδύνεσθαι ἐν τῷ στόματι αὐτῶν τά ρήματα τῆς προσευχῆς. Ο δέ ἄγιος Διάδοχος «μίαν εἶναι», φησί, «τήν αἴσθησιν τῆς ψυχῆς, αὐτή ἡ τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἡμῖν ἐγγινομένη διδάσκει ἐνέργεια, ἦν οὐδείς δύναται εἰδέναι, εἰ μή μόνοι οἱ τῶν τοῦ βίου καλῶν διά τήν ἐλπίδα τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἀπηλλαγμένοι· ἐπί γάρ τούτων εὐρώστως ὁ νοῦς διά τήν ἀμεριμνίαν κινούμενος τῆς θείας ἀρρήτως χρηστότητος αὐτός ἐπαισθάνεται καί τῷ σώματι κατά τό μέτρον τῆς ἔαυτοῦ προκοπῆς τῆς οἰκείας χρηστότητος μεταδίδωσιν, ὡς καί ὁ Δανιδ λέγει· ”ἐπ' αὐτῷ ἥλπισεν ἡ καρδία μου καί ἐβοηθήθην, καί ἀνέθαλεν ἡ σάρξ μου”. Ἡ δέ τοιαύτη ἐγγινομένη χαρά τότε τῇ ψυχῇ καί τῷ σώματι ὑπόμνησίς ἔστιν ἀπλανής τῆς ἀφθάρτου βιότητος».

'Αλλ' ὁ φιλόσοφος τόν ἀρραβώνα τοῦτον τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, τήν ὑπόμνησιν τῆς ἀφθαρσίας, τήν ἐνέργειαν τοῦ παναγίου Πνεύματος, οὐκ ἐνδέχεσθαι φησιν ὑπό θείας τινός αἰτίας γίνεσθαι καί πάντων ἡκιστα κατά τήν νοεράν προσευχήν. Δι' ἄ δέ φησιν οὗτος οὐκ ἐκ Θεοῦ εἶναι τάς καί τῷ σώματι ἐγγινομένας ὑπό τῆς ἐνέργειας τοῦ Πνεύματος ἀλλοιώσεις, τέτταρα σχεδόν ἔστι ταῦτα. Πρῶτον μέν δτι «τά ἐκ Θεοῦ

δῶρα τελεώταταί βέλτιον δέ τό ὑπέρ αἰσθησιν εῖναι τήν (σελ. 368) ψυχήν ἐν ταῖς προσευχαῖς ἡ κατ' αἴσθησιν ὁπωσοῦν ἐνεργεῖν· ἐπεὶ τοίνυν μή τελεώτατα ἔκεινα, καί γάρ ἐστιν αὐτῶν τι βέλτιον, οὐδ' ἐκ Θεοῦ ἄρα». Τί οὖν, ἐπειδή τό προφητεύειν μεῖον ἡ τό λαλεῖν γλώσσαις κατά τόν ἀπόστολον, ἄρα τό χάρισμα τῶν γλωσσῶν οὐ δῶρον Θεοῦ; Καί ἐπειδή ἡ ἀγάπη τῶν χαρισμάτων τό τελεώτατον, μόνον τοῦτο καί οὐδέν ἔτερον θεῖόν ἐστι δώρημα; Οὐχ ἡ προφητεία αὐτή, οὐχ αἱ δυνάμεις, αἱ ἀντιλήψεις, αἱ κυβερνήσεις, οὐ τά χαρίσματα τῶν iamātawon, οὐχ ὁ τῆς σοφίας καί γνώσεως ἐν Πνεύματι λόγος, οὐχ ἡ τῶν πνευμάτων διάκρισις; Κάν τοῖς προφητικοῖς δέ καί iamātikoiς καί διακριτικοῖς καί ἀπλῶς τοῖς κεχαριτωμένοις ὑπό τοῦ θείου Πνεύματος ἅπασι, κατά τούτων ἔκαστον τῶν χαρισμάτων ἐστί μείζων τε καί ἐλάττων· ὡς καί ὁ Παῦλος εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ, πάντων μᾶλλον γλώσσαις λαλῶν, ἀλλά καί ὁ τό ἔλαττον ἔχων, δῶρον ἔχει Θεοῦ. «Ζηλοῦτε» γάρ, αὗθις ὁ αὐτός ἀπόστολος, «τά χαρίσματα τά κρείττονα», φησίν, ὡς καί ἐλαττόνων δοντων. Εἰ γάρ «καί ἀστήρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ», τουτέστι φωτός περιουσίᾳ, ἀλλ' οὐδείς τῶν ἀστέρων ἀφώτιστος. Οὐκ ἀληθές ἂρ' ἔκεινο τό παρά τοῦ φιλοσόφου προτεταγμένον, ἀφ' οὗ κατά τῶν ἡσυχαζόντων ἐνταῦθ' ἐστιν ὡρμημένος, δτι τά τοῦ θεοῦ δῶρα τελεώτατα. Καί ὁ τῶν ἀποστόλων γάρ ἀδελφόθεος «πᾶν δώρημα τέλειον ἄνωθεν» εἶπεν, οὐ "τελεώτατον". Οὗτος δέ τοῖς λογίοις παρ' ἔαυτοῦ προστιθέναι τολμῶν, εἰκότως καί κατά τῶν διά πράξεως ἀναγινωσκόντων ἔκεινα χωρεῖ. Ἐρήσομαι τοίνυν αὐτόν· οὐκ ἐπ' ἄπειρον οἱ ἄγιοι κατά τήν θεοπτίαν ἐπί τοῦ μέλλοντος προκόψουσιν αἰῶνος; Παντί που δῆλον ὡς ἐπ' ἄπειρον· καί τούς ἀγγέλους γάρ ὁ τῶν οὐρανίων ὑποφήτης Διονύσιος ἐπίδοσιν ἀεί κατ' αὐτήν λαμβάνειν παραδίδωσι, χωρητικωτέροις ὑπό τῆς προλαβούσης ἐπιτελουμένους πρός τήν τρανοτέραν (σελ. 370) ἔλλαμψιν. Ἄλλ' οὐδέ τῶν ταύτης εύμοιρηκότων ἐπί γῆς ἐκ τοῦ παντός αἰῶνος εἴδομέν τινα ἡ ἀκηκόαμεν μή τελεωτέρας ἔτι ταύτης ἐφιέμενον. Εἰ τοίνυν ἡ μὲν ἔφεσις τῶν ἐπιτυγχανόντων οὐχ ἴσταται, ἡ δέ προλαβούσα χάρις δυναμοποιός ἐστιν αὐτοῖς πρός τήν τῶν μειζόντων μετάληψιν, ὁ δ' ἐπιδιδούς ἔαυτόν ἄπειρός ἐστι καί δαψιλῶς καί ἀφθόνως χορηγεῖ, τίς ὑπολέλειπται τρόπος μή οὐχί προκόπτειν τούς νιούς τοῦ μέλλοντος αἰῶνος κατ' αὐτήν ἐπ' ἄπειρον, χάριν ἐκ χάριτος κομιζομένους καί τήν ἀκάματον ἐπιτερπῶς ἀνιόντας ἄνοδον; Ούκοῦν «πᾶν δώρημα τέλειον ἄνωθεν», ἀλλ' οὐ τελεώτατον· τό γάρ τελεώτατον προσθήκην οὐκ ἐπιδέχεται.

Τό μέν οὖν πρῶτον τῶν ἐπιχειρημάτων οὕτως ἔχει τῷ φιλοσόφῳ δεύτερον δέ αὐτῷ γενναιότερον, δτι «τοῦτο προσηλοῖ τήν ψυχήν τῷ σώματι καί σκότους αὐτήν ἀναπίμπλησι, τό ἀγαπᾶν τάς ἐνεργείας, δσαι κοιναί εἰσι τοῦ παθητικοῦ αὐτῆς καί τοῦ σώματος». Τί δ' ἄλγος, ποία δ' ἡδονή, τίς δέ κίνησις ἐν σώματι, οὐ κοινή ἐνέργεια ψυχῆς ἐστι καί σώματος; Δοκεῖ μοι τοίνυν ἀπερισκέπτως ὁ φιλόσοφος καί ταύτην τήν ψῆφον ἐνεγκεῖν, καθόλου περί τῶν μή καθόλου ἀποφηνάμενος."Εστι γάρ καί πάθη μακάρια καί κοιναί ἐνέργειαι ψυχῆς καί σώματος οὐ προσηλοῦται τῇ σαρκὶ τό πνεῦμα, ἀλλ' ἐγγύς τῆς τοῦ Πνεύματος ἀξίας ἀνέλκουσαι τήν σάρκα καί ἄνω νεύειν καί αὐτήν ἀναπείθουσαι. Τίνες αὗται; Αἱ πνευματικά, οὐκ ἀπό τοῦ σώματος ἐπί τόν νοῦν ίοῦται, δ καί πρότερον εἴπομεν, ἀλλ' ἀπό τοῦ νοῦ ἐπί τό σῶμα διαβαίνουσαι καί τοῦτο διά τῶν ἐνεργημάτων τε καί παθημάτων τούτων ἐπί τό κρείττον μετασκεύαζουσαι καί θεουργοῦσαι. Καθάπερ γάρ κοινή ἐστι σώματος καί ψυχῆς ἡ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος λόγου τοῦ θεοῦ θεότης, διά μέσης ψυχῆς θεώσασα τήν σάρκα, ὡς καί θεοῦ ἔργα ἐκτελεῖσθαι δι' αὐτῆς, οὕτως ἐπί τῶν πνευματικῶν ἀνδρῶν ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις, διά μέσης (σελ. 372) ψυχῆς πρός τό σῶμα διαπορθμευομένη,

πάσχειν καί αὐτῷ τά θεῖα δίδωσι καί μακαρίως συμπάσχειν τῇ ψυχῇ τῇ τά θεῖα πεπονθυίᾳ, ἥτις, ἐπεὶ πάσχει τά θεῖα, καί παθητικόν ἔχει τι δήπουθεν ἐπαινετόν καί θεῖον· μᾶλλον δέ, ἐν ὅν τό ἐν ἡμῖν παθητικόν, καί τοιοῦτον ἐκτελεῖσθαι πέφυκε. Προελθόν οὖν εἰς τήν μακαρίαν ταύτην ἐντελέχειαν καί τό σῶμα θεουργεῖ, οὐκ ἀπό τῶν σωματικῶν καί προσύλων παθημάτων τότ' αὐτό κινούμενον, εἰ καί τοῖς μῇ πεῖραν ἐσχηκόσι δόξειεν ἄν, ἀλλ' αὐτό μᾶλλον πρός αὐτό τό σῶμα ἐπιστρέφον καί τῆς πρός τά χείρω σχέσεως ἀπάγον καί ἀγιασμόν αὐτό δι' ἑαυτοῦ καί θέωσιν ἐμπνέον ἀναφαίρετον, οὗ τεκμήριον ἐναργές αἱ τῶν ἀγίων θαυματοποιοί σοροί. Τοῦ δέ πρωταγωνιστοῦ Στεφάνου καί ἔτι περιόντος «τό πρόσωπον ἐφάνη ώσει πρόσωπον ἀγγέλου». Ἡρ' οὖν οὐχί καί τά θεῖα τό σῶμα ἔπαθεν; Οὐκοῦν καί τό πάθος τοῦτο καί ἡ κατ' αὐτό ἐνέργεια ψυχῆς καί σώματος ἐστι κοινή. Καί ἡ συμπάθεια τούτων αὕτη οὐχ ἥλος γίνεται τῇ ψυχῇ πρός τά γῆινά τε καί σωματικά φρονήματα, καί σκότους αὐτήν ἀναπίπλησιν, ὡς ὁ φιλόσοφος φησιν, ἀλλά σύνδεσμός τις ἀπόρρητος καί ἔνωσίς ἐστι πρός τόν Θεόν καί αὐτό τό σῶμα θαυμασίως ἀπανιστᾶσα τῶν πονηρῶν καί γηῖνων παθημάτων «οἱ γάρ κραταιοί τοῦ Θεοῦ», προφητικῶς εἰπεῖν, «τῆς γῆς σφόδρα ἐπήρθησαν». Τοιαῦταί εἰσιν ἃς ἀκούεις ἀπορρήτους ἐνεργείας τελουμένας ἐν σώματι τῶν ιερῶς διά βίου τήν ιεράν ἡσυχίαν ἀσπαζομένων, καί τό δοκοῦν ἐν αὐταῖς ἀλογον λόγου κρεῖττόν ἐστι καί τοῦ λόγω ταύτας ἀνετάζοντος, ἀλλά μή πράξει καί τῇ δι' αὐτῆς πείρᾳ τήν εἴδησιν ζητοῦντος, ὑπερβαῖνον διαφεύγει τήν διάνοιαν, καί οὗτος ἄν μή πίστιν προσαγάγῃ, τήν μόνην τῆς ὑπέρ λόγον ἀληθείας δεκτικήν, ἀνιέρως ἐκλαμβάνων, φεῦ, τά ιερά, οὐχ ὁσίως διασύρει τά δσια.

Μετά τοῦτο γάρ τόν ἀπόστολον, ὃ καί πρότερον εἶπον, παρήγαγεν ἡμῖν οὐκ εἰδέναι λέγοντα κατά τήν ἔξαισιάν ἐκείνην ἀρπαγήν «εἴτε ἐν σώματι ἦν εἴτε ἐκτός τοῦ σώματος», (σελ. 374) ὡς τοῦ πνεύματος λήθην ἐνιέντος τῶν κατά τό σῶμα πάντων. «Εἰ δέ τῶν πάντων ἐστί», φησίν ὁ φιλόσοφος, «καί ἃς ἐπυθόμην ἐν τοῖς ήσυχασταῖς τελεῖσθαι ἀπορρήτους γλυκύτητάς τε καὶ θερμότητας, καί τούτων λήθην ἐμποιήσει τό Πνεῦμα τό ἄγιον ἐπιδημῆσαν, ἀλλ' οὐ ταῦτα παρέξει· καί γάρ ἐξ ἀνάγκης, εἰ μέν δῶρα Θεοῦ τά συμβαίνοντα αὐτοῖς, κακῶς λέγεται τό πάντων ἐπιλελῆσθαι δεῖν τόν ἀληθῶς προσευχόμενον· οὐδένα γάρ λανθάνειν δεῖ τά πρός Θεοῦ πρός καλοῦ αὐτῷ διδόμενα· εἰ δέ τούτων ἐπιλελῆσθαι χρεών, πῶς οὐκ ἄτοπον τούτων προσεχῶς αἰτιᾶσθαι Θεόν, ὃν ἡ ἀπουσία καί ἡρεμία βελτίω πρός τήν προσευχήν;». Ὁτι μέν οὖν τά πλείω τῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος καί σχεδόν ἄπαντα τοῖς ἀξίοις κατά τόν καιρόν τῆς προσευχῆς ἐγγίνεται, πᾶς τις εῦ φρονῶν οἶδεν ἀκριβῶς («αἴτετε» γάρ, φησίν ὁ Κύριος, «καὶ δοθήσεται ὑμῖν») οὐχ ἡ ἀρπαγή μόνον, καί ταῦτα μέχρι τρίτου οὐρανοῦ, ἀλλ' ἔκαστον τῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος. Ὁτι δ' ἔνια τούτων καί διά τοῦ σώματος ἐνεργεῖται, δηλοῦσι τά γένη τῶν γλωσσῶν καί αἱ τούτων ἐρμηνεῖαι, ἃς καί διά τῆς προσευχῆς λαμβάνειν παραγγέλλει ὁ Παῦλος «οὐ γάρ λαλῶν γλώσσαις», φησί, «προσευχέσθω ἵνα διερμηνεύῃ»· οὐ ταῦτα δέ μόνον, ἀλλά καὶ ὁ τῆς διδαχῆς λόγος καί τά χαρίσματα τῶν ίαμάτων καί τά ἐνεργήματα τῶν δυνάμεων καί αἱ τῶν τοῦ Παύλου χειρῶν ἐπιθέσεις, δι' ὧν ἐδίδοτο τό Πνεῦμα τό ἄγιον. Ὁ μέν οὖν τῆς διδαχῆς λόγος, ἡ τε χάρις καί ἡ ἐρμηνεία τῶν γλωσσῶν, εἰ καί διά τῆς προσευχῆς ἐγγίνονται, ἀλλ' ἵσως ἐνεργοῦσιν ἐκ τῆς ψυχῆς τῆς προσευχῆς ἀπούσης. Τά δέ ίαματα καί αἱ δυνάμεις οὕποτ' ἄν εἰς ἐνέργειαν ἀφίκοιντο, μή τῆς ψυχῆς τοῦ ἐνεργοῦντος ἐκάτερον αὐτῶν, μάλιστα μέν νοερῶς προσευχομένης, ἔστι δ' ὅτε καί τοῦ σώματος συνυπηχοῦντος. Ἡ δέ διάδοσις τοῦ Πνεύματος, οὐ μόνον τῆς προσευχῆς ἐν τῇ ψυχῇ παρούσης ἐνεργεῖται καί (σελ. 376) προσευχῆς ἔνωσιν τελούσης τοῦ προσευχομένου μυστικῶς

πρός τήν τῆς μεγαλοδωρεᾶς ταύτης ἀνέκλειπτον πηγήν, οὐ μόνον τοίνυν εὐχῆς ἐνεργουμένης νοερῶς, ἐπεὶ μηδέ λέγειν ἐπί τούτου τι διά στόματος οἱ ἀπόστολοι ἰστόρηνται, οὐ μόνον τοίνυν τῆς ψυχῆς νοερῶς προσευχομένης ἐνεργεῖται ἡ διάδοσις ἐκείνη, ἀλλ’ ἄμα καὶ τοῦ σώματος ἐνεργοῦντος διά τῶν χειρῶν τῇ ἀφῇ διαπεμπουσῶν τὸ Πνεῦμα ἐπί τόν ὑπ’ αὐτῶν ἔχόμενον. Τί οὖν τά χαρίσματα ταῦτα; οὐ τοῦ πνεύματος δόματα οὐδέ τοῖς αἰτιοῦσι καὶ προσευχομένοις πρός καλοῦ δίδοται, διότι τοῖς μέχρι τρίτου οὐρανοῦ ἀρπάζομένοις πάντων ἐπιλελῆσθαι τῶν διά σώματος δεῖ;

Μᾶλλον δέ ἐκεῖνα αὐτά τοῦ φιλοσόφου τά ρήματα προσπαραθῶμεν ἐνταῦθα· «εἰ μέν δῶρα Θεοῦ τά συμβαίνοντα αὐτοῖς κατά τήν προσευχήν, οἶον αἱ δυνάμεις αὗται καὶ τά δόματα, κακῶς λέγεται τό δεῖν ἐπιλελῆσθαι πάντων τῶν νοερῶς προσευχόμενον οὐδένα γάρ λανθάνει δεῖ τά ὑπό Θεοῦ πρός καλοῦ αὐτῷ διδόμενα· εἰ δέ τούτων ἐπιλελῆσθαι χρεών τόν διά προσευχῆς ἀναγόμενον, πῶς οὐκ ἄτοπον τούτων τόν Θεόν αἰτιᾶσθαι, ὃν ἡ ἡρεμία καὶ ἀπουσία βελτίων πρός τήν προσευχήν». Ἀλλ’ ὡς βέλτιστε, τούς εἰλικρινῶς προσευχομένους ὁ Θεός ποτέ μέν ἔξιστησιν αὐτῶν, ὑπέρ ἑαυτούς ποιῶν καὶ ἀρπάζων ἀπορρήτως εἰς τά οὐράνια, ποτέ δέ ἐν ἑαυτοῖς οὖσιν αὐτός διά τε τῆς ψυχῆς αὐτῶν καὶ τοῦ σώματος ἐνεργεῖ τά ὑπερφυᾶ καὶ ἀπόρρητα καὶ τοῖς τοῦ αἰῶνος τούτου σοφοῖς ἀκατάληπτα. Καί πᾶσι γάρ τοῖς ἀποστόλοις, ἐν τῷ ἵερῷ ποτε προσκαρτεροῦσι τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει, τό Πνεῦμα τό ἄγιον ἐπιδημῆσαν οὐκ ἔκστασιν ἔδωκεν οὐδὲ ἥρπασεν εἰς οὐρανόν, ἀλλὰ πυρίναις γλώσσαις ἐστόμωσεν αὐτούς καὶ δι’ αὐτῶν ἐκεῖνα ἐλάλει, ὃν πάντων ἐπιλελῆσθαι τούς ἐν ἔκστάσει γενομένους ἐπάναγκες, εἴπερ καὶ ἑαυτῶν. (σελ. 378) Τοῦ δέ Μωϋσέως σιωπῶντος, «τί βοᾶς πρός με;» φησίν ὁ Θεός· ἡ δέ φωνή αὕτη προσευχόμενον δείκνυσιν αὐτόν· ἐπεὶ δέ σιωπῶν προσηγένετο, νοερῶς δήπουθεν προσηγένετο· ἀρ’ οὖν οὐκ ἐν αἰσθήσει ἦν ἐκεῖνος τότε, οὐδὲ ἐπησθάνετο τοῦ τε λαοῦ καὶ τῶν κραυγῶν αὐτῶν καὶ τοῦ ἐπηρημένου κινδύνου, οὐδέ τῆς ἐπί τῆς χειρός αἰσθητῆς ἐκείνης ράβδου; Πῶς οὖν οὐχ ἥρπασε τότε αὐτόν ὁ Θεός, οὐδὲ ἀπέλυσε τῆς αἰσθήσεως (τοῦτο γάρ μόνον ἀξιοῖς αὐτός τοῖς προσευχομένοις ὑπό Θεοῦ προσγίνεσθαι), ἀλλά πρός τήν αἰσθητήν ἐκείνην ἥπειγε ράβδον καὶ τήν μεγάλην ἐκείνην ἐνετίθει δύναμιν, οὐ τῇ ψυχῇ μόνον ἀλλὰ καὶ τῷ σώματι καὶ τῇ χειρί, ὃν πάντων ἐπιλελῆσθαι δεῖ τόν νεοερῶς προσευχόμενον; Τί δ’ ὅτε σιωπῶν ἐκεῖνος διά τῆς ἐν τῇ χειρί ράβδου τῇ θαλάτῃ τήν πληγήν ἐπέφερε, πρῶτον μέν ὡς διαιρήσων, εἴθ’ ὡς συνάψων τούτην μετά τήν διάβασιν; Ἄρ’ οὐ μνήμην εἶχεν ἀρρέμβαστον τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ψυχῇ, οὐδέ διά νοερᾶς προσευχῆς ὑπερηνωμένος ἦν τῷ μόνῳ δυναμένῳ δι’ αὐτοῦ τοιαῦτα ἐνεργεῖν, ἄμα καὶ τῶν διά τοῦ σώματος ἐνεργειῶν οὐκ ἀναισθήτως ἔχων;

Ἄλλ’ ἐπεὶ καὶ μαρτυρίας ἀπό τῶν Γραφῶν προήνεγκεν, ἵδωμεν εἰ μή καὶ αὕται ταῖς αὐτοῦ περὶ προσευχῆς ἐναντιοῦνται δόξαις. Πρό πάντων οὖν ὁ μέγας Διονύσιος συμμαρτυρήσων, ὡς οἴεται, τοῖς αὐτῷ δοκοῦσιν ὑπ’ αὐτοῦ προάγεται, πρός τόν ἱερόν Τιμόθεον γράφων· «τῇ περί τά μυστικά θεάματα συντόνω διατριβῇ καὶ τάς αἰσθήσεις ἀπόλιπε καὶ τάς νοεράς ἐνεργείας καὶ πάντα τά αἰσθητά καὶ νοητά, καὶ πρός τήν ἔνωσιν ὡς ἐφικτόν ἀνατάθητι τοῦ ὑπέρ πᾶσαν οὐσίαν καὶ γνῶσιν». Αὕτη τοίνυν ἡ τοῦ θείου Διονυσίου προτρεπτική πρός Τιμόθεον ρῆσις, ἦν ὁ σοφός προήγαγεν οὗτος ὡς μαρτυρήσουσαν μόνον αὐτόν ἀσφαλῶς περί νοερᾶς διανοεῖσθαι προσευχῆς, ἐξελέγχει αὐτόν, ὡς ὁ λόγος δείξει (σελ. 380) προϊών, τήν νοεράν τελέως καταργοῦντα προσευχήν, διὰ τῶν προτέρων αὐτοῦ πάντων λόγων σχεδόν οὐ διέλιπε ποιῶν. Ο γάρ τήν ἀρχήν τῆς προσευχῆς ἀποτρόπαιον ἡγούμενος, δέστιν ἡ ἐν

συντριβῇ καρδίας ἔμφοβός τε καί πολυαλγής καί πολυστένακτος παράστασις νοερῶς ἐν σιωπῇ τόν πλείω χρόνον διά τήν κατά Θεόν ἀθυμίαν τελουμένη καί ἡ διά τοῦ κατά τήν νηστείαν τε καί ἀγρυπνίαν κατά τήν ἀφήν ἀλγους ἐν δάκρυσι καί κατανύξει προσευχή καί τό ἔγχειρεν ἀνάγειν τούς εἰσαγομένους τό τοῦ νοῦ μεριστόν εἰς ἐνοειδεστέραν καί κατάλληλον τηνικαῦτα προσευχήν, ὁ τά τοιαῦτα πάντ' ἔξουθενῶν, ἀκολούθως καί τό τῆς προσευχῆς τέλος καί πᾶσαν ἀπλῶς αὐτήν πρός κακοῦ νομιεῖ καί ἀγωνιεῖται τελέως ἐκ μέσου ποιήσασθαι τῶν ὅντων. Εἰπέ γάρ μοι τοῦτο πρῶτον, ὃ φιλόσοφε ὄυδέ αἱ νοεραὶ ἐνέργειαι ἐκ Θεοῦ ἐδόθησαν, οὐδέ κατά τήν προσευχήν ἀπειλικρινημέναι μᾶλλον εἴπερ ποτέ διαδείκνυνται, διότι καί ταύτας ἀπολιπεῖν δεῖ τόν πρός τήν θείαν ἔνωσιν διά προσευχῆς ἐπειγόμενον; Ἀλλά μήν ἡ προσευχή ἐστι κατά τόν εἰπόντα, «μήτηρ ἐννοιῶν σοφωτάτων». Ἔπειτα κάκενο διανοητέον, ὡς παντός μᾶλλον νοερά ἐνέργεια ἡ τῶν τελείων προσευχή· μήτε γάρ πρός τό σῶμα μήτε πρός τά περί αὐτό ὁ τῶν τοιούτων νοῦς ἐπεστραμμένος, μήτε δι' αἰσθήσεως καί τῆς συζύγου ταύτη φαντασίας ἐνεργῶν, μήτε διανοίᾳ καί θεωρίᾳ τοῖς λόγοις τῶν ὅντων ἐμφιλοχωρῶν, μόνη δέ τῇ προσευχῇ προσκαρτερῶν, πῶς οὐκ ἐς τά μάλιστα καθ' ἑαυτόν ἄν ἐνεργοίη προσευχόμενος; Ἀλλά καί τάς νοεράς ἐνέργειας ἀπολιπεῖν προτρέπεται τῷ Τιμοθέῳ ὁ Διονύσιος, καί τήν προσευχήν ἄρα. Σύ δέ ἀποφαίνῃ μηδέν εἶναι ἀγαθόν, μήδ' ἐκ Θεοῦ κατά τάς προσευχάς, ὅσα τε ἀπολιμπάνεται καί ὃν ἀναισθήτως ἔχειν ἀνάγκη τόν ἔξεστηκότα τήν κρείττω ἔκστασιν. Ούκοῦν κατά σέ οὐκ ἀγαθόν οὐδέ ἐκ Θεοῦ ἡ προσευχή «τοῦ διδόντος εύχην τῷ εύχομένῳ».

(σελ. 382) Πάλιν γάρ αὐτά σου τά ρήματα παραθήσω τῇ νοερᾷ προσευχῇ προσαρμοζόμενος. «Παρά πάντων διολογουμένου τυγχάνοντος, ὡς προσῆκον τῷ πρός τήν θείαν ἔνωσιν ἐπειγομένῳ πρός πάντα ἀναισθήτως ἔχειν καί ἑαυτοῦ ἐπιλελῆσθαι, καί Θεός τῷ τοιούτῳ πρός τό πάντων ἀπαλλαγῆναι χεῖρα δίδωσι καί πάντων ἀφαρπάζει, εἰ μὲν μηδεμίαν αἰσθησιν ἔχει τῆς προσευχῆς ὁ προσευχόμενος, πῶς ἐκ Θεοῦ ἡ προσευχή, ἥς οὐκ ἔχει αἰσθάνεσθαι; Μάτην γάρ ἄν γένοιτο, μάταιον δέ τῶν ἐκ Θεοῦ οὐδέν. Εἰ δέ αἰσθάνεται τῆς προσευχῆς ὁ προσευχόμενος, πῶς ταύτην ἐνίησι Θεός αὐτῷ, ἥς ἀπαλλάττεσθαι πάντες φασί δεῖν τόν πρός Θεόν ἐπιστρεφόμενον, τοῦ Θεοῦ ὃν ἄν περιλάμπῃ, λήθην πάντων καί τῶν νοερῶν ἐνέργειῶν δωρουμένουν;». Ὁρᾶς δπως οἱ Περί προσευχῆς σοι λόγοι τήν προσευχήν τελέως καταργοῦσιν; Ὁ δέ θεσπέσιος ἐκεῖνος ἀναβάσεις ἐν τῇ καρδίᾳ διατιθέναι τόν θεῖον Τιμόθεον προτρεπόμενος, ἀφ' ὑψηλῶν ἐφ' ὑψηλοτέρας ἀναβιβάζει καί διά τούτων ἐπ' αὐτῆς φέρων ἵστησιν αὐτόν τῆς ἀκροτάτης περιωπῆς. Σύ δ' οὐκ οἶδ' δπως ὁ πάντα σοφός οὐρανίου ψαύειν ὕψους ἀμέσως οἵει τούς ἐπί γῆς καί τόν θεῖον Μάξιμον προσμαρτυρήσοντα παράγεις φάσκοντα, «ὅταν ἔρωτι τῆς ἀγάπης πρός Θεόν ὁ νοῦς ἐκδημῇ, τότε οὔτε ἑαυτοῦ οὔτε τῶν ὅντων παντάπασιν ἐπαισθάνεται». «Ούκοῦν», φησίν ὁ καινός οὗτος καθηγητής, «οὐδέ τῶν ὑπό τῆς προσευχῆς ἐγγίνεσθαι λεγομένων ἐν τῷ σώματι παθημάτων αἰσθάνεται· μάτην αὐτά τοίνυν ἔξ ἀνάγκης συμβαίνει». Φαίμεν δ' ἄν ἡμεῖς, ούκοῦν οὐδέ τῇ προσευχῇ, ἐπεί μηδέ ταύτης ἐπαισθάνεται τότε μάταιον ἄρα κατά τούς τοιούτους λόγους τό προσεύχεσθαι. Μάταιον δ' ὅντως καί φρενοβλαβές τό τοιαῦτα ἐκ τοιούτων κατασκεύαζειν. Τί μή φησι Μάξιμος, εἴποι τις ἄν, ὁ τῆς θείας ἀγάπης εἴπερ τις σοφός ἐπαινέτης καί ἐραστής; «Οταν πρός Θεόν ὁ νοῦς ἐκδημῇ, τότε οὕθ' ἑαυτοῦ (σελ. 384) οὔτε τῶν ὅντων αἰσθάνεται»· «τοτε», φησίν· ὅταν δέ ἐν ἑαυτῷ ἥ νοερῶς προσευχόμενος, τότε καί ἑαυτοῦ καί τῶν ἐν αὐτῷ καί τῷ συνημμένῳ σώματι τελουμένων ὑπό τῆς ἴερᾶς προσευχῆς μακαρίων παθημάτων αἰσθήσεται.

Τρίτη προστίθεται αύτῷ μαρτυρία, ώς «ή τῆς προσευχῆς ἀκροτάτη κατάστασις, τό ἔξω σαρκός καὶ κόσμου γενέσθαι τόν νοῦν καὶ ἄϋλον εἶναι πάντῃ καὶ ἀνείδεον ἐν τῷ προσεύχεσθαι, ὥστε τῶν ἐν σώματι παθημάτων ὃν φασιν ἔξω ἔσται, φησίν, ἐν τῇ τοιαύτῃ καταστάσει». Τῆς οὖν τοιαύτης καταστάσεως ἀδιαλείπτως ἐπιτυγχάνει τῶν σῶμα περικειμένων οὐδείς, ὅσα γε ἡμᾶς εἰδέναι, εἰ μή ἄρα ὁ καινός οὗτος τῆς ὑπερλίαν προσευχῆς διδάσκαλος, ἀλλά καὶ οἱ σπανίως αὐτῆς ἐπιτυγχάνοντες σπανιώτατοί εἰσιν· οὐκοῦν τόν πλείω χρόνον ἐν σαρκὶ ὅντες ἀπαντες προσεύχονται, ἅμα καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς παθημάτων αἰσθανόμενοι, πόσῳ μᾶλλον τῶν ἰερῶν καὶ ὑπὸ τῆς προσευχῆς ἐγγινομένων, ἃ καὶ τελειοῖ καὶ ἀνάγει καὶ πνευματικά οἵς ἂν ἐνυπάρξειεν ἀποτελεῖ, ἀλλ' οὐ κατασπᾷ καὶ ἀχρειοῖ καὶ φθείρει. "Εστι γάρ καὶ τοιοῦτο γένος παθημάτων, οὐχ ἰερόν μόνον, ἀλλά καὶ φυσικόν, ώς καὶ αὐτάι αἱ αἰσθήσεις, ἃς ἔχομεν, ἡμᾶς διδάξουσιν, ἐν τῷ πάσχειν ὑπὸ τῶν ἔξω τελειούμεναι καὶ εἰκόνες ἡμῖν οἷον οὖσαι τῆς ἄνωθεν ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἐγγινομένης θεουργοῦ τελειώσεως, ἡς ἀρχή ἐστιν ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ, παρ' οὐ τὸ παθητικόν τῆς ψυχῆς οὐ καθ' ἔξιν νεκρωθέν, ώς ὁ φιλόσοφος καὶ ἐδόξασε καὶ ἐδίδαξεν, ἀλλ' εἰς θεοφιλῆ προελθόν ἐνέργειαν τήν σωτήριον κατάνυξιν καὶ τό μακάριον ἀποτίκτει πένθος, τόν λουτῆρα τῆς ἀφέσεως, τήν ἐπανάκλησιν τῆς θεογενεσίας, δηλαδή τά τῆς μετανοίας δάκρυα, φέροντα. Τό τοίνυν θεοφιλές τοῦτο καὶ καθάρσιον δάκρυον, τό τήν προσευχήν πτεροῦν κατά τούς τῶν πατέρων λόγους, τό τούς νοερούς ὀφθαλμούς φωτίζον, ὅταν συνημμένον ἡ τῇ προσευχῇ, (σελ. 386) τό παροῦσαν μέν τήν ἐκ θείου λουτροῦ χάριν συντηροῦν, κατά τόν θεολόγον Γρηγόριον, ἀπογενομένην δέ ἀνακαλούμενον καὶ διά τοῦτο λουτρόν ἔτερον παλιγγενεσίας ἰερᾶς καὶ βάπτισμα θεῖον ὃν καὶ παρ' αὐτοῦ καλούμενον, ἐπιπονώτερον μέν, ἀλλά κατ' οὐδέν ήττον τοῦ προτέρου, μᾶλλον δέ καὶ μεῖζον, καθάπερ τις τῶν πατέρων ἀπεφήνατο σαφῶς, «μεῖζον» λέγων «τοῦ βαπτίσματος μετά τό βάπτισμα ἡ τῶν δακρύων καθέστηκε πηγή»· τό τοιοῦτο τοίνυν δάκρυον, τό καθαῖρον καὶ ἀφαρπάζον τῶν γηῖνων καὶ ἀναφέρον καὶ συνάπτον τῇ τῆς θεογενεσίας χάριτι καὶ δι' αὐτῆς τόν ἔχοντα θεοῦν, τοῦτο τοίνυν ἄρ' οὐκ ἐνέργεια κοινή τοῦ τε σώματος καὶ τοῦ παθητικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς;

Πῶς οὖν δεξόμεθα τόν λέγοντα ὅτι τό τήν ψυχήν ἀγαπᾶν τάς κοινάς ἐνεργείας τοῦ παθητικοῦ αὐτῆς καὶ τοῦ σώματος, τοῦτο ἐστι τό σκότους ἐμπιπλῶν αὐτήν καὶ κάτω νεύειν παρασκευάζον; Τά γάρ κοινά πάντα ψυχῆς τε καὶ σώματος ἔργα, ὅσο ἄν σφιδροτέραν τήν ἑαυτῶν ἀντίληψιν παρέχηται τῇ ψυχῇ, τοσοῦτον αὐτήν ἐκτυφλοῖ ὥστε καὶ γενομένας τάς τοιαύτας κινήσεις, ὅσαι κοιναί εἰσι ψυχῆς καὶ σώματος, πρός κακοῦ, φησί, γεγενῆσθαι ἡμῖν νομιοῦμεν καὶ ἐπί βλάβῃ τῆς πρός τό ἄναντες τοῦ νοῦ ἐνεργείας; Ἄρ' οὐ τάναντία τοῖς ὑπὸ τῶν ἀγίων, μᾶλλον δέ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, ἡμῖν δεδιδαγμένοις καὶ φρονῶν καὶ διδάσκων διά τούτων δείκνυται τῶν λόγων; Οἱ μέν γάρ φασιν ως ἔστι τις κοινή σώματος καὶ ψυχῆς ἐνέργεια, δωρεά Θεοῦ ὃντως ἀγαθοπρεπής καὶ θεία, ἡ πρόξενός ἐστι τῇ ψυχῇ τοῦ θείου φωτισμοῦ, ἀπαλλάττουσα τῶν πονηρῶν παθῶν καὶ ἀντεισάγουσα τόν ἰερόν ἀπαντα τῶν ἀρετῶν χορόν (ὁ γάρ βουλόμενος, φησίν, ἀποκτήσασθαι κακίας κλαυθμῷ ἀποκτᾶται αὐτάς καὶ ὁ βουλόμενος κτήσασθαι ἀρετάς κλαυθμῷ κτᾶται αὐτάς), οἱ μέν οὖν φασιν ως εἰσίν ἐνέργειαι κοιναί ψυχῆς καὶ σώματος ἐπί (σελ. 388) τοσοῦτο λυσιτελοῦσαι τῇ ψυχῇ, ὁ δέ φησιν, ως οὐδεμίᾳ ἔστιν. «Πᾶσαι» γάρ, φησί, «κάτω νεύειν τήν ψυχήν παρασκευάζουσι, καὶ πᾶσαι αἱ γινόμεναι κινήσεις, ὅσαι κοιναί εἰσι ψυχῆς καὶ σώματος πρός κακοῦ γίνονται καὶ ἐπί βλάβῃ τῆς ψυχῆς». Οὐ γάρ τοῦτο τῆς αἰτίας τοῦτον ἔξαιρήσεται, ὅτι μή ταύτην ἴδιως ἐπιβλαβῇ τήν ἐνέργειαν εἴπεν, ἀλλ' ὅτι ταῖς

πονηραῖς συνέταξε καί ταύτην ὑπαίτιος δικαίως ἔσται καί μάλισθ' ὅτι τήν τῶν ἀκροωμένων συγκατάθεσιν κλέψαι διά τῆς τοιαύτης μηχανῆς ἐπικεχείρηκεν, ἐπειδὴ τοῦτό φησιν ὁ Θεός διά τοῦ προφήτου τὸ ἀνόμημα τῶν κατακρίτων ἐν Ἰουδαίοις ἱερέων, ὅτι «τά ἄγια τῶν βεβήλων οὐ διέστελλον». Καί οὗτος τοίνυν μετά καὶ πολλῶν ἄλλων κοινῶν ψυχῆς καὶ σώματος ἀγαθῶν ἐνεργειῶν καὶ τό μακάριον πένθος τῶν βεβήλων οὐ διέστελεν ἐνεργημάτων.

«Ἄλλ’ ἔγω», φησίν, «οὐ τοῦτο τό πένθος ἡγοῦμαι ἀπαθές καὶ μακάριον· πῶς γάρ ἂν εἴη ἀπαθές ὅ τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ τῆς ψυχῆς παθητικοῦ τελεῖται; Πῶς δ’ ἂν εἴη ἀπαθής ὁ τό παθητικόν τοῦτ’ ἔχων ἐνεργόν, ἀλλά μή καθ’ ἔξιν νέκρωσιν αὐτοῦ τελέως ἔξεργασάμενος;». Ἄλλ’ ἡμεῖς οὐ τοῦτ’ εἶναι ἀπάθειαν ἐδιδάχθημεν, ὃ φιλόσοφε, τήν τοῦ παθητικοῦ νέκρωσιν, ἀλλά τήν ἀπό τῶν χειρόνων ἐπί τά κρείττω μετάθεσιν αὐτοῦ καὶ τήν ἐπί τά θεῖα καθ’ ἔξιν ἐνέργειαν, δόλικῶς ἀπεστραμμένου τά πονηρά καὶ ἐπεστραμμένου πρός τά καλά, καὶ οὗτος ἡμῖν ἀπαθής, ὁ τάς πονηράς ἔξεις ἀποκτησάμενος καὶ ἐν ταῖς ἀγαθαῖς πλούτησας, ὁ «οὕτω ποιωθείς ταῖς ἀρεταῖς ὡς οἱ ἐμπαθεῖς ταῖς μή καλαῖς ἡδοναῖς», ὁ οὕτως ὑποτάξας τό θυμικόν τε καὶ ἐπιθυμητικόν, ἃ συναμφότερά ἔστι τό τῆς ψυχῆς παθητικόν, τῷ γνωστικῷ καὶ κριτικῷ καὶ λογιζομένῳ τῆς ψυχῆς, ὡς οἱ ἐμπαθεῖς τῷ παθητικῷ τό λογιζόμενον· παράχρησις γάρ ἔστι τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς ἡ τά τῶν παθῶν ἀποτρόπαια φύουσα, καθάπερ καὶ τήν μεμωραμένην σοφίαν ἡ τῆς γνώσεως τῶν ὄντων παράχρησις· (σελ.390) εἰ δέ τις καλῶς ταύταις χρῶτο, διά μέν τῆς γνώσεως τῶν ὄντων πνευματικῶν ἐκλαμβανομένων τήν θεογνωσίαν πορίσεται, διά δέ τοῦ τῆς ψυχῆς παθητικοῦ, δι’ ὃ πρός Θεοῦ πεποίηται κινουμένου, τάς καταλλήλους ἀρετάς ἐργάσεται, τῷ μέν ἐπιθυμητικῷ τήν ἀγάπην ἐνστερνιζόμενος, τῷ δέ θυμοειδεῖ τήν ὑπομονήν κατακτώμενος. Οὐχ ὁ νεκρώσας τοίνυν, ἐπεί καὶ πρός τάς θείας ἔξεις καὶ σχέσεις καὶ διαθέσεις ἔσται ἀκίνητός τε καὶ ἀνενέργητος, ἀλλ’ ὁ τοῦθ’ ὑποτάξας, ὥστε διά τοῦ πειθεσθαι τῷ νῷ, φύσει λαχόντι τήν ἡγεμονίαν, πρός Θεοῦ ἀγόμενον ἢ δέον, ἀνατείνεσθαι διά τῆς ἀδιαλείπτου μνήμης τοῦ Θεοῦ πρός τόν Θεόν καὶ δι’ αὐτῆς εἰς ἔξιν ἀφικνεῖσθαι τῆς θείας διαθέσεως καὶ εἰς ἀρίστην ἔξιν προβιβάζειν ταύτην, ἥτις ἔστιν ἡ πρός Θεόν ἀγάπη, δι’ ἣν πληροῖ κατά τό λόγιον τάς τοῦ ἀγαπωμένου ἐντολάς, ἔξ ὧν διδάσκεται καὶ ἐνεργεῖ καὶ κτᾶται τήν εἰλικρινή τε καὶ τελείαν πρός τόν πλησίον ἀγάπην, αἵς μή συνεῖναι τήν ἀπάθειαν, τῶν ἀδυνάτων.

Αὕτη μέν οὖν ἡ πρός τήν τελείαν ἀγάπην δι’ ἀπαθείας ὁδός ἔξηλλαγμένη τέ ἔστι καὶ ἄνω βαίνουσα καὶ τοῖς ἀνακεχωρηκόσι τοῦ κόσμου μάλιστα ἀρμόσει· σχολάσαντες γάρ Θεῷ καὶ ἀνεπιθολώτῳ νῷ τῇ πρός αὐτόν διμιλίᾳ διακαρτερήσαντες, διά τῆς συνουσίας ταύτης εὐχερῶς τόν συρφετόν τῶν πονηρῶν παθημάτων ἀποτίθενται καὶ τήν ἀγάπην σφίσιν αὐτοῖς ἐνθησαυρίζουσι. Τοῖς δ’ ἐν τῷ κόσμῳ στρεφομένοις ἔστι βιαζομένους ἐαυτούς κατά τάς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ τοῖς τοῦ κόσμου χρῆσθαι πράγμασιν. Ούκοῦν καὶ τό παθητικόν τῆς ψυχῆς τῆς βίας ταύτης κοινωνοῦν ἐνεργήσει κατ’ ἔκείνας. Αὕτη δέ ἡ βία ἐγχρονίσασα τῇ συνηθείᾳ ἡδεῖαν τήν πρός τάς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ σχέσιν ἐμποιεῖ καὶ τήν διάθεσιν εἰς ἔξιν μετατίθησιν· ἡ δέ χαρίζεται τό πρός τάς πονηράς ἔξεις τε καὶ σχέσεις μονιμώτατον μῆσος, τό δέ πρός τά πονηρά τοιοῦτον μῆσος τήν ἀπάθειαν καρποφορεῖ, παρ’ ἣς ἡ πρός τόν (σελ. 392) τόν μόνον ἀγαθόν ἀγάπη τίκτεται. Ζῶν τοίνυν καὶ ἐνεργόν παραστῆσαι δεῖ τῷ Θεῷ τό τῆς ψυχῆς παθητικόν, ἵνα ἢ θυσίᾳ ζῶσα, ὅπερ ὁ ἀπόστολος καὶ περί τοῦ σώματος ἡμῶν εἰπε· «παρακαλῶ» γάρ, φησίν, «ὑμᾶς διὰ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ παραστῆσαι τά σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν, ἀγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ». Πῶς οὖν τό ήμέτερον σῶμα ζῶν ἢν παρασταί θυσία τῷ Θεῷ εὐάρεστος; Όπότε λεῖα μέν ὄρῶστιν ἡμῶν οἱ

όφθαλμοί, κατά τό γεγραμμένον, «ό βλέπων λεῖα ἐλεηθήσεται», καί τόν ἄνωθεν ἔλεον ἐπισπῶνται καί πορίζουσιν ἡμῖν, ὥτα δ' ὑπόκειται τοῖς θείοις διδάγμασιν, οὐχ ὥστε ἀκοῦσαι μόνον αὐτῶν, ἀλλ' ὥστε κατά τό δαβιτικόν μεμνῆσθαι τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ τοῦ ποιῆσαι αὐτάς, οὐκ ἀκροατήν ἐπιλησμονῆς κατά τό εἰρημένον τῷ ἀδελφοθέω τῶν ἀποστόλων γενόμενον, ἀλλά «παρακύψαντα εἰς νόμον τέλειον τῆς ἐλευθερίας καί παραμείναντα καί μακάριον ὅντα ἐν τῇ ποιήσει αὐτοῦ», γλῶσσα δέ χειρές τε καί πόδες ὑπηρετῶσι τοῖς θείοις θελήμασι. Τί οὖν αἱ ἐνέργειαι αὗται τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ; Οὐ κοιναὶ εἰσιν ἐνέργειαι ψυχῆς καί σώματος; Πῶς οὖν αἱ κοιναὶ ἐνέργειαι ψυχῆς καί σώματος ἄπασαι σκότους ἐμπιπλῶσι καί ἐκτυφλοῦσι τήν ψυχήν;

‘Ο δέ ἀπόστολος, «τίς ἀσθενεῖ καί οὐκ ἀσθενῶ;» φησί, «τίς σκανδαλίζεται καί οὐκ ἔγω πυροῦμαι;» Ἄρ’ οὖν οὐ κοινὴ ἐνέργεια ταῦτα τοῦ τε σώματος καί τοῦ τῆς ψυχῆς παθητικοῦ; Πρός κακοῦ τοίνυν αὐτήν νομιοῦμεν καί ἐπί βλάβῃ τῆς ψυχῆς; Καί μήν τοῦτο ἔστι δεῖγμα ἀκριβές τοῦ τόν πλησίον ἀγαπᾶν ὡς ἔαυτόν, δευτέρα μέν ἔστιν ἐντολή Θεοῦ, δόμοία δέ κατά τό θεοπαράδοτον λόγιον τῇ πρώτῃ καί μεγάλῃ ἐντολῇ. Διόπερ ὁ αὐτός ἀπόστολος Ρωμαίοις γράφων, «λύπη μοί ἔστι», φησί, «μεγάλη καί ἀδιάλειπτος ὁδύνη τῇ καρδίᾳ μου ὑπέρ τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν συγγενῶν μου κατά σάρκα». Ὁρᾶς τό παθητικόν ζῶν καί ἐνεργόν τῆς ἀπαθοῦς καί θεοειδοῦς ἐκείνης ψυχῆς; Εἰ δέ ἀδιαλείπτως ἐκείνῃ προσηγένετο (σελ. 394) καί ἀδιαλείπτως ὡδυνᾶτο, συνυπάρχουσαν ἄρ’ εἶχεν ἐν ἔαυτῷ τῇ προσευχῇ τήν ὁδύνην τῆς ψυχῆς· ὅτι δέ οὐ συνυπάρχουσαν μόνον ἀλλά καί συνεργοῦσαν, ἔδειξεν δὲ αὐτός διά τῆς κατασκευῆς ἐκεῖ· «ηὐχόμην γάρ», φησίν, «αὐτός ἐγώ ἀνάθεμα εἶναι ἀπό Χριστοῦ ὑπέρ τῶν ἀδελφῶν μου·» καί ἀλλαχοῦ, «ἡ εὐδοκία τῆς καρδίας μου καί ἡ δέησις ἡ πρός τόν Θεόν ὑπέρ τοῦ Ἰσραήλ ἔστιν εἰς σωτηρίαν·» πάντως διά τήν ὑπέρ αὐτῶν μεγάλην ἐκείνην λύπην καί ἀδιάλειπτον ὁδύνην τῆς ψυχῆς. Πῶς οὖν ἀπάθειαν ἡγησόμεθα τήν τοῦ παθητικοῦ καθ’ ἔξιν νέκρωσιν;

‘Αλλ’ ὡς ἔοικεν, ὁ φιλόσοφος περί μέν ἀπαθείας ἥκουσέ τε καί ἐφαντάσθη, τήν δέ ἀναλγησίαν οὐκ ἀκήκοε πρός κακοῦ τε οὖσαν καί πρός τῶν πατέρων κακίζομένην. Ἔστιν οὖν ἄλγος ἀγαθόν, τό τῇ ἀναλγησίᾳ ταύτη ἀντικείμενον, καί κοιναὶ ψυχῆς καί σώματος ἐνέργειαι λυσιτελοῦσαι, μᾶλλον δέ τελειοῦσαι τήν ψυχήν, εἴπερ διά τηρήσεως τῶν θείων ἐντολῶν ἡ τελείωσις αὐτῇ προσγίνεται. Εἰ δέ τοῦ σώματός ἔστι τοιαῦτα ἔργα, πόσῳ μᾶλλον τοῦ τῆς ψυχῆς παθητικοῦ, δὲ ἀμέσως συνάπτεται τῷ νῷ· τό γάρ σῶμα διά μέσου τούτου τήν πρός τόν νοῦν ἵσχει συναφήν. Ό δέ φιλόσοφος δόμοιόν τι ποιεῖ, ὥσπερ ἄν εἴ τις ἀκούσας τοῦ Θεοῦ προστάττοντος «σχολάσατε καί γνῶτε ὅτι ἐγώ εἰμι Θεός», εἴτα τούς σχολάσαντας τοῖς θείοις τά θεῖα καί πνευματικά ἔργαζομένους θεώμενος, μέμφοιτο λέγων «σχολάσατε, εἴπεν δὲ Θεός, ὑμεῖς δέ, ἐνεργεῖτε σπεύδοντες, πλανᾶσθε». «Νεκρώσατε» γάρ, φησί καί ὁ ἀπόστολος, «τά μέλη τά ἐπί τῆς γῆς, πορνείαν, ἀκαθαρσίαν πάθος κακόν καί τήν πλεονεξίαν». Ἀκούεις τίνας δεῖ τῶν σωματικῶν ἐνεργειῶν νεκροῦν; Πορνείαν, ἀκαθαρσίαν καί ἀπλῶς πάσας τάς γηίνας. Ποῖον δέ πάθος; Τό κακόν, ἀλλ’ οὐχί τάς διά τοῦ σώματος τελουμένας ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος, οὐδέ τά θεῖα καί μακάρια πάθη, οὐδέ τάς πρός ταῦτα πεφυκύιας δυνάμεις τῆς ψυχῆς· «τό ἐπιθυμητικόν» γάρ, φησί, «τετάσθω σοι πᾶν (σελ. 396) πρός Θεόν, δὲ θυμός ἔστω σοι κατά μόνου τοῦ ὄφεως». Πῶς οὖν νενεκρωμέναι αἱ δυνάμεις αὗται τῆς ψυχῆς, εἰ κινηθείη τις τούτων πρός τήν θείαν ἀνάτασιν ἐν ταῖς πρός τόν Θεόν εὐχαῖς ἢ διεγερθείη κατά τοῦ ὄφεως ἐν ταῖς ἀτόποις προσβολαῖς;

Πῶς δέ ἀσφαλῶς ἔσται λέγων ὁ φιλόσοφος; «Τί δαί; Αἴσθησιν μέν καί φαντασίαν ἀτιμάσσομεν προσευχόμενοι, τό δέ παθητικόν τῆς ψυχῆς ἐνεργεῖν κατά τινα τῶν ἔαυτοῦ δυνάμεων δεξόμεθα; » Ή πολλῷ μᾶλλον οὐδέ τοῦτο; Αἱ γάρ τούτου ἐνέργειαι μάλιστα πάντων ἐκτυφλοῦσι καί κατορύττουσι τό θεῖον ὅμμα». Βαβαί πῶς κατορύττει τό θεῖον ὅμμα τό πρός τά πονηρά μῆσος καί ἡ πρός Θεόν καί τόν πλησίον ἀγάπη; Καί ταῦτα γάρ τοῦ παθητικοῦ εἰσιν ἐνέργειαι· ταύτη γάρ τῇ δυνάμει τῆς ψυχῆς ἀγαπῶμέν τε καί ἀποτρεπόμεθα, οἰκειούμεθά τε καί ἀλλοτριούμεθα, καθάπερ καί τῷ λογιζομένῳ τῆς ψυχῆς, κατά τόν σοφόν Συνέσιον, ἀπαινοῦμεν τε καί μεμφόμεθα. Νέκρωσις ἄρ' οὖν ἔστι τοῦ λογιστικοῦ θείοις θεωρήμασιν ἐνασχολεῖσθαι καί Θεῷ τόν ὕμνον καί τήν εὐχαριστίαν ἀναπέμπειν καί τούτῳ διά τῆς συνεχοῦς κολλᾶσθαι μνήμης; » Ή τοῦτο ἔστιν ἡ ὄντως ζωή καί ἀληθής ἐνέργεια τοῦ νοῦ; Τόν αὐτόν ἄρα τρόπον οὐδέ τό παθητικόν νεκροῦσιν οἱ ἐρασταί τῶν καλῶν, κατακλείσαντες ἀργόν καί ἀκίνητον ἐν ἔαυτοῖς, οὐδέ γάρ ἂν σχοῖεν ὅτῳ ἂν ἐρῶεν τοῦ ἀγαθοῦ καί μισοῖεν τόν πονηρόν, οὐδέ δι' οὐ τοῦ μέν ἀλλοτριωθεῖεν, οἰκειωθεῖεν δέ τῷ Θεῷ. Τοῦτο δέ νεκροῦσι, τήν πρός τά πονηρά σχέσιν τῆς δυνάμεως ταύτης ὅλην μετατιθέντες ἐπί τήν πρός Θεόν ἀγάπην, κατά τήν πρώτην καί μεγάλην ἐντολήν· «ἀγαπήσεις» γάρ, φησί, «Κύριον τόν Θεόν σου ἔξ ὅλης τῆς ἴσχύος σου», ταύτον δ' εἰπεῖν τήν δυνάμεως σου· ποίας δυνάμεως ὅλης; Δῆλον ὅτι τοῦ παθητικοῦ· τοῦτο γάρ ἔστι τό τῆς ψυχῆς φιλοῦν. Τοῦτο δή διατεθέν οὕτω καί τάς ἄλλας τῆς ψυχῆς (σελ. 398) δυνάμεις τῶν γηῖνων ἀπανίστησι καί ἀνατείνει πρός Θεόν· τοῦτο διατεθέν οὕτω καί τῇ προσευχῇ τό εἰλικρινές πορίζει καί τόν νοῦν οὐκ εἴργει, ἀλλά καί συμπράττει διά τῆς μνήμης ἐνιδρυμένον ἔχειν ἐν ἔαυτῷ τόν Θεόν· τοῦτο διατεθέν οὕτω καί σαρκός ὑπερφρονεῖν καί τά κατ' αὐτήν ἄλγη ρᾶσιν φέρειν τοῖς ὑπέρ τοῦ ὄντως ἐφετοῦ πάσχουσι παρέχει· δι' αὐτοῦ γάρ ἐκείνῳ τῷ φίλτρῳ κατ' ἄκρας ἀλόντες καί οἷον ἐπαναστάντες τῆς σαρκός, τῇ δι' εὐχῆς καί ἀγάπης πρός τό θεῖον Πνεῦμα κοινωνίᾳ, τά σαρκός ταῦτα πάθη κατά μόνον τό κρίνειν αἰσθανόμενοι, διαγίνονται.

Καί τί δεῖ πλείω τούτων γράφειν; Δῆλον γάρ ἔστι πᾶσιν, εἰ μή καί τῷ σοφῷ τούτῳ γέγονε σαφές, ώς «σταυρῶσαι τήν σάρκα σύν τοῖς παθήμασι καί ταῖς ἐπιθυμίαις» προσετάγημεν, οὐχ' ἵν' ἡμᾶς αὐτούς διαχειρισώμεθα, πᾶσαν σώματος ἐνέργειαν καί ψυχῆς δύναμιν νεκρώσαντες, ἀλλ' ώς ἂν τῶν μέν φαύλων ὀρέξεών τε καί πράξεων ἀποσχώμεθα καί τήν ἀπ' αὐτῶν φυγήν ἀνεπίστροφον ἐπιδειξώμεθα, γενώμεθα δέ τῶν ἐπιθυμιῶν τοῦ πνεύματος ἄνδρες, κατά τόν Δανιήλ, τελείω φρονήμασι ζῶντες ἐν αὐταῖς καί κινούμενοι καί ἀνδρικῶς ἀεί χωροῦντες εἰς τό πρόσω, κατά τόν ἀπό Σοδόμων ἔξιόντα Λώτ, ὃς ἀεί προβαίνων καί ἀκίνητος πρός τά ὅπισω μένων ζῶντα ἔαυτόν διετήρησε, τής εἵς τούπισω στραφείσης συζύγου νεκρωθείσης. «Οτι μέν οὖν ζῶν ἔχουσι καί τά κρείττω ἐνεργοῦν, ἀλλ' οὐ νεκροῦσιν οἱ ἀπαθεῖς τό τῆς ψυχῆς παθητικόν, ίκανῶς οἷμαι δεδειγμένον εἶναι.

Νῦν δ' ἴδωμεν πῶς ὁ φιλόσοφος οὗτος, καίτοι τήν ἔαυτοῦ πολύνοιαν πᾶσαν ἐπαφεῖς ταῖς εἰσαγωγικαῖς εἰς προσευχήν εἰσηγήσεσι τοῦ σεπτοῦ Νικηφόρου, ὅμως τοῦ συκοφαντῆσαι διαστρέψαι καί διαβαλεῖν πλέον ἵσχυσεν οὐδέν, ἔαυτόν καί τούς οἰκείους λόγους, ἀλλ' οὐχί τόν δσιον ἐκείνον, διά τῶν συκοφαντιῶν τούτων λυμηνάμενος. Πρῶτον μέν οὖν ἀρχόμενος τοῦτο τοῦ ἀνδρός καταψεύδεται, τό πρῶτον αὐτόν (σελ. 400) παραδεδωκέναι λέγειν τάς τοιαύτας τῶν εἰσηγήσεων, ἃς ὑβρίζων εἰσπνοάς ἐκάλεσε· πολλοῖς γάρ χρόνοις πρότερον ταῦτα προεισηγήσαντο πνευματικοὶ ἄνδρες ἔτεροι καί ρήμασι καί νοήμασι σχεδόν τοῖς αὐτοῖς, κάν τοῖς τῶν πατέρων ἀπάντων λόγοις πολλάς ἂν εὔροι τις φωνάς συμμαρτυρούσας αὐταῖς,

οῖάπερ ἔστι καί ἡ διά λόγων ἡμῖν τήν πνευματικήν Κλίμακα τεκντηναμένου· «'Ιησοῦ» γάρ, φησί, «μνήμη κολληθήτω τῇ πνοῇ σου καὶ τότε γνώσῃ ἡσυχίας ὥφελειαν». Μετά τοῦτο, «βίαζε τὸν νοῦν σου» λέγοντος τοῦ ὁσίου ἐκείνου «μετά τοῦ εἰσπνεομένου πνεύματος εἰς τήν καρδίαν εἰσελθεῖν» (τουτέστι κολληθῆναι τούτῳ καί τά ἐν καρδίᾳ σκοπεῖν, κατά τὸν μέγαν Μακάριον· «ἡ καρδία» γάρ, φησίν, «ἡγεμονεύει δλου τοῦ ὄργανου καί, ἐπειδάν κατάσχῃ τάς νομάς τῆς καρδίας ἡ χάρις, ἡγεμονεύει πάντων τῶν μελῶν καί τῶν λογισμῶν· ἐκεῖ τοίνυν χρή σκοπεῖν, εἰ ἐνέγραψεν ἡ χάρις τούς τοῦ Πνεύματος νόμους»), ἐκείνου τοίνυν τοῖς μεγάλοις τούτοις παντάπασι συμφθεγγομένου, πάλιν οὗτος διά συκοφαντίας ἐπηρεάζει καί, διελών ἀπό τοῦ "νοῦ" τὸ "βίαζε" τῷ εἰσπνεομένῳ συνείρει Πνεύματι, καί συκοφαντικῶς οὕτω διαφθείρας μετά τῶν ρημάτων καί τήν διάνοιαν, εἴτα κατά τῶν βιαίων εἰσπνοῶν πολὺς αὐτός πνεῖ, τῶν ἀτοπωτάτων οὖσας ἀποδεικνύς. Ἀλλά καί νοῦν ἐκείνου λέγοντος τάς ἐνεργείας τοῦ νοῦ καί χρῆν εἶναι διά τῶν αἰσθήσεων ταύτας ἔξω χειρένας ἐπανάγειν καί παρασκευάζειν εἰσω νεύειν τούς προσευχῆς ἐπιμελουμένους, δι φιλόσοφος νοῦν αὐτόν αὐθίς συκοφαντεῖ λέγειν τήν οὔσιαν τοῦ νοῦ· καί γάρ οὕτω πολλῶν εὐπορῆσαι τόπων κατά τῶν ὁσίων φωνῶν ὑπενόησεν.

'Ημῶν δ' αὐθίς τάληθές διευκρινούντων, αὐτός ἀντιπεῖν οὐκ ἔχων, «ἔστωσαν», φησίν, «οἱ ἡμέτεροι λόγοι διδασκαλία πρός τούς ὑπό τοῦ φαινομένου ἀτόπου παρακρουσθέντας ἄν». Καί σύ τοίνυν ὁ διδάσκων ἢ μή συνῆκας, φαίη τις ἄν πρός τὸν τοιοῦτον διδάσκαλον, παρεκρούσθης ἢ οὔ; (σελ. 402) Παρακρουσθείς μέν γάρ, πῶς ἀξιοῖς κατ' αὐτό διδάσκαλος εἶναι τοῦ διδάξοντος δεηθείς καί μαθών παρ' ἡμῶν τήν ἀλήθειαν, μή παρακρουσθείς δέ, πῶς ὑβρίζεις ἀπό τοῦ κατά σέ φαινομένου τὸν μηδέν ἄτοπον διανοούμενον, καί ταῦτ' οὐχ ὅτι κακῶς ἔξεπεν, ἀλλά κακῶς ἐνενόησεν; Εἰ γάρ ἄμφω κακῶς ἐκεῖνος, πῶς ἄν σύ, κατήγορος ὃν, τό νοούμενον παραδραμών, κατά μόνου τοῦ φαινομένου ἔχωρησας; "Εδει τοίνυν, εἴπερ ἐφυλάξω τήν ἀπό τῶν ρημάτων ἀπάτην αὐτός καί τοῖς ἄλλοις φυλάττεσθαι παρηγγύας, τήν τε διάνοιαν καί τὸν πατέρα τῆς διανοίας ἐν ἐπαίνῳ τίθεσθαι καί τῶν ρημάτων ἐκείνων οὐ κατήγορον, ἀλλ' ἔξηγητήν ποιεῖν σαυτόν. Εἰ γάρ τοῦτο τις ὑπολογιζόμενος, ὅτι πρός τὸ φαινόμενον ἀπαντᾷ, καταλογογραφήσει τοῦ ἐντελλομένου τήν τοῦ σώματος νέκρωσιν, ὡς αὐτόχειρας γίνεσθαι τούς ἀνθρώπους διδάσκοντος, ἄρ' ἄν αὐτός ἔξαιρήσῃ τοῦτον, εἰ μή μεταβουλεύσαιτο τῆς μετά τῶν ἀντιθέων καταδίκης; Οὐκ ἔγωγε οἴμαι. Τί δ' ὅτε Βασίλειος ὁ μέγας (ἴνα παραπλησίω τοῖς ὑπό σοῦ κατηγορούμενοις παραδείγματι χρήσωμαι), τί τοίνυν ὅθ' οὗτος εἴπε τόν νοῦν ἔξω διαχεῖσθαι καί ἐπανάγεσθαι πάλιν, κακῶς ἐροῦμεν αὐτόν ὡς τήν τοῦ νοῦ ἀμετάβατον οὔσιαν διαχεῖσθαι λέγοντα καί τήν μηδέποτε ἑαυτόν ἀπολείπουσαν ἐπανάγεσθαι, ἢ νοῦν νοήσομεν αὐτόν λέγειν τάς μεταβατικάς αὐτοῦ ἐνεργείας, αἱ δή ποτέ εἰσιν αὗται;

Ἄλλ' δι φιλόσοφος ἀπό τοῦ φαινομένου κατηγορεῖν ὑπό τῶν ἐμῶν λόγων ἔξελεγχόντων εἰρχθείς καί κατά τοῦ νοούμενου δλος χωρῆσαι προθυμηθείς, κατά τε τῶν ὑπέρ τοῦ σεπτοῦ ἀνδρός ἐκείνου γεγραμμένων ἡμῖν τὸν ἀγῶνα μετασκευάσας αὐτῷ, τῆς συκοφαντικῆς αὐτοῦ κάνταῦθα τέχνης οὐκ ἐπιλέληστο, μᾶλλον δὲ ἐπιλελῆσθαί πως οὐκ ἐδυνήθη. Πῶς γάρ ἀντειπεῖν τοῖς διά τήν ἐνοῦσαν ἀλήθειαν ἀντιρρήτοις οὖσιν ἔσχεν ἄν καί δυσσεβείας ἔγκλημα προστρίψαι τοῖς εύσεβεσι, μή τήν συκοφαντίαν τούτοις ἐνείρας; 'Ημῶν τοίνυν πρῶτον σαρκικόν λογιστικόν δργανον τήν καρδίαν εἰπόντων, (σελ. 404) κατά τὸν μέγαν Μακάριον, οὗ καί τάς τοῦτο δηλούσας ρήσεις ἐκεῖ προύθεμεθα, τό "σαρκικόν" ἀπαλείψας οὗτος καί τόν Νύσσης θεῖον Γρηγόριον παραγαγών λέγοντα τῷ λεπτῷ καί φωτοειδεῖ τῆς

αίσθητικής φύσεως ἀνακίρνασθαι τήν νοεράν ούσιαν, ἀκολούθως μέν συνάγει τούτῳ καί ὡς ὁργάνω πρώτω χρῆσθαι φάναι τόν ἄγιον, ἀνακολούθως δέ τοῖς ὑφ' ἡμῶν λεγομένοις ἐπιτίθεται, λέγων ἐναντίως ἔχειν ταῦτα τοῖς τοῦ ἄγίου ρήμασι, φάσκοντα τήν καρδίαν, ἀλλ' οὐ τό φωτοειδές ἐκεῖνο, πρώτον ὄργανον λογιστικόν. Ἐλλ' εἰ τό “σαρκικόν” προσθείης, ὡς σοφιστά, καθάπερ εἰρήκαμεν ἡμεῖς, μακράν ποιήσεις τήν διαβεβλημένην ἐναντιότητα καί συμφώνως ὅψει τούς ἄγίους ἀλλήλοις καί ἡμᾶς αὐτοῖς ὑπ' αὐτῶν δεδιδαγμένους· οὐ γάρ ἐστι σάρξ τό τῆς ἀνθρωπίνης αἰσθήσεως φωτοειδές.

Ἐλλά καί ἔτεραν ἐπενόησε τῶν ἡμετέρων ρημάτων πρός τόν Νύσσης ἐναντίωσιν, ὡς, ἐπεί φαμεν ὄργανον μέν ὁργάνων τήν καρδίαν ἐν σώματι, χρῆσθαι δέ τόν νοῦν δι' αὐτῆς τούτῳ τῷ ὁργάνῳ, γνωστήν δείκνυμεν οὖσαν τήν τοῦ νοῦ καί τοῦ σώματος ἔνωσιν, παρ' ἐκείνου λεγομένην ἀπερινόητον. Τί γοῦν ἐκεῖνος, δταν λέγη προσφυῆναι μέν τῷ αὐξητικῷ τό τό αἰσθητικόν, μέσως ἔχοντι τῆς τε νοερᾶς καί ὑλωδεστέρας ούσιας, εἴτα πρός τό τοῦ αἰσθητικοῦ λεπτομερέστερον τήν ἀνάκρασιν γίνεσθαι τοῦ νοῦ καί τούτῳ ὡς ὁργάνω πρώτω χρῆσθαι καί δι' αὐτοῦ τῷ σώματι; Ἐρ' οὐ μᾶλλον ἡμῶν καί πολλῷ μᾶλλον γνωστόν καί ρητόν ἐποιήσατο τόν τρόπον τῆς τοῦ νοῦ πρός τό σῶμα συναφείας; Πῶς οὖν λέγει ταύτην ἀνεπινόητον καί ἀνέκφραστον; Ἐρα καί αὐτός ἀντιλέγειν ἔαυτῷ τῇ σῇ σοφίᾳ δοκεῖ. Καί πῶς οὐ κατά σέ, εἴπερ σεαυτῷ γοῦν ἐπεσθαι γινώσκεις; Ἐλλ' ἐγῶμαι ὡς ἐπαφήν μέν ἐπί (σελ. 406) τῶν τοιούτων καί χρῆσιν καί ἀνάκρασιν, τίς δέ αὕτη καί πῶς ἢν τελεσθείη νοερᾶς φύσεως πρός σωματοειδές ἥ σῶμα, νοῆσαί τε καί φράσαι κοινῇ πᾶσιν ἀμήχανον ἀνθρώποις. Οὕτω σφίσι τε αὐτοῖς καί ἀλλήλοις ὅμολογοῦσιν οἱ πατέρες καί ἡμεῖς αὐτοῖς. Σύ δ' ὁ ταῖς ἀντιθέσεσι χαίρων, ὡς ἔστι, κάκείνους ἀντικεῖσθαι δοκεῖν ἐφίεσαι, διό καί ἡμῖν ἀντίκεισαι, συμφθεγγούμένους αὐτούς ἀλλήλοις δεικνύσι.

Τοῦ γάρ μεγάλου Μακαρίου τῇ τῆς χάριτος ἐνεργείᾳ διαδαχθέντος καί ἡμᾶς διδάσκοντος εἶναι τόν νοῦν ἐν τῇ καρδίᾳ καί τούς λογισμούς πάντας τῆς ψυχῆς, ὡς ἐν ὁργάνῳ, τοῦ δέ Νύσσης μή εἶναι ἐντός τοῦ σώματος τοῦτον, ὡς ἀσώματον, ἡμεῖς εἰς ἐν τά δοκοῦντα διαφέρειν ταῦτα συνάγοντες ἀμφότερα καί μή ἐναντίως ἔχοντα δεικνύντες, εἰ καί μή ἔνδον ἐστί, φαμέν, κατά τόν Νύσσης Γρηγόριον ὡς ἀσώματος ὁ νοῦς, ἀλλά καί ἐντός ἐστιν, ἀλλ' οὐκ ἐκτός τοῦ σώματος, ὡς συννημένος τούτῳ καί πρώτῳ σαρκικῷ ὁργάνῳ τῇ καρδίᾳ χρώμενος ἀφράστως κατά τόν μέγαν Μακάριον. Ἐπεί τοίνυν κατ' ἄλλο μέν ἐκεῖνος οὐκ ἔνδον εἶναι λέγει, κατ' ἄλλο δέ οὔτος ἔνδον, ἥκιστα πρός ἀλλήλους διαφέρονται· καὶ γάρ οὐδὲ ὁ λέγων μή ἐν τόπῳ τό θεῖον εἶναι, ἥ ἀσώματον, ἀντίκειται τῷ ἔνδον γενέσθαι ποτέ τόν τοῦ Θεοῦ λόγον λέγοντι παρθενικῆς καί παναμώμου μήτρας, ὡς ἐκεῖ συνημμένον ὑπέρ λόγον τῷ καθ' ἡμᾶς φυράματι διά φιλανθρωπίαν ἄφατον.

Σύ δ' ἡμᾶς τούς μή διαφέρεσθαι δεῖξαι σπεύδοντας ἐκείνους, πρός ἐκείνους σπεύδεις δεῖξαι διαφερούμενους, καίτοι περί τῶν τοιούτων, πῶς ἵσχει τήν πρός σῶμα συναφήν ὁ νοῦς, καί ποῦ κεῖται τό φανταστικόν τε καί δοξαστικόν, καί τίνα τό μνημονευτικόν ἔλαχε τήν ἴδρυσιν, κάν τῷ σώματι τί (σελ. 408) τῶν μερῶν τό καιριώτατον καί οἷον καθοδηγούμενον τῶν ἄλλων, καί ὅθεν ἔχει τήν ἀρχήν τῆς γενέσεως τό αἷμα, καί εἰ ἀμιγῆς τῶν χυμῶν ἔκαστος ἐστι, καί ποιώ τῶν σπλάγχνων ὡς ἀγγείω χρῆται, περί τῶν τοιούτων τοίνυν ἔξεστι παντί λέγειν τό δοκοῦν, ἐπεί πάντες ἐν τοῖς τοιούτοις τά εἰκότα λέγουσιν, ὕσπερ καί περί ἀκινησίας ἀστρων καί ἀστέρων κινήσεως, μεγέθους τε καί φύσεως ἐκάστου καί τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων, ὅσα μή σαφῶς ἀπεκάλυψεν ἡμῖν τό Πνεῦμα, μόνον γινώσκον ἀκριβῶς τήν διά πάντων δικνουμένην ἀλήθειαν· ὥστ' εἰ καί ἀντιλέγοντας τῷ Νύσσης θείῳ καί σοφῷ

Γρηγορίω κατά τοῦτ' ἐφώρασας ἡμᾶς, οὐκ ἔδει σε καθ' ἡμῶν χωρῆσαι διά τοῦτο· πόσους γάρ οἵει τούς σφαιραν λέγοντας τόν οὐρανόν καὶ πόλους τοῖς πλανωμένοις ἴσαρίθμους ἀστράσι, μή τοῦτο λέγοντος τοῦ μεγάλου Βασιλείου, πόσους δ' ἀεικίνητον, ἔστιν ὃν ἴσταντων, πόσοις δ' ὁ ἥλιος κύκλῳ περιέρχεσθαι δοκεῖ, μή τοῦτο τοῦ ἀγίου Ἰσαάκ νομίζοντος; Πάντας οὖν τούτου σύ γ' ἄν, ὡς ἔοικεν, ἀποφήναιο τοῖς πατράσιν ἀντιλέγειν, ὥσπερ καὶ ἡμᾶς, ἀλλ' αὐτός ἐξελεγχθήσῃ μή εἰδώς τὴν ἀλήθειαν, καθ' ἣν ἔπεσθαι πάντας ἡμᾶς ἐκείνοις ἀναγκαῖον, καὶ ἔοικάς μοι μηδ' ἐνθυμηθῆναι ποτε ταύτην ἡ διακρίναι τῆς μή ἀναγκαίας διό ἐν τοῖς πρός τόν μακάριον βίον φέρουσιν ἀντικείμενος αὐτοῖς, τούς ἄλλους ἀκριβῇ τὴν δομολογίαν ἀπαιτεῖς ἐπί τῶν μή φερόντων εἰς ἐκείνην τήν μακαριότητα.

Ταῦτ' ἄρα καὶ ἡμεῖς ὑπεριδόντες τῶν ἐφεξῆς τοῖς εἰρημένοις καθ' ἡμῶν αὐτοῦ διαβολῶν, ἐπί τάναγκαιότερα τρέψωμεν τόν λόγον.

ΛΟΓΟΣ

ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΙΕΡΩΣ ΗΣΥΧΑΖΟΝΤΩΝ

ΤΩΝ ΥΣΤΕΡΩΝ Ο ΤΡΙΤΟΣ. Σελ. (410)

ΠΕΡΙ ΦΩΤΟΣ ΙΕΡΟΥ

‘Ο δή τῆς νοερᾶς προσευχῆς κατά τῶν διά βίου ταύτη προσανεχόντων τοιοῦτος ὑφηγητής καὶ περί φωτός ιεροῦ διδάσκειν ἀξιοῦ τούς ὄρωντας, καὶ ταῦτα τυφλός ὃν αὐτός, ὡς καὶ αὐτός ἀρνεῖσθαι οὐκ ἔχει, ἀμαρτάνειν αὐτούς ἰσχυριζόμενος ὅτι τοῦθ' ὃ μή βλέπει, τυφλός ὃν οὗτος, φῶς αὐτοί λέγουσι, καὶ ταῦθ' οὐ τόν δεῖνα ἡ τόν δεῖνα τῶν ἐφ' ἡμῶν ὅντων ἡ τῶν μικρῷ πρό ἡμῶν ἐπί καθαρότητι βίου καὶ θεοπτίας ὕψει βεβοημένων ἀμαρτάνειν περί τό φῶς ἀποφαινόμενος τοῦτο, ἀλλ' αὐτούς τούς ἐκ παλαιοῦ προσκυνητούς ἡμῖν ἀγίους, ὡς ὁ λόγος δεῖξει προϊών. Ἐπεί δὲ ἡκουσε παρά τῶν τοιαῦτα διεξιόντος ἀκουσάντων αὐτοῦ (κατεπληγμένων, ὡς ἔοικε, τῆς καινοφωνίας τήν ὑπερβολήν καὶ σιωπῆ τήν οὕτω σαφῆ κατά τῶν ἀγίων πατέρων παρελθεῖν βλασφημίαν οὐκ ἐνεγκόντων, ἅμα δέ καὶ δεδοικότων περί σφίσιν αὐτοῖς μή τοῦ τοιούτου μύσους κοινωνοί γένωνται σιωπῆ παρελθόντες, δὲ καὶ ἡμᾶς ἀρτίως πρός τό γράφειν μάλιστα τῶν ἄλλων ἐπῆρεν), ἐπεί τοίνυν ἐκεῖνος τῶν τοιούτων ἀκήκοε λεγόντων πρός αὐτόν ὡς, «ἀμύητος ὃν καὶ τυφλός ἀντικρυς πρός τά τοιαῦτα τί ποτε παθών περί μυστικῶν ιερῶν θεαμάτων ἐγχειρεῖς λέγειν, ὃν οὐδὲ ἄν εὐχερῶς ἐπαΐοις τῶν πεπειραμένων ἀκούων;», ἀρνεῖσθαι τήν ἐπί τοῦτοις ἀμαθίαν καὶ ἀπειρίαν οὐκ ἔχων, πᾶσι φανεράν προκειμένην, «οὐ θαυμαστόν», φησίν, «εἰ τυφλός ὃν αὐτός βλέποντός τινος ἔχοιτο καὶ οὕτω τῶν ἄλλων τυφλῶν ἔχομένων αὐτοῦ ἡγεμών ἀπλανής κατασταί», τῇ (σελ. 412) περιουσίᾳ τῆς περί τό λέγειν δυνάμεως καὶ τῇ πιθανολογίᾳ τῶν διαλεκτικῶν σοφισμάτων εύρηκεναι οἰόμενος, δθεν καὶ τῆς εὐαγγελικῆς φωνῆς περιγένειτο, τάναντία τούτω σαφῶς λεγούσης· «τυφλός γάρ τυφλόν ἐάν ὁδηγῇ, φησίν, «ἀμφότεροι εἰς βόθυνον ἐμπεσοῦνται». Ἀλλ' ἐγώ, φησίν ὁ τυφλός οὗτος καὶ τῶν τυφλῶν ὁδηγός, ἔχόμενος ἔπεσθαι τοῖς ὄρωσι δύναμαι. Καὶ τίς τῶν τυφλῶν, δος οὐ τοῦτο δύναται; Κυλλός μέν γάρ ὃν ἀμφοτέρω τῷ πόδε καὶ τῷ χειρε καὶ παρειμένος παντάπασιν, οὐδὲ ἄν σοῦ γε ἔχοιτο, οὐδὲ ἄν ἔποιτο, οὐδὲ ἄν ὁδηγοῦ τό παράπαν δέοιτο, κλινοπετής ὃν χειρας δ' ὑγιαίνων καὶ πόδας, τοῦ χάριν, τυφλῶν κράτιστε, μή τοῦ ὄρωντος μᾶλλον ἡ σοῦ ἔχόμενος ἔποιτο;

Κλέπτων τοίνυν ἔοικας παρέχειν σαυτῷ τό τῆς ἀναβλέψεως ἀμυδρόν, μᾶλλον δέ τήν οἰκείαν αὐτός περί τά τοιαῦτα πᾶσαν οὐκ αἰσθάνεσθαι τύφλωσιν, εὶ καί τοῦτο λέγεις, ἀντιλέγειν τοῖς σέ τυφλόν ὄρῶσιν οὐκ ἔχων. Πῶς γάρ ἄν, εὶ μή τοῦτ' ἦν, ὁδηγός τῶν ἄλλων εἶναι τυφλῶν ἡξίους; "Ισθι τοίνυν, κατά τὸν ἐν εὐαγγελίοις διά πίστεως ἔλλειψιν μήπω τελείως ἀναβλέψαντα τυφλόν, ὅς, «τούς ἀνθρώπους ὡς δένδρα περιπατοῦντας» ἔλεγεν ὄρᾶν. Εἰ τοίνυν τοιοῦτος οὐ τάς ὅψεις ὧν, ἀλλά μή τελείως ἐκκεκομμένος, εἴτα πρός τὸν ἡλίου δίσκον ἀτενές ὄρώης, ὡς τούς ἄλλους διδάξων τί ποτέ ἐστιν ἐκεῖνος, οὐκ ἄν ἥκουσαν παρά σοῦ σκότον ἀτεχνῶς ὅντα τὸν μέγαν φωστῆρα, τὸν ὄλολαμπη, τὸν ὄφθαλμόν τῆς ἡμέρας; Εἴ γάρ τήν τῶν καθαρῶς ὄρώντων συμμετρίαν ὄφθαλμῶν ὑπερβαίνων οὐκ ἀμίκτους σκότους ἐπιχεῖν δοκεῖ τάς ἀκτῖνας τοῖς καί μεθ' ὑγιοῦς ὅψεως ἀτενίζουσι, πῶς οὐκ ἄν φωτός ἀμικτὸν σκότος εἶδεν ὁ δί' ἀμυδροῦ φέγγους προσορᾶν ἐγχειρῶν; Οὕτω μή ὅτι γελοῖον, ἀλλά καί καταγέλαστον τὸν τυφλόν περί φωτός ἐπιχειρεῖν διδάσκειν.

(σελ. 414) Ἀλλά γάρ ἐκκαλύψωμεν τῆς φιλοσόφου διανοίας τό βάθος, ὃ περιστείλας τῷ παραδείγματι οὐ μᾶλλον ἔκρυψεν ἢ ἐνέφηνε. Φησί τοίνυν ὁ φιλόσοφος τυφλούς μέν εἶναι, τουτέστιν ἀνοήτους, πάντας παντάπασιν ἡμᾶς τε καί τῶν ἀγίων πρός οὓς προϊών ἀντιλέγειν φανερῶς, ἔαυτόν δέ τοῦτο διαφέρειν τῶν τυφλῶν τούτων, δηλονότι τῶν ἀνοήτων, τό φιλόσοφον εἶναι, τουτέστιν ἀνοήτους, πάντας παντάπασιν ἡμᾶς τε καί τῶν ἀγίων πρός οὓς προϊών ἀντιλέγειν φανερῶς, ἔαυτόν δέ τοῦτο διαφέρειν τῶν τυφλῶν τούτων, δηλονότι τῶν ἀνοήτων, τό φιλόσοφον εἶναι καί διά τοῦτο συνορᾶν μόνον δύνασθαι τούς τε λόγους τῶν ὅντων καί τῶν λογίων τὸν νοῦν ἐπεσθαί τε τούτοις οὕτω καί τούς ἔχομένους ὁδηγεῖν. Ἀλλ' ὁ τοιοῦτος, ὃ φιλόσοφε, οὐκέτι τυφλός· τοῖς γάρ πρός ἀνάβλεψιν ἡγησαμένοις, δηλαδὴ τήν ἀληθῆ γνῶσιν, ὡς σύ φής, ἥκολούθησεν οὐκοῦν ἀνέβλεψεν. Εἴ δέ μή ἀνέβλεψεν ἀκολουθήσας, πῶς ἐγγυᾶται τοῖς ἄλλοις δι'ἀκολουθήσεως τήν ἀνάβλεψιν; Οὕτως ἀνακόλουθος εἴδεντας σύ σαυτόν καί τυφλόν καὶ βλέποντα μαρτυρῶν. Εἴ γάρ ἡ γνῶσις μόνον κατά σέ νοητόν ἐστι φῶς, ὑπέρ οὖ καί τούς τοσούτους ὑπῆλθες ἀγῶνας, σύ δ' ἔχεις τῶν λογίων τήν γνῶσιν, ὡς αὐτός μαρτυρεῖς, πῶς καί σύ τυφλός καί ἀφώτιστος; Εἴ δ' ἄλλως οὐκ ἔνι φωτισθήναι, εἰ μή ὡς ἄν αὐτός ἐφωτίσθης τε καί φωτίζεις, ὡς αὐτός καί τοῦτο πολλαχοῦ φής, οὐδὲ ὁ μέγας Διονύσιος, ὃ νομίζεις εἶδέναι ἐπεσθαί, ἄλλως ἐφωτίσθη τε καί φωτίζει· τοιγαροῦν καί αὐτός κατά σέ τοῦτο μόνον οἶδεν, ἐπεσθαί τοῖς εἰδόσιν· ἀλλά κάκεῖνοι τόν ὅμοιον ἔχοντες τρόπον καί σοί παραπλησίως ἔχοιεν ἄν. Τίς οὗτος ὁ τῶν τυφλῶν ὄρμαθός, ὃν ἡμῖν διά τῶν σῶν λόγων συναθροίζεις ἀρτίως, ἀλλήλους πρός ἀνάβλεψιν ὁδηγούντων καί μενόντων τυφλῶν; Τοῦτο δ' ὅτι ταῖς ιεραῖς ἔποιντο Γραφαῖς καί πολλούς ἄλλους ἰσχυρισαμένους εὑρήσεις, οἵ καταψευδόμενοι σφῶν τε αὐτῶν καί τῶν Γραφῶν ἔξηλέχθησαν ὑπό τῶν πρός ἀλήθειαν ἐπομένων αὐταῖς.

Σέ δ' εἴ τις ἔξετάσειν, δῆπος καί αὐτός ἐπῃ τοῖς (σελ. 416) ἀγίοις, οὐ μόνον τυφλόν ἄν σε εἴποι ἀλλά καί κωφόν· τοῦ γάρ μεγάλου Διονυσίου, καθάπερ ἐν τῷ Περί σωτηρίου γνώσεως λόγῳ προεξεθέμεθα, λέγοντος ἀριδήλως «ἐκ μόνων τῶν θείων ἐντολῶν τελεῖσθαι τήν πρός Θεόν ἀφομοίωσίν τε καί ἔνωσιν, αὐτός ἐπίσης ἀριδήλως οὐκ ἐκ μόνων φής· ἐξ ἡμισείας γάρ ταύτας τὸν τηροῦντα καθαίρειν δίδως, καί τοῦτο μόγις οὕτως ἐπῃ κατ' ἵχνος. Καί Γρηγορίου τοῦ Νύσσης· ἄγονον καί ἀτελῆ τήν ἔξω σοφίαν εἶναι διδάσκοντος καί μέχρι τούτου ἀξιοῦντος ἡμᾶς μή ἀπωθεῖσθαι τήν τῆς ψευδωνύμου ταύτης μητρός οἰκειότητα, «μέχρις ἄν τό τῆς ἡλικίας ἀτελές ἐν ἔαυτοῖς βλέποιμεν», μετά τοῦτο δ' αἰσχύνην ἡγεῖσθαι τῆς κατά φύσιν ἀγόνου ταύτης ὀνομάζεσθαι παῖδας», αὐτός διά βίου ταύτη προσέχειν ἡμᾶς χρησιμώτατόν τε καί

άναγκαιότατον είναι διδάσκεις κάπι ταύτη σεμνύνεσθαι, καί παραχαράττειν ούκ όκνεις ἐτέρας ρήσεις αύτοῦ, μόνον ἵν' ἔχης προβαλλόμενος πείθειν ώς τελείας ἐστί καί σωτηρίου καθάρσεως ποιητικά τά μαθήματα· οὕτω καί μόνος αὐτός ὑπέρ πάντας τῶν ἀγίων ἀσφαλῶς ἔχῃ. Καί τοῦ μεγάλου Βασιλείου σαφῶς εἰπόντος μηδέν ἐμπόδιον είναι πρός τήν ἐπαγγελίαις μακαριότητα τό μή εἰδέναι τήν δί' οὐρανοῦ καί γῆς καί τῶν μεταξύ στοιχείων δικνούμενην ἀλήθειαν, σύ τοῦτο σωτηριῶδες ἀποφαίνῃ, καί ἄνευ τούτου τελειότητα μή παρεῖναι τῇ διά πάντων ἀληθείᾳ τόν ἔαυον τινα ἐναρμόσαι νοῦν· καί εἴθε τῇ ἀληθείᾳ γοῦν, εἰ δεῖ καί ὑπέρ τῶν ἀνεφίκτων εὔξασθαι· καί γάρ ἐν Θεῷ μόνῳ πάντων ἡ γνῶσις, ὃς φησι πρός τόν Ἰώβ, «ἀπάγγειλόν μοι, εἰ ἐπίστασαι σύνεσιν, ποῦ οἱ στύλοι τῆς γῆς πεπήγασι, τίνες δέ πηγαὶ θαλάσσης, πόσον δέ τό εὑρος τῆς ὑπ' οὐρανού». Σύ δέ οὐ ταύτη τῇ ἀληθείᾳ ζητῶν ἐναρμόζειν σου τόν νοῦν οἵει μόνος εἰδέναι τε καί ἔχειν τήν τελειότητα, ἀλλά τοῖς Ἀριστοτέλει καί Πλάτωνι. Εύκλειδη τε καί (σελ418) Πτολεμαίῳ καί ὅσοι κατ' αὐτούς διό καί ἀστρολόγους καί φυσιολόγους θεόπτας μᾶλλον τῶν μή τοιούτων ἡγῆ, ὡς περὶ τήν τῶν ὄντων ἀλήθειαν ὑγιῶς τό λογικόν σφίσι περιπορευόμενον ἔχοντας, ἡς τῇ συνελίξει καί τῶν ἰσαγγέλων αὐτούς καταξιοῖς νοήσεων· καί ταῦτα λέγων οἵει σωτηρίως καί ἀσφαλῶς ἐπεσθαι τῷ θεοφάντορι Διονυσίῳ καί ὁδηγός ἡμῶν ἀπλανής είναι διά τοῦτο παρρησιάζῃ.

Ἄλλα μή καυχάσθω ὁ κυρτός ὡς ὄρθος· τούς γάρ ὄρῶντας αὐτόν οὐ πείσει οὐδ' ἀπατήσει, κάν ἔαυτόν ἀπατᾷ· μηδέ καταψευδέσθω τῶν ὄρθα φρονούντων καί τοῖς θεηγόροις ἀσφαλῶς ἐπομένων, καί ταῦτ' ἐφ' ὧν οὐδείς οὐδαμοῦ γῆς, οὐδέ τῶν μή στοιχούντων τῷ τῆς χάριτος εὐαγγελίῳ, ἐλεγχθείη ἢν ἀρτίως τελέως σφαλλόμενος. Τίς γάρ μή δτι τῶν ἀπό Χριστοῦ καλουμένων, ἀλλά κάν Σκύθης κάν Πέρσης κάν Ἰνδός ἥ, ὃς νῦν οὐκ οἶδε τόν Θεόν μηδέν ὄντα τῶν κτιστῶν ἥ τῶν αἰσθητῶν; Ὡς γάρ ἐπί τῆς μελλούσης Χριστοῦ παρουσίας οὐ τοῖς εἰς αὐτόν πεπιστευκόσι μόνοις ἥ τῆς ἀναστάσεως καί τῆς ἀθανασίας περικλείεται χάρις, ἀλλά κατά τά λόγια κοινῇ πάντες ἀναστήσονται, εἰ καί μή κοινῇ πάντες τῶν μετά τήν ἀνάστασιν ἐπηγγελμένων τεύχονται, οὕτω καί νῦν κατά τήν ἐπί γῆς αὐτοῦ προτέραν παρουσίαν, εἰ καί μή πάντες ὑπήκουσαν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλά κοινῇ πάντες, τῷ περιόντι τῆς τοῦ παραγενομένου χάριτος ἀνεπιγνώστως μετασκευασθέντες, ἔνα Θεόν διμολογοῦσιν ἀκτιστον, κτίστην τοῦ παντός· κάν ἐρωτήσῃς τόν Πάρθον, τόν Πέρσην, τήν Σαυρομάτην, ἀκούσειας ἢν εὐθύς τήν ἀβραμιαίαν ἐκείνην παρ' αὐτοῦ φωνήν, δτι «τόν Θεόν τοῦ οὐρανοῦ ἐγώ σέβομαι», ὃ Πτολεμαίος οὐκ ἢπε καί Ἰππαρχος καί Μαρίνος ὁ Τύριος, οἱ κατά σέ σοφοί καί τῇ μέν διά τῶν οὐρανίων κύκλων (σελ. 420) καί ἐπικύκλων καί σφαιρῶν ἀληθείᾳ τόν ἔαυτῶν ἐναρμόσαντες νοῦν, θεῖον δ' δύμως λέγοντες τόν οὐρανόν καί παναίτιον, οὐδ' Ἀριστοτέλεις καί Πλάτωνες, οἱ θεῶν σώματα τούς ἀστέρας δοξάζοντες, οὐδ' οἱ τόσον λέγοντες τούς θεῶν πηδᾶν ἵππους, ὃσον ἀπό σκοπιας ὀφθαλμός ὁρᾷ ἐπί οἴνωπα πόντον.

Πάντων οὖν ἀρτίως διά τοῦ ἐν σκοτίᾳ λάμψαντος φωτός κρείττον ἥ κατά τούς ἐπί σοφίᾳ ποτέ θαυμαζούμενους ἐκείνους ὑπέρ αἴσθησιν ἐγνωκότων τόν Θεόν, ὡς μηδ' ἀπό τῶν ὄντων ἔτι διαπλάττοντας χαρακτηρίζειν δλως ἀνέχεσθαι, πῶς οὐ τοῖς τοῦ εὐαγγελίου μαθηταῖς, τοῖς εἰς ἀκοήν ωτίου δεξαμένοις τά θεοπαράδοτα λόγια, τοῖς διά στομάτων μεμυημένοις πυρίναις γλώσσαις τοῦ Πνεύματος ἐστομωμένων, οὓς οὐκ ἄγγελος, οὐκ ἄνθρωπος, ἀλλ' αὐτός ὁ Κύριος διά τοῦ προσκυνητοῦ στόματος ἐδίδαξεν («ὁ γάρ μονογενής Υἱός, ὁ ὧν εἰς τόν κόλπον τοῦ Πατρός, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο»), πῶς οὐ τούτοις τοῖς ἐκ παντός ἔθνους ἀπολέκτοις, τῷ

έθνει τῷ ἀγίῳ, τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, τοιαύτην ἐτόλμησας προστρίψασθαι μέμψιν, ὅτι αἰσθητήν οἴονται τήν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, σχῆμά τε ἔχουσαν καὶ ὅγκον καὶ ποιότητα, καὶ ὡς φῶς τοιοῦτον κιρνᾶσθαι τῷ ἀέρι, δεκτικῷ ὅντι τῆς ἐκεῖθεν ἀπορροίας καὶ περιγράφοντι αὐτό τοπικῶς καὶ αἰσθητῶς; Ἄρ' οὐκ ἐπῆλθέ σοι τοῦτ' ἀναλογισαμένῳ συνιδεῖν, ὡς τί μή τόν ἥλιον λέγει τις Θεόν, εἰ τοιαύτην περί Θεοῦ τήν δόξαν ἔχει; Πῶς δέ διαφεύγειν οἴεται τήν τῶν ἄλλων αἰσθησιν, εἴπερ αἰσθητόν ἥγηται τό θεῖον; Τοῦ δ' ἐνεκεν τάς κατ' αἰσθησιν ἀτιμάζει ἡδονάς, ὃ μάλιστα πάντων ποιοῦσιν οἱ παρά σοῦ τοιαῦτα συκοφαντούμενοι; Θεός μέν γάρ αἰσθητός ἡ κοιλία, κατά τόν Παῦλον, τοῖς γαστρός οὖσι δούλοις, καὶ δευτέραν ἰστᾶσιν εἰδωλολατρίαν οἱ φιλάργυροι καὶ πλεονέκται· πιστεύειν δέ εἰς Χριστόν οὐ δύνανται, κατά τήν εὐαγγελικήν ψῆφον, (σελ. 422) οἱ δόξαν παρά ἀνθρώπων λαμβάνοντες, τήν δέ παρά τοῦ μόνου Θεοῦ δόξαν οὐ ζητοῦντες. Οἱ δέ πάντων τούτων ὑπερφρονήσαντες, καὶ ταῦτα διά τόν ὑπέρ πάντων Θεόν, Ἄρ' οὐ δι' ἔργων δεικνύουσι Θεόν ὅντως σέβοντες τόν ἐπέκεινα πάντων; Ἡ διότι καὶ τοῖς ἄλλοις τούτων ἀποσχέσθαι συμβουλεύουσιν, ἃ τήν παρά τοῦ μόνου Θεοῦ δόξαν ἀφαιρεῖ, μή μόνον οὐ πείσεται τις τούτοις, ἀλλὰ καὶ συκοφαντήσειν ὡς ἀσφαλῆ δόξαν οὐκ ἔχοντας περί τό θεῖον;

“Ο γάρ λέγεις τελευτῶν τῆς κατά τῶν ἀνδρῶν τούτων πολυρρημοσύνης φανεράν ἐποίησέ μου τήν ἁκούσιον κατ' αὐτῶν συκοφαντίαν· «νῦν» γάρ, φησί, «περί τοῦ παρά τισιν ἐνυποστάτου λεγομένου φωτός λέγομεν, μή πρότερον περί αὐτοῦ ἴδιαν ἀποφηνάμενοι γνώμην, ὡς δὲ λέγουσιν ὅραν, νοητόν καὶ ἄϋλον, ἐν ἴδιᾳ ὑποστάσει ὃν φῶς». Κάνταῦθα τοίνυν συμπλέκει τι συκοφαντίας· ἐν ὑποστάσει μέν γάρ φῶς ὄρᾶσθαι φησιν ὃ μέγας Μακάριος καὶ ὃ πολύς τά θεῖα Μάξιμος καὶ ὅσοι κατ' αὐτούς, ἐν ἴδιᾳ δέ οὗ. Ὁμως γε μήν, εἰ καὶ μηδέ τοῦτο συκοφαντίας ἀμιγές προήνεγκεν, ἀλλ' ὅμολογεῖ νοητόν καὶ ἄϋλον αὐτούς λέγειν τό τοιοῦτον φῶς· τό δέ νοητόν καὶ ἄϋλον οὐκ αἰσθητόν, οὐδέ, ὡς αἰσθητόν, συμβολικόν. Πῶς οὖν ἀρχόμενος ἐδείκνυ τούτους αἰσθητόν φῶς λέγοντα τήν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, κιρνῶμενον ἀέρι καὶ ὑπ' αὐτοῦ περιεχόμενον καὶ σχῆμα καὶ ποιότητα καὶ ὅγκον ἔχον, ἃ πάντα τοῦ αἰσθητοῦ ἐστι φωτός; Καίτοι ἐκεῖνοι, καν νοητόν λέγωσι τό τῆς χάριτος φῶς, ἀλλ' οὐ κυρίως· καὶ ὑπέρ νοῦν γάρ ἵσασιν αὐτό, ὡς μόνη τῇ τοῦ Πνεύματος δυνάμει κατά ἀπόπαυσιν πάσης νοερᾶς ἐνεργείας ἐγγινόμενον τῷ νῷ. Ἄλλ' οὐδὲ οὕτω τοῦτό τις ἐκείνων οὐσίαν εἶπεν ἢ ἀπόρροιαν, οἵαν οὕτος οἴεται, Θεοῦ· καν τις ἐκ τῶν παραδειγματικῶς περί τούτου τοῦ φωτός ὑπέκεινων εἰρημένων κακουργῶν συνάγῃ τι (σελ. 424) τοιοῦτον, αὐτός φησιν, ἀλλ' οὐκ ἐκεῖνοι. Τούς οὖν μή μόνον ὑπέρ αἰσθησιν, ἀλλά καὶ ὑπέρ νοῦν λέγοντας τουτί τό φῶς, εἴτα καὶ ὑπέρ τοῦτο δοξάζοντας τήν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, αἰσθητόν φῶς καὶ ὄρατόν οἴεσθαι λέγειν τήν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, Ἄρ' οὐ πάσης ἐπέκεινα συκοφαντίας;

‘Αλλά τί φησι προϊών ὃ τῶν ὑπέρ ἔννοιαν πεφωτισμένων συκοφάντης οὗτος; «Εἰ μέν τό νοητόν καὶ ἄϋλον δὲ λέγουσι φῶς αὐτόν ἐκεῖνον τόν ὑπερούσιον Θεόν τοῦτ' εἶναι βούλονται, φυλάττοντες αὐτῷ τό πάσαις αἰσθήσεσιν ἀόρατον καὶ ἀνέπαφον, ἢ ὅραν λέγοντες ἄγγελον εἶναι οἴονται, ἢ αὐτήν τήν οὐσίαν τοῦ νοῦ, ὅταν τῶν παθῶν ἄμα καὶ τῆς ἀγνοίας καθαρθείς ὅρᾳ αὐτός ἔαυτόν καὶ ἐν ἔαυτῷ ὡς ἐν ἴδιᾳ εἰκόνι τόν Θεόν· εἰ δή ἐν τι τούτων τό παρ' αὐτῶν λεγόμενόν ἐστι, πάνυ γε ὄρθως περί τούτου φρονεῖν αὐτούς καὶ συμβαίνοντα τῇ τῶν χριστιανῶν παραδόσει οἴεσθαι γε χρή· εἰ δέ μήτε τήν ὑπερούσιον οὐσίαν τοῦτ' εἶναι λέγουσι, μήτ' ἀγγελικήν μήτε τόν νοῦν αὐτόν, ἀλλ' ὅραν τόν νοῦν εἰς αὐτό ὡς εἰς ἐτέραν ὑπόστασιν, τοῦτο ἔγωγε τό φῶς ὃ τι μέν ἐστιν οὐκ οἶδα, ὅτι δέ οὐκ ἐστιν οἶδα». Καί τίς ποτε ἀνθρώπων, ὃ κατά τῶν ὅντων ἀνθρώπων ὑψηγόρε σύ, φῶς ἄν ἐν ἴδιᾳ ὑποστάσει

φαίη νοητόν, ὃ μήτε Θεός ἐστι μήτ’ ἄγγελος μήτε νοῦς ἀνθρώπινος; Οὐδέ γάρ φανταστικῶς γοῦν ἀναπλάσαι δύναιτ’ ἂν τις τό τούτων ἐκτός νοητόν ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει φῶς. Ἀλλά δῶμεν τουτί τό ἀδύνατον, δῶμεν τοίνυν ὅτι τοῦτ’ ἔφη τις τῶν ἡσυχαζόντων πρός τήν σήν λογιότητα ὡς οἶδα μὲν ὅστις, οὐδέ γάρ αὐτός ὑποδεῖξαι δύνασαι· τῶν οὐκ ἐλλογίμων δ’ ὅμως εἶναι λέγεις αὐτόν. Εἰ τοίνυν ἐκεῖνος μή καλῶς ἐρμηνεῦσαι ἐδύνατο, ὃ καί μᾶλλον πείθομαι, ἢ καί μή διαγνῶναι καλῶς ἔστω γάρ καί τοῦτο, καί γάρ οὐ πάντων ἡ γνῶσις, οὐκ ἔδει σε παρά τῶν ἔχοντων τό τῆς διακρίσεως χάρισμα πυθέσθαι (σελ426) καί μαθεῖν, ὡς ἐφικτόν, τί τό μέγα θέαμα τοῦ φωτός τούτου, ἀλλ’ ὡς μαινομένων εὐθύς τῶν θεολήπτων καταψηφίζεσθαι καί τό παρά τοῦ θείου Παύλου λεγόμενον φανρῶς παθεῖν; Εἰ γάρ εἰσέλθοι τις, πρός τούς Κορινθίους, ἐν ὑμῖν, φησίν, ἰδιώτης ἡ ἄπιστος καί μή ἀκούσει καί τῶν διακρίνειν δυναμένων, ἐρεῖ ὅτι μαίνεσθε. Τό τῶν ἰδιωτῶν τοίνυν καί ἀπίστων, φεῦ, καί αὐτός ἔπαθες, ὁ μοναχός καί φιλόσοφος. Ἔστω δέ μή ἔνα, μηδ’ ἐνίους, ἀλλά πολλούς καί πάντας τοῦτο λέγειν ἡμᾶς· οὐκ ἥρκει σοι τοῦτ’ εἰπεῖν, ὃ μετά τούς μακρούς εἴρηκας ἀγῶνας, ὅτι «τοῦτο τό φῶς οἶδα ὅτι οὐκ ἔστι»; Πάντες γάρ σοι συνεῖπον ἄν ὅτι φῶς ἐν ὑποστάσει ἰδίᾳ, ὃ μήτε Θεός ἐστι μήτ’ ἄγγελος μήτ’ ἀνθρωπός, οὐκ ἔστιν ὅλως ἀλλά καί πάντες ἄν εὐθύς συνεῖδον ὡς, εἰ φῶς νοητόν ἐν ὑποστάσει φαίη τις ὄραν ἰδίᾳ, τούτων τί φησιν ὄραν, ὃ λέγοντα, πάντα καί αὐτός ὄρθως εἴρηκας φρονεῖν. Κατά τίνων οὖν αἱ διὰ τοσούτων σοι βιβλίων βλασφημίαι καί μέμψεις καί συκοφαντίαι; Ἄρ’ οὐ κατά τῶν τοιούτων, οὓς ὄρθως ὕστερον ἀπεφήνω φρονεῖν, καί τῆς παρά σοῦ συκοφαντίας οὐκ ἔξεληλεγμένης;

Οὐ γάρ τοῦτο λέγω, ὡς κατά σέ φρονοῦσι περί τοῦ φωτός ἐκεῖνοι τούτου ἡ κατά σέ θεολογοῦσιν, ἀλλά καὶ ὑπέρ σέ τοσοῦτον ὑπεραναστήκασι τῶν σῶν κατ’ αὐτῶν διαβολῶν καὶ μέμψεων. Σύ μέν γάρ φήσι περί αὐτῶν· «εἰ νοητόν λέγουσι φῶς τόν Θεόν, φυλάττοντες αὐτῷ τό πάσαις αἰσθήσεσιν ἀόρατον καί ἀνέπαφον, καλῶς λέγουσιν»· ἐκεῖνοι δέ καὶ ὑπέρ τό πάσαις αἰσθήσειν ἀνέπαφον τήν οὔσιαν τοῦ Θεοῦ γινώσκουσιν, ἐπεὶ μή μόνον Θεός ἐστιν ὑπέρ τά ὅντα ὧν, ἀλλά καὶ ὑπέρθεος, καί μή μόνον ὑπέρ πᾶσαν θέσιν ἐστίν, ἀλλά καὶ ὑπέρ πᾶσαν ἀφαίρεσιν ἡ ὑπεροχή τοῦ πάντων ἐπέκεινα καί πᾶσαν ὑπεροχήν ὁπωσοῦν ἐπί νοῦν γινομένην (σελ. 428) ὑπερβέβηκεν. “Ο μέντοι φῶς ἐνυποστάτως οἱ ἄγιοι πνευματικῶς ὄρωσιν, ὡς αὐτοὶ φασιν, ὃν μέν καί μή συμβολικόν τοῦτον, οἵα τά διαπλαττόμενα πρός τάς συμβαινούσας περιστάσεις φάσματα, ἄյλόν τε θείαν ἔλλαμψιν καὶ χάριν ὄρωμένην ἀοράτως καί νοουμένην ἀγνώστως, δι’ αὐτῆς τῆς πείρας ἵσασι τί δέ ἐστιν, ἐκεῖνοι μέν οὐκ εἰδέναι λέγουσι.

Σύ δέ, προσαγαγών τάς ὄριστικάς καί ἀναλυτικάς καί διαιρετικάς μεθόδους, γνῶθι καὶ τούς ἀμαθεῖς ἡμᾶς διδάξαι καταξίωσον. Ούσια μέν γάρ Θεοῦ οὐκ ἔστι, καί γάρ ἀνέπαφος ἐκείνη καί ἀμέθεκτος ἄγγελος οὐκ ἔστι, δεσποτικούς γάρ φέρει χαρακτῆρας καὶ ποτέ μέν τοῦ σώματος ἀπανιστᾶ ἡ οὐκ ἄνευ σώματος καὶ εἰς ὕψος ἀναφέρει ἄρρητον, ἄλλοτ’ αὐθίς καὶ τό σῶμα μεθαρμοσάμενον καὶ τῆς οἰκείας μεταδεδωκός λαμπρότητος, οἵος ποτε καὶ ὁ μέγας Ἀρσένιος ὥφθη καθ’ ἡσυχίαν ἀγνωνιζόμενος καὶ ὁ Στέφανος λιθαζόμενον καὶ ὁ Μωϋσῆς ἀπό τοῦ ὅρους κατερχόμενος, οὕτω τοίνυν καὶ τό σῶμα θεουργῆσαν σωματικοῖς ὄφθαλμοῖς, ὡς τοῦ θαύματος, γίνεται ληπτόν ἐστι δ’ ὅτε καὶ τῷ ὄρῳ τρανῶς δι’ ἀρρήτων, ὡς εἰπεῖν, ρημάτων ὄμιλεῖ, καθάπερ καὶ τῷ θείῳ Παύλῳ, «καταβαῖνον τῆς οἰκείας περιωπῆς, ὡς ἂν μετρίως γοῦν κτιστῇ φύσει χωρηθῆ», κατά τόν θεολόγον Γρηγόριον, ὁ κατά τήν οἰκείαν φύσιν ἔξ αἰώνων καὶ ἐπ’ αἰώνας καὶ ἔτι τοῖς πᾶσιν ὧν ἀόρατός τε καὶ ἀχώρητος. Τότε τοίνυν ἦν ἐπωνυμίαν προσεῖπον Ἰουδαίων παῖδες τῷ ἄνωθεν ἐπ’

έρήμου κατιόντι ἄρτω, μάννα προσαγορευόντες αὐτό, τοῦτο συχνῶς στρέφει κατά νοῦν. Τί τοῦτο; Καί τοῦτ' ἔστιν αὐτοῖς τό τοῦ φωτός ἐκείνου ὅνομα· σύ δ' εἴπερ φάναι τι πλέον. Ἀλλ' ἐπανίωμεν εἰς τά ἔξης.

Σύ μέν καλῶς λέγειν αὐθίς φῆς ἐκείνους, εἰ καὶ ἄγγελον τοῦτ' οἶονται τό φῶς. Ἐκεῖνοι δ' ἄγγελον μέν τοῦτο (σελ. 430) τό φῶς οὐκ ἂν ποτε φαίνεν· ἵσασι δέ τοῖς πατερικοῖς μεμυημένοι λόγοις διαφόρως καὶ τοῖς ὀρῶσι καταλλήλως τὴν ἀγγελικήν τελουμένην ὄπτασίαν· ἡ γάρ ἐν παχύτητι οὔσιας, ὅ καὶ τῇ αἰσθήσει ὑποπίπτει καὶ οὐδέ τοῖς ἐμπαθέσιν ἡ ἀμυήτοις πάντῃ ἀόρατόν ἔστιν, ἡ λεπτότητι οὔσιας, καθ' ἣν καὶ ἡ ψυχή μετρίως πως καθορᾶ, ἡ ἐν ἀληθεῖ θέᾳ, ἡς οἱ διά κακθαρότητος πενυματικῶς ὄρῶντες ἀξιοῦνται μόνοι, κάν αὐτός τῆς διαφορᾶς τῶν τρόπων τούτων ἀμυήτως ἔχων αὐτούς τε τούς ἀγγέλους ἀοράτους ἀλλήλοις δεικνύης οἰόμενος, οὐ κατά τό ἀσώματον, ἀλλά κατά τήν οὔσιαν φάσκων ἀοράτους, καὶ μεταξύ τῶν λόγων τούς θεόπτας τῇ τοῦ Βαρλαάμ συντάττεις ὅνω, διὰ τό ἄγγελον καὶ αὐτήν ἰδεῖν ἀναγεγράφθαι.

Καί τόν νοῦν αὐθίς, εἰ μή ὡς «εἰς ἐτέραν τινά ὑπόστασιν ὄρᾳ, ἀλλ' αὐτός ἔαυτόν καὶ ἐν ἔαυτῷ ὡς ἐν τῇ ἴδιᾳ εἰκόνι τόν Θεόν, ὅταν τῶν παθῶν ἄμα καὶ τῆς ἀγνοίας καθαρθῆ», θεόπτην εἶναι τίθεσθαι καὶ συμβαίνειν οἵει τῇ τῶν χριστιανῶν μυστικωτάτῃ παραδόσει τούς αὐτήν τήν τοῦ νοῦ οὔσιαν, ὡς φῶς οὕτω λέγοντας ὄρᾶν. Ἐκεῖνοι δ' ἵσασιν ὡς ὁ νοῦς καθαρθείς καὶ φωτισθείς καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος τρανῶς ἐν μεθέξει γεγονώς, ματαλαγχάνει μέν και μυστικῶν ὑπερφυῶν ἀλλων θεαμάτων, ὡς μικρόν ἀνωτέρω παρεγγύμνωσεν δὲ λόγος, ἀλλά καὶ ἔαυτόν ὄρῶν ὡς ἄλλο μέν ὄρᾳ, ἀλλ' οὐκ εἰς ἄλλο καὶ οὐ τήν ἴδιαν ἀπλῶς εἰκόνα ὑπό τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ λαμπρότητα, συμπληροῦσαν τήν εἰς τό ὑπερβάλλειν ἔαυτόν δύναμιν τοῦ νοῦ καὶ τελειοῦσαν τήν εἰς τά κρείττω καὶ ὑπέρ ἔννοιαν ἔνωσιν, δι' ἡς ὁ νοῦς κρείττον ἡ κατ' ἄνθρωπον ἐν Πνεύματι Θεόν ὄρᾳ. Κάν ἀγνοῆς σύ τοῦτο, θαυμαστόν οὐδέν, ἐπεὶ μηδ' ἐκεῖνοι ἀν ἡσαν θαυμαστοί, σοῦ τά κατ' αὐτούς γινώσκοντος, τοῦ μηδέν ὑπέρ τήν γνῶσιν τιθεμένου. (σελ. 432) Διό καὶ σύ μέν τότε λέγεις θεόπτην γίνεσθαι τόν νοῦν, ὅταν μή μόνον τῶν παθῶν, ἀλλά καὶ τῆς ἀγνοίας καθαρθῆ· ἐκεῖνοι δέ τῆς μέν κατά σέ καθάρσεως ἀγνοίας οὐδένα ποιοῦνται λόγον, τῶν δέ πονηρῶν παθῶν ἔαυτούς καθάραντες καὶ διὰ τῆς ἐπιμόνου καὶ ἀϋλου προσευχῆς πᾶσαν γνῶσιν ὑπεραναβάντες, τυγχάνουσι τῆς θεοπτίας, ἀτε μή ἐξηπατημένοι τοῖς τοιούτοις λόγοις, μηδ' ἀφειμένοι τοῦ προσέχειν ἔαυτοῖς, μηδέ παριούντες καὶ σπουδάζοντες συλλέγειν τό φρονεῖν καὶ μανθάνειν, εἴ τις τι ἐπαγγέλλεται εἰδέναι, κάν Σκύθης κάν Πέρσης, κάν Αἰγύπτιος, ἡ, διά τήν τῆς ἀγνοίας ταύτην κάθαρσιν, ἀλλ' ἀκριβῶς εἰδότες μηδαμῶς πρός θεοπτίαν ἐμποδίζουσαν τήν τοιαύτην ἄγνοιαν. Εἰ γάρ καὶ, ὡς σύ γε λέγεις αὐτός, ἡ τῶν ἐντολῶν τήρησις μόνην τήν τῶν παθῶν παρέχει κάθαρσιν, ἐν δέ τῇ τῶν ἐντολῶν τηρήσει μόνη κατά τήν τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίαν ἡ τούτου καὶ παρουσία καὶ μονή καὶ ἐμφάνεια τελεῖται, ἢρ' οὐ πλάνη σαφῆς ἡ προσθήκη τῆς κατά σέ καθάρσεως ταύτης, ἡν ἀγνοίας λέγεις κάθαρσιν; Ἀλλά τήν μέν τῆς ἀγνοίας ταύτης κάθαρσιν κάν τοῖς προτέροις λόγοις διά πολλῶν τῆς ἀληθοῦς γνώσεως καθαίρεσιν ἐδείξαμεν οὖσαν.

Νῦν δ' ἐπανελθεῖν δέον εἰς τά ἐφεξῆς αὐτῷ κατά τῶν ἡσυχαζόντων εἰρημένα. Εἰ γάρ καὶ συκοφαντεῖν αὐτούς ἐξηλέγξαμεν αὐτόν καὶ δῆλος γέγονε καθ' ἔαυτοῦ ἀγωνιζόμενος καὶ τά τῆς οἰκείας διανοίας ἀνατρέπων ἀναπλάσματα καὶ προσπαλαίων ἡ καταπαλαίων ἔαυτόν αὐτός, ἀλλ' ἐπεὶ κατά τῶν ἡμετέρων οἰεται γράφειν, ἵδωμεν τίνα ταῦτα ἐστι. Πρῶτον μέν οὖν τήν αἰτίαν φησίν, ἀφ' ἡς ὥρμηνται οἱ κατηγορούμενοι φῶς αἰσθητόν οἰεσθαι τήν οὔσιαν τοῦ Θεοῦ ἡ τήν ἀπ'

αύτῆς ἀπόρροιαν· φησί τοίνυν τοιαῦθ' ὑπολαβεῖν ἐκείνους κατιδόντας, ὡς αἱ πλεῖσται τῶν ἐν τοῖς λογίοις μυστικῶς γενομένων τοῖς ἀγίοις ὁράσεών τε καὶ ἀποκαλύψεων ἐν φωτί τε καὶ διά φωτός ἐγίγνοντό τε καὶ ἐφαίνοντο καὶ ἐφαίνοντο· σημεῖον δέ τοῦ τοιαύτην (σελ. 434) ἐκ τῶν τοιούτων τήν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ ὑπολαβεῖν τό θεωρητικήν ἀρετήν καὶ θεωρητικόν ἄνδρα τοῦτον τίθεσθαι αὐτούς, ὃς τοιούτοις ἀεί φωσίν ἐντυγχάνει τε καὶ ὅμιλεῖ. Καί πᾶς, ὃ βέλτιστε, ὁ τόν θεωρητικόν τοιοῦτον τιθέμενος φῶς τοιοῦτον οἴεται τήν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ; Οὐ γάρ θεωρητικόν τῶν παρ' ἡμῖν ἄνδρῶν ὡρίσατό ποτέ τις, ὃς ἂν ὁρῷ τήν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ. Εἰ τοίνυν ὁ θεωρητικός οὐχ ὁρᾷ τήν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, θεωρητικόν δ' ἐκεῖνοι κατά σέ λέγουσι τόν φῶς οἰονδήποτε βούλει βλέποντα, δηλοὶ γεγόνασι δοξάζοντες ὡς οὐκ ἔστιν ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ φῶς τοιοῦτον, οἷον ἰσχυρίζονται τόν θεωρητικόν ὃν φασιν ὁρᾶν. Οὕτως εὐέξελεγκτον ἡ κακία, πολυτρόπως ἔαυτήν περιτρέπουσα καὶ μηδ' ἔαυτῆς ὥσπερ φειδομένη ἀλλά καθ' ἔαυτῆς ἀεί χωροῦσα τῷ παντάπασιν ὑπάρχειν ἔαυτῇ ἀνακόλουθος. Οὕτω καὶ Σωσάνναν ἀθῶν ἄκοντες οἱ ἐν κακίᾳ γηραλέοι ἔδειξαν πρεσβύτεροι, καίτοι τρεῖς ὄντες οὗτοι, καὶ παρά τῆς ὑπὸ Θεοῦ ἐγηγερμένης σοφίας τοῦ τότε παιδαρίου Δαλιήλ χωρίς ἐτασθέντες ἔκαστος, οὐ θαυμαστόν εἰ μή συνεφώνησαν ἀλλήλοις. Οὕτος δέ, ὁ μηδ' ἔαυτῷ ἐνί ὄντι ἐπεσθαι δυνάμενος, καὶ ταῦτ' ἐν σκέψει καὶ διά γραμμάτων τάς συκοφαντίας προτιθείς, ὃσον ἐκείνους παρελήλυθεν.

Οὐ μήν ἀλλ' εἰ καί τό σημεῖον, ὃ προύβαλετο κατά τῶν ἡσυχαζόντων τήν ἀρχήν εὐθύς ὡς τῶν πώποτε ἀνθρώπων κακοδοξοτάτους ἐλέγξων, τεκμήριον τῆς αὐτῶν ὁρθοδοξίας ἀναπέφηνεν, ἀλλ' ἔαυτῷ χαρισάμενός ἐστι, χώραν δούς ὑπό τοῦ λόγου διαπνεύσαι τό οίδοῦν ὑπ' ἀνίας τῆς ψυχῆς. Τοῦτο γάρ ἡν, ὡς ἔοικεν, ὃ τήν σφοδράν λύπην ἐνεποίησεν αὐτῷ καὶ τήν κατά τῶν ἀνδρῶν τούτων ὑπεκίνησε μανίαν ὅτι μή θεωρητικόν καλεῖν αὐτόν ἡξίουν, μηδ' ἄλλον δή τινα (σελ. 436) τῶν τήν μέν ἐλληνικήν παιδείαν διά βίου ἐκμελετώντων, προσευχῇ δέ καὶ ψαλμῳδίᾳ καὶ τῇ τῶν παθῶν ἀποχῇ καὶ τῇ τῶν ἀρετῶν ἐργασίᾳ σχολασάντων μηδέ πρός βραχύ. Μανείς τοίνυν οὕτω καὶ διά ταῦτα, κρύπτει μέν ἐν μυχοῖς καρδίας τό πάθος, ὑπέρχεται δέ τούς ἀπλουστέρους σαίνων, ὥσπερ ποτέ τόν ὄφιν φασί τήν Εὔαν, καὶ μανθάνει μέν πρῶτον παρ' ἐνίων ἔστιν ἄς τῶν πατερικῶν παραδόσεων, διαστρέφει δ' ἔπειτα κακουργήσας· ὡς δ' οὐκ εἶχε καὶ αὐτούς πειθομένους, ἀλλά τόν δι' ἡμᾶς νέον Ἄδαμ μᾶλλον ἡ τόν παλαιόν μιμουμένους, κατ' ἐκείνων πρώτων χωρεῖ καὶ δι' αὐτῶν κατά πάντων τῶν τήν ἡσυχίαν ἀσπαζομένων, οὐδέ τούς πρό ἡμῶν ἀφιείς αἰτίας, οὐδέ τούς ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἀγίους πρεσβευομένους, ἀλλά καὶ κατ' αὐτῶν μᾶλλον, ὅτι καὶ Γραφαῖς ἔδωκαν τά μή τοῖς κατ' αὐτόν μαρτυροῦντα τό πάντων ἄριστον. Ἰνα δέ καὶ πίστιν ἱκανήν αἱ κατά τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων ἔχωσι διαβολαί, οἵ πρώτοις ὡμίλησεν ὡς μαθητιῶν καὶ δι' ᾧν τοῖς ἄλλοις ἐπέθετο, γεγραμμένα ὑπεδείκνυ, πρίν ἡ χερσίν οἰκείαις ὡς οὐκ ἀληθῆ κατακερματίσαι τά ὑπ' ἐκείνων αὐτῷ δεδιδαγμένα, ὡς τότε ἔλεγεν. Ἐδειξεν οὖν τότε ταῦτα καὶ ἡμῖν. "Ἡν οὖν ἐν αὐτοῖς ἐρμηνεία τῶν προφητικῶν ἀποκαλύψεων ἡ μνήμη οὐδεμίᾳ, περί τε οὐσίας Θεοῦ ρῆμα οὐδέ ἐν, ἀλλ' ὅτι οὐχ ὁ πολυμαθής ἔστιν ὁ τῷ Θεῷ ὡκειωμένος, ἀλλ' ὁ δι' ἀρετῆς κεκαθαρμένος τῶν παθῶν καὶ διά προσευχῆς ἐκτενοῦς καὶ καθαρᾶς τῷ Θεῷ κολλώμενος καὶ διά τούτων τυγχάνων τῆς πληροφορίας καὶ γενούμενος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, ἦν ὡς ἀρραβώνα μυστικόν θειοτέροις ὀνόμασι κατά τό ἐγχωροῦν ἐτίμων. Οὐκ ἥρκεσεν οὖν αὐτῷ ἡ ἐν ἐκείνοις κακουργίᾳ· καὶ γάρ ἀντί τῶν μαθημάτων τήν θείαν Γραφήν αὐτός ἔλεγεν εἰπεῖν αὐτούς ἀνόνητον παντάπασι καὶ (σελ. 438) τήν γνῶσιν τῶν ὄντων πονηρά καὶ τά πάθη δαίμονας συνουσιωμένους τῇ ψυχῇ καὶ ἔτερ' ἄττα

τοιαῦτα οὐκ ὄλιγα. Ἄλλ' οὐκ ἀπέχρησε ταῦτα τῷ καινῷ τούτῳ κατηγόρῳ· προσέθηκε δέ, φεῦ, καὶ τὰ περὶ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ. Ἐπεί δέ καὶ τοῦτο πλάσασθαι κατά τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων ἔγνω, διασκεψάμενος πόθεν ἂν σχοίη τὸ εὐπαράδεκτον τό μέγα τοῦτο καὶ δεινόν πλάσμα τῆς συκοφαντίας, τάς διά φωτός προφητικάς προήνεγκεν ἀποκαλύψεις καὶ τάς ἐκ τούτων δῆθεν ἀντιθέσεις, ἃς οὐδείς ποτ' εἶπεν ἄλλος, ὅτι μή ὁ ταύτας ἀντικείμενος οὗτος. Εἴτ' οὖν κρατεῖ κατά ταύτας ἑαυτῷ μαχόμενος, εἴτ' οὐ, λόγος ἡμῖν οὐδείς· ἀφῶμεν αὐτὸν ὑφ' ἑαυτοῦ πληττόμενόν τε καὶ κοπτόμενον.

Ἄλλα μετά τόν ἐκ συκοφαντιῶν ἀγῶνα τοῦτον πρός ἔτερον ἀποδύεται, δεῖξαι σπεύδων ὡς φῶς νῷ θεωρητικόν ἡ γνῶσις μόνη τῶν κτισμάτων ἐστίν, ἵνα, τούτου δειχθέντος, ἐσκοτισμένος καὶ ἄναγνος ἀποδειχθῇ πᾶς ὁ μή τήν Ἀριστοτέλους φυσιολογίαν καὶ τήν Πλάτωνος θολογίαν καὶ τήν Πτολεμαίου ἀστρολογίαν ἐκμελετήσας. Διά τοῦτο καὶ τούς μή τόν διά νοημάτων μόνον φωτισμόν πρεσβεύοντας ὑβριστικῶς ἐπεξέρχεται καὶ φαύλαις ἐπωνυμίαις διασύρει, φάσκων ἐπί λέξεως οὕτως «ἄλλ」 οἱ περὶ τάς εἰσπνοάς δύο λέγουσιν εἶναι τά δεικνύμενα ὑπό τοῦ Θεοῦ τοῖς δόσιοις φῶτα νοητῶς· ἐν τῷ τῆς γνώσεως καὶ ἔτερον ἐνυπόστατον, ὅ διαφερόντως τοῖς πόρρω ἐλθοῦσι τῶν εἰσπνοῶν φαίνεσθαι». Ἰδωμεν οὖν τίνες οὓς δι᾽ ἐπωνυμιῶν τοιούτων ἐκφαυλίζει ὡς ἔτερόφρονας· τούτων γάρ δειχθέντων, συναποδειχθήσεται ὡς καὶ τῆς γνώσεως ἔστι τι μακρῷ κρείττον καὶ θεοειδέστερον φῶς, μόνοις τοῖς διά τοῦ Πνεύματος ὄρῶσιν ἀποκαλυπτόμενον, οὐ τοῖς ἔτι περιοῦσι μόνον, ἀλλά καὶ τοῖς ἐξ αἰῶνος ἀπασιν ἀγίοις. Ὁτι δ᾽ οὗτος καὶ τῶν ἐφ' ἡμῶν οὐ τόν δεῖνα ἢ τόν δεῖνα, πάντας δὲ ἀπλῶς αἰτιάται τούς τόν ιερόν καὶ ἡσύχιον ἀσπαζομένους βίον, δείκνυσι τρανῶς τό παράδοσιν ἔγγραφον (σελ. 440) ἀπό τῶν πατέρων ἐξ ἡμᾶς κατιοῦσαν, ἐπαινούμενην τε παρά τῶν ἐπ᾽ αρετῇ προηκόντων καὶ τῶν πρώην ἐξ ἡμῶν γεγονότων, ὡς ἵσμεν, θείων ἀνδρῶν καὶ τό λυσιτελές ἐπί τῶν εἰσαγομένων διά πείρας ἐπιδεικνυμένην, διαστρέψαντά τε καὶ διαβαλόντα πρότερον σοφιστικῶς αὐτόν, εἴτ' ἀπ' αὐτῆς ὀνομάζειν ἀπαντας καὶ τόν λόγον ἐπί διαβολῆς κοινῇ προάγειν.

Ἐπεί δέ καὶ τῶν ἐκ παλαιοῦ προσκυνητῶν ἡμῖν ἀγίων πλείστοις ἐξεγένετο διά πείρας μαθεῖν τε καὶ διδάξαι περὶ τοῦ φωτός τῆς χάριτος, ἡμεῖς, ὥσπερ ταῖς εὐαγγελικαῖς συνηγοροῦντες ἐντολαῖς, ἐκείνας παρηγάγομεν πρός μαρτυρίαν τάς ρήσεις, αἴ καὶ τήν ὄμολογίαν συνεπεφώνουν τῶν μή παραγομένων ὡς καὶ τά λόγια οὕτω διδάσκει προσημάίνουσαι· τόν αὐτόν κάνταῦθα τρόπον ἐκεῖνα τῶν πατερικῶν προθήσομεν ρημάτων, ἣ καὶ κατά τήν ὑφήγησιν τῶν ἄλλων πάντων γεγράφθαι ὁ ταῦτα ἔξαγγέλλων ἰσχυρίζεται. Φησί τοίνυν Ἰσαάκ, ὁ πιστός τῶν τοιούτων καὶ ἀσφαλῆς ἔξηγητής, ὅτι «δύο ὀφθαλμούς κεκτήμεθα ψυχικούς, καθώς λέγουσιν οἱ πατέρες». Ἡκουσας δέ τοι οἱ πατέρες πάντες τοῦτο λέγουσι; Λέγουσι γοῦν δέ τοι «δύο ψυχικούς ἔχομεν ὀφθαλμούς καὶ οὐχ ἢ αὐτή χρεία τῆς δι᾽ ἐκατέρου θεωρίας· ἐν ἐνί μέν γάρ ὀφθαλμῷ τά κεκρυμμένα ἐν ταῖς φύσεσιν ὄρωμεν, ἥγουν τήν δύναμιν τοῦ Θεοῦ καὶ τήν σοφίαν αὐτοῦ καὶ τήν περὶ ἡμᾶς πρόνοιαν αὐτοῦ τήν καταλαμβανομένην ἐκ τῆς μεγαλειότητος τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς· καὶ ἐν τῷ ἐτέρῳ ὀφθαλμῷ θεωροῦμεν τήν δόξαν τῆς φύσεως αὐτοῦ τῆς ἀγίας, ὅτε εἰς τά μυστήρια τά πνευματικά εύδοκήσει ὁ Θεός εἰσάξαι ἡμᾶς. Ἡ μέν οὖν ὀφθαλμοί, φῶς τό ὑπ᾽ αὐτῶν ὄρωμένον, ἢ δέ οὐχ ἢ αὐτή χρεία τῆς δι᾽ ἐκατέρου θεωρίας, διπλόη τις φαίνεται ἐν τῇ τοῦ φωτός τούτου θεωρίᾳ· ἐκατέρω γάρ τῶν ὀφθαλμῶν ἄλλο φῶς ὄρᾶται, ὃ θατέρω οὐχ ὄρᾶται. Τούτων δέ τοι ποτέ ἐστιν ἐκάτερον ἔξηγήσατο ἡμῖν ὁ θεῖος οὗτος Ἰσαάκ, τό μέν κατάληψιν εἰπών τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως καὶ σοφίας (σελ. 442) καὶ προνοίας καὶ ἀπλῶς τήν ἀπό τῶν κτισμάτων προσγινομένην γνῶσιν τοῦ

κτίσαντος αύτά, τό δέ θεωρίαν οὐ τῆς θείας φύσεως, μή πάλιν σχοῖεν ἀφορμήν οἱ συκοφάνται, ἀλλά τῆς δόξης τῆς φύσεως αὐτοῦ, ἦν ἔδωκεν ὁ Κύριος τοῖς μαθηταῖς καὶ δι' αὐτῶν πᾶσι τοῖς πιστεύσασιν αὐτῷ καὶ δι' ἔργων τήν πίστιν ἐπιδειξαμένοις, ἦν καὶ ἡθέλησεν ὅρᾶν αὐτούς· «θέλω» γάρ, φησὶ πρός τὸν πατέρα, «ἴνα θεωρῶσιν οὗτοι τήν δόξαν τήν ἐμήν, ἦν δέδωκάς μοι, ὅτι ἡγάπησάς με πρό καταβολῆς κόσμου»· καὶ πάλιν, «δόξασόν με σύ, πάτερ, παρά σεαυτῷ τῇ δόξῃ ἥ εἶχον πρό τοῦ τόν κόσμον εἶναι παρά σοί». "Ωστε καὶ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τήν δόξαν ἔδωκε τῆς θεότητος, τήν φύσιν δέ οὐ ἄλλο ἄρα φύσις Θεοῦ καὶ ἡ δόξα ταύτης ἔτερον, εἰ καὶ ἀχώριστα ἔστιν ἀλλήλων· ἀλλ' εἰ καὶ τῆς θείας φύσεως ἔτερόν ἔστι, τοῖς ὑπό χρόνον οὖσιν οὐκ ἄν εἴη ἐναρίθμιος, οὐκ οὖσα καθ' ὑπεροχήν, αὐτῇ δέ τῇ θείᾳ φύσει τόν ἄφραστον ἐνοῦσα τρόπον. Οὐ μέντοι μόνῳ τῷ καθ' ὑπόστασιν ἡνωμένῳ ἔαυτῷ φυράματι ταύτην ἔδωκε τήν ὑπέρ τά ὄντα πάντα δόξαν, ἀλλά καὶ τοῖς μαθηταῖς· «ἐγώ» γάρ, φησί, «τήν δόξαν ἥν δέδωκάς μοι, πάτερ, δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ὕσιν ἔν, καθώς ἡμεῖς ἔν ἐσμεν, ἐγώ ἐν αὐτοῖς καὶ σύ ἐν ἐμοὶ ἵνα ὕσι τετελειωμένοι εἰς ἔν». Ἀλλά καὶ ὅρᾶν αὐτούς ἡθέλησεν. Αὕτη ἄρα ἔστιν ἡ δόξα, δι' ἣς κτώμεθα ἐν ἑαυτοῖς καὶ ὄρωμεν κυρίως τόν Θεόν.

Πῶς οὖν τήν δόξαν ταύτην τῆς θείας φύσεως κτώμεθά τε καὶ ὄρωμεν; Ἄρα τούς λόγους τῶν ὄντων ἔξετάζοντες καὶ δι' αὐτῶν θηρώμενοι τήν γνῶσιν τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως καὶ σοφίας καὶ προνοίας; Ἀλλ' ἔτερος ὁφθαλμός ἔστι ψυχῆς ὁ ταῦθ' ὄρων, ὃ τό θεῖον φῶς, ἡ δόξα τῆς φύσεως αὐτοῦ, κατά τό ὑπό τοῦ ἀγίου Ἰσαάκ καὶ τῶν ἄλλων πάντων πατέρων ἀνωτέρω εἰρημένον, οὐχ ὅρᾶται· ἔτερον ἄρα τουτί ἔστι τό φῶς παρά τό φῶς ὃ τῆς γνώσεως ἐπώνυμόν ἔστιν. Οὐκοῦν οὐ πᾶς ὁ τήν τῶν ὄντων γνῶσιν ἔχων ἡ δι' αὐτῆς (σελ. 444) ὄρων ἔνοικον ἔχει τόν Θεόν, ἀλλ' αὐτήν τήν γνῶσιν τῶν κτισμάτων, ἐξ αὐτῆς ὡς ἐξ εἰκότος στοχαζόμενος Θεόν. Ὁ δέ τό φῶς ἐκεῖνο ἔχων ἀπορρήτως καὶ ὄρων οὐκέτ' ἐκ τοῦ εἰκότος, ἀλλ' ἀληθεῖ καὶ τῶν κτισμάτων πάντων ὑπερανιδρυμένη θέα, γινώσκει τε καὶ ἐν ἔαυτῷ ἔχει τόν Θεόν· οὐ γάρ χωρίζεται ποτε τῆς ἀϊδίου δόξης. Ἀλλά μή διά τό ὑπερβάλλον τῆς εὐεργεσίας ἀπειθήσαντες ἀφηνιάσωμεν, πιστεύσαντες δέ τῷ μεταλαβόντι τῆς φύσεως ἡμῶν καὶ μεταδόντι τῆς δόξης τῆς φύσεως αὐτοῦ ζητήσωμεν πῶς κτᾶται τις τοῦτο καὶ ὄρᾶ. Πῶς οὖν; Τῇ τῶν θείων ἐντολῶν τηρήσει· τῷ γάρ τηροῦντι ταύτας τήν ἔαυτοῦ ἐμφάνειαν ἐπηγγείλατο ὁ κύριος, ἦν ἐφεξῆς προϊών καὶ «μονήν ἔαυτοῦ καὶ τοῦ Πατρός» ὡνόμασεν εἰπών, «ἔάν τις ἀγαπᾷ με, τόν λόγον μου τηρήσει καὶ ὁ Πατέρως μου ἀγαπήσει αὐτόν καὶ ἐλευσόμεθα πρός αὐτόν καὶ μονήν παρ' αὐτοῦ ποιήσομεν», καὶ «ἐμφανίσω αὐτῷ ἐμαυτόν». Ὅτι μέν οὖν λόγον αὐτοῦ τάς ἐντολάς αὐτοῦ λέγει δῆλον, ἐπεί καὶ ἀνωτέρω ἀντί τοῦ νῦν εἰρημένου “λόγου” τέθεικεν αὐτάς· «ὅ ἔχων» γάρ, φησί, «τάς ἐντολάς μου καὶ τηρῶν αὐτάς, ἐκεῖνος ἔστιν ὁ ἀγαπῶν με».

Ωστε καὶ ἀπό τούτου δείκνυται, καὶ μάλιστα κατά τούς τοῦ φιλοσόφου λόγους καὶ τά κατ' ἐκεῖνον δόγματα, μηδαμῶς οὖσα γνῶσις ἡ θεωρία αὕτη τοῦ Θεοῦ, κάνν ἐκεῖνος πάντα μᾶλλον ἡ τοῦτο βούληται. Δεῖ δέ καὶ ἡμᾶς εἰδέναι ταύτην οὐκ εἶναι γνῶσιν λέγοντας τήν θεωρίαν καθ' ὑπεροχήν, ὡς καὶ τόν Θεόν μή ὄντα· καὶ γάρ ὑπέρ τά ὄντα πεπιστεύκαμεν αὐτόν. Ἀλλά πῶς καὶ μή βουλομένου τοῦ φιλοσόφου ἀπό τῶν ἐκείνου λόγων δείκνυται τό θεῖον τοῦτο φῶς ἔτερον παρά τήν γνῶσιν; Τήν τῶν ἐντολῶν τήρησιν ἐκεῖνος οὐ φησὶ δύνασθαι τό σκότος τῆς ἀγνοίας ἀπελαύνειν τῆς ψυχῆς, ἀλλά τήν μάθησιν καὶ τήν κατ' αὐτήν ἐπίμονον μελέτην τό δέ μή ἀπελαύνον τήν ἀγνοιαν γνῶσιν οὐποτ' ἄν δύναιτο παρέχειν. Τό τοίνυν κατ' ἐκεῖνο μή παρέχον γνῶσιν τήν θεωρίαν ταύτην (σελ. 446) χορηγεῖ, κατά τούς τοῦ Κυρίου λόγους· οὐκ ἄρα γνῶσίς ἔστιν ἡ θεωρία αὕτη, μή δι τέ γνῶσιν ἡγεῖσθαί τε καὶ λέγειν ταύτην οὐ

χρεών, ἀλλ' οὐδέ γνωστήν, εἰ μή ἄρα καταχρηστικῶς καί ὁμωνύμως, ἢ κυρίως μᾶλλον, ἀλλ' ὑπεξηρημένως. Μή ὅτι οὖν γνῶσιν ταύτην οὐχ ἡγεῖσθαι χρή, ἀλλά καὶ πάσης γνώσεως καί τῆς κατά γνῶσιν θεωρίας διαφερόντων ὑπερτέραν, εἴπερ τῆς τοῦ Θεοῦ μονῆς ἐν ἡμῖν καὶ ἐμφανείας ὑψηλότερον οὐδέν, οὐδ' ἵσον, οὐδ' ἔγγυς. Ἡμεῖς δέ καὶ γνώσεως καὶ ἀληθοῦς γνώσεως ἴσμεν παρεκτικήν οὖσαν τήν τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ ἐκπλήρωσιν· διά γάρ ταύτην μόνης ὑγίεια τῇ ψυχῇ προγίνεται. Τίς δ' ἂν εἴη ψυχῆς ὑγίεια, τὸ γνωστικόν νοσούσης; Παρεκτικάς μὲν οὖν ἐπιστάμεθα τάς τοῦ Θεοῦ ἐντολάς καὶ γνώσεως, ἀλλ' οὐχὶ γνώσεως μόνης, ἀλλά καὶ θεώσεως· ταύτης δέ τυχάνομεν τελείως κτησάμενοι καὶ ἰδόντες ἐν ἑαυτοῖς τήν δόξαν τοῦ Θεοῦ ἐν Πνεύματι, δηπνίκα εύδοκήσει ὁ Θεός εἰς τὰ Πνευματικά μυστήρια προαγαγεῖν ἡμᾶς κατά τόν προειρημένον τοῦτον ἄγιον.

Ἐπεὶ δέ τούς πατέρας οὗτος προύβαλετο τοῦτο λέγοντας, καὶ ἡμεῖς τούς μετ' αὐτόν ἄπαντας ἀφέντες ἐνίους ἴδωμεν τῶν πρός αὐτοῦ, τίνα λέγουσι δόξαν Θεοῦ τοῖς μύσταις μόνοις μυστικῶς καὶ ἀπορρήτως ὀρωμένην, καὶ πρό τῶν ἄλλων τούς αὐτόπτας καὶ ἀποστόλους τοῦ μόνου Θεοῦ Πατρός ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ πᾶσα πατριά ἐν τῷ τῆς Ἱερᾶς Ἑκκλησίας ὀνομάζεται πληρώματι, καὶ πρό τῶν ἀποστόλων αὐθις τόν κορυφαῖον ἐκείνων Πέτρον, ὃς φησιν· «οὐ σεσοφισμένοις μύθοις ἔξακολουθήσαντες ἐγνωρίσαμεν ὑμῖν τήν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δύναμιν καὶ παρουσίαν, ἀλλ' ἐπόπται γενηθέντες τῆς ἐκείνου μεγαλειότητος». Τίνα τοίνυν δόξαν οὗτος ἐπώπτευσε τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἔτερος ἀπόστολος παρίτω δείξων· «διαγρηγορήσαντες» γάρ, φησίν, (σελ. 448) «ὁ Πέτρος καὶ οἱ σύν αὐτῷ, εἶδον τήν δόξαν τοῦ Χριστοῦ». Ποίαν δόξαν; «Ἐτερος αὐθις παρελθέτω τῶν εὐαγγελιστῶν συμμαρτυρήσων· «ἔλαμψε», φησί, «τό πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος καὶ τά ἴμάτια αὐτοῦ ἐγένοντο λευκά ὡς τό φῶς»· καὶ ἔδειξεν αὐτοῖς ὅτι αὐτός ἐστι κατά τό ψαλμικόν «ὁ τό φῶς ὡς ἴμάτιον ἀναβαλλόμενος» Θεός. Διό καὶ ὁ Πέτρος μετά τό εἰπεῖν ὅτι ἐπώπτευσε τήν δόξαν τοῦ Χριστοῦ «ἐν τῷ δρει τῷ ἀγίῳ», τό φῶς τό καὶ τάς ἀκοάς, εἰ καὶ θαυμαστόν εἰπεῖν, περιανγάζον (καὶ νεφέλην γάρ φωτεινήν λόγους ἐνηχοῦσαν ἐθεάσαντο ἐκεῖ), μετά τό ἰδεῖν τοίνυν ταύτην τήν δόξαν τοῦ Χριστοῦ, καὶ «ἔχομεν» φησί, «βεβαιότερον τόν προφητικόν λόγον». Ποίον προφητικόν λόγον βεβαιότερον ἀπό τῆς θέας τοῦ φωτός ἔχεται μαθόντες, ὡς θεόπται; Ποίον ἔτερον ἡ ὅτι ὁ Θεός «ώς ἴμάτιον τό φῶς ἀναβάλλεται»; «Τούτω δέ», φησί, «καλῶς τῷ λόγῳ τῷ προφητικῷ ποιεῖτε προσέχοντες, ὡς λύχνῳ φαίνοντι ἐν αὐχμηρῷ τόπῳ, ἔως οὗ ἡμέρα διαυγάσει». Ποία ἡμέρα; Πάντως ἡ διαυγάσασα ἐν Θαβωρίῳ. «Καὶ φωσφόρος ἀνατελεῖ». Ποῖς φωσφόρος; Πάντως ὁ καταλάμψας αὐτός ἐκεῖ σύν Ἰακώβῳ καὶ Ἰωάννῃ. «Ἔως ἂν ἀνατείλῃ ὁ φωσφόρος οὗτος, ποῦ; «Ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν». Ὁρᾶς ὅτι τό φῶς τοῦτο ἐν ταῖς καρδίαις ἀρτίως φαίνει τῶν πιστῶν καὶ τελείων; Ὁρᾶς δ' ὅσον ὑπερέχει τοῦ φωτός τῆς γνώσεως; Οὐχὶ τῆς ἀπό τῶν ἐλληνικῶν μαθημάτων (ἐκείνη γάρ οὐδέ τῆς φωτός ἐπωνυμίας ἀξία, ψευδῆς οὖσα πᾶσα ἡ τῷ ψεύδει συμμιγής καὶ σκότει μᾶλλον ἡ φωτί παραπλησία), οὐ ταύτης οὖν, ἀλλά καὶ τῆς ἀπό τῶν θείων Γραφῶν γνώσεως τοσοῦτο διενήνοχε τό φῶς τῆς θεωρίας ταύτης, ὡς τό μέν κατ' ἐκείνην φῶς λύχνῳ παρεικάζεσθαι φαίνοντι ἐν τόπῳ αὐχμηρῷ, τό δέ κατά τήν μυστικήν ταύτην θεωρίαν φῶς ἐν ἡμέρᾳ λάμποντι φωσφόρῳ, ὃς ἐστιν ὁ ἥλιος.

«Ἄλλα πῶς», φησί, «παραβλητόν ἥλιώ αἰσθητῷ, εἰ καὶ θεϊκόν ἐστι τουτί τό φῶς;». Σύ ὁ θεωρητικῶτατος ἀπάντων (σελ. 450) ἀγνοεῖς καὶ οὐχ ἔχεις παραδειγματικῶς ἐκλαμβάνειν, ἀλλ' οὐ συγκριτικῶς, τό τόν Θεόν λάμπειν ὡς τόν ἥλιον ἡ ὑπέρ τόν ἥλιον; Καίτοι καὶ φανέντος καὶ δευτέρου τό ἵσον ἔχοντος φωστῆρος ἐν ἡμέρᾳ, διπλάσιον ταύτης γενήσεται τό φῶς καὶ τοῖν ἥλιοιν ἐκάτερος ἐν

τοσούτω φαινόμενος φωτί άλαμπέστερος φανεῖται. 'Ο τοίνυν ώς ἥλιος τότε λάμπων τόν ἥλιον ὑπερλάμπων, οὐχ ώς ὁ ἥλιος λάμπει, ἀλλ' ὑπέρ τόν ἥλιον' οὕτω καί ὁμοιωματικῶς λεγόμενος οὐδεμίαν ἔχει τήν ισότητα, καί παραδειγματικῶς συγκρινόμενος οὐδεμίαν ἔχει ὁμοιότητα ὁμότιμον. 'Αλλ' ὅτι μὲν οὐκ αἰσθητόν κυρίως οὐδέ νοητόν τό φανέν φῶς ἐν Θαβωρίῳ τοῖς τῶν μαθητῶν τοῦ Κυρίου ἀπολέκτοις, ἐν τῷ Περὶ φωτισμοῦ θείου καί ἰερᾶς εὐδαιμονίας λόγῳ κατ' ἐμήν δύναμιν ἱκανῶς προαποδέεικται.

Φασί δ' οἱ κατά τοῦ τοιούτου φωτισμοῦ καί φωτός ἀγωνισάμενοι καί συμβολικά εἶναι φάσματα πάντα τά παρά Θεοῦ δειχθέντα τοῖς ἀγίοις φῶτα, καί ἀὖλων δή τινων καί νοητῶν αἰνίγματα πραγμάτων, καί οἰκιονομικῶς καί φανταστικῶς, δεικνύμενα πρός τάς συμβαίνούσας περιστάσεις, καί τοῦ Ἀρεοπαγίτου ἀγίου καταψεύδονται Διονυσίου ώς συμφθεγγομένου τούτοις, καίτοι σαφῶς οὗτος τό ἐν τῇ θειοτάτῃ μεταμορφώσει τούς μαθητάς περιαστράψαν φῶς φανοτάταις μαρμαρυγαῖς ἐπί τοῦ μέλλοντος αἰῶνος περιαυγάζειν φησίν ἡμᾶς ἀδιαλείπτως καί ἀτελευτήτως, πάντοτε σύν Κυρίῳ κατά τήν ἐπαγγελίαν ὅντας. Τῶν οὖν συμβόλων τε καί αἰνιγμάτων πάντων, τῶν πρός τά συμβαίνούσας περιστάσεις διαπλαττομένων, γινομένων τε καί ἀπογινομένων, καί νῦν μὲν ὅντων, μᾶλλον δέ φαινομένων μὲν ποτε, κυρίως δέ ὅντων σχεδόν οὐδέποτε, τό ἀεί ὅν καί κυρίως ὅν καί ἀναλλοιώτως ὅν φανότατον τοῦτο καί θειότατον φῶς πῶς οὐκ ἀφειμένον ἔσται; "Η τόν μέν ἐν αἰσθητοῖς φανότατον ἀπάντων ἥλιον ἐκ τροπῆς ἡργμένον καί πολλαῖς ἐτησίοις ὑποκείμενον τροπαῖς καί πολλοῖς (σελ. 452) σώμασιν ἀντιφραττόμενον, καί νῦν μὲν ἐκλείποτα νῦν δέ κρυπτόμενον, ἔστι δ' ὅτε καί ἀγίων ἐπιτάγμασιν ὑποταττόμενον, κάντεῦθεν καί κινήσεως ἀνακοπτόμενον, ἀναποδίζοντά τε καί ἰστάμενον, τοῦτον μέν καί τό ἀπό τούτου φῶς ὃ ἐροῦμεν ἐν ὑποστάσει, τό δέ φῶς ἐκεῖνο, «παρ' ᾧ οὐκ ἔστι παραλλαγή ἡ τροπῆς ἀποσκίασμα», τό ἀπαύγασμα τῆς ὁμοθέου σαρκός τῆς πλουτούσης καί διδούσης τήν δόξαν τῆς θεότητος τοῦτο τοίνυν τό φῶς, τήν καλλονήν τοῦ μέλλοντος καί μένοντος αἰῶνος, σύμβολον καί φάσμα καί ἀνυπόστατον ἐροῦμεν; Οὐχ, ἔως ὅμεντοῦ φωτός ἐκείνου ἀραστάι.

Τοῦτο γάρ τό φῶς καί Γρηγόριος ὁ θεολόγος καί Ἰωάννης ὁ τήν γλωτταν χρυσοῦς καί Βασίλειος ὁ μέγας θεότητα σαφῶς καλοῦσι. «Φῶς», φησίν, «ἡ παραδειχθεῖσα θεότης ἐπί τοῦ ὅρους τοῖς μαθηταῖς»· καί αὖθις, «λαμπρότερος ἔαυτοῦ ἐφαίνετο ὁ Κύριος, τῆς θεότητος παραδειξάσης τάς ἀκτῖνας αὔτῆς»· καί πάλιν, «ἐφαίνετο τοῖς καθαροῖς τήν καρδίαν, ώς δί' ὑελίνων λαμπτήρων, διά τοῦ προσκυνητοῦ σώματος ἡ τοιαύτη διαυγάζουσα δύναμις». Ὡστε οὐ τοῦ σώματος ἦν ἀπλῶς ἡ δόξα αὕτη, ἀλλά τῆς θείας φύσεως, ἥτις ἐν μιᾷ τῶν ἐν αὐτῇ ἀγίων ὑποστάσεων τῷ προσκυνητῷ ἐκείνῳ συνημμένη σώματι, πᾶσαν τήν ἴδιαν ταύτην δόξαν καί θεοπρεπῆ λαμπρότητα ἐνέθηκεν αὐτῷ. Διό καί ὁ μέγας Μακάριος δόξαν τοῦτο προσηγόρευσε τοῦ Πνεύματος. Πῶς οὖν ἡ θεότης, ἡ λαμπρότης καί δόξα τῆς ὑπερουσιότητος ἐκείνης, νῦν μὲν ἔσται νῦν δ' οὐκ ἔσται, γινομένη τε καί ἀπογινομένη, φαινομένη τε καί ἀφανιζομένη, οὐκ ἀπό τῶν ἀναξίων κρυπτομένη, ἀλλ' εἰς τό μή ὅν χωροῦσα, οἷα τά φάσματα καί τά τοιαῦτα σύμβολα καί αἰνίγματα καί ὅσα παρά τῶν παντόλμων δνομάζεται τούτων, οἵ καί τούς σφῶν ἐλέγχους ώς αὐτοῖς συμμαρτυροῦντας παρήγαγον, Διονύσιόν τε τόν θεῖον καί Μάξιμον, οὓς συνορῶντες ώς ἀναλογικῶς τε καί ἀναγωγικῶς (σελ. 454) θεολογίας σύμβολον τό ἐν τῇ μεταμορφώσει τοῦ Κυρίου φῶς ὁ σοφός τά θεῖα προσηγόρευσε Μάξιμος;

Συμβόλων γάρ ὁμωνύμως καί τῶν ὑφεστώτων πάντων γινομένων τε καί λεγομένων ἐν ταῖς κατ' ἀναλογίαν καί ἀναγωγήν θεολογίαις, τοιοῦτο σύμβολον καί

αύτός ἐκεῖ τουτί προσεῖπε, διό καὶ θεωρίαν σαφῶς ἐπέγραψε τούς ἐκεῖ λόγους, ώς καὶ Γρηγόριος ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος θεωρίαν ὡνόμασε τό γνωστόν καλοῦ καὶ πονηροῦ ξύλον, σύμβολον αὐτῆς κατά τήν ἑαυτοῦ θεωρίαν ἀναγωγικῶς ποιησάμενος, ἀλλ' οὐ διά τοῦτο φάσμα καὶ ἀνυπόστατον σύμβολον ἐκεῖνο ἦν. Ἀλλά καὶ τὸν Μωϋσῆν καὶ τὸν Ἡλίαν, τὸν μὲν κρίσεως, τὸν δέ προνοίας σύμβολον, ὁ θεῖος ποιεῖται Μάξιμος. Ἐρ' οὖν οὐ παρῆσαν ἀληθῶς, ἀλλά συμβολικῶς κάκεῖνοι διεπλάσθησαν; Τί δέ ὁ Πέτρος, οὐκ ἄν γένοιτο τῆς πιστεως σύμβολον τῷ θεωρεῖν κατά ἀναγωγήν βουλομένῳ καὶ τῆς ἐλπίδος Ἰάκωβος καὶ τῆς ἀγάπης ὁ Ἰωάννης; Καί αὐτό τὸ δρος τῆς κατ' ἀρετήν ἀπασαν ἀναβάσεως, ἐφ' ὃ Χριστός ἀνελθών, τοῖς ἀκολουθήσαι δυνηθεῖσιν, ἵνα κατά τὸν αὐτὸν εἴπω Μάξιμον, ἐν μορφῇ Θεοῦ ἐπιφαίνεται, ἐν ᾧ ὑπῆρχε πρό τοῦ τὸν κόσμον εἶναι; Ὁρᾶς οἶον ἦν τὸ ἐκεῖ τούς μαθητάς περιαστράψαν φῶς; Κατά τοῦτο γοῦν μεταμορφωθέντα τὸν Κύριον οἱ τῶν ἀποστόλων ἔκκριτοι θεασάμενοι «ἀπό τῆς σαρκός εἰς τὸ Πνεῦμα μετέβησαν, πρὶν τὴν διὰ σαρκός ἀποθέσθαι ζωήν», καθάπερ αὐτός αὐθίς λέγει, «τῇ ἐναλλαγῇ τῶν κατ' αἰσθησιν ἐνεργειῶν, ἦν αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα ἐνήργησεν». Ὁρᾶς ως ἀθέατον ἦν ἐκεῖνο τὸ φῶς τῇ αἰσθήσει μή μετασκευασθείσῃ διά τοῦ Πνεύματος; Διό καὶ τοῖς πλησιοχώροις οὐκ ἐπεφάνη, καίτοι λάμψαν ὑπέρ τὸν ἥλιον. Οὕτω μὲν οὖν οὗτος.

Διονύσιος δέ ὁ μέγας τουτί τὸ φῶς ἀπλοῦν φησιν, ἀσχημάτιστον, ὑπερφυές, ὑπερούσιον, τουτέστιν ὑπέρ τὰ δόντα πάντα δόν. Πῶς οὖν αἰσθητόν τὸ τοιοῦτον ἦ συμβολικόν τοιοῦτο; Μέλλων γάρ οὗτος περὶ τοῦ φωτός ιερογραφεῖν, ώς (σελ. 456) τοῦ φωτός ἀσφαλής καὶ θεατής καὶ μύστης καὶ τελετής, «νῦν μέν», φησίν, «οἱ ἐνθεοὶ καθηγεμόνες ἡμῶν αἰσθητοῖς τά νοητά καὶ τοῖς οὖσι τά ὑπερούσια, καὶ τῇ ποικιλίᾳ τῶν μεριστῶν συμβόλων τὴν ὑπερφυὴν καὶ ἀσχημάτιστον ἀπλότητα παρέδωκαν ἡμῖν· δόταν δέ ἄφθαρτοι καὶ ἀθάνατοι γενώμεθα καὶ τῆς χριστοειδοῦς καὶ μακαριωτάτης ἐφικώμεθα λήξεως, πάντοτε σύν Κυρίῳ, κατά τὸ λόγιον, ἐσόμεθα, τῆς μέν δρατῆς αὐτοῦ θεοφανείας ἐν πανάγνοις θεωρίαις ἀποπληρούμενοι, φανοτάταις ἀστραπαῖς ἡμᾶς περιαυγαζούσης, ώς τούς μαθητάς ἐν ἐκείνῃ τῇ θειοτάτῃ μεταμορφώσει». Ὁρᾶς, δπως οὐχ ὑπέρ αἰσθησιν μόνον, ἀλλά καὶ ὑπέρ τὰ δόντα πάντα, τοῦτο ἔστι τὸ φῶς καὶ ως ὑπερφυής ἡ θεωρία αὕτη;

Νῦν μέν γάρ αἰσθήσει καὶ διὰ τῶν δόντων καὶ τῶν μεριστῶν συμβόλων, τότε δέ ὑπέρ ταῦτα γεγονότες, τό ἀΐδιον φῶς ἀμέσως, μηδενός μεσιτεύοντος παραπετάσματος, ὁψόμεθα, ώς καὶ ὁ τῶν τοιούτων ιεροτελεστής θειότατος ἐκφαντορικῶς ἐξηγήσατο· «νῦν μέν» γάρ, «βλέπομεν δι' ἐσόπτρου καὶ ἐν αἰνίγματι, τότε δέ πρόσωπον πρός πρόσωπον». Τό δέ νῦν εἴπε τῇ δυνατήν καὶ ἀνάλογον τῇ καθ' ἡμᾶς φύσει θωρίαν δεικνύ· αὐτός γάρ ταύτην ὑπεραναβάς, ὑπέρ αἰσθησίν τε γεγονώς καὶ νοῦν, εἰδὲ τὰ ἀόρατα καὶ ἥκουσε τὰ ἀνήκουστα, τὸν ἀρραβώνα τῆς παλιγγενεσίας ἐκείνης καὶ τῆς κατ' αὐτήν θέας λαβών ἐν ἑαυτῷ, διό καὶ ἔλεγεν· «οἴδα» ἀκούσας καὶ ἴδων. Ἰδού αἰσθήσεως ἐνέργεια ταυτί δοκεῖ· ἀλλ' ἐκεῖνος αὐθίς εἴπεν, ώς «οὐκ οἴδα εἴτε νοῦς ἦν, εἴτε σῶμα αἰσθόμενον». Ὡστε ἡ αἰσθησις αὕτη ὑπέρ αἰσθησιν καὶ νοῦν ἔστιν· ἡνίκα γάρ ἐκάτερον τούτων ἐνεργεῖ καὶ δότι ἐνεργεῖ, αἰσθάνεται τε καὶ νοεῖ διά τοῦτο προσέθηκεν δότι «ὁ Θεός οἶδεν», ἐπεί ὁ Θεός ἦν δότοε ἐνεργῶν. Αὐτός δέ ὑπέρ ἀνθρωπον τῇ πρός θεόν ἐνώσει γεγονώς διά τοῦ ἀοράτου ἐώρα τὰ ἀόρατα, μήτε τοῦ ὑπέρ αἰσθησιν ἐκστάντα καὶ δρατά τούτω γεγονότα.

Καί ὁ μέγας τοίνυν Διονύσιος οὐκ αἰσθητήν ἔδειξε (σελ. 458) τίν τοῦ αἰωνίου φωτός θέαν, ὁρατήν εἰπών αὐτήν, ἐπεί τοῖς χριστοειδέσιν εἴπεν ὁρατήν. Εύρήσεις δέ αὐτόν καὶ ἀλλαχοῦ σαφῶς ὁρατόν λέγοντα τό ὑπέρ αἰσθησιν φῶς· «ἡ γάρ τῶν

νοερῶν», φησίν, «αὐθαίρετος αὐτοεξουσιότης, εἰ τοῦ μετρίως αὐτῇ δοθέντος ὁρατοῦ τούς ὅρους ὑπερπηδῆσαι τολμηρῶς ἐπιχειρῆσοι, τό μέν φῶς ἐνεργήσει παρά τάς φωτός οὐδέ ἔν, αὐτῇ δέ καὶ τοῦ μετρίου δι’ ἔαυτήν ἀποτεύξεται». Εἰ γοῦν τῶν νοερῶν ἡ θεωρία τῶν ὑπέρ αἴσθησιν οὐκ ἀποδιαστέλλεται, κανὸν ὁρατή, πῶς ἡ τῶν τῆς χριστοειδοῦς ἐφικομένων λήξεως ὑπέρ αἴσθησιν οὐκ ἔσται, διότι ὁρατή; Καί μή οὐ μόνον ὑπέρ αἴσθησιν ἡ ὁρατή ἐκείνη θεοφάνεια, ἀλλὰ καὶ ὑπέρ νοῦν, καθάπερ καὶ ὁ ἄγιος Μάξιμος διετράνωσε⁶ «πασῶν» γάρ, φησί, «τότε τῶν κατά σῶμα καὶ νοῦν φυσικῶν ἐνεργειῶν τήν ἀπόπαυσιν ἡμῖν χαριεῖσθαι τὸ Πνεῦμα διά τῆς θεώσεως, ὥστε τὸν Θεόν διά της ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος φαίνεσθαι». Τοῦ αὐτοῦ ἄρα φωτός καὶ ὁ νοῦς καὶ ἡ αἴσθησις ἀντιλήφεται, ἐκάτερον μέντοι ἀναλόγως ἔαυτῷ, ἀλλ’ ὑπέρ αἴσθησιν καὶ νοῦν. Καί ὁ φησιν ὁ μέγας Διονύσιος ὁρατήν θεοφάνειαν ἐκεῖ καὶ ὑπέρ νοῦν ἔνωσιν οὐ πάνυ διενηνόχασιν ἀλλήλων⁷ ἄλλως τε καὶ ἀέρος ἐκεῖ καὶ τόπου κατά τοὺς θεηγόρους μή δεόμενοι, πῶς αἱσθητοῦ δεησόμεθα φωτός;

‘Αλλ’ ἐν Θεῷ γενόμενος ὁ Παῦλος καὶ τά τοῦ Θεοῦ ἀόρατα τεθεαμένος ἐν ἐκστάσει τήν οὐσίαν ἅρ’ εἶδε τοῦ Θεοῦ; Καί τίς ἂν τοῦτο εἴποι; Τόν αὐτόν οὖν τρόπον καὶ οἱ δι’ ἡσυχίας κεκαθαρμένοι τῶν ἀοράτων καταξιοῦνται θεαμάτων, ἀνεπάφου μενούσης τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ μυοῦνται καὶ διανοοῦνται περὶ τῆς θεάς ἐκείνης οἱ καταξιωμένοι ταύτης καὶ οὕτω τῆς νοητῆς τοῦ Θεοῦ φωτοδοσίας ἐν ἀπαθεῖ καὶ ἀύλῳ τῷ νῷ μετέχουσιν, ἀλλὰ καὶ ὑπέρ τάς θεωρίας ταύτας καὶ τάς κατ’ αὐτάς μυήσεις ἵσασι τὸ θεῖον⁸ καὶ οὕτω τήν (σελ. 460) ὑπέρ νοῦν ταύτην κρεῖττον ἢ καθ’ ἡμᾶς ἔχουσιν ἐπιβολήν, οὐκ ἀπό τοῦ μή δρᾶν, ὡς οἱ ἐξ ἀφαιρέσεως θεολογοῦντες, ἀλλ’ αὐτῇ τῇ ὁράσει τό ὑπέρ ὄρασιν εἰδότες, πάσχοντες οἷον τήν ἀφαιρέσιν, ἀλλ’ οὐ διανοούμενοι. Ως οὖν τοῦ καταφατικῶς θεολογεῖν τό τά θεῖα πάσχειν καὶ δρᾶν ἔτερον καὶ ὑπέρτερόν ἔστιν, οὕτω τοῦ κατά ἀφαιρέσιν θεολογεῖν τό καν τῇ πνευματικῇ ὁράσει διά τό τοῦ δρωμένου ὑπερβάλλον πάσχειν τήν ἀφαιρέσιν ἔτερον καὶ ὑπέρτερόν ἔστιν. Εἰ γάρ τις ἡλίου σκιάν ἐν κατόπτρῳ καθορῷ τοῦ κατ’ οὐρανόν τούτου λαμπροτέραν, ὡς καὶ ὑπό τῆς σκιώδους ἀστραπῆς τήν οἰκείαν δψιν ἡττωμένην ἔχειν, πάντως τό δι’ ὑπεροχήν ἀόρατον τοῦ ἀρχετύπου συνεώρακεν ἄν, ἀλλ’ οὐκ ἐξ ἀορασίας, ἀλλ’ ἐκ τῆς δράσεως οὕτω τοίνυν καὶ οἱ τῆς μακαριωτάτης ἐκείνης θεάς ἀξιούμενοι, οὐκ ἐξ ἀποφάσεως ἀλλ’ ἐκ τῆς ἐν πνεύματι δράσεως τῆς θεοποιοῦ ταύτης ἐνεργείας τό ὑπέρ ὄρασιν γινώσκουσι, πόσῳ γε μᾶλλον τοῦ ταύτην ἐνεργοῦντος. ‘Οσοι δ’ ἄν ὑπ’ ἐκείνων διδαχθεῖεν, τῆς μέν νοητῆς φωτοδοσίας μεταλαγχάνουσι καὶ πρός τήν κατά ἀπόφασιν θεολογίαν ἀνιέναι δύνανται⁹ τυχεῖν δέ τῆς δόμοιας θεάς καὶ δι’ αὐτῆς καὶ μετ’ αὐτῆς συνορᾶν τό τοῦ Θεοῦ ἀθέατον, τῶν ἀδυνάτων, εἰ μή καὶ τῆς ὑπερφυοῦς καὶ πνευματικῆς καὶ ὑπέρ νοῦν ἔνώσεως τεύζονται.

Οὕτω γάρ καὶ ὁ Στέφανος, κατά τὸν Νύσσης θεῖον Γρηγόριον, «οὐκ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τε καὶ δυνάμει μένων τό θεῖον βλέπει, ἀλλὰ πρός τήν τοῦ ἀγίου Πνεύματος χάριν ἀνακραθείς, ὅτι τῷ δόμοιῷ καθορᾶσθαι τά δόμοια παρά τῆς Γραφῆς μεμαρτύρηται¹⁰ εἰ γάρ ἀνθρωπίνῃ φύσει τε καὶ δυνάμει ἡ τοῦ Πατρός καὶ τοῦ Υἱοῦ δόξα χωρητή κατέστη, ψευδής ὁ ἀχώρητον ἀποφηνάμενος εἶναι τό θέαμα¹¹ ἀλλά μή οὐδέ ἐκεῖνον ψεύδεσθαι καὶ τήν ίστορίαν ἀληθεύειν ἐπάναγκες». Καλῶς ἄρα καὶ πρότερον ἐλέγομεν ὅτι ἡ ἐπί τῇ μεταμορφώσει τοῦ Χριστοῦ θεωρηθεῖσα δόξα τοῦ Πατρός ἦν, (σελ. 462) ἐπεί Πατρός τε καὶ Υἱοῦ δόξα μίᾳ¹² καὶ νῦν γάρ σαφῶς ἐν Θεῷ γενόμενος ὁ Στέφανος, οὐ τὸν Θεόν ἐν δόξῃ εἶδε μόνον ἀλλὰ καὶ αὐτήν τήν δόξαν, δόξαν οὖσαν τοῦ Πατρός. «Ἄρ’ οὖν ἀνθρωπίνης φύσεως ἦν τό κατόρθωμα; Ἄρα τινος τῶν ἀγγέλων πρός τό ὕψος ἐκεῖνο τήν κάτω κειμένην φύσιν ἀναβιβάσαντος; Οὐκ

εστι ταῦτα· οὐ γάρ οὕτω γέγραπται ὅτι Στέφανος τῇ δυνάμει πολύς ἡ τῆς ἀγγελικῆς βοηθείας πλήρης γενόμενος εἶδεν ἄ εἶδεν, ἀλλ’ ὅτι Στέφανος, πλήρης ὡν Πνεύματος ἀγίου, εἶδε τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ· οὐ γάρ ἔστι, καθάπερ ὁ προφήτης εἶπε, τὸ φῶς ὀφθῆναι μή ἐν φωτὶ καθορώμενον». Εἰ δέ ἐν φωτὶ πατρικῷ τῷ Πνεύματι φῶς ὄρωμεν τὸν Υἱόν, ἔστιν ἄρ’ ἡμῖν ἐνωσίς τις ἄμεσος πρός τὸν Θεόν καὶ μετάδοσις φωτός ἐκεῖθεν, μή διὰ μέσων μετεχομένη τῶν ἀγγέλων, εἰ καὶ ὁ φιλόσοφος οὗτος ἀπαναίνεται καὶ τὸν μέγαν Διονύσιον τοῦθ’ οὕτως οἴεται διδάσκειν, μή τὴν δύναμιν ἀκριβῶς τῆς τοῦ ἱεροφάντορος τούτου θεολογίας συνιείς.

Τήν γάρ αἰτίαν οὗτος τῆς ἀγγελικῆς ἐκκαλύπτων ἐπωνυμίας, ὁράσεις μέν πολλάς δι’ αὐτῶν ἡμῖν ἐκφαίνεσθαί φησιν, ἀλλ’ οὐχὶ καὶ τάς αὐτοφανεῖς ἀπάσας, οὐδέ πᾶσαν ἐνωσιν, οὐδέ πᾶσαν ἔλλαμψιν δι’ ἐκείνων γίνεσθαί φησιν. Εἰπών γάρ τὴν πολυύμνητον ἐκείνην δοξολογίαν ὑπό πλήθους οὐρανίου στρατιᾶς ἐπὶ τῇ τοῦ Χριστοῦ γεννήσει τοῖς ἐπὶ γῆς παραδοθεῖσαν, καὶ ὡς ἄγγελος εὐηγγελίσατο τοῖς ποιμέσι ταύτην, ἃτε τῇ τῶν πολλῶν ἀναχωρήσει καὶ ἡσυχίᾳ κεκαθαρμένοις, τὴν περιλάμψασαν αὐτούς δόξαν τοῦ Θεοῦ οὐκ εἶπε δι’ ἀγγέλων γεγονέναι· ἀλλ’ οὐδὲ ὑπό τῆς περιλαμφθείσης δόξης οἱ ποιμένες τοῦ σωτηρίου τὴν ἀποκάλυψιν ἐδέξαντο· φοβηθέντων δέ αὐτῶν – καὶ γάρ ἀήθεις ἥσαν τοιούτων θεαμάτων ἐξήγγειλλον οἱ ἄγγελοι τί βούλεται τοῦ φωτός ἡ παρουσία. Καὶ ἡ παρθενομήτωρ, ὅτι τε καὶ (σελ. 464) ὅπως ἐν γαστρί ἔξει τὸν Θεόν καὶ τέξεται σαρκί δι’ ἀγγέλου ἐμυεῖτο, ἀλλ’ οὐχὶ δι’ ἀγγέλου ἡ τοῦ Θεοῦ ἐνωσίς πρός αὐτήν ἐγίγνετο. Σκεπτέον δέ κἀνταῦθα ὡς οὐδὲ ἐκείνη τῇ ἐνώσει ἐμυεῖτο, ἀλλὰ τοῦ ἔξαγγέλοντος ἐδεῖτο. Καὶ τί δεῖ πλειόνων, αὐτοῦ λέγοντος ἀριδήλως ὅτι τῇ πρός τὸ ὑπερθεν φῶς ἐνώσει, ἡ μόνοις ἐνυπάρχει «τοῖς ὑπέρ γνῶσιν ἀγγελικήν κατηξιωμένοις ἄγγελοις, ταύτῃ καὶ οἱ θεοειδεῖς ἀγγελομιμήτως ἐνοῦνται νόες κατά πάσης νοερᾶς ἐνεργείας ἀπόπαυσιν»· καὶ αὖθις, «καθάπερ οἱ δεινοί περὶ τάς ιεράς ἡμῶν τελετάς τάς αὐτοφανεῖς φασι τῶν θείων ἀποπληρώσεις τῶν δι’ ἔτέρων μεθέξεων εἶναι τελεωτέρας, οὕτως οἷμαι καὶ τῶν ἄγγελικῶν τάξεων τὴν ἔμεσον μετουσίαν τῶν πρώτως ἐπὶ Θεόν ἀνατεινομένων ἐνεργεστέραν εἶναι τῶν διὰ μεσότητος ἀποτελουμένων». Ό δέ Ζαχαρίας ἔνα τῶν πρώτων καὶ περὶ Θεόν ἀγγέλων δρᾷ, ὡς ὁ μέγας Διονύσιος καὶ τοῦτ’ ἐκδιδάσκει· «Ιεζεκιήλ δέ καὶ πρός αὐτῆς φησί τοῦτο πανιέρως νομοθετηθῆναι τῆς τοῖς χερουβίμι ἐπιβεβηκίας ὑπερενδόξου θεότητος».

Οὕτω μή μόνον ἐν ἀγγέλοις, ἀλλά καὶ ἐν ἡμῖν, οὐχ ὅπως ἐμμέσως καὶ δι’ ἔτέρων, ἀλλά καὶ ἄμεσοι καὶ αὐτοφανεῖς θεοπτίαι τελοῦνται, οὐ διὰ τῶν πρώτων διαπορθμευτικῶς ἐπὶ τά δεύτερα ιοῦσαι· ὁ γάρ Κύριος τῶν κυρίων νόμοις οὐχ ὑπόκειται κτίσεως. Διό καὶ κατά τάς ιεράς ἡμῶν παραδόσεις πρῶτος καὶ μόνος ὁ Γαβριήλ μυεῖται τό τῆς ἀφθέγκτου κενώσεως τοῦ λόγου μυστήριον, καίτοι μή τῆς πρώτως καὶ ἀμέσως περὶ Θεόν ἰδρυμένης ἀγγελικῆς τάξεως ὑπάρχων. "Εδει δ' ἄρα καὶνήν εἶναι τὴν τῆς καινῆς κτίσεως ἀρχήν. 'Ο γάρ μέχρις ἡμῶν ὑπέρ ἡμῶν κενώσεως ἔαυτόν τά πάντα ἐποίησε καινά· διό καὶ ἀναλαμβανόμενος εἰς οὐρανόν τούς ἐν ὑποβεβηκίᾳ τάξει καὶ μᾶλλον περικοσμίους ἀγγέλους καθά φησιν ὁ ἄγιος Κύριλλος, φωτιστικούς καὶ τελεσιουργούς (σελ. 466) ποιεῖται τῆς ἀνωτέρω ταξιαρχίας, αἵρειν πύλας αἰώνιους τοῖς ἄρχουσιν αὐτῶν διακελευομένους καὶ μυοῦντας, ὡς εἰσελεύεται καὶ ἀνελεύσεται καὶ πάσης ἀρχῆς καὶ ἔξουσίας ἐπάνω καθιεῖται ὁ σάρκα περικείμενος διὰ φιλανθρωπίαν ἄφατον. Κύριος γάρ ἔστι τῶν δυνάμεων καὶ βασιλεύς τῆς δόξης, πάντα δυνάμενος, καὶ τούς ἐσχάτους ποιεῖν ὑπέρ τούς πρώτους δτε βούλοιτο. Πρό δέ τῆς διὰ σαρκός τοῦ Θεοῦ ἐπιφανείας, ἐν μέν ἀγγέλοις οὐδέν τοιοῦτον ἐδιδάχθημεν, καὶ τοῖς προφήταις καταλλήλως, πλήν τῶν

τήν μέλλουσαν χάριν προϋπογραφόντων, ἵς νῦν ἐπιφανείσης, οὐκ ἀνάγκη πάντα τελεῖσθαι διά μεσότητος. Ταῦτ' ἄρα καὶ κατά τὸν μέγαν Παῦλον, «νῦν ἐγνωρίσθη τοῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἔξουσίαις διά τῆς Ἐκκλησίας ἡ πολυποίκιλος σοφία τοῦ Θεοῦ», καὶ κατά τὸν κορυφαῖον τοῦ χοροῦ τῶν ἀποστόλων Πέτρον, «διὰ τῶν εὐαγγελισμάνων ἡμᾶς ἐν Πνεύματι ἀγίῳ ἀποσταλέντι ἀπ' οὐρανῶν νῦν ἀνηγγέλη ταῦθ' ἡμῖν, εἰς ἣ ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι». Μειζόνων δέ κατά τοῦτο τῶν ἐλαττόνων τελουμένων διά τῆς χάριτος, πάλιν ἡ τῆς εὐκοσμίας τάξις ἀσφαλῶς ἅμα συντηρεῖται καὶ θαυμασίως.

Ο δέ τήν ἄγγελικήν ἐκκαλύπτων ἐπωνυμίαν κάλλιστα καὶ ὡς οὐκ ἄν εἴη βέλτιον ἔξηγήσατο καὶ διετράνωσε καὶ ἐδίδαξεν ἡμᾶς, τίνος ἔνεκεν οὗτοι καὶ παρήχθησαν καὶ ἐκλήθησαν οὕτω τήν ἀρχήν. «Οτι δέ ὁ τὸ μυστήριον ἀμέσως τῆς πρός ἡμᾶς καθόδου τοῦ λόγου πιστευθείς, εἰ καὶ ἀρχιστράτηγος ἦν, ἀλλ' οὐ τῶν περὶ Θεόν ἀμέσως ἰδρυμένων ἦν, εὔροις ἀν τοῖς θείοις προφήταις ἐκπεφασμένον' καὶ γάρ παρ' ἄλλου τοῦ τῶν ἀξιώματι διαφερόντων ἀρχικῶς οὗτος ἔστιν οὐ καλεῖται καὶ προστακτικῶς ἀκούει· «συνέτισον ἐκεῖνον τήν ὅρασιν». Ἐπιστῆσαι δέ κάν τούτῳ χρή, ὡς οὐ «μετάδος» εἶπεν «ἐκείνῳ τήν ὅρασιν», ἀλλά «συνέτισον»· τήν μὲν γάρ τῆς (σελ. 468) γνώσεως χάριν διά μέσων ὡς ἐπί τὸ πλεῖστον τελουμένην ἴδοις ἄν, τῶν δέ θεοφανειῶν αὐτοφανεῖς εἰσιν αἱ πλείους. Διό καὶ ἐπί Μωϋσέως τήν μὲν νομικήν ὑποτύπωσιν δί' ἀγγέλων ἡ θεολογία φησί δεδόσθαι, τήν δ' ὅρασιν ἐκείνην καὶ θεοπτίαν οὕ, ἀλλά τῆς ὄρασεως τήν μύησιν. Μυστικά δ' ὄρασεις διαφόρων γίνονται πραγμάτων, ὄντων, μελλόντων, αἰσθητῶν, νοητῶν προσύλων, ἀύλων, προβεβηκότων, ὑποβεβηκότων, καὶ ἄλλοτε ἄλλως, καὶ διαφόρως τούτων ἔκαστον ἀποκαλύπτονται τῇ δυνάμει τῶν ὄρωντων ἀναλόγως καὶ τοῖς οἰκονομουμένοις καταλλήλως πράγμασι. Καί αὐτοῦ δέ ἡ τοῦ πάντων ἐπέκεινα ἐμφάνεια κατ' ἄλλας καὶ ἄλλας αἰτίας τε καὶ δυνάμεις ἐν τοῖς ιεροῖς ἀνακτόροις ἡ ἄλλοθι που τοῖς μύσταις ἡ τοῖς προφήταις, ὡς δὲ μέγας Διονύσιος φησιν, ἐπέλαμψε, καὶ δὲ τυφλόν ἔαυτόν καλέσας οὗτος καὶ φερωνύμως ἀδιακρίτως πᾶσιν ἐπιβάλλων, μᾶλλον δέ μηδ' ἐπιβάλλων ὅλως, ἀξιοῦ τούς τὸ αἰώνιον φῶς ἐφ' ὅσον εἰκός πρεσβεύοντας ἡμᾶς καὶ τά φανένται ἄρματα καὶ τούς τροχούς καὶ τά ξίφη καὶ ἄλλα δή τινα τοιαῦτα τῷ φωτί τοῦ μέλλοντος αἰώνος ὁμότιμα ἡγεῖσθαι· καὶ οὐδὲ ἐκεῖνο παρά τῆς θεολογίας ἥκουσεν, «ώς ἀντί πάντων τόθ' ἡμῖν ἡ θεία γενήσεται φύσις», ἵνα ἐντεῦθεν γοῦν Θεοῦ εἶναι τό φῶς τουτί πιστεύσῃ.

Καίτοι τόν Θεόν οὐδείς εἶδεν, οὐδέ ὄψεται, οὐκ ἄνθρωπος, οὐκ ἄγγελος, ἀλλ' ἡ ἄγγελος καὶ ἄνθρωπος αἰσθητῶς ἡ νοητῶς ὄρων. Ό δέ Πνεῦμα γεγονώς καὶ ἐν Πνεύματι ὄρων, πῶς οὐ τῷ ὁμοίῳ τῷ ὅμοιον θεάσεται, κατά τούς τῶν θεολόγων λόγους; Οὐ μήν ἀλλά καὶ δί' αὐτῆς τῆς ἐν Πνεύματι ὄρασεως τό ὑπερανιδρυμένον θεῖον φῶς κρύφιον παντάπασιν ἔτι μάλιστα δηλοῦται. Τίς γάρ τῶν κτιστῶν χωρῆσαι δύναιτ' ἄν πᾶσαν τήν ἀπειροδύναμον δύναμιν τοῦ Πνεύματος, (σελ.470) ἵνα δί' αὐτῆς τό πᾶν κατίδοι τοῦ Θεοῦ; Καί τί λέγω τήν κρυφιότητα ἐκείνην; Αὐτή ἡ ἀγλαΐα τοῦ φωτός ἐκείνου, ἡ παραδόξως ὡς ὑλην ἔχει τήν θέαν τοῦ ὄρωντος, αὐξουσα διά τῆς ἐνώσεως τό πνευματικόν ἐκεῖνο ὅμμα καὶ χωρητικώτερον ἀεί εἴαυτῆς ἐργαζομένη, οὐδέποτε λήξει διά τοῦ παντός αἰώνος φανοτέραις ἀκτῖσι περιαυγάζουσα αὐτό καὶ κρυφιωτέρας ἐς τό διηνεκές αἴγλης ἐμπιπλῶσα καὶ ἀναφαίνουσα δί' ἐαυτῆς, ἢ μηδέπω πρότερον. Όθεν καὶ τοῦτ' ἀπειρον οἱ θεολόγοις λέγουσι τό φῶς, δί' οὐ κατά ἀπόπαυσιν πάσης γνωστικῆς δυνάμεως, ἐν δυνάμει Πνεύματος, ὀρατός γίνεται τοῖς ἀγίοις ὁ Θεός, ὡς Θεός θεοῖς ἐνούμενός τε καὶ ὄρωμενος· τῇ γάρ μεθέξει τοῦ κρείττονος ἐπί τό κρείττον μετασκευασθέντες καὶ

προφητικῶς εἰπεῖν ἀλλάξαντες ἰσχύν, πᾶσαν ἀποπαύσουσιν ἐνέργειαν ψυχῆς καὶ σώματος, ὥστε μόνον αὐτό δί’ αὐτῶν φαίνεσθαι καί ὑπ’ αὐτῶν ὄρασθαι, τῶν φυσικῶν γνωρισμάτων τῇ ὑπερβολῇ τῆς δόξης νικηθέντων, «ἴνα ἡ ὁ Θεός τά πάντα ἐν πᾶσι» κατά τὸν ἀπόστολον. Υἱοὶ γάρ Θεοῦ ἐσόμεθα τῆς ἀναστάσεως υἱοί ὄντες καὶ ὡς ἄγγελοι Θεοῦ ἐν οὐρανῷ, οἵ διά παντός βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρός ἡμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, κατά τὸν τοῦ Κυρίου λόγον.

Διό καὶ ὁ μέγας Διονύσιος, ἐνταῦθα μὲν εἰπὼν τῆς ὄρατῆς θεοφανείας ἀποπληροῦσθαι τούς τῆς χριστοειδοῦς καὶ μακαρίας ἐφικομένους λήξεως, ἐπήγαγε μετ’ ὀλίγον, «ἐν θειοτέρᾳ μιμήσει τῶν ὑπερουρανίων νόων»· προϊὼν δέ καὶ τῶν ἀγγελικῶν πρός Θεόν ἐνώσεων μνημονεύσας, τῶν μόνοις ἐνυπαρχουσῶν τοῖς ὑπέρ γνῶσιν ἀγγελικήν ἀηδιωμένοις αὐτῶν ἀγγέλοις, δηλαδὴ τοῖς ἀγαθοῖς, ἐπιβολήν οὖσαν ἡ παραδοχήν τῆς ὑπερφανοῦς ἀγαθότητος, ἐπιφέρει λέγων· «καί τούς θεοειδεῖς τῶν ἀνθρώπων πάντως γενομένους νόας, ἀγγελομιμήτως ἐνοῦσθαι τούτῳ τῷ φωτί καὶ ὑμνεῖν μὲν αὐτό διὰ τῆς τῶν πάντων ἀφαιρέσεως», μαθεῖν δέ οὐκ ἐκ τῆς ἀφαιρέσεως, (σελ. 472) ἀλλ’ ἐκ τῆς πρός τὸ φῶς ἐνώσεως ὅτι «πάντων ἐστίν ὑπερουρσίως ἔξηρημένον». Τῷ ἔξηρημένῳ τοίνυν τούτῳ τῶν ὄντων ἐνούμενοι φωτί, τοῦτ’ αὐτό μανθάνουσιν ὅτι τῶν κτιστῶν ἐστιν ἔξηρημένον, οὐκ ἀπό τῆς ἔξαιρέσεως αὐτοὶ τήν ἐνωσιν ἔχοντες, ἀλλ’ ὑπό τῆς ἐνώσεως μανθάνοντες τήν ἀφαίρεσιν, ὥστε καί ἡ ἐνωσίς αὕτη τῶν κτιστῶν ἐστιν ἔξηρημένη καὶ μή ὅν καθ’ ὑπεροχήν ἐστιν· ὅ γάρ οὐ χορητόν ἐστιν ἀγγέλοις, εἰ μή ὡς κατηδιωμένοις τῆς ὑπέρ ἀγγέλους γνώσεως, νοερῷ τινι δυνάμει χωρητόν εἶναι ἡ κτητόν ἀδύνατον, ὡς καὶ ταύτην ὑπεραῖρον.

Τό δέ καὶ ταύτην πᾶσαν ὑπερβεβηκός, ὡς μή χωρεῖσθαι πεφυκός, ὑπέρ τά ὄντα πάντ’ ἐστι, καὶ ὑπέρ γνῶσιν ἄρα πᾶσαν ἡ τοιαύτη ἐνωσίς, εἰ καὶ γνῶσις μεταφορικῶς καλεῖται· οὐδέ νοητόν ἐστιν οὐκοῦν, εἰ καὶ τοῦτο λέγεται· τὸ γάρ ὑπέρ πάντα νοῦν πῶς ἂν εἴη νοητόν; Κληθεί γοῦν τοῦτο καὶ ἄγνοια καθ’ ὑπεροχήν, καὶ μᾶλλον ἡ γνῶσις. Οὐ μέρος τοιγαροῦν γνώσεως οὐδ’ εἶδος ἐσται, καθάπερ οὐδέ τό ὑπερούσιον οὐσίας εἶδος· οὐδέ γοῦν ἐμπεριληφθείη ἀν ὑπ’ τῆς καθόλου γνώσεως, οὐδ’ ἡ καθόλου γνῶσις διαιρουμένη καὶ ταύτην ὑπ’ αὐτήν ἂν σχοίην σχοίην γάρ ἂν μᾶλλον ἡ ἄγνοια ταύτην ὑπ’ αὐτήν, ἀλλ’ οὐδ’ ἐκείνη· καθ’ ὑπεροχήν γάρ καὶ ἄγνοιά ἐστι, δηλονότι καὶ ὑπέρ ἄγνοιαν. Μοναδικόν ἄρ’ ἡ ἐνωσίς ἐστιν αὕτη, καὶ ἦν ἂν ἐπωνυμίαν εἴποι τις αὐτῆς, εἴθ’ ἐνωσιν εἴθ’ ὄρασιν, εἴτ’ αἰσθησιν εἴτε γνῶσιν εἴτε νόησιν εἴτ’ ἔλλαμψιν, ἡ κυρίως ταῦτ’ οὐκ ἐστιν, ἡ μόνη κυρίως ταῦτα πρόσεστιν αὐτῇ.

Σαφῆς οὐκοῦν ἄγνοια οἱ Περί γνώσεως τοῦ φιλοσόφου λόγοι. Καί γάρ ἐκεῖ μέρος αὐτήν καὶ εἶδος εἶναι λέγει τῆς καθόλου γνώσεως, ἐπεί γνῶσις ὀνομάζεται, καὶ συγκρίνει ταύτην πρός ἐκείνην καὶ συνεώρακεν, ὡς εἰπερ ἔξει γένος τήν γνῶσιν διά τήν ἐπωνυμίαν, σχήσει καὶ τήν ἄγνοιαν, (σελ. 474) ἐπεί καὶ τοῦτο λέγεται καὶ μᾶλλον ἡ ἐκεῖνο. Τοιγαροῦν ἐσται τό αὐτό ὑπό τάναντία γένη, καὶ τό ὑπερέχον ὑποκείμενον, καὶ συντεταγμένον τῇ πληθύῃ τό μοναδικόν καὶ πάσης πληθύος ὑπερεξηρημένον. Τό δέ μεῖζον εἰς ἀνοίας λόγον, ὡς οὐχ ἀπλῶς τήν ἐνωσιν εἶδος καὶ μέρος καὶ ὑποκείμενόν φησιν, ἀλλ’ ὅ φησιν αὐτός ἐκεῖ ὑπέρ γνῶσιν, τοῦτ’ αὐτό καὶ ὡς εἶδος καὶ μέρος καὶ ὑποκείμενον αὐτῇ χεῖρον εἶναι λέγει τῆς καθόλου γνώσεως, ὥσπερ ἂν εἴ τις καὶ τό μόνον ὑπερούσιον, ἐπείπερ οὐσία ὑπερούσιός ἐστί τε καὶ ὀνομάζεται, μέρος καὶ εἶδος καὶ ὑποκείμενον οὐσίας λέγων διά τήν ὄμωνυμίαν, εἴτα συγκρίνειν ἐτόλμα τοῦτο πρός τό καθόλου γένος τῆς οὐσίας. Καὶ μήν ἵστω ὁ μιγνύς τά ἄμικτα καὶ τό ὑπέρ γνῶσιν τῇ γνώσει συντάττων καὶ ὑπέρ γνῶσιν λέγων τό ὑπέρ ἐννοιαν, ὡς καὶ τό συγκρίσεως γοῦν σχῆμα δέξασθαι τήν γνῶσιν πρός αὐτό αὐτό τό

ύπέρ γνῶσιν προστεθέν ἐποίησεν, ὡστε αὐτό πρός ἔαυτό ἐν ὅν ἀφρόνως παραβάλλεται. "Ετι, εἰ διά τήν ὁμωνυμίαν ἡ ὑπέρ γνῶσιν γνῶσις τῆς καθόλου γνώσεως εἶδος, οἱ δέκα γένη τῶν ὄντων λέγοντες ἡπάτηνται· καὶ γάρ ἐν ἀπάντων γένος, τό ὅν, καὶ ὁ ὑπέρ πάντα ὃν εἰς ὑπ' αὐτό, καὶ τό ὅν τοῦ ἐνός τούτου κρεῖττον, καὶ συνημένα τούτῳ τῷ ἐνί τά ἄλλα ὅν ἔτερον ποιοῦσι κρεῖττον τοῦ ἐνός. "Ετι, ἐπεὶ καὶ ἀφή ἐστιν ὑπέρ ἀφήν καὶ ὅρασις ὑπέρ ὅρασιν καὶ ἀπλῶς αἴσθησις ὑπέρ αἴσθησιν – λέγεται γάρ καὶ ταῦτα ὁμωνύμως ἡ νόησις – εἰ τό ὑπέρ αἴσθησιν αἴσθησεως εἶδος, κρεῖττον ἔσται ἡ αἴσθησις τοῦ ὑπέρ αἴσθησιν καὶ ἐφ' ἐκάστου τῶν λοιπῶν ὡσαύτως.

'Αλλ' ἐπανίωμεν· τί οὖν ἡ μηδέν τῶν ὄντων καθ' ὑπεροχήν ἔνωσις ἐκείνη; Ἐρ' ἡ κατά ἀπόφασίν ἐστι θεολογία; Καὶ μήν ἔνωσις ἐκείνη ἀλλ' οὐκ ἀφαίρεσίς ἐστιν. "Ετι οὐδ' ἐκστάσεως κατ' αὐτήν οὐδ' ἡμεῖς δεόμεθα, ἐπὶ δέ τῆς (σελ. 476) ἐνώσεως ἐκείνης καὶ οἱ ἄγγελοι· καὶ πρός τούτοις, ὁ μέν μη κατά ἀφαίρεσιν θεολογῶν οὐδ' εὔσεβής, τῆς δ' ἐνώσεως ἐκείνης τῶν εὔσεβῶν μόνοι οἱ θεοειδεῖς τυγχάνουσιν. "Ετι ἡ κατά ἀπόφασίν θεολογία νοεῖται παρ' ἡμῶν καὶ λέγεται, ἐκείνην δ' ἄρρητον καὶ ἀπερινότον καὶ αὐτοῖς τοῖς ὄρῶσιν ὁ μέγας εἶπε Διονύσιος. "Ετι τό μέν κατ' ἐκείνην τήν θεολογίαν φῶς γνῶσις τίς ἐστι καὶ λόγος, τό δέ κατά τήν θεωρίαν ταύτην φῶς ἐνυποστάτως θεωρεῖται, νοερῶς τε ἐνεργοῦν καὶ πνευματικῶς ἀπορρήτως τῷ θεουμένῳ όμιλοῦν. Καὶ μέν δή τά ἀπεμφαίνοντα τῷ Θεῷ διανοεῖται ὁ νοῦς κατά ἀφαίρεσιν θεολογῶν· διεξοδικῶς ἄρα ἐνεργεῖ ἐκείνη δ' ἔνωσις ἐστι· πρός δέ μετά τῶν ἄλλων καὶ ἔαυτόν ἐκεῖθεν ἀφαιρεῖ, ἐκείνη δέ τοῦ νοῦ πρός Θεόν ἔνωσις ἐστι, καὶ τοῦτο ἐστιν, ὅπερ οἱ πατέρες εἶπον «τέλος προσευχῆς, ἀρπαγή πρός Κύριον». Διό καὶ ὁ μέγας Διονύσιος δί' αὐτῆς ἡμᾶς ἐνοῦσθαι τῷ Θεῷ φησιν. 'Ἐν γάρ τῇ προσευχῇ τάς πρός τά ὄντα σχέσεις κατά μικρόν ἀποτιθέμενος ὁ νοῦς, πρῶτον μέν τάς πρός τά αἰσχρά καὶ πονηρά καὶ τά φῦλα πάνθ' ἀπλῶς, εἶτα τάς πρός τά μέσως ἔχοντα καὶ μεθαρμοζόμενα πρός τό χεῖρον ἢ τό βέλτιον τῇ προθέσει τῶν χρωμένων καταλλήλως, ὃν δήπου καὶ πᾶσα μάθησίς ἐστι καὶ ἡ διὰ ταύτης γνῶσις, διό καὶ πατερικόν ἐστι παράγγελμα μή καταδέχεσθαι τήν γνῶσιν ἐν τῷ καιρῷ τῆς προσευχῆς, ἀναδιδομένην ὑπό τοῦ ἔχθροῦ, ἵνα μή τό κρεῖττον συληθῶμεν· ταύτας τοίνυν καὶ τάς πρός τά κρείττω τούτων σχέσεις κατά μικρόν ἀποτιθέμενος ὁ νοῦς ὀλοσχερῶς κατά τήν εἰλικρινή προσευχήν ἔξισταται τῶν ὄντων πάντων. Αὕτη δέ ἡ ἐκστασις τῆς μέν κατά ἀφαίρεσιν θεολογίας διαφερόντως ὑψηλότερόν ἐστι· μόνων γάρ ἐστιν τῶν ἀπαθείας ἐπειλημμένων· οὕπω δέ ἔνωσις ἐστιν, ἐάν ἡ ὁ παράκλητος ἐν ὑπερώῳ τῶν φυσικῶν ἀκροτήτων καθημένῳ τῷ προσευχομένῳ καὶ προσδοκῶντι τήν ἐπαγγελίαν τοῦ Πατρός ἐπιλάμψη ἄνωθεν καὶ διὰ τῆς ἀποκαλύψεως πρός τήν (σελ. 478) τοῦ φωτός ἀρπάσῃ θεωρίαν. Τῆς δέ θεωρίας ταύτης ἐστί καὶ ἀρχή καὶ τά μετά τήν ἀρχήν, κατά τε τό ἀμυδρότερον καὶ τηλαυγέστερον διαφέροντα πρός ἄλληλα, τέλος δ' οὐμενοῦν ἐπ' ἄπειρον γάρ ἡ πρόοδος αὐτῆς, ὡσδαύτως καὶ τῆς ἐν ἀποκαλύψει ἀρπαγῆς ἄλλο γάρ ἔλλαμψις καὶ ἄλλο διαρκής φωτός θέα, καὶ ἄλλο τῶν ἐν τῷ φωτί πραγμάτων, ἐν ᾧ καὶ τά μακράν γίνεται ὑπ' ὀφθαλμούς καὶ τά μέλλοντα ὡς ὄντα δείκνυται.

'Αλλά ταῦτα μέν ὑπέρ ἐμέ λέγειν καὶ διατρανοῦν· εἰ δέ καὶ τά πρό αὐτῶν, ἀλλ' ἐκεῖνα τῆς προκειμένης ὑποθέσεως· ἐπάνειμι τοίνυν. 'Ἡ γοῦν τοῦ φωτός τούτου θεωρία ἔνωσις ἐστιν, εἰ καὶ μή διαρκής τοῖς ἀτελέσιν· ἡ δέ τοῦ φωτός ἔνωσις τί γε ἄλλο ἡ ὅρασίς ἐστιν; 'Ἐπεὶ δέ καὶ μετά τήν τῶν νοερῶν ἐνεργειῶν ἀπόπαισιν τελεῖται, πῶς ἄν τελεσθείη, εἰ μή διὰ Πνεύματος; 'Ἐν γάρ τῷ φωτί τό φῶς ὄραται καὶ ἐν τῷ ὄμοιώ φωτί καὶ τό ὄρων, εἰ κατά μηδέν ἄλλο ἐνεργοίη, πάντων τῶν ἄλλων ἐκχωρῆσαν, φῶς ὅλον καὶ αὐτό γίνεται καὶ τῷ ὄρωμένῳ ὄμοιοῦται, μᾶλλον δέ καὶ

άμιγως ένουται, φῶς ὃν καί ὅρῶν φῶς διά φωτός· κανέναν έαυτόν βλέπη, φῶς ὄρφη, κανέναν πρός ἐκεῖνο ὃ ὄρφη, φῶς ἐστι καὶ τοῦτο, κανέναν τὸ δι' οὗ ἔχῃ τό ὄρφαν, καὶ ἐκεῖνο φῶς ἐστι, καὶ τοῦτ' ἐστίν ἡ ἔνωσις, ἐν πάντ' ἐκεῖνα εἶναι, ὡς μηδὲ ἔχειν διαγινώσκειν τόν ὄρῶντα τὸ δι' οὗ καὶ εἰς ὃ καὶ τί αὐτό ἐστιν, ἀλλ' ἡ τοῦτο μόνον ὅτι φῶς ἐστι καὶ φῶς ὄρφη τῶν κτισμάτων πάντων ἄλλο.

Διό καὶ ὁ μέγας Παῦλος κατά τήν ἔξουσίαν ἀρπαγήν ἐκείνην ἀγνοεῖν έαυτόν φησι τί ἦν. ‘Εώρα μέντοι έαυτόν πῶς; αἰσθητῶς ἡ λογικῶς ἡ νοερῶς; Ἀλλά τούτων ἀρπαγείς ἀπανέστη τῶν δυνάμεων. Διό τοῦ τήν ἀρπαγήν ἄρ' ἔξειργασμέου πνεύματος ἐώρα έαυτόν. Αὐτός δέ τί ἦν, ἀληπτος ὡν πάσῃ φυσικῇ δυνάμει, μᾶλλον δ' ἀπολελυμένος πάσης (σελ480) φυσικῆς δυνάμεως; Πάντως ἐκεῖνο ὃ ἡνῶθη καὶ δι' οὗ έαυτόν ἐγίνωσκε καὶ δι' ὃ πάντων ἀφειμένος ἦν. Ταύτην γάρ ἔσχε πρός τό φῶς τήν ἔνωσιν, ἵς οὐδὲ ἄγγελοι τυγχάνοιεν ἄν, εἰ μὴ διά τῆς ἔνούσης χάριτος ὑπερβαῖεν έαυτούς. Πῶς ἄρα καὶ Πνεῦμα ἦν ἐκεῖνος τότε, ὃ καὶ ἡνῶται, ἐξ οὗ καὶ τό ἡνῶσθαι εἰχε, τῶν ὄντων πάντων ἐκστάς καὶ ἐκεῖνο κατά χάριν γεγονώς καὶ καθ' ὑπεροχήν μή ὕν, ἥγουν ὑπέρ τά κτιστά, ως καὶ ὁ θεῖος Μάξιμος φησιν· «ὁ γάρ ἐν Θεῷ γενόμενος πάντα τά μετά Θεόν κατέλιπε κατόπιν έαυτοῦ»· καὶ πάλιν, «πάντα τά μετά Θεοῦ πράγματα καὶ ὄντα καὶ ἀξιώματα ὑποκάτω τῶν ἐν τῷ Θεῷ διά τῆς χάριτος γενησομένων ἔσται». Τοιοῦτο δέ γεγονώς ὁ θεῖος τότε Παῦλος τῆς θείας οὐσίας μετέσχεν οὐδαμῶς· καὶ ὑπέρ τό καθ' ὑπεροχήν μή ὅν ἄρα ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, καθάπερ καὶ ὑπέρθεος, καὶ ἔστι καθ' ὑπεροχήν μή ὅν, διά νοερᾶς αἰσθήσεως πνευματικῶς ὄρώμενον, δ' οὐσία τοῦ Θεοῦ ἡκιστά ἔστι, δόξα δέ καὶ λαμπρότης τῆς αὐτοῦ φύσεως ἀχώριστος, δι' ἣς ἐνοῦται τοῖς ἀξίοις μόνοις, καὶ ἄγγελοις καὶ ἀνθρώποις. Οὐ μήν ἀλλ' ἐπείπερ ως οἱ ἄγγελοι οὕτω καὶ οἱ ἀνθρώποι κατά τούς τρόπους τούτους ὄρῶσι τόν Θεόν καὶ ἐνοῦνται τῷ Θεῷ καὶ ὑμνοῦσι τόν Θεόν, τάχ' ἄν καὶ ἄγγελος, εἰ τήν έαυτοῦ ὑπερφυᾶ ἐκείνην ὅρασιν ἔξειπε, τά τοῦ Παύλου ἄντικρυς ἄν εἴπεν, δτι «οἵδα ἄγγελον ἴδοντα, οὐκ οἵδα εἴγε ἦν κανέναν ἄγγελος, ὁ Θεός οἵδεν». Τάς οὖν ὄράσεις ταύτας τῶν ἀγίων, ἃς οἵδε μόνος ὁ Θεός καὶ οἱ κατ' ἐκείνας ἐνεργούμενοι, καθάπερ καὶ Γρηγόριος ὁ θεολόγος λέγει, ταύτας οὖν αἰσθητάς λέγειν καὶ φαντασιῶδεις καὶ συμβολικάς ως αἰσθητάς καὶ πρός τήν ἀνθρωπίνην γνῶσιν παραβάλλειν, ἄρ' ἀνδρός ἐστι συνορῶντος τήν τοῦ θείου ὑψους ἀπειρίαν καὶ πρός τί φιλανθρώπως εἴλκυσε τήν ἡμῶν ἐσχατιάν;

(σελ. 482) Ἀλλ' ἴδού τρεῖς ἡμῖν παρήχθησαν, εῖς ἀφ' ἐκάστου τῶν τριῶν ἐν τῷ χριστωνύμῳ πληρώματι ταγμάτων, ἐκ τῶν ἀποστόλων Πέτρος ὁ κορυφαῖος, ἐκ τῶν ἰεραρχῶν Διονύσιος ὁ πάσης ἐνθέου ἰεραρχίας ὑποφήτης, ἐκ τῶν ἀναχωρητῶν Ἰσαάκ ὁ μύστης καὶ τελετής τῆς καθ' ἡσυχίαν ἀγωγῆς, καὶ κατά τό γεγραμμένον ἐπί τῶν κατά τήν Χριστοῦ γέννησιν ποιμένων δτι εὐθύς σύν τῷ λόγῳ τοῦ ἄγγέλου πλῆθος οὐρανίου στρατιᾶς ἐπέστη συμμαρτυροῦν, οὕτω καὶ σύν τῷ τοῦ ἀποστόλου λόγῳ πλῆθος ἐπέστη ἀποστόλων συμφωνοῦν, δσίων τε καὶ ἱερέων ἐφ' ἐκατέρου τῶν λοιπῶν. Τοῦτο τοίνυν τό πλῆθος ὅμολογον ἄπαν ἀνέπεμψαν φωνήν ως ἔστι φῶς τοῖς ἀγίοις φαινόμενον, ἄλλο μέν παρά τήν ἀπό τῶν κτιστῶν ἀπάντων γνῶσιν, τοσούτῳ δ' ἰερώτερον δσω καὶ δόξα ἐστί φύσεως Θεοῦ, καὶ τοῖς θεοειδέσι μόνοις γενομένοις καθορᾶται, τοσούτῳ δ' ἀπέχον τοῦ φαντασιῶδες εἶναι ἡ τοῖς αἰσθητοῖς παραπλησίον φωσίν ἡ συμβολικῶς κατ' αὐτά διαπεπλάσθαι, ως καὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος τοῦθ' ὑπόστασιν καὶ καλλονήν ὑπάρχειν, μόνον φῶς ἀληθινόν, αἰώνιον, ἀτρεπτον, ἀνέσπερον, ἀναλλοίωτον, δι' οὗ φῶς ἡμεῖς γενόμεθα, τελείου φωτός γεννήματα. Τούτους οὖν τούς τοσούτους «ἀπορρέοντάς τε καὶ εἰσπνέοντας» καλῶν διασύρεις καὶ περί τήν τοῦ Θεοῦ οὐσίαν ἀμαρτάνειν λέγεις, φιλόσοφε, τούς θεόπτας,

τούς θεοσόφους, τούς θεοκήρυκας; Δέδοικα μή τοῦ ἐν φωτί κλήρου τῶν ἀγίων ἀπορρυῆς, μή, τό στόμα ἀνοίξας, ἐλκύσης Πνεῦμα, ἀλλά τό ἀντικείμενον τῇ ἀληθείᾳ, μή οὐσίαν δογματίσης Θεοῦ τό ἀνύπαρκτον. Τί γάρ σοι βούλεται ὁ ἀγών ἐκεῖνος, δεῖξαι τιθεμένω διά σπουδῆς μεγίστης ὡς οὐκ ἔστι θεωρία ὑπέρ τάς νοεράς ἐνεργείας, καίτοι δὶ' αὐτῆς μόνης τῆς ὑπερβαίνουσης τάς νοεράς ἐνεργείας θεωρίας καί τό δόντως εἶναι τόν Θεόν τρανότατα καί ἐς τά μάλιστα διαφερόντως καί τό ὑπέρ τά δόντα εἶναι τόν Θεόν; Πῶς γάρ οὐκ ἂν εἴη ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, (σελ. 484) εἴγε τοῖς διά τῆς εἰλικρινοῦς προσευχῆς ὑπεραναβᾶσι πᾶν ὅ τι περ αἰσθητόν καί νοητόν ἐν αὐτῇ τῇ προσευχῇ ἡ δόξα τῆς θείας ἐκείνης ἐνορᾶται φύσεως; Πόσω δ' ἂν εἴη ὑπέρ πᾶν αἰσθητόν καί νοητόν ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, εἴπερ ὑπέρ ταύτην εἴη τήν θέαν, τήν ὑπέρ πᾶσαν αἰσθησιν καί νόησιν οὖσαν;

Τί δέ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἀγαθά; Ούχ ὑπέρ πάσας ἔστι τάς αἰσθητικάς ἡμῶν δυνάμεις καί τάς νοεράς; «Ἄγαρ ὁφθαλμός οὐκ εἶδε καί οὓς οὐκ ἤκουσε καί ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη ἡτοίμασε», φησίν, «ὁ Θεός τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν»· ἀλλά μήν ταῦτα τότε «ἡ καθαρότης τῆς καρδίας ὄψεται», κατά τόν ἄγιον Μάξιμον. Πῶς οὖν οὐκ ἔστιν οὐδαμῶς ὄρασις ὑπέρ πάσας τάς νοήσεις; Μηδέ γάρ σοφιστικῶς αὐθις διά τῆς ὁμωνυμίας, ἄτε μηκέθ' ἡμῖν ἔχων ἀντιλέγειν, ὑποκρίναιο τόν συμφθεγγόμενον. Ούδε γάρ ὁ λέγων μεταφορικῶς καί ὁμωνύμως νόησιν τό ὑπέρ νόησιν, διά τό καί ὑπερώνυμον ἐκεῖνο εἶναι, μεταβαλών αὐθις ἀγωνιεῖται δεῖξαι μήν ὑπέρ νόησιν ἐκεῖνο εἶναι. Καί μήν ὁ μέν εἰπών οὐχ ὑπέρ νόησιν τό ὑπέρ νόησιν, ως νόησιν καλούμενον, ἔχει τι πρόσχημα καί προσωπεῖον, τήν ὁμωνυμίαν, ὁ δέ μηδ' ὑπέρ τάς νοεράς ἐνεργείας ἐκεῖνο τιθέμενος οὐδέ σοφίσασθαι γοῦν ἔχει· νοερά γάρ ἐνέργεια ἐκεῖνο ἥκιστα κληθείη ἄν. Ἀλλά γάρ ἐν τῇ μακαριωτάτῃ ἐκείνῃ κατά τόν ἄληκτον αἰῶνα διαγωγῇ τοῖς νιοῖς τῆς ἀναστάσεως οὐδενός δεήσει τῶν κατά τόν αἰῶνα συνιστώντων τόν βίον, οὐκ ἀέρος, οὐ φωτός, οὐ τόπου καί τῶν τοιούτων, ἀλλ' «ἄντι πάντων ἡμῖν ἡ θεία γενήσεται φύσις» κατά τόν Νύσσης Γρηγόριον, καί κατά τόν ἄγιον Μάξιμον ἡ τῆς ψυχῆς τότε καί τοῦ σώματος θέωσις «παξῶν τῶν κατά νοῦν τε καί αἰσθησιν φυσικῶν ἐνεργειῶν χαρίσεται τήν ἀπόπαυσιν, ως τόν Θεόν διά τε τῆς ψυχῆς καί τοῦ σώματος φαίνεσθαι, νικηθέντων τῇ ὑπερβολῇ τῆς δόξης τῶν φυσικῶν (σελ. 486) γνωρισμάτων». Τί τοίνυν τό διά τῶν σωματικῶν ὁφθαλμῶν, ἄνευ ἀέρος καί οὐκ αἰσθητόν, ὑπέρ πᾶσαν γνῶσιν φυσικήν ὄρωμενον φῶς; Ούχ ἡ περιαυγάζουσά τε καί ἐναυγάζουσα δόξα τοῦ Θεοῦ; Τί δέ τό ὑπέρ πᾶσαν αἰσθησίν τε καί νόησιν θεωρητικόν ἡμᾶς ἀπεργαζόμενον; Οὐ τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, τό μή τόν νοῦν μόνον, ἀλλά καί τό σῶμα τόθ' ἡμῶν πνευματικόν ποιησον; Πῶς οὖν οὐδεμία ὄρασίς ἔστιν ὑπέρ τήν νόησιν, οὐδέ φῶς τῆς καρδίας ἔτερον, ὅτι μή ἡ γνῶσις;

Ἐγώ δέ καί τήν ιεράν ἡμῶν πίστιν ὑπέρ πάσας τάς αἰσθήσεις καί πάσας τάς νοήσεις ὄρασιν τῆς ἡμετέρας ἔτερον τρόπον τίθεμαι καρδίας, ως ὑπερβαίνουσαν τάς νοεράς πάσας δυνάμεις τῆς ἡμῶν ψυχῆς πίστιν δέ λέγω οὐ τήν εὐσεβῆ ὁμολογίαν, ἀλλά τήν ἐπ' αὐτῇ καί τοῖς ὑπό τοῦ Θεοῦ ἐπηγγελμένοις ἀμετάπειστον ἴδρυσιν. Πῶς γάρ δὶ' αὐτῆς ὄρωμεν τά ἐπηγγελμένα κατά τόν μέλλοντα ἐκεῖνον ἄληκτον αἰῶνα; Ταῖς αἰσθήσεσιν; Ἀλλά «πίστις ἔστι ἐλπιζομένων ὑπόστασις», αἰσθήσει δέ τό μέλλον τε καί ἐλπιζόμενον οὐδ' ἰδεῖν γένοιτ' ἄν τις μηχανή· διό καί ὁ ἀπόστολος προσέθηκε, «πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων». Ἄρ' οὖν νοερά τις δύναμις ὄψεται τά ἐλπιζόμενα; Καί πῶς, ἡ μηδαμῶς ἐπί καρδίαν ἀναβέβηκεν ἀνθρώπου; Τί οὖν, οὐχ ὄρωμεν διά τῆς πιστεως τά ἐπηγγελμένα ἡμῖν παρά Θεοῦ, ἐπειδήπερ ὑπεραναβαίνει τάς αἰσθητικάς καί νοεράς πάσας ἐνεργείας; Ἀλλά μή πάντες οἱ ἀπ' αἰῶνος τήν

έπουράνιον δι’ ἔργων ἐπιζητήσαντες πατρίδα, κατά τόν θεῖον ἀπόστολον, ἀπέθανον μή κομισάμενοι τάς ἐπαγγελίας, ἀλλά πόρρωθεν αὐτάς ἰδόντες καί ἀσπασάμενοι. "Εστιν ἄρα καὶ ὅρασις καὶ νόησις καρδίας ὑπέρ πάσας τάς νοεράς ἐνεργείας· τό γάρ ὑπέρ νοῦν, εἰ μή καθ’ ὑπεροχήν, οὐκ ἀνόητον, ἐπεὶ τοιοῦτο τό κατ’ ἔλλειψιν ἄνουν.

Οὐ μήν ἀλλ’ ἐπεὶ πάντες «οἱ μαρτυρθέντες διά τῆς (σελ. 488) πίστεως οὐκ ἐκομίσαντο τήν ἐπαγγελίαν, τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμῶν κρεῖττόν τι προβλεψαμένου, ἵνα μή χωρίς ἡμῶν τελειωθῶσι», τελειωθέντες ἄρ’ οὗτοι τά ἐπηγγελμένα οὐκ ὅψονται; "Η ὅψονται μέν, ἀλλ’ οὐχ ὑπέρ πᾶσαν νόησιν ὅψονται; "Η καὶ ὑπέρ πᾶσαν νόησιν, ἀλλ’ ώς καὶ πλίν ἡ τελειωθῆναι; καὶ πῶς ἂν ἔχοι τοῦτο λόγον; Οὐκοῦν ὅψονται καὶ ὑπέρ πᾶσαν νόησιν ὅψονται καὶ οὐχ ὡς πρότερον ἔώρων, ἀλλ’ ώς ἀπόλαυσιν τῶν ἐπηγγελμένων εἴναι τήν ὅρασιν. "Εστιν ἄρα ὅρασις ὑπέρ πᾶσαν νόησιν καὶ ἔτι ὑπέρ τοῦτο· καὶ γάρ ἡ μέν πίστις αὕτη ὑπέρ νοῦν ὅρασίς ἐστιν, ἡ δέ τῶν πιστευθέντων ἀπόλαυσις, ὅρασις ὑπέρ τήν ὑπέρ νοῦν ὅρασιν ἐκείνην. "Εστι δή καὶ τό κατ’ αὐτήν ὁρατόν τε καὶ ἀπόλαυστόν, δ ὑπέρ πάντα τά αἰσθητά καὶ νοητά ὑπάρχον οὐσία τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐστιν, ἀλλ’ ὑπεροχικῶς καὶ αὐτοῦ ἐξήρηται ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ. Τοιαύτη γάρ πᾶσα ἡ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ὑπόστασις. Συνῆκας δον τῆς θεοπρεποῦς μεγαλειότητος περιαιροῦνται οἱ ταύτην μή γινώσκοντες τήν ὑπέρ νόησιν ὅρασιν, δον δ’ ὑπέρ αὐτούς μεγαλύνουσι Θεόν οἱ ταύτης ἡ διά καθαρότητα καρδίας μετρίως γευσάμενοι καὶ τόν ἀρραβῶνα σχόντες ἐν ἑαυτοῖς τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ἡ παραδεξάμενοι πίστει τῇ πολυτρόπως προξένω τῶν ἀπορρήτων ἀγαθῶν; Ἀλλ’ ὁ φιλόσοφος τό ὕψος τῆς διανοίας ταύτης οὐ χωρήσας, οὔτε τόν Θεόν προσεκύνησεν ἡ ἐδόξασεν ἀξίως ἑαυτοῦ ἐν Πνεύματι καὶ τούς ἐν Πνεύματι Θεοῦ δοξάζοντας πᾶν ἡγεῖται τούναντίον πράττειν καὶ πρός τόν τῶν βλασφημούντων κατασπᾶ κατάλογον τούς μόνους ὑψηλούς καὶ ἀσφαλεῖς θεολόγους.

Ἄλλα γάρ ἐνδιατρίψωμεν ἔτι περὶ τήν πίστιν καὶ τήν κατ’ αὐτήν θείαν καὶ τερπνήν χριστιανοῖς θεωρίαν, πίστιν, τό τῆς εὐαγγελικῆς δυνάμεως ὅχημα, τήν ἀποστολικήν ζωήν, τό ἀβραμιαῖον δικαίωμα, πίστιν, ἐξ ἡς νῦν ἄρχται καὶ εἰς ἡν καταλήγει πᾶσα δικαιοσύνη καὶ ἀφ’ ἡς δίκαιος ζήσεται, ὁ δ’ ὑποστελλόμενος τῆς εὐδοκίας ἐκπεσεῖται τής θείας, (σελ. 490) καὶ γάρ «χωρίς πίστεως ἀδύνατον εὐαρεστῆσαι Θεῷ», πίστιν, τήν παντοδαπῆς πλάνης τό γένος ἡμῶν ἐλευθεροῦσαν ἀεί καὶ ἐνιδρύουσαν ἡμᾶς τῇ ἀληθείᾳ καὶ ἡμῖν τήν ἀλήθειαν, ἡς οὐδείς ἡμᾶς τῶν ἀπάντων ἀποκινήσει, καὶ μαινομένους ἡγήσηται, διά τῆς ὄντως πίστεως ἐξεστηκότας τήν ὑπέρ ἔννοιαν ἔκστασιν, ἔργω τε καὶ λόγω μαρτυροῦντας ώς οὐ «περιφερόμεθα παντί ἀνέμω τῆς διδασκαλίας», ἀλλά τῆς ἐνιαίας τῶν χριστιανῶν ἀληθογνωσίας ἔχόμεθα καὶ τήν ἀπλουστέραν καὶ θειοτέραν καὶ ώς ἀληθῶς ἀπλανῆ θεωρίαν πρεσβεύομεν. "Ινα τοίνυν, τῶν μελλόντων ἀρτίως ἀφέμενοι, τήν ἐκ πίστεως ὑπέρ νοῦν θεωρίαν ἀπό τῶν γεγονότων ἐξ ἀρχῆς ἐποπτεύσωμεν, «πίστει νοοῦμεν κατηρτίσθαι τούς αἰῶνας ρήματι Θεοῦ, εἰς τό μή ἐκ φαινομένων τά βλεπόμενα γεγονέναι». Ποῖος νοῦς χωρῆσαι δύναιτ’ ἄν ώς ἐκ μηδαμῆ μηδαμῶς ὄντος τόδε γέγονε τό πᾶν καὶ ταῦτα λόγω μόνω; Ἐκεῖνο γάρ πάντως οὐχ ὑπεραναβαίνει τάς νοεράς ἐνεργείας, δ καταληπτόν ἐστι αὐταῖς. Ταῦ ἄρα καὶ οἱ σοφοί τῶν Ἑλλήνων, κατανοοήσαντες ώς μεταχωρεῖ τό μή δην τῶν φθειρομένων οὐδέν, γίνεται τε ἐκ μή δην τῶν γινομένων οὐδέν, ἀγένητον καὶ ἀτελεύτητον τόν κόσμον ἐδόξασαν. Ἀλλ’ ὑπεραναβάσα ή πίστις τάς ἀπό τῆς τῶν κτισμάτων θεωρίας ἐγγινομένας ἔννοιας ἥνωσεν ἡμᾶς τῷ πάντων ὑπερανωκισμένω λόγω καὶ τῇ ἀκατασκεύῳ καὶ ἀπλῇ ἀληθείᾳ καὶ κατενοήσαμεν κρείττον ἡ κατά ἀπόδειξιν, ώς οὐ μόνον ἐκ μή δην τῶν ἀλλά καὶ μόνω ρήματι Θεοῦ ἄπαντα παρήχθη. Τί οὖν ἡ πίστις

αὕτη; Ἐάρα φυσική τις δύναμις ἡ ὑπερφυής; ‘Υπερφυής δῆπου’ διό οὕ δύναται τις ἐλθεῖν πρός τόν Πατέρα, εἰ μή δι’ Υἱοῦ, τοῦ ὑπεράνω τιθέντος ἡμῶν αὐτῶν ἡμᾶς καὶ τήν θεοποιόν ἀπλότητα διδόντος καί πρός τήν τοῦ συναγωγοῦ Πατρός ἐπιστρέφοντος ἐνότητα (σελ. 492) Διά τοῦτο Παῦλος «ἔλαβε χάριν εἰς ὑπακοήν πίστεως», διά τοῦτο, «έάν ὁμολογήσῃς ἐν τῷ στόματί σου Κύριον Ἰησοῦν καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου ὅτι Θεός αὐτόν ἡγειρεν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ», διά τοῦτο τῶν ἰδόντων καί πιστευσάντων εἰς τόν ἐκ νεκρῶν ζῶντα καί ἀρχηγόν τῆς αἰώνιου ζωῆς, οἵ μη ἰδόντες καί πιστεύσαντες μακαριώτεροι ἄ γάρ καί ὀφθαλμός βλέπων ἔαυτῷ ἀπιστεῖ καί διάνοια καταλαβεῖν οὐκ ἔχει, ταῦτα διά τῶν τῆς πίστεως ὑπερκοσμίων ὀφθαλμῶν καί εἶδον καί ἐσεβάσθησαν.

«Ἄυτη ἐστίν ἡ νίκη ἡ νικήσασα τόν κόσμον, ἡ πίστις ἡμῶν»· αὕτη ἐστίν, εἰ καί παράδοξον εἰπεῖν, ἡ καί τόν κάτω πρότερον κατά διαφόρους τρόπους καί καιρούς συστησαμένη κόσμον, εἴθ’ ὕστερον ἐπί τό θειότερον μετασκευάσασα καί ὑψοῦ τῶν οὐρανῶν αὐτόν θεῖσα καί τήν γῆν οὐρανώσασα. Τίς δευτέρου κόσμου σπέρματα ἐφύλαξεν; Οὐχ ἡ τοῦ Νῶε πίστις; Τίς τόν Ἀβραμ Ἀβραάμ καί πολλῶν ἑθνῶν πεποίηκε πατέρα, τῶν τε τῇ ψάμμῳ παρεικαζομένων καί τῶν τοῖς ἀστράσι παραπλησίων; Οὐχ ἡ περί τάς ἀκαταλήπτους τότε ἐκείνας ὑποσχέσεις πίστις; Τόν γάρ μονογενῆ διάδοχον προκείμενον εἶχεν σφαγήν καί δι’ αὐτοῦ πολυτεκνίαν, ὡς τοῦ θαύματος, ἀνενδοιάστως ἐπίστευσε. Τί οὖν, οὐχί μωραίνειν ἄν τότ’ ἔδοξεν ὁ γέρων τοῖς λογισμῷ τά πράγματα ὄρῶσιν; Ἄλλ’ ἔδειξεν ἡ διά τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ τῶν πραγμάτων ἐκβασις τήν πίστιν οὐκ ἀφροσύνην οὖσαν, ἀλλά γνῶσιν πάντα λογισμόν ὑπερέχουσαν. Νῶε δ’ αὗθις ἀπό τῆς κυρτῆς οὐρανοῦ περιφερείας ἀβύσσους προσεδόκησεν ὑδάτων. Ποῦ τά τῆς παρά σοί σεπτῆς φιλοσοφίας ληρήματα; Ἐπί τό κάτω καί μέσον φύσει πάντα φέρεται τά βάρη· τά κοῦφα, καθ’ ὅσον κοῦφα, κατά τοσοῦτο ἀπέχειν τοῦ μέσου. Ποῦ σοι τό μανόν καί συμπεπιλημένον, τό μέν οὐκ ἔχον στέγειν, τό δέ διαδύνον, καί τά μή πάνυ ἀραιά τήν φύσιν; Ποῦ τά ἀκριβῆ σφαιρώματά τε καί (σελ. 494) κυρτώματα καί αἱ πολυειδεῖς καί τάχισται κινήσεις, δι’ ὃν σύ τήν ἐν τοῖς οὖσιν ἀλήθειαν ζητῶν σαυτόν καί τούς σοί πειθομένους ἀποβουκολήσεις ταύτης καί παρανάλωμα κατακλυσμοῦ ποιήσεις, ἡ διά τῆς γνώσεως κακῶς ἡγνόησαν, ταῦτα πικρῶς διά τῆς πείρας μανθάνοντας; Ἡ δέ πίστις καί πρό τῆς ἐκβάσεως δι’ ἀγνωσίας καλῶς προσάξει τῇ ἀληθείᾳ καί ἀπειράστους παντάπασι καί ἀπαθεῖς κακῶν διά τῆς πείρας ποιήσεται καί διά τῶν πραγμάτων αὐτῶν μωράν ἀποδείξει τήν ἔξω πᾶσαν φιλοσοφίαν, μήτε τότε μήτε νῦν εἰδύσαι τό ὑπό τοῦ μεγάλου Πέτρου εἰρημένον, ὅτι «οὐρανοί ἡσαν ἔκπαλαι ἔξ ὕδατος καί δι’ ὕδατος συνεστῶντες, δι’ ὃν ὁ πάλαι κόσμος ὕδατι κατακλυσθείς ἀπώλετο· οἱ δέ νῦν οὐρανοί τεθησαυρισμένοι εἰσὶ πυρί, τηρούμενοι εἰς ἡμέραν κρίσεως καί ἀπωλείας τῶν ἀσεβῶν». Τί οὖν; ἡ τοῖς χριστιανοῖς ἐνυπάρχουσα θεογνωσία καί ἡ δι’ αὐτήν σωτηρία διά γνώσεως φιλοσοφίας ἡ διά πίστεως, ἡτις δι’ ἀγνωσίας τήν ταύτης γνῶσιν καταργεῖ; Ἄλλ’ εἰ διά γνώσεως, κεκένωται ἡ πίστις καί κατήργηται ἡ λέγουσα ἐπαγγελία ὅτι, «έάν πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου Κύριον Ἰησοῦν σωθήσῃ». Ὡστε οὐχ ὁ τήν τῶν ὄντων γνῶσιν ἔχων ἐν καρδίᾳ διά ταύτην ἔχειν τόν Θεόν, ἀλλ’ ὁ πιστεύσας ἐν τῇ καρδίᾳ Κύριον Ἰησοῦν διά τῆς ἀπεριέργου πίστεως ἐν ἔαυτῷ ἐνιδρυμένον ἔχει τόν Θεόν.

Καί παρῶμεν νῦν τούς διά τῆς γνώσεως ταύτης ἀγνοήσαντας Θεόν καί ὅτι μή πᾶσα ἀληθής ἐστιν ἡ ἐκ φιλοσοφίας γνῶσις. Ἄλλα θῶμεν εἶναι πᾶσαν ἀληθῆ καὶ προθῶμεν τούς δι’ αὐτῆς τῆς τῶν κτισμάτων γνώσεως ἐπιγνόντας τόν Θεόν. Ἡ γοῦν διά τούτων θεωρία καί ἐπίγνωσις φυσικός καλεῖται νόμος· διό καί πρό τῶν

πατριαρχῶν καὶ προφητῶν καὶ τοῦ γραπτοῦ νόμου τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ἐνεκαλεῖτο καὶ ἐπέστρεψε πρός τὸν Θεόν καὶ ὑπεδείκνυ τὸν (σελ. 496) δημιουργὸν τοῖς μὴ καὶ τῆς κατά φύσιν γνώσεως κατά τοὺς Ἑλλήνων σοφούς ἔξεστηκόσι. Τίς γάρ νοῦν ἔχων καὶ ἴδων ἐμφανεῖς μὲν οὐσιῶν διαφοράν τοσαύτας, ἀφανῶν τε δυνάμεων ἐναντιότητας καὶ ἀντιρρόπους κινήσεως ὄρμάς, ἔτι δέ στάσιν τρόπον ἔτερον ἀντίρροπον, διαδοχάς τε ἐνεκλείπτους ἔξι ἐναντιοπαθείας καὶ φιλίαν ἀσύγχυτον ἔξι ἀσυμβάτου νείκους, συνοχάς τε τῶν διακεκριμένων καὶ ἀσυμμιξίας τῶν ἡνωμένων, νῶν, ψυχῶν, σωμάτων, τήν διά τοσούτων ἀρμονίαν, τάς μονίμους σχέσεις τε καὶ θέσεις, τάς οὐσιώδεις ἔξεις τε καὶ τάξεις, τό ἀδιάλυτον τῆς συνοχῆς, τίς τά τοιαῦτα πάντα ἐπί νοῦν λαβών τὸν ἐν ἑαυτῷ ἔκαστον καλῶς ἰδρύσαντα καὶ πρός ἄλληλα θαυμασίως ἀρμοσάμενον οὐκ ἐννοήσειν, ὡς ἀπ' εἰκόνος καὶ αἰτιατοῦ γινώσκειν τὸν Θεόν; Τίς δ' οὕτω γνούς Θεόν ἔν τι τῶν αἰτιατῶν ἥ τῶν κατ' εἰκόνα τούτου προκειμένων ἡγήσεται αὐτόν; "Ωστε καὶ τήν ἔξι ἀποφάσεως θεογνωσίαν ἔξει. Ἐπέστρεψε τοίνυν ἥ τῶν κτισμάτων γνῶσις πρός θεογνωσίαν τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων πρό νόμου τε καὶ προφητῶν, καὶ νῦν ἀζθις ἐπιστρέψει, καὶ σχεδόν πᾶν τό πλήρωμα τῆς οἰκουμένης, ὅσοι μὴ τοῖς εὐαγγελικοῖς θεοπίσμασιν εἴκουσι, δι' αὐτῆς μόνης, οὐχ ἔτερον ἀρτίως ἔχουσι Θεόν, ὅτι μὴ τὸν ποιητήν τοῦδε τοῦ παντός.

Οὗτοι τοίνυν ἔκ μόνης τῆς τῶν κτιστῶν γνώσεως γινώσκουσι Θεόν, οἱ μὴ διά νόμου νόμῳ ἀποθανόντες, ἵνα τήν ἐν Χριστῷ ζήσωσι ζωήν, μᾶλλον δέ οἱ νόμου Θεοῦ μηδέποτε μηδένα προσέμενοι. Σύ δέ νῦν ἡμᾶς, ἡνίκα ὁ Θεός ἐφανερώθη ἐν σαρκὶ, ἐπιστεύθη ἐν ἔθνεσιν, ἐκηρύχθη ἐν κόσμῳ καὶ ὁ τῆς χάριτος νόμος ἀνεκαλύφθη τοῖς πέρασιν, ἡνίκα «τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐλάβομεν, ἵνα εἰδῶμεν τά ἐκ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν», ἡνίκα διδακτοί Θεοῦ ἐγενόμεθα καὶ τοῦ παρακλήτου παιδεύματα, κατά τήν σωτήριον ἐπαγγελίαν («ἐκεῖνος» γάρ, φησί, «διδάξει ὑμᾶς πᾶσαν τήν ἀλήθειαν», ὡς μηδέπω δήπου ἐγνωσμένην), ἡνίκα νοῦν ἔχομεν Χριστοῦ καὶ (σελ. 498) ὁφθαλμούς πνευματικούς, πάλιν εἰς τούπισω στρέφεις ὑπό διδασκάλου τοῖς τοῦ κόσμου ζῆν στοιχείοις, ἀνθρωπε; Τί λέγεις; «Καινόν οὐρανόν καὶ καινήν γῆν κατά τό ἐπάγγελμα αὐτοῦ προσδοκῶμεν», καὶ οὐκ ἐκείνου τὸν Θεόν ὑπερκοσμίας νοήσομέν τε καὶ δοξάσομεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ παλαιοῦ τούτου μόνου καὶ ἀλλοιωτοῦ ἐπιγνωσόμεθα αὐτόν; Οὐκ ἀλλοιωτοῦ δέ μόνον ἀλλά καὶ φθαρτοῦ. Καὶ γάρ καινόν εἰπών ἐκεῖνον, παλαιόν τοῦτον ἐδειξέ πᾶν δέ τό παλαιούμενον καὶ γηράσκον εἰς ἀφανισμόν.

'Αλλά πόθεν τὸν καινόν τοῦτον ἐδιδάχθημεν κόσμον καὶ τήν μὴ παλαιουμένην ζωήν; 'Ἄρ' ἀπό τῆς τῶν κτισμάτων θεωρίας ἥ παρά τοῦ «օρισθέντος Υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει, κατά Πνεῦμα ἀγιωσύνης, ἔξι ἀναστάσεως νεκρῶν, Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν»; Οὐχ εῖς ἡμῶν καὶ καθηγητής, ὁ Χριστός; Ποῦ τοίνυν τῶν αὐτοῦ λόγων περὶ τῆς τοῦ φθειρομένου κόσμου φύσεως ἐδιδάχθημεν; Οὐ αὐτός ἐνετείλατο μὴ καλεῖν καθηγητήν ἐπί τῆς γῆς; Πῶς οὖν ἡμεῖς "Ἐλλησι καὶ Αἰγυπτίοις ὡς σωτήριόν τι μαθησόμενοι φοιτήσομεν; Θεόν αὐχεῖ διδάσκαλον ἥ καθ' ἡμᾶς θεογνωσίᾳ' οὐκ ἄγγελος, οὐκ ἀνθρωπος, ἀλλ' αὐτός ὁ Κύριος ἐδίδαξε καὶ ἔσωσεν ἡμᾶς. Οὐκέτι ἐκ τοῦ εἰκότος γινώσκομεν Θεόν τοιαύτη γάρ ἥ ἀπό τῶν κτισμάτων γνῶσις τοῦ Θεοῦ· νῦν δέ «ἡ ζωή ἐφανερώθη, ἥτις ἦν πρός τὸν Πατέρα καὶ ἐφανερώθη ἡμῖν» καὶ ἀνήγγειλεν ἡμῖν ὅτι «ὁ Θεός φῶς ἐστι καὶ σκοτία ἐν αὐτῷ ὑπάρχει οὐδεμία», καὶ τούς πιστεύσαντας αὐτῷ τέκνα ἐποίησε φωτός, «καὶ οὕπω ἐφανερώθη τί ἐσόμεθα», ὅτι «ἐάν φανερωθῇ, δύοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα, ὅτι καὶ δψόμεθα αὐτόν καθὼς ἐστιν». "Ἐχεις πάλιν ἔφοδον συκοφαντίας· «καθὼς γάρ ἐστιν δψόμεθα αὐτόν». Ἄλλ' ὁ ταῦτα λέγων, τῇ ἐν Σιών τεθείσῃ πέτρᾳ προσεχῶς ἐπωκοδομηνός,

ταύτη παραπλήσιός ἐστιν ἐν πᾶσιν· «ὁ πεσών οὗν ἐπ' αὐτὸν συντριβήσεται, καί ἐφ' ὅν ἄν πέσῃ, λικμήσει αὐτόν».

(σελ. 500) Ήμεῖς δέ σκεψώμεθα πόθεν ὁ φιλόσοφος κατασκευάζει ὡς ὑπέρ πάσας τάς νοεράς ἐνεργείας ὅρασις οὐκ ἔστιν, ἐκεῖνο πρότερον εἰπόντες, ὡς ἀνώνυμόν τε καὶ ὑπερώνυμον ἐκεῖνο ἵσμεν, περί οὗ ἡμῖν ὁ λόγος. Εἰ γοῦν καὶ ὅρασιν αὐτό φαμεν, ἀλλά καὶ ὑπέρ ὅρασιν αὐτό ὑπάρχον ἐπιστάμεθα, καὶ τις ἐθέλῃ νόησιν αὐτό καλεῖν, ὅτι καὶ ὑπέρ νόησιν ἔστιν ἐκεῖνο πιστεύων ἡ διὰ τῆς πείρας ἐπιστάμενος, κατά τοῦθ' ἡμῖν ὅμολογεῖ. Τά γοῦν συντεταγμένως καταφασκόμενά τε καὶ ἀποφασκόμενα νοήματά τε καὶ ὁράματα αὐτῷ παρείσθω πάνθ' ὡς μάταια καὶ μηδέν δοντα πρός ἡμᾶς καὶ τόν προκείμενον λόγον. «Οτι δέ ἔστιν ὅρασις ὑπέρ πᾶσαν νόησιν, ἐκεῖνος μέν οὐκ ἐνόησεν οὐδέ ἐπίστευσεν, ἡμεῖς δέ καὶ μή νοοῦντι συνέγνωμεν ἄν, ἐπειδή τό ὑπέρ νοῦν νοεῖν οὐκ ἔνι φύσει τῇ καθ' ἡμᾶς καὶ ταῖς κατ' αὐτήν μελέταις, καὶ μή πάντη πιστεύοντα παρεδεξάμεθ' ἄν, χρῆν εἰδότες κατά τόν ἀπόστολον «τόν ἀσθενοῦντα τῇ πίστει προσλαμβάνεσθαι». Τό δέ καὶ τούς πιστεύοντας περιτρέπειν ἐγχειρεῖν καὶ συγγράμμασιν ἐναγωνίοις χρῆσθαι κατ' αὐτῶν τε καὶ τῆς ἀληθείας καὶ παντί τρόπῳ σκανδαλίζειν σπεύδειν οὐ τούς μικρούς μόνον, ἀλλά καὶ τούς προήκοντας ἀρετῇ καὶ εὔσεβείᾳ, τοῦτο δέ τίς ἄν ἐνέγκοι σιωπῇ τῆς ἀληθείας θεραπευτής εἴναι προαιρούμενος; Ἐκεῖνος μέν οὖν ὡς ἔστιν ὅρασις καὶ νόησις ὑπέρ πᾶσαν ὅρασιν καὶ νόησιν, ὑπερώμενός τε οὖσα καὶ ἀποδεούσας ἐαυτῆς κεκτημένη τάς ἐπωνυμίας οὐκ ἐνόησεν, οὐδέ ἐπίστευσε, καὶ ὅ δέ ὑπέρ νοῦν λέγειν τούς θεολόγους οἴεται, τήν κατά ἀπόφασιν θεολογίαν, οὐδέ τοῦτ' εἶναι ὑπέρ νοῦν καὶ αὐτός ὅμολογεῖ. «Τά γάρ ἐγνωσμένα», φησίν, «ἀποφάσκουσιν, οὐ τά μή ἐγνωσμένα»· καὶ ἡμεῖς ἴσμεν ὡς ἐν τῇ θεολογίᾳ ταύτη τά ἀπεφαίνοντα τῷ Θεῷ διανοεῖται ὁ νοῦς, ὥστ' οὐδ' αὕτη ἡ θεολογία τάς νοεράς ἐνεργείας ὑπερβέβηκε.

Περί δέ τῆς ὑπέρ νοῦν ὁράσεως τοῦτ' ἄν εἴποιμεν, ὡς, εἰ μέν οὐκ εἶχεν ὁ ἡμέτερος νοῦς ὑπεραναβαίνειν ἐαυτόν, (σελ. 502) οὐδ' ἄν ἦν ὑπέρ τάς νοεράς ἐνεργείας ὅρασις καὶ νόησις· ἐπεὶ δέ καὶ ταύτην ἔχει τήν δύναμιν καὶ κατά ταύτην μόνην κυρίως ἐνοῦται τῷ Θεῷ, δι' αὐτοῦ κατά τόν καιρόν τῆς προσευχῆς προϊοῦσαν εἰς ἐνέργειαν, ἔστιν ἄρα ὑπέρ τάς νοεράς πάσας ἐνεργείας ὅρασις, ἣν ὅρασιν ὑπέρ νόησιν φαμεν· ὅ τοίνυν οὐ μᾶλλον ἔστιν ἀνοησίᾳ ἡ νόησις, πῶς μόριον ἔσται τῆς καθόλου γνώσεως; Πῶς δ' ἀντιδιαιρεθήσεται τοῖς εἰδεσιν αὐτῆς; Οὐδέ γάρ τήν οὐσίαν διεῖλε ποτέ τις τῶν σοφῶν εἰς σῶμα καὶ ἀσώματον καὶ ὑπερούσιον, οὐδέ τήν αἰσθησιν εἰς τε τάς πέντε αἰσθήσεις καὶ τό ὑπέρ αἰσθησιν· τό γάρ ὑπέρ τήν οὐσίαν, πῶς ἄν εἴη ὑπό τήν οὐσίαν καὶ ὑπ' αἰσθησιν τό ὑπέρ αἰσθησιν; Οὕτως ἄρα οὐδέ τό ὑπέρ τήν γνῶσιν, γνώσεως εἶδος. «Οτι δέ ἔχει δύναμιν ὑπερβαίνειν ἐαυτόν ὁ νοῦς καὶ δι' αὐτῆς τοῖς ἐαυτοῦ κρείττοσιν ἐνοῦσθαι καὶ ὁ μέγας Διονύσιος ἀριδηλότατά φησι, καὶ οὐχ ἀπλῶς τοῦτο λέγει, ἀλλά καὶ τήν τοιαύτην εἰδῆσιν χριστιανοῖς τῶν ἀναγκαιοτάτων εἶναι προσημαίνειν· «δέον» γάρ, φησίν, «εἰδέναι τόν καθ' ἡμᾶς νοῦν, τήν μέν ἔχειν δύναμιν εἰς τό νοεῖν, δι' ἣς τά νοητά βλέπει, τήν δέ ἐνωσιν ὑπεραίρουσαν τήν τοῦ νοῦ φύσιν, δι' ἣς συνάπτεται πρός τά ἐπέκεινα ἐαυτοῦ». Ἡ μέν οὖν ὑπεραίρει τήν τοῦ νοῦ φύσιν, ὑπέρ πάσας ἔστι τάς νοεράς ἐνεργείας καὶ γνῶσις οὐκ ἔστι καθ' ὑπεροχήν· ἡ δέ σύνδεσμός ἔστι νοῦ τε καὶ Θεοῦ, κρείττον ἀσυγκρίτως τῆς συνδούσης τόν νοῦν πρός τά κτιστά δυνάμεως, δηλαδή τῆς γνώσεως.

΄Αλλά πῶς ὁ ἀντιλέγων ἡμῖν κατασκευάζει ὡς οὐκ ἔστιν ὑπέρ πάσας τάς νοεράς ἐνεργείας ὅρασις; «Ἐπειδή», φησί, «τῆς κατά ἀφαίρεσιν θεολογίας ὑψηλότερον οὐδέν». Άλλ' ἔτερον, ὃ βέλτιστε, θεωρία θεολογίας, ἐπεὶ μηδέ ταύτον λέγειν τι περί

Θεοῦ καὶ κεκτῆσθαι καὶ ὄρᾶν Θεόν. Λόγος μέν (σελ. 504) γάρ καὶ ἡ κατά ἀπόφασιν θεολογία, θεωρίαι δὲ εἰσὶ καὶ ὑπέρ λόγον, καὶ τοῦτ' ἔδειξεν ὁ ἀποκαλυφθεῖς τὰ ἄρρητα. Ἐπεὶ τοίνυν λόγος καὶ ἡ δι' ἀποφάσεως θεολογία, καὶ ὑπέρ αὐτήν ἄρα ἐστίν ἡ ὑπέρ λόγον θεωρία, καὶ ὑπεραναβαίνουσι ταύτην οἱ θεωρητικοί τῶν ὑπέρ λόγον, οὐ λόγῳ, ἔργῳ δέ καὶ ἀληθείᾳ καὶ χάριτι Θεοῦ καὶ τοῦ πάντα δυναμένου Πνεύματος, διδώσιν ἡμῖν ὄρᾶν «ἄ ὄφθαλμός οὐκ εἶδε καὶ οὗς οὐκ ἤκουσεν».

’Αλλ’ ἐκεῖνος ταῦτα οὐδέ μετρίως συνιείς, τόν μέγαν οἴεται συμμαρτυρεῖν αὐτῷ Διονύσιον λέγοντα, «ἐν τῷ θείῳ γνόφῳ γίνεται πᾶς ὁ Θεόν γνῶναι καὶ ἰδεῖν ἀξιούμενος, αὐτῷ τῷ μή ὄρᾶν μηδέ γινώσκειν, ἀληθῶς ἐν τῷ ὑπέρ δρασιν καὶ γνῶσιν γινόμενος· καὶ ἀλλαχοῦ, «μόνοις ὑπάρχει εἰσδύεσθαι εἰς τόν γνόφον, οὗ ὅντως ἐστίν ὁ πάντων ἐπέκεινα, τοῖς πάντα καὶ τά καθαρά καὶ πᾶσαν πασῶν ἀγίων ἀκροτήτων ἀνάβασιν καὶ πάντα τά θεῖα φῶτα ὑπερβᾶσιν». «Εἰσέρχεται δέ τις», φησίν ὁ φιλόσοφος, «εἰς τοῦτον τόν γνόφον διά τῆς τῶν πάντων τῶν ὅντων ἀφαιρέσεως, καὶ τοῦτο ἐστιν ἡ τελεωτάτη θεωρία, ὁ γνόφος οὗτος, ἡ δι' ἀποφάσεως θεολογία μόνη, καὶ τοῦ μηδέν γινώσκειν οὐδέν ἐστιν ἐπέκεινα, ὥστε καὶ τό θεῖον φῶς ἐκεῖνο, ὃ τί ποτέ ἐστιν, ὃ λέγεται ὑμεῖς, ἀπολιπεῖν δεῖ, ἵνα πρός τήν κατά ἀπόφασιν θεολογίαν τε καὶ θεωρίαν ἀναδράμητε». Ἐλλά μήν φῶς ἡμεῖς τῆς χάριτος ἐκεῖνο λέγομεν, ὃ φησίν αὐτός ὁ μέγας Διονύσιος πάντοτε αἰωνίως καὶ ἀδιαλείπτως περιαστράπτειν τούς ἀγίους ἐν τῇ μακαριωτάτῃ ἐκείνῃ διαγωγή τοῦ μέλλοντος αἰωνίου, «ώς καὶ τούς μαθητάς ἐν τῇ θειοτάτῃ μεταμορφώσει». Τίς ἂν οὖν γένοιτο μηχανή τοῦ ἀιδίως περιλάμποντος καὶ ἀνεκλείπτως δρωμένου τότε (καὶ ταῦτ' οὐ μόνον αἰσθητῶς ἀλλά καὶ νοερῶς, μᾶλλον δέ καὶ ὑπέρ ταῦτα πενυματικῶς καὶ θεϊκῶς, ὡς πολλάκις (σελ. 506) καὶ διά πολλῶν ἐδείξαμεν), τίς οὖν μηχανή, τίς δ' ὅνησις ἀπολελύσθαι, τοῦ κρείττον ἡ καθ' ἡμᾶς τοῖς νοῦν κρείττοσιν ἐνοῦντος αἰωνίως καὶ διδόντος τά ὑπέρ ὑμᾶς ὄρᾶν; Ὡς γάρ ὁ νοῦς ἀφράστως τῇ αἰσθήσει συνημένος ὄρᾳ τά αἰσθητά καὶ ὡς ἡ αἰσθησίς συμβολικῶς καὶ αἰσθητῶς προτίθεται τά νοητά διά τῆς πρός τόν νοῦν συναφείας, ἐν καταλήψει γενομένη τούτων, οὕτω καὶ τῷ Πνεύματι ταῦτ' ἄμφω συνημένα τό ἀόρατον φῶς πνευματικῶς θεάσονται, μᾶλλον δέ συνδιαιωνίσουσι θεώμενα. Τίς οὖν μηχανή τοῦ ἀιδίως οὕτω περιαγάζοντος τόθ' ἡμᾶς φωτός ἀφεῖσθαι, ἵνα τῆς σοί νομιζομένης τελεωτάτης θεωρίας ἀπολαύσωμεν; Εἰ δέ νῦν μέν ἀφιέναι τοῦτο τό φῶς καὶ ὑπερβαίνειν δυνάμεθα, τότε δ' οὐ, κρείττων ἄρ' ἡμῖν ὁ παρών αἰών τοῦ μέλλοντος καὶ εἰκότως ἐπτόηνται περί αὐτόν οἱ τῷ αἰωνίῳ πολεμοῦντες καὶ ἀληθινῷ φωτί.

Ἄρ' οὖν Διονύσιος ὁ μέγας τούτοις συμφωνεῖ; Καί πῶς ἄρ' ὁ τό φῶς τοῦτο ἔξυμνήσας πάντων μάλιστα; Τοῦτο μέν οὖν καὶ προαπεδείξαμεν διά πλειόνων ἐν τοῖς Περί φωτός καὶ φωτισμοῦ θείου προεξενηγμένος λόγοις, ὡς δ' γε μάλιστα πάντων ἀντικείμενος τοῖς τῷ μεγάλῳ φωτί ἀντικειμένοις, οὗτός ἐστιν ὁ ἔξ Άρείου Πάγου τῆς οἰκουμένης φανότατος φωστήρ. Ἐλλά καὶ νῦν ἀναλαβόντες ἴδωμεν τάκείνου ὑπ' αὐτῶν προβεβλημένα ρήματα. Δωροθέω τοίνυν οὗτος ἐπιστέλλων λειτουργῷ, «ὁ θεῖος», φησί, «γνόφος ἐστί τό ἀπρόσιτον φῶς δι' ὑπερβολήν ὑπερουσίου φωτοχυσίας» ἐν τούτῳ γίνεται πᾶς ὁ Θεόν γνῶναι καὶ ἰδεῖν ἀξιούμενος, αὐτῷ τῷ μή ὄρᾶν μηδέ γινώσκειν ἐν τῷ ὑπέρ δρασιν καὶ γνῶσιν γινόμενος, τοῦτο αὐτό γινώσκων, ὅτι μετά πάντα ἐστί τά αἰσθητά καὶ νοητά. Ἐνταῦθα τοίνυν τό αὐτό καὶ γνόφον λέγει καὶ φῶς, καὶ ὄρᾶν καὶ μή ὄρᾶν, καὶ γινώσκειν καὶ μή γινώσκειν. Πῶς οὖν καὶ σκότος τοῦτο τό φῶς; «Δι' ὑπερβολήν», (σελ. 508) φησί, «φωτοχυσίας», ὥστε φῶς μέν κυρίως, σκότος δέ καθ' ὑπεροχήν, ὡς ἀόρατον τοῖς δι' αἰσθήσεως ἡ νοῦ ἐνεργειῶν προσιέναι καὶ ὄρᾶν ἐπιχειροῦσιν.

Ἐπεὶ δ' ἐν αὐτῷ τῷ ἀπροσίτῳ γίνεται πᾶς ὁ Θεόν γνῶναι καὶ ἰδεῖν ἀξιούμενος, τίς ἔστιν οὗτος ὁ τοῦ τοιούτου ἀξιούμενος, προσελθεῖν τῷ ἀπροσίτῳ καὶ ἰδεῖν τὸν ἀόρατον; Ἀρα πᾶς θεοσεβής; Ἀλλά Μωσέως μόνου καὶ τῶν κατ' αὐτόν τό γενέσθαι ἐν τῷ θείῳ γνόφῳ, ή δέ δι' ἀποφάσεως θεολογίᾳ παντός ἔστι θεοσεβοῦς· νῦν δέ μετά τήν δεσποτικήν διά σαρκός ἐπιδημίαν, καὶ παντός ἀνθρώπου, ὡς προαποδέδειται. Ἀλλο ἄρα τὸ κυρίως τοῦτο φῶς καὶ ὁ θεῖος αὐτός γνόφος καὶ ἀσυγκρίτως ὑπερέχον τῆς κατά ἀπόφασιν θεολογίας· ἐστω δ' ὅμως ὅπόσον ὁ Μωϋσῆς ὑπερέχει κατά τήν θεοπτίαν τῶν πολλῶν. Ἀλλ' ὁ ἐν τῷ φωτί τούτῳ γεγονός ὁρᾶ, καὶ οὐχ ὁρᾶ. Πῶς ὁρῶν οὐχ ὁρᾶ; Ὄτι, φησίν, ὑπέρ ὅρασιν ὁρᾶ, ὥστε κυρίως μέν γινώσκει καὶ ὁρᾶ, οὐχ ὁρᾶ δέ ὑπεροχικῶς, μηδεμιᾷ ἐνεργείᾳ νοῦ τε καὶ αἰσθήσεως ὁρᾶν, αὐτῷ τῷ μή ὁρᾶν μηδέ γινώσκειν, τουτέστι τῷ ὑπερβῆναι τὸν τοιοῦτον πᾶσαν γνωστικήν ἐνέργειαν, ἐν τῷ ὑπέρ ὅρασιν καὶ γνῶσιν γινόμενος, δηλονότι κρειττόνως ἡ καθ' ἡμᾶς καὶ ὁρῶν καὶ ἐνεργῶν, ὡς κρείττον ἡ κατ' ἀνθρωπὸν γενόμενος καὶ Θεός ἡδη κατά χάριν ὃν καὶ Θεῷ ὑπάρχων ἡνωμένος καὶ διὰ Θεοῦ Θεόν ὁρῶν.

Οἱ τοίνυν τήν κατά ἀποφασιν μόνην θεωρίαν πρεσβεύοντες καὶ περαιτέρω ταύτης μηδεμίαν ἐνέργειαν ἡ ὅρασιν δοξάζοντες, καὶ ταύτην μέν ὑπό τήν καθόλου γνῶσιν εἶναι λέγοντες, τῆς δέ γνώσεως μηδεμίαν ὑψηλοτέραν θεωρίαν, τούς κατ' αὐτούς τῆς κατά ἀπόφασιν τελεωτάτης ταύτης ἐφικνουμένους θεωρίας κυρίως μή ὁρᾶν μηδέ γινώσκειν ἐοίκασιν οἰόμενοι καὶ στέρησιν ἔχοντας γνώσεώς τε καὶ ὁράσεως. Οὔκον ἔλαθον ἔαυτούς τήν ὄντως ἀγνωσίαν, ταύτην δέ κατά στέρησιν, κρείττον πάσης γνώσεως (σελ. 510) ἀποφαινόμενοι καὶ σεμνυνόμενοι τῷ κατ' ἔλλειψιν ἀγνώστως ἔχειν. Οὕτως οἱ τῷ μεγίστῳ μή πιστεύοντες φωτί καὶ τοῦ φωτός τῆς γνώσεως ἐκπίπτουσι. Καὶ μήν, εἰ ταύτον ἡ τε κατά ἀπόφασιν θεωρία καὶ ὁ θεῖος γνόφος, αὕτη δέ ἡ θεωρία στέρησιν κυρίως παρέχει τοῦ ὁρᾶν, κατά τούς λέγοντας ὡς οὐκ ἔστι περαιτέρω θεία θέα, οὔκον καὶ ὁ θεῖος γνόφος οὗτος κυρίως ἔστι καὶ κατά στέρησιν σκότος καὶ τούς ἐν αὐτῷ γινομένους ἄφρονας ἀποτελεῖ καὶ ποιεῖ γε τοιούτους ὡς ἀληθῶς τούς περί αὐτοῦ τοιαῦτα ἀποφαινομένους, οἱ πρίν ἀποτάξασθαι τῇ αἰγυπτίᾳ καὶ ψευδωνύμῳ καὶ ἀγόνῳ μητρί, ἣν καλῶς λέγουσιν οἱ πατέρες τήν ἔξω νοεῖσθαι παίδευσιν, πρίν καθαρῶς γνῶναι ὡς δύο πολεμίων μεταξύ βιοτεύομεν καὶ προσθέσθαι τοῖς κρείττοσι, πρίν δὲ αὐτῶν ἐπιθέσθαι τοῖς πονηροῖς καὶ τούς μέν τρέψασθαι καὶ φονεῦσαι καὶ κατορύξαι, τούς δέ φυγεῖν (ὅσα δηλονότι τῶν πονηρῶν παθῶν φυσικήν ἔχοντα πρός ἡμᾶς οἰκειότητα, τῶν αἰτίων καὶ συνεργούντων παρόντων, ἡμῶν τήν ἀρχήν ἐπικρατέστερα γίνεται), πρίν τήν πονηράν χρῆσιν ἐξελέγξαι τῶν ἀδίκως ἀπό τῶν φρεάτων τῆς κτίσεως τήν τοῦ Θεοῦ σοφίαν ἀρυομένων, δηλαδή τῶν καθ' Ἑλληνας σοφῶν, πρίν συνοικῆσαι τοῖς εἰρήνην πρός ἀλλήλους ἄγουσι καὶ μή διαφωνοῦσι καὶ ἀντιφωνοῦσιν ἀλλήλοις, τοῖς τά θεῖα δηληνότι σοφοῖς, πρίν δὲ ἀναχωρήσεως καὶ ἡσυχίας ἐπιστῆσαι τῶν οἰκείων προβάτων, ταύτον δὲ εἰπεῖν νοημάτων, πρίν ἀναδραμεῖν εἰς τό δρος, τήν ἀκρότητα τῆς καθ' ἡμᾶς ψυχῆς, πρίν πόρρωθεν ἐνατενίσαι τῷ καινῷ φωτί, πρίν προσεγγίσαι, πρίν ἀκοῦσαι καὶ τά ὑποδήματα τῶν ποδῶν ὑπολύσασθαι, ὡς οὐκ ἔξον ψαύειν τῆς ἀγίας γῆς, τῶν νεκρῶν καὶ μή ὄντως ὄντων μεσιτευόντων, πρίν ἀλλοιωθῆναι τήν δεξιάν ἐγκόλπιον γενομένην, τουτέστι τόν νοῦν εἰς ἔαυτόν καταδύντα, πρίν διά τῆς πάντα δυναμένης βακτηρίας, δηλαδή τῆς πίστεως, τό τοῦ τυράννου κράτος (σελ. 512) καθελεῖν κατά κράτος καὶ τήν ἀλμυράν τοῦ βίου θάλασσαν ποσίν ἀβρόχοις ἐμπεριπατῆσαι, πρίν τήν πικρανθεῖσαν καὶ σκληρυνθεῖσαν φύσιν ἡμῶν πηγήν ὑπερφυοῦς εὐφροσύνης δι' εὐχῆς καὶ θεαρέστου πράξεως ἀποτελέσαι, πρίν τής ἄνωθεν ἐπιρρεούσης γεύσασθαι τροφῆς καὶ τούς ἀντιπάλους οὐκέτι φεύγειν ἀλλά

καταδιώκειν ἄπαντας προθυμεῖσθαί τε καί δύνασθαι, πρίν διά τῆς τῶν τοιούτων ἀπάντων παρασκευῆς τελείως σαββατίσαι τήν τῶν κακῶν ἀπραξίαν καί ἀκοῦσαι καὶ ὑπερβῆναι τάς πολυφώνους σάλπιγγας καί ἰδεῖν καί παραλλάξαι τά πολύχυτα φῶτα (ταῦτα δέ ἐστιν ἡ διά τῶν πολυειδῶν κτισμάτων τοῦ Θεοῦ ἔξαγγελλομένη δόξα τοῦ Θεοῦ, ἔστω δέ καί τό διά προφητῶν καί ἀποστόλων καί πατέρων κήρυγμα καί πάνα τά διεξοδικά τῶν θείων παιδεύματα), πρίν προκατορθῶσαι τοσαῦτα καί μετά τῶν ἐκκρίτων καθιερωμένων τῷ Θεῷ πρός τήν τῶν θείων ἀναβάσεων ἀκρότητα φθάσαι καί τόν τόπον τοῦ Θεοῦ ἴδεῖν, εἴτα καί αὐτῷ τῷ Θεῷ ἀπερινοήτως ἐνωθῆναι, τούτων πάντων ἀπολελυμένοι, τολμῶσι λέγειν ὡς εἰς τόν ὑπέρφωτον εἰσδύνουσι γνόφον διά τῆς κατά ἀπόφασιν θεολογίας. Ἡμεῖς δέ ταύτην ἐν τοῖς προτέροις Περί φωτός λόγοις ἱκανῶς ἔξητακότες, εἰκόνα μὲν ἐδείξαμεν τῆς ἀνειδέουν ἐκείνης θεωρίας καί τῆς κατά νοῦν ὑπέρ νοῦν ἐν ἀγίῳ Πνεύματι θεωρητικῆς ἀποπληρώσεως, ἀλλ' οὐκ αὐτήν ἐκείνην οὖσαν. Διό καί πάντες μὲν οἱ πιστοί παραδέξασθαι καταξιωθέντες τό μυστήριον, ὑμνεῖν δι' ἀποφάσεως δύνανται Θεόν, οὐ μέντοι καί ἐνοῦσθαι καί δρᾶν διά φωτός αὐτόν, εἰ μή καί διά τῆς τῶν θείων ἐντολῶν πληρώσεως τήν ὑπερφυᾶ δύναμιν τῆς θεωρίας δέξονται.

«Ἄλλα καί πάντα τά θεῖα φῶτα δεῖν ἀπολιπεῖν», φησί, «κατά τόν ἐξ Ἀρείου Πάγου Διονύσιον εἰς τόν μυστικόν εἰσδύνοντας γνόφον· οὐκοῦν καί αὐτό τό θεῖον φῶς, εἴγε καί ὅλως τί ποτέ ἐστιν ἡ ὑμεῖς πρεσβεύτε, χρῆν ἀφεῖναι κάτω, (σελ. 514) κάντεῦθεν δείκνυται ὡς τό μηδαμῇ μηδέν δρᾶν, τοῦτ' ἐστιν ὁ μυστικός ἐκεῖνος γνόφος». Τί φατε καί οὕτω πολλοῖς ἐναρίθμιον τίθεσθε τό φῶς ἐκεῖνο τό συνδιαιωνίζον τοῖς ἀγίοις, τήν δόξαν τῆς φύσεως τῆς θείας, τήν καλλονήν τοῦ μέλλοντος καί μένοντος αἰῶνος, τήν ἄναρχον καί ἀδιάδοχον βασιλείαν τοῦ Θεοῦ; Οὕτω γάρ τουτί τό φῶς αὐτός ὁ ἐπί τοῦ ὅρους καί αὐτό λάμψας ἐπωνόμασε. Τί δ' ὁ θεῖος Διονύσιος οὗτος; Οὐκ ἐν τῇ Μυστικῇ θεολογίᾳ φανερῶς φησιν, ὡς ἡ ἀγαθή πάντων αἰτία, πάντων μὲν ὑπερουσίως ὑπέρκειται, μόνοις δέ ἀπερικαλύπτως ἐκφαίνεται τοῖς καί τά ἐναγή πάντα καί τά καθαρά διαβαίνουσιν; Εἰ γοῦν ἐκείνοις ἐκφαίνεται, καί ταῦτα ἀπερικαλύπτως, πῶς οὐδαμῶς ἐκφαίνεται; Εἰ δέ ἡ ἐκφανσις αὕτη ἡ κατά ἀπόφασιν ἐστι θεολογία καί αὐτή μόνη ἡ ἀκαταληψία, καθάπερ ὑμεῖς διισχυρίζεσθε, κατά ταύτην δέ καί "Ἐλληνες θεολογοῦσιν, ὡς καί τοῦθ' ὑμεῖς φατε, οὐκοῦν κάκεῖνοι πᾶσαν καθαρότητα ὑπερέβησαν καί αὐτό τό θεῖον φῶς, τήν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ὑπόστασιν. Φεῦ, δτι τῶν μεμωραμένων σοφῶν ἡ γνῶσις οὐ μόνον καταλαμβάνει, ἀλλά καί ὑπερβαίνει τάς ἐπαγγελίας τῶν μελλόντων ἀγαθῶν. Ἄλλ' οὐχ ὁ Θεοῦ λαλῶν σοφίαν Διονύσιος τοῦτ' ἄν ποτε φαίν· τά γάρ θεῖα φῶτα καί τούς οὐρανίους ἥχους καί τάς πασῶν ἀγίων ἀκρότητας, ἡ δεῖν ἀπολιμπάνειν ἐφεξῆς εὐθύς ἐκεῖ κατέλεξε, τάς πρό τῆς ὑπωρείας ἐν Χωρήβ τοῦ Μωσέως καθάρσεις, τούς μετά τήν ὑπώρειαν ἀπαντήσαντας ἥχους καί τά προφανέντα τῶν φώτων θεάματα, τόν ἀπό τῶν πολλῶν ἀφορισμόν, τήν μετά ταῦτα πάντα οὐχ ὅρασιν Θεοῦ, ἀλλά τοῦ τόπου ἐν ᾧ ἐστη τοῦτο σημαίνοντος, δτι πᾶν δ αἰσθήσεως ἐνεργείᾳ ἡ νοός δρᾶται, ὑποθετικοί τινές εἰσι λόγοι τῶν ὑποβεβλημένων τῷ πάντα ὑπερέχοντι, δι' ᾧν ὑπέρ πᾶσαν ἐπίνοιαν οὐκ αὐτός μόνον, ἀλλά καί ἡ παρουσία αὐτοῦ δείκνυται ᾧστε (σελ. 516) ἡ τοῦ τόπου ἐκείνη θέα καί τήν κατά ἀπόφασιν θεολογίαν ὑπερβέβηκεν, ἡ τοῦτο ἔδειξεν αὐτό. Εἰ μέν οὖν μέχρι τῆς τοῦ τόπου τούτου θέας ἡ τοῦ Μωϋσέως ἦν ἀνάβασις, καλῶς ἄν ἵσως ἀπό τῶν τοιούτων μηδεμίαν θεωρίαν εἶναι μετά τήν κατά ἀπόφασιν θεολογίαν ἐδογμάτιζον. Ἐπεί δέ καί τῆς θέας τοῦ τόπου τούτου ἀπολύεται καί τότε εἰς τόν γνόφον εἰσδύνει τόν ὄντως μυστικόν ἐν τῇ πάσης γνωστικῆς ἐνεργείας ὑπεροχικῶς ἀποθέσει, «τῷ ἀγνώστῳ κατά τό κρείττον ἐνούμενος καί

όρῶν καὶ γινώσκων τοῦτον ὑπέρ νοῦν», πῶς μόνον ἐν τῇ κατά ἀπόφασιν θεολογίᾳ τε καὶ θεωρίᾳ περικλείσομεν τὴν ἐν τῷ θείῳ γνόφῳ θέαν; Ταύτην γάρ πρό τοῦ εἰσελθεῖν εἰς τὸν ὑπέρφωτον γνόφον διὰ τοῦ τόπου ὁ Μωϋσῆς ἐθεάσατο· ὥστ' ἄλλο τί ἔστι σαφῶς ἡ ἐν τῷ γνόφῳ ἔνωσις καὶ θέα, τῆς τοιαύτης θεολογίας διαφερόντως ὑψηλότερον.

Καί τί δεῖ λόγοις ἔτι διδάσκειν καὶ μή πράγματι δεικνύναι τήν ἀσφαλῆ τῶν ὑφ' ἡμῶν λεγομένων ἀλήθειαν; Ἀρα γάρ ὁ Μωϋσῆς, πάντων ἀπολυθείς τῶν τε ὄρωμένων καὶ τῶν ὄρώντων πραγμάτων τε καὶ νοημάτων καὶ τήν θέαν ὑπερβάς τοῦ τόπου καὶ εἰς τὸν γνόφον εἰσελθών, ἐν αὐτῷ ἐώρακεν οὐδέν; Ἀλλά μήν ἐκεῖ εἴδε τήν ἄϋλον σκηνήν, «ἥν δὶ' ὑλικῆς μιμήσεως τοῖς κάτω ὑπέδειξεν»· αὕτη δ' ἂν εἴη, κατά τούς τῶν ἀγίων λόγους, Χριστός ἡ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ αὐθυπόστατος σοφία, ἄϋλος ἐν οὖσα καὶ ἄκτιστος τῇ ἔαυτῃ φύσει, προδεικνῦσα δέ διὰ τῆς μωσαϊκῆς σκηνῆς ὅτι δέξεται ποτε κατασκευήν καὶ εἰς σχῆμα ἥξει καὶ οὐσίαν ὁ ὑπερούσιος καὶ ἀσχημάτιστος λόγος, ἡ πάντα ὑπερέχουσα καὶ προέχουσα καὶ περιέχουσα σκηνή, ἐν ᾧ ἔκστισται καὶ συνέστηκεν ὅσα τε ὄρατά καὶ ὅσα ἀόρατα, καὶ σῶμα λαβών θέσει τοῦτο ὑπέρ ἡμῶν, ἀρχιερεύς μὲν ὡν αὐτός προαιώνιος, ὕστερον δέ καὶ ως ἰερείῳ ἔαυτῷ χρώμενος ὑπέρ ἡμῶν. Διά τοῦτο, ἐν τῷ θείῳ γνόφῳ γεγονώς ὁ Μωϋσῆς, οὐ τήν ἄϋλον σκηνήν εἴδε μόνον καὶ δὶ' ὅλης ὑπέγραψεν, ἀλλά καὶ αὐτήν τήν τῆς θεαρχίας (σελ. 518) ἰεραρχίαν καὶ τά κατά τήν νομικήν ἰερωσύνην ὑλικῶς καὶ ποικίλως διεζωγράφησε. Σύμβολα μέν οὖν αἰσθητά ἡ τε σκηνή καὶ τά κατά τήν σκηνήν πάντα, ἰερωσύνη τε καὶ τά καθ' ἰερωσύνην παραπετάσματα τῶν ἐν τῷ γνόφῳ Μωσέως ὑπῆρχε θεαμάτων. Ἐκεῖνα δέ αὐτά τά θεάματα σύμβολα οὐκ ἦν· τοῖς γάρ καὶ τά ἐναγῆ πάντα καὶ τά καθαρά διαβαίνουσι καὶ εἰς τὸν μυστικὸν εἰσδύνουσι γνόφον ἀπερικαλύπτως ἐκεῖνα ἐκφαίνεται. Πῶς δ' ἂν εἴη σύμβολα τά γυμνά παντός περικαλύμματος ἐκφαινόμενα; Διό καὶ ὁ τῆς Μυστικῆς θεολογίας ὑποφήτης εὐχόμενος, ἀρχόμενος, «τριάς ὑπερούσιε», φησίν, «ἴθυνον ἡμᾶς ἐπί τήν τῶν μυστικῶν ἀκροτάτην κορυφήν, ἔνθα τά ἀπλᾶ καὶ ἀπόλυτα καὶ ἄτρεπτα τῆς θεολογίας μυστήρια κατά τὸν ὑπέρφωτον ἐγκεκάλυπται γνόφον». Ἐτ' οὖν ἔχει τις εἶπεῖν ως οὐδέν ὄραται ἐν τῷ θείῳ γνόφῳ καὶ μετά τήν κατά ἀπόφασιν θεολογίαν ὑψηλότερον θέαμα οὐδέν; ἡ τοῦτο γοῦν ὅτι συμβολικά πάντα τά τῶν ἀγίων θεάματα; καὶ συμβολικά τοιαῦτα, ως φαίνεσθαι μέν ποτε, εἶναι δ' οὐδέποτε; Μωϋσῆς γάρ εἴδεν ἃ εἴδεν «ἐν τεσσαράκοντα ἡμέραις καὶ τοσαύταις νυξί», κατά τὸν Νύσσης Γρηγόριον, τῆς ἀειδοῦς ζωῆς ὑπό τὸν γνόφον μετέχων», ὥστε ἀνείδεα ἦν τά θεάματα ἐκεῖνα. Πῶς οὖν συμβολικά; Ἀλλά καὶ ἐν τῷ γνόφῳ ἐωρᾶτο· πάντα δέ τά ἐν τῷ γνόφῳ ἀπλᾶ καὶ ἀπόλυτα καὶ ἄτρεπτα. Τί δέ τῶν κυρίως συμβόλων, τῶν μεριστῶν καὶ αἰσθητῶν, οὐ τρεπτόν, οὐ σύνθετον, οὐ τοῖς οὖσι συνημμένον δηλονότι τοῖς κτιστοῖς;

Ἐπεί δ' ἐώρα, ὄρατά ἦσαν τά προκείμενα· ἡ οὖν φῶς, ἐν φωτί ἄλλω ὑπῆρχον ὄρατά· ἀλλά ἀπλά πάντα τά ἐκεῖ φῶς ἄρα πάντ' ἐκεῖνα. ᘾπεί δ' ἔαυτόν ὑπεραναβάς καὶ ἐν τῷ γνόφῳ γενόμενος ἐώρα, οὔτε κατ' αἰσθησιν ἐώρα οὔτε κατά νοῦν· αὐτοπτικόν ἄρα ἐστί τό φῶς ἐκεῖνο καὶ τούς μέν μή ἀνομμάτους γενομένους νόας ὑπεροχικῶς ἀποκρύπτεται (πῶς γάρ τό αὐτοπτικόν καὶ αὐτονόητον δὶ' ἐνεργείας νοῦ (σελ. 520) ὄραθείη οἰασοῦν;), ὅταν δ' ὑπεραναβάς πᾶσαν νοεράν ἐνέργειαν δὲ νοῦς ἀνόμματος ὑπεροχικῶς τελέσῃ, πληροῦται τῆς ὑπερκάλου ταύτης ἀγλαΐας, ἐν Θεῷ χάριτι γενόμενος καὶ διά τῆς ὑπέρ νοῦν ἐνώσεως αὐτό δὶ' ἔαυτοῦ τό αὐτοπτικόν φῶς ἔχων ἀπορρήτως καὶ δρῶν. Τί οὖν; Ούκετι λοιπόν κρυφίον τό θεῖον εἴποι τις ἄν; Καὶ πῶς, δὲ γε οὐκ ἔξισταται τῆς κρυφιότητος, ἀλλά καὶ τοῖς ἄλλοις μεταδίδωσι, κρύπτον

αύτούς ύπό τόν θεῖον γνόφον; Οὐ γάρ ἔτι Μωσῆς ἐωρᾶτο τότε μόνος ἐν αὐτῷ γενόμενος, κατά τό γεγραμένον· τό δ' ἔτι μεῖζον, ὅτι καί αὐτόν ἔαυτοῦ ὑπεραναβιβάσας καί ἀπολύσας ἀπορρήτως ἔαυτοῦ καί ὑπέρ πᾶσαν θείς αἰσθητικήν καί νοεράν ἐνέργειαν, κρύφιον αὐτόν ἔαυτῷ, ὡς τοῦ θαύματος, ἐποίησεν, ως καί τόν θεῖον Παῦλον, ὡσθ' ὁρῶντας, αὐτόν μη εἰδέναι ἀλλά διαπορεῖν, τί ἦν ἐκεῖνο τό ὁρῶν· τό δ' αὐθίς ἔτι πᾶσαν παράδοξον ὑπερβολήν ὑπερβολήν καθ' ὑπεροχήν ἐκβαῖνον, ὅτι καί ἐν αὐτῇ τῇ ἀπορρήτῳ καί ὑπερφυεῖ ἐκφάνσει κρύφιος ἐκεῖνος μένει καί αὐτοῖς τοῖς ἀπολυθεῖσι καί κρυψεῖσιν, οὐ τούς ἄλλους πάντας μόνον, ἀλλά καί ἔαυτούς. Τεκμήριον δέ τῆς ὑπεραγνώστου ταύτης κρυφιότητος, ἡ τοῦ Μωσέως ἐπί τήν τρανοτέραν θέαν ἔφεσίς τε καί αἴτησις καί ἀνάβασις, ἀλλά καί ἡ τῶν ἀγγέλων καί τῶν ἀγίων ἐν ἀπείρῳ αἰῶνι διηνεκής ἐπί τά φανότερα τῶν θεαμάτων προκοπή, ὡστε καί ὁρῶντες αὐτῇ τῇ ὁράσει ὑπέρ ὅρασιν γινώσκουσι τό φῶς ἐκεῖνο, πόσῳ μᾶλλον τόν δι' αὐτοῦ ἐπιφαινόμενον Θεόν. Καί ὁ ὀφθαλμός γάρ ὁ ἡμέτερος, τῷ ἡλιακῷ ἐνατενίσας δίσκῳ, ὁρπων αὐτόν, ὑπέρ ὅρασιν γινώσκει.

Καί μηδείς πάλιν τῷ μή πάντῃ καταλλήλω τοῦ παραδείγματος ἐπιφυέσθω· τοῦτο δ' ἐνοείτω μόνον, ὅτι τοῖς ἐν ἀποκαλύψει τό θεῖον θεωμένοις φῶς τό ὑπερβάλλον τῆς κρυφιότητος τῆς θείας μηδέν ἥττον ὅτι μή καί μᾶλλον καί (σελ. 522) καί διαφερόντως μᾶλλον ἡ ἡμῖν ἐπιγινώσκεται, τοῖς διά συμβόλων ἡ τῶν ἀπό τούτων νοημάτων ἡ δί' ἀποφάσεως ἐπιχειροῦσι τό ἀκατάληπτον συννορᾶν τῆς θείας φύσεως, ὅτι ἀκατάληπτον. Οἶδε γάρ καί ὁ τυφλός, ἀκούσας καί πιστεύσας, ὅτι ἡ φαιδρότης τοῦ ἡλίου τήν συμμετρίαν ὑπερβαίνει τῶν αἰσθητῶν ὅμμάτων, ἀλλ' οὐχ ὡς ὁ ὁρῶν· καί τοῦ ἡλίου δ' ὅντος ὑπό γῆν, νοητῶς ἔχομεν ὅρᾶν αὐτόν, οὐ μόνον οἱ δ' ὑγιοῦς ὅψεως πεπειραμένοι, ἀλλά καί ὅστις τῶν πεπηρωμένων μέν, τοῖς δ' ὁρῶσι πειθομένων. Καί οὐ μόνον, ἀλλ' ὅτι καί ὑπέρ τήν ὅψιν ἔχει τήν λαμπρότητα ὁ τοῦ ἡλίου δίσκος εἰδείη ἄν καί ὁ τούς ὀφθαλμούς ἐκκεκομένος· μετέχειν δέ καί ἀπολαύειν τοῦτον τοῦ φωτός ἀμήχανον. Οὕτω τοίνυν καί τόν θεόν νοητῶς ὅρᾶν καί ὑπέρ νοῦν αὐτόν δι' ἀποφάσεως γινώσκειν γένοιτ' ἄν καί τοῖς πρός βραχύ πεπειραμένοις τῆς ἐκείνου θέας καί τοῖς μήπω διάρασι τό ὑπέρ νοῦν ἐκεῖνο τῆς ἐνώσεως ὅμμα πρός αὐτόν, πειθομένοις δ' ὅμως τοῖς διάροσιν, ἀλλ' οὐχ ἐνωσίς ἐστιν αὕτη ἡ ὅρασις· καί ὁ μή πιστεύων δέ τοῖς διά τῆς ὑπέρ νοῦν ἐνώσεως ὁρῶσιν ὑπέρ νοῦν καί αὐτός τό θεῖον δοξάσειν ἄν, ἀλλ' ὑπέρ τάς νοητικάς αὐτοῦ δυνάμεις μόνας. Ό δέ πᾶσαν τήν πρός τά κάτω σχέσιν τῆς οἰκείας ἀφελών ψυχῆς καί ἐκ πάντων ἀπολυθείς δά τῆς τῶν ἐντολῶν τηρήσεως καί τῆς ἐκ ταύτης ἀπαθείας, καί ὑπερβάς πᾶσαν γνωστικήν ἐνέργειαν δι' ἐκτενοῦς καί εἰλικρινοῦ καί ἀύλου προσευχῆς, κάκεῖ δι' ἐνώσεως ἀγνώστου καθ' ὑπεροχήν περιλαμφθείς τῷ ἀπροσίτῳ φέγγει, μόνος οὗτος, φῶς γεγονώς καί διά τοῦ φωτός θεώμενος καί φῶς ὁρῶν ἐν τῇ τοῦ φωτός ἐκείνου θέᾳ τε καί ἀπολαύσει, καί τό ὑπερφαές καί ἀπερινόητον ὅντως γινώσκει τοῦ θεοῦ, οὐχ ὑπέρ τήν νοητικήν μόνην δύναμιν τοῦ νοῦ, τήν ἀνθρωπίνην ταύτην, δοξάζων τόν θεόν – πολλά γάρ καί τῶν κτιστῶν ὑπέρ αὐτήν εἰσιν -, ἀλλά καί ὑπέρ τήν ὑπερφυεστάτην ἐνωσιν ἐκείνην, (σελ. 524) δι' ἡς μόνης τοῖς τῶν νοητῶν ἐπέκεινα ὁ νοῦς ἐνοῦται «ἐν θειοτέρᾳ μιμήσει τῶν ὑπερουρανίων νόῶν».

Ἄλλα τούτων μέν ἄλις. Ἐκεῖνο δ' ἐπαναλαβόντες λέγομεν, ως τήν ὑπέρ θέαν ὅρασιν ταύτην, εἴ τις νόησιν ὑπέρ πᾶσαν νοεράν ἐνέργειαν ἐθέλει καλεῖν, διαφέρεται πρός ἡμᾶς οὐδέν. Ό μέντοι φιλόσοφος οὗτος, νομίσας ὅρασιν ἡμᾶς τουτί μόνον ἀφωρισμένως, ἀλλ' οὐχί καί νόησιν ἀπερινόητον καλεῖν, κατ' αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος τῆς ὁράσεως, ἐμάνη, καί μανείς οὐμενοῦν ἐπαινετήν μανίαν, ἐγκαταλειφθείς περί τούς λόγους τούτους, κατά τῆς προφητικῆς χάριτος ἥμαρτεν ώς

πλεῖστα. Τριῶν δ' ἡμεῖς ἥ τεττάρων ἀμαρτημάτων ἔλεγχου διά βραχέων ποιησάμενοι τῶν ἄλλων ἀφεξόμεθα. Δεῖξαι τοίνυν αὐτός ἀγωνιζόμενος ώς ἡ ὅρασις πολλῷ χείρων τῆς νοήσεως, «πάντα τά τοῖς προφήταις δεδειγμένα, χείρους νοήσεως», φησιν «όράσεις, ώς διαπεπλασμένα καὶ διαγεγραμμένα καὶ κατά φαντασίαν ἐκπεφασμένα». Ὄτι μέν οὖν ἐν ἐκστάσει γενόμενον τῶν προφητῶν οἱ πλείους τάς πλείους εἶδον τῶν ὄράσεων, οὐδείς ὅς ἀμφιγνοεῖ τῶν κατ' αὐτούς λογίων καὶ μετρίων ἐπακούσας. Τί οὖν; τήν ἐπί τοῦ χειρὸν ἐκστασιν πάσχοντες Θεόν ἐώρων οἱ προφῆται; Καὶ τίς ἂν τοῦτο εἴποι, μή τήν ἐπί τοῦ χειρὸν ἐκστασιν αὐτός παθών; Τί δ' ὅτε τῷ Μωϋσῇ φανῆναι ὁ Θεός αὐτός φησιν «ἐν εἴδει καὶ οὐ δί' αἰνιγμάτων»; Ἀρα καὶ τότε τήν χείρων ἐκστασιν ἔξεστησεν αὐτόν; Τί δ' ὅτε τεσσαράκοντα ἡμέρας ὅλας ἐαυτοῦ ἔξεστηκώς καὶ τῆς ἀειδοῦς ζωῆς ὑπό τόν γνόφον μετέχων, ἐώρα τε καὶ ἥκουεν; Ἀρα τήν χείρων ἐκστασιν ἔξεστη; Ὅντως τῆς ἀληθείας ώς πορρωτάτῳ ἔξεστηκεν ὁ ταῦτα γράφων.

Διπλασιάζεται δέ αὐτῷ ἐνταῦθα τό ἀμάρτημα· τοῦ γάρ μεγάλου Διονυσίου κάνταῦθα, ώς ταύτα φρονοῦντος καὶ τάς προφητικάς ὄράσεις πάσας ώς χείρους νοήσεως εἰπόντος, καταψεύδεται ἐκεῖνο· τῶν αὐτῷ γεγραμμένων προβαλλόμενος, ώς «ἀπό τινων θείων φαντασμάτων τούς μύστας ἥ (σελ. 526) τούς προφήτας καταλαμψάντων, κατ' ἄλλας καὶ ἄλλας αἰτίας τε καὶ δυνάμεις, ὁ Θεός ὀνομάζεται». Καὶ μήν οὗτος σαφῶς κάνταῦθα «κατ' ἄλλας καὶ ἄλλας αἰτίας τε καὶ δυνάμεις» φησίν, ώς καὶ ὁ Θεός λέγει ὅτι τῷ μέν ὅναρ, τῷ δέ ὕπαρ – δί' αἰνιγμάτων μέντοι – τῷ δέ Μωϋσῇ «ἐν εἴδει καὶ οὐ δί' αἰνιγμάτων» ὠφθη. Πῶς οὖν πάντες οἱ προφῆται κατά μόνην τήν φανταστικήν τῆς ψυχῆς δύναμιν ἐώρων; Ἀλλά καὶ ἡ θεία φαντασία πολύ διενήνοχε τῆς καθ' ἡμᾶς ἀνθρωπίης φαντασίας· καὶ γοῦν ἐκείνη μέν τό καθ' ἡμᾶς ἡγεμονικόν καὶ ὄντως ἀσώματον τυποῦ, ἡ δέ καθ' ἡμᾶς φαντασία ἐν τῷ σωματοειδεῖ γίνεται τῆς καθ' ἡμᾶς ψυχῆς· καὶ τό μέν τυπούμενον ἐκεῖ τῆς λογικῆς ψυχῆς ἐστι τό κορυφαῖόν τε καὶ ἀκρότατον, ἐν ἡμῖν δέ τό τῶν ψυχικῶν δυνάμεων σχεδόν ἔσχατον· καὶ τυποῦται τοῦτο μέν ὑπό τῶν ἀπ' αἰσθήσεως κινημάτων, ἐκεῖ δέ, τί ἐστι τό τυποῦν τό ἡγεμονικόν τῶν προφητῶν, εἰ θέλεις μαθεῖν, τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἄκουσον· ἐώρων γάρ, φησίν, οἱ προφῆται «τυπούμενοι τῷ Πνεύματι τό ἡγεμονικόν»· ὥστε τό Πνεῦμα ἐστι τό ἄγιον τό ἐφιζάνον τῷ νῷ τῶν προφητῶν καὶ ως ὅλῃ χρώμενον τῷ ἡγεμονικῷ καὶ ἐν αὐτῷ δί' ἐαυτοῦ τά μέλλοντα προκαταγγέλλον αὐτοῖς καὶ δί' αὐτῶν ἡμῖν. Πῶς οὖν τοῦτο φαντασία, τῇ ἡμετέρᾳ φαντασίᾳ κατάλληλός τε καὶ ὁμοτιμος; Πῶς δέ χείρων τῆς καθ' ἡμᾶς νοήσεως ἡ φαντασία αὕτη; Μᾶλλον δέ πῶς οὐχί καὶ ἀπό τούτου δείκνυται φῶς ὅν, νῷ θεωρητόν, ἔτερον παρά τήν νόησιν, καὶ ὄράσεις οὔτε αἰσθηταί οὔτε φαντασταί, καὶ ἄλλαι παντάπασι παρά τήν ἀπό τῆς διανοίας γνῶσιν;

΄Αλλ' ὁ φιλόσοφος καὶ ἄλλην χρῆσιν παράγει τοῦ μεγάλου λέγουσαν, «ὅ την ὅρασιν διαπλάσας ἄγγελος, εἰς τό μυῆσαι τά θεία τόν θεολόγον, κάν τούτοις φησί, «τῷ μέν εἰπεῖν διαπλάσας τό κατά φαντασίαν δεδήλωκεν· οὐδείς γάρ τῶν (σελ. 528) δσα δ νοῦς δί' ἐαυτοῦ θεᾶται διαπέπλασται». Τούτῳ τοίνυν εἴ τις πεισθείη τῷ φιλοσόφῳ, καὶ τάς οὐρανίους ὑπολήψεται κυριότητάς τε καὶ δυνάμεις ἐκστασιν νοήσεως, ὡς τοῦ θαύματος, ἐπί τοῦ χειρὸν πάσχειν καὶ σωματοειδεῖς κατά φαντασίαν αὐτῶν εἶναι τάς ὄράσεις, καὶ μή μόνον τάς ὄράσεις τούτων, ἀλλά καὶ αὐτάς τάς ὑποστάσεις αὐτῶν καὶ οὐσιώδεις ὑπάρξεις φαντασίᾳ τυγχάνειν ἐμφερεῖς. Φησί γάρ ὁ αὐτός ἄγιος ἐν ὁγδῷ τῆς Οὐρανίας Ἱεραρχίας, τήν τῶν ἀγίων κυριοτήτων ἐκφαντορικήν ἐπωνυμίαν ἔξυμνων, ώς τῆς ὄντως κυριαρχίας ἡ κυριότης αὐτῶν ἐφίεται «πρός τήν αὐτῆς κυρίαν ἐμφέρειαν ἐαυτήν τε καὶ μεθ' ἐαυτήν ἀγαθοειδῶς

διαπλάττουσα». Εί τοίνυν μηδέν օσα ό νοῦς δι' ἔαυτοῦ θεᾶται διαπέπλασται καί τά διαπλαττόμενα πάντα φανταστά ἐστιν ἡ καί αἰσθητά καί κατά τοῦτο πολλῷ χείρω τῶν νοούμενων ὑφ' ἡμῶν, οὐ νοητήν λοιπόν ἔχουσιν αἱ κυριότητές τε καί δυνάμεις τήν πρός τόν Θεόν ἐμφέρειαν, ἀλλά σωματοειδῆ καί φαντασιώδη καί ἀνθρωπίνης χείρονα νοήσεως, ὡς διαπεπλασμένην οὖσαν. Εἴ δέ τήν πρός Θεόν ἐμφέρειαν τοιαύτην ἔχουσι, πῶς ἄν εἶεν ἐκεῖναι νοεραί τήν φύσιν;

'Ο δέ φιλόσοφος καί ἔξ ἐτέρας αὗθις τοῦ αὐτοῦ ρήσεως συνάγειν τό αὐτό' τοῦ τυποῦντος γάρ ἀκούσας τήν ὅρασιν ἀγγέλου, κατά δύναμιν τῷ θεολόγῳ μεταδιδόντος τῆς οἰκείας ιερογνωσίας, «πῶς», φησίν, «ἡ τυπωθεῖσα ὅρασις οὐκ ἄν εἴη φανταστόν»; Ἀλλ' ἡμεῖς πάλιν ἐκ τῆς Οὐρανίου χορείας ἐκτρέψομεν αὐτόν. «Αἱ γάρ ἄγιαι», φησί, «τῶν οὐρανίων ούσιῶν διακοσμήσεις, νοητῶς ἐπί τό θεομίμητον ἔαυτάς ἀποτυποῦσαι καί πρός τήν θεαρχικήν ἐμφέρειαν μορφοῦν ἐφιέμεναι τό νοερόν αὐτῶν εἶδος, ἀφθονωτέρας εἰκότως μετέχουσι τῆς θείας κοινωνίας». Ὁρᾶς καί τύπους νοητούς; Πῶς οὖν ἀπό τῶν ὀνομάτων τούτων τήν χείρω πάσχειν ἔκστασιν ὡήθης τούς προφήτας; Ἐγώ γάρ ἀπό τῶν ὀνομάτων τούτων οὐκ ἀνθρωπίνης χείρω διανοίας τά προφητικά θεάματα ἐνάγομαι (σελ. 530) νομίζειν, ἀλλά νοῦ τοῦ καθ' ἡμᾶς κρείττω, καί ίσαγγέλους εἰδέναι διδάσκομαι τάς αὐτῶν θεωρίας. Πρός γάρ ἀγγελικήν ἔνωσιν ἐπιτηδείους ἔαυτούς ἐκεῖνοι διά καθαρότητα ποιήσαντες καί τῇ πρός τό θεῖον ἀνατάσει συνημμένοι τούτοις, διαπλάττονται καί αὐτοὶ τυποῦνται ὑπὸ αὐτῶν ὡς ἐκεῖνοι ὑπό τῶν προβεβηκότων ἀγγέλων κατά τάξιν καί τό νοερόν αὐτῶν εἶδος πρός θεοειδῆ μόρφωσιν μετασκεύαζονται καί διά τῆς ιερᾶς μορφώσεως ταύτης τήν ιερογνωσίαν ὥσπερ ἔαυτοῖς ἐγγεωργοῦσιν ἐκεῖθεν καταβεβλημένην. Καί τί θαυμαστόν, εἴ τῶν ίσαγγέλων τύπων διαπλάσεων ἡ προφητική τυγχάνει καθαρότης, συλλειτουργός κατά τήν θεολογίαν ὑπάρχουσα αὐτῶν, ὅτε καί αὐτούς τούς τοῦ Θεοῦ τύπους αὕτη δέχεσθαι μαρτυρεῖται δύνασθαι; «Καρδίαι» γάρ, φησί, «καθαρά ἐστιν ἡ παντάπασιν ἀνείδεον τῷ Θεῷ παραστήσασα τόν νοῦν καί τοῖς αὐτοῦ ἔτοιμον ἐνσημαίνεσθαι τύποις, δι' ὧν ἐμφανής πέφυκε γίνεσθαι».

Ζαχαρίας δέ ὁ Βαραχίου καί αὐτό τό ἐν ἡμῖν Πνεῦμα πλάττεσθαι ὑπό Θεοῦ ἐδίδαξεν, εἴτε τήν ἐκ τοῦ μή ὄντος εἰς τό εἶναι προαγωγήν ἐκ Θεοῦ εἶναι τοῦ καθ' ἡμᾶς Πνεύματος δεικνύς, εἴτε τήν ἐπί τό κρείττον ἀνάπλασιν καί εἰς τό εῦ εἶναι μεταποίησιν· «Λῆμμα» γάρ, φησί, «λόγου Κυρίου ἐπί τόν Ισραήλ λέγει Κύριος, ὁ ἐκτείνων τόν οὐρανόν καί θεμελιῶν τήν γῆν καί πλάσσων πνεῦμα ἀνθρώπου ἐν αὐτῷ». Τί οὖν; Καί τό ἐν ἡμῖν πνεῦμα σῶμα, ἐπειδή πλάττεται προαγόμενον ἡ μετασκευαζόμενον; 'Ο δέ πλάστης μέν ἀγαθός αὐτός εἶναι καί τοῖς ποθοῦσι εὐχόμενος, διαπλασθῆναι δέ φάσκων ἔτ' ὄντα παῖδα τόν φίλον ἐταῖρον ὑπό τῷ κοινῷ παιδευτῆ τοῦ Πόντου, «πλάσιν τήν ἀρίστην τε καί καθαρωτάτην», ἄρα τήν πλαστικήν τῶν σωμάτων τέχνην ἐγκωμιάζει καί ποθεινήν ἡγεῖται καί εὔχεται; Πῶς δέ καί συνίσιν ὁ Θεός εἰς πάντα τά ἔργα ἡμῶν κατά τόν θεῖον Δαυίδ διά τό πλάσαι κατά μόνας τάς καρδίας ἡμῶν, εἰ μή καρδίαν ἐνταῦθα (σελ. 532) παρ' αὐτοῦ πλασθεῖσαν τόν ἔσω νοήσομεν ἀνθρωπον; Καί ὁ Μωϋσῆς δέ, διημερεύων τε καί διανυκτερεύων ὑπό τόν γνόφον ἐν τῇ ἀνειδέω ἐκείνῃ ζωῇ, οὐ θείους τύπους εἶδε; «Ποιήσεις» γάρ, φησί, πάντα «κατά τόν τύπον τόν δειχθέντα σοι ἐν τῷ ὅρει». Τί οὖν; κάκεῖνος ἐν τῷ θείῳ γνόφῳ γεγονώς ἐπί τό χεῖρον ἐξέστη καί φανταστικῶς ἔώρα, ἐπειδή τύπον ἀναγέγραπται ἰδών;

'Αλλ' ὁ μηδεμίαν διαφοράν αἰσθητῶν καί φανταστῶν καί νοητῶν καί θείων τύπων ἐπιστάμενος φιλόσοφος, ἀκούων ὅτι ἐμάνθανε τοῖς ὄρωμένις ὁ θεολόγος τά

καί τά καί ύπό τῆς διαπλασθείσης ύπό τοῦ ἀγγέλου ὁράσεως ἐμυεῖτο καί πρός τήν νοητήν γνῶσιν ἀνήγετο τῶν ὄντων ἡ ὁραμένων, κάντεῦθεν συνάγει ὅτι «κρεῖττον γνῶσις θεωρίας, ἐπειδή ἀπό ταύτης ὁ προφήτης ἐπὶ τήν γνῶσιν ἀνήγετο, φησίν, ἀλλ' οὐ κατήγετο». Ούκοῦν, εἴποι τις ἄν, καί πάντες οἱ διεξοδικῶς ἡμῶν τὸν τῶν λογίων ἔρμηνεύοντες νοῦν ὡς ἀπό χειρόνων ἐπὶ τὸ βέλτιον ἡμᾶς ἀνάγουσι, καί ὁ μέν Κύριος λόγον συντετμημένον τό εὐαγγέλιον δούς ἐπὶ τῆς γῆς, τὸ χεῖρον δέδωκεν ἡμῖν, οἱ δέ διευκρινοῦντες ἔξιστᾶσι τοῦ εὐαγγελίου καί ὡς ἐπὶ τι κρεῖττον τήν ἐκείνων ἡμᾶς ἀνάγουσι διάνοιαν; Ἀπαγε τῆς κακονοίας ἀλλά τῶν μέν λογίων οὐκ ἀφιστᾶσιν, ἐξ ἐκείνων δέ, ὡς αἰτίων γνώσεως ὄντων καί πηγῆς φωτός ἀενάου λαβόντες καί αὐτοί οἱ διδάσκοντες τήν γνῶσιν, ἐκ τῆς προσούσης ἡμῖν ἀμαθίας ἐπὶ τό κρεῖττον τήν γνῶσιν ἀνάγουσιν. Ἐπί γάρ τῶν τοιούτων αἱ προθέσεις αὗται, ποῦ μέν κινήσεώς εἰσι δηλωτικαί, ποῦ δέ αἰτίας. Ὄταν οὖν λέγῃ ἡ Γραφή, ὡς ἐκ τῆς θεωρίας ὁ προφήτης ἐμυεῖτο ἡ ἄγγελος αὐτόν ἀνήγειν ἐκ τῆς θεωρίας εἰς τήν μύησιν, οὐ τοῦτο φησιν, ὡς ἀπεκίνει αὐτόν τῆς θεωρίας, ἀλλ' ὡς ἐξ αἰτίας ἐκείνης καὶ χορηγοῦ τῆς γνώσεως τά πρίν μή γινωσκόμενα ὁ προφήτης ἐδιδάσκετο, καί ὁ ἄγγελος, καθαρώτερον συνιεῖς τά τῆς θεωρίας ὅτε (σελ. 534) ἄγγελος, ἐξηγεῖτο τῷ προφήτῃ καὶ ἀνήγειν αὐτόν ἀπό τῆς ἀμαθίας ἐπὶ τήν σύνεσιν. Ἡ μέν οὖν ἀμαθία, ἐξ ἣς ἀπεκινεῖτο, χεῖρον τῆς γνώσεως εἰς ἣν ἀνήγειν, ἡ δέ διδοῦσα τήν γνῶσιν ὄρασις, καὶ ἡ θεομιμήτως συνεπυγμένην ἔχουσα αὐτήν ἐν ἑαυτῇ, πῶς οὐ κρεῖττον τῆς παρ' αὐτῆς χορηγούμενης γνώσεως; Ἐδει δ' ὅμως τόν κατά τῶν πατέρων χωρήσαντα μηδέ τούς προφήτας ἀνεπηρεάστους καταλεῖψαι. Πρῶτοι γάρ εἰσιν ἐκεῖνοι πατέρες καὶ τῶν πατέρων πατέρες ἐν Πνεύματι ἔδει τοίνυν κοινωνῆσαι καὶ τῆς ἐπηρείας.

Κόρον δ' ἥδη λαβών τῆς πρός τούς πατέρας τε καὶ προφήτας ἀγωνίας ὁ πρόφασιν τούς ἡσυχίαν ἀσπαζομένους εύρομενος εἰς τό πᾶσιν, ὡς εἶπεν, ἐπιθέσθαι τοῖς θείοις, τῶν μυστικωτάτων ἔπειτα τοῦ εὐαγγελίου ρημάτων ἔξηγητήν ἑαυτόν προκαθίζει καὶ διδάσκειν ἄξιοι, πῶς οἱ κεκαθαρμένοι τήν καρδίαν ὁρῶσι τόν Θεόν καὶ πῶς σύν τῷ Πατρί ὁ Υἱός ἔρχεται καὶ μονήν ποιεῖται παρ' αὐτοῖς. «Ὥρωσι τοίνυν», φησίν, «οἱ κεκαθαρμένοι τήν καρδίαν τόν Θεόν οὐκ ἄλλως, ἀλλ' ἡ κατά ἀναλογίαν ἡ κατ' αἰτίαν ἡ κατά ἀπόφασιν· θεοπτικώτερος δ' ἐκεῖνος, δς πλείω οἰδε τῶν τοῦ κόσμου μερῶν ἡ τά κρείττω, καὶ ἔτι μᾶλλον ὁ μᾶλλον οῦ γινώσκει τήν γνῶσιν ἔχων, θεοπτικώτατος δ' ἀπάντων δς τάς τε ἐμφανεῖς ἔγνω τοῦ κόσμου μερίδας καὶ τάς ἀφανεῖς δυνάμεις, τάς πρός γῆν καὶ τάλλα τῶν στοιχείων συμπαθείας καὶ τάς πρός ἄλληλα ταῦθ' ἀπαντα ἐναντιοπαθείας, τάς διαφοράς, τάς ἴδιότητας, τάς κοινωνίας, τάς ἐνεργείας, τάς συναφείας, τάς ἐφαρμογάς, τάς ἀρμονίας καὶ ἀπλῶς τ' ἄρρητα καὶ τά ρητά τοῦ ὅλου τοῦδε συνθήματα ὡς γάρ ἄν», φησί, «καλῶς ὑπῆρξε ταῦτα πάντα θεωρεῖν, ἐκεῖνος καὶ ὡς τούτων πάντων αἵτιον τόν Θεόν γινώσκειν δύναται καὶ ἐκ τούτων πάντων αἵτιον τόν Θεόν γινώσκει καὶ τούτων πάντων ὑπερτιθείς δι' ἀποφάσεως αὐθίς ὑπέρ πάντ' ἐπίσταται αὐτόν. «Ἐπει γάρ», φησίν, «ἐκ τῶν ὄντων μόνων ὁ Θεός γινώσκεται, οὐκ ἐξ ὧν δήπου (σελ. 536) ἀγνοεῖ τις, ἀλλ' ἐξ ὧν μόνων γινώσκει γνώσεται Θεόν. «Ωστε ὅσῳ πλείω τις γινώσκει καὶ σεμνότερα καὶ ἀκριβέστερον, τοσούτῳ διαφέρει τῶν ἄλλων πρός τό γινώσκειν τόν Θεόν· καὶ αὐτός δέ ὁ κατά ἀπόφασιν τῆς θεογνωσίας τρόπος, δς δοκεῖ μάλιστα τήν τῶν ὄντων ἀτιμάζειν ἐπὶ Θεοῦ γνῶσιν, τῆς τῶν ὄντων ἀπάντων γνώσεως χωρίς παραγενέσθαι οὐ πέφυκεν ὧν γάρ τάς ὑπάρξεις γινώσκομεν, τούτων μόνων χωρεῖ καὶ τάς ἀναιρέσεις γινώσκειν».

“Ω οἵας ἀφῆκε καθ' ἔαυτοῦ τάς φωνάς, οὐδέν δ' ὅμως ἀπαδιούσας ταῖς ἄλλοθι γνώμαις αὐτοῦ· τέλειον γάρ οὗτος ἄνθρωπον ἀλλαχοῦ καὶ σοφόν ὁρίζεται τόν πάντα

εἰδότα. Εἰ τοίνυν, ώς ἄρτι κάνταῦθ' οὗτος ἀπεφήνατο, τούτων μόνων ἔνι καὶ τάς ἀναιρέσεις γινώσκειν καὶ ἐκ τούτων μόνων ἀποφάσκειν τό θεῖον, ὃν ἔχομεν τήν κατάληψιν, Θεόν εἶναι δεήσει, βαβαί τῆς ἀτοπίας, τόν ἐκ τῆς πάντων ἀφαιρέσεως Θεόν γνωσόμενον. Ἡ γάρ τά ὅντα πάντα τις εἰδείη ἄν, ώς ἄν ἐκ τῆς πάντων ἀφαιρέσεως εἰδείη Θεόν, καὶ Θεόν ἡμῖν ἐαυτόν εἰσάγει – Θεοῦ γάρ μόνου τό εἰδέναι τά πάντα ἥ, εἴ τι ἀγνοεῖ, τοῦτο ἥγηται Θεόν· ὅ γάρ ἀγνοεῖ, ἀφαιρεῖν αὐτοῦ τό θεῖον, ώς οὗτος ἔφησεν, ἀδύνατον. Καί εἰ, ὃν αὐθίς γινώσκει τις, τούτων μόνων αἴτιον γινώσκει Θεόν, ὅσα τήν γνῶσιν αὐτοῦ διαπέφευγε, τούτων οὐκ αἴτιον ἥγεῖται Θεόν· οὐκοῦν, συμμετρήσει τῷ κόσμῳ τήν θείαν δύναμιν, οὐ γάρ πλείω γνώσεται τοῦδε τοῦ παντός οὗτος. Ἀλλ' ἡμεῖς, ὑπεραρθέντες τῆς γνώσεως, μυρίους ἀναπεπείσμεθα κόσμους, οὐχ ὁμοίους μόνον ἀλλά καὶ διαφόρους, Θεῷ προαγαγεῖν τῶν εὐχερεστάτων ὅν καὶ ἐκ πάντων ὀλικῶς ἀποφάσκομεν τό θεῖον, κάκ τῶν μήπω ἐγνωσμένων γινώσκομεν τήν ἀπειροδύναμον δύναμιν. Οὕτως ὁ Παῦλός φησι καθῆσθαι τόν Χριστόν ἐπάνω παντός ὄνόματος οὐ μόνον τοῦ ὄνομαζομένου, τουτέστιν ἐγνωσμένου, ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, ἀλλά καὶ ἐν τῷ μέλλοντι γνωσθησομένου, καὶ ἀπό (σελ. 538) τῶν μή ἐγνωσμένων αὐτῷ τήν μεγαλωσύνην τοῦ Θεοῦ ἔξαίρων οὕτως ἀλλαχοῦ που τῶν ἐπιστολῶν, εἰπών «τίς ἡμᾶς χωρήσει ἀπό τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ;» καὶ ἀπαριθμήσας πάντα τά αἰσθητά καὶ νοητά, τά ἐνεστῶτα καὶ τά μέλλοντα, ἐπήγαγεν, «οὔτε τις κτίσις ἐτέρα δυνήσεται ἡμᾶς χωρίσαι ἀπό τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ», ἐκ τῶν ὅντων καὶ τά μή ὅντα συνορῶν καὶ κατ' ἐκείνων ώς ὅντων ἀποφαινόμενος. Οἱ δέ ἔξ ἐνός μυρίους καὶ ἐκ τοῦ πεπερασμένου τήν ἀπειρον συνιέντες δύναμιν, πῶς οὐκ ἐκ μετρίων τῶν κατ' αὐτόν ἄπαντα γνωσόμεθα, ώς ἔξ ὀνύχων φασί τόν λέοντα καὶ ἐκ κρασπέδου τό ὑφασμα, καὶ οὕτω πάντων αἴτιον ἐπιγνωσόμεθα Θεόν καὶ ἀπό πάντων τούτων ἀφαιρήσομεν καὶ τό τήν ἐκ τῶν ὅντων θεογνωσίαν ὑπερβαῖνον, ώς ἔξ οὐκ ὅντων λόγω μόνῳ ἄπαντα παρήχθη, διά πίστεως προσθήσομεν;

Κοινή μὲν οὖν αὕτη πᾶσι τοῖς εἰς Χριστόν πεπιστευκόσιν ὑπέρ ἔννοιαν γνῶσις· τό δέ δή τῆς ἀληθοῦς πίστεως ταύτης τέλος, ὅ διά τῆς τῶν ἐντολῶν ἐργασίας προσγίνεται, οὐκ ἐκ τῶν ὅντων μόνων καὶ γνωστῶν καὶ ἀγνώστων τήν θεογνωσίαν παρέχεται ὅντα γάρ ἐνταῦθα τά κτιστά πάντως λέγομεν ἀλλ' ἐκ τοῦ ἀκτίστου φωτός, ὅ Θεοῦ ἐστι δόξα καὶ Χριστοῦ Θεοῦ καὶ τῶν τῆς χριστοειδοῦς ἐφικομένου λήξεως· ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρός ὁ Χριστός ἐλέύσεται, ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρός αὐτῶν Χριστοῦ «οἵ δίκαιοι λάμψουσιν ώς ὁ ἥλιος» καὶ φῶς ἔσονται καὶ φῶς ὄψονται, τό μόνης τῆς κεκαθαρμένης καρδίας ἐπίχαρι καὶ πανίερον θέαμα, ὅ νῦν μέν καὶ τοῖς τά ἐναγῆ πάντα δί' ἀπαθείας καὶ τά καθαρά διά τῆς εἰλικρινοῦς καὶ ἀῤῥου διαβεβηκόσι προσευχῆς ἐν ἀρραβώνος μέρει μετρίως προφαίνεται, τότε δέ τούς νίούς τῆς ἀναστάσεως ἐμφανῶς θεοποιήσει, συνδιαωνίζοντας καὶ συνδοξαζομένους τῷ μεταδόντι τῇ καθ' ἡμᾶς φύσει θείας δόξης τε καὶ λαμπρότητος. Δόξα δέ καὶ λαμπρότης οὐδὲ ἐπί τῶν (σελ. 540) κτιστῶν οὐσίᾳ ποτ' ἄν εἴη· πῶς οὖν Θεοῦ δοξάσειεν ἄν τις οὐσίαν εἶναι τήν Θεοῦ δόξαν, Θεοῦ δόξας, ἀμέθεκτος ὃν καὶ ἀόρατος καὶ ἀναφής, καθ' ὑπερούσιον δύναμιν μεθεκτός γίνεται καὶ χωρεῖται καὶ διαφαίνεται καὶ ἐν ἐν θεωρίᾳ Πνεῦμα μετά τῶν διά καθαρᾶς καρδίας ἐντυγχανόντων γίνεται, κατά τήν πρός τόν ἵδιον πατέρα τοῦ κοινοῦ Πατρός ὑπέρ ἡμῶν μυστικωτάτην καὶ ἀπόρρητον εὐχήν; «Δός γάρ αὐτοῖς», φησίν, «ἴνα καθάπερ ἐγώ, Πάτερ, ἐν σοί καὶ σύ ἐν ἐμοί, καὶ αὐτοί ἐν ἡμῖν ἐν ὡσιν» ἐν ἀληθείᾳ. Τοιαύτης τοίνυν οὐσης θέας τοῦ Θεοῦ, ἦν μόνοι οἱ τῆς μακαρίας κατηξιωμένοι λήξεως δύονται κατά τόν ἄληκτον αἰῶνα, ἦν καὶ νῦν οἱ ἔκκριτοι τῶν ἀποστόλων ἐν Θαβώρ

κατεῖδον καί ὁ Στέφανος λιθαζόμενος καί ὁ Ἀντώνιος καθ' ἡσυχίαν ἀγωνιζόμενος, μᾶλλον δέ πάντες οἱ ἄγιοι, ταύτον δ' εἰπεῖν οἱ κεκαθαρμένοι τήν καρδίαν, ώς ἐκ τῶν ἀναγεγραμμένων οἰκείων λόγων καί τῶν κατ' αὐτούς βίων ἔξεστι μανθάνειν τῷ βουλομένῳ (φαίην δ' ἂν ἔγωγε καί προφήτας καί πατριάρχας ἀγεύστους οὐκ εἶναι τοῦ φωτός τούτου, μᾶλλον δέ πλήν ὀλίγων τά πάντα ἐκείνων θεάματα, καί μάλιστα τά θειότατα, μή ἀμοιρεῖν τούτου τοῦ φωτός· τί γάρ ἂν καί ὑποκρίνοιτο φῶς ἀλλότριον ὃ φῶς αἰώνιον οἰκεῖον ἔχων, τοῖς καθαροῖς τήν καρδίαν, εἰ καὶ ἀπορρήτως, ὅμως ὀρατόν, νῦν τε κάπι τοῦ μέλλοντος αἰώνος, ώς καὶ ὁ Διονύσιος ὁ μέγας λέγει; -, τοιαύτης τοίνυν οὕσης θέας τοῦ Θεοῦ, πῶς οὐ ταύτην ἐπαγγέλλεται τήν αἰώνιον ὁ μακαρίζων τούς καθαρούς τήν καρδίαν, ἀλλά τήν ἀπό τῶν κτισμάτων γνῶσιν, ᾧ γένοιτ' ἂν καί τοῖς τοῦ αἰώνος τούτου σοφοῖς;

“Οτι δέ τήν ἀπό τῶν κτισμάτων γνῶσιν τελεωτάτην θεοπτίαν ὁ φιλόσοφος ἡγεῖται, προλαβών ἐδίδαξεν ἡμᾶς τοῦτο, εἰπών μηδεμίαν ἀπολιπεῖν ταύτης ὑπερβολήν, ὃς ἔγνω πάσας τάς ἐμφανεῖς τοῦ κόσμου μερίδας καί τάς (σελ. 542) ἀφανεῖς δυνάμεις. Ἀλλ’ «ἐκ τῆς ἐνεργείας τόν ἐνεργοῦντα ἀναλογίσασθαι καί ἐκ τῆς τοῦ κόσμου εὐαρμοστίας τῆς ὑπερκειμένης σοφίας ἡ κατανόησις γένοιτ’ ἂν καί τοῖς τοῦ αἰώνος τούτου σοφοῖς», φησίν ὁ Νύσσης Θεῖος Γρηγόριος· ἔγώ δ’ ἂν φαίην καί τοῖς μή σοφοῖς καί τοῖς μή πιστοῖς, ώς νῦν ὀρῶμεν καί τούς βαρβάρους πάντας ἔνα Θεόν εἰδότας τοῦ παντός ποιητήν, ὡς καὶ ἡ κατά ἀπόφασιν θεολογία ἐξ ἀνάγκης ἔπεται. Ὁ γάρ ποιητής τοῦ παντός τῶν ποιημάτων οὐδέν. Τί δέ, οὐχί καί τῶν κακοδόξων πολλοί τήν σοφίαν τοῦ αἰώνος ἔχουσι τούτου καί τήν ἀπ’ αὐτῆς τοῦ Θεοῦ κατανόησιν; Ἄρ’ οὖν αὐτούς μακαρίζει ὁ Κύριος; Τί δ’ ἂν τῶν Ἑλλήνων οἱ κατά φιλοσοφίαν πολλῷ τῶν νῦν χριστιανῶν διαφέροντες καί ἀπό τῆς τῶν κτισμάτων γνώσεως φιλοσοφοῦντες; Ἄρα καί τοῦ μακαρίου καί αἰώνιου ἔτυχον ἐπάθλου καί πάντων, καί αὐτῶν «τῶν μηδέν εἰδότων εἰ μή Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν καί τοῦτον ἐσταυρωμένον», οὐχ ἥττον ὅτι δή καί μᾶλλον; Πῶς γάρ οὐχί καί διαφερόντως μᾶλλον, εἴγε ἀπό τῶν κτισμάτων μόνον ὁ Θεός γινώσκεται, καί θεοπτικώτεροι τῶν ἄλλων οἱ πλείω τούτων γινώσκοντες; Καίτοι πάντες ἡμεῖς ἀπό τῆς πατρικῆς φωνῆς, ἄνωθεν ἡμᾶς διδασκούσης, τόν Υἱόν ἐγνώκαμεν· καί αὐτό τό Πνεῦμα τό ἄγιον καί αὐτό τό φῶς τό ἄρρητον τόν ἐκ τοῦ Πατρός ἀγαπητόν μαρτυρούμενον ὑπέδειξεν ἡμῖν· καί αὐτός ὁ Υἱός τό δνομα τοῦ οἰκείου Πατρός ἐφανέρωσεν ἡμῖν καί τό Πνεῦμα τό ἄγιον ἀναλαμβανόμενος εἰς οὐρανούς ἐπηγγείλατο πέμψειν πρός ἡμᾶς, «ἴνα μένη μαθ’ ἡμῶν εἰς τόν αἰώνα»· καί αὐτό τό Πνεῦμα τό ἄγιον, ἐπελθόν καί μεταν ἐν ἡμῖν, ἀνήγγειλεν ἡμῖν καί ἐδίδαξε πᾶσαν τήν ἀλήθειαν. Πῶς οὖν ἐκ τῶν κτισμάτων μόνων γινώσκομεν Θεόν, καί οὐκ ἔξ ὧν τοῦτον ἀγνοοῦμεν, ἀλλ’ ἔξ ὧν γινώσκομεν; Ἄρ’ εἰ καί μή γάμου τις λάβοι πεῖραν, οὐ τήν τοῦ Θεοῦ πρός τήν Ἔκκλησίαν οἵδε συνάφειαν, ἐπεί τήν ἀναλογίαν ἔξ ἐκείνου συνορᾶν οὐκ ᔁχει, καί συμβουλεύσεις πάντας φεύγειν (σελ. 544) τήν παρθενίαν, ἵνα τήν σήν θεογνωσίαν εὔρωσιν; Ἀλλ’ ὑπό Παύλου ἐξελεγθήσῃ, ὃς, ἄγαμος ὡν, «τό μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστί» πρῶτος ἐξεβόησεν, «ἀλλ’ εἰς Χριστόν καί εἰς τήν Ἔκκλησίαν».

Καιρός δή εἰπεῖν τήν θεσπεσίαν ἐκείνην φωνήν· «εὐχαριστοῦμέν σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καί τῆς γῆς, δτι», ἐνώσας σύ σαυτόν ἡμῖν καί φανερώσας σαυτόν διά σαυτοῦ ἡμῖν, καί φανερώσας σαυτόν διά σαυτοῦ ἡμῖν, «ἀπέκρυψας τοῦτο ἀπό σοφῶν καί συνετῶν», οἵ συνετοί εἰσι καθ’ ἔαντούς καί ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες· διό καί τῶν ἀγίων σου λαλούντων ἀκούοντες, τούς μέν ἀθετοῦσι, τῶν δέ παρεξηγοῦνται τάς ρήσεις, ἔστι δ’ ἄς καί τολμῶσι παραχαράττειν ώς πάντας λήσοντες. Γρηγορίου μέν γάρ τοῦ Νύσσης ἐξηγουμένου τί ἐστιν ἡ τοῖς τήν καρδίαν

κεκαθαρμένοις ἀποκαλυπτομένη Θεοῦ θωρία καί μετά τό εἰπεῖν ὅτι «γένοιτ’ ἂν καί τοῖς τοῦ αἰῶνος τούτου σοφοῖς ἐκ τῆς εὐαρμοστίας τοῦ κόσμου κατανοήσαι Θεόν» ἐπενεγκόντος, «ἀλλ’ ἔτερόν μοι δοκεῖ ὑφηγεῖσθαι ἡ τοῦ μακαρισμοῦ μεγαλοφυΐα», τό ἐκείνω μή δοκοῦν αὐτοί σαφῶς διαβεβαιοῦνται. Τοῦ δέ Ἀρεοπαγίτου μεγάλου Διονυσίου λέγοντος, πῶς ἡμεῖς γινώσκομεν Θεόν «οὕτε νοητόν ὄντα οὕτε αἰσθητόν», καί ἐπιφέροντος, διαπορητικῶς μέντοι, «μήποτε οὖν ἀληθές εἰπεῖν, ὡς οὐκ ἐκ τῆς αὐτοῦ φύσεως, ἀλλ’ ἐκ τῆς τῶν ὄντων διατάξεως γινώσκομεν αὐτόν», εἴτα καὶ τήν θειοτάτην γνῶσιν ἐκκαλύψαντος ἡμῖν, κατά τήν πρός τό ὑπερφαές φῶς ὑπερφυᾶ ἔνωσιν ὑπέρ νοῦν καί γνῶσιν τελουμένην, αὐτοί τήν μέν ὑπέρ νοῦν γνῶσιν ὡς οὐδέν οὖσαν ἀπολελοίπασι, τήν δέ διαπορητικήν φωνήν ἐκείνην, ὡς μάτην προσκειμένην, οὐδεμιᾶς ζητήσεως ἡξίωσαν, ἀλλά προβάλλονται τήν τοῦ ἀγίου φωνήν περιηρημένην τῶν καιριωτάτων ἐκατέρωθεν, ὡς ἰσχυριζομένην ἐκ τῶν κτισμάτων μόνων τόν Θεόν γινώσκεσθαι. Καί οὐδ’ ἐκεῖνο συνιδεῖν ἵσχυσεν ὁ φιλόσοφος, ὅτι περί τῆς ἀνθρωπίνης (σελ. 546) γνώσεως ὁ λόγος ἐνταῦθα τῷ ἀγίῳ, τῆς φυσικῶς ἐνούσης πᾶσιν, οὐ τῆς ὑπό τοῦ Πνεύματος χροηγουμένης. Ἐπειδή γάρ, φησί, πᾶς ἄνθρωπος αἰσθησιν καί νοῦν ἔχει, φυσικάς τάς γνωστικάς δυνάμεις, πῶς γνωσόμεθα κατ’ αὐτάς τόν μήτε αἰσθητόν ὄντα μήτε νοητόν Θεόν; Οὐκ ἄλλοθέν γε πάντως ἡ ἐκ τῶν ὄντων, αἰσθητῶν καί νοητῶν· καί γάρ αἱ γνώσεις, τῶν ὄντων οὖσαι καί εἰς τά ὄντα τό πέρας ἔχουσαι, καί τό θεῖον ἐντεῦθεν δεικνύουσιν. Οἱ δέ μή μόνον αἰσθητικάς καί νοητικάς ἔχοντες δυνάμεις, ἀλλά καί τῆς πνευματικῆς καί ὑπέρ φύσιν χάριτος εὐμοιρηκότες, οὐκέτ’ ἐκ τῶν ὄντων μόνων ἀλλά καί πνευματικῶς, Πνεῦμα ὄντα τόν Θεόν, ὑπέρ αἰσθησιν γνώσονται καί νοῦν, ὅλοι Θεοῦ γινόμενοι καί ἐν Θεῷ γινώσκοντες Θεόν. Κατά ταύτην οὖν τά θεῖα νοητέον, ὡς ὁ αὐτός ἄγιος προτρέπεται, ἀλλ’ οὐ καθ’ ἡμᾶς, ὅλους δ’ ἔαυτούς ὅλων ἔαυτῶν ἔξισταμένους καί ὅλους Θεοῦ γεγομένους· κρείττον γάρ εἶναι Θεοῦ καί μή ἔαυτῶν· οὗτο γάρ ἔσται τά θεῖα δοτά τοῖς μετά Θεοῦ γενομένοις.

‘Ορᾶς ὅπως ἀπήγαγεν ἡμᾶς τοῦ ζητεῖν ἐκ τῶν ὄντων γινώσκειν τόν Θεόν, ἀνακαλύψας γνῶσιν ἐτέραν ὑπερφυᾶ καί θείαν καί πνευματικήν, ἥτις μετά τήν ἀφαίρεσιν τῶν ὄντων κατά τήν ὑπέρ νοῦν ἔνωσιν ἡμῖν προσγίνεται, καί εἰπών ὅτι κατά ταύτην γίνεται δοτά τά θεῖα καί κατά ταύτην δίκαιον νοεῖν τά θεῖα, δηλαδή πνευματικῶς ἀλλ’ καθ’ ἡμᾶς, οὐδ’ αἰσθήσει τε καί νῷ τήν ἐκ τῶν ὄντων ἐρανίζομένους γνῶσιν τοῦ Θεοῦ; Ἀτελής γάρ ἡ γνῶσις αὕτη καί ἀτελέσι πρέπουσα φρονήμασιν. Ἄλλα γάρ τί βούλεται τῷ ἀγίῳ ἐπί τῆς τῶν ὄντων καί καθ’ ἡμᾶς τοῦ θείου γνώσεως τό «μήποτε» προσκείμενον, δ’ παρῶπται τῷ φιλοσόφῳ ὡς παρέλκον; Ἐπεί καί αἰσθητοῖς ὅμμασι καί αἰσθητοῖς ὡσίν ἀπορήτως φῶς εἴδομεν καί ἡκούσαμεν Θεοῦ φωνήν, διά τοῦτο τελέως ἀποφήνασθαι (σελ. 548) γινώσκειν ἐκ τῶν κτισμάτων μόνων τόν Θεόν καί κατ’ αὐτάς τάς γνωστικάς καί κατ’ ἄνθρωπον δυνάμεις εὐλαβητέον ἔδοξεν αὐτῷ. Καί μήν τοῖς ἐφικέσθαι δυναμένοις δί’ ἀκριβείας τῶν ρημάτων ἐκείνων τοῦ ἀγίου κάκεῖ σαφῶς μόνην τήν εἰσαγωγικήν περί Θεοῦ γνῶσιν ἐκ τῆς τῶν ὄντων γνώσεως προσγινομένην δῆλός ἔστι διδάσκων, διό ἐπήγαγεν «ἀπό ταύτης εἰς τό ἐπέκεινα πάντων ὄδῷ καί τάξει κατά δύναμιν ἄνιμεν».

Διά τοῦτο καί πρό νόμου τοῖς νηπίοις ἔτι πρός θεογνωσίαν κατάλληλος ἦν, καί Ἀβραάμ τήν ἀρχήν τῆς θεογνωσίας ἀπό ταύτης εἰληφέναι λέγεται, ἀλλ’ ὕστερον οὐκ ἀπό ταύτης ὡμίλει τε καί ἐγίνωσκε Θεόν. Τί δέ ὁ Ἰώβ, δοκεῖ ἀνεβόησεν ἴδων τρανότερον, ὡς «ἀκοῇ μέν ὡτός ἡκουόν σου τό πρότερον, νῦν δέ ὁ ὀφθαλμός μου ἐώρακέ σε»; Τί δέ ὁ Μωϋσῆς, ὁ ἐν τῷ ἐπέκεινα τῶν ὄντων γνόφῳ τεσσαράκοντα ἡμέρας ὅλας τόν Θεόν ὅρων; Καί γάρ ἦν εἰκός προβεβλῆσθαι τῶν ἀοράτων τοῦ Θεοῦ

καί τό τοῦ κόσμου φαινόμενον τοῖς ἀτελέσι τήν γνῶσιν, ὥσπερ καὶ τοῖς ἐνειλουμένοις αἰσθήσεσιν αἱ συμβολικαί νομικαί δι' αἰσθητῶν παρεδόθησαν θεολογίαι· ἀλλ' ὥσπερ αὐθίς εἰσιν οἱ τῶν τελεωτέρων καὶ προκαλυμμάτων ἔκτος θεολογίας σαφοῦς εύμοιρησαν, οὕτως εἰσίν οἱ καὶ εἰς τά ἀόρατα τοῦ Θεοῦ παρακύψαντες, ὡς Μωϋσῆς τε καὶ Παῦλος καὶ οἱ κατ' αὐτούς, εἰ καὶ ἀπό τῶν ὁρωμένων ἡμῖν οἰκείως πρός τήν κατανόησιν ἐκείνων ἡμᾶς χειραγωγοῦσι.

Τί δή σοι, ὡς φιλόσοφε, βούλεται τά πολυειδῆ ἐκεῖνα καὶ λοξά τῆς κακοτεχνίας σοφίσματα, ὅτι «εἰδέναι δεῖ τό ἔστι, τό τίέστι καὶ τό ἔν καὶ τήν ἀρχήν καὶ τήν δύναμιν τόν ἔν τι εἰδότα καὶ ὅν καὶ ἀρχήν καὶ δυνάμενον»; Εἰ μέν γάρ ἔλεγέ τις μηδαμῶς ἐκ τῶν ὄντων γινώσκεσθαι Θεόν, καλῶς ἂν ταῦτα τά πάσῃ προσόντα φύσει λογικῇ προύφερες· ἐπεὶ δ' ἡμεῖς τήν (σελ. 550) διά τοῦ Πνεύματος γνῶσιν τῶν μυστηρίων τοῦ Πνεύματος ὑπερτίθεμεν τῆς φύσει καὶ κοινῇ πᾶσι προσούσης γνώσεως, τί σοι συμπράξει τῷ πρός ταῦτ' ἀντιλέγοντι τό τήν εἰσαγωγικωτάτην τοῦ Θεοῦ γνῶσιν ἐκ τῶν ὄντων προσγίνεσθαι; Σύ δ' ὅμως οὕτως ἀντιλέγειν εἴωθας ἐπεὶ καὶ τοῖς πνευματικοῖς ἀνδράσι λέγουσιν εἶναι φῶς νῷ θεωρητόν, οὐχί τήν γνῶσιν μόνην, σύ διά πολλῶν δεικνύεις φῶς καὶ τήν γνῶσιν λεγομένην, καὶ νικᾶν διά τούτου κατά κράτος δοκεῖς ἀντιτατόμενος. «Ἄλλα χωρίς τῆς εἰσαγωγικῆς ταύτης, οὐδέ λογικός τις ἔσται», φησίν, «οὐδὲ ἡ πρός τά τελεώτερα τῶν λογικῶν πρόοδος». Οὐδ' ἀνήρ ἔσται ποτέ πρίν γενέσθαι νήπιον· ἀλλ' ἀνήρ γενόμενος, τά τοῦ νηπίου κατήργηκεν. Εἰ δ' ἐν ἀνδράσι τά τῶν νηπίων φρονεῖ καὶ τούτοις σεμνύνεται, πῶς οὐ καταγέλαστος ἔσται; Πῶς δ' οὐ τοιοῦτος ὁ χριστιανός εἶναι λέγων καὶ τά ἐλληνικά παιδεύματα μετιών, ἵν' ἐκεῖθεν τήν θεογνωσίαν καρπώσηται;

Τί δ' ὅτι «νοοσοῦν ψυχῆς λογικόν ἔξ ἐπιμελείας νοερόν οὐκ ἀν γένοιτο»; Ὁντως γάρ νοοεῖ τό λογικόν τῆς ψυχῆς τοῦ τήν οἰκείαν διάνοιαν πιστοτέραν ἡγουμένου τῶν λογίων τοῦ Πνεύματος καὶ μή μέγα καὶ τέλειον ἴαμα ψυχῆς τές θείας ἐντολάς οἰομένου. Πρώην μέν γάρ ἔξ ἡμισείας καθαίρειν ἔφασκε ταῦτας δύνασθαι, νῦν δέ τό καθαρτικόν αὐτῶν ἅπαν ἀφελών τῇ γνώσει προσένειμεν, ἀρχήν καὶ μέσον καὶ τέλος θεογνωσίας τε καὶ ύγιείας ψυχῆς καὶ καθάρσεως ἐκ τοῦ πολλά καὶ πλείω καὶ πάνα εἰδέναι λέγων προσγίνεσθαι καὶ δεῖν μηδαμῶς ἀγνοεῖ τά πολλά, ἵνα καὶ συνελεῖν εἴς τι καθόλου δυνηθείημεν καὶ τήν κυκλικήν περί τά ὄντα γνῶσιν κατορθοῦν τουτέστι, τήν ἐγκύκλιον μανθάνειν παίδευσιν, ἵνα καὶ τῶν ἰσαγγέλων καταξιωθείημεν νοήσεων, τῶν ἐνιαίων καὶ ἀμερῶν, ὥσπερ ἀν εἴ τις ἔλεγε δεῖν τόν σημεῖον (σελ. 552) ἀμερές ἰδεῖν βουλόμενον, πολυμερές αὐτό πρότερον προσθέσθαι καὶ τήν μονάδα μή τῇ ἀφαιρέσει τῶν πολλῶν δύνασθαι γενέσθαι, ἀλλά τῇ συναιρέσει μόνη, καίτοι πᾶν τό ἐκ συναιρέσεως ἔν καὶ μεριστόν, ἐκεῖ δέ τό ἐνιαῖον καὶ ἀμερές ὑπόκειται. Ἐγώ δέ οἶδα παρά τῶν πατέρων μεμυημένος, ἥδη δά καὶ τινων αὐτῶν ἀκούσας τε καὶ πιστεύσας, ὡς καὶ τά πολλά ταῦτα καὶ τόν αἰσθητόν ἀπαντα τοῦτον κόσμον, οὐκ κατ' αἰσθησιν, οὐ κατά λογισμόν, ἀλλά κατ' οἰκείαν τοῦ θεοειδοῦς νοῦ δύναμιν καὶ χάριν ἐθεάσαντο, ἥ καὶ τά μακράν ώς ὑπ' ὄφθαλμούς ποιεῖ καὶ τά μέλλοντα ώς παρόντα ὑπερφυῶς παρίστησι. Τόν δ' ἔξ Ἀρείου Πάγου θεορρήμονα οὐ θαυμαστόν καὶ ἐκ τῶν φυσικῶς ἡμῖν ἐνυπαρχόντων ἔξυμνεῖν τόν τῆς φύσεως δημιουργόν, ἐπεὶ καὶ δι' ἀψύχων καὶ δι' ἀναισθήτων καὶ δι' ἀλόγων καὶ διά λογικῶν αὐτός ἔστι μόνος ὁ δοξαζόμενος, ἀλλά καὶ αὐτῷ μόνῳ ἔξαιρέτως πρέπει ἥ ἐν Πνεύματι λατρεία, ἥν καὶ μόνην ποθεινήν Θεῷ ὁ Θεός αὐτός προσεῖπεν.

Τῶν δή τοῦ μεγάλου Διονυσίου ρήσεων, δσας ἔλαθεν ὁ φιλόσοφος καθ' ἔαυτοῦ προβαλόμενος, πολλάς ἔτ' οὖσας καταλιπών, μιᾶς μνημονεύσω, τῆς τελευταίας. Φησί τοίνυν ἐν τῷ πρώτῳ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας· «ἀπάσῃ τοῦτο κοινόν

ιεραρχία τό πέρας, ή πρός Θεόν καί τά θεῖα προσεχής ἀγάπησις, ἐνθέως τε καί ἐνιαίως ἱερουργούμενη, καί πρό γε τούτου ἡ τῶν ἐναντίων παντελής καί ἀνεπίστροφος ἀποφοίτησις, ἡ γνῶσις τῶν ὄντων ἡ ὄντα ἐστίν, ἡ τῆς ἱερᾶς ἀληθείας ὅρασις τε καί ἐπιστήμη, ἡ τῆς ἐνοειδοῦς τελειώσεως ἐνθεος μεθέξις». Συλλογίζεται τοίνυν ἐκ τούτων ὁ φιλόσοφος οὗτως «τῶν ἡμῖν ὑπό Θεοῦ δεδομένων ἱεραρχία τό κράτιστον τέλος δέ ταύτης ἡ γνῶσις τῶν ὄντων, ως ἡ ρῆσις αὕτη διδάσκει τῶν ἐν ἡμῖν ἄρα τό ἄριστον ἡ γνῶσις τῶν ὄντων ἐστί, ταύτον δ' εἰπεῖν ἡ φιλοσοφία». Ρημάτων ὄντως ἔοικεν (σελ. 554) ἥχου, ἀλλ' οὐ διανοίας ἐπαίειν ἀγίας. Τοῦτο γάρ φησιν ὁ ἄγιος, ὅτι ἡ ἀληθής τῶν ὄντων γνῶσις, «ἡ παντελής ἀποφοίτησις ἐστι τῶν ἐναντίων», τουτέστιν ἡ ἀποχή καί ἀπραξία τῶν κακῶν, πρό τῆς ἱερᾶς ἐργασίας οὗσα, τῆς ἐνθέου καί ἐνιαίας. Ἐπεί γάρ καί ὁ πονηραῖς ἐπιθυμίαις ἀλισκόμενος καί ἀγόμενος τῶν αὐτῷ δοκούντων ἐφίεται καλῶν καί δι' ἔργων ἄγνοιαν δείκνυσιν ἔχων τοῦ ὄντος καλοῦ, καί ὁ θυμῷ κρατούμενος τῷ ἀνθισταμένῳ πρός τά δοκοῦντα αὐτῷ καλά καί ἀγαθά μάχεται, καί ἀπλῶς πᾶς ὁ τοῦ χειρόνος ἀντεχόμενος βίου ως αὐτῷ δοκοῦντι καλλίονι πρόσκειται, ἀλλ' οὐχ ως ὄντος ὄντι, μόνος δέ ὁ τῶν χειρόνων ἀποφοίτησας, τήν ψευδοδοξίαν ταύτην ἀποβαλόμενος, τά ὄντως ὄντα χείρω καί χείρω ἡγεῖται καί γνῶσιν ἔχει τῶν ὄντων ἀληθῆ τήν οὔσαν, οὐ τήν δοκοῦσαν, διά τοῦτο ἡ τῶν κακῶν ἀποφοίτησις «γνῶσίς» ἐστι «τῶν ὄντων ἡ ὄντα ἐστί», πρό τῆς ἱερᾶς ἐργασίας οὗσα, τῆς ἐνθέου καί ἐνιαίας· ἱερά δέ καί ἐνιαία καί ἐνθεος ἐργασία ἡ τήρησίς ἐστι τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, τῇ φυγῇ τῶν πονηρῶν καί τῇ ἐπιμόνῳ καί προσεχεῖ ἀγαπήσει Θεοῦ καί τῶν θείων ἐκτελουμένη. Τοῦτο τοίνυν ἐστί, φησί, πάσῃ κοινόν ἱεραρχίᾳ τό πέρας, τό μισησαι τά ἀντικείμενα ταῖς τοῦ Θεοῦ ἐντολαῖς καί ἀγαπῆσαι ταύτας καί τόν δόντα Θεόν καί διά τήν πρός αὐτόν ἀγάπην ὑπό ταύταις ζῆν. Τοῦτο ἐστιν «ἡ τῶν ὄντων ἡ ὄντα γνῶσις», τοῦτο ἡ τῆς ἀληθείας ὅρασις, τοῦτο ἡ τῆς τελειώσεως μεθέξις, τοῦτο ἡ τῆς πενυματικῆς ἐποψίας ἐστίασις, ἀποκαλυπτομένης κατά τήν ἐπαγγελίαν καί φωτιζούσης καί θεούσης καί τρεφούσης νοητῶς πάντα τόν διά τῆς καθαρᾶς καρδίας νοερῶς, μᾶλλον δέ πνευματικῶς, ἐνδιαιτώμενον αὐτῇ.

Τοῦτο δή καί αὐτός ἔαυτόν δῆλον ποιεῖται λέγοντα· μικρόν γάρ προαγαγών τόν λόγον, εἴτ' ἐπαναλαβών, ἔξηγητής αὐτός ἔαυτοῦ γενόμενος διά τούς μή θέλοντας νοεῖν τά θεῖα θείως, ἀλλά καί πρός τάς οίκείας κακοδοξίας περιτρέπειν (σελ. 556) ἔχγειροῦντας, «εἴρηται τοίνυν ἡμῖν ἱερῶς», φησί, «ώς οὗτός ἐστι τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας ὁ σκοπός, ἡ πρός Θεόν ἡμῶν, ως ἐφικτόν, ἀφομοίώσις τε καί ἔνωσις· ταύτης δέ, ως τά θεῖα διδάσκει λόγια, ταῖς τῶν θείων ἐντολῶν ἀγαπήσει καί ἱερουργίαις μόνως τευχόμεθα· "τηρήσει" γάρ, φησίν, "ὁ ἀγαπῶν με τούς λόγους μου, καί ὁ Πατήρ ἀγαπήσει αὐτόν καί ἐλευσόμεθα πρός αὐτόν καί μονήν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν"». Ὁρᾶς ποίαν λέγει γνῶσιν τῶν ὄντων ἀληθῆ; Τήν ἐργασίαν τῶν ἀρετῶν. Τί δέ τό ταύτης τέλος; Ἡ πρός Θεόν ἔνωσίς τε καί ἀφομοίώσις. Πῶς δέ ἐκεῖ ἀγάπην εἴπε ταύτην τήν ἀφομοίώσιν; "Οτι ἡ ἀγάπη ἐστί τῶν ἀρετῶν τό πλήρωμα καί αὕτη τῇ εἰκόνι προσχρωσθεῖσα τελείαν τήν πρός Θεόν ἀποσώζει ἐμφέρειαν. Διά δέ τοῦ ἐνθέως καί ἐνιαίως καί τῆς ἱερᾶς ἐργασίας τήν τήρησιν τῶν θείων ἐντολῶν ἡνίξατο, τήν διά μόνην τήν πρός Θεόν καί τά θεῖα γινομένην διάθεσιν· τό γάρ καλόν οὐ καλόν, ἢν μή καί διά τό καλόν μόνον πράττηται· ἡ δέ διηνεκής τῶν ἐναντίων ἀποφοίτησις καί ἡ γνῶσις τῶν ὄντων καί ἡ ἱερά τῆς ἀληθείας ὅρασις καί ἐπιστήμη τό πρός τά πονηρά πάθη παρίστησι μῖσος καί τήν τῆς ἀμαρτίας κατάγνωσιν καί τήν ἀπό ταύτης ἀνεπίστροφον φυγήν· τῇ δέ ἐνοειδῇ τελειώσει καί ἐνθέω μεθέξει τοῦ ἐνός καί τῇ νοητῶς τρεφούσῃ καί θεούσῃ ἐποψίᾳ τήν κατ' ἐπαγγελίαν θείαν

έπιφοίτησιν καί μονήν ύπεδειξε, τελειοῦσαν τῇ ἐνώσει καί τρέφουσαν τῇ ἐποψίᾳ τό πνευματικόν ἐκεῖνο ὅμμα.

Εἰ γοῦν διά μόνης τῆς τῶν ἐντολῶν τηρήσεως ἡ ἀληθής προσγίνεται γνῶσις καί ἡ πρός τὸν Θεόν ἔνωσις καί ὁμοίωσις, ὅπερ ὁ φιλόσοφος φησὶ γνῶσιν, ψευδογνωσία ἐστίν. Ἀρχόμενος γάρ καὶ αὐτός σαφῶς εἶπεν «έκ τῆς τῶν ἐντολῶν τηρήσεως μή δυνατόν εἶναι ταύτην προσγίνεσθαι τήν γνῶσιν», καὶ μικρόν ἀνωτέρω δεικνύς, ὅθεν ἡ γνῶσις αὕτη προσγίνεσθαι πέφυκεν, «έκ τοῦ μή ἀγνοεῖν», φησί, «τά πολλά, (σελ. 558) μηδέ τούς λόγους τῶν ὄντων, μᾶλλον δέ ἐκ τοῦ γινώσκειν πάντα καὶ πάντα σπεύδειν μανθάνειν, δ τί τίς ἐπαγγέλλεται εἰδέναι, κἄν Ἐλλην ἢ κάν Αἰγύπτιος, ἵνα μηδενός», φησί, «τῶν περί κόσμου φύσεως εἰρημένων τε καί ἐγνωσμένων λειπόμενος, ἐξ ἐκείνου ἀγνοήσῃ Θεόν», ἐπεὶ καὶ κατ' αὐτόν ἐκ τῶν ὄντων μόνων ὁ Θεός γινώσκεται, ὅμοιόν τι ποιῶν, ὥσπερ ἂν εἴ τις ἀκούσας ἐκ τῶν ἐδωδίμων μόνων τρέφεσθαι τε καὶ συνίστασθαι τό σῶμα, δεῖν ἔλεγε μηδενός ἀπολελεῖφθαι τῶν ἐδωδίμων, εἴ τις τοῦ ζῆν ἐφίεται, μηδέ διαλιμπάνειν σιτιζόμενον δσημέραι τε καὶ ὥραι, καὶ οὕτω τήν περί τάς πολυτελεῖς τραπέζας ἄχρηστον μανίαν καὶ τό τῆς γαστριμαργίας πάθος ὡς ἀναγκαιότατα τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων ἐπειθε δοξάζειν, μηδενός τῶν κρειττόνων ὀρεγομένους. Οὕτω γάρ καὶ τῷ διανοητικῷ τῆς ψυχῆς ὕλην ὁ Θεός ὑπέθετο τούς τῆς φύσεως λόγους, ἀλλ' ὡς πρός τήν ὑψηλοτέραν γνῶσιν χειραγωγεῖν δυναμένους. Ἡμεῖς οὖν τό αὔταρκες ἐκ τούτων ἀπολαμβάνοντες τά περιττά παραλείπομεν τοῖς μή χωροῦσιν τήν τελεωτέραν τροφήν κάν, ὑπερήλικες ὄντες οὕτοι, τῆς νηπίοις καταλλήλου τροφῆς οὐκ ἀπανίστασθαι βούλωνται, ἐπαλείφομεν καὶ τινα Σκύλλαν τῷ παγκοσμίῳ τούτῳ μαστῷ, τό μή πάνυ λυσιτελεῖν ἐστιν ὅτε μετρίως ἐκτείνοντες ὡς ἀπαναστήσοντες τῆς ἀκάρου τροφῆς. Οἱ δ' ὡς οὐκέτι παῖδες, ἀλλ' ὡς τέλειοι τήν κακίαν, ἡμῖν ἐπανίστανται καὶ φιλονεικοῦσιν ἡμᾶς κατασπᾶσαι μᾶλλον ἡ αὐτοί πρός τό προσῆκον μέτρον ἀναδραμεῖν.

Διό καὶ τόν Υἱόν μετά τοῦ Πατρός ἥκειν καὶ τήν μονήν ποιεῖσθαι ἐν ἐκείνῳ φασίν, «ὅς τούς λόγους οἵδε τῆς τοῦ κόσμου φύσεως· γινώσκει γάρ οὗτος τό ἀληθές. Θεός δέ ἡ ἀλήθεια καὶ ὁ τῆς ἀληθείας Πατήρ· ἀλλά καὶ πᾶν τό γινώσκον ἐν τῷ γινωσκομένῳ ἐστήρικταί τε καὶ μένει· οὐκοῦν ἐν τῷ Θεῷ ἐσται μονίμως ίδρυμένος ὁ τήν τῶν ὄντων γνῶσιν εἰδώς· τούτου δ' ἐν Θεῷ τήν μονήν ἀμετάβλητον (σελ. 560) ἔχοντος, οὐκ ἀπεικός ἐκεῖνόν γε παρά τούτου ἐλθεῖν λέγεσθαι καὶ τήν μονήν πεποιησθαί· «οὗτος ἐστι», φησί, «καί ὁ φωτός θείου καὶ νοητοῦ ἔμπλεων τόν νοῦν κεκτημένος». Αὕτη ἐστίν ἡ τελεωτάτη τοῦ φιλοσόφου θεογνωσία. Ἔγω δέ ἀκούω τοῦ εὐαγγελίου λέγοντος, ὅτι ὁ διάβολος «ψεύστης ἐστί καὶ ὁ πατήρ τοῦ ψεύδοντος αὐτοῦ». Οἶδα δέ καὶ τῶν ἐναντίων τήν αὔτήν οὖσαν αἴσθησιν καὶ γνῶσιν καὶ ἐπιστήμην. Ὁ γοῦν εἰδώς τήν ἀλήθειαν καὶ τό ψεῦδος ἐπίσταται. Εἰ γοῦν, κατά τούς τοῦ φιλοσόφου λόγους, τό γινώσκον ἐν τῷ γινωσκομένῳ ἐστήρικταί τε καὶ μένει καὶ διά τοῦτο κατ' αὐτόν ὁ τήν γνῶσιν ἔχων τῶν ὄντων ἐν τῷ Θεῷ ἐστι καὶ ὁ Θεός ἐν αὐτῷ, οὐκοῦν καὶ τό ψεῦδος καὶ ὁ τοῦ ψεύδοντος Πατήρ ἐν αὐτῷ πεποίηται τήν μονήν, καὶ ὁ αὐτός οὗτός ἐστι λοιπόν ὁ καὶ σκότους νοητοῦ ἔμπλεων τήν ψυχήν κεκτημένος· καὶ ὄντως πολύ σκότος ἐπηλυγάζει τήν ψυχήν ἡ τοιαῦτα πρφέρει διανοήματα. Τί γάρ, ὁ λέγων, «οἶδα σε τί εἰ, ὁ ἄγιος τοῦ Θεοῦ», διά τήν γνῶσιν ταύτην ἐν ἑαυτῷ εἶχε τόν Χριστόν; Τί δέ, ὁ γινώσκων καὶ μή ποιῶν τό θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐν ἑαυτῷ ἔχει μονίμως ἐνίδρυμένον τόν Θεόν; Καὶ πῶς «δαρήσεται πολλάς»; Καὶ μήν ὁ μέν Χριστός ἐν εὐαγγελίοις ἐκ μέν τής τῶν ἐντολῶν τηρήσεως προσγίνεσθαι φησι τήν αὐτοῦ καὶ τοῦ Πατρός ἐνοίκησιν, ἐκ δέ τής ἐνοικήσεως τήν ἐμφάνειαν. Οὗτος δέ ἀντεστραμμένος μέν ἐκείνῳ ἐκ τῆς αὐτῷ δοκούσης ἐμφανείας

φησί τήν ἐνοίκησιν, ὑπεναντίως δέ σαφῶς, οὐκ ἐκ τῶν ἐντολῶν, ἀλλ' ἐκ γνώσεως τήν ἐμφάνειαν, καὶ γνώσεως, ἣν ἐκ τῆς τηρήσεως τῶν θείων ἐντολῶν μηδαμῶς προσγίνεσθαι πρότερον ἀπεφήνατο. Τοιούτου φωτός καὶ ἀληθείας τόν οἰκεῖον νοῦν ἔμπλεων κατεσκεύασεν. Οὐ μόνον δέ τάς θείας ἐντολάς ἀδυνάτως ἔχειν τήν γνῶσιν ταύτην πορίζειν πρότερον εἴρηκε, ἀλλά καὶ φιλοσοφίαν ταύτην ἐκάλει διά τῶν κατά φιλοσοφίαν μαθημάτων χορηγούμενην καὶ μωρίαν εἶναι παρά τῷ Θεῷ ταύτην ἔφασκεν· ἡν οὖν μωρία τότε προσεπίπε, (σελ. 562) Θεόν αὐτήν εἶναι νῦν ἀποφαίνεται καὶ αὐτόν μετά τοῦ Πατρός τόν τοῦ Πατρός μονογενῆ Λόγον· τοιούτου φωτός καὶ ἀληθείας τόν οἰκεῖον νοῦν ἔμπλεων κατεσκεύασεν.

΄Αλλ' ἐπεί καὶ τῶν ἐναντίων ἡ αὐτή ἐστιν αἴσθησις, σύ, ὡς φιλόσοφε, πότ' ἄρ' εἴ θερμός, ὅταν κατά τήν ποιότητα ταύτην διακέηται σου τό σῶμα, ἡ ὅτε κατεψυγμένον τοῦτ' ἔχων τήν ἐναντίαν εἰδείης θερμότητα; Πάντως τότε καὶ τήν θερμότητα ἐν σεαυτῷ φέρων αἰσθάνῃ, ὅτε κατά ταύτην διάκεισαι. Τότε τοίνυν καὶ τόν Θεόν ἔξεις ἐν σεαυτῷ ἀληθῶς, ὅτε τήν θείαν ἔξιν ἐν σεαυτῷ κατά ψυχήν ἔχεις· θεία δέ δὲ δύντως ἔξις ἡ πρός τόν Θεόν ἀγάπη ἐστί· προσγίνεται δ' αὐτῇ διά μόνης τῆς τῶν θείων ἐντολῶν ἰερᾶς ἐργασίας· εἰ γάρ καὶ ἀρχή τούτων ἐστίν, ἀλλά καὶ μέση καὶ κορυφαία· ὁ Θεός γάρ ἀγάπη ἐστίν, ὃς ἐν τούτῳ μόνω καὶ τήν οἰκείαν ἔλευσιν καὶ μονήν καὶ ἐμφάνειαν ἐπηγγείλατο. Τότε τοίνυν καὶ σαυτῷ χρήση πρός διόρθωσιν ἐτέρων ἀληθῶς, ὅτε τήν τοιαύτην σχήσεις ἐκ τῶν τοιούτων διάθεσιν· νῦν γάρ, τόν διορθοῦντα ὑποκρινόμενος, διαστρέφων καὶ διασύρων δῆλος εἰ. 'Άλλ' ὡς μέν διαστρέφεις διορθοῦν ἐπαγγελόμενος, ἐκδηλότερον ἔσται προϊόντος τοῦ λόγου. Τοῦ δ' ἐν σχήματι διορθώσεως διασύρειν προθυμεῖσθαι δεῖγμα σαφές τό διά μεγίστης σε σπουδῆς ποιήσασθαι μή ἐλθεῖν ἡμῖν εἰς ὅψιν τά πρός ήμετέραν διόρθωσιν ἐπιστρεπτικά σοι δοκοῦντα ταυτί συγγράμματα, ὥσπερ ἢν εἴ τις ίατρῶν πόμα μέν σκευάσαι τῷ νοσοῦντι λυσιτελέστατον ἔφασκε, χρήσασθαι δέ παντάπασιν ἀπηγόρευσεν. 'Οθεν καὶ τοῦτο γέγονεν δήπου δῆλον, ως καὶ αὐτός τοῦτ' οἰσθα, πρότερον, δ νῦν ἔξεφάνη, δηλητηρίων ἔχοντα δύναμιν τά κεκλημένα φάρμακα· καὶ τοῦτ' ἄρα προσεγίνωσκες ως οὐ λήση κλέπτων, τούτων προφανέντων ἡμῖν.

Ταῦτ' ἄρα καὶ νῦν οὐχ ἐκόντος εἶναι καὶ πρός τάς ἡμετέρας (σελ. 564) ἥκει χεῖρας ταυτί σου τά γράμματα, ἐν οἷς τελευτῶν φής ως ἀνεμέσητον ἐπί διορθώει χρήσασθαι σαυτῷ, ὡν οὐκ ὁρθῶς περί θεογνωσίας εἴρηκε τις τῶν σῶν φίλων. Τό δέ μή ὁρθῶς είρημένον τῷ φίλῳ τοῦτο λέγεις εἶναι· «ἴσασιν οἱ κεκαθαρένοι τήν καρδίαν διά τῆς ἐγγινομένης αὐτοῖς ἰερᾶς φωτοφανείας, ὅτι ἔστι Θεός καὶ οἶον φῶς ἐστι, μᾶλλον δέ πηγή φωτός νοεροῦ τε καὶ ἀύλου· οἱ δέ μή πρός τοῦτο θεωρίας ἀναβεβηκότες ἐκ τῆς περί πάντα προμηθείας τόν κοινόν προμηθέα συνορῶσιν, ἐκ τῶν ἀγαθυνομένων τήν αὐτοαγαθότητα, ἐκ τῶν ζωοποιουμένων τήν αὐτοζωήν, καὶ ἀπλῶς ἐκ πάντων τόν τά πάντα ὄντα καὶ ὑπερανιδρυμένον πάντων». Τοῦτο ἐστιν δὲ φησιν δὲ φιλόσοφος οὐκ ὁρθῶς ἔχειν. Οἶδα δέ αὐτόν καὶ ἄλλοτε κακῶς πρός αὐτό διατεθέντα· 'γνοίσας γάρ ὅτι τό "οἶον" παραδειγματικῶς τῷ φωτί προσήρτηται, τόν Θεόν ἔλεγε φάσκειν ἡμᾶς εἰδέναι, δόποιν φῶς ὑπάρχει. Δείξαντες δέ ἡμεῖς προσπαρακείμενον τό "πηγή φωτός", καὶ συνημμένως ἀναγνόντες ὅτι «ἔστι Θεός οἶον πηγή φωτός», ἡρωτῶμεν αὐτόν, τί βιούλεται λοιπόν ἐνταυθοῖ τό "οἶον" δ' ἄκων ὡμολόγησε τήν ἄγνοιαν καὶ ἡτησε συγγνώμην· οὐδέ γάρ δυνατόν ἄλλως ἡ ἀντί τοῦ ὡσανεί παραληφθῆναι. Νῦν δ' ἄλλως ἐπελάβετο· «φανεροῦ γάρ ὄντος», φησίν, «ώς καὶ τοῖς θεωρητικωτάτοις ἐκ μόνων τῶν ὄντων δὲ Θεός γινώσκεται, ἡ ἐνταυθα παραδιδομένη γνῶσις Θεοῦ διά νοερᾶς φωτοφανείας, ως ἔτερα τής ἐκ τῶν ὄντων οὖσα, οὐδαμῶς ἐστιν ἀληθής». Άνθυπενεγκεῖν δή πρός τοῦτο δεῖ, ως φανεροῦ γενομένου διά πλείστων τῶν

άνωτέρω είρημένων, ώς ούκ ἐκ τῶν ὄντων μόνων ὁ Θεός γινώσκεται, ἀλλά καὶ ἐκ τῶν καθ' ὑπεροχήν μή ὄντων, τουτέστι τῶν ἀκτίστων, πρός δέ καὶ διὰ φωτός αἰωνίου καὶ τῶν ὄντων πάντων ὑπερανωκισμένου, νῦν τε ἐν ἀρραβώνος μέρει τοῖς ἀξίοις διδομένου καὶ κατά τὸν ἄληκτον αἰῶνα περιαυγάζοντος αὐτούς ἀλήκτως, ἐξ ἀνάγκης (σελ. 566) καὶ ἡ θεωρία αὕτη ἀληθής ἐστι καὶ ὁ μή ἀληθῆ λέγων ταύτην Θεοῦ θείας γνώσεως ἐκπέπτωκεν. «Ἄλλ’ ἐκ τῶν περὶ αὐτόν», φησίν, «ούκ ἐκ τῶν κατ’ αὐτόν πᾶσα γνῶσις τοῦ Θεοῦ». Καί ποῦ ἐν τῇ ρήσει ταύτη λέγομεν ώς ἡ θεοφάνεια αὕτη τῶν περὶ Θεόν ούκ ἐστι; Πάντων μέν γάρ τῶν ἄλλως ὄντων ὑπερτίθεμεν αὐτήν ὡς δ’ ἐκ τῶν κατ’ αὐτόν ἐστι Θεῷ, οὐδαμῶς ἐστι προσκείμενον. Εὔροις δ’ ἂν τούς θεολόγους οὐ ταύτην μόνην, ἀλλά καὶ πολλάς ἄλλας θεωρίας τῆς ἀπό τῶν κτιστῶν θεογνωσίας ὑπερτιθέντας ἐς τά μάλιστα, ταύτην δέ καὶ τῶν ἄλλων πασῶν ἀποδιαστέλλοντας καὶ θεωνυμίας ἔξοχως ἀξιοῦντας, ώς μόνην Θεοῦ θεοποιόν ἐμφάνειαν.

Δεῖν δ’ ἡμῖν ἀρτίως εἰς πολύ μῆκος ἐκεινομένῳ δοῦναι τῷ λόγῳ πέρας, εἰς τό ἔξης ταμιευσαμένους τῶν Περὶ γνώσεως λόγων τοῦ φιλοσόφου ἀπελέγξαι τὴν ἄγνοιαν.

ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΔΕΥΤΕΡΩΝ (Σελ. 568)

ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΣΥΜΒΑΙΝΟΝΤΩΝ ΑΤΟΠΩΝ

ΕΚ ΤΩΝ ΔΕΥΤΕΡΩΝ ΤΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΒΑΡΛΑΑΜ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ”Η ΠΕΡΙ ΘΕΩΣΕΩΣ

΄Αλλ’ εἰ μέν Κατά Μασσαλιανῶν, καθάπερ καὶ ἐπιγέγραπται, τό βιβλίον πεποίηται, τί παθών τά τῶν θείων ἡμῶν πατέρων ἀναμίξ ταὶς ἐκείνων κακοδοξίαις προβάλλεται καὶ κατ’ αὐτῶν ἔπειτα πολὺς ρεῖ, τῶν κατ’ ἐκείνους ἀφέμενος; Εἰ δέ κατά τῶν ἀπ’ αἰῶνος ἀγίων καὶ τῶν αὐτοῖς ὅμολογεῖν αἱρουμένων ἡμῶν δεῖν ἔγνω πόλεμον ἄρασθαι, τί βούλονται Μασσαλιανοί καὶ Βλαχερνῖται καὶ τά τοιαῦτα προσρήματα; Ἡ δῆλον ὅτι σκηνή τά τοιαῦτα καὶ προσωπεῖόν ἐστι, πολλήν καὶ ποικίλην, μᾶλλον δέ παντοδαπήν, μετά τῆς πρός τούς πολλούς ἀπάτης καὶ τήν ὑβριν πρός πάντας ἐπιφερόμενα, ἵν’ ὧμεν ἄπαντες ὑβρισμένοι καὶ πολλαχῶς, οἱ μέν ἐξ ἀνθρώπων γεγονότες πατέρες μετά τῶν φωρασάντων τόν δόλον καὶ μή πεισθέντων, τῷ τε τοῖς αἱρετικοῖς συντετάχθαι καὶ τῷ κατ’ αὐτῶν ἔπειτα διά τῶν λόγων ἐλέγχῳ καὶ ταῖς μεταξύ τῶν δοκούντων τούτων ἐλέγχων ἀναισχύντοις καὶ δεινοῖς παροινίαις, δσοὶ δ’ ἂν παραχθέντες πεισθεῖεν, δυοῖν θάτερον ἐξ ἀνάγκης παθόντες, ἥ νῦν ἡ πρότερον φανεροί γεγονότες τῶν πεπλανημένων ὑπάρχοντες, τῷ φανεροῖ γεγενῆσθαι σεπτούς πρώην ἡγούμενοι τούς νῦν κακοδόξους γνωριζομένους, καὶ ἀπλῶς ἵν’ οὕτω πάντες τε ἡμεῖς καὶ τά καθ’ ἡμᾶς ἱερά τε καὶ σεμνά σχεδόν ἄπαντα γέλως ἀναφανῇ καὶ χεύῃ καὶ παίγνιον; Εἰ δ’ ἄρα παίζων ἐν οὐ παικτοῖς, κενάς καὶ περιττάς καὶ κιβδήλους λογομαχίας τε καὶ ἀντιθέσεις καινοτομεῖ, καὶ ώς περιττός τις αὐτός νομισθείη καὶ πολύς τήν σοφιστικήν (σελ. 570) ἀνέδην ὑβρίζει, φεῦ, εἰς τά φρικτά καὶ σεβάσμια, τί μή πάντες ἐκτρεπόμεθα τοῦτον, ἥ γοῦν ἐκτρέπομεν αὐτόν τοῦ τηλικούτου κακοῦ μετά τῆς προσηκούσης σφοδρότητος;

΄Αλλά τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ τοιαῦτα φάναι τολμᾶς αὐτός, ὥστε καί τῶν λόγων ἀρχόμενος οὐ μόνον ἐπαγγέλλεται καινοτομήσειν οὐθέν, ἀλλά καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας ὑπεραγωνιεῖσθαι, φιλοσόφῳ πρέποντα ζῆλον κατά τῶν ἐνδιαστρόφοις δόγμασιν ἐντεθραμμένων ἐπιδειξάμενος, ἀφ' οὗ καὶ τισιν ἔδωκεν ὑπόνοιαν λόγον τινα ποιεῖσθαι τῆς ἀληθείας, καί ταῦτ' ἐν τῇ πρός τούς ἐτεροδόξους ὑποκρίσει κατά τῶν εὔσεβῶς ζώντων ἀγωνιζόμενος. Οὐκοῦν οὐδείς ήμιν ἐγκαλέσει δικαίως ὑπέρ αὐτῶν ἀπολογούμενοις καὶ τά πρός ἐκείνους κατ' αὐτῶν εἰρημένα πρός δύναμιν ἔξετάζουσί τε καί διευθύνουσιν, ἐπεὶ μηδέ πρός ἐκείνους ἀπλῶς αὐτῷ φαίνεται τείνων ὁ τῶν συγγραμμάτων ἀγών, ἢ κατ' ἐκείνων ὡν ὡς ἀνειμένως ζώντων ἢ τι περί τῶν σφῶν αὐτῶν βίον ἔχοντων οὐκ ἐμμελῶς, ἀλλά σαφῶς πρός αὐτήν τήν ὑπ' αὐτῶν προσεβευομένην εὐσέβειάν ἔστιν ἡ ἀντίθεσις, μᾶλλον δέ πρός αὐτά τά θεῖα τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, καθά προαποδέειται, δόγματα καὶ τάς ἐκ παλαιοῦ κεκρατηκυίας ἐπ' αὐτῆς παραδόσεις καὶ τά τῶν ἀγίων συγγράμματα, ὑπέρ ὡν ἡμεῖς οὐ λόγους μόνον, ὅποιον ἄν οἴοι τε ὕμεν, ἔτοιμοι προέσθαι, πρός δέ τούτοις καὶ τάς ἡμετέρας, εἰ δεῖσει, ψυχάς· μισθόν δέ τῶν λόγων τούτων καὶ τῆς προθέσεως οὕτε παρ' ἀνθρώπων ζητοῦμεν, ὃν ἔχουσι διδόναι μόνον ἐπί τῶν τοιούτων τόν ἔπαινον, οὐδέ γάρ πρός τοῦτον ὁρῶμεν, οὕτε παρά Θεοῦ· μισθός γάρ ἀποδιδοῦσιν οὐ χρεωστεῖται. Τοῦτο μέν οὖν καὶ ἀνάγκην ἐπιτίθησι γράφειν, τό τῆς ὀφειλῆς ἀπαραίτητον. Ἐκ πολλοῦ μέντοι τῆς περί λόγους μελέτης καὶ φιλοτιμίας ἀφέμενος, οὐδέν οἶον εἰ μή σύν τέχνῃ τούτους ποιοῦμαι, μηδέ ροδωνιάν (σελ. 572) ἀποδείκνυμι τό βιβλίον, ἢ λύραν ἢ σάλπιγγα, τοῦτο μέν εὐηχόν τι φθεγγόμενος καὶ τορόν, ἐκεῖνο δ' ὑπό τῆς εύρύθμου συνθήκης καὶ τῆς τῶν σχημάτων ὑπαλλαγῆς διά ποικίλων τῶν τοῦ τόνου κρουμάτων μίαν ἀρμονίαν ἐμμελῆ κεραννύς καὶ διά πάντων ὠραῖζων τόν λόγον. Ἀττικαί γάρ χάριτες καὶ ὄνομάτων κάλλη καὶ παρισότητες, οἷον ἄνθη τῶν λειμῶνα τῶν λόγων καταγλαῖζουσιν· αἵς εἰ μή καταχρῆσθαι δυναίμην, καίτοι καλληρομονεῖν ἐφίεσθαι πεφυκώς, ἐναργές ἄν εἴη καὶ τοῦτο δεῖγμα τοῦ πρός ἀνάγκην, ἀλλά μή πρός ἐπιδειξιν ἡμᾶς ἐπί τό λέγειν ἀφιχθαι. Τῆς γε μήν ἐναποκειμένης διανοίας τοῖς ρήμασι τοῦτ' ἄν φαίην ἐγώ πρῶτον κάλλος, δ' καὶ ψυχῆς ἐφ' ὅσον οἶόν τε πρός τόν Θεόν καὶ τήν ἀλήθειαν βλέπειν ἐκεῖθεν γάρ αὐτῇ τά μετά τοῦτο καλά, κάν ἢ τι τούτου πρεσβύτερον τρόπον ἔτερον.

Προσῆκον δ' εἶναι νομίζω πρό τῶν κατά μέρος ἐλέγχων ἐκεῖνο ποιῆσαι δῆλον· τίνος ἔνεκεν οὗτος τήν τοῦ Πνεύματος θεοποιόν χάριν κτιστήν ἀποφῆναι διά πλείστης ὅσης σπουδῆς ἐποιήσατο, τοῦτ' αὐτός ἐαυτῷ τοῦ λογογραφεῖν ὑπόθεσιν ἐνστησάμενος, καίτοι συνθέμενος καὶ αὐτός, εἰ καὶ μή ἐκών εἴναι, θεότητα καὶ αὐτοθεότητα καὶ θεαρχίαν ὑπό τῶν ἀγίων τήν τοιαύτην προσειρῆσθαι χάριν; Τίνος οὖν χάριν τήν τοῦ Πνεύματος χάριν ἄκτιστον αὐτός τε φάναι οὐ πείθεται καὶ τούς πειθομένους δυσεβεῖς ἀποφαίνεται καὶ πάντα λίθον, τό τοῦ λόγου, κινεῖ πᾶσι ταύτην ὑποδεῖξαι κτιστήν, μίμησιν αὐτήν εἴναι φυσικήν λέγων καὶ τῆς λογικῆς φύσεως ἔξιν ὠρισμένην τε καὶ ὀρωμένην αἰσθήσει ἢ αἰσθήσει; Τοῖς ὁμοφύλοις Λατίνοις ἢ δυνάμεως ἔχει χαρίζεται, πρός τό ἐκείνων φρόνημα δολίως ἄμα καὶ βιαίως ἡμᾶς ὑφελκόμενος. Ὁταν γάρ ἀκούσωμεν ἐκ τοῦ Υἱοῦ διδόμενον τό Πνεῦμα καὶ δί' Υἱοῦ ἐφ' ἡμᾶς προχεδόμενον, εἴτα καὶ τοῦ μεγάλου Βασιλείου λέγοντος, «ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς δὸς Θεός τό Πνεῦμα πλουσίως διά (σελ. 574) τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ· ἐξέχεεν οὐκ ἔκτισεν, ἐχαρίσατο οὐκ ἐδημιούργησεν, ἔδωκεν οὐκ ἐποίησεν», ὡμεν δὲ ἀναπεπισμένοι κτιστήν τήν χάριν εἴναι, τί ἐροῦμεν δίδοσθαι καὶ χαρίζεσθαι καὶ προχεῖσθαι διά τοῦ Υἱοῦ; Οὐκ αὐτό τό τήν χάριν ἐνεργοῦν, εἴπερ ἐκεῖνο μόνον ἄναρχον εἴναι φαῖμεν, πᾶσαν δέ ἐνέργειαν αὐτοῦ κτιστήν, καθάπερ ὁ νέος οὗτος ίσχυρίζεται θεολόγος; Ἄρ'

οῦν οὐ τοῦτ' αὐτό ἐστιν ἄντικρυς τό τῶν Λατίνων φρόνημα, δι' ὃ τῶν τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίας ἀπελήλανται περιβόλων, ὅτι οὐχ ἡ χάρις, ἀλλ' αὐτό τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον κάκ τοῦ Υἱοῦ πέμπεται καί διά τοῦ Υἱοῦ προχεῖται; Ὁράτε τήν βαθεῖαν αὐτοῦ συνεσκιασμένην βουλήν καί τό δολερόν καί κακούργον τοῦ ἐγχειρήματος;

Τί δ' οὐκ ἔμελλεν ἐπί τοῦτο παντὶ τρόπῳ σπεύδειν καί πᾶσαν μηχανήν κινεῖν καί περιέργως προσβάλλειν, ἐπειδὴ φανερῶς οὐκ εἶχεν ὁ πέρυσι παρά τοῦ θειοτάτου βασιλέως ἡμῶν πρεσβευτής εἰς Ἰταλίαν καί τάς ἄνω Γαλλίας ἀπεσταλμένος ὡς ἐπί Πέρσας ἐκείνου ἐγεῖραι στείλασθαι προσελαύνοντος ἥρος, αὐτός δέ τοῦ μέν σκοποῦ τῆς πρεσβείας ἐπιλαθόμενος, ὡς ὕστερον ἐκ τῶν ἔργων ἐφάνη, προσχωρήσας δέ τῷ πάπᾳ καί τάς εὐχάς ἐκείνου σωτηρίους αὐτῷ γενέσθαι κατά τήν ὁδόν ἐπειπών, ἃς αὐτός φησιν, ἐπ' αὐτοῦ διετείνατο, εἴτα καί προσφύσας μὲν ἐκείνῳ τά χεῖλη καί τό γόνυ μεθ' ἡδονῆς, ὡς ἔοικε, καί σεβάσματος ἀσπασάμενος, τήν δέ κεφαλήν ὑποθείς ταῖς ἐκείνου χερσὶ καί τήν ἐκεῖθεν σφραγίδα χαίρων δεξάμενος; Εἰ γάρ μή χαίρων ὡς ἀληθῶς ἀλλ' ὑποκρινόμενος, τίνι πιστώσεται τό πρός ἡμᾶς ἀνυπόκριτον; Τοῖς πρός ἐκείνους ἔξενηνεγμένοις λόγοις, φαίη τις ἄν. Ἀλλ' ἡ προσγεγραμμένη τελευταία τούτοις εὐχή δείκνυσι αὐτοῦ (σελ. 576) τό τῆς ψυχῆς ἀβέβαιον «παράδος» γάρ, φησίν, «ἄφανισμῷ παντελεῖ τούς τοιούτους λόγους, λέγε προάναρχε, εἴπερ καί ἐκ σοῦ ἐστι τό σόν Πνεῦμα, ἐν αἴτιον καί μίαν ἀρχήν σέ τε καί τόν σόν Πατέρα ἐπαγόμενον, ὅπως μηδενί δι' αὐτῶν τηλικούτου κακοῦ αἴτιος γένωμαι κάμε τῆς τοιαύτης κακοδοξίας πρό τοῦ τέλους ἀπάλλαξον». Ποίω δέ καί νῦν λόγῳ μετά τήν ἀπ' ἐκείνων ἐπάνοδον εὐθύς τά τοῖς Ἰταλοῖς, ὡς ἀποδέδεικται, συνηγοροῦντα περιέργως συντεθείκει συγγράμματα, καί ταῦτ' ἐξ Ἰταλίας, ὡς αὐτός ἐν προοιμίῳ γράφει, πρός τό Κατά Μασσαλιανῶν γράφειν κεκινημένος, εἰ μή καί τοῦτο ὑπόκρισις, δ' καί αὐτός ἰσχυρίζεται;

Τοιγαροῦν σκηνή πᾶς λόγος αὐτῷ, κωμῳδοῦσα καί παίζουσα τά ἡμέτερα, καί ἦν Ἐκκλησίαν ἐκεῖ καί σύνοδον ἱεράν καί ἀγίαν φησί, τήν τῶν Λατίνων ἔοικε λέγειν. Ὄτι γάρ ἐν πᾶσι μᾶλλον κατ' ἐκείνην φρονεῖν, τεκμηριώσαιτ' ἄν τις καί τῷ μηδ' ὄντινοῦν σχεδόν ἀγιασμόν ἀπό τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας προσήκασθαι, τούς ἐκεῖθεν ἀπομάττοντα σπίλους, καί ἵνα τάλλα παρῷ, τοσοῦτον ἥδη χρόνον ἀφ' οὗπερ ἐπεδήμησεν ἡμῖν οὐδείς ἔώρακεν αὐτόν τῆς ἀγιωτάτης εὐχαριστίας ἐν μεθέξει γενόμενον· τί χρή λέγειν εὐχήν ἡ ἐπίκλησιν ἱεράν ἡ τήν ἐν θριξί σταυροειδῆ σφραγίδα καί τάλλ' ὅσα σύμβολα μοναχικῆς τελειώσεως, ὃν ἄνευ μοναχόν εῖναι παρ' ἡμῖν οὐ νομίζεται τοῖς τῶν ἀγίων πατέρων θεσμοθεσίας ὑπείκουσιν; Οὗτος γάρ οὐδ' ἐπ' εἰσαγωγῇ μοναχικοῦ μυστηρίου εὐχήν γοῦν ἱεράν ἐπεζήτησεν, ἀλλ' αὐτόπλαστός ἐστι μοναχός, οὐ πολύ δ' εἰπεῖν καί ἐπίπλαστος· «ἐκ τῶν καρπῶν γάρ, φησί, «τό δένδρον ἐπιγινώσκεται». Τούς γε μήν περί μελλούσης κολάσεως μυστικούς αὐτῷ λόγους λεγέτωσαν οἱ αὐτήκοσι. Ἐγώ δ' ἐκ τῶν τούτων καί τῶν τοιούτων οὐχ ἐπ' ἀγνοίας, (σελ. 578) ἀλλ' ὑπό κακονοίας, κτιστήν αὐτόν ἀποφαίνεσθαι τήν θεοποιόν ὑπενόησα χάριν τοῦ Πνεύματος· εἰ δ' ἀρ' ὑπ' ἀγνοίας, ἐπεί καταλογογραφεῖ τῶν εἰδότων, ἀπόνοιαν τῇ περί τά τοιαῦτα συζεύξας ἀγνοίᾳ, χεῖρον, ὡς ἐγῶμαι, τό ἔγκλημα· δόγμα γάρ ἀποτόπαιον ἄπαν ἐκ τοιαύτης ἀνερράγη πηγῆς, ἀφ' ἧς καί νῦν οὔτος προστάτης πονηρῶν τε καί πολλῶν αἰρέσεων ἀναπέφηκεν, ὡς δὲ λόγος δείξει προϊών.

Ο μέν γάρ σοφός τά θεῖα Μάξιμος, συνῳδά τῷ μεγάλῳ Μακαρίῳ καί τοῖς ἄλλοις ἄπασιν ἀγίοις, καθάπερ ἐν τοῖς Περί φωτός θείου ἔξενηνεγμένοις ἡμῖν λόγοις προεξεθέμεθα, τόν ἀρραβώνα τῆς μελλούσης ἐπαγγελίας, τήν χάριν τῆς νίοθεσίας, τόν θεοποιόν δωρεάν τοῦ Πνεύματος φῶς εἶναί φησιν ὑπεραρήτου δόξης τοῖς ἀγίοις

έποπτευόμενον, φῶς ἐνυπόστατον, ἄκτιστον, ἀεί δὲ τοῦ ἀεί δύντος καὶ ἀνεπινοήτως, νῦν μὲν ἐκ μέρους, ἐπί δὲ τοῦ μέλλοντος αἰώνος τελεωτέρως φανερούμενον τοῖς ἀξίοις καὶ τὸν Θεόν αὐτοῖς δι’ ἑαυτοῦ φανεροῦν. Ό δέ φιλόσοφος οὗτος ξένον ἑαυτόν τοῦ τοιούτου συνορῶν φωτός, ως τῆς πρός αὐτό φερούσης μηδέ πρός ὀλίγον ἡμμένος, φέρειν οἶός τε ὡν οὐδαμῶς οὐ τῇ πίστει τὴν πρᾶξιν προσέθηκεν, ἵνα δι’ αὐτῆς πρός ἐκείνην φθάσῃ τὴν θεωρίαν, ἀλλά καὶ τὴν πίστιν ἀπαρνησάμενος καὶ τούς μή ταύτην ἡρνημένους, ἀλλά καὶ δι’ αὐτῆς ἀνηγμένους, ως ὑπέρ αὐτούς τοῖς πολλοῖς αὐτό δόξαι, τοῖς λόγοις ἔξουδενώσας, ἀθετεῖ μὲν τὴν χάριν, βλασφημεῖ δέ εἰς τὸν τῆς χάριτος Κύριον, ἀτιμάζει δέ κοινῇ πάντας τούς ἀγίους, ὅσοις ἔξεγένετο διά πεῖρας μαθεῖν τε καὶ διδάξαι περὶ τοῦ φωτός τῆς χάριτος.

Ἐπεί δέ τοιαῦτα τολμῆσαι δεῖν ἔγνωκεν, οὐ Σκύθαις ἐνοικῶν, οὐδ’ Ἀγαρηνοῖς ἐνστρεφόμενος, ἀλλ’ ἐν μέσῃ τῇ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ, καὶ ταῦτα νῦν εἴπερ ποτέ τὸν λόγον τῆς ἀληθείας ὁρθοτομούσῃ, πολλῷ χρῆται τῷ δόλῳ καὶ (σελ. 580) συνεσκιασμένως ἄγαν καὶ μετ’ ἐπικρύψεως διὰ πλείστης τούς κατά τῶν ἀγίων προτίθεται λόγοις, ως ὑπέρ αὐτῆς τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καὶ τῶν κατ’ αὐτήν εὔσεβῶν δογμάτων ὃ ταῦτα περιτρέπων ἀγωνιζόμενος. Ἀφείς τοίνυν πᾶσαν παντός ἀγίου ἐπωνυμίαν, τραπεζούντιόν τινα Θεόδωρον εἰς μέσον προίγαγεν, δος προέστι μέν τῶν Βλαχερνῶν, τά Μασσαλιανῶν δ’ ἐφωράθη νοσῶν· τοῦτον τοίνυν προήνεγκεν ὑπέρ ἑαυτοῦ δῆθεν ἀπολογούμενον καὶ λέγοντα σαφῶς μή τὴν ὑπερούσιον κρυφιότητα νῦν καθάπερ πρότερον ὀρατήν δοξάζειν τοῦ Θεοῦ, ἀλλά τὴν δόξαν δ’ εἶναι φάσκοντα Θεοῦ φῶς ἐνυπόστατον καὶ ἀγένητον καὶ θεότητα καὶ θεαρχίαν ὀνομαζόμενον, καὶ ἀπλῶς ὅσα περὶ τῆς θεοποιοῦ δωρεᾶς τοῦ Πνεύματος οἱ ἄγιοι συνεγράψαντο.

Θεαρχίαν γάρ ταύτην καὶ ἀγαθαρχίαν καὶ θεότητα, ως ἀρχήν τῶν θεουμένων οὗσαν, πολλαχοῦ τῶν λόγων ὃ μέγας Διονύσιος προσεῖπεν, ἦς ἐπέκεινα, φησίν, εἶναι τὸν Θεόν ως ὑπέρθεον δύντα καὶ ὑπεράρχιον. Μάξιμος δέ ὁ θεῖος θέωσιν τὴν θεότητα προσηγόρευσεν ταύτην· τὴν δέ θέωσιν ὄριζόμενος, «ἐνυπόστατον» εἴπεν «ἔλλαμψιν, μή ἔχουσαν γένεσιν, ἀλλ’ ἀνεπινόητον ἐν τοῖς ἀξίοις φανέρωσιν», προσθείς καὶ τἄλλ’ ὅσα μικρόν ἀνωτέρω προθέντες ἔφθημεν. Βασιλείου δέ τοῦ μεγάλου ἀκηκόαμεν εἰπόντος ἄκτιστον τὸ διά τοῦ Υἱοῦ ἐφ’ ἡμᾶς ἐκχεόμενον. Ἰωάννης δέ ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς, τῷ Βασιλείου κράτει τῶν λόγων συναφθείς, τούς τε Λατίνους αἰσχυνεῖ καὶ τά δολερά τοῦ κενόφρονος τούτου καταλύσει μηχανήματα, «μή τὸν Θεόν», λέγων, «ἀλλά τὴν χάριν ἐκχεῖσθαι»· καί πρό τοῦ Χρυσορρήμονος πατρός ὃ προφήτης Ἰωήλ, μᾶλλον δέ διά τοῦ προφήτου ὃ Θεός εἰπών, οὐκ “ἐκχεῶ τὸ πνεῦμα μου”, ἀλλ’ «ἐκχεῶ ἀπό τοῦ Πνεύματός μου». Εἴ τοίνυν τό Πνεῦμα μή κατακερματίζεται, τί τό ἐκ τοῦ (σελ. 582) Πνεύματος τοῦ Θεοῦ ὑπό Θεοῦ κατ’ ἐπαγγελίαν ἐφ’ ἡμᾶς ἐκχεόμενον Πνεῦμα; Ἀρ’ οὐχ ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις τε καὶ ἐνέργεια, ἐνέργεια οὖσα τῆς οὐσίας τοῦ Πνεύματος; Ἀλλά τό παρά τοῦ Θεοῦ ἐφ’ ἡμᾶς ἐκχεόμενον Πνεῦμα οὐκ ἔκτισται κατά τὸν μέγαν Βασίλειον. Ἀκτιστος ἡ χάρις ἄρα, καὶ τοῦτ’ ἐστιν διὰ δίδοται καὶ πέμπεται καὶ χαρίζεται παρά τοῦ Υἱοῦ τοῖς μαθηταῖς, ἀλλ’ οὐκ αὐτό τὸ Πνεῦμα, καὶ τοῦτ’ ἐστι τὸ δῶρον τὸ θεοποιόν, ἐνέργεια δὲ οὐκ ἄκτιστος μόνον ἀλλά καὶ ἀχώριστος τοῦ παναγίου Πνεύματος. Ἀκουσον δή πάλιν τοῦ μεγάλου Βασιλείου· «ἵν» γάρ, φησί, «προϊεται ζωήν εἰς ἄλλου ὑπόστασιν τὸ Πνεῦμα, οὐ χωρίζεται αὐτοῦ»· καί ἵνα μή τινι δόξῃ τὴν καθ’ ἡμᾶς φυσικήν τοῦτον λέγειν ζωήν, καίτοι προέσθαι φάμενον, ἀλλ’ οὐχί κτίσαι, μᾶλλον δέ προϊεσθαι, διὰ μετά τοῦ ἄκτιστου καὶ τοῦ ἀνάρχου πως ἐμφαντικώτερόν ἐστιν, ὅμως ἵνα μή δόξῃ φυσικόν τι λέγειν,

έπήνεγκε· καί οἱ μετέχοντες αὐτοῦ ζῶσι θεοπρεπῶς, ζωήν θείαν καὶ οὐράνιον κεκτημένοι».

Καί τοίνυν ἡ τοιαύτη θεία καὶ οὐράνιος ζωή τῶν θεοπρεπῶν ζώντων ἐν τῷ μετέχειν τῆς ἀχωρίστου τοῦ Πνεύματος ζωῆς (ῶσπερ καὶ ὁ Παῦλος ἔζη «τήν τοῦ ἐνοικήσαντος θείαν καὶ ἄϊδιον» κατά τὸν θεῖον Μάξιμον «ζωήν»), ἡ τοιαύτη τοιγαροῦν ζωή ἀεί μέν ἐστι, φυσικῶς ἐνυπάρχουσα τῷ Πνεύματι θεοποιεῖν ἐξ ἄϊδίου πεφυκότι, Πνεῦμα τε καὶ θεότης προσαγορεύεται δικαίως παρά τῶν ἀγίων, ἅτε δωρεά θεοποιός τοῦ δίδοντος Πνεύματος ἥκιστα χωριζομένη, φῶς δέ ἐστι, δι’ ἀπορρήτου ἐλλάμψεως χορηγούμενη καὶ τοῖς ἡξιωμένοις ἐγνωσμένη μόνοις, ἐνυπόστατός τε μήν, οὐχ ὡς αὐθυπόστατος, ἀλλ’ ἐπεὶ εἰς ἄλλουν ὑπόστασιν τὸ Πνεῦμα προΐεται αὐτήν, ἐν ᾧ καὶ θεωρεῖται τοιοῦτον γάρ τὸ κυρίως ἐνυπόστατον, οὐ καθ’ ἑαυτό οὐδὲ ἐν τῇ οὐσίᾳ, ἀλλ’ ἐν τῇ ὑπόστάσει θεωρούμενον. Εἰ δέ καὶ ἔτερός ἐτι τρόπος, δι’ ὃν ἐνυπόστατος (σελ. 584) καλεῖται παρά τῶν ἀγίων, ἐροῦμεν προϊόντες. ‘Υπέρκειται δέ τῆς ἐν αὐτῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ θεουργοῦ ζωῆς τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, ὡς οἰκείας ἐμφύτου ἐνεργείας, ἥτις καὶ ἐμφερής ἐστιν ἐκείνῳ, εἰ καὶ μή ἀκριβῶς· «οὐδεμίαν» γάρ, φησίν, ὀρῶμεν θέωσιν ἣ ζωήν, ἥτις ἀκριβῶς ἐμφερής ἐστι τῇ πάντων ὑπερκειμένῃ κατά πᾶσαν ὑπεροχήν αἵτιά· ὥστε ἐμφερής μέν, ἀλλ’ οὐκ ἀκριβῶς. Οὐχ ὡς αἴτιον δέ μόνον ὑπέρκειται τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, ἀλλά καὶ διὰ τὸ πολλοστόν τοῦ δόματος ἀεί τὸ λῆμμα εἶναι, μή τὸ πᾶν τῆς θείας ἐνεργείας χωροῦντος τοῦ λαμβάνοντος. Οὕτω πολυτρόπως ὑπέρ τὸ τοιοῦτον φῶς καὶ τὴν τοιαύτην ἄκτιστον ἐλλαμψίν τε καὶ ζωήν καὶ τά παραπλήσια ὑπάρχει ὁ Θεός. Ταῦτα μέν οὖν ὁ μέγας Βασίλειος.

Συμεών δέ ὁ ἔνθεος Μεταφραστής, ἐκ τοῦ πρώτου βιβλίου τοῦ μεγάλου Μακαρίου συνταξάμενος Κεφαλαιώδεις λόγους, περὶ τοῦ φωτός τούτου καὶ τῆς δόξης ταύτης ἐμμελῶς ἄμα καὶ ἐναργῶς ἐξηγεῖται διεξοδικώτερον. Οὐδέν δ’ οἶν καὶ τινα ἐξ αὐτῶν ὡς οἶόν τε συνελόντα καὶ ὑποτεμόμενον ἐνταυθοῦ προθεῖναι πρός τῷ μέγα τι τῷ προκειμένῳ λόγῳ συντελεῖν, οὐδέν ἡττον λυσιτελοῦντα καὶ πρός τὴν τῶν ἐντυγχανόντων ὡφέλειαν. Ἐν γοῦν τῷ ἐξηκοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ φησί· «Μωσῆς ὁ μακάριος ὑπέδειξε τύπον διά τῆς τῷ προσώπῳ αὐτοῦ ἐπιλαμπούσης τοῦ Πνεύματος δόξης ἣ οὐδεὶς ἀνθρώπων ἀτενίσαι ἡδύνατο, πῶς ἐν τῇ τῶν δικαίων ἀναστάσει τά σώματα δοξασθήσεται τῶν ἀγίων, ἢν δόξαν ἀπό τοῦ νῦν ἐν τῷ ἔσω ἀνθρώπῳ αἱ πισταί τῶν ἀγίων ἔχειν καταξιοῦνται ψυχαί· ἡμεῖς γάρ, φησίν, “ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ”, τουτέστι τῷ ἔσω ἀνθρώπῳ, τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμεθα, τὴν αὐτήν εἰκόνα μεταμορφούμενοι ἀπό δόξης εἰς δόξαν». Καί ἐν τῷ ἐξηκοστῷ τρίτῳ· «τήν δόξαν ἢν ἐντεῦθεν, ὡς εἴρηται, πλουτοῦσιν αἱ τῶν ἀγίων ψυχαί, (σελ. 586) ἐκείνη καλύψει καὶ ἀμφιάσει τά γυμνά σώματα ἐν τῇ ἀναστάσει καὶ εἰς οὐρανούς ἀνάρπαστα ποιήσει, περιβεβλημένα τῷ τῶν ἀγαθῶν ἔργων καὶ τῇ τοῦ Πνεύματος δόξῃ, ἢν ἐντεῦθεν, ὡς ἔφην, αἱ τῶν ἀγίων ἔλαχον ἔχειν ψυχαί· καὶ οὕτω δοξασθέντες οἱ ἄγιοι θείω φωτὶ σύν τῷ Κυρίῳ διαπαντός ἔσονται». Τοῦτ’ ἄρα τὸ φῶς ἐκεῖνο, κατά τὸν μέγαν Διονύσιον, δὲ τούς τῶν ἀποστόλων ἐκκρίτους περιέλαμψεν ἐπὶ τοῦ ὅρους· «ὅταν» γάρ, φησίν, «ἄφθαρτοι καὶ ἀθάνατοι γενώμεθα καὶ τῆς χριστοειδοῦς καὶ μακαριωτάτης ἐφικώμεθα λήξεως, πάντοτε σύν Κυρίῳ, κατά τὸ λόγιον ἐσόμεθα, τῆς μέν ὀρατῆς αὐτοῦ θεοφανείας ἐν πανάγνοις θεωρίαις ἀποπληρούμενοι φανοτάταις μαρμαρυγαῖς ἡμᾶς περιαυγαζούσης, ὡς τούς μαθητάς ἐν ἐκείνῃ τῇ θειοτάτῃ μεταμορφώσει». Τοῦτ’ ἄρα θεϊκόν ἐστι τὸ φῶς ὡς καὶ Ἱωάννης ἐν τῇ Ἀποκαλύψει ἔφη καὶ τοῖς ἀγίοις πᾶσι συνδοκεῖ. Γρηγόριος δέ ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος, «ἥξει μέν», φησί, «μετά σώματος, ὡς ὁ ἐμός λόγος, τοιοῦτος δέ

οῖος ὥφθη τοῖς μαθηταῖς ἐν τῷ ὅρει, ἢ παρεδείχθη, ὑπερνικώσης τό σαρκίον τῆς θεότητος».

«Ἄλλ’ αἰσθητόν ἦν», φησί, «τό φῶς ἐκεῖνο καὶ δι’ ἀέρος ὄρατόν, τότε γεγονός πρός ἔκπληξιν καὶ εὐθύς ἀπογενόμενον, καὶ θεότης λέγεται ὡς σύμβολον θεότητος». Τῆς καινοφωνίας ἥκουσται καὶ αὐθημερινή θεότης, αἰσθητή καὶ γενητή, ἐφ’ ἡμέραν γινομένη καὶ ἐφ’ ἡμέραν φθειρομένη, κατά τά καλούμενα τῶν ζώων ἐφήμερα, μᾶλλον δέ καὶ τούτων ὀλιγοχρονιωτέρα, αὐθωρόν γινομένη τε καὶ λυομένη, μᾶλλον δέ «γενομένη μέν ποτε, οὖσα δέ οὐδέποτε»; Τοιαύτη οὖν θεότης λέγεται ὡς σύμβολον θεότητος». Τοιαύτη οὖν θεότης ὑπερενίκησε τήν προσκυνητήν ἐκείνην καὶ ὁμόθεον σάρκα, ἡ μή οὖσα θεότης οὐδέποτε; Μᾶλλον δέ οὐχ ὑπερενίκησέ ποτε, ἀλλ’ ὑπερνικᾶ διηνεκῶς οὐ γάρ εἴπεν ὑπερνικησάσης, ἀλλ’ ὑπερνικώσης, καὶ οὐκ ἐπί τοῦ παρόντος μόνον, ἀλλά κάπι τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Τί φῆς; Τοιαύτη θεότητι (σελ. 588) συνημμένος ἔσται καὶ ὑπερνικώμενος εἰς ἀπείρους αἰῶνας ὁ Κύριος; Καὶ ἀντί πάντων μέν ἡμῖν ἐκεῖ, κατά τάς ἀποστολικάς καὶ πατερικάς φωνάς, ἔσται ὁ Θεός, τῷ Χριστῷ δέ ἀντί θεότητος φῶς προσέσται αἰσθητόν; Καί ἀέρος μέν καὶ τόπου καὶ τῶν τοιούτων κατά τάς αὐτάς φωνάς οὐ δεησόμεθα ἐκεῖ, δι’ ἀέρος δέ ὁψόμεθα τήν θεότητα; Πῶς δέ καὶ τοιαῦτα σύμβολα ἐκεῖ; πάλιν ἔσοπτρα, πάλιν αἰνίγματα, πάλιν ἐν ἐλπίσιν ἡ πρός πρόσωπον θέα; Μᾶλλον δέ, εἰ καὶ τότε τοιαῦτα σύμβολα καὶ ἔσοπτρα καὶ αἰνίγματα, φεῦ τοῦ δόλου καὶ τῆς ἀπάτης, ἐψεύσθημεν τῶν ἐλπίδων, κατεσφρίσθημεν· θεότητα δι’ ἐπαγγελίας κτήσεσθαι προσδοκήσαντες, οὐδ’ ἵδειν θεότητα συγχωρούμεθα, φῶς δ’ αἰσθητόν ἀντ’ ἐκείνης, φύσιν ἀλλοτριωτάτην θεότητος. Πῶς δέ καὶ τό τοιοῦτο σύμβολον – εἴγε καὶ τοιοῦτον ἦν – θεότης ἄν κληθείη; Οὐδέ γάρ ἀνθρωπότης ὁ γεγραμμένος ἄνθρωπος, οὐδ’ ἀγγελότης τό φανέν σύμβολον ἀγγέλου.

Τίς ποτε τῶν ἀγίων συμβόλων κτιστόν τό φῶς ἐκεῖνο εἴπε; Γρηγόριος ὁ θεολόγος, «φῶς», φησίν, «ἡ παραδειχθεῖσα θεότης ἐπί τοῦ ὅρους τοῖς μαθηταῖς». Εἰ οὖν μή ἀληθινόν ἦν καὶ ἀληθῶς θεότης, ἀλλὰ κτιστόν σύμβολον αὐτῆς, οὐκ ἔδει φάναι φῶς ἡ παραδειχθεῖσα θεότης, ἀλλά φῶς τό παραδεῖξαν θεότητα, καὶ οὐδέ τό παραδεῖξαν, ἀλλά τό δεῖξαν, ἐπεί τό παρά συνηρτημένον ἀμυδράν ἔκφανσιν τοῦ κρυφίου τῆς θεότητος σαφῶς ἐπιδείκνυσιν. Οὕτω μέν οὖν ὁ τήν θεολογίαν οἰκείαν ἐπωνυμίαν κτησάμενος. ‘Ο δέ Χρυσόστομος θεολόγος, «λαμπρότερος», φησίν, «έαυτοῦ ἐφαίνετο ὁ Κύριος, τῆς θεότητος παραδειξάσης τάς ἀκτίνας αὐτῆς». ‘Ορα κάνταῦθα τό παρά προσκείμενον καὶ σαφῶς ἐκφαῖνον τοῦ κρυφίου τήν ἔκφανσιν, ἀλλά μηδέ τήν τοῦ ἄρθρου παραδράμης προσθήκην· οὐ γάρ θεότητος εἴπεν, ἀλλά τῆς θεότητος, (σελ. 590) ἐκείνης τῆς ἀληθινῆς. Πῶς δέ καὶ τό ἔξ ἀλλοτρίας φύσεως θεότητος σύμβολον ὑπάρχον· φῶς ἀκτίνες ἄν εἰεν τῆς θεότητος; ‘Ο δέ μέγας Βασίλειος, δεικνύς ἐν φῶς τόν ἐν τρισίν ὑποστάσεσι προσκυνούμενον Θεόν, «ὁ Θεός», φησί, «φῶς οίκων ἀπρόσιτον»· τό γάρ ἀπρόσιτον πάντως καὶ ἀληθινόν, καὶ τό ἀληθινόν ἀπρόσιτον· ὅπότε καίπεπτώκασιν οἱ ἀπόστολοι τῇ δόξῃ τοῦ φωτός τοῦ Υἱοῦ ἀτενίσαι μή δυνηθέντες διά τό εἴναι αὐτόν ἀπρόσιτον φῶς. Φῶς δέ καὶ τό Πνεῦμα «ὅς», φησίν, «ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διά Πνεύματος ἀγίου». Εἴ τοίνυν τό ἀπρόσιτον ἀληθινόν ἀπρόσιτον δ’ ἐκεῖνο ὕν – οὐχ ὑπόκρισις ἦν θεότητος τό φῶς ἐκεῖν ο, ἀλλ’ ὡς ἀληθῶς φῶς ἀληθινῆς θεότητος, οὐ τῆς τοῦ Υἱοῦ μόνον, ἀλλά καὶ τοῦ Πνεύματος καὶ τοῦ Πατρός. Διό κοινῇ πάντες τῷ Κυρίῳ ψάλλομεν τήν ἐπέτειον τελοῦντες ἔορτήν·

«ἐν τῷ φανέντι φωτί σου,
σήμερον ἐν Θαβωρίῳ,

φῶς εἴδομεν τὸν Πατέρα,
φῶς καί τὸ Πνεῦμα·
«τῆς γάρ σῆς θεότητος
ἀμυδράν παρεγύμνωσας αὐτήν».

Ἐνταῦθα γοῦν οὐχ ἡ πρόθεσις μόνη προσκειμένη, ἀλλά καὶ ἡ σημασία τοῦ ὀνόματος τοῦ Κρυφίου τὴν ἔκφανσιν ἐκφαίνει. Κοινῇ τοίνυν πάντων τῶν ἀγίων ἀληθινήν θεότητα τὸ φῶς ἐκεῖνο προσαγορευόντων, πῶς αὐτός ἐπήρθης ἀλλοτριῶσαι τοῦτο τῆς θεότητος, κτιστόν καὶ αἰσθητόν καὶ τοιοῦτο σύμβολον προσειπών θεότητος αὐτό καὶ χεῖρον τῆς καθ' ἡμᾶς νοήσεως ἀποφηνάμενος;

Οἱ μέντοι σοφός τὰ θεῖα Μάξιμος, ἔτερον ἐτέρου σύμβολον εἰωθός λέγειν ἀναλογίας λόγῳ κατά τάς ἀλληγορίας, οὐ τὸ ἔλαττον τοῦ μείζονος ἀεί ποιεῖται σύμβολον, ὡς αὐτός ὥθης ὁ τὰ πάντα σοφός, ἀλλ' ἐσθ' ὅτε καὶ τὸ μείζον τοῦ ἔλαττονος, (σελ. 592) ὕσπερ καὶ τὸ δεσποτικόν ἐκεῖνο σῶμα, ἀπηλωρημένον ἐπί τοῦ σταυροῦ, σύμβολον γενέσθαι λέγει τοῦ προσηλωμένου τοῖς πάθεσι σώματος ἡμῶν, τόν δέ Ἰωσήφ, πρόσθεσιν ἐρμηνευόμενον, ἀρετῆς καὶ πίστεως σύμβολον. Ταῦτα γάρ, φησί, προστιθέμενα τοῖς πάθεσι πρότερον ἐνισχυμένοις, ἀποκαθηλοῦσιν αὐτῶν ἐκείνους, ὡς ὁ Ἰωσήφ τοῦ σταυροῦ τὸν Κύριον. Οὔτος τοίνυν καταφατικῆς καὶ ἀποφατικῆς θεολογίας σύμβολον ἀλληγορῶν τὸ φῶς ἐκεῖνο προσηγόρευσεν, ὡς μεῖζον ἔλαττόνων καὶ ὡς ἐν ἑαυτῷ τὴν τῆς θεολογίας γνῶσιν ἔχον καὶ παρεκτικόν αὐτῆς ὑπάρχον. Τί δέ; οὐχὶ καὶ τὸν Μωϋσῆν οὔτος τῆς προνοίας σύμβολον εἶπε καὶ τὸν Ἡλίαν τῆς κρίσεως; Ἄρ' οὖν οὐδὲ οὕτοι ἀληθῶς παρῆσαν, ἀλλά φάσματα πάντ' ἐκεῖνα καὶ ὑπόκρισις ἦν; Καὶ τίς ἂν τοῦτ' εἰπεῖν τολμήσαι τῶν ἀπάντων, ὅτι μή ὁ καλός Βαρλαάμ, ὁ καὶ τὸ φῶς ἐκεῖνο ἀλλοτρίαν θεότητος φύσιν εἰρηκώς ὑποκρινομένην θεότητα; Καίτοι σχεδόν πᾶς ὁ χορός τῶν ἐνθέων θεολόγων τούτου χάριν σύμβολον ἀπλῶς ἐφυλάξαντο τὴν τοῦ φωτός ἐκείνου χάριν προσειπεῖν, ἵνα μή τις ὑπό τοῦ τοιούτου προσρήματος διά τὴν δύωνυμιάν ἐκτραπείς κτιστόν καὶ ἀλλότριον νομίσῃ θεότητος τὸ θειότατον ἐκεῖνο φῶς· ἐκεῖ σύμβολον θεότητος λεγόμενόν τε καὶ νοούμενον συνετῶς καὶ ὑγιῶς κατ' οὐδέν τοῦτο ιδοὺς τῇ ἀληθείᾳ προσιστάμενον.

Ἐστω γάρ καὶ σύμβολον θεότητος, καθάπερ δικαιοῖς αὐτός. Οὐδὲ οὕτως ἡμᾶς αἱρήσεις, οὐδὲ ἀποστήσεις, εὗ ἵσθι, τῆς μακαριστῆς ἐλπίδος· πᾶν γάρ σύμβολον ἡ ἐκ τῆς φύσεώς ἐστιν οὐ σύμβολόν ἐστιν, ἡ φύσεως ἐτέρας παντάπασιν ὑπάρχει. Καί γάρ, ἡλίου μέλλοντος ἀνίσχειν, τοῦ κατ' αὐτόν φωτός φυσικόν σύμβολόν ἐστιν ὁ ὄρθρος, καὶ τῆς τοῦ πυρός καυστικῆς δυνάμεως ἡ θέρμη φυσικόν σύμβολόν ἐστι. Τό δέ μή φυσικόν ἡ καθ' ἑαυτό πεφυκός ὑφεστηκέναι γίνεται ποτε παρά τούς χρωμένους σύμβολον, ὡς ὁ πυρσός ἐπιόντων πολεμίων, ἡ κατ' οἰκείαν μέν φύσιν οὐχ ὑφεστηκε, γίνεται δ' οἶόν (σελ. 594) τι φάσμα κατά χρείαν τῆς προνοίας, δ' καὶ τοῦτ' αὐτό μόνον σύμβολόν ἐστι. Τοιαῦτα δέ ἐστι τὰ τοῖς προφήταις αἰσθητῶς καὶ ἐν σχήματι δεικνύμενα, οἷον τό τοῦ Ζαχαρίου δρέπανον καὶ αἱ πελέκεις τοῦ Ἱεζεκιήλ καὶ εἴ τι τούτων παραπλησίον. Τό μέν οὖν φυσικόν ἀεί σύνεστι τῇ φύσει παρ' ἡς τό εἶναι ἔχει, φυσικόν γάρ τό δ' ἔξ ἐτέρας φύσεως καθ' ἑαυτήν ὑφεστηκυίας ἀεί συνεῖναι τῷ σηματινομένῳ τῶν ἀδυνάτων παντάπασιν ὑπάρχει· κωλύει δέ οὐδέν εἶναι πρότερον ἡ ὕστερον ἐκεῖνο, δ' τί ποτε καθ' ἑαυτό ἐστι· τό δέ μή καθ' ἑαυτό ὑφεστηκός οὔτε πρότερον οὕθ' ὕστερον ὑπάρχει – τοῦτο γάρ ἀδύνατον ἐπ' ὀλίγον δέ φανέν, εἴτ' εὐθύς πρός τό μή ὅν χωρεῖ καὶ ἀφανίζεται παντάπασιν. Ἐπεί τοίνυν σύμβολον τό ἐν τῷ Θαβωρίῳ φῶς, ἡ φυσικόν ἐστιν ἡ οὐ φυσικόν· καὶ εἰ μή φυσικόν, ἡ καθ' ἑαυτό ὑφεστηκός ἡ φάσμα μόνον ἀνυπόστατον· ἀλλ' εἰ φάσμα μόνον ἀνυπόστατον, οὔτε ἡν

ούτε ἔστιν ούτε ἔσται ἐσαεί τοιοῦτος ὁ Χριστός. "Οτι δ' ἔσται ἐσαεί τοιοῦτος ὁ Χριστός, καί ὁ ἐξ Ἀρείου Πάγου Διονύσιος καί Γρηγόριος ὁ θεολόγος καί πάντες ὅσοι τοῦτον ἐξ οὐρανοῦ μετά τῆς δόξης ἥζοντα προσδέχονται, καθάπερ καί μικρόν ἀνωτέρω δέδεικται, παριστᾶσιν ἐνεργῶς· οὐκ ἄρα φάσμα μόνον ἀνυπόστατον τό φῶς ἐκεῖνο ἦν.

Καί μήν οὐ μόνον ἐπί τοῦ μέλλοντος ἐς ἄπειρον τοιοῦτος ἔσται, ἀλλά καί πρό τῆς ἐπί τὸ ὅρος ἀναβάσεως τοιοῦτος ὑπῆρχεν ὁ Χριστός. "Ακουσον τοῦ τά θεῖα σοφοῦ Δαμασκηνοῦ· «μεταμορφοῦται Χριστός, οὐχ ὅ οὐκ ἦν προσλαβόμενος, οὐδέ εἰς ὅπερ οὐκ ἦν μεταβαλλόμενος, ἀλλ' ὅπερ ἦν τοῖς οἰκείοις μαθηταῖς ἐκφαινόμενος, διανοίγων τούτων τά ὅμματα καί ἐκ τυφλῶν ἐργαζόμενος βλέποντας· μένων γάρ αὐτός ἐν ταύτοτητι παρ' ὅ το πρίν, τοῖς μαθηταῖς ἐωρᾶτο φαινόμενος αὐτός γάρ ἔστι τό φῶς τό ἀληθινόν, τό τῆς δόξης ὡραῖον». (σελ. 596) Τοῦτο δείκνυσι καί ὁ μέγας Βασίλειος· «διεφαίνετο» γάρ, φησίν, «οἶόν τι φῶς διά ύελίνων ὑμένων, τουτέστι διά τῆς ἐξ ἡμῶν σαρκός τοῦ Κυρίου, ἡ θεία δύναμις αὐτοῦ διαυγάζουσα τοῖς ἔχουσι τούς ὁφθαλμούς τῆς καρδίας κεκαθαρμένους». Ἀλλά καί τά ἐτησίως ἐπ' Ἐκκλησίας ἀδόμενα, «τό γάρ ὑπό τήν σάρκα κεκρύφθαι τό νῦν παραδεικνύμενον» καί «τό ἀρχέτυπον καὶ ὑπέρφωτον κάλλος τό νῦν παραγυμνούμενον», τί ἄλλο παρίστησιν ἢ ὅτι προϋπῆρχε; Τί δέ καί ἡ μεταστοιχείωσις τοῦ ἡμετέρου φυράματος καί ἡ κατ' αὐτό θεουργία καί ἡ θεϊκή ἀναμόρφωσις; Ἄρ' οὐχ ἄμα τῇ προσλήψει τήν ἀρχήν εὐθύς ἐτελεσιουργήθη; Τοιγαροῦν ἐκεῖνος μέν τοιοῦτος ἦν καί πρότερον, τοῖς δέ τῶν ἀποστόλων ὅμμασι τότε θείαν δύναμις ἐνθείς, ἀναβλέψαι καί ἰδεῖν αὐτούς πεποίηκεν. Οὐκ ἄρα φάσμα ἦν τό φῶς ἐκεῖνο, καί γάρ ἐσαεί τε ἔσται καί ἦν ἐκ τῆς ἀρχῆς.

Εἰ δέ ἦν καί ἔσται ἐσαεί, καί νῦν ἔστι τοιοῦτος ἄρα. Τῶν γάρ ἀτοπώτατον μέχρι μέν τῆς θειοτάτης ἐν Θαβώρ ἐκείνης θέας καί ἐσαεί τοιῦτον εἶναι κατά τόν μέλλοντα αἰώνα, τόν δέ μεταξύ χρόνον ἡλλοιῶσθαι τήν δόξαν ταύτην ἀποθέμενον. "Οτι δέ καί νῦν «ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν ὑψηλοῖς» οὗτα λάμπων κάθηται, δεῖ μέν πάντας ἐπεσθαί τε καί πείθεσθαι τῷ λέγοντι, «δεεῦτ' ἐπί τὸ ὅρος ἀναβάντες τό ἄγιον, τό ἐπουράνιον, ὀψόμεθα θεότητα ἄϋλον Πατρός καί Πνεύματος ἐν Υἱῷ μονογενεῖ ἀπαστράπτουσαν». Εἰ δέ τις ἐνί μή δεῖν εἴκειν οἴεται, πειθαρχείτω τοῖς δυσί, μᾶλλον δέ πᾶσι τοῖς ἀγίοις. 'Ο γάρ ἀντί λυχνίας τῇ Κρήτῃ χρησάμενος, οἷα λύχνος λογικός καί ἱερός, Ἀνδρέας ὁ Μακάριος, ἔξυμνῶν τό ἐν Θαβωρίῳ λάμψαν φῶς, «τοῦτο», φησίν, «ἡ νοητή διακόσμησις ἄϋλως ἐστιωμένη τεκμήριον τίθεται τῆς περί ἡμᾶς τοῦ λόγου φιλανθρωπίας». Τοῦτ' αὐτό σχεδόν καί ὁ (σελ. 598) μέγας Διονύσιος λέγει, τάς ἀνωτάτω τάξεις τῶν ὑπερκοσμίων νόῶν ἔξυμνῶν· οὐ γάρ τῆς τριαδικῆς, φησί, δόξης μόνης μέτοχοι γίνονται καί θεωροί, ἀλλά καί τῆς Ἰησοῦ φωτοφανείας· μυοῦνται γάρ τῆς θεωρίας κατηξιωμέναι ταύτης, θεουργόν φῶς δόντα καί αὐτόν, «ώς ἀληθῶς αὐτῷ πλησιάζουσαι καί τῆς γνώσεως τῶν θεουργῶν αὐτοῦ φώτων ἐν πρώτῃ μετουσίᾳ γινόμενοι». 'Ο δέ μέγας Μακάριος, οἷα γλώττη χρώμενος τῷ σοφῷ Συμεώνῃ, μᾶλλον δέ συγχρώμενος, ὡς ἄρα δυσὶ γλώτταις τρανότερον ἀνακηρύξῃ τήν ἀλήθειαν, «τό φύραμα», φησί, «τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὅπερ ὁ Κύριος ἀνέλαβεν, ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν οὐρανοῖς, πλῆρες δόξης, οὐκέτι μόνω τῷ προσώπῳ, ὡς ὁ Μωϋσῆς, ἀλλ' ὅλω τῷ σώματι». Τοιγαροῦν ἀναλλοίωτον ἔχει τό φῶς ἐκεῖνο ὁ Χριστός, μᾶλλον δέ καί ἀεί εἴχει καί ἀεί ἔχει τοῦτο σύν αὐτῷ. Εἰ δ' ἦν καί ἔστι καί ἔσται, οὐκ ἦν ἄρα φάσμα τό φῶς καθ' ὅ ἔλαμψεν ἐπί τοῦ ὅρους ὁ Κύριος, οὐδ' αὐτό τοῦτο μόνον ἀνυπόστατον σύμβολον.

Εἰ δέ τις φαίη τῶν καθ' ἑαυτό μέν ὑφεστηκότων εἶναι τῆς τοῦ σημαίνομένου ἀπεσχοινισμένον φύσεως, σύμβολον δ' ἐκείνου κατά χρῆσιν γεγονός, δειξάτω ποῦ καί ποιόν ἔστι τοῦτο, καί ταῦτα δι' αὐτῆς τῆς πείρας πεφηνός ἀπρόσιτον, καί οὐχ ἀπλῶς ὅμμασιν ἀπρόσιτον, «πρηγεῖς» γάρ, φησίν, «εἰς γῆν ἔπεσον οἱ μαθηταὶ», καί μήν οὐδαμόθεν ἄλλοθεν, διτὶ μή ἐκ τοῦ προσκυνητοῦ μόνου τηλαυγῶς ἀπήστραψε προσώπου τε καί σώματος· ἄλλως τε, εἰ τῶν καθ' ἑαυτό μέν ὑφεστηκότων εἴη, συνέσται δέ τῷ Χριστῷ διηνεκῶς ἐν τοῖς αἰώσι τοῖς ἐπερχομένοις, ἐκ τριῶν φύσεων καί οὐσιῶν σύνθετος ἔσται ὁ Χριστός ἐκεῖ, ἀνθρωπίνης τε καί θείας καί τῆς τοῦ φωτός ἐκείνου. Σαφές ἄρα γέγονε καί ἀποδέδεικται λαμπρῶς ὡς οὔτε τῶν καθ' ἑαυτό ὑφεστηκότων καί τῆς θεότητος οὐκ ἀλλότριον ἔστι τὸ φῶς ἐκεῖνο. Δεῖ μέντοι νῦν εἰπεῖν, ἐνταῦθα τοῦ λόγου γενομένοις, πῶς τήν θεουργόν (σελ.600) ταύτην χάριν, τό θεῖον τοῦτο δηλονότι φῶς, ἐνυπόστατον οἱ ἄγιοι φασιν.

'Ως μέν οὖν οὐχί τό αὐθυπόστατον διά τοῦ τοιούτου προσρήματος αὐτῷ προσμαρτυροῦσι, δῆλον μέν καί ἀπό τοῦ μηδέποτε αὐτούς εἰπεῖν ἐν ίδιᾳ ὑποστάσει τοῦτο, καθάπερ καί προτεθειμένης ἀνεφάνη διαιρέσεως. Ἐπεί δέ ἀνυπόστατον οὐ τό μή ὅν μόνον λέγεται, οὐδέ τό φάσμα μόνον, ἀλλά καί τό ταχύ διαπίπτον καί παραρρέον, ἐν τῷ φθείρεσθαί τε γινόμενον καί πεπαυμένον εὐθύς γενόμενον, ὅποιον ἀστραπῆς τε καί βροντῆς φύσις, ἀλλά δή καί ὁ ἡμέτερος λόγος καί τό νόημα, τό μόνιμον ἐκεῖνοι δεικνύντες τοῦ φωτός ἐκείνου καί καθεστηκός, ἐνυπόστατον προσειρήκασιν αὐτό καλῶς, οἷον ὑπομένον καί μή ἀστραπῆς δίκην ἢ λόγου ἢ νοήματος παρατρέχον τούς ὁρῶντας. 'Ο δέ σοφώτατος οὗτος, πρίν ἡ γνῶναι τήν τοῦ ἐνυπόστατον τούτου σημασίαν, τοῖς εἰρηκόσιν ὡς ἡσεβηκόσιν ἐπιτίθεται. Καίτοι τῶν καλῶς εἰρηκότων ἀπεχόμενος καί μή τοῖς οἰκείοις ἀναπλασμοῖς τά ἐκείνων κατ'ἐκείνων ἔξιγονύμενος, εἴπερ μή ἐνυπόστατον τοῦθ' οὕτω λέγειν οὗτος προηρεῖτο παρά τό μή ὑπόστασιν ἴδιαν ἔχειν, ἢ κατηγόρει μέν ἀλλ' οὐχ ὡς αἰρετικῶν, οὐδείς ἄν ἡμῶν ἡξίωσεν ἀντιλέγειν πρός αὐτόν. Ἀλλά τούτων μέν ἄλις. Ὅτι δέ καί δεύτερον ἔτερον σημαινόμενόν ἔστι τοῦ ἐνυπόστατου τούτου, εὐσέβως τε καί καλῶς ἔχον, ἔφθημεν εἰπόντες. Νῦν δ' ἐπανελθεῖν δέον εἰς τά ἔξης τῆς προκειμένης ἀποδείξεως.

Εἴ τοίνυν φυσικόν σύμβολόν ἔστι τό φῶς ἐκεῖνο, τό λάμψαν ἐπ' ὅρους ἀπό τοῦ σωτῆρος, οὐκ ἀμφοτέρων τῶν αὐτῷ φύσεών ἔστι φυσικόν· διάφορα γάρ ἐκατέρας τούτων ἔστι τά φυσικά. Τῆς γοῦν ἀνθρωπίνης εἶναι φύσεως ἀδύνατον· οὐ γάρ φῶς ἡμῖν ἡ φύσις καί ταῦθ' οἷον ἦν ἐκεῖνο· καί μήν οὐδ' ἀνέβῃ τότε τό Θαβώριον τούς ἐκκρίτους ἐπαγόμενος (σελ. 602) ὁ Κύριος τῶν μαθητῶν, ἵνα δείξῃ ἀνθρωπος ὑπάρχων (τριετίαν γάρ ἡδη ἐωράτο συνδιαιτώμενος καί συμπολιτεύμενος καί, κατά τό λόγιον εἰπεῖν, συναλιζόμενος αὐτοῖς), ἀλλ' ἵνα δείξῃ, κατά τό ἀδόμενον, διτὶ αὐτός ἔστι τό τοῦ Πατρός ἀπαύγασμα. Πρός δέ τούτοις οὐδέ σύ ἄν αὐτός, οὐδ' εἴ τις τολμηρότερον ἀναφανείη σοῦ, σύμβολον τοῦτ' ἄν τῆς ἀνθρωπότητος φαίη, ἀλλά τῆς θεότητος. Εἴ τοίνυν φυσικόν σύμβολόν ἔστι τῆς δέ φύσεως τῆς ἀνθρωπίνης οὐκ ἔστι, φυσικόν ἄρα σύμβολον τό φῶς ἐκεῖνο τῆς μονογενοῦς θεότητος ὑπάρχει, καθά καί ὁ ἐκ Δαμασκοῦ θεῖος Ἰωάννης ἀριδήλως ἐδίδαξεν ἡμᾶς· «ἀνάρχως» γάρ, φησίν, «ὁ Υἱός ἐκ τοῦ Πατρός γεννηθείς, τήν φυσικήν ἀκτίνα ἀναρχον κέκτηται τῆς θεότητος· ἡ δέ τῆς θεότητος δόξα, καί δόξα τοῦ σώματος γίνεται». Τοιγαροῦν οὐ γέγονεν, οὐ' ἥρξατο, οὐδὲληξε· τά γάρ φυσικά σύμβολα σύνεστιν ἀεί τῇ φύσει ἡς σύμβολά ἔστι, οὐκ ἀεί μέν ὄντα σύμβολα, συνόντα δέ ἀεί, ἐπεί καί ὁ πολύς τά θεῖα Μάξιμος ἀναρχα καί ἀτελεύτητά φησι πάντα τά περί Θεόν οὐσιωδῶς θεωρούμενα. Πολλῶν δ' ὄντων κατ' αὐτόν τῶν περί Θεόν οὐσιωδῶς θεωρουμένων καί τῷ λόγῳ τῆς ἀπλότητος

ήκιστα λυμαίνομένων, πολλῷ μᾶλλον τό φωτοειδές ἐκεῖνο σύμβολον, ἐν αὐτῶν ὑπάρχον, οὐδέν ἐποίσει βλάβος.

“Οτι δέ τῶν περί Θεόν οὐσιωδῶς θεωρουμένων καί τοῦτό ἐστι τό φῶς, ἐκ πολλῶν μέν καί ἄλλων, μάλιστα δέ ἐκ τῶν ἐπ' Ἔκκλησίας ἐπετείως ψαλλομένων διδασκόμεθα, ὃν ἐν εἰς παράστασιν ἀρκέσει.

«τήν κεκρυμμένην ἀστραπήν ὑπό τήν σάρκα
τῆς οὐσιώδους σου, Χριστέ, καί θείας εὐπρεπείας
ἐν ἀγίῳ ὑπέδειξας ὅρει, εὐεργέτα,
τοῖς συμπαροῦσιν ἐκλάμψας μαθηταῖς».

Οὐ μήν ἄλλα καί ὁ σοφός τά θεῖα Μάξιμος, αὐτὸν ἔαυτοῦ σύμβολον γενέσθαι διά φιλανθρωπίαν εἰρηκώς ἐκεῖ, φυσικόν (σελ. 604) ἔδειξε σύμβολον τουτί τό φῶς. Ἐπί μέν γάρ τοῦ μή φυσικοῦ, ἄλλου ἄλλο σύμβολόν ἐστιν, ἀλλ' οὐκ αὐτό τι ἔαυτοῦ· δτε δέ τό σύμβολον ἐξ ἐκείνου ὃν τυγχάνει φυσικῶς οὗ σύμβολόν ἐστιν, αὐτό ἔαυτοῦ σύμβολον γίνεσθαι φαμεν. Ἡ γάρ καυστική τοῦ πυρός δύναμις, τήν αἰσθήσει μεθεκτήν θέρμην σύμβολον ἔαυτῆς προβαλλομένη, γίνεται σύμβολον αὐτή δήπου ἔαυτῆς, ἔχουσα μέν ταύτην ἀεί μεθ' ἔαυτῆς, μία δ' ὅμως οὖσα καί διπλόην οὐδ' ἡντιναοῦν ὑφίσταμένη δι' αὐτήν, χρωμένη δ' ὡς συμβόλω ταύτη φυσικῶς, ἥνικ' ἂν παρῇ τό δεκτικόν. Ωσαύτως καί τό τοῦ ἡλίου φῶς μέλλοντος ἀνίσχειν, σύμβολον προβαλλόμενον τό κατά τόν ὅρθρον τηλαυγές, αὐτό ἔαυτοῦ σύμβολόν ἐστι γινόμενον. Ἰσμεν δέ καὶ τό ἡλίου φῶς· κάκεινο γάρ ληπτόν ἐστι τῇ ὅψει, δι' ἣς καὶ τοῦ λυκαυγοῦς ἀντιλαμβάνεσθαι πεφύκαμεν· δέ τοῦ ἡλίου δίσκος οὐδέ προσιδεῖν ὅλως συγχωρεῖ τινα καί τό λαμπρόν αὐτῷ σχεδόν ἀθέατον καθέστηκε. Τῆς τε θέρμης τοῦ πυρός ἀντιλαμβανομένη ἡ ἀφή, τῆς καυστικῆς δυνάμεως, ἡς σύμβολον εἶναι τήν θέρμην ἔφημεν, ταύτης οὖν εἴδησιν οὐδὲ ἡντινοῦν ἔχει ἡ ἀφή, πλὴν ὅσον εἰδέναι ταύτην οὖσαν, ἀλλ' οὐχ οἷα, οὐδὲ ὅση τίς ἐστι· φθάσειε γάρ ἄν, πῦρ ὅλη γενομένη καί τό ἀφήν εἶναι ἀποβαλλομένη, πειρωμένη μαθεῖν δι' ἔαυτῆς τί τό καυστικόν ἐστιν ὃ προβάλλεται τήν θέρμην, διό καί προσβολεῖν ποτε τολμήσασα, πάραντα παλινδρομεῖ καί προτροπάδην φεύγει, τῆς πρός τό μαθεῖν ὄρμης ὅξυ μετάμελον λαβοῦσα. Μεθεκτή μέν οὖν ἀφῇ πυρός δύναμις, ἡ θέρμη, πάντῃ δ' ἀμέθεκτος ἡ καῦσις.

Εἱ γοῦν ἐπί τούτων οὕτω, πῶς ἄν τις φαίνεται γνωστήν γίνεσθαι τήν ἐν ἀποκρύφοις ὑπερανιδρυμένην θεότητα, γνωσθέντος τοῦ φυσικοῦ συμβόλου ταύτης; Τί γάρ; εἰ τό κατ' ὅρθρον σύμβολον ἡμερινού φωτός ἀπρόσιτον ὅψειν ὑπῆρχεν οὐ ἦττον ἢ ὁ ἡλίος, μᾶλλον δέ κάκείνου μᾶλλον, ἢν ἄν (σελ. 606) αὐταῖς τήν ἡμέραν ἐκείνην θεάσασθαι ἡ θεᾶσθαι γοῦν ἄλλο τι κατ' αὐτήν; Πῶς οὖν ἄν τόν ἀναλόγως κατάλληλον ἡλιον ἐκείνης τῆς ἡμέρας γνῶναι ἐδυνήθησαν οἶον φῶς ἐστιν; Οὕτω καί πολλῷ μᾶλλον τά θεῖα μόναις ταῖς μετοχαῖς ἐπιγινώσκεται, αὐτά δέ κατά τήν ἔαυτῶν ἴδρυσίν τε καί ἀρχήν οἴα ποτέ ἐστιν οὐδείς οἶδεν, οὐδέ τῶν ἐν τοῖς ὑπερκοσμίοις ἀνωτάτω νόων, οὔκουν ὅσα γε ἡμᾶς εἰδέναι.

Οὐ μήν οὐδέ τό σύμβολον τοῦθ' ἀπλῶς ἐωράκασιν οἱ τοῦ Κυρίου μαθηταί, μή πρότερον ὀφθαλμούς λαβόντες, οὓς οὐ πρότερον εἶχον, ὡς ἐκ τυφλῶν γενέσθαι βλέποντες, κατά τόν ἐκ Δαμασκοῦ θεῖον Ἰωάννην, καί ἰδεῖν τό ἄκτιστον ἐκεῖνο φῶς, ὥστε εἰ καί ὀφθαλμοῖς ἐγένετο ληπτόν, ἀλλ' ὑπέρ ὀφθαλμούς γεγενημένοις καί πνευματικῇ δυνάμει τοῦ πνευματικοῦ φωτός ἀντιλαμβανομένοις. Οὕτω κατ' αἴσθησιν καί ὑπέρ αἴσθησιν τό φῶς ἐκεῖνο τό ἀπόρρητον, τό ἀπρόσιτον, τό ἄϋλον, τό ἄκτιστον, τό θεοποιόν, τό ἀΐδιον, ἡ λαμπρότης τῆς θείας φύσεως, ἡ δόξα τῆς θεότητος, ἡ τῆς οὐρανίου βασιλείας εὐπρέπεια. Τό τοιοῦτο τοίνυν ἀλλότριον σοι δοκεῖ θεότητος, αἰσθητόν τε καί κτιστόν σύμβολον καί δι' ἀέρος ὄρατόν; Ἄλλ' ὡς μέν

ούκ ἀλλότριον, ἀλλά φυσικόν θεότητος, αὐθίς ἄκουσον τοῦ τά θεῖα σοφοῦ Δαμασκηνοῦ λέγοντος, «οὐκ ἐπίκτητον, ως ὁ Μωϋσῆς, ἔσχε τό τῆς θείας δόξης ὡραῖον, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐμφύτου θείας δόξης τε καὶ λαμπρότητος»· καὶ πάλιν, «τούς κορυφαίους τῶν ἀποστόλων προσλαμβάνεται μάρτυρας τοῖς οἰκείας δόξης τε καὶ θεότητος, ἀποκαλύπτει δέ αὐτοῖς τήν οἰκείαν θεότητα», τήν ἀπάντων ἐπέκεινα, τήν μόνην καὶ ὑπερτελῆ καὶ προτέλειον. «Οτι δέ οὐδέ δι' ἄέρος ὄρατόν, δείκνυσιν ὁ μέγας Διονύσιος καὶ ὅσοι μετ' αὐτοῦ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος φῶς τοῦτο ὄνομάζουσιν, ὅτε οὐκ ἄέρος (σελ. 608) ἡμῖν ἔσται χρεία κατ' αὐτούς, πρός δέ τούτοις καὶ ὁ μέγας Βασίλειος τοῖς ὄφθαλμοῖς τῆς καρδίας τοῦτο λέγων ὄρατόν. «Οτι δέ οὐδ' αἰσθητόν, ἔστι συνιδεῖν καὶ τῷ μή δι' ἄέρος εἶναι ὄρατόν, ἀλλά κάν τῷ Θαβωρίῳ λάμψαν ὑπέρ ἥλιον οὐδέ τοῖς πλησιοχώροις ὕπται. Σύ δέ τοσούτοις καὶ ἐπί τοσοῦτον ἔξυμνοῦσι τό τοιοῦτο φῶς ἀντικείμενος ἀγίοις, ἃρ' οὐ δῆλος εἰ βλασφημῶν ἐκών εἰς τόν Θεόν;

Οὐ παύσῃ τοιγαροῦν, ὡς ἄνθρωπε, τό φῶς τῆς θείας καὶ οὐσιώδους εὐπρεπείας, οὐκ αἰσθητόν μόνον καὶ κτιστόν, ἀλλά καὶ χείρον τῆς ἡμετέρας νοήσεως ἀποφαινόμενος; Χεῖρον νοήσεως, ὡς γῇ καὶ οὐρανέ, καὶ πάντες οἱ ἐν αὐτοῖς τό φῶς ὄρωντες τῆς θείας βασιλείας, τήν καλλονήν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, τήν δόξαν τῆς φύσεως τῆς θείας; Φῶς, δικαστήσασιν πάσης αἰσθητῆς καὶ νεορᾶς ἀντιλήψεως οἱ ἀπόστολοι, κατά τόν Κρήτης θεσπέσιον Ἀνδρέαν, εἶδον, «τῷ μηδόλως ὄρᾶν τό ὄντως ὄρᾶν εἰσδεδεγμένοι καὶ τῷ πάσχειν τά θεῖα τῶν ὑπέρ φύσιν τήν αἰσθησιν προσιέμενοι»; Τί γάρ; Οὐ δαιμονιώδης ἡ χείρων διανοίας ἐπί τῶν τοιούτων ἔκστασις; Δαιμονιώδη τοίνυν ἔπαθαν ἔκστασιν, ὡς τῆς ἀνηκούστου ἀκοῆς, οἱ τοῦ Κυρίου μύσται, καίτοι κοινῇ λέγειν παρελάβομεν πρός τόν Χριστόν ὅτι

«τό ἀσχετον τῆς σῆς φωτοχυσίας
καὶ ἀπρόσιτον τῆς θεότητος θεασάμενοι
τῶν ἀποστόλων οἱ πρόκριτοι ἐπί τοῦ ὅρους,
τήν θείαν ἡλλοιώθησαν ἔκστασιν»;

Πῶς δ' οὐκ ἄν ἀλοίης καὶ κτίσμα λέγων τόν Θεόν, ὁ τάς οὐσιώδεις ἐνεργείας αὐτοῦ κτιστάς ἀποφαινόμενος; Οὐ γάρ ἄν τοῦτο φαίη τις νοῦν ἔχων, ὅτι ἡ οὐσιώδης ἀγαθότης καὶ ζωή ἡ ὑπερούσιος οὐσία τοῦ Θεοῦ ἔστιν· οὐ γάρ τό οὐσιώδες ἡ τά οὐσιώδη ἔχουσα· κατά δέ τόν μέγαν Διονύσιον, «ὅταν τήν ὑπερούσιον κρυφιότητα Θεόν ἡ ζωήν ἡ οὐσίαν ὄνομάσωμεν, (σελ. 610) οὐδέν ἔτερον νοοῦμεν ἡ τάς ἐκδιδομένας ἐκ Θεοῦ τοῦ ἀμεθέκτου προνοητικάς δυνάμεις». Δυνάμεις μέν οὖν αὗται οὐσιώδεις, ὑπερούσιον δέ, μᾶλλον δέ καὶ αὐθυπερουσίως ὑπερούσιον, τό ταύτας τάς δυνάμεις συνειλημένως τε καὶ ἐνιαίως ἔχον· οὕτω τοίνυν καὶ τό θεουργόν ἐκεῖνο φῶς οὐσιώδες ἔστιν, ἀλλ' οὐκ αὐτό οὐσία τοῦ Θεοῦ.

Ο δέ φιλόσοφος οὗτος προϊών, οὐ τοῦτο μόνον ἀλλά καὶ πᾶσαν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν Θεοῦ κτιστήν εἶναι ἀποφαίνεται, καίτοι τῶν ἀγίων λεγόντων φανερῶς ὅτι τῆς ἀκτίστου φύσεως καὶ τά φυσικά πάντα καὶ πᾶσα δύναμίς τε καὶ ἐνέργεια ἀκτιστός ἔστιν, ὥσπερ καὶ τά τῆς κτιστῆς φύσεως κτιστά. «Ἄλλα πῶς», φησίν, «οὐκ ἔστιν ἡ ὑπερούσιος οὐσία τοῦ Θεοῦ, εἴπερ δεσποτικούς φέρει χαρακτῆρας, εἰ πάσης ὄρωμένης τε καὶ νοούμενης κτίσεως ἐπέκεινα, τό ὑπέρ αἰσθησιν, τό ὑπέρ νόησιν, τό κυρίως δν, τό ἀεί δν, τό ἀϋλον, τό ἀναλλοίωτον, καὶ ταῦτα παρ' ὑμῶν ἐνυπόστατον λεγόμενον; Πῶς δέ τοῦ τοιούτου φωτός τήν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ ἐπέκεινά φατε;». Ταῦτα δέ οὐ διαπορητικῶς ἐκεῖνος λέγει, ποθῶν παρά τους τῶν ἀπάντων εὐκρίνειαν τῶν ἀσαφῶν ἡ λύσιν τῶν ἀπόρων, ἀλλ' ἡμᾶς ἐξελέγχει, ως νομίζει, μᾶλλον δέ προθέμενος ἐλέγχειν, εἴθ' ως μή δυνάμενος, μανείς ἐξυβρίζει καθ' ἡμῶν, νῦν μέν ἀθλίως διεφθάρθαι τό κριτικόν τῆς ψυχῆς ἰσχυριζόμενος, νῦν δέ τῶν πώποτε

αίρετικῶν ἔκεινων Μασσαλιανῶν ἵσους τε καί χείρους λέγων, ἄλλοτε δυσσεβεῖς καί πολυθέους· ἀλλά γάρ οὐδ' ἀσεβεῖς καί ἀθέους καί παντάπασιν ἀλιτηρίως καλεῖν παρητήσατο. Διθεῖται δέ ἐστιν, ως αὐτός καί διά γραμμάτων καί διά στόματος ἰσχυρίζεται καί περιαγγέλλει πᾶσιν, ἡ μᾶλλον τῶν ἄλλων ἡμῖν ἐπωνυμία προσήκουσα, καίτοι παρ' αὐτῶν τῶν ὑπ' αὐτοῦ λεγομένων πάσης ἡμᾶς ἄκων ἔξαιρεῖται μέμψεως· ἐπεὶ γάρ φησιν ἐν ἡμᾶς λέγειν τό ἐπέκεινα πάντων, καί τοῦτο τήν ὑπερούσιον ἔκεινην ἐνα Θεόν ἡμᾶς λέγειν μαρτυρεῖ, τό δέ φῶς ἔκεινο οὐκ (σελ. 612) οὐσίαν, ἀλλά τῆς οὐσίας ἔκεινης ἐνέργειαν, ἣν οὐσίαν μίαν τε οὖσαν εἴπομεν καί ἐπέκεινα πάντων ώς πάντα ἐνεργοῦσαν. Ἀλλ' οὐδ', εἰς τήν ἐνέργειαν ταύτην τῆς μιᾶς ἔκεινης οὐσίας φαίμεν ἀχώριστον, σύνθετος ἡ ὑπερουσιότης ἔκεινη παρά τοῦτο ἔσται· ἡ γάρ ἄν οὐδεμία ἦν ἀπλῆ οὐσία, εἴγε τοῦτο ἦν· οὐσίαν γάρ φυσικῆς ἄνευ ἐνέργειας οὐδὲ ἡντινοῦν ἄν ἴδοις. Δεσποτικούς δέ πᾶς οὐκ ἄν φέροι χαρακτῆρας τό θεοποιόν φῶς, ὃ καί αὐτός ὑπό τῆς τῶν πραγμάτων ἀληθείας συνωσθείς θεότητος προσεῖπες σύμβολον; Ἐνυπόστατον δέ οὐ τό αὐθυπόστατον ἐνταῦθα λεγόντων τῶν ἀγίων, πᾶς ἄλλη τις οὐσία καθ' αὐτήν, ἡ πῶς ἔτερος δεύτερος Θεός ὁ μή ὑπαρξιν ἴδιαν ἔχων; Εἰ δέ διά τό ἄναρχον εἶναι καί ταύτην τήν ἐνέργειαν, ἄκτιστόν τε καί ἀπερινόητον, Θεόν ἄλλον ἀπαρτίζεις ἐν ταῖς συνεταῖς σου ὑπονοίαις καί τό τοῦ Θεοῦ θέλημα Θεόν ἡμῖν ἄλλον ἀπαρτίσεις, τοῦ σεπτοῦ Μαξίμου λέγοντος, «ῶσπερ ἡ θεία φύσις ἡ τρισυπόστατος, ἄναρχος, ἄκτιστος, ἀπερινόητος, ἀπλῆ καί ἀσύνθετος ὀλότητι ὑπάρχει, οὕτω καί τό ταύτης θέλημα»· τό αὐτό δ' ἄν εἴποις καί ἐπί πασῶν τῶν φυσικῶν ἐνέργειῶν αὐτῆς.

«Ἄλλα θεοποιόν», φησί, «δῶρόν ἔστιν ἡ τοῦ Θεοῦ μίμησις, ἔξις οὖσα τῆς νοερᾶς καί λογικῆς φύσεως, ἀπό τῆς πρώτης διακοσμήσεως ἀρχομένη καί τοῖς ἐσχάτοις τῶν λογικῶν περατουμένη, ἐπεὶ καί οἱ μέγας Διονύσιος, ἐρμηνεύων πῶς ὑπέρ θεαρχίαν ὁ Θεός ἔστιν, "εἰ θεότητα", φησί, "νοήσαις τό χρῆμα τοῦ θεοποιοῦ δώρου καί τά ἀμίμητον μίμημα τοῦ ὑπερθέου καί ὑπεραγάθου". Ἀλλ' ὥγαθέ, πρῶτον μέν ὁ ἄγιος τῷ μιμήματι τό ἀμίμητον προσέθηκεν· οὐ μᾶλλον οὖν μίμησις ἡ ἀμιμησία· πῶς οὖν εὐπαράδεκτος αὐτός ἔσῃ θατέρᾳ μερίδι μόνη προσθέμενος; "Ἐπειτ' ἔκεινος δύο εἶπε, τό τε θεοποιόν δῶρον καί τό ἀμίμητον μίμημα, ἔμοι δοκῶν (σελ. 614) τοῦθ' ἡμᾶς διδάσκων, ώς εἰ καί παρ' ἔαυτοῦ θεωθῆναι ἄνθρωπον ἀδύνατον, ἀφωμοιωμένον τῷ ἀμιμήτῳ Θεῷ διά μιμήσεως, ἀλλά δεῖ μιμεῖσθαι τόν ἀμίμητον· οὕτω γάρ ἀν τύχοι τοῦ δώρου τοῦ θεοποιοῦ καί Θεός θέσει χρηματίσειε. Δύο τοίνυν τοῦ μεγάλου τά παρεκτικά φαμένου τῆς θεώσεως, αὐτός θάτερον ἐξέκοψας, παραχαράξας, ἀλλ' οὐκ ἐξηγησάμενος· καί ἀποξέσας μέν τόν σύνδεσμον, ἀντ' αὐτοῦ δέ προσγράψας τήν ἀντωνυμίαν, οὕτω τό ρητόν ἡμῖν δῆθεν διευκρινῶν ἀνέγνως, «εἰ θεότητα καί ἀγαθότητα νοήσεις τό χρῆμα τοῦ θεοποιοῦ δώρου, αὐτό τό ἀμίμητον μίμημα τοῦ ὑπερθέου».

Πρός δέ τούτοις καί φυσικήν ἔξιν λέγεις τήν χάριν τῆς θεώσεως, τουτέστι δυνάμεως φυσικῆς ἐντελέχειάν τε καί φανέρωσιν, ἀφ' οὗ τῇ τῶν Μασσαλιανῶν ὅντως, ώς οὐκ οἷσθα, περιπέπτωκας ἀπάτῃ· φύσει γάρ ἔσται κατά πᾶσαν ἀνάγκην Θεός θεούμενος, εἰ κατά φυσικήν δύναμιν ἡ θέωσις ἔσται καί τοῖς ὅροις τῆς φύσεως ἐμπειριλαμβάνεσθαι πέφυκε. Μή τοίνυν τήν σαυτοῦ περιτροπήν τῶν ἀσφαλῶς ἐστώτων λέγε, μηδέ μῶμον τοῖς ἀμωμήτοις τήν πίστιν ἐπιχείρει προστρίψασθαι, τά πρός ἀλήθειαν αἴσχη σά τοῖς ἄλλοις ἀποματτόμενος, μᾶλλον δ' ἀναιδῶς ἔκεινων ώς τοιούτων καταψευδόμενος. Ἀλλά καί αὐτός διδάσκου παρά τῶν εἰδότων ἡ παρά τῶν ὑπ' ἔκεινων δεδιδαγμένων, ώς ἀσχετός ἔστι παντάπασιν ἡ τῆς θεώσεως χάρις, οὐκ ἔχουνσα τήν οἰανοῦν δεκτικήν ἔαυτῆς ἐν τῇ φύσει δύναμιν· ἐπεὶ οὐκέτι χάρις ἔστιν,

άλλα τῆς κατά τήν φυσικήν δύναμιν ἐνεργείας φανέρωσις, καί οὐδέ παράδοξον ἔσται τό γενόμενον, εἰ κατά δεκτικήν δύναμιν φύσεως ἡ θέωσις εἴη· φύσεως γάρ ἄν εἰκότως ἔργον, ἀλλ' οὐ Θεοῦ δῶρον ἡ θέωσις εἴη, καί δυνήσεται καί φύσει Θεός ὁ τοιοῦτος εἶναι καί κυρίως προσαγορεύεσθαι· οὐδέ γάρ ἄλλο τι καθέστηκεν ἡ κατά φύσιν τῶν ὄντων ἑκάστου δύναμις ἡ φύσεως πρός ἐνέργειαν ἀπαράβατος κίνησις. Πῶς δέ καί (σελ. 616) ἔξιστησιν ἔαυτοῦ τόν θεούμενον ἡ θέωσις, εἰ τοῖς ὅροις τῆς φύσεως αὐτή περιείληπται, συνιδεῖν οὐκ ἔχω.

‘Υπέρ φύσιν τοίνυν καί ἀρετήν καί γνῶσιν ἡ τῆς θεώσεως χάρις καί ἀπείρως τά τοιαῦθ’ ἄπαντα κατά τόν ἄγιον Μάξιμον ταύτης ἀποδεῖ ἀρετή μέν γάρ πᾶσα καί ἡ ἐφ’ ἡμῖν τοῦ Θεοῦ μίμησις πρός τήν θείαν ἔνωσιν ἐπιτήδειον ποιεῖται τόν κεκτημένον, ἡ δέ χάρις αὐτήν τελετουργεῖ τήν ἀπόρρητον ἔνωσιν· δι’ αὐτῆς γάρ ὅλος μέν ὅλοις τοῖς ἀξίοις ὁ Θεός περιχωρεῖ, ὅλως δέ ὅλοι περιχωροῦσιν ὀλικῶς οἱ ἄγιοι τῷ Θεῷ, ὅλον ἀντιλαβόντες ἔαυτῶν τόν Θεόν καί τῆς πρός αὐτόν ἀναβάσεως οἷον ἔπαθλον αὐτόν μόνον κτησάμενοι τόν Θεόν, «ψυχῆς πρός σῶμα περιφύντα τρόπον, ὡς οἰκείοις μέλεσι», καί ἐν αὐτῷ εἴναι καταξιώσαντα διά τῆς ἐνυποστάτου κατά δωρεάν καί χάριν τοῦ ἀγίου Πνεύματος υἱοθεσίας. ‘Οταν οὖν ἀκούσῃς ἐνδημεῖν ἡμῖν διά τῶν ἀρετῶν τόν Θεόν ἡ διά τῆς μνήμης ἐνιδρυμένον ἔχειν τοῦτον ἐν ἔαυτοῖς, μή τοῦθ’ ἀπλῶς νόμιζε θέωσιν, τήν τῶν ἀρετῶν κτῆσιν, ἀλλά τήν δι’ ἀρετῶν προσγινομένην τοῦ Θεοῦ λαμπρότητα καί χάριν, καθάπερ καί ὁ μέγας φησί Βασίλειος, δτὶ ψυχή τάς φυσικάς ὄρμάς οἰκείᾳ τε ἀσκήσει καί τῇ βοηθείᾳ τοῦ Πνεύματος συναυξήσασα, ἀξία γίνεται ἐν τῇ δικαίᾳ τοῦ Θεοῦ κρίσει τῆς χάριτι τοῦ Θεοῦ διδομένης λαμπρότητος τοῖς ἀγίοις. ‘Οτι δέ φῶς ἡ χάριτι τοῦ Θεοῦ διδομένη λαμπρότης, μαθήσῃ παρά τοῦ λέγοντος, «φῶς ἡ ἐκεῖθεν λαμπρότης τοῖς ἐνταῦθα κεκαθαρμένοις, ἡνίκ’ ἄν ἐκλάμψωσιν οἱ δίκαιοι ως ὁ ἥλιος, ὃν ἵσταται ὁ Θεός ἐν μέσῳ, θεῶν ὄντων καί βασιλέων, διαστέλλων καί διαιρῶν τάς ἀξίας τῆς ἐκεῖθεν μακαριότητος». ‘Οτι δέ ὑπερουράνιον ἔστι τοῦτο καί ὑπερκόσμιον, οὐδείς ἀντερεῖ οὔκουν ὅστις, «τό ὑπερουράνιον», φησί, «φῶς ἐν ταῖς τῶν ἀγαθῶν ἐπαγγελίαις ἐκδέχεται, περὶ οὗ καί Σολομών λέγει, (σελ. 618) φῶς δικαίοις διαπαντός»· καί ὁ ἀπόστολος, «εὐχαριστοῦντες τῷ Θεῷ τῷ ίκανώσαντι ἡμᾶς ἐν τῇ μερίδι τοῦ κλήρου τῶν ἀγίων ἐν τῷ φωτί».

Οὐ μήν ἀλλά καί διά σπουδῆς καί μελέτης ἐγγίνεσθαί τῷ σοφίαν λέγοντες, οὐκ αὐτό τοῦτο τήν σπουδήν ἡ τήν μελέτην σοφίαν φαμέν, ἀλλά τό δι’ αὐτῶν προσγενόμενον. Ἀλλως τε καί διαφόρως ἐνδημῶν ἔστι τοῖς ἀνθρώποις ὁ Κύριος, κατά τήν ἀξίαν καί τόν τρόπον τῶν ζητούντων αὐτόν· ἐτέρως μέν γάρ τῷ πρακτικῷ, ἐτέρως δέ τῷ θεωρητικῷ καί τῷ ἐποπτικῷ ἄλλως, καί ἄλλως μέν ἡ ἀνθρώποις σπουδαίοις, ἐτέρως δέ θεοῖς ἥδη γεγονόσιν. Ἀλλά καί κατ’ αὐτήν τήν θείαν ἐποψίαν πολλαί διαφοραί· καί τοῖς προφήταις γάρ, τῷ μέν ὄνταρ, τῷ δ’ ὑπαρ, δι’ αἰνιγμάτων μέντοι καί ἐσόπτρων, τῷ δέ Μωϋσῆς «ἐν εἴδει καί οὐ δι’ αἰνιγμάτων» ὥφθη. Θεοῦ δέ ὄρασιν ἀκούων ἐν εἴδει καί οὐ δι’ αἰνιγμάτων ἀναμνήσθητι τοῦ λέγοντος, «θέωσιν, τήν κατ’ εἴδος ἐνυπόστατον ἔλλαμψιν, ἥτις οὐκ ἔχει γένεσιν, ἀλλ’ ἀνεπινόητον ἐν τοῖς ἀξίοις φανέρωσιν, καί τήν ὑπέρ νοῦν καί λόγον ἐν τῷ ἀφθάρτῳ τῶν ὄντων αἰώνι μυστικήν ἔνωσιν πρός τόν Θεόν, καθ’ ἣν τό φῶς τῆς ἀφανοῦς καί ὑπεραρρήτου δόξης οἱ ἀγιοι ἐποπτεύοντες, τῆς μακαρίας μετά τῶν ἄνω δυνάμεων καί αὐτοί δεκτικοί γίνονται καθαρότητος, καί τήν τοῦ μεγάλου Θεοῦ καί Πατρός ἐπίκλησιν, σύμβολον οὖσαν τῆς ἐνυποστάτου τε καί ἐνυπάρκτου κατά δωρεάν καί χάριν τοῦ ἀγίου Πνεύματος υἱοθεσίας, καθ’ ἣν τῇ ἐπιφοιτήσει τῆς χάριτος υἱοί Θεοῦ χρηματίζουσί τε καί ἔσονται πάντες οἱ ἄγιοι».

Τοῦτο τοίνυν ὁ μέγας Διονύσιος, ἀλλαχοῦ μέν ἀρχίφωτον ἀκτῖνα καὶ θεουργικόν καλέσας φῶς, ἐνταῦθα δέ θεοποιόν δῶρον καὶ ἀρχήν θεότητος, δηλαδῆ θεώσεως, πρός τόν ἔρωτήσαντα πῶς ὑπέρ θεαρχίαν, τουτέστιν ὑπέρ ἀρχήν θεότητος, ὑπάρχει Θεός, ἀποκρινόμενός φησιν, ὡς εἰ Θεόν (σελ. 620) ἀκούων ὄρώμενον «ἐν εἴδει καὶ οὐ δι' αἰνιγμάτων», καὶ ψυχῆς πρός σῶμα τρόπον τοῖς ἀξίοις ὡς οἰκείοις μέλεσι περιφυόμενον καὶ κατὰ τοσοῦτον ἐνούμενον αὐτοῖς ὡς ὅλον μέν αὐτὸν περιχωρεῖν ἐκείνοις ὅλοις, ὅλους δέ αὐτούς αὐθίς ὀλικῶς ἐκείνῳ, καὶ Πνεῦμα δι' οὐδὲν πλουσίως ἐφ' ἡμᾶς χεόμενον, ἀλλ' οὐ κτιζόμενον, καὶ ματαλαμβανόμενον ἡμῖν καὶ δι' ἡμῶν λαλοῦν, ταῦτα τοίνυν ἀκούων, εἰ μή κατά τήν ὑπερούσιον οὐσίαν νομίσεις ὄρᾶσθαι τόν Θεόν, ἀλλά κατά τήν θεοποιόν δωρεάν τε καὶ ἐνέργειαν αὐτοῦ, τήν χάριν τῆς οὐθεσίας, τήν ἀγένητον θέωσιν, τήν κατ' εἶδος ἐνυπόστατον ἔλλαμψιν, εἰ τοῦτο νοήσεις θεότητος ἀρχήν, τό θεοποιόν δῶρον, τό μετεχόμενον καὶ ὄρώμενον ὑπερφυῶς, ὑπέρ τήν ἀρχήν ταύτην ἐστίν ἡ ὑπεράρχιος οὐσία τοῦ Θεοῦ. Ἐκείνη μέν γάρ σχέσις, εἰ καὶ μή φυσική, καὶ ἀσχετος, οὐχ ὡς ὑπερφυῆς μόνον, ἀλλά καὶ ὡς σχέσις· πῶς γάρ ἡ σχέσις σχέσιν αὐθίς ἔξει; Ἡ δέ οὐσία τοῦ Θεοῦ οὐχ ὡς σχέσις ἀσχετος, ἀλλ' ὡς καὶ αὐτῶν τῶν ὑπερφυῶν σχέσεων ἐπέκεινα. Κάκείνης μέν ἐκάστω τῶν ἡξιωμένων οἰκείως τε καὶ καταλλήλως πᾶσι μέτεστιν· ἡ δέ οὐσία τοῦ Θεοῦ καὶ πάντων τῶν μεθεκτῶν ὑπερεξήρηται.

‘Ο δέ «τό θεοποιόν δῶρον ἔξιν» λέγων «τελειωτικήν τῆς λογικῆς φύσεως ἀπό τῆς πρώτης διακοσμήσεως ἀρχομένην καὶ τοῖς ἐσχάτοις τῶν λογικῶν περατουμένην», καὶ τῷ τοῦ Χριστοῦ εὐγγελίῳ δῆλός ἐστιν ἀντιτατόμενος. Εἰ γάρ ἡ θέωσις τελειοῦ τήν λογικήν φύσιν, ἀλλ' οὐχ ὑπέρ ταύτην ποιεῖται τούς θεοειδεῖς, ἔξις οὖσα τῆς λογικῆς φύσεως, ὡς ἐκ φυσικῆς δυνάμεως προελθούσης εἰς ἐνέργειαν, οὐχ ὑπέρ φύσιν γίνονται οἱ ἄγιοι θεούμενοι, οὐδὲ ἐκ Θεοῦ γεννῶνται, οὐδέ Πνεῦμά εἰσιν, ὡς ἐκ Πνεύματος γεγεννημένοι, οὐδέ μόνοις «τοῖς πιστεύοντιν εἰς τό ὄνομα αὐτοῦ τέκνα Θεοῦ γεννέσθαι» ὁ Χριστός «ἔξουσίαν ἔδωκεν» ἐπιδημήσας· καὶ πρό τῆς ἐπιδημίας γάρ αὐτοῦ πᾶσιν ἐνυπῆρχεν ἔθνεσιν, εἴτε (σελ. 622) φυσικῶς ἔνεστι τῇ λογικῇ ψυχῇ, καὶ νῦν τοῖς νῦν δυσσεβέσι τε καὶ ἀσεβέσιν ἄπασιν. Ἔτι, εἴπερ ἡ θέωσις ἔξις ἔτι τελειωτική τῆς λογικῆς φύσεως, οἱ “Ἐλληνες λογικοί τελείως οὐκ ἥσαν, ἀλλ' οὐδὲ οἱ ἐκπεσόντες ἄγγελοι· τοιγαροῦν οὐ κακῶς τῇ γνώσει χρῶνται, τῆς δέ κατ' αὐτήν φυσικῆς ἔξεως ἐστέρηνται. Πῶς οὖν δικαίως ὑπεύθυνοι; Καὶ μήν οὐκ εἰναι μᾶλλον οὐσίας οὐσίαν καὶ οἱ ἔξω φασί σοφοί. Πῶς οὖν ἄγγελοι ἀγγέλων λογικοῖ μᾶλλον ἡ ψυχή ψυχῆς; Οἱ γάρ ἀτελεῖς τήν ἡλικίαν οὐκ ἐν τῇ φύσει τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ σώματος ἔχουσι τό ἀτελές. Ἄρ’ οὖν θέωσις ἡ τό φρονεῖν διδοῦσα ἡλικία; Καὶ γνωστικώτερους δέ μᾶλλον ἄλλους ἄλλων, οὐ παρά τήν τῆς ψυχῆς φύσιν πεφυκέναι λογιζόμεθα, παρά δέ τήν τοῦ σώματος κράσιν. Ἄρ’ οὖν θέωσις ἡ τελεστική πρός αὐφυΐαν κράσις; Καὶ τήν εὐφυΐαν δέ δῶρον οὖσαν ἴσμεν Θεοῦ, τήν δέ γνῶσιν οὐ μόνον Θεοῦ δῶρο, ἀλλά καὶ τελειωτικήν τῆς λογικῆς φύσεως ἔξιν, οὐ δῶρον δέ θεοποιόν, οὐ γάρ ὑπερφυές, ἐκείνους δόντος ὑπέρ φύσιν. Εἰεν δ' ἄν καὶ πάντες, οἱ μέν μᾶλλον οἱ δ' ἥττον, θεοί δ' ὅμως ἀπαξάπαντες ἀνθρωποι καὶ ἄγγελοι· ἀεὶ δέ ἀτελεῖς θεοί καὶ ἡμίθεοι τό δαιμόνιον φῦλον. Οὐκ ἄρα θέωσις ἡ ἔξις αὕτῃ ἥτις γάρ ποτ' ἄν εἴη τελιωτική τῆς λογικῆς φύσεως ἔξις, εἴτε γνῶσις, εἴτε κράσις, εἴτε εὐφυΐα σώματός τε καὶ ψυχῆς, θύραθεν ἡ οἰκοθεν προσγινομένη, λογικούς ἀκριβῶς οἵς ἄν ἐπιγένοιτο τελέσειεν, ἀλλ' οὐχί καὶ θεούς.

‘Αλλά γάρ, δπερ ἀνωτέρω δέδεικται, τήν μέν ἐκ πίστεως εἰς ἐνέργειαν προβᾶσαν οὐθεσίαν καὶ τήν θεοποιόν δωρεάν ταύτην οἱ ἄγιοι σαφῶς ἐνυπόστατόν φασιν· οὗτος δέ τήν θεομημοσίαν ἥν θεαρχίαν καὶ θεοποιόν δῶρον μόνος ἀπάντων

ύπενόησεν, ούκ ἐνυπόστατον εῖναι δισχυρίζεται· τοιγαροῦν ἔτέρα ἐστί παρά τήν τοῖς πατράσιν ἐγγεγενημένην τε (σελ. 624) καὶ ἐγνωσμένην θέωσιν. Μάξιμος δέ ὁ θεῖος οὐκ ἀνυπόστατον μόνον εἶπε ταύτην, ἀλλά καὶ ἀγένητον, καὶ οὐκ ἄκτιστον μόνον, ἀλλά καὶ ἀπερίγραπτον καὶ ὑπέρχρονον, ὡς καὶ τούς αὐτῆς εὔμοιρηκότας δι' αὐτήν ἄκτιστους, ἀνάρχους καὶ ἀπεριγράπτους τελέσαι, καίτοι διὰ τήν οἰκείαν φύσιν ἐξ οὐκ ὄντων γεγονότας. Οὗτος δέ, «ἄ μη ἐώρακεν ἐμβατεύων», κτιστήν καὶ φυσικήν καὶ ὑπό χρόνον ἰσχυρίζεται τήν θέωσιν εῖναι, σαφῶς παρ' ἐαυτοῦ δημιουργῶν αὐτήν, ἀφ' ἣς καὶ τόν Θεόν δῆλος ἐστιν εἰς κτίσμα κατασπῶν. Ἡ μέν γάρ θέωσις κατά τούς πατέρας οὐσιώδης ἐστίν ἐνέργεια Θεοῦ· ἣς δέ οὐσίας αἱ οὐσιώδεις ἐνέργειαι κτισταί, κτιστή καὶ αὕτη ἐξ ἀνάγκης. Ταύτη δέ τῇ ἀτοπίᾳ πολυτρόπως ἄν τις ἴδοι καὶ πολλάκις τόν ταλαίπωρον τοῦτο περιπίπτοντα· οὐτ γάρ ἐρυθριᾳ πάσας τάς ἐμφύτους τοῦ Θεοῦ δυνάμεις τε καὶ ἐνέργειας κτιστάς ἀποφαινόμενος, καίτοι ναόν Θεοῦ ζῶντος τῶν ἀγίων ἔκαστον εῖναι πεπιστεύκαμεν διὰ τήν ἐνοικοῦσαν χάριν. Πῶς οὖν ναός Θεοῦ τό τοῦ κτίσματος οἰκητήριον; Πῶς δέ τούτων ἔκαστος ἄκτιστος διὰ τήν χάριν, εἰς κτιστή; Ἐκεῖνο δέ μοι καὶ λίαν θαυμάζειν ἔπεισι, πῶς καὶ αὐτός θεουργικόν λέγων ὑπό τῶν πατέρων καλεῖσθαι τό ἐν τῷ Θαβωρίῳ λάμψαν φῶς, εἰτ' αὐτός θεοποιόν δῶρον τοῦτο λέγειν οὐκ ἀνέχεται. Οὐ μήν ἀλλ' ἐπειδή ἡ θεοποιός δωρεά τοῦ Πνεύματος ἐνέργειά ἐστι Θεοῦ, δέ θεός ἀπό τῶν ἐνέργειῶν ἔχει τάς ἐπωνυμίας, (ἢ γάρ ὑπερουσιότης ἀνώνυμός ἐστιν αὐτοῦ, εἴπερ ἐξ ἀρετῆς μόνης καὶ σοφίας ἢ θέωσις ὑπῆρχεν) οὐκ ἄν θεός ὡς ἔχων θεοποιόν ἐνέργειαν ἔκαλεῖτο δ θεός, τῆς σοφίας καὶ ἀρετῆς ταύτην αὐτοῦ δῆλην ποιούσης τήν ἐνέργειαν, ἀλλ' οὐδ' ἄν ὑπέρθεος ἥκουεν, ὡς ταύτης τῆς θεότητος ἐπέκεινα ὑπάρχων ἀπέχρησε γάρ ἄν αὐτῷ ὑπέρσοφον καὶ ὑπεράγαθον καί (σελ. 626) τά τοιαῦτα λέγεσθαι. Τοιγαροῦν ἄλλο πρά τήν ἀρετήν καὶ τήν σοφίαν ἡ χάρις καὶ ἡ ἐνέργεια τῆς θεώσεώς ἐστι.

Τῶν τοῦ καλοῦ τοίνυν Βαρλαάμ εἰς ἡμᾶς λοιδοριῶν ἀλογήσαντες (οὐ γάρ εἰς ἡμᾶς, ἀλλ' εἰς τούς πατέρας ἀναφέρονται· τούτων γάρ εἰσι τά ὑβρισμένα δόγματα, μᾶλλον δέ οὐδέ ἐκεῖνων ἄπτεται· πτύων γάρ τις, δ φασιν, εἰς οὐρανόν, οὐ τόν οὐρανόν ἀλλ' ἐαυτόν ποιεῖ κατάπτυστον) οὐκοῦν ἡμεῖς παρ' οὐδέν τάς βδελυράς ταύτας βλασφημίας ἡγησάμενοι, ὡσανεὶ διαπορητικῶς ἥρετο, τί ποτ' ἄρα θέωσίς ἐστιν, ἀποκρινούμεθα πρός τοῦτο κατά τήν ἐπιμετρηθεῖσαν ἡμῖν παρά Κυρίου δύναμιν. Ἐνέργειαν Θεοῦ θεοποιόν, ὡς βέλτιστε, ἀκούων καὶ Πνεύματος χάριν θεουργόν, μή πολυπραγμόνει, μηδέ ζήτει, πῶς μέν τοῦτο, πῶς δ' ἐκεῖνο, πῶς δέ μή, καὶ ταῦτα ταύτης ἄνευ μή γενήσεσθαι μέλλων ἐν Θεῷ, κατά τούς περὶ αὐτῆς εἰπόντας, ἀλλά τῶν ἔργων ἔχου δι' ὃν ἐκείνης τεύξῃ τότε γάρ καὶ ταύτην εἰση κατά τό ἐγχωροῦν· μόνος γάρ ὁ πείρα φαθών οἰδε τάς ἐνέργειας τοῦ Πνεύματος, κατά τόν μέγαν Βασίλειον. Ό δέ πρό τῶν ἔργων τήν εἰδησιν ζητῶν, τοῖς πεπειραμένοις μέν πιστεύων, λαμ βάνει τι τῆς ἀληθείας ἵνδαλμα, παρ' ἔαυτοῦ δέ διανοούμενος καὶ τοῦ ἵνδαλματος διαπεσών, εἰθ' ὡς εὐρηκώς μέγα φυσᾶται καὶ πολύς κατά τῶν πεπειραμένων ὡς πεπλανημένων πνεῖ. Μή πολυπραγμόνει τοίνυν, ἀλλ' ἐπου τοῖς πεπειραμένοις, μάλιστα μέν ἔργοις, εἰ δέ μή τούτοις, τοῖς λόγοις γοῦν, ἀρκούμενος ταῖς παραδειγματικαῖς ἐκφάνσεσιν αὐτῆς· ἢ γάρ θέωσις ὑπερώνυμος. Διό καὶ ἡμεῖς πολλά περὶ ἡσυχίας συγγραψάμενοι, νῦν μέν τῶν πατέρων προτρεψαμένων, νῦν δέ τῶν ἀδελφῶν αἵτησαμένων, οὐδαμοῦ περὶ θεώσεως ἀναγράψαι τεθαρρήκαμεν· νῦν δ' ἐπείπερ ἀνάγκη λέγειν, ἐροῦμεν, εύσεβη μέν τῇ ροῦ Κυρίου χάριτι, παραστῆσαι δέ οὐχ ἱκανά· καὶ λεγομένη γάρ (σελ. 628) ἄρρητος ἐκείνη μένει, μόνοις ἐνώνυμος, κατά τούς πατέρας φάναι, τοῖς εὔμοιρηκόσιν αὐτῆς.

‘Η φύσει τοιγαροῦν θεότης, ή ἀρχή τῆς θεώσεως, ἐξ ἣς ως αἰτίας ἀμεθέκτου τό θεοῦσθαι τοῖς θεομένοις ἐστιν, αὕτη τοίνυν ἡ πάντων ἐπέκεινα θεαρχικωτάτη μακαριότης ἀόρατός ἐστι καθ’ ἔαυτήν αἰσθήσει τε καί νῷ, ἀσωμάτῳ τε καί σώματι συνδεδεμένῳ· κανὸν ἐκστῇ ἔαυτοῦ τι τούτων ἐπὶ τὸ κρεῖττον θεωθέν· μόνῳ γάρ τῷ καθ’ ὑπόστασιν ἡνωμένῳ νῷ καὶ σώματι εἶναι τε καὶ γενέσθαι θεατή πιστεύεται, εὶς καὶ μὴ κατὰ τήν οἰκείαν φύσιν ἔαυτῶν. Μόνα γάρ ἐκεῖνα «παρουσίᾳ τοῦ χρίοντος δλοῦ» ἐθεώθησαν καὶ τήν ἵσην ἐνέργειαν τῇ θεούσῃ οὐσίᾳ προσελάβοντο, πᾶσαν αὐτήν ἐνελλιπῶς χωρήσαντα καὶ δι’ ἔαυτῶν ἐκφήναντα· καὶ γάρ «ἐν τῷ Χριστῷ πᾶν τό πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς» κατά τόν ἀπόστολον «οἰκεῖ». Διό καὶ τῶν ἀγίων εἰσὶν οἵ μετά τήν διά σαρκός τοῦ Θεοῦ ἐπιδημίαν οἵον τι πέλαγος ἀπεριόριστον τό φῶς ἐκεῖνο εἴδον, ἐξ ἐνός δίσκου, τοῦ προσκυνητοῦ δηλονότι σώματος, παραδόξως προχεόμενον, ως καὶ οἱ ἀπόστολοι ἐπὶ τοῦ ὅρους. Οὕτω μέν οὖν ἡ ἀπαρχή τεθέωται τοῦ ἡμετέρου φυράματος. Ἡ δέ τῶν τεθεωμένων ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων θέωσις οὐχ ἡ ὑπερούσιός ἐστιν οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τῆς ὑπερουσίας οὐσίας τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια, τοῖς τεθεωμένοις ἐνυπάρχουσα, οὐχ ως ἡ τέχνη ἐν τῷ τεχνητῷ (οὕτω γάρ τοῖς δημιουργικῶς προηγμένοις ἔνεστιν ἡ προαγαγοῦσα ταῦτα δύναμις, ἐπιφαινομένη πᾶσιν ἡ καὶ ἐμφαινομένη), ἀλλ’ «ὡς ἡ τέχνη ἐν τῷ ἀναλαβόντι αὐτήν», κατά τόν μέγαν Βασίλειον· (διό καὶ ὅργανά εἰσι τοῦ ἀγίου Πνεύματος οἱ ἄγιοι, τήν αὐτήν ἐκείνω προσειληφότες ἐνέργειαν), καὶ ἡ τῶν λεγομένων πίστις ἔτοιμη, τά χαρίσματα τῶν iamáτων, τά ἐνεργήματα τῶν δυνάμεων, ἡ πρόγνωσις, ἡ μή ἀντιλεγομένη σοφία ἦν καὶ (σελ. 630) Πνεῦμα τοῦ Πατρός ἡμῶν ὁ Κύροις προσηγόρευσεν, οὐ μόνον δέ, ἀλλά καὶ ἡ τοῦ Πνεύματος ἀγιαστική μετάδοσις, ἐξ αὐτῶν καὶ δι’ αὐτῶν χορηγούμενη τοῖς ἀγιαζομένοις μετ’ αὐτούς «λήψομαι γάρ ἀπό τοῦ Πνεύματος τοῦ ἐπί σέ καὶ θήσω ἐπ’ αὐτούς», πρός τόν Μωϋσῆν εἴπεν ὁ Θεός, καὶ τοῦ Παύλου τάς χεῖρας ἐπιθέντος τοῖς δεκαδύο Ἐφεσίοις «ῆλθε τό Πνεῦμα τό ἄγιον ἐπ’ αὐτούς, ἐλάλουν τε» πάραντα γλώσσαις καὶ προεφήτευον». Οὐκοῦν ὅταν μέν τήν οἰκείαν ἀξίαν τοῦ Πνεύματος ἐννοῶμεν, μετά Πατρός αὐτό καὶ Υἱοῦ θεωροῦμεν, ὅταν δέ τήν εἰς τούς μετόχους ἐνεργουμένην χάριν ἐνθυμηθῶμεν, ἐν ἡμῖν εἶναι τό Πνεῦμα λέγομεν, «έκχεόμενον πρός ἡμᾶς, οὐ κτιζόμενον, διδόμενον ἡμῖν, οὐ ποιούμενν, χαριζόμενον, οὐ δημιουργούμενον»· ἐνυπάρχον τοῖς μέν ἀτελέσιν ἔτι, κατά τόν μέγαν αὐθίς φάναι Βασίλειον, ὥσπερ τις διάθεσις «διά τό τῆς γνώμης ἀνίδρυτον», τοῖς δέ τελειωτέροις ως ἔξις ἐπίκτητος, ἐστι δ’ ἐφ’ ᾧν ἐνερριζωμένη καὶ ταύτης μᾶλλον «ώς γάρ ἡ δύναμις», φησί, «τοῦ ὁρᾶν ἐν τῷ ὑγιαίνοντι ὀφθαλμῷ, οὕτως ἡ ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος ἐν τῇ κεκαθαρμένῃ ψυχῇ».

Τοιγαροῦν οὐχ ἡ ὑπερούσιος οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ ἐστιν ἡ θεοποιός δωρεά τοῦ Πνεύματος, ἀλλ’ ἡ τῆς ὑπερουσίου οὐσίας τοῦ Θεοῦ θεοποιός ἐνέργεια, καὶ οὐδέ αὕτη πᾶσα, εὶς καὶ καθ’ ἔαυτήν ἀμέριστος ἐκείνη. Τίς γάρ τῶν κτιστῶν χωρῆσαι δύναιτ’ ἄν δλην τήν ἀπειροδύναμον δύναμιν τοῦ Πνεύματος, πλήν τοῦ κυηθέντος ἐν παρθενικῇ νηδύι, παρουσίᾳ Πνεύματος ἀγίου καὶ τῆς τοῦ ὑψίστου δυνάμεως ἐπισκιάσει; Διό καὶ «πᾶν» μέν οὕτος ἔχώρησε «τό πλήρωμα τῆς θεότητος», ἐκ δέ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν». Πανταχοῦ μέν οὖν ἡ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ τό γάρ Πνεῦμα, φησί, πληροῦ πάντα κατά τήν οὐσίαν· πανταχοῦ δέ καὶ ἡ θέωσις, (σελ. 632) ἐνυπάρχουσα ἀφράστως ταύτη καὶ ἀχώριστος ἐκείνης οὖσα, ἄτε φυσική δύναμις αὐτῆς. Ἄλλ’ ὥσπερ τό πῦρ ἀφανές ἐστι μή προκειμένης ὅλης ἡ αἰσθητηρίου τοῦ χωροῦντος τήν φωτιστικήν ἐνέργειαν αὐτοῦ, οὕτω δή καὶ ἡ θέωσις ἀθεώρητός ἐστι μή προκειμένης ὅλης τῆς χωρούσης τήν θείαν ἐμφάνειαν· ἡνίκα δ’ ἄν ἐπιτηδείας

ύλης ἀπερικαλύπτως ἔχούσης ἐπιλάβηται, τοιαύτη δέ ἐστι πᾶσα λογική κεκαθαρμένη φύσις τό τῆς πολυειδοῦς κακίας οὐκ ἐπιφερομένη κάλυμμα, τηνικαῦτα καί αὐτή φῶς πνευματικόν ὁρᾶται, μᾶλλον δέ κάκείνους φῶς ποιεῖ πνευματικόν. «Ἄθλον» γάρ, φησίν, «ἀρετῆς Θεόν γενέσθαι καί τῷ καθαρωτάτῳ φωτί καταστράπτεσθαι, τῆς ἡμέρας ἐκείνης Υἱόν γενόμενον, ἢ μή διακόπτεται ζόφῳ ἄλλος γάρ ταύτην ποιεῖ ἥλιος, ὁ τό ἀληθινόν φῶς ἀπαστράπτων, δς, ἐπειδάν ἄπαξ ἐπιφαύσῃ ἡμῖν, οὐκέτι ἐν δυσμαῖς κρύπτεται, ἀλλά πάντα τῇ φωτιστικῇ ἑαυτοῦ δυνάμει περιπτυξάμενος, διηνεκές καί ἀδιάδοχον τοῖς ἀξίοις τό φῶς ἐμποιεῖ καί αὐτούς τούς μετέχοντας τοῦ φωτός ἐκείνου ἄλλους ἥλιους ἀπεργαζόμενος». Τότε γάρ καί «οἱ δίκαιοι ἐκλάμψουσιν ὡς ὁ ἥλιος». ‘Ως ποῖος ἥλιος; ‘Ως ἐκείνος δήπουθεν ὁ τότε καί νῦν τοῖς ἀξίοις φαινόμενος.

‘Ορᾶς ὅπως αὐτήν προσκτῶνται τήν ἐνέργειαν τοῦ ἥλιου τῆς δικαιοσύνης; Διό καί θεοσημίαι διάφοροι καί χορηγία Πνεύματος ἀγίου τελεῖται δι’ αὐτῶν. «‘Ως γάρ καί ὁ περίγειος», φησίν, «οὗτος ἀήρ ἀνωσθείς ὑπό τῆς βίας τοῦ Πνεύματος φωτοειδῆς γίνεται, τῷ καθαρῷ τοῦ αἰθέρος ἐναλλοιούμενος, οὗτος καί ὁ νοῦς ὁ ἀνθρώπινος, καταλιπών τόν θολερόν τοῦτον καί αὐχμώδη βίον, ἐπειδάν τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος φωτοειδῆς γένηται καί ἔμμιχθῇ τῇ ἀληθινῇ καί ψυχλῇ καθαρότητι, διαφαίνεται πως καί αὐτός ἐν ἐκείνῃ καί ἀκτίνων ἐμπίπλαται καί φῶς γίνεται κατά τήν τοῦ Κυρίου ὑπόσχεσιν, δς τούς δικαίους λάμψειν ὡς ὁ ἥλιος ἐπηγγείλατο». (σελ. 634) Τοῦτο καί ἐπί γῆς ὁρῶμεν γινόμενον ἐπί κατόπτρου, ἢ ὕδατος· δεξάμενα γάρ τήν τοῦ ἥλιου ἀκτῖνα, ἄλλην ἀφ’ ἐαυτῶν ἀκτῖνα ποιεῖ. Καί ἡμεῖς τοίνυν, εἴτε καταλιπόντες τό περίγειον σκότος ἄνω γενοίμεθα, φωτοειδεῖς γενησόμεθα, τῷ ἀληθινῷ φωτὶ τοῦ Χριστοῦ ἐμπελάσαντες, εἴτε τό φῶς τό ἀληθινόν, «τό ἐν τῇ σκοτίᾳ λάμπον», καί μέχρις ἡμῶν καταβαίη, καί ἡμεῖς φῶς ἐσόμεθα, καθά πού φησι τοῖς μαθηταῖς ὁ Κύριος. Οὕτως ἡ θεοποιός δωρεά τοῦ Πνεύματος φῶς ἐστιν ἀπόρρητον καί φῶς ποιεῖ θεῖον τούς πλουτήσαντας αὐτήν, οὐ φωτός μόνον πληρώσασα τούτους ἀιδίου, ἀλλά καί γνῶσιν καί ζωήν θεοπρεπῆ χαρισμάτην. Οὕτως ὁ Παῦλος οὐκέτι τήν κτιστήν ζωήν, ἀλλά «τήν τοῦ ἐνοικήσαντος ἀΐδιον ζωήν» κατά τόν θεῖον ἔζη Μάξιμον· οὕτως οἱ προφῆται ὡς ὅντα ἐώρων τά μήπω γεγονότα· οὕτως εἶδε τόν Θεόν ὅστις οὐκ ἀλλοτρίω, ἀλλά φυσικῷ συμβόλῳ πνευματικῷ ἐώρακεν αὐτόν· οὐ φυσικόν δέ λέγω σύμβολον Θεοῦ δ καί τοῦτ’ αὐτό μόνον σύμβολόν ἐστιν ὅπερ ἄν αἰσθήσει ἢ αἰσθήσει βλέπηται τε ἢ ἀκούηται καί δι’ ἀέρος ἐνεργῆται· ἐπεί, δταν ὀφθαλμός ὁρῶν οὐχ ὡς ὀφθαλμός ὁρᾷ, ἀλλ’ ὡς τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος διανοιχθείς, οὐκ ἀλλοτρίω σύμβολῳ τόν Θεόν ὁρᾷ, καί τοῦθ’ ἡμεῖς αἰσθησιν ὑπέρ αἰσθησίν φαμεν.

Γνώρισον μέντοι τοῦ φωτός ἐκείνου, κατάπαυσις τῶν μή καλῶν ἡδονῶν τε καί παθῶν ἐγγινομένη τῇ ψυχῇ, λογισμῶν εἰρήνη καί κατάστασις, ἀνάπαυσις καί χαρά πνευματική, περιφρονήσις ἀνθρώπων δόξης, ταπείνωσις ἀγαλλιάσει ἀπορρήτῳ συνημμένη, κόσμου μῆσος οὐρανίων ἔρως, μᾶλλον δέ μόνον τοῦ Θεοῦ τῶν οὐρανῶν· πρός δέ τούτοις, εἰ καί τούς ὀφθαλμούς τοῦ βλέποντος οὐ περικαλύψειέ τις τινηκαῦτα μόνον, ἀλλά καί ἔξορύζειν, οὐδέν ἦττον τηλαυγῶς ὁρᾷ τό φῶς. Πῶς ἄν οῦν πεισθείη τις τῷ δι’ ἀέρος ὁρατόν τοῦτο ἀποφαινομένω καί μηδέν λογικῇ ψυχῇ λυσιτελές, ὡς ταῖς (σελ. 636) σωματικαῖς αἰσθήσεσι προσῆκον; ‘Αλλ’ ὁ θεατής ἐκείνος, νοῶν ὡς οὐ τῇ αἰσθήσει ἢ αἰσθήσει θεώμενός ἐστι, νῷ οἰεται ὁρᾶν· ἔξετάζων δέ καί ἀνασκοπούμενος, οὐδ’ ἐκείνον εὑρίσκει περί τό φῶς ἐκεῖνο ἐνεργοῦντα· καί τοῦτ’ ἐστιν δ νόησιν ὑπέρ νόησίν φαμεν, τοῦτο διά τούτων λέγοντες, ὡς ὁ ἔχων νοῦν καί αἰσθησιν ὁρᾷ, ὑπέρ ταῦτα δέ ἀμφότερα. Μή μέντοι τοῦ μεγάλου Διονυσίου πρός

Τιμόθεον λέγοντος ἀκούων, ώς «τάς αἰσθήσεις κατάλιπε καὶ τάς νοεράς ἐνεργείας καὶ πρός τό δῆντας ὃν ἀνατάθητι», μή δύνασθαι λογίσῃ τότε τόν ἄνθρωπον διανοεῖσθαι ἢ ὁρᾶν (οὐ γάρ ἀποβολήν πάσχει τούτων τῶν δυνάμεων, εἰ μή κατ' ἔκπληξιν), τοῦ δέ κατά τήν ἔνωσιν φωτός καὶ τῆς κατά τοῦτο ἐνεργείας τάς νοεράς ἐνεργείας παντάπασιν ἀπολιμπάνεσθαι διδάσκουν. Καί τοῦτο δείκνυσι σαφῶς ὁ κορυφαῖος καὶ θεμέλιος τῆς Ἐκκλησίας Πέτρος. Κατά γάρ τήν ὥραν τῆς Ἱερᾶς Πεντηκοστῆς ἐκείνην, καθ' ἣν τῆς ἀπορρήτου καὶ θείας ἡξιοῦτο ἐνώσεως, καὶ τούς συμπεφωτισμένους ἥδει καὶ τούς συνειλεγμένους ἑώρα καὶ τῶν πρό αὐτῶν λεγομένων ἡκροᾶτο καὶ τοῦ διαστήματος τῆς ἡμέρας ἐπησθάνετο· «τρίτη» γάρ, φησίν, «ἔστιν ὥρα τῆς ἡμέρας». «Τό γάρ ἐπικαλυπτομένου τοῦ ἄνθρωπίνου νοῦ παρά τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἔξεστηκότας τούς ἐνεργομένους γίνεσθαι παρά τήν ἐπαγγελίαν ἔστι τῆς θείας ἐπιδημίας. Οὐ γάρ ἔκφρων γίνεται ὁ θεόληπτος· ὅλως δέ, τίνα λόγον ἔχει ἐκ τοῦ τῆς σοφίας Πνεύματος μεμηνότι παραπλήσιον γίνεσθαι»; τό φῶς γάρ τοῦτο σοφία ἔστι Θεοῦ, ἐγγινομένη τῷ τεθεωμένῳ καὶ μή χωριζομένη τοῦ Θεοῦ «δι' αὐτοῦ» γάρ, φησί, «πᾶσα γνῶσις ἀποκαλύπτεται καὶ Θεός πρός ἀλήθειαν τῇ φιλουμένῃ ψυχῇ γνωρίζεται», ἀλλά καὶ δικαιοσύνη καὶ ἀγιότης καὶ ἐλευθερία. Ἀκουσον Παύλου, «ὅπου τό Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία»· καὶ πάλιν, «ώς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπό Θεοῦ καὶ δικαιοσύνη καὶ ἀγιασμός καὶ (σελ. 638) ἀπολύτρωσις». Ἀκουσον τοῦ μεγάλου Βασιλείου, «τό κινηθέν ὑπό Πνεύματος ἀγίου κίνησιν ἀίδιον, ζῶν ἄγιον ἐγένετο· ἔσχε δέ ἀξίαν ἄνθρωπος, Πνεύματος εἰσοικισθέντος ἐν αὐτῷ, προφήτου, ἀποστόλου, ἀγγέλου, Θεοῦ, ὧν πρότερον” γῇ καὶ σποδός”». Ἀκουσον τοῦ χρυσοῦ τήν γλῶτταν Ἰωάννου, «τό στόμα δι' οὗ ὁ Θεός φθέγγεται στόμα ἔστι Θεοῦ· καθάπερ γάρ τοῦτο τό στόμα τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἔστι, καίτοι ψυχῆς οὐκ ἔχούσης στόμα, οὕτω καὶ τό στόμα τῶν προφητῶν στόμα ἔστι Θεοῦ». Ἀκουσον ἐπισφραγιζομένου ταῦτα τοῦ Κυρίου· μετά γάρ τό εἰπεῖν «δώσω ἡμῖν στόμα καὶ σοφίαν ἡ οὐ δυνήσονται ἀντεπεῖν οὐδέν ἀντιστῆναι πάντες οἱ ἀντικείμενοι ὑμῖν», ἐπήνεγκεν· «οὐ γάρ ὑμεῖς ἔστε οἱ λαλοῦντες, ἀλλά τό Πνεῦμα τοῦ Πατρός ὑμῶν τό λαλοῦν ἐν ὑμῖν».

Ταύτη γοῦν τῇ σοφίᾳ χρήσασθαι κακῶς οὐκ ἔνι. Καί τί λέγω χρήσασθαι; καὶ γάρ οὐδέ κτήσασθαι ταύτην ἔνι τήν ἀρχήν μή προκαθηράμενον διά πράξεως· καὶ τοῦτο ἔστι τό παρά τοῦ σοφοῦ Σολομῶντος λεγόμενον, δτι «εἰς κακότεχνον ψυχήν οὐκ εἰσελεύσεται σοφία, οὐδέ κατοικήσει ἐν σώματι καταχρέω ἀμαρτίας»· εἰ γάρ καὶ φθάσει τήν ἀρχήν ἡμῖν ἐνώκισμένη ταῖς εἰσαγωγικαῖς καλῶς κεχρημένοις ἀρεταῖς, μεταβαλλόντων ἡμῶν ἐπί τό χεῖρον ἀφίπταται. «Πνεῦμα γάρ ἄγιον παιδείας ἐπαναστήσεται ἀπό λογισμῶν ἀσυνέτων», κατά τόν αὐτόν Σολομῶντα. Τήν δ' ἐκ φύσεώς τε καὶ μαθήσεως σοφίαν κτήσαιτ' ἀν τις καὶ τῶν τούς τρόπους πονηρῶν καὶ χρήσαιτ' ἀν ταύτη καταλλήλως τοῖς τρόποις, ὕσπερ καὶ τῇ φύσει. Τοσοῦτο γοῦν αὕτη τής πνευματικῆς σοφίας ἀποδεῖ, ὅποσον καὶ τοῦ Πνεύματος ἡ φύσις. Ποῦ τοιγαροῦν εἰσιν οἱ λέγοντες δτι διά μαθήσεως τήν τῶν προφητῶν καὶ ἀποστόλων σοφίαν κτώμεθα;

“Οτι δέ διά τοῦ φωτός ἐκείνου καὶ ἡ πνευματική σοφία δίδοται, (σελ. 640) σύνδυο κατά ταύτον λεγόντων ἄκουσον. «Τῷ γάρ μακαρίω», φησί, «Παύλω τό ἐλλάμψαν ἐν τῇ δόδῳ φῶς, δι' οὗ καὶ εἰς τρίτον οὐρανόν ἥρται καὶ μυστηρίων ἀλαλήτων ἀκουστῆς ἐγένετο, οὐ νοημάτων τις καὶ γνῶσεως φωτισμός ἦν, ἀλλά δυνάμεως τοῦ ἀγαθοῦ Πνεύματος καθ' ὑπόστασιν ἐν τῇ ψυχῇ ἔλλαμψις, οὗ τήν ὑπερβολήν τῆς λαμπρότητος οἱ τοῖς σαρκός ὀφθαλμοί μή διηνεγκότες ἀπετυφλώθησαν, δι' οὗ πᾶσα γε γνῶσις ἀποκαλύπτεται καὶ Θεός πρός ἀλήθειαν τῇ ἀξίᾳ καὶ φιλουμένῃ ψυχῇ

γνωρίζεται». Τοῦτο τό φῶς καὶ ζωὴ ἔστιν ἀΐδιος, ἐνιεμένη τῷ τεθεωμένῳ καὶ μῆχωριζομένῃ τοῦ Θεοῦ. Οὕτως ὁ Παῦλος ἔλεγε, «ζῶ δέ οὐκέτι ἐγώ, ζῇ δέ ἐν ἐμοὶ Χριστός». Οὕτω περὶ τοῦ Παύλου Μάξιμος φησιν, ὡς «τήν ἐνοικήσαντος ἔζη θείαν καὶ ἀΐδιον ζωήν». Οὕτω Βασίλειος ὁ μέγας εἶπεν, «ἡν̄ ζωήν εἰς ἑτέρου ύπόστασιν προΐεται τὸ Πνεῦμα, οὐ χωρίζεται αὐτοῦ, ἀλλ’ ὥσπερ πυρός, τὸ μὲν ἔστιν ἡ συνοῦσα θερμότης, τό δέ ἦν παρέχει τῷ ὕδατι ἡ ἑτέρω τινί τῶν τοιούτων, οὕτω καὶ αὐτό καὶ ἐν ἑαυτῷ ἔχει τὴν ζωήν καὶ οἱ μετέχοντες αὐτοῦ ζῶσι θεοπρεπῶς, ζωήν θείαν καὶ οὐράνιον κεκτημένοι». Αὕτη ἔστιν ἡ ζωὴ ἦν οὗτος ἀλλαχοῦ «κίνησιν» προσεῖπε «πνευματικήν καὶ ἀΐδιον», καὶ τὸν μετασχόντα ταύτης ἄγιον τελέσαι, «γῆν ὅντα καὶ πηλόν πρότερον». Ποῦ εἰσιν οἱ λέγοντες κτιστήν τήν θεουργόν χάριν τοῦ Θεοῦ καὶ μηδέν πλήν τῆς ύπερουσιότητος αὐτοῦ ἀΐδιον;

‘Αλλ’ ἔρει τις ζωήν λέγειν τοῦτον ἀΐδιον, ἀλλ’ οὐχί φῶς; ‘Αλλ’ οἱ λέγοντες ἔλλαμψιν ἀΐδιον καὶ δόξαν ὄρατήν ἀΐδιον φῶς δήπου λέγουσιν ἀΐδιον τοῖς ἀγίοις μόνοις μεθεκτόν. ‘Οτι δέ καὶ ὁ μέγας Βασίλειος φῶς οἴδε τοῖς τοιούτοις μεθεκτόν, νοερόν, προκόσμιόν τε καὶ ύπερκόσμιον, εἴση σαφῶς τήν Ἐξαήμερον αὐτοῦ μετά χειρας λαβών· «λογιζόμεθα» γάρ, φησίν, «ὅτι, εἴπερ τι ἦν πρό τῆς τοῦ αἰσθητοῦ (σελ. 642) τούτου καὶ φθαρτοῦ κόσμου συστάσεως, ἐν φωτὶ ἂν ἦν δηλονότι οὔτε γάρ αἱ τῶν ἀγγέλων ἀξίαι οὔτε πᾶσαι αἱ ἐπουράνιαι στρατιαί οὔτε δλῶς, εἰ τί ἔστιν ὡνομασμένον ἢ ἀκατονόμαστον τῶν λογικῶν φύσεων καὶ τῶν λειτουργικῶν πνευμάτων, ἐν σκότῳ διῆγεν». Διό καὶ ἡμῖν ὁ αὐτός ἐπεύχεται ἐκεῖ λέγων· «ὁ Πατήρ τοῦ ἀληθινοῦ φωτός, ὁ τήν ἡμέραν κοσμήσας τῷ οὐρανίῳ φωτί, ὁ τήν νύκτα φαιδρύνας ταῖς αὐγαῖς τοῦ πυρός, ὁ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος τήν ἀνάπαυσιν εὐτρεπίσας τῷ νοερῷ καὶ ἀπαύστῳ φωτί, φωτίσειν ἡμῶν τάς καρδίας ἐν ἐπιγνώσει τῆς ἀληθείας».

‘Οτι δέ τό νοερόν τοῦτο καὶ προκόσμιον καὶ ἀπαυστον φῶς αὐτός ἔστιν ὁ Θεός, Γρηγόριος ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος σαφῶς ἔξειπε· «βουληθείς» γάρ, φησίν, «ὁ Θεός τόνδε τόν κόσμον συστήσασθαι, τοῖς μὲν ἀΐδίοις αὐτός ἔστι φῶς, οὐκ ἄλλο τί γάρ ἔδει φωτός ἑτέρου τοῖς τό μέγιστον ἔχουσι;». Τοῦτο δή τό φῶς καὶ πῦρ ἔστι θεῖον καὶ ἄϋλον, ψυχάς φωτίζειν πεφυκός. Τοῦτο γάρ, κατά τόν μέγαν αὐθίς φάναι Βασίλειον, κάν τοῖς ἀποστόλοις ἐνήργησεν, ἡνίκα ἐλάλουν πυρίναις γλώσσαις, ὃ καί Παῦλον περιλάμψαν, τήν μὲν αἴσθησιν τῆς ὅψεως αὐτοῦ ἡμαύρωσε, τούς δέ ὀφθαλμούς τῆς καρδίας ἐφώτισεν· οὐ γάρ χωρεῖ σαρκός ὄρασις ἐκείνου τοῦ φωτός τήν δύναμιν. Τοῦτο τό πῦρ ὥφθη Μωϋσῆν ἐν τῇ βάτῳ τοῦτο ἐν εἴδῃ ὀχήματος τόν Ἡλίαν ἐκ τῆς γῆς ἀνήρπασε· τούτου τοῦ πυρός τήν ἐνέργειαν ζητῶν ὁ μακάριος Δαυίδ ἔλεγε, «δοκίμασόν μέ, Κύριε, καὶ πείρασόν με, πύρωσον τούς νεφρούς μου καὶ τήν καρδίαν μου». Τοῦτο τό πῦρ τήν καρδίαν Κλεόπα καὶ τοῦ σύν αὐτῷ ἐθέρμανε, λαλοῦντος τοῦ σωτῆρος αὐτοῖς μετά τήν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν. Καὶ οἱ ἄγγελοι καὶ τά λειτουργικά πνεύματα τούτου τοῦ πυρός μετέχουσι κατά τό γεγραμμένον, «ὁ ποιῶν τούς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα καὶ τούς λειτουργούς αὐτοῦ πυρός φλόγα». (σελ. 644) Τοῦτο τό πῦρ τήν ἐν τῷ ὀφθαλμῷ δοκόν κατακταῖον, καθαρόν τόν νοῦν ἀποκαθίστησιν, ἵνα τό κατά φύσιν ἀπολαβών διορατικόν μή τό ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ κάρφος ὁρᾶ, ἀλλά διηνεκῶς τά τοῦ Θεοῦ θαυμάσια κατανοήτη κατά τόν λέγοντα, «ἀποκάλυψον τούς ὀφθαλμούς μου καὶ κατανοήσω τά θαυμάσια ἐκ τοῦ νόμου σου». Τοῦτο τό πῦρ δαιμόνων ἔστι φυγαδευτήριον καὶ κακίας πάσης ἀναλωτικόν, ἀμαρτίας ἀναιρετικόν, ἀναστάσεως δύναμις καὶ ἀθανασίας ἐνέργεια, ψυχῶν ἀγίων φωτισμός καὶ λογικῶν δυνάμεων σύστασις. Τοῦτο καὶ ἡμεῖς εὐξώμεθα

φθάσαι καί εὶς ἡμᾶς, ἵνα πάντοτε ἐν τῷ φωτί περιπατοῦντες, μηδέποτε κἄν πρός βραχύ προσκόψωμεν.

Ο δέ Χρυσόστομος θεολόγος, διδάσκων τί ἐστι τὸ φῶς, ὃ ραγήσεται πρώϊμον τῷ ἔλεοῦντι, «οὐ τοῦτο», φησίν, «ἐστί τό αἰσθητόν, ἀλλ’ ἔτερον πολλῷ βέλτιον, ὃ τὸν οὐρανὸν ἡμῖν δείκνυσι καί τούς ἀγγέλους καί τάς αὐλάς τάς βασιλικάς· ἂν γάρ τοῦ φωτός τούτου καταξιωθῆς, καί ταῦτα ὅψει, καί ἀπαλλαγῆσῃ γεέννης καί ἀπελεύσῃ ἐνθα ἀπέδρα ὀδύνη καί λύπη, ἐνθα πολλή ἡ χαρά καί ἡ εἰρήνη καί ἡ ἀγάπη, ἐνθα ζωὴ αἰώνιος καί δόξα ἄρρητος καί κάλλος ἄφραστον· πάντα τοίνυν φέρωμεν εὐκόλως, ἵνα τοῦ ἐνδύματος ἐπιτύχωμεν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν καί τῆς ἀπορρήτου δόξης ἐκείνης».

Ἄλλα γάρ εὶς ἀρχήν ἐτέραν ἀναγαγόντες τὸν λόγον ἐπανέλθωμεν εὶς τά τοῦ μεγάλου Μακαρίου οἵ συνημμένως τάς ἀρχάς καί προτάσεις τῶν τοῦ κενόφρονος λόγων, ἀφ’ ᾧν οἴεταί τι καθ’ ἡμῶν καί τῆς ἀληθείας συμπεραίνειν, προθέντες εὶς μέσον ἀπελέγξομεν.

ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΔΕΥΤΕΡΩΝ (σελ. 646)

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΚΒΑΙΝΟΝΤΩΝ ΑΤΟΠΩΝ

ΕΚ ΤΩΝ ΤΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΒΑΡΛΑΑΜ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ

”Ηρετό τις τῶν εἰσαγομένων, εὶ δυνατόν ἀνθρώπῳ τῇ προειρημένῃ διαρκεῖν καταστάσει. Συμεώνης τοίνυν ὁ περιδέξιος καί πολὺς ἀμφότερον, ἡδύς τε καί ἐνθεος μεταφραστής, ὃς ἐκ προσώπου τοῦ μεγάλου Μακαρίου πρός τὸν ἐρωτήσαντά φησίν· «ἡ μὲν χάρις οὐκ ἔστιν ὅτε μή σύνεστι καί ως φυσικόν τι καί πεπιγός ἐγγίνεται τῷ ἀνθρώπῳ ὡς σύνεστι μία δέ οὖσα, πολυτρόπως, ως ἐθέλει, πρός τὸ τοῦ ἀνθρώπου συμφέρον οἰκονομεῖ καί τὸ φῶς ἔστι μέν ὅτε μᾶλλον ἐκλάμπει, ἔστι δ’ ὅτε καί συστέλλεται, καίτοι γε τῆς λαμπάδος ἀσβεστα καιομένης· ὅταν δέ φαιδρυνθῇ πλέον, τότε καθάπερ ἐν μέθῃ πλείονι τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγάπης καί ὁ ἀνθρωπὸς ἐξετάζεται». Ἐν δέ τῷ ἐβδομηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ πάλιν φησίν· ἡ καθαράν τήν ιδίαν ἀπολαβούσα φύσιν ψυχή «τρανοῖς καί ἀνεπικωλύτοις ὀφθαλμοῖς τήν δόξαν τοῦ ἀληθινοῦ φωτός κατοπτεύει» καί οἱ τοιοῦτοι ἀνθρωποι «καίτοι τό βάρος περικείμενοι τῆς σαρκός, ἀλλ’ οὖν διά τὸν ἄρραβῶνα τοῦ Πνεύματος ἐν τῷ ἀσφαλεῖ αὐτοῖς κεῖται τὰ τῶν ἐλπίδων, καί διτὶ συμβασιλεύουσι τῷ Χριστῷ καί ἐν πλεονασμῷ καί περιουσίᾳ Πνεύματος ἔσονται οὐδέν αὐτοῖς τὸ ἐνδοιαζόμενον· αὐτόθεν γάρ ἥδη πρός ἐκεῖνον ἀρπάζονται τὸν αἰῶνα καί τὰ ἐκεῖ κάλλη καί θαύματα καθορῶσι· καθάπερ γάρ ὁ σωματικός ἀφθαλμός, ἀπαθῶς τε καί ὑγιῶς ἔχων, ταῖς ἡλιακαῖς αὐγαῖς θαρρούντως ἐνατενίζει, οὕτω καί οὗτοι φωτεινῷ χρώμενοι καί διακεκαθαρμένω τῷ νῷ, τάς ἀδύτους αὐγάς Κυρίου διαπαντός ἐποπτεύουσι». Καί πάλιν, «ἡ τοιαύτη», φησί, «τοῦ Πνεύματος ἔλλαμψις οὐχ οἶον νοημάτων μόνον ἀποκάλυψις ἔστι (σελ. 648) καί φωτισμός χάριτος, ὥσπερ εἴρηται, ἀλλ’ ὑποστατικοῦ φωτός ἐν ταῖς ψυχαῖς βεβαία καί διηνεκῆς ἔλλαμψις· τὸ γάρ εἰπεῖν ”ἐκ σκότους φῶς λάμψει ὅς ἔλλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν πρός φωτισμόν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ”, καί τό, “φώτισον τούς ὀφθαλμούς μου, μήποτε ὑπνώσω εὶς θάνατον”, τουτέστιν, ἵνα μή λυομένης τῆς σαρκός ἡ ψυχή ἐπισκοτῆται τῷ τοῦ θανάτου τῆς κακίας καλύμματι, πρός δέ καί τό, “ἀποκάλυψον τούς ὀφθαλμούς μου καί κατανοήσω τά θαυμάσια ἐκ τοῦ νόμου σου”, καί τό, «ἐξαπόστειλον τό φῶς σου καί

τήν ἀλήθειάν σου, αὐτά με ὁδηγήσουσι καί ἄξουσιν εἰς ὅρος ἄγιόν σου καί εἰς τά σκηνώματά σου», ἀλλά μήν καί τό, “ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς τό φῶς τοῦ προσώπου σου, Κύριε”, τήν αὐτήν ἀκολουθίαν τοῦ σκοποῦ παρίστησι». Καί, «τῷ μακαρίῳ δέ», φησί, «Παύλῳ τό ἔλλαμψαν ἐν τῇ ὁδῷ φῶς, δι’ οὗ καὶ εἰς τρίτον οὐρανόν ἥρται καὶ μυστηρίων ἀλαλήτων ἀκουστῆς ἐγένετο, οὐ νοημάτων τις καὶ γνώσεως φωτισμός ἦν, ἀλλά δυνάμεως τοῦ ἀγαθοῦ Πνεύματος καθ' ὑπόστασιν ἐν τῇ ψυχῇ ἔλλαμψις, οὗ τήν ὑπερβολήν τῆς λαμπρότητος οἱ τῆς σαρκός ὀφθαλμοί μή διενεγκότες ἀπετυφλώθησαν, δι’ οὗ πᾶσά τε γνῶσις ἀποκαλύπτεται καὶ Θεός πρός ἀλήθειαν τῇ ἀξίᾳ καὶ φιλουμένη ψυχῇ γνωρίζεται».

Ταῦτα μέν ταύτη θαυμαστόν δέ οὐδέν εἰ ἐν κρίσει τούς λόγους οἰκονομοῦντες οἱ ἄγιοι καὶ τῇ τῶν ἀκροωμένων δυνάμει σύμμετρον τήν διδασκαλίαν ἀποδιδόντες πολυτρόπως τάς ὁράσεις ταύτας διερμηνεύουσιν. Ὁ μέντοι θεῖος καὶ πιστός ἐρμηνεύς Συμεών, ἐκ τοῦ διά πείρας καλῶς εἰδότος τάς μυστικάς καὶ τελεστικάς ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος μυηθείς, ὡς ἀπ’ ἐκείνου πάλιν φησίν, ἀκούοντες τοῦ λόγου τῆς βασιλείας καὶ πρός δάκρυα καταγόμενοι, μή τοῖς ἡμετέροις τούτοις ἐναπομείνωμεν δάκρυσι, μηδέ τῇ ἡμῶν ἀκοῇ, ὡς καλῶς ἀκούσαντες, μηδέ τοῖς ὀφθαλμοῖς, ὡς καλῶς ἴδοντες, καὶ ἀρκούντως ἔχειν ἐαυτούς λογισώμεθα· «καὶ γάρ εἰσίν (σελ. 650) ἔτερα ὡτα καὶ ἔτεροι ὀφθαλμοί καὶ κλαυθμοί ἔτεροι, ὡς δέ καὶ διάνοια καὶ ψυχή ἔτέρα, ὅπερ ἐστίν αὐτό τό θεϊκόν Πνεῦμα καὶ ἐπουράνιον, τό ἀκοῦόν τε καὶ κλαῖον, εὐχόμενόν τε καὶ γινῶσκον καὶ τό τοῦ Θεοῦ θέλημα ἐν ἀλήθειᾳ ποιοῦν»· «τοῖς μέντοι τήν ἀρετήν ἄκροις καὶ ὃν ἐνεργῶς τό νοερόν φῶς ταῖς καρδίαις ἐνέλαμψεν ἐπίδηλα ταῦτα καὶ καταφανῆ γίνεται· “τελείων” γάρ, ὁ μακάριος φησι Παῦλος, “ἡ στερεά τροφή, τῶν διὰ τήν ἔξιν αἰσθητήρια γεγυμνασμένων πρός τήν τοῦ καλοῦ τε κακοῦ διάκρισιν ἀλλά καὶ ὁ θεῖος Πέτρος φησί, “καὶ ὑμεῖς ἔχοντες τόν προφητικόν λόγον, ὡς καλῶς ποιεῖτε προσέχοντες, ὡς λύχνῳ φαίνοντι ἐν αὐχμηρῷ τόπῳ, ἔως οὗ ἡμέρα διαυγάσῃ καὶ φωσφόρος ἀνατελεῖ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν”».

‘Ο δέ Βαρλάαμ, τά τοιαῦτα πάντα παρ’ οὐδέν θέμενος, ἀλλά καὶ προθέμενος ὡς τοῦ Μασσαλιανῶν ὑπάρχοντα δόγματος, τοῦ προστάτου τούτων Βλαχερνίτου ποιεῖται συλλήβδην ἄπαντα καὶ, ἀσεβεῖς αὐτός φανερῶς ἀποφηνάμενος εἶναι τούς ἀΐδιον ἄλλο τι παρά τήν ούσιαν τοῦ Θεοῦ λέγοντος, τό τήν ἀΐδιον δόξαν τοῦ Θεοῦ δρᾶν τῷ Βλαχερνίτῃ τούτῳ φέρων χαρίζεται. Ποῦ γάρ ἐκεῖνος εὔρηται μή τήν ούσιαν ὄρατήν λέγων τοῦ Θεοῦ, ἀλλά τήν ἀΐδιον δόξαν; Εἰ γάρ τοῦτ’ εἶπεν, ὡς μεταμαθόντα τήν εὐσέβειαν, πάσης ἀν ἡμεῖς τοῦτον ἀπελύσαμεν αἰτίας, ἐπεί καὶ Στέφανος τήν ὑπερουράνιον εἶδε δόξαν τοῦ Θεοῦ. Τίς γάρ ἦν χρεία τούς οὐρανούς διανοιγῆναι, εἰ μή τήν ὑπέρ αὐτούς δόξαν ὁ θεατής αὐτῆς ἐκεῖνος δρᾶν; Ἄλλα καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς εἶδεν· «ἄτενίσας γάρ», φησίν, «εἶδεν». Ἄλλα καὶ ὑπέρ αἴσθησιν ἔώρακεν αὐτήν ποία γάρ ὅψεως ἰσχύς μέχρις αὐτῶν ἐλθεῖν τῶν ὑπερουρανίων δυνηθείη ἄν; Γρηγόριος δέ ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος λέγων τῆς ἀΐδιου δόξης τούς ἀγγέλους θεωρούς, μή καὶ αὐτός τραπεζούντιος ὁ Βλαχερνίτης ἦν; Ραδίως δ’ ἄν αὐτός οἶμαι καὶ τούς ἐν οὐρανοῖς ἀγγέλους ὑπό τῆς πλάνης ἀλῶναι φαίης, (σελ. 652) δο τούς κατ’ ἐκείνους ἐν γῇ βιοῦ ἡρημένους ἐγκρίναι τοῖς κακοδόξοις τολμήσας, τούς γε μήν ἔξυμνοῦντας τήν μοναρχικωτάτην τριάδα, ὡς φυσικήν συναΐδιον δόξαν προβαλλομένην καὶ ἐπιποθοῦντας τήν ἀφθεγκτὸν ἰδεῖν αὐγήν ἥ μή καὶ τούτους τοῖς Μασσαλιανοῖς ἐναριθμήσωμεν; Τούς δ’ ἐπευχομένους ὑπό τῆς ούσιώδους αἴγλης καταυγασθῆναι τοῦ Θεοῦ καὶ τυχεῖν οὕτω τῆς φωτοδότιδος αὐγῆς, ποίας ἐροῦμεν αὐτούς αἴγλης καὶ αὐγῆς ἐρᾶν; Οὐ γάρ ἡ γνῶσις, ἦν σύ μόνην λέγεις θεῖον φῶς,

ούσιωδης αἴγλη τοῦ Θεοῦ ἐστιν. Οἱ δὲ ἰδόντες «τήν κεκρυμμένην ἀστραπήν ὑπό τήν σάρκα τῆς οὐσιώδους εὐπρεπείας» τοῦ Χριστοῦ, τίνα σοι δοκοῦσιν ἀστραπήν ἵδεῖν; Οὐ γάρ δή το ἀισθητόν φῶς οὐσιώδης ἐστίν εὐπρέπεια Θεοῦ. Πῶς δέ καὶ κτιστόν τό τῆς ἀνωτάτω Τριάδος οὐσιῶδες φῶς; Τί τοίνυν βουλόμενος Μασσαλιανῶν τά τοιαῦτα γράφεις εἶναι καὶ τοσούτοις τε καὶ τηλικούτοις ἀντιλέγεις, ἄνθρωπε; Ἀρα τούς Μασσαλιανούς ὁρθοδόξους ἡ τούς ὁρθοδόξους ἀποφῆναι Μασσαλιανούς καὶ μυσαρούς; Καὶ γάρ ἐκ τῶν σῶν λόγων ἐκάτερον ἐκβαίη ἄν. Σέ δή ποῦ χοροῦ τάξομεν ἡμεῖς;

«Οἱ μέν γάρ τοῦ Βλαχερνίτου λόγου», φησίν, «ώς ἐν κεφαλαίω τοιοῦτοι συμβαίνει δέ τούτους τοῖς φανερωτάτοις σχεδόν τῶν τῆς Ἐκκλησίας δογμάτων ἐναντίως ἔχειν πρῶτον μέν γάρ, ὅντος ὁμολογουμένου βεβαίως ἐν καὶ μόνον ἀναρχον καὶ ἀτελεύτητον, τήν οὐσίαν τοῦ τά πάντα πεποιηκότος Θεοῦ, τά δέ παρά ταύτην πάντα γενητῆς εἶναι φύσεως, καὶ μηδεμίαν ἄλλην ὀντότητα εἶναι μεταξύ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν γενητῶν, οὗτος ἐτόλμησε μεταξύ τι θεῖναι».

Ως τῆς ἀμαθίας, εἴπερ οἴεται τοῦτ' εἶναι δόγμα τῆς Ἐκκλησίας βεβαίως ὁμολογούμενον ὡς τῆς ἀπονοίας, εἴπερ ἥλπισέ τινα τῶν νοῦν ἔχοντων διά τῶν τοιούτων ἀπατήσειν ρημάτων, (σελ. 654) καὶ ταῦτα τοῦ μεγάλου Διονυσίου ἀνάρχους καὶ ἀτελευτήτους διαρρήδην φάσκοντος καὶ τάς ὑπό τοῦ Θεοῦ ἐγγινομένας ταῖς ὑπερκοσμίοις δυνάμεσιν ἐλλάμψεις, ὡς συνωδά καὶ Γρηγόριος ὁ θεολόγος τήν ὀρατήν ἀγγέλοις δόξαν τοῦ Θεοῦ ἀΐδιον προσεῖπεν. Ἄλλ' οὕτος ὁ καινός θεολόγος, οὐκ οἰδ' ὅθεν μυηθείς, «ἐν», φησί, «μόνον ἀναρχον καὶ ἀτελεύτητον, ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ τά δέ παρά ταύτην πάντα γενητῆς ἐστι φύσεως», τουτέστι κτιστά ἐστι καὶ ἀρχήν ἔσχε καὶ ἦν ὅτε οὐκ ἦν. Τά γοῦν περί τήν οὐσίαν ταύτην, ὡς μακάριε, παρά ταύτην δήπουθεν περί αὐτήν γάρ εἰσιν. Οὐκοῦν οὐδέν τῶν περί αὐτήν ἀναρχον κατά τούς σούς λόγους, ἀλλ' ἦν ὅτε οὐκ ἦν τά τοιαῦτα πάνθ' ἀπαξαπλῶς μόνον γάρ ἀναρχον ἡ οὐσία κατά σέ. Οὐκοῦν ἦν ὅτε οὐκ ἦν ὁ Θεός Πατήρ οὐκ οὐσία γάρ τοῦτο, ἀλλά παρά τήν οὐσίαν, περί τήν οὐσίαν ὅν. Εἰ δέ ἐξ ἀΐδιου ἐστί Πατήρ καὶ ἀναρχόν ἐστιν αὐτῷ τό ἀγέννητον, μόνον δέ κατά σέ ἀναρχον ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, τοῦτ' αὐτό ἐστι τό ἀγέννητον, οὐσία τοῦ Θεοῦ, ὃ τῶν Εύνομίουν κακοδόξων δογμάτων ἐστί τό κεφάλαιον. Ἄλλα καὶ τό γεννητόν ἡ οὐκ ἀνάρχως ἔχει ὁ Υἱός καὶ ἦν ὅτε οὐκ ἦν γεννητῶς καὶ ἔσται ὅτε μή, ὡς καὶ Σαβέλλιος ἂν εἴπεν, ἥ, εἴπερ ἀναρχον αὐτῷ γεννητόν, τοῦτ' αὐτό ἐστιν αὐτοῦ οὐσία, μόνης ἀνάρχου τῆς οὐσίας οὕσης οὐ τῆς αὐτῆς ἄρα οὐσίας ὁ Υἱός ὑπάρχει τῷ Πατρί, ἀλλά καὶ τῆς ἀντικειμένης. Τούς αὐτούς δέ ἀν τις φαίη λόγους καὶ περί τοῦ ἀγίου Πνεύματος, καὶ ὥσπερ ἐκεῖ τοῖς ἀθετοῦσι τήν τοῦ Υἱοῦ θεότητα, οὕτως ἐνταῦθα τοῖς πνευματομάχοις ἀναφανήσῃ συνιστάμενος. Τοῦτο τοίνυν φανερόν καὶ ἀνωμολογημένον δόγμα τῆς Ἐκκλησίας, παρ' οὖ πᾶσα αἵρεσις ἀνείται, καθάπερ ἀπό πονηρᾶς τίνος πηγῆς; Οὐκ ἄρα ἐν μόνον ἀναρχον, ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ καὶ γάρ καὶ τά περί αὐτήν ἀφοριζόμενα πάντα ἀναρχά ἐστιν, οἷον αἱ ὑποστάσεις, αἱ σχέσεις, (σελ. 556) αἱ διακρίσεις καὶ ἀπλῶς αἱ τῆς ὑπερουσίου θεογονίας ἐκφάνσεις ἄπασαι· καὶ τοῦτό ἐστιν ὁμολογούμενον, ἀλλ' οὐκ ἐκεῖνο. Καὶ τοσοῦτο τοῦθ' ὁμολογούμενόν ἐστιν ὡς μετά τήν διά σαρκός θείαν ἐπιφάνειαν μηδένα πω τολμῆσαι ἀποφήνασθαι, μηδέ τῶν αἱρέσει περιπεσόντων πονηραῖς, ὃ διά τοῦ λέγειν οὗτος ἐν μόνον ἀναρχον, τήν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, παρεισήγαγεν ἀρτίως, ὡς αἱ ὑποστάσεις τε πᾶσαι καὶ τά ὑποστατικά τῆς ἀνωτάτω Τριάδος ἄπαντα κτιστά.

Καὶ μήν ἐροίμην ἀν ἡδέως τόν λέγοντα ἐν εἶναι μόνον ἀναρχον, τήν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, τά δέ παρά ταύτην γενητῆς φύσεως παντοδύναμον ἡγεῖται ταύτην ἡ οὐ; Οἶον

τί λέγω· ἔχει τό γνωστικόν, τό προγνωστικόν, τό δημιουργικόν, τό συνεκτικόν, τό προνοητικόν, τό θεουργικόν καί ἀπλῶς πάντα τά τοιαῦτα, ἡ οὐκ ἔχει; Εἰ μέν γάρ οὐκ ἔχει, οὐδέ Θεός ἐστι λοιπόν ἡ μόνη αὕτη ἄναρχος ούσια. Εἰ δέ ἔχει, εὶ μέν ὕστερόν ποτε ταύτας τάς δυνάμεις προσεκτήσατο, λοιπόν ἦν ὅτε ἀτελῆς ἦν, ταύτον δ' εἶπεῖν οὐδέ Θεός· εὶ δ' ἔξ ἀϊδίου εῖχε ταύτας τάς δυνάμεις, οὐχ ἐν μόνον ἄναρχον, ἡ ούσια τοῦ Θεοῦ, ἀλλά καί τῶν ταύτης δυνάμεων ἐκάστη τούτων. Μία δέ ἄναρχος ούσια, ἡ ούσια τοῦ Θεοῦ· τῶν γάρ ἐν αὐτῇ τοιούτων δυνάμεων οὐδεμίᾳ ἐστίν ούσια· πᾶσαι δ' ἔξ ἀνάγκης ἔνεισιν ἀεί τῇ ούσιᾳ τοῦ Θεοῦ, ὡς δ' ἀμυδρᾶς εἰπεῖν, εἰκόνος καθάπερ αἱ τῶν αἰσθήσεων δυνάμεις ἐν τῇ λεγομένῃ κοινῇ κατά ψυχήν αἰσθήσει. Καί τοῦτό ἐστι τό φανερόν καί ἀσφαλές καί ἀνωμολογημένον δόγμα τῆς Ἑκκλησίας, ἀλλ' οὐκ ἔκεινο, ἄπαγε. Καί γάρ ὡς μία ἄναρχος ούσια, ἡ ούσια τοῦ Θεοῦ, αἱ δέ παρά ταύτην ούσιαι γενητῆς εἰσι φύσεως, παρά τῆς μόνης ἀνάρχου καί μόνης ούσιοποιοῦ ούσιας γεγονυῖαι, τόν ἵσον τρόπον καί μία προνοητική δύναμις ἄναρχος, ἡ τοῦ Θεοῦ, αἱ δέ παρά ταύτην γενητῆς φύσεως ὑπάρχουσι, κάπι (σελ. 658) τῶν ἄλλων ἀπασῶν τοῦ Θεοῦ φυσικῶν δυνάμεων ὠσαύτως. Οὐχ ἐν ἄρα μόνον ἄναρχον, ἡ ούσια τοῦ Θεοῦ, τά δέ παρά ταύτην γενητῆς φύσεως ὑπάρχει.

Βούλεται δέ μοι ὁ λόγος, ὑπό τῆς αὐτοτελοῦς καί πάντα προειληφυίας ἔξ ἀπείρου φύσεως δόηγούμενος, οὐ δυνάμεις μόνον, ἃς καί φυσικάς ἐνεργείας εύρησεις πολλαχοῦ τοῖς ἀγίοις πατράσι καλούμενας, ἀλλά καί ἔργα τοῦ Θεοῦ ἄναρχα διασαφῆσαι καί τούς πατέρας ἄριστα καί τοῦτ' εἰπεῖν ὡς ἐν βραχεῖ τοῖς ἀπειθοῦσι δεῖξαι. Τί οὖν; Οὐκ ἔδει τοῦ ἔργου τῆς προνοίας καί πρό κτίσεως, ὥστ' εἰς καιρόν ἔκαστον τῶν κτιστῶς ὄντων ἐκ τοῦ μή ὄντος προελθεῖν; Οὐκ ἔδει δέ γνώσεως θεοπρεποῦς, ὥστε γνόντα πρότερον, ἔπειτα ἐλέσθαι, κάν μή χρονικῶς; Τί δέ αὐτοπτικῆς ἐκείνης θεωρίας ἐννοήσει τις ἂν ἀρχήν καί ἦν ὅτε ἥρξατο ὁ Θεός κινεῖσθαι τῇ ἑαυτοῦ θεωρία; Ούμενοῦν. Μία τοιγαροῦν πρόνοια ἄναρχος, ἡ τοῦ Θεοῦ, ἔργον οὗσα τοῦ Θεοῦ, αἱ δέ παρά ταύτην πρόνοιαι, γενητῆς εἰσι φύσεως· οὐκ ἔστι δέ ἡ πρόνοια ούσια τοῦ Θεοῦ· οὐχ ἐν ἄρα μόνον τό ἄναρχον, ἡ ούσια τοῦ Θεοῦ. Καί μία πρόγνωσις ἄναρχός τε καί ἄκτιστος, ἡ τοῦ Θεοῦ· αἱ δέ παρά ταύτην κατά φύσιν ἡμῖν ἐνυπάρχουσαι προγνώσεις ἀρχήν ἔσχον πᾶσαι καί κτισταί εἰσι. Καί μία θέλησις ἄναρχος, ἡ τοῦ Θεοῦ, αἱ δέ παρά ταύτην θελήσεις ἀρχήν ἔσχον ἀπασαι· θέλησιν δέ τήν ούσιαν τοῦ Θεοῦ οὐδ' οἱ θελήσεως Υἱόν εἰπόντες τόν Λόγον τοῦ Θεοῦ ἐτόλμησαν εἰπεῖν. Οἱ δέ προορισμοί καί ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ὄντος ἐμφαίνουσι τήν πρό τῶν κτισμάτων ὑπαρξιν αὐτῶν· εἴ δέ τις ἐθελήσει μή καί προαιωνίους τούτους λέγειν ἔξελεγχθήσεται παρά τοῦ Παύλου λέγοντος, καθώς «προώρισε πρό τῶν αἰώνων ὁ Θεός».

΄Αλλά ταῦτα μέν σαφῶς ἄναρχα ἔργα τοῦ Θεοῦ καί προαιώνια, οἵον ἡ πρόγνωσις, ἡ θέλησις, ἡ πρόνοια, (σελ. 660) ἡ αὐτοψία καί εἴ τι παραπλήσιον· εἰ δ' ἡ θεωρία καί πρόνοια καί πρόγνωσις, προορισμοί τε καί θέλησις ἄναρχα ἔργα τοῦ Θεοῦ ἔστι, καί ἡ ἀρετή ἄρα, καί γάρ ἀρετή τούτων ἔκαστον ἔστιν, ἀλλά καί ἡ ὄντότης, ἔπειτα μή τῆς ούσιας μόνης, ἀλλά καί παντός ὄντος προηγεῖται ἡ ὄντότης, πρῶτον γάρ ἔστιν· εἴτα ἀρετή ἔστιν ἡ θέλησις ἡ προορισμός. Καλῶς ἄρ' ὁ πολύς τά θεῖα Μάξιμός φησιν ὅτι «ἡ ὄντότης καί ἡ ζωή καί ἡ ἀγιότης καί ἡ ἀρετή ἔργα τοῦ Θεοῦ εἰσιν οὐκ ἥργμένα χρονικῶς» καί ἵνα μή τις ἐν αἰώνι ταῦτ' εἶναι νομίσῃ, κάν μή χρονικῶς, ἐπήγαγεν, «οὐκ ἦν γάρ ποτε ὅτε οὐκ ἦν ἀρετή καί ἀγαθότης καί ἀγιότης καί ἀθανασία» πάλιν δέ ἵνα μή τις οἰηθείη τά ἐν ἡμῖν τοῦτον λέγειν ἄναρχα, ἐπάγει ὅτι «τά ἥργμένα τῇ μετοχῇ τῶν οὐκ ἥργμένων καί εἰσί καί λέγονται· πάσης γάρ ζωῆς καί ἀθανασίας, ἀγιότητός τε καί ἀρετῆς», δηλαδή τῆς φυσικῶς ἡμῖν ἐνυπαρχούσης, «δημιουργός

έστιν ὁ Θεός». Ταῦτα μέν οὖν ἐν πεντηκοστῷ κεφαλαίῳ τῆς πρώτης Ἐκατοντάδος εἴρηκεν, ἐν δέ τῷ τεσσαρακοστῷ ὅγδοῳ τῆς αὐτῆς οὐσιωδῶς περὶ τὸν Θεόν αὐτά φησι θεωρεῖσθαι καὶ αὐτά εἶναι τὰ μεθεκτά, ὃν μετέχουσι τά δόντα μετέχοντα καὶ ἡργμένα ἔργα χρονικῶς, ἀνάρχων ἔργων ἐκείνων δοντων, «οὐ γάρ ποτε», φησί, «πρεσβύτερον ἀρετῆς τὸ “οὐκ ἦν”, οὐδέ τινος ἄλλου τῶν εἰρημένων», οἷα τὸν Θεόν ἔχοντα τοῦ εἶναι μονώτατον ἀϊδίως γεννήτορα. Καὶ ἴνα μή τινι δόξῃ τὴν ὑπερουσιότητα ἐκείνην λέγειν, ἢ κατὰ τὴν ἀπόλυτιν πάντων τῇ διανοίᾳ ἐπιβάλλομεν, ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ ἐνάτῳ ἐφεξῆς εὐθύς γράφων εἶπεν ὅτι καὶ «τῶν μεθεκτῶν ἀπειράκις ἀπείρως ὁ Θεός ὑπερεξήρηται», τῆς ἀνάρχου δηλαδή, ταῦτὸν δ' εἰπεῖν ἀκτίστου, ἐκείνης ἀγαθότητος καὶ ἀγιότητος καὶ ἀρετῆς. Οὕκουν ταῦθ' ἀπλῶς ἡ ὑπερούσιος οὐσία τοῦ Θεοῦ ἔστιν οὕθ' ἡ ἀκτίστος ἀγαθότης οὔτε ἡ ἀϊδίος δόξα ἡ ζωή καὶ τά τοιαῦτα. Καί τούτων γάρ (σελ. 662) ὡς αἴτιος ὁ Θεός ὑπερεξήρηται. Ζωήν δέ λέγομεν αὐτόν καὶ ἀγαθότητα καὶ τά τοιαῦτα, καλοῦντες αὐτόν ἀπό τῶν παραστατικῶν ἐνεργειῶν τε καὶ δυνάμεων τῆς ὑπερουσιότητος ἐκείνης, ἐπεί, κατά τὸν μέγαν Βασίλειον, πίστωσις πάσης οὐσίας ἡ κατὰ φύσιν καθέστηκε ταύτης ἐνέργεια, τὸν νοῦν ἐπί τὴν φύσιν ἀνάγουσα· κατὰ δέ τὸν Νύσσης θεῖον Γρηγόριον καὶ τούς ἄλλους πατέρας ἀπαντας, «ἐνέργειά ἔστι φυσική ἡ δηλωτική πάσης οὐσίας δύναμις, ἡς μόνον ἔστερηται τὸ μή ὅν· τὸ γάρ ὅν, οὐσίας τινός μετέχον, καὶ τῆς δηλούσης αὐτήν φυσικῶς μεθέξει πάντως δυνάμεως». Ἀλλά καὶ ὡς ὅλον ἐν ἐκάστῃ δοντα τῶν θεοπρεπῶν ἐνεργειῶν, ἀφ' ἐκάστης ὀνομάζομεν αὐτόν, ἀφ' οὗ διαδείκνυται καὶ τό πασῶν τούτων ὑπερεξήρησθαι. Πῶς γάρ πολλῶν οὐσῶν θεοπρεπῶν ἐνεργειῶν, ὅλος ἐν ἐκάστῃ παντάπασιν ἀμερίστως ἐνυπῆρχεν ἄν καὶ ἀφ' ἐκάστης ὅλος ἐωρᾶτό τε καὶ ἐκαλεῖτο διά τὸ τῆς ἀμεροῦς ἀπλότητος ὑπερφυές εἰ μή τούτων ἀπασῶν ὑπερανέστηκε;

Καί μήν εἰσίν αἱ τῶν τοῦ Θεοῦ ἐνεργειῶν ἀρχήν καὶ λῆξιν ἔσχον, ὡς καὶ τοῦτο πάντες οἱ ἄγιοι συμμαρτυρήσουσιν. Εἰ γάρ καὶ ὁ πάντα δοκῶν ἀκριβῶς γινώσκειν οὗτος τὴν ἀρχήν ἔχον ἄπαν καὶ κτιστόν ἡγεῖται, διό καὶ ἐν εἶναι φήσας ἀναρχον, τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, ἐπήνεγκεν ὡς ἀντιδιηρημένον, «τά δέ παρά ταύτην γενητῆς ὑπάρχει φύσεως», εἰ γοῦν ἐκεῖνος τά ἀρχήν λαβόντα καὶ κτιστά ἄπαντα δοξάζειν, ἀλλ' ἡμεῖς πάσας μέν τα τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας ἀκτίστους ὑπαρχούσας οἴδαμεν, οὐ πάσας δέ ἀνάρχους. Εἰ γάρ καὶ μή τῆς δημιουργικῆς δυνάμεως, ἀλλά τῆς κατά ταύτην πράξεως, δηλαδή τῆς κατά τά δεδημιουργημένα ἐνεργείας, γέγονεν ἀρχή καὶ τέλος, καὶ τοῦτ' ἔδειξεν ὁ Μωϋσῆς εἰπών «κατέπαυσεν ὁ Θεός ἀπό πάντων τῶν ἔργων, ὃν ἥρξατο ποιῆσαι», πῶς οὖν οὐκ ἄλλο παρά τάς οἰκείας ἐνεργείας ἡ ὑπερουσιότης ἐκείνη εἴη; Ἀλλ' ἐρεῖ τάς ἀνάρχους ἐνεργείας ταῦτον ἐκείνη εἴναι; (σελ. 664) Ἀλλ' εἰσιν αἱ τῶν τούτων τέλος ἔσχον, εἰ καὶ μή ἀρχήν, ὅ καὶ περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ προγνώσεως ὁ μέγας εἴρηκε Βασίλειος. Οὐκ ἄρα ταῦτὸν οὐδέ τοῖς ἀνάρχοις ἐνεργείαις ἡ ὑπερούσιος οὐσία τοῦ Θεοῦ, δι' ὃν καὶ ὅτι πάσης ἐνεργείας οἰσδηποτοῦν οὐ μόνον ὑπερεξήρημένη δείκνυται ἐκείνη, ἀλλά καὶ «ἀπειράκις ἀπείρως» κατά τὸν πολύν τά θεῖα Μάξιμον.

Ο δέ μακάριος Κύριλλος, «ἐνέργεια» φησί, «θεοπρεπής καὶ δύναμίς ἔστι τό εἶναι πανταχῇ καὶ χωρεῖν μέν διά πάντων τὸν Θεόν, χωρεῖσθαι δέ ὑπ' οὐδενός». Οὐ τοίνυν τοῦτο φύσις Θεοῦ, τό εἶναι πανταχοῦ, εἴπερ μηδέ ἡμῖν φύσις ἔστι τοῦτο μόνον, τό εἶναι που. Τό γάρ μηδαμῶς οὐσία ὅν, πῶς ἄν ἡμῶν οὐσία εἴη; Οὐκ ἄρα ταῦτὸν παντάπασιν ἐπί Θεοῦ οὐσία καὶ ἐνέργεια, εἰ καὶ δόλος ἐν ἐκάστῃ ἐνεργείᾳ δείκνυται διά τὸ τῆς οὐσίας ἀμερές. Ἰωάννης δέ ὁ Χρυσορρήμων «οὐσιώδη ἐνέργειαν» φησί «Θεοῦ τό μηδαμοῦ εἶναι, οὐ τῷ μή εἶναι, ἀλλά τῷ ὑπερεῖναι τόπου καὶ χρόνου καὶ

φύσεως». Σύ τοίνυν τάχα καί τό μηδαμοῦ εῖναι οὐ τῆς οὐσίας, ἀλλ' οὐσίαν τοῦ Θεοῦ ἔρεις, ὁ μηδεμίαν διαφοράν εἰδώς οὐσίας τε καί ἐνεργείας. Ὁ δέ μέγας Βασίλειος, «πῶς οὐ καταγέλαστον», φησί, «τό δημιουργικόν οὐσίαν εῖναι λέγειν, τό προνοητικόν πάλιν οὐσίαν, τό προγνωστικόν ὡσαύτως καί ἀπαξαπλῶς πᾶσαν ἐνέργειαν οὐσίαν τίθεσθαι;». Μάξιμος δέ ὁ θεῖος, «ἡ ἀγαθότης» φησί, «καί πᾶν εἴ τι ἀγαθότητος ἐμπεριέχεται λόγῳ καί ἀπλῷ πᾶσα ζωή καί ἀθανασία καί ὅσα περὶ τὸν Θεόν οὐσιωδῶς θεωρεῖται ἔργα Θεοῦ εἰσι καί οὐκ ἡργμένα χρονικῶς· οὐ γάρ ποτε πρεσβύτερον ἀρετῆς τό οὐκ ἦν, οὐδέ τινος ἄλλου τῶν εἱρημένων, κἄν τά μετέχοντα αὐτῶν κατ’ αὐτά ἥρκται τοῦ εἶναι χρονικῶς». Οὐδέν ἄρα τῶν τοιούτων οὐσία τοῦ Θεοῦ ἔστιν, οὕτε ἄκτιστος ἀγαθότης, οὕτε ἡ ἄναρχος καί ἀΐδιος ζωή· οὐ γάρ ἐκ τῶν κατ’ αὐτόν, ἀλλ’ ἐκ τῶν περὶ αὐτόν τοιαῦτα πάντ’ ἔστιν.

(σελ. 666) "Ετι κοινῇ πάντες οἱ ἄγιοι πατέρες ἐπὶ τῆς ἀκτίστου φασὶ Τριάδος οὐκ ἔστιν εὑρεῖν ὄνομα τῆς φύσεως δηλωτικόν, τῶν δέ ἐνεργειῶν ἔστι τά ὄνόματα. Καί γάρ ἡ θεότης ἐνεργείας ἔστι δηλωτικόν, τό θέειν ἡ τό θεᾶσθαι ἡ τό αἴθειν ἡ τήν αὐτοθέωσιν δηλοῦν. Ταῦτό δέ τῷ ὄνομαζομένῳ τό ὑπερώνυμον οὐκ ἔστιν· οὐ ταῦτό ἄρα οὐσία καί ἐνέργεια Θεοῦ. Εἰ δέ ἡ τοῦ Θεοῦ θεότης κυρίως τήν τοῦ Θεοῦ ἐνέργειαν δηλοῦ, κτισταί δέ εἰσιν αὔται κατά σέ, κτιστή ἔστι κατά σέ καί ἡ θεότης τοῦ Θεοῦ. Ἀλλ’ οὐ μόνον ἄκτιστος ἀλλά καί ἄναρχος· οὐ γάρ ἥρξατό ποτε τοῦ θεᾶσθαι τά ὄντα ὃ εἰδώς τά πάντα πρίν γενέσεως αὐτῶν ὑπέρκειται δ’ ὅμως καί τῆς ἐνεργείας ταύτης ἡ ὑπερώνυμος οὐσία τοῦ Θεοῦ, καθ’ ὅσον τό οὗτως ἐνεργοῦν, τοῦ ἐνεργουμένου, καί τό ὑπερώνυμον, τοῦ κατά τοῦτον τόν τρόπον ὄνομαζομένου. Ἀλλά τά τοιαῦτα Θεόν ἔνα σέβειν καί θεότητα μίαν οὐδαμῶς προσίσταται, ἐπεὶ μηδ’ ἥλιον ἔνα καί φῶς ἔν αὐτοῦ νομίζειν, τό καί τήν ἀκτίνα ἥλιον καλεῖσθαι. Ὁρᾶς ὅπως ἡμεῖς ἀκριβῶς ὅμολογοῦμεν τοῖς ἀγίοις.

Σύ δέ ὁ τά μεθεκτά λέγων κτιστά καί οὐχί τά ἔργα πάντα μόνον, ἀλλά καί τάς δυνάμεις καί ἐνεργείας πάσας τοῦ Θεοῦ ἀρχήν ἔχειν χρονικήν καί τέλος, ὡς τῆς παραπληξίας καί τῆς πάντα τολμώσης ἀδεῶς ἀπονοίας, ἀσεβεῖς ἀποφαινούμενος καί ἀφορισμῷ καί ἀναθέματι καθυποβάλλων τούς καί τῶν ἀκτίστων ἐνεργειῶν ἐπέκεινα κατ’ οὐσίαν τόν Θεόν δοξάζοντας ἀγίους, ἐπεὶ κατ’ αὐτήν πάσης ὑπέρκειται θέσεώς τε καί ἀφαιρέσεως, οὐ τοίνυν τοιαῦτα λέγων καί φρονῶν ἔχεις ὅπως δείξῃς μή τοῖς ἀπ’ αἰῶνος κακοδόξοις ἐναρίθμιος ὕν, καί ταῦτ’ οὐχί τάς ἐνεργείας μόνον πάσας καί πάντα τά ἔργα τοῦ Θεοῦ, ἀλλά καί τάς δυνάμεις τῆς αὐθυπερουσίου φύσεως ἐκείνης κτιστάς ἀποφαινόμενος; Καίτοι τοῦνομα τοῦτο, "ἡ οὐσία", μιᾶς τῶν τοιούτων δυνάμεων σημαντικόν ἔστι ἐπὶ Θεοῦ. Φησί γάρ ὁ ἔξ Άρείου Πάγου Διονύσιος, (σελ. 668) «εἰ τήν ὑπερούσιον κρυφιότητα Θεόν ἡ ζωήν ἡ οὐσίαν ἡ φῶς ἡ λόγον ὄνομάσομεν, οὐδέν ἔτερον νοοῦμεν ἡ τάς εἰς ἡμᾶς ἔξ αὐτῆς προαγομένας δυνάμεις ἐκθεωτικάς ἡ οὐσιοποιούς ἡ ζωογόνους ἡ σοφοδώρους». Ὅταν οὖν αὐτός λέγης ἔν εἶναι μόνον ἄναρχον, τήν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, μίαν μόνην δίδως ἡμῖν νοεῖν Θεοῦ δύναμιν ἄναρχον, τήν οὐσιοποιόν, τάς δέ παρά ταύτην ὑπό χρόνον. Πῶς οὖν ἡ μέν οὐσιοποιός τοῦ Θεοῦ δύναμις ἄναρχος, ἡ δέ ζωοποιός ἔξει χρονικήν ἀρχήν, ἡ τε ζωογόνος καί ἡ σοφοδότις; "Ἡ γάρ πᾶσα ἄναρχος θεία δύναμις ἔστιν ἡ οὐδεμία. Σύ δέ τήν μίαν μόνην λέγων καί κατασκευάζων ἀκτιστον, τάς ἄλλας ἐκβάλλεις τοῦ ἀκτίστου πάσας δέ κτιστάς ἀποφαινόμενος, συνεκβάλλεις καί τήν μίαν. Τοιοῦτον γάρ τό ψεῦδος καί ἔαυτῷ ἀνακόλουθόν ἔστι καί αὐτεπίβουλον, εἰκότως, ἵνα ἡ καί πρός αὐτό ψεῦδές τε καί λυμαντικόν, αὐτό ἐφ’ ἔαυτό χωροῦν καί αὐτό ἔαυτοῦ δι’ ἔαυτοῦ καταψευδόμενον.

Αλλ' ἔρει διά τῆς οὐσίας ἐκεῖνο λέγειν, τό μοναχῶς καί ἐνιαίως ἔχον ἐν ἑαυτῷ πάσας τάς δυνάμεις ταύτας; Άλλα πρῶτον μέν Θεόν ἔδει τοῦτο ὄνομάσαι· ταύτην γάρ τήν φωνήν ὑπό τῆς Ἐκκλησίας ἐπ' ἐκείνου παρελάβομεν. Καί τῷ Μωϋσῇ δέ χρηματίζων ὁ Θεός, οὐκ εἶπεν «ἐγώ εἰμι ἡ οὐσία», ἀλλ' «ἐγώ εἰμι ὁ ὄν»· οὐ γάρ ἐκ τῆς οὐσίας ὁ ὄν, ἀλλ' ἐκ τοῦ ὄντος ἡ οὐσία· αὐτός γάρ ὁ ὄν ὅλον ἐν ἑαυτῷ συνείληφε τό εἶναι. "Ἐπειτα, εἰ καὶ ἀντί τῆς "οὐσίας" τῇ "Θεός" ἐχρήσατο φωνῆ, ἔδει προσχρήσασθαι τῷ "φύσει", καί ταῦτα περὶ τῆς χάριτος καί τῶν χάριτι θεῶν, οὓς καί χάριτι ἀνάρχους καί ἀκτίστους οἱ ἄγιοι φασι, τῆς ὑποθέσεως τῶν λόγων οὕσης. "Εδει τοίνυν λέγειν, «εἷς ὁ φύσει ἄναρχος Θεός». Οὗτος δέ καί τό Θεός ἀμείψας καί τό φύσει καταλιπών, ὃς ἐνήν κλέψαι τούς ἀκούοντας προήνεγκε τόν λόγον, οὐκ ἐκεῖνο λέγων μόνον ἄναρχον, τό ἐνιαίως τά πάντα συνέχον καί (σελ. 670) προέχον· εἰ γάρ τοῦτο ἔλεγε, πῶς ἀν τάς ἐν αὐτῷ δυνάμεις φυσικάς δεικνύειν ἐσπούδαζε κτιστάς;

Ότι δ' οὗτος τάς δυνάμεις κτιστάς ἡγεῖται τοῦ Θεοῦ, ἄκουσον φανερῶς αὐτὸν τοῦτο λέγοντος. Προενεγκών γάρ τόν μέγαν Διονύσιον φάσκοντα «μεθεκτῶς αὐτοεῖναι καὶ αὐτοζωήν καὶ αὐτοθεότητα τάς ἐκδιδομένας ἐκ Θεοῦ τοῦ ἀμεθέκτου προνοητικάς δυνάμεις, ὡν τά ὅντα οἰκείως ἔαυτοῖς μετέχοντα καὶ ζῶντα καὶ ἔνθεα καὶ ἔστι καὶ λέγεται, διό καὶ πρώτως αὐτῶν ὁ ἀγαθός ὑποστάτης λέγεται εἶναι», συλλογιζόμενος ἐκ τούτων ἐφεξῆς οὗτος, «ούκοῦν», φησίν, «ἡ ἐνταῦθα αὐτοθεότης καὶ τάλλα, ἃ σαφῶς δυνάμεις ὁ μέγας ὠνόμασεν, οὐκ ἀεὶ εἰσιν, ἀλλά καὶ τούτων ὑποστάτης ἔστιν ὁ ἀγαθός»· καὶ πάλιν, «ἔφη μέν τις θεαρχίαν εἶναι τινα καὶ θεότητα, ἣς ἐξηρῆσθαι τήν πάντων ἀρχήν, ἀεὶ δέ οὐδαμῶς εἴπεν αὐτήν· εἶναι γάρ καὶ ταύτης ὑποστάτιν τήν πάντων αἰτίαν»· καὶ πάλιν, «ἡ μέν ἀμέθεκτος δόξα τοῦ Θεοῦ ἀΐδιον μέν, οὐ μήν ἔτερον τῆς ούσίας, ἡ δέ μεθεκτή ἔτερον μέν τῆς ούσίας τοῦ Θεοῦ, οὐ μήν ἀΐδιον· καὶ ταύτης γάρ ὑποστάτις ἔστιν ἡ πάντων αἰτία». Ότι μέν οὖν ψεῦδος ἔστιν ὡς ἡ ἀΐδιος δόξα τοῦ Θεοῦ ἡ ούσια τοῦ Θεοῦ ἔστιν ἡ ἀμέθεκτος, ἔδειξεν ὁ θεωρούς δόξης ἀΐδιου τούς ἀγγέλους εἱρηκώς, ὃ καὶ ἀνωτέρω εἴπον, δι' οὗ καὶ ὡς ἡ ἀΐδιος τοῦ Θεοῦ δόξα μεθεκτή συναποδείκνυται· τό γάρ τοῦ Θεοῦ δρατόν διπωσδήποτε καὶ μεθεκτόν. Ἀλλά καὶ ὁ μέγας Διονύσιος, «κυκλικῶς», φησίν, «οἱ θεῖοι κινοῦνται νόες, ἐνούμενοι ταῖς ἀνάρχοις καὶ ἀτελευτήτοις ἐλλάμψεσι τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ». Πῶς οὖν αἱ ἀνάρχοι καὶ ἀτελευτήτοι ἐλλάμψεις αὗται οὐχ ἔτεραί εἰσι τῆς ἀμεθέκτου ούσιας τοῦ Θεοῦ, διαφοράν πρός ταύτην ἔχουσαι, εἰ καὶ ἀχώριστοι αὐτῆς εἰσι; Πρῶτον μέν γάρ ἐκείνη ἔν, αἱ δέ ἐλλάμψεις αὗται πλείους, ἀναλόγως καὶ τοῖς μετέχουσιν οἰκείως ἐνιέμενοι καὶ τῇ διαφόρῳ τούτων δεκτικῇ (σελ. 672) δυνάμει πληθυνόμεναι· καὶ γάρ οὕτω καὶ «Πνεύματος ἀγίου μερισμοί», κατά τόν Παῦλον. «Ἐπειτ' ἐκείνη μέν ὑπερούσιος ούσια, ταύτης δ' εἶναι τάς ἐλλαμψεις ταύτας ἐνεργείας ἥ ἐνέργειαν οὐδένα οἷμαι ἀντερεῖν, ἀλλ' οὐδ' ὅτι μεθεκταί εἰσιν, ἐκείνης οὕσης ἀμεθέκτου.

Καί μήν πᾶσα ἔνωσις δι' ἐπαφῆς αἰσθητῆς μέν ἐπί τῶν αἰσθητῶν, νοερᾶς δ' ἐπί τῶν νοερῶν ἐπεὶ δ' ἔνωσίς ἔστι τῶν ἐλλάμψεων ἐκείνων, καὶ ἐπαφή ἄρα, δηλονότι νοερά, μᾶλλον δέ πνευματική. Ἡ δέ οὐσία τοῦ Θεοῦ ἀνέπαφος καθ' ἔαυτήν. "Ετι ἡ πρός τάς ἐλλάμψεις ἔνωσις, τί γε ἄλλο ἢ ὄρασίς ἔστιν; 'Οραταί ἄρ' εἰσὶν ἐκεῖναι αἱ ἐλλάμψεις τοῖς ἡξιωμένοις" ἡ δέ οὐσία τοῦ Θεοῦ ἀόρατός ἔστι παντάπασι· καὶ μέν δή αἱ ἀναρχοὶ καὶ ἀτελεύτητοι ἐλλάμψεις φῶς εἰσὶν ἀναρχον καὶ ἀτελεύτητον. "Εστιν ἄρα φῶς ἀΐδιον ἄλλο παρά τήν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, οὐχί οὐσία καὶ αὐτό ὑπάρχον, ἄπαγε, ἀλλ' ἐνέργεια τῆς ὑπερουσιότητος ἐκείνης. Ἐπεὶ δ' ἀναρχόν ἔστι καὶ ἀτελεύτητον τούτι τό φῶς, οὕτε αἰσθητόν ἔστιν οὕτε νοητόν κυρίως, ἀλλά πνευματικόν καὶ θεϊκόν, τῶν κτιστῶν πάντων ὑπεροχικῶς ἔξηρημένον· τό δέ μήτε

αἰσθητόν μήτε νοητόν οὐδ' αἰσθήσει ἢ αἰσθήσει ὑποπίπτει οὐδέ νοερῷ δυνάμει καθ' αὐτήν. Οὐκοῦν οὐ μόνον τό δόρωμενον, ἀλλά καὶ ἡ δόρωσα δύναμις τό πνευματικόν ἐκεῖνο φῶς, οὕτ' αἰσθησίς ἐστιν οὔτε νόησις, ἀλλά πνευματική τις δύναμις, τῶν κτιστῶν λογικαῖς καθαραῖς φύσεσιν ἐγγινομένη χάριτι.

Διά τοῦτο καὶ Γρηγόριος ὁ μέγας θεολόγος οὐ μόνον «θεωρούς δόξης ἀϊδίου» τούς ἀγαθούς ἀγγέλους εἴρηκεν, ἀλλά καὶ «ἀϊδίως», δεικνύς ὡς οὐ κτιστῇ, φυσικῇ καὶ νοερῷ δυνάμει τήν ἀϊδίον δόξαν οἱ ἄγγελοι θεωροῦσι τοῦ Θεοῦ, ἀλλά δυνάμει ἀϊδίῳ, πνευματικῇ καὶ θεϊκῇ, «οὐχ ἵνα δοξασθῇ Θεός», φησίν, «οὐ γάρ ἐστιν ὅ προστεθήσεται τῷ πλήρει καὶ (σελ. 674) τοῖς ἄλλοις χορηγῷ τῶν καλῶν, ἀλλ' ἵνα μή λείπῃ τό εὐεργετεῖσθαι καὶ ταῖς πρώταις μετά Θεόν φύσεσιν». Ὁρᾶς ὡς οὐκ ἀπό φύσεως ἔχουσι τήν ἀϊδίον δόξαν ἀϊδίως ὄρᾶν, ἀλλ' ὑπό τῆς ἀϊδίου φύσεως εὐεργετούμενοι τήν δύναμιν ταύτην καὶ τήν θεωρίαν προσλαμβάνονται, καθάπερ καὶ οἱ ἄγιοι; «Τό γάρ κινηθέν ύπο Πνεύματος ἀγίου κίνησιν ἀϊδίον, ζῶον ἄγιον ἐγένετο» κατά τόν μέγαν Βασίλειον· «ἔσχε δέ ἄνθρωπος, πνεύματος εἰσοικισθέντος ἐν αὐτῷ, ἀξίαν προφήτου, ἀποστόλου, ἀγγέλου, Θεοῦ, ὃν πρότερον “γῆ καὶ σποδός”. Τοιαύτης δέ δυνάμεως οἱ νόες εύμοιροῦντες, αὐτοί λέγονται ὄρᾶν, αὐτοπτικόν γάρ ἐκεῖνό ἐστι τό φῶς, ἐπεὶ γνωστικῇ κτιστῇ δυνάμει ἀληπτον, ὄρατόν δέ τοῖς ἀξίοις.

Διά τοῦτο ὁ μέγας Διονύσιος «κυκλικῶς εἶπε κινεῖσθαι τούς νόας, ἐνουμένους ταῖς ἀνάρχοις καὶ ἀτελευτήτοις ἐλλάμψεσιν. Ἐπιστῆσαι δέ καὶ τοῦτο χρή, ὡς οὐχ ἀπλῶς ὁ πάνθ' ὑπέρ ἀπαντας ἡκριβωμένος οὗτος κυκλικῶς τούς νόας εἴρηκε κινεῖσθαι ταῖς ἀνάρχοις ἐνουμένους ἐλλάμψεσιν, ἀλλά “λέγεσθαι” κινεῖσθαι, ὑποσημαίνων, ὡς ἐγῶμαι, τό μή φυσικήν αὐτοῖς εἶναι τήν τοιαύτην ἔνωσιν, εἰ καὶ διά τό μολυσμοῦ πεῖραν οὐδέποτε λαβεῖν συγκεκληρωμένοι τυγχάνουσιν ἐξ ἀρχῆς τῇ χάριτι. “Οτι δέ τό τοιοῦτο φῶς καὶ ἡ δόρωσα τοῦτο δύναμις οὐ φυσικῶς τοῖς ὑπερκοσμίοις ἔννεστιν ἀγγέλοις καὶ παρά τοῦ ἔχθιστου τούτοις ἔνι μαρτυρίαν αὐθίς ἀξιοπιστοτέραν, δ φασὶ παρίσασθαι τό γάρ ἔκπτωσιν ἐκείνων καὶ δαιμόνιον φῦλον τοῦ μέν φωτός καὶ τῆς δόρωσης τοῦτο δυνάμεως ἐστέρηται, οὐδενός δέ τῶν φυσικῶν οὐκ ἄρα φυσικόν οὔτε τό φῶς οὔτε ἡ ὅρασις ἐκείνη. Καί μήν οὐδέ νοήσεως ἐστέρηται τό δαιμόνιον φῦλον· νόες γάρ εἰσι καὶ τό εἶναι οὐκ ἀποβεβλήκασι καί, «οἰδά σε τίς εῖ», φασίν, (σελ. 676) «ό ἄγιος τοῦ Θεοῦ», δς «καὶ οὐκ ἥφει τά δαιμόνια λαλεῖν, ὅτι ἥδεισαν τόν Χριστόν αὐτόν εἶναι». Διό καὶ ὁ θεολόγος εἴπεν· «ἀπιστεῖς τῇ θεότητι; τοῦτο οὐδέ οἱ δαιμόνες». Εἰ δέ θεότητα ἴσασι, καὶ τοῦτ' εἰδέναι αὐτούς ἀνάγκη, ὅτι τῶν κτιστῶν οὐδέν ἐστιν ἐκείνη.

Οὐκ ἄρα γνῶσίς ἐστι τό φῶς ἐκεῖνο, οὔτε ἡ διά καταφάσεων οὔτε ἡ δι' ἀποφάσεως προσγενομένη. Καί μέν δή νοῦς μέν ἐστι τῶν πονηρῶν ἔκαστος ἀγγέλων, ἀλλ' “ἀσσύριος”, προφητικῶς εἰπεῖν, κακῶς χρώμενος τῇ γνώσει· τῷ δέ φωτί ἐκείνῳ χρῆσθαί τιναν κακῶς οὐκ ἔνι πρός γάρ τά χείρω νεύσαντος εὐθύς ἀφίπταται, καταλιπών ἔρημον Θεοῦ τόν πονηρῷ χρησάμενον συγκαταθέσει. Τοιγαροῦν τό φῶς ἐκεῖνο καὶ ἡ ἐλλαμψίς νόησις οὐκ ἐστιν, εἰ μή δύμωνύμως λέγοιτο, μάλιστα διά τόν εύμοιροῦντα νοῦν, ὕσπερ καὶ θεότης διά τόν ἐνεργοῦντα τήν ἀπόρρητον χάριν· θεοποιός γάρ ἐστιν ἐνέργεια, τοῦ ἐνεργοῦντος Πνεύματος ἥκιστα χωριζομένη, ἥργμένου μέν τοῦ διά καθαρότητα πεφωτισμένου καὶ κατ' αὐτό τό πεφωτίσθαι, διό καὶ καθαρότης τοῦτο παρά τῶν πατέρων ὀνομάζεται, τοῦ δέ φωτός καὶ τῆς ἐλλάμψεως ἀνάρχου οὕσης. Καί τοῦτο δείκνυται μᾶλλον ἐπί τῶν ἀνθρώπων, δηλαδή τῶν ἀγγελικῶς πεφωτισμένων ἐπιτυχόντων τῆς θεώσεως, οἵ κατά τόν

πολύν τά θεῖα Μάξιμον «τῆς ἀφανοῦς καί ὑπεραρρήτου δόξης τό φῶς ἐποπτεύοντες, τῆς μακαρίας μετά τῶν ἄνω δυνάμεων καί αὐτοί δεκτικοί γίνονται καθαρότητος».

Εἰ δέ καὶ τήν αἰτίαν, ἔξετάσομεν, δι’ ἣν ὁ καινοφανῆς οὗτος τήν θεοποιόν δωρεάν τοῦ Πνεύματος, μᾶλλον δέ πάσας τάς δυνάμεις τοῦ Θεοῦ, κτιστάς εἶναι κατεσκεύασε, μετά τήν πονηράν ἐκείνην τῶν αἱρέσεων πηγήν, ἣν ἀνωτέρω ἀπηλέγξαμεν, οὐδεμίαν εὑρήσομεν ἐτέραν ἢ ὅτι τὸν Θεόν ὑποστῆσαι ταύτας ὁ μέγας ἔφη Διονύσιος, τοῦτο δέ ὑπαρξιν δηλοῦ μόνον, ἀλλ’ οὐχὶ καὶ τὸν τρόπον τῆς ὑπάρξεως· τοιγαροῦν καὶ ἐπὶ τῶν κτιστῶν ὄντων καὶ ἐπὶ τῶν ἀκτίστων ὄντων (σελ. 678) ἐκ Θεοῦ ρηθείη ἄν. ‘Ο γάρ μέγας Βασίλειος ἐπί τε τοῦ Υἱοῦ ἔχρήσατο τῇ λέξει ταύτῃ εἰπών, «ὅ γάρ τετοκώς βώλους δρόσου οὐχ ὅμοίως τάς τε βώλους καὶ τὸν Υἱόν ὑπεστήσατο;», κάπι τοῦ ἀγίου Πνεύματος, «Πνεῦμα» γάρ, φησί, «στόματος Θεοῦ, ἵνα μή τῶν ἔξωθέν τι καὶ τῶν κτισμάτων αὐτό κρίνης, ἀλλ’ ὡς ἐκ Θεοῦ τήν ὑπόστασιν ἔχον δοξάζης· καὶ πάλιν, «τοῦτο τῆς κατά τὴν ὑπόστασιν ἰδιότητος σημεῖον ἔχει, τό διά τοῦ Υἱοῦ γνωρίζεσθαι καὶ ἐκ τοῦ Πατρός ὑφεστάναι». Πολλαχοῦ δέ καὶ Γρηγόριος ὁ θεολόγος ὑπόστασιν ὀνομάζει τήν τοῦ Υἱοῦ προαιώνιον γέννησιν. Σύ τοίνυν τάχ’ ἄν ἡμῖν διά τά τοιαῦτα προσρήματα καὶ τὸν Υἱόν ἢ καὶ τὸ Πνεῦμα τό ἄγιον ἀποδείξης κτίσμα, ὁ δι’ οὐδένεν ἔτερον τάς θείας δυνάμεις κτιστάς εἶναι ἀποφαινόμενος ἢ ὅτι καὶ τούτων ὑποστάτις ἔστιν ἡ πάντων αἰτία. Καί οὐδέ τοῦτο συνεώρακας ὡς ἐκεῖ ταύτας τάς δυνάμεις καθ’ ὑπεροχήν μή οὔσας ἔδειξεν ὁ μέγας Διονύσιος· εἰπών γάρ, «τάς ἐκδιδούμενας ἐκ Θεοῦ τοῦ ἀμεθέκτου προνοητικάς δυνάμεις», ἐπήγαγεν, «ῶν τά ὄντα μετέχοντα καὶ ὄντα λέγεται», πάντως ὡς τῶν δυνάμεων ἐκείνων ούσων ὑπέρ τά ὄντα. Καί μήν ὁ σοφός τά θεῖα Μάξιμος ἡργμένα λέγων τά μετέχοντα, οὐκ ἡργμένα φησί τά μεθεκτά.

Τάς γοῦν ἐκ τῆς ὑπερουσίου κρυφιότητος προϊούσας δυνάμεις ἐκθεωτικάς ἢ οὐσιοποιούς ἢ σοφοδώρους τῶν μετεχόντων εἶναι νομίζεις ἡ τῶν μεθεκτῶν; Ἀλλ’ εἰ τῶν μετεχόντων, δεήσει δυνάμεις ὅμοίας ζητεῖν ἔτερας, ὡν μεθέξουσιν. Ὁρᾶς ὡς αἱ δυνάμεις ἐξ ἀνάγκης τῶν μεθεκτῶν, ἀλλ’ οὐ τῶν μετεχόντων εἰσί; Πρός δέ, εἴπερ ἡ ἐκθεωτική δύναμις ἔτερας ἐκθεωτικῆς δεῖται, καὶ γάρ οὕτω μετέχον, ἀλλ’ οὐ μεθεκτόν ἄν εἴη, κάκείνη δεήσει ἄλλης καὶ ταύτη πάλιν (σελ. 680) ἔτερας καὶ τοῦτο ἐπ’ ἄπειρον. ‘Η ἐκθεωτική ἄρα δύναμις μεθεκτόν, ἀλλ’ οὐ μετέχον ἔστιν. ’Ἐτι, ἐπειδήπερ εἰσί τά μετέχοντα Θεοῦ, ἢ τῆς ούσιας αὐτοῦ μεθέξουσιν ἢ τῆς δυνάμεως ἢ τῆς ἐνεργείας. Ἀλλά τῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας οὐ μεθέξουσι· μετέχοντα γάρ καὶ ταῦτα εἰσὶ καὶ κτιστά κατά τὴν σήν σοφίαν· οὐκοῦν τῆς ούσιας τοῦ Θεοῦ μεθέξουσιν, ὅπερ ἄτοπον ἔστι. Προσέτι καὶ αὗται αἱ δυνάμεις, εἰ μή τῶν μεθεκτῶν, ἀλλά τῶν μετεχόντων εἴεν, τίνος γε ἄλλου μεθέξουσιν ἢ τῆς ὑπερουσίου ούσιας τοῦ Θεοῦ; Οὐ γάρ δυνάμεων ἔτερων πάλιν ὅμοίων. Δύο τοίνυν τά ἄτοπα συμβήσεται· τό τε μεθεκτήν εἶναι τὴν ούσιαν τοῦ Θεοῦ καὶ τό τάς δυνάμεις ούσιας γεγενῆσθαι καὶ οὐχ ἀπλῶς ούσιας, ἀλλ’ ούσιας Θεοῦ· ἡ μὲν γάρ δύναμις πρόσεισιν εἰς ἐνέργειαν καὶ ἐκ τῆς ἐνεργείας τό ἀποτέλεσμα γίνεται· ἡ δέ ούσια τοῦτ’ αὐτό ἔστι μετεχομένη καὶ τῆς αὐτῆς ούσιας κατά μετοχήν ποιεῖται τά μετέχοντα. Ὁρᾶς τὴν ἄτοπίαν ὅσην, καὶ ὡς ὁ λέγων τῶν μετεχόντων εἶναι τάς δυνάμεις καὶ κτιστάς, καθάπερ οὗτος, ὄντως πολύθεός ἔστιν, οὐχὶ μίαν εἶναι δεικνύς τὴν ούσιαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλά πολλάς καὶ διαφόρους;

‘Ημεῖς οὖν οἱ Θεόν ἔνα προσκυνοῦντες παντοδύναμον, τῶν μεθεκτῶν εἶναι τάς δυνάμεις ἴσμεν τοῦ Θεοῦ, συμφώνως τοῖς ἀγίοις, καὶ οὐδέποτε ἡργμένας πάσας, οὐχ ὡς ἐνεργεῖν ἀλλ’ ὡς ὑπάρχειν, εἰ καὶ μή καθ’ ἑαυτάς· μεθεκτάς μέν γάρ, ὡς ἐν Θεῷ προϋπαρχούσας, ὁ μέγας ἔφη Διονύσιος, τά δέ μεθεκτά οὐδέποτε ἡρξατο, κατά τὸν

θεῖον Μάξιμον, τοῦ εἶναι, οὐδ' ἔστι «πρεσβύτερον αὐτῶν τό “οὐκ ἦν”», ἀλλ' ἀεὶ εἰσιν ἐκ τοῦ ἀεὶ ὄντος Θεοῦ, περί αὐτὸν ἀχωρίστως ἀεὶ ὄντα καί ἐν αὐτῷ ἐνυπάρχοντα συναϊδίως. Οὐ γάρ δή φοβηθησόμεθά σου τά τῆς ματαιοτεχνίας σοφίσματα καί τάς διθεῖας καί πολυθεῖας καί τούς συνθέτους θεούς, ἃ σύ καθάπερ τινά μορμολύκια καθ' ἡμῶν καί τῶν ἀγίων προβάλλῃ, δεδιττόμενος μή τούς ἐν ἡλικίᾳ, εῦ ἴσθι, ἀλλά τά νήπια, καί δ' ὅν (σελ. 682) ἃ σύ πάσχεις ἡμῶν καταψεύδῃ τοῖς σεαυτοῦ λόγοις ὡς πολλάκις δείκνυται περιτρεπόμενος καί σαυτῷ συγκατασπάσαι τούς ἄλλους, φεῦ, ἐπιχειρῶν, ὡς τῶν ὀρθῶν δογμάτων συναπαγάγοις δολίως, περιβάλλων τοῖς ἐκ τῶν λόγων τεχνάσμασιν.

«Ἡ μέν γάρ», φησίν, «ἄīδια καί ἄκτιστα πολλά φατε, ὑφειμένα τε καί τό τούτων ὑπερκείμενον, πολλούς λέγετε θεούς, ἥ δέ μή διηρημένως ὑπό τοῦ Θεοῦ ὑφεστηκότα καί τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ τό μέν δόξαν ὁρατήν, τό δέ οὔσιαν ἀόρατον, ὡς ἔχοντος ἄīδιως καί ἀμφότερα, τούς δύο θεούς εἰς ἔνα συνάγετε σύνθετον Θεόν». Πρός τίνα οἱ τοιοῦτοι λόγοι καί ἡ ἀσχετος καταφορά καί τά ἀπηγορευμένα ταῦτα ἐκγλήματα, μᾶλλον δέ ληρήματα; Ἡ πᾶσι δῆλον, κανὸν ἡμεῖς μή λέγωμεν; Ἀκηκόατε γάρ τῶν εἰρηκότων ἀγίων τά μεθεκτά πολλά τε καί πάντα ἄναρχα καί τόν Θεόν ἀπειράκις ἀπείρως ὑπεξηρημένον τούτων καί τούς εἰπόντας τήν θεωρητικήν δόξαν τοῦ Θεοῦ ἀīδιον καί συναīδιον αὐτῷ. Δῶμεν δ' ὅμως ἡμεῖς διά βραχέων λόγον ὅπως ταῦτα λέγεται· καί γάρ καί ἡμεῖς συνάδομεν ἐκείνοις.

Ἡμεῖς, ὡς βέλτιστε, ταῦτα πάντα ἔχειν τόν Θεόν φαμεν, μᾶλλον δέ, ἵνα κατά τόν μέγαν Διονύσιον εἴπωμεν, προέχειν καί ὑπερέχειν ἀσχέτως καί συνειλημμένως καί ἐνιαίως, ὡς ἡ ψυχή ἔχει μονοειδῶς ἐν ἑαυτῇ πάσας τάς προνοητικάς τοῦ σώματος δυνάμεις. Ὡς οὖν ἡ ψυχή καί τῶν ὀφθαλμῶν ἐκκεκομμένων ἥ τῶν ὕτων ἐκκεκωφημένων ἐν ἑαυτῇ ἔχει κατ' οὐδέν ἡττον τάς προνοητικάς τοῦ σώματος δυνάμεις, οὕτω καί τοῦ κόσμου μήπω δόντος τάς προνοητικάς τοῦ κόσμου δυνάμεις εἶχεν δὲ θεός· καί ὡς ἡ ψυχή οὐκ ἔστιν ἀπλῶς αἱ προνοητικαί δυνάμεις, ἀλλὰ δυνάμεις ἔχει, οὕτω δή καὶ δὲ θεός· καὶ ὡς ἡ ψυχή μία καὶ ἀπλῆ καὶ ἀνύνθετός ἔστι, μηδαμῶς διά τάς ἐν αὐτῇ καὶ ἔξ αὐτῆς δυνάμεις πολλαπλασιαζομένη (σελ. 684) ἥ συντιθεμένη, οὕτω καὶ δὲ θεός, οὐ πολυδύναμος μόνον ἀλλά καὶ παντοδύναμος ὑπάρχων, διά τάς ἐν αὐτῷ δυνάμεις τοῦ ἐνιαίου καὶ τῆς ἀπλότητος οὐκ ἐκχωρεῖ. Πολλά δ' ἄν τῆς ψυχῆς καὶ ἔργα καὶ σεαυτόν ἔξετάζων καταμάθοις, ἃ καὶ σώματος διεζευγμένη ἔχει καὶ τῷ σώματι τούτων μεταδίδωσι συνεζευγμένη. Οὐ μήν ἀλλά τήν αὐτοζώήν καὶ αὐτοθέωσιν καὶ τά τοιαῦτα τῶν δόντων ἀρχάς καὶ παραδείγματα λέγων δὲ μέγας Διονύσιος, οὐ προέχειν τόν Θεόν αὐτά φησι. Πῶς οὖν ἃ προέχει δὲ θεός ἀρκτά; Εἰ δέ καὶ ὡς δωρεάς προβάλλεται, πῶς δωρεῖται τά αὐτά ταῦτα δὲ αὐτός φησι, πῶς οἱ προορισμοί καὶ τά θεῖα θελήματα οὐκ ἄναρχα καὶ ἄκτιστά ἔστι; Πῶς οὖν δόμολογουμένως «ἐν μόνον ἄναρχον, ἡ οὔσια τοῦ Θεοῦ, τά δέ παρά ταύτην γενητῆς ἔστι φύσεως καὶ ἀρχήν ἔσχε χρονικήν»; Τίς ποτε τοῦτο τῶν ἀγίων εἴπεν; εἰ δέ μηδείς, πῶς ὄμολογεῖται;

Συνείρει δέ τούτῳ καὶ ἔτερον τῶν ὡσαύτως δόμολογουμένων, «μηδεμίαν ἄλλην εἶναι δύντοτητα μεταξύ τῆς οὔσιας τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν γενητῶν». Εἴ μέν οὖν οὔσιαν κανταῦθα λέγει τήν δύναμιν τοῦ Θεοῦ τήν μεθεκτήν καὶ οὔσιοποιόν, ἥν καὶ αὐτοουσίωσιν δὲ μέγας ὀνομάζει Διονύσιος, οὐκ ἔδει φάναι τῆς οὔσιας τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν γενητῶν ἀπλῶς πάντων μηδέν εἶναι μεταξύ, ἀλλά τῶν γενητῶν μόνον οὔσιῶν, ἐπεὶ τῶν ζώντων ἥ ζώντων, αἰσθητικῶς ἥ λογικῶς ἥ νοερῶς, οὐχ ἥ οὔσιοποιός τοῦ Θεοῦ δύναμις ποιητική ἀλλ' ἥ ζωοποιός, καὶ τῶν σοφιζομένων ἥ σοφοποιός, καὶ τῶν θεουμένων ἥ θεοποιός, ἀφ' ὅν καὶ Θεόν καὶ σοφίαν καὶ ζωήν, ἀλλ' οὐκ οὔσιαν

μόνον νοοῦμέν τε καί ὄνομάζομεν τήν ὑπερούσιον καί ἐνιαίαν κρυφιότητα ἔκείνην. Εἰ δ' ἔκείνην αὐτήν τήν ὑπερούσιον, κάνταῦθα καί ἀμέθεκτον, κρυφιότητά φησι, τήν ἐν ἀποκρύφοις ὑπερανιδρυμένην· (ἥν καί ἀνωτέρω μόνην ἄναρχον εἶναι ἰσχυρίζετο, περιελών αὐτῆς κακῶς τάς συναϊδίους (σελ. 686) αὐτῆς δυνάμεις τε καί ἐνεργείας, μᾶλλον δέ τά θεοπρεπέστατα ἔκεινα ἔργα, τά μηδέποτε ἡργμένα), εἰ τοίνυν ταύτην λέγει, καί ταύτης καί τῶν γενητῶν μηδεμίαν ἄλλην εἶναι μεταξύ ὀντότητα φησιν, αὐτήν λοιπόν φησι τήν ὑπερούσιον ούσιαν τοῦ Θεοῦ ὀντότητα τῶν γενητῶν ὡς μεθεκτήν ὑπάρχειν· τοῦτο δέ αὐτό καταφανές καί διά τοῦ μηδεμίαν ἄλλην φάναι πεποίηκεν· εἰ γάρ μή ἄλλη, αὐτή ἐξ ἀνάγκης. Μεθέξουσιν ἄρα τά γενητά πάντα τῆς ἀμεθέκτου ούσιας τοῦ Θεοῦ. Πῶς γάρ οὐ μεθέξει τῆς ὀντότητος ἔκαστον τῶν γενητῶν; Πῶς δέ ἔσται ἡ αἱών ἡ χρόνος ἡ τόπος καί τά ἐν αὐτοῖς, εἰ μή τοῦ εἶναι, ταύτον δέ εἰπεῖν ὀντότητος, μετέχει; Μεθέξει τοίνυν εἴπερ ἔσται τούτων ἔκαστον, δσα τε ούσιαι εἰσί καί δσα μή, τῆς ούσιας τοῦ Θεοῦ· οὐκ ἄλλη γάρ, ἀλλ' αὕτη μόνη κατά σέ τῶν γενητῶν ἔστιν ὀντότης· καί τό πάντων ἀτοπώτατον, δτι ούδε ούσιαι ἔσονται τά ούσιας μετέχοντα, καί ταῦτα θείας.

Εἰ δέ καὶ ἀρχή ἔστι τῶν ὁπωσδήποτε ὄντων ἡ ὀντότης, πῶς οὐχί καί ὑπερ αὐτήν ἔστιν ὁ ὑπεράρχιος; Εἰ δ' ἀρχή τῶν ἐξ αὐτῆς ἐξ ἀνάγκης ὑπερέχει, πῶς οὐχ ὑπέρ τά ὄντα ἡ ὀντότης; Εἰ δ' αὐτῇ μέν ὑπέρ τά μετέχοντα, ὁ δ' ὑπεράρχιος ὑπέρ αὐτήν, πῶς οὐ μεταξύ τῶν μετεχόντων καί τῆς ἀμεθέκτου ὑπερουσιότητος ἡ μεθεκτή ὀντότης; Καί μήν αἱ τοιαῦται ἄπασαι ἀρχαί οὐδέν ἔτερόν εἰσιν ἡ οἱ λόγοι τῶν ὄντων καί τά παραδείγματα, μεθεκτοί μέν τοῖς οὖσιν, ἔξηρημένοι δέ τῶν ὄντων, ὡς τῷ δημιουργικῷ νῷ ἐνυπάρχοντες καί προϋπάρχοντες, καθ' οὓς γέγονε τά πάντα. Πῶς οὖν οὐκ εἰσίν οὗτοι μεταξύ τοῦ ἀμεθέκτου καί τῶν μετεχόντων; Οὐ μήν ἀλλ' ἐπειδήπερ εἰσί τά μετέχοντα Θεοῦ, ἡ δέ ὑπερούσιος ούσια τοῦ Θεοῦ παντάπασιν ἀμεθέκτος, ἔστιν ἄρα τι μεταξύ τῆς ἀμεθέκτου ούσιας καί τῶν μετεχόντων, δι' οὗ ταῦτα τοῦ Θεοῦ μετέχουσιν. "Ἄν δέ οὐ ἀνέλης τό μεταξύ τοῦ ἀμεθέκτου καί τῶν μετεχόντων, ὡς τῆς ζημίας, διέστησας ἡμᾶς Θεοῦ, τό συνδοῦν ἐκ μέσον ποιησάμενος καί χάσμα καί (σελ. 688) ἀδιάβατον μεταξύ θέμενος ἔκείνου καί τῆς γενέσεως καί διοικήσεως τῶν γενητῶν. Δεῖ δή ζητεῖν ἡμᾶς Θεόν ἔτερον οὐκ ὄντα μόνον αὐτοτελῆ, αὐτενέργητον, αὐτόν ἔαυτόν δι' ἔαυτοῦ θεώμενον, ἀλλά καί ἀγαθόν, οὕτω γάρ οὐκ ἀρκεσθήσεται κινεῖσθαι μόνον τῇ ἔαυτοῦ θεωρίᾳ· μήδ' ἀνενδεῆ μόνον, ἀλλά καί ὑπερπληρέστατον, οὕτω γάρ βουλόμενος ὡς ἀγαθός τοῦ εὗ ποιεῖν οὐκ ἀδυνάτως ἔξει· μηδ' ἀκίνητον μόνον ἀλλά καί κινούμενον, οὕτω γάρ ἄπασι παρέσται ταῖς δημιουργικαῖς καί προνοητικαῖς προόδοις τε καί ἐνεργείαις. Καί ἀπλῶς δεῖ ζητεῖν ἡμᾶς Θεόν ὄντα πως μεθεκτόν, οὗ μετέχοντες ἔκαστος οίκείως ἔαυτοῦ κατά τήν τῆς μεθέξεως ἀναλογίαν ὄντες καί ζῶντες καί ἔνθεοι ἐσόμεθα.

"Ἔστιν ἄρα τι μεταξύ τῶν γενητῶν καί τῆς ἀμεθέκτου ὑπερουσιότητος ἔκείνης, οὐχ ἐν μόνον, ἀλλά καί πολλά καί τοσαῦτα, ὅπόσα δή καί τά μετέχοντα. Ταῦτα δ' οὐ καθ' ἔαυτά, τά μέσα ἔκεινα δηλαδή· δυνάμεις γάρ εἰσι τῆς ὑπερουσιότητος ἔκείνης, μοναχῶς καί ἐνιαίως προειληφύιας καί συνειληφύιας τήν τῶν μεθεκτῶν ἄπασαν πληθύν, δι' ἦν κατά τάς προόδους πολυπλασιαζομένη καί μετεχομένη παρά πάντων ἀν ἐκφοιτήτως ἔχεται τοῦ ἀμεθέκτου καί ἐνός. Εἰ γάρ καί τό τοῦ κύκλου κέντρον, ἔχον τήν τοῦ ἀφιέναι παρ' ἔαυτοῦ πάσας τάς τοῦ κύκλου γραμμάς δύναμιν ἐν ἔαυτῷ, οὐ δύο ἡ πολλά ἔστι σημεῖα, πολλῷ μᾶλλον ὁ Θεός πᾶσαν διπλόν ἀπαναίνεται, τάς δυνάμεις ἐν ἔαυτῷ καί τά παραδείγματα τῶν γενητῶν προέχων. 'Υπάρχουσιν οὖν αἱ τοιαῦται δυνάμεις καί τά παραδείγματα καί προϋπάρχουσιν, ἀλλ' οὐχ ὡς ούσιαι οὐδὲ ὡς αὐθυπόστατα, οὐδέ τι ταῦτα συντελοῦσιν εἰς τό εἶναι τόν Θεόν· ὑποστάτης γάρ

έστιν αὐτῶν, ἀλλ’ οὐχ ὑπό τούτων ὑφέστηκεν αὐτός· οὐ γάρ τά περί Θεόν ἔστιν οὐσία τοῦ Θεοῦ, ἀλλ’ αὐτός ἔστιν οὐσία τῶν περί αὐτόν. Ἡ μέν ἔστιν αὐτός ὑπερούσιος οὐσία, ἄρρητός τε καὶ ἀπερινόητος, ἀσχετός τε καὶ (σελ. 690) ἀμέθεκτος, ἥ δέ ἔστιν οὐσία τῶν ὅντων καὶ ζωῆ τῶν ζώντων καὶ σοφία τῶν σοφιζομένων καὶ ἀπλῶς πάντων τῶν ὁπωσοῦν ὅντων ὄντότης καὶ δύναμις καλλοποιός, καὶ νοεῖται καὶ λέγεται καὶ μετέχεται παρά τῶν γενητῶν. Εἰ γάρ κατά τόν μέγαν Διονύσιον «οὐ δι’ ἀγνωσίας μόνον, ἀλλά καὶ διὰ γνώσεως ὁ Θεός γινώσκεται καὶ ἔστιν αὐτοῦ καὶ νόησις καὶ λόγος καὶ ἐπιστήμη καὶ ἐπαφή καὶ αἴσθησις καὶ δόξα καὶ φαντασία καὶ ὅνομα καὶ τάλλα πάντα», τοιγαροῦν καὶ μέθεξίς ἔστιν αὐτοῦ, τοῦτο μέν διά τό νόησιν αὐτοῦ ὑπάρχειν καὶ αἴσθησιν καὶ ἐπαφήν, τοῦτο δέ διά τόν ὕστερον ἐπενηγμένον συμπεριληπτικώτατον λόγον. Ἀμέθεκτος ἄρα καὶ μεθεκτός ὑπάρχει ὁ αὐτός Θεός, ἐκεῖνο μέν ως ὑπερούσιος, τοῦτο δέ ως οὐσιοποιόν ἔχων δύναμίν τε καὶ ἐνέργειαν παραδειγματικήν καὶ τελικήν τῶν πάντων.

Ἄλλα γάρ τά τοιαῦτα παραδείγματα Πυθαγόρας μέν καὶ Πλάτων καὶ Σωκράτης ταπεινῶς καὶ ἀναξίως τοῦ Θεοῦ αὐθυπάρκτους ἔδόξασαν ἀρχάς συναιτίους τῷ Θεῷ. Τούτους οὖν αἵτιατέον ως πολυθέους, οἵτινες μεταξύ τῆς ὑπερουσιότητος ἔκείνης καὶ τῶν γενητῶν θείας οὐσίας ἐτέρας ἀρχικάς τῶν ὅντων αὐτοσχεδιάσαντες παρ’ ἔαυτῶν ὑπέστησαν, «ἄς οὔτε αὐτοί ἥδεισαν» κατά τό λόγιον «οὔτε οἱ πατέρες αὐτῶν». Ἡμεῖς δέ καὶ οἱ πατέρες ήμῶν οὐδέν τούτων αὐθύπαρκτον δοξάζομεν, οὐδὲ ἀναίτιον οὐδέ συναίτιον Θεῷ, διό καὶ προορισμούς καὶ προγνώσεις ταῦτα φαμεν καὶ θελήματα Θεοῦ, ὅντα μέν πρό τῶν κτισμάτων ἐν αὐτῷ πῶς γάρ οὔ; προηγμένων δ’ ὕστερον τῶν κτισμάτων κατ’ αὐτά. «Εἶπε» γάρ, φησί, «οὐκ ἐγένετο καὶ τό ἐννόημα ἔργον ἦν καὶ πάντα ὅσα ἡθέλησεν ἐποίησεν». Εἰ γοῦν καὶ μὴ πολλάς φαμεν ὑπερουσίως ἀρχικάς τε καὶ ποιητικάς τῶν γεγονότων οὐσίας, ἀλλ’ ἐν πᾶσαν διπλόην ἀπαναινόμενον καὶ κατά μίαν ἐνοειδῆ καὶ ὑπερηνωμένην ἀπλότητα τά πολυειδῆ καὶ μερικά προάγον, ἀλλά παντοδύναμον τοῦτ’ ἴσμεν καὶ συνεκτικόν ἀπάντων, ως ἐν ἔαυτῷ (σελ. 692) τά πάντα ἔχον καὶ πρό κτίσεως.» Εἰ γάρ ὁ ἥλιος», κατά τόν μέγα Διονύσιον φάναι, «τάς τῶν πολλῶν μετοχῶν αἵτιας ἐν ἔαυτῷ μονοειδῶς προείληφε, πολλῷ μᾶλλον ἐπί τῆς αὐτοῦ καὶ πάντων αἵτιας προϋφεστάναι τά πάντων τῶν ὅντων παραδείγματα κατά μίαν ὑπερούσιον ἔνωσιν συγχωρητέον».

Ἐστι οὖν καὶ ἀεί ἔστι καὶ κυρίως ἔστι προορισμός καὶ πρόγνωσις καὶ πρόνοια καὶ τά τοιαῦτα, καὶ ἀδιαιρέτως ἥνωνται τῷ Θεῷ καὶ τῆς ὑπερουσιότητος ἔκείνης ἔτερά ἔστι, καὶ ὑπέρ αὐτά ἔστιν ἔκείνη πῶς γάρ οὔ; Τί οὖν; ἐπεὶ ταῦτα κατά τινα ὑπαρξίν ἔστιν ἀεί, ἔστι δέ καὶ ὁ Θεός ἀεί, δύο ἡ πολλοί ἔσονται θεοί; Διότι δ’ αὐτῷ ταῦτα ἥνωνται ἀδιαιρέτως, σύνθετος ἔσται ὁ Θεός ήμīν; Ὄτι δ’ αὖ κατ’ αὐτά γεγόναμεν, οὐ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ’ ἐτέρων ποιήματά ἐσμεν; Ἡ που σύ καὶ τόν ἐπί γῆς ἐκ Θεοῦ ήμīν ἐπηργμένον βασιλέα δύο ποιήσεις βασιλέας καὶ ἐκ δύο βασιλειῶν σύνθετον ἀποδείξεις τό βασίλειον αὐτῷ καὶ ἄλλον δή τινα καὶ οὐκ αὐτόν ἐρεῖς τῶν ἀξιωμάτων πρύτανιν, δτι ὁρισμῷ καὶ θελήματι οἰκείω τά σχήματα ποιεῖται καὶ ὁ ὁρισμός αὐτῷ γίνεται σεπτόν ὅνομά τε καὶ ἀξίωμα ἐκάστω τῶν ἐν τέλει; Κάντα ὑθα γάρ μεταξύ τοῦ ἐπιτάττοντος καὶ τῶν ὑπακουόντων ἐξ ἀνάγκης τούπιταγμά ἔστιν. Ἄλλ’ οὐδέ τό δύνασθαι τις ἄν εἴποι μή προέχειν ήμīν τόν βασιλέα, ἔστι δ’ ὅπη καὶ τό προειδέναι, εἰ καὶ μή ἐπί πᾶσι καὶ διά παντός. Ἀρα δέ καὶ τόν ὁρισμόν αὐτόν μετά τῆς συγκλήτου θήσομεν, δτι μή βασιλεία ἔστιν ὁ ὁρισμός, καθάπερ ἐκεῖ σύ τά μεθεκτά κτιστά, δτι μή ταῦτ’ ἔστιν ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ; Ἐκ τοιούτων ἀρχῶν καὶ οὕτως διμολογουμένων διθεῖτας καὶ πολυθεῖτας ἔδειξας τούς ὁρθοδόξους.

ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΔΕΥΤΕΡΩΝ Ο ΤΡΙΤΟΣ (Σελ. 694)

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΚΒΑΙΝΟΝΤΩΝ ΑΤΟΠΩΝ

ΕΚ ΤΩΝ ΤΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΒΑΡΛΑΑΜ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΩΝ

Ἄληθεία καί τῷ τῆς ἀληθείας θεῷ διά τῶν αὐτῷ δοκούντων ἀνωμοιογημένων ἀρχῶν καί προτάσεων, ἃς οὗτος κατ’ αὐτῆς τῆς ἀληθείας προύβαλλετο, τοσαῦτά ἔστι καί τοιαῦτα καί εἰς τοῦθ' ἥκοντα κακοδοξίας. Ἄ δ’ ἐξ ὧν οἵεται συμπεραίνειν, ἄκων μέν, ἐαυτοῦ δ’ δύμως αὐθίς τυγχάνει καταμαρτυρῶν (ἐκείνου γάρ οὐκ ἐκόντος εἶναι πρός τάς ἡμετέρας ἥκει χεῖρας τά ἐκείνου συγγράμματα καί τόν συγγραφέα σφῶν οἴα πονηρόν ὠσανεί προήγγειλεν) ἃ τοίνυν αὐθίς ἐκ τῶν μετά χεῖρας ἡμῖν αὐτοῦ συγγραμμάτων ἀναφαίνεται κακῶς φρονῶν, κατ’ οὐδέν ἀπάδει τῶν περί αὐτοῦ προειρημένων ἐκείνων. Ἐχει γάρ ως συνελόντα φάναι τοσαύτην κακονοίας ὑπερβολήν, ως τούς μέν προφήτας ὑπό δαιμόνων ἐνεργεῖσθαι δεικνύναι, τούς δέ κατά τό τοῦ Θεοῦ εὐαγγέλιον πολιτευσαμένους ἀγίους τοῖς αἱρετικοῖς συντετάχθαι, τήν δέ προφητῶν καί ἀποστόλων καί τῶν κατ’ αὐτούς ἀρετήν κακίαν εἶναι καί οὐκ ἀρετήν ἀποφαίνεσθαι. Ἀρά τις γέγονεν ἐξ αἰώνος τοῦ τοιούτους συντιθέντος λόγους κακοδοξότερος; Ἀρά τις δυνήσεται νεμεσῆσαι τῷ πρός τόν τοιαῦτα συγγραφόμενον ἀντιλέγοντι; Ἀρά τινι μετά τῶν ἀγίων ἔσται μερίς τά τοιαῦτα συγγράμματα στέρεγοντι καί κατηγοροῦντι τῶν μή ταῦτα στεργόντων; Τί γάρ εἰ μή φανερῶς ἔστιν ἢ λέγει τούτων, ἀλλ’ ἐξ ὧν λέγει συνάγεται; Τοιαῦτα τά βαθέα τοῦ σατανᾶ, τά τοῦ πονηροῦ μυστήρια, ἃ τοῖς ὑπέχουσιν αὐτῷ τά ὡτα ψιθυρίζει, (σελ. 696) οὐ χαλῶν καί ὑπεκλύων τόν τόνον τῆς φωνῆς, ἀλλά τό βλαβερόν ὑποκρύπτων τοῦ νοήματος. Ἡμεῖς δ’ ὅπως ἔκαστον τῶν εἰρημένων κατασκευάσαι πειρᾶται, διά βραχέων ἐνταῦθα φανερώσομεν, καί πρῶτον διά τίνων δαιμονιώδεις, φεῦ, τούς ἐνθέους προφήτας δείκνυσιν ὁ λόγος αὐτῷ.

Τάς δράσεις τούτων χείρους εἶναι νοήσεως κατασκευάζει καί ἀποφαίνεται ως φαντασίας οὕσας, εἰ καί αἰσθητάς, ἵνα τήν γνῶσιν ὑπερέχουσαν τούτων ἐπιδείξῃ· εἴτα προϊών αὐτός φησι πάλιν «ἐμπαθῇ τυγχάνειν ἢ δαιμονιώδη νοῦν, δς ἃν ἐνεργοίη κατά χείρα νοήσεως ἐνέργειαν». Ἐπεὶ τοίνυν οἱ προφῆται νῷ ἐώρων («οὐ γάρ αἰσθητή τις», φησίν ὁ μέγας Βασίλειος, «ἢ τῶν προφητῶν ὅρασις, ἀλλ’ ὑπό τοῦ νοῦ κατανοούμενη, τοῦ Θεοῦ φωτίζοντος αὐτόν»· καί πάλιν, «προεώρων οἱ προφῆται τά μέλλοντα, τυπούμενοι τῷ Πνεύματι τό ἡγεμονικόν»), εἰ γοῦν νῷ ἐν Πνεύματι ἐώρων οἱ προφῆται, «ἐνεργείᾳ δέ χείρονι νοήσεως», ως οὗτος εἶπεν, αὕτη δέ δαιμονιώδης, δταν μή περὶ χρήματα καί τάς κάτω ἡδονάς καί δόξας ἐνεργῆ, ἃρ’ οὐ κατά τόν τά τοιαῦτα λέγοντα δαιμονιώδης ἢ θεία ὅρασις ἐκείνη; Τί δέ τό θεῖον Πνεῦμα καί τό φῶς ἐκεῖνο, τό τήν ὅρασιν ταύτην ἐμποιοῦν; Ἀλλά τρέποιτο ἐπί τήν κεφαλήν τό τοιούτο βλάσφημον τοῦ τοιούτους λόγους συντιθέντος, μᾶλλον δέ καί τῆς αὐτοῦ κεφαλῆς διαπεσόν ως πορρωτάτω γένοιτο, πρός τό μή ὅν χωρῆσαν, μετάμελον λαβόντος καί μεταμαθόντος τήν ἀλήθειαν.

Πόθεν δή τῷ τηλικούτῳ βόθρῳ περιέπεσεν; ἔροιτό τις ἄν. Ἐπεὶ λόγω καί φιλοσοφίᾳ φυσικῇ τά ὑπέρ λόγον τε καί φύσιν ἐξερεύνησεν, ἀπειθήσας τοῖς πατράσι λέγουσιν, «οὐ δυνατόν ἐρμηνευθῆναι λόγω τόν τρόπον τῆς προφητικῆς ὅψεως, ἀλλ’ ἐκεῖνος μόνον οἶδε σαφῶς, δ τῇ πείρᾳ μαθών· εἰ γάρ φύσεως ἔργα καί πάθη πολλάκις οὐδείς ἄν παραστήσειε (σελ. 698) λόγος, πολλῷ μᾶλλον τῆς τοῦ Πνεύματος ἐνεργείας», δ καί τοῖς μετά Χριστόν ἀγίοις ἴδοι τις ἄν πολλαχοῦ μαρτυρούμενον.

Τοῦτο τοίνυν τούτων οὕτω λεγόντων, αὐτός φησι Μασσαλιανούς εἶναι τούς πείρα δεῖν γινώσκειν ἡ πείρα ἔγνωκέναι τά τοιαῦτα λέγοντας. Ούκοῦν αὐτός ώς ἐκ γεωμετρικοῦ πορίσματος ἀναφαίνεται, πεῖραν μυστηρίου θείου ἡ Πνεύματος ἀγίου ἐνεργείας οὐδ' ἡστινοσοῦν λαβών· οὐ γάρ ἂν Μασσαλιανὸν ἐαυτόν ἀνεκήρυττεν. Εἰ γοῦν ὁ πεῖρα μαθῶν μόνος οἶδε τάς ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος, αὐτός δέ πείρα οὐκ ἔγνωκε καί τούς πείρα γνόντας οὐδαμῶς παραδέχεται, τίς ἔτ' ἄμφιγνοήσει μή ψευδολογίαν εἶναι πᾶσαν τήν περί τῆς θεοποιοῦ τοῦ Πνεύματος ἐνεργείας αὐτῷ γεγενημένην ἀδολεσχίαν, καί ταῦτα κατά τῶν ἐν πείρᾳ ταύτης γεγονότων ἔξενηνεγμένην αὐτῷ, μηδαμῶς εἰδότι μήτε ἄ λέγει, μήτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦται; «Γλυκύτητα γάρ μέλιτος ἀναγγελεῖ τοῖς μῇ γευσαμένοις», ἡ παροιμία φησίν· οἱ δέ μή γευσάμενοι, πῶς ἀναγγελοῦσιν; εἰπέ μοι· εἴ δέ καί τοῖς γευσαμένοις ἀντιλέγοιεν, ἄρ' οὐ μετά τοῦ ψευδόμενοι δῆλοι πεφηνέναι καί γέλωτα ὀφλήσουσιν ἔσχατον; Πολλῷ μέντ' ἂν εἴη ψευδηγόρος καί καταγέλαστος μᾶλλον ὁ περὶ τάς ὑπερφυεῖς ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος τοιαῦτα τερατευόμενος καί κατά τόν ἀπόστολον «ἄ μή ἐώρακεν ἐμβατεύων, εἰκῇ φυσιούμενος ὑπό τοῦ νοός τῆς σαρκός αὐτοῦ». Ἡρκει μέν οὐ τουτί μόνον, οὐ μόνον ψευδογράφον αὐτόν ἀπελέγξαι, πρός δέ τούτῳ καί τοῖς αἱρετικοῖς τούς ἀγίους συντάττοντα (καί γάρ ἐκείνων ἐστι λόγος «μόνον εἰδέναι σαφῶς τόν πείρᾳ μαθόντα» τάς ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος, δέ τούς τοῦτο λέγοντας αἱρετικούς εἶναι δισχυρίζεται) τουτί μέν οὖν ἥρκει καί τῶν μετά Χριστόν ἀγίων κατήγορον αὐτόν ἀπελέγξαι· τῷ δέ οὐκ (σελ.700) ἀπέχρησεν, ἀλλά καί δευτέρᾳ καί τρίτῃ καί ἔτι πλείστοι κατ' αὐτῶν, μᾶλλον δέ καθ' ἐαυτοῦ μεθόδοις ἔχρήσατο.

Τῶν γάρ ἀγίων ἐν τοῖς καθ' ἐαυτούς συγγράμμασιν ἐστιν οὗ πρός ἀλλήλους δοκούντων διαφωνεῖν, αὐτός ποτέ μέν τούτου, ποτέ δέ ἐκείνου ρήσει προσθέμενος, δι' ἐκείνης τοῖς ἄλλοις ἀναιδῶς ἐπιτίθεται καί ἐκκηρύκτους καί ἀποβλήτους ποιεῖται παντάπασιν ὡς καί ἀφορισμοῖς ὑποβάλλειν καί ἀναθέμασιν. Οὕτω τόν Νύσσης θεῖον Γρηγόριον μήτ' ἔκτος μήτ' ἐντός εἶναι τοῦ σώματος λέγοντα τόν νοῦ διά τό ἀσώματον τοῖς ἄλλοις ἐπεστράτευσεν ἀγίοις, δσοι ἐν τῇ καρδίᾳ τόν νοῦν εἰρήκασι, καί ὡς ἀντιτεταγμένους τῇ ἀληθείᾳ τοῖς αἱρετικοῖς εὐθύς ἐνηρίθμησεν. Ἡμεῖς δ' αὐτούς συμφώνους ἀλλήλοις κάν τούτῳ, καί ἡμᾶς αὐτούς αὐτοῖς, ἐν τε τῷ Ἀγιορειτικῷ κατά τῶν φρονούντων τά τοιαῦτα Τόμῳ κάν τῷ Περί Προσευχῆς δευτέρῳ λόγῳ τρανῶς ἀπεδείξαμεν. Ἄλλ' αὐθις αὐτόν τόν Νύσσης ὅπως τοῖς αἱρετικοῖς συνέταξεν ἄκουσον· εἰπόντα γάρ περὶ τοῦ πρωτομάρτυρος Στεφάνου ὡς «οὐκ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τε καί δυνάμει μένων τό θεῖον βλέπει, ἀλλά πρός τήν τοῦ ἀγίου Πνεύματος χάριν ἀνακραθείς, δτι τῷ ὅμοιῷ καθορᾶσθαι τά ὅμοια παρά τῆς Γραφῆς μεμαρτύρηται· εἰ γάρ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἡ τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ δόξα χωρητή κατέστη, ψευδῆς δ ἀχώρητον ἀποφηνάμενος εἶναι τό θέαμα· ἀλλά μήν οὐδέ ἐκείνον ψεύδεσθαι καί τήν ίστορίαν ἀληθεύειν ἐπάναγκες»· ταῦτα τοῦτον ἐν τῷ πρός τόν θεῖον Στέφανον ἐγκωμίῳ σαφῶς εἰπόντα, πολυτρόπως τοῖς αἱρετικοῖς ἐγκρίνει τόν ἄγιον διά τε τήν χάριν καί τήν ἀνάκρασιν (οὐ γάρ ἀσφαλῶς συνορᾶ τῶν λεγομένων τήν δύναμιν), μάλιστα δέ πάντων ἔξοστρακίζει τοῦ χοροῦ τῶν ὀρθοδόξων τόν ταῦτ' εἰπόντα, Μασσαλιανόν καί Βλαχερνίτην ἐπί διαβολῆς προσαγορεύσας διά τήν δρασιν, ἀντιτάξας αὐτῷ τούς ἀόρατον εἶναι τόν Θεόν λέγοντας.

(σελ. 702) «Τί δέ», φησίν, «ὅτι ὑπέρ ἄνθρωπον ὁ ἄνθρωπος γεγονώς, ὁρᾷ τόν Θεόν; ἄγγελος γάρ γένοιτ' ἄν, ἀλλ' ὁ κράτιστος τῶν παρ' ἡμῖν θεολόγων ἀποδεῖ τοῦ τῶν ἀγγέλων ἐσχάτου· εἰ δέ καί ἄγγελον γενέσθαι δοίημεν», φησίν, «ἀλλ' οὐδέ ἄγγελοι τήν οὐσίαν ὀρῶσι τοῦ Θεοῦ». Πρός ὅν ἂν τις φαίη δικαίως, “ἀγγέλων

πονηρῶν παίδευμα· καὶ γάρ ἐκεῖθεν μυηθείς τῶν ἀγίων κατήγορος γέγονας”. Ἀλλ’ οὐδ’ ὅταν ὁ βασιλεύς ἐθελήσῃ τῆς κατά πρόσωπον ὄμιλίας ἀξιώσαι τόν στρατιώτην, στρατηγός ἂν εἴη δι’ αὐτό πάραυτα, οὐδ’ ὅτι ἐγγύτερος τότε παρίσταται, παρά τοῦτο τό τοῦ ἀρχιστρατήγου σχῆμα παρήνεγκεν. «Ἄλλ’ οὐκ ἔνι», φησίν, «εἰ μή δι’ ἀγγέλου τόν Θεόν ἀνθρώπῳ συντυχεῖν· δι’ ἀγέλλων γάρ ιεραρχούμεθα». Τί ποιεῖς, ἀνθρωπε; Ἀνάγκας ἐπιτίθης τῷ καὶ τῶν ἀναγκῶν δεσπότη, τῷ καὶ ταύτας ἡνίκ’ ἂν ἐθέλῃ λύοντι, ἐνίοτε δέ καὶ μετασευάζοντι τελέως; Εἰπέ δή μοι· τίς ἦν ἀγγέλων δι τῷ Μωϋσῆ εἰπών, «ἐγώ εἰμι ὁ ὄν, ὁ Θεός Ἀβραάμ καὶ Ἰσαάκ καὶ Ἰακώβ», εἰ μή δι τοῦ Θεοῦ Υἱός, ὡς καὶ Βασίλειος δι μέγας λέγει; Τί δέ ἐστι τό ἐν τῇ τοῦ Ἰσραήλ Ἐξόδῳ γεγραμμένον διτι «ἔλαλησε κύριος πρός Μωσῆν ἐνώπιος ἐνώπιῳ, ὡς εἴ τις λαλήσει πρός τόν ἑαυτοῦ φίλον»; Τῷ δέ Ἀβραάμ δι ὄμιλῶν, ἡνίκα «Ὥμοσε καθ’ ἑαυτοῦ», εἴγε ἀγγελος ὑπῆρχε, πῶς δι ἀπόστολός φησιν ὡς «οὐκ εἶχε κατ’ οὐδενός μείζονος δύμόσαι»; Εἰ δ’ ἐπί τῆς νομικῆς σκιᾶς αὐτός δι Θεός εὐδόκησεν ὄμιλῆσαι τοῖς πατράσι, πῶς, τῆς ἀληθείας ἐκφανείσης καὶ τοῦ τῆς χάριτος νόμου τρανωθέντος, καθ’ ὅν οὐκ ἀγγελος, οὐκ ἀνθρωπος, ἀλλ’ αὐτός δι Κύριος ἔσωσεν ἡμᾶς καὶ αὐτό τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ πᾶσαν τήν ἀλήθειαν ἐδίδαξεν ἡμᾶς, οὐκ ἐμφανισθήσεται δι’ ἑαυτοῦ τοῖς ἀγίοις δι Θεός; Ἡ γενέσθαι μέν ἀνθρωπος δι’ ἡμᾶς οὐκ ἀπηξίωσε καὶ σταυρόν ὑπέστη καὶ θάνατον ὑπέρ ἡμῶν, καὶ ταῦτα ἀσεβῶν (σελ. 704) ὄντων ἔτι κατά τόν ἀπόστολον, ἀνθρώπῳ δέ ἀμέσως ἀπαξιώσει καὶ ἐνοικήσαι καὶ ἐμφανισθῆναι καὶ ὄμιλῆσαι, καὶ τοῦτ’ οὐκ εὔσεβεī μόνον, ἀλλά καὶ ἡγιασμένω καὶ διά τῆς τῶν θείων ἐντολῶν τηρήσεως προκαθηραμένω σῶμά τε καὶ νοῦν, καὶ τοῦ πάντα δυναμένου Πνεύματος ὅχημα καὶ ζεῦγος εὐθύνες ταῦτ’ ἔξειργασμένω; Τοῦτο δή καὶ αὐτός δι Νύσσης θεῖος Γρηγόριος ἀποδεικνύς, μετά τό μνησθῆναι τῆς οὐρανίου καὶ ὑπερφυοῦς ἐκείνης τοῦ Στεφάνου θεωρίας, «ἄρα», φησίν, «ἀνθρωπίνης φύσεως ἦν τό κατόρθωμα; Ἄρα τίνος τῶν ἀγγέλων πρός τό ὑψος ἐκεῖνο τήν κάτω κειμένην φύσιν ἀναβιβάσαντος; Οὐκ ἔστι ταῦτα· οὐ γάρ οὕτω γέγραπται, διτι Στέφανος τῇ δυνάμει πολύς ἢ τῆς ἀγγελικῆς βιοθείας πλήρης γενόμενος εἶδεν ἢ εἶδεν, ἀλλ’ διτι Στέφανος πλήρης ὄν Πνεύματος ἀγίου εἶδε τήν δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ τόν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ. Οὐ γάρ ἔστι, καθάπερ δι προφήτης εἶπε, τό φῶς ὁφθῆναι μή ἐν φωτί καθορώμενον. Ὁρασιν οὖν ἐνταῦθ’ εἶπε χωρητήν διά Πνεύματος, ἀλλ’ οὐχὶ γνῶσιν, καὶ τό «οὐδείς ἔώρακε Θεόν»· ἐπί ταύτης τῆς σημασίας ἐκλαβόμενος καὶ διαπορητικῶς ἀντιθείς τῇ πνευματικῇ τοῦ Στεφάνου θεωρίᾳ, τήν λύσιν ἐπήνεγκε κάλλιστά τε καὶ εὔσεβέστατα. Πρός δέ τούτοις οὐδέ τήν οὐσίαν εἶπε χωρητήν ἢ ὁρατήν, ἀλλά τήν δόξαν τοῦ Πατρός καὶ τήν χάριν τοῦ Πνεύματος.

«Ἄλλ’ ἐγώ», φησί, «τήν χάριν καὶ τήν δόξαν ταύτην ὑπερφυῆ καὶ δύμοίαν ἀκούων τῷ Θεῷ, ”τῷ γάρ δύμοίω”, φησί, “καθορᾶται τά δύμοια”, διό καὶ ἄκτιστον οὖσαν καὶ ἀναρχον, οὐσίαν ταύτην εἶναι λέγω τοῦ Θεοῦ». Καί οὐ δύναται εἶναι, ὡς τῶν ἀγίων ἀντικείμενε θεολόγε (λήσεις γάρ εὗ ἵσθι τούς εἰδότας οὐδαμῶς, εὶ καὶ τά δύναματα κρύπτων τήν ἀγίαν τῶν ἀγίων διάνοιαν ὡς ἀλλοτριόφρονός τίνος προτείνεις περιέργως), οὐ δύναται τοίνυν ἐνέργεια Θεοῦ ὑπερφυής, ἀναρχός τε καὶ ἄκτιστος ὑπάρχειν καὶ διά τό τόν Θεόν ὄλον φανεροῦν (σελ. 706) δι’ ἑαυτοῖς τοῖς ὑπερφυῶς ἐν Πνεύματι ὁρῶσιν δύμοία τῷ Θεῷ; «”Απαγέ», φησίν· «ἔν γάρ ἄκτιστόν τε καὶ ἀναρχον, ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ· πᾶσα δέ ἐνέργεια αὐτοῦ κτιστή». Τῆς ἀσεβείας ἢ γάρ οὐκ ἔχει φυσικάς καὶ οὐσιώδεις ἐνεργείας δι Θεός καὶ ἀθεός ἔστιν δι τοῦτο λέγων (τοῦτο γάρ ἀντικρυς, φησίν, διτι οὐκ ἔστι δι Θεός, οἱ γάρ ἀγιοι πατέρες φανερῶς λέγουσι, κατά τόν Θεῖον Μάξιμον, μήτε εἶναι μήτε γινώσκεσθαι χωρίς τῆς οὐσιώδους αὐτῆς ἐνεργείας τήν οίανδήποτε φύσιν), ἢ οὖν οὐκ εἰσίν οὐσιώδεις καὶ

φυσικαί θεῖαι ἐρνέργεαι καί οὐδέ Θεός ἐστι λοιπόν, ἡ εἴπερ εἰσίν ἐνέργειαι θεῖαι, φυσικαί καὶ οὐσιώδεις, κτισταί δέ εἰσιν αὗται, κτιστήν ἐσται καὶ ἡ ταύτας ἔχουσα οὐσία τοῦ Θεοῦ· ἡς γάρ οὐσίας τε καὶ φύσεως αἱ φυσικαί καὶ οὐσιώδεις ἐνέργειαι κτισταί, καὶ αὐτή ἡ ταύτας ἔχουσα φύσις καὶ οὐσία κτιστή καὶ ἐστι καὶ γινώσκεται.

Εἰπέ δή μοι πόθεν ἐν δυσίν ἐνεργείαις καὶ φύσεσιν ἔγνωμεν Χριστόν, εἰ μή αἱ τοῦ Θεοῦ φυσικαί ἐνέργειαι ἀκτιστοί εἰσι; Πόθεν δέ καὶ ἐν δυσί θελήσεσι γινώσκομεν αὐτόν, εἰ μή καὶ ὁ Θεός θέλησιν εἶχε φυσικήν καὶ θείαν; Τί οὖν τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα, οὐχί φύσεώς ἐστιν ἐνέργεια Θεοῦ; Ἀρ' οὖν κτιστόν ἐστι τὸ τοῦ ἀκτίστου θέλημα; Ἀρα δέ καὶ ὑπό χρόνον καὶ ἀρχήν ἐστι καὶ θέλησιν ἔσχεν, ἣν οὐκ εἶχε πρό αἰώνων; Τί οὖν; Ἀναγκασθείς ἡ μεταβούλευθείς; Οὕτω ταῖς καινοφωνίαις ὁ ταλαίπωρος οὗτος, οὐ τῇ θείᾳ φύσει μόνον ἀλλὰ καὶ τῇ διά σαρκός ἐπιδημίᾳ τοῦ σωτῆρος ἐπηρεάζει καὶ χριστιανοκατήγορος ἐθέλων εἶναι τοῦ χριστιανῶν εὔσεβοῦς πληρώματος ἔαυτόν ἔξεβαλε, μονοφυσίτης τε καὶ μονοθελήτης καὶ τῶν πώποτε ἀναφανέντων χείρων ὑπό τῶν οἰκείων λόγων ἔξελεγχθείς. Εἰ γάρ πᾶσα ἐνέργεια Θεοῦ, χωρίς τῆς τά πάντα πρώτως ἐνεργούσης οὐσίας τοῦ Θεοῦ, κατά τούς ἐκείνους λόγους, χρονικήν ἔσχεν ἀρχήν, καὶ κτιστή ἐστιν ἐξ ἀνάγκης πᾶσα ἐνέργεια Θεοῦ λοιπόν οὐκ εἶχεν ὁ Χριστός κτιστάς καὶ ἀκτίστους ἐνεργείας φυσικῶς, (σελ. 708) ἀλλά κτιστάς μόνον, μιᾶς ἄρα ἐνεργείας ἦν καὶ ταύτης οὐ θείας, ὡς οἱ κακόδοξοι ἐκεῖνοι ἔλεγον, ὑπό γάρ τοῦ κτιστόν ἄπασαί εἰσιν· εἰ δέ μιᾶς ἦν ἐνεργείας καὶ μιᾶς φύσεως ἐξ ἀνάγκης ἦν, καὶ ταύτης αὐθίς οὐ θείας, κατά τούς πάλαι ποτέ μονοφυσίτας, ἀλλά κτιστῆς· ἡς γάρ φύσεως ἡ ἐνέργεια κτιστή, ἀκτιστος αὐτή οὐκ ἐστι.

Πρός δέ, εἰ μή ἀνάρχους ἔχει ἐνεργείας ὁ Θεός, τούτων ὥν ἐπέκεινα, καθ' ὅσον τό ἐνεργοῦν οὕτω τῶν ἐνεργούμενων ὑπερέχει, πῶς προάναρχος καὶ ὑπεράναρχος ἐστιν; Ὡς γάρ ὑπέρθεος οὐκ ἄν ἦν, κατά τόν μέγαν Διονύσιον, εἰ μή θεότης ἐλέγετο τό χρῆμα τοῦ θεοποιοῦ δώρου, ὃ ἀεί ἐστιν ἐκ τοῦ ἀεί ὄντος Θεοῦ κατά τόν θεῖον Μάξιμον (εἰ γάρ μή τοῦτο δοίη τις, τῆς τοῦ Θεοῦ φύσεως μεθέξουσιν οἱ θεούμενοι καὶ φύσει ἔσονται θεοί) ὡς οὖν, εἰ μή ἡ χάρις τῆς θεώσεως ἦν, οὐκ ἄν ὑπέρθεος ἐκαλεῖτο ὁ Θεός, οὕτως οὐδέ ὑπεράναρχος κληθεί ἄν, εἰ μή, καθάπερ ὁ θεῖος Μάξιμός φησιν, «ἄναρχα ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐστιν ἡ ἀθανασία καὶ ἡ ἀπειρία καὶ ἡ ὄντότης καὶ ὅσα περί τόν Θεόν οὐσιωδῶς θεωρεῖται». Πῶς δέ καὶ κατά μέθεξιν τῆς τοιαύτης χάριτος, κατά τόν αὐτόν ἄγιον, ἄναρχος γίνεται ὁ ἀνθρωπος, καθάπερ ὁ Μελχισεδέκ, «μήτε ἀρχήν ἡμερῶν μήτε ζωῆς τέλος» ἐσχηκέναι μαρτυρούμενος, καὶ πᾶς ὁ κατά Παῦλον τήν τοῦ ἐνοικήσαντος λόγου ζῶν θείαν καὶ ἀΐδιον ζωήν, εἰ μή ἀναρχος ἡ χάρις εἴη;

«Ἄλλ' εἰ καὶ τις δοίη», φησίν, «ἀκτίστους εἶναι ἐνεργείας θείας, οὐδείς ἔώρακεν αὐτάς, εἰ μή κτισταί γεγόνασιν». Ὄτι μέν οὖν οὐδέποτε ἐκεῖναι γίνονται κτισταί, ἀλλά μόνα τά μετέχοντά ἐστι κτιστά, τῶν μεθεκτῶν προόντων ἐν Θεῷ, καὶ ὡς, εἰ μή τοῦτ' εἴη, τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ τά κτίσματα μεθέξουσιν, ὃ παντός μᾶλλον ἄτοπόν ἐστι, τοῦτο μέν οὖν ἀφῶμεν νῦν. Ἀλλ' οὐδέ τά πόρρω ὡς ὑπ' ὀφθαλμούς ήμεῖς (σελ. 710) δρῶμεν, οὐδέ τά μέλλοντα ὡς ἐνεστῶτα, οὐδέ τό περί ήμῶν θέλημα τοῦ Θεοῦ, εἰ μή ἐκβαίη, γινώσκομεν ήμεῖς, οἱ δέ προφῆται καὶ τήν ἐν Θεῷ πρό τῶν αἰώνων ἐνυπάρχουσαν ἔγνώκασι βουλήν, μήπω ἀποτελεσθεῖσαν. Οὕτω καὶ οἱ ἔκκριτοι τῶν μαθητῶν, καθάπερ ἀκούεις ψάλλουσαν τήν Ἐκκλησίαν, εἰ μή ἐκκεκώφηται τά ὡτα, τήν οὐσιώδη τοῦ Θεοῦ καὶ ἀΐδιον εὐπρέπειαν εἶδον ἐν Θαβώρ, οὐ τήν ἀπό τῶν κτισμάτων δόξαν τοῦ Θεοῦ, ὡς αὐτός χαμαιζήλως ὑπείληφας, ἀλλ' αὐτήν τήν ὑπέρφωτον τοῦ ἀρχετύπου κάλλους λαμρόπτητα, αὐτό τό ἀνείδεον εἶδος τῆς θεϊκῆς ὥραιότητος, δι' οὗ θεουργεῖται καὶ τῆς πρόσωπον θείας ὁμιλίας καταξιοῦται ὁ

άνθρωπος, αὐτήν τήν ἀῖδιον καί ἀδιάδοχον βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, αὐτό τό ύπέρ νοῦν καί ἀπρόσιτον φῶς, φῶς οὐράνιον, ἄπλετον, ἄχρονον, ἀῖδιον, φῶς ἀπαστράπτον ἀφθαρσίαν, φῶς θεοῦν τούς θεουμένους· αὐτήν γάρ εἶδον ἦν καί ἔνοικον ἐσχήκασιν ὕστερον τήν χάριν τοῦ Πνεύματος· μία γάρ χάρις Πατρός Γενοῦ καί Πνεύματος, ἦν εἰ καί σωματικοῖς εἶδον ὀφθαλμοῖς, ἀλλά διανοιγεῖσιν, ως ἐκ τυφλῶν γενέσθαι βλέποντας, κατά τόν ἐκ Δαμασκοῦ θεῖον Ἰωάννην, καί ἴδεν τό ἄκτιστον ἐκεῖνο φῶς, διότι τῷ μέλλοντι αἰῶνι τοῖς ἀγίοις μόνοις ἀκαταλήκτως ἔσται θεατόν, κατά τούς ἀγίους Διονύσιον τε καί Μάξιμον.

‘Ορᾶς ὅτι τάς κτιστῇ δυνάμει ἀօράτους ἐν τῷ Θεῷ θείας ἐνεργείας οἱ ἀγιοι διά τοῦ Πνεύματος, ὑπεραναβάντες ἔαυτούς, ὁρῶσιν; «‘Ο γάρ ἀξιωθεῖς», φησίν, «ἐν τῷ Θεῷ γενέσθαι, πάντας εἴσεται τούς ἐν αὐτῷ τῶν ὄντων προϋφεστῶτας λόγους καθ’ ἀπλῆν τινα καί ἀδιαίρετον γνῶσιν»· καί πάλιν, «τήν ψυχήν πρός ἔαυτήν καί τόν Θεόν συναχθεῖσαν, οὐκ ἔσται ὁ εἰς πολλά καί κατ’ ἐπίνοιαν αὐτήν ἔτι διαιρῶν λόγος, τῷ πρώτῳ καί μόνῳ καί ἐνὶ λόγῳ τε καί Θεῷ κατεστεμένην (σελ. 712) τήν κεφαλήν, ἐν ᾧ κατά μίαν ἀπερινόητον ἀπλότητα πάντες οἱ τῶν ὄντων λόγοι ἐνοειδῶς προϋφεστήκασιν, ὡς ἐνατενίζουσα οὐκ ἐκτός αὐτῆς ὄντι, ἀλλ’ ἐν ὅλῃ ὅλῳ καθ’ ἀπλῆν προσβολήν, εἴσεται καί αὐτή τούς τῶν ὄντων λόγους, δι’ οὓς τυχόν πρίν νυμφευθῆναι τῷ Λόγῳ καί Θεῷ, ταῖς διαιρετικαῖς ὑπήγετο μεθόδοις». ‘Ορᾶς ὡς οὐ καθ’ ἡμᾶς ὁρῶσιν οἱ ἐν Θεῷ γενόμενοι καί θεωθέντες καί πρός αὐτόν ἐνθέως ἀτενίζοντες; Αἰσθήσει γάρ τά ύπέρ αἰσθησιν καί νῷ τά ύπέρ νοῦν ὁρῶσι θαυμασίως, ταῖς ἀνθρωπίναις ἔξεσιν ἐγγινομένης τῆς τοῦ Πνεύματος δυνάμεως, δι’ ἣς ὁρῶσι τά ύπέρ ἡμᾶς. Ἡμῶν οὖν τῇ αἰσθήσει συναπτόντων ἀεί τό ύπέρ αἰσθησιν, ὡς μετά τοῦ ὑπερφυοῦς καί τό ύπερώνυμον δειχθῆναι τῆς ὁράσεως ἐκείνης, διαιρῶν σοφιστικῶς διὰ τῆς κακίας σοφιστής οἰεταί τι καθ’ ἡμῶν λέγειν καί τούς παιδαριώδεις τήν διάνοιαν ἔξαπατῇ, καταφλυαρῶν τῶν αἰσθητόν τάχα τό θεῖον οἰομένων, ὥσπερ ἄν εἴ τις τῶν οὐσίαν ἔχειν τόν Θεόν φατε, ἢ τῶν καθόλου τί ἔστι ψιλῇ μόνῃ ἐπινοίᾳ θεωρούμενον καί οὐκ ἔστιν ἀληθῶς, ἢ τι τῶν ἀτόμων. Πρός δὸν ἄν εἴπον ὅπερ καί ἡμεῖς πρός τόν φερωνύμως λατινέλληνα δικαίως τοῦτον, ὡς “ἔοικας οὕτω τῶν περί Θεοῦ λόγων ἐπαΐειν ὡς βοῦς καί ὄνος τῶν ἀδόντων”. Οὕτω γάρ τό παρ’ ἡμῶν πνευματικόν καί ύπέρ νοῦν λεγόμενον ὡς αἰσθητόν λεγόντων παρακούων ἡμῶν κατηγορεῖς, καί, διαφορωτάτου δοντος τοῦ κατ’ αὐτόν τοῦ καθ’ αὐτό, ὡς ταύτοις αὐτός ἀκούεις καί τῶν περί Θεόν ὅσοι φυσικά κατ’ αὐτόν ἥγῃ.

«‘Αλλ’ οὐδενός», φησίν, «ἔσται διαφέρων ὁ Θεός τῶν ὁρωμένων, εἰ ἐκ τῶν περί αὐτόν ὁρᾶται· καί γάρ ἔκαστον τούτων οὐκ ἐκ τῶν κατ’ αὐτό, ἀλλ’ ἐκ τῶν περί αὐτό ἔστιν (σελ. 714) ὁρώμενον· ἥλιον γάρ οὐ τῆς οὐσίας ἀντιλαμβάνεται ἡ ὄψις, ἀλλά τῶν περί αὐτήν». Πρῶτον ἐν οὖν ἀπό τοῦ σοί προτεθέντος παραδείγματος συκοφάντης ἐκών ἀναφαίνη τοῦ Θεοῦ καί τῶν ἀγίων αὐτοῦ· ἥλιος γάρ καί ἡ ἀκτίς καί δθεν ἡ ἀκτίς καλεῖται, καί οὐ δύο παρά τοῦτο ἥλιοι· τοιγαροῦν εἰς Θεός, εἰ καί ἡ ἐκ Θεοῦ θεοποίος θεολογεῖται χάρις, καί τῶν περί τόν ἥλιον ἔστι τό φῶς, οὔκουν οὐσία τοῦ ἥλιου. Πῶς οὖν οὐσία Θεοῦ τό ἐκ Θεοῦ τούς ἀγίους ἐπιλάμπον φῶς; Τί δέ τό τοῦ ἥλιου φῶς; Ὁρώμενον γίνεται ἡ καί πρό τοῦ ὁρᾶσθαι ἦν; Πολλῷ μᾶλλον δήπουθεν τό θεουργοῦν τούς θεωμένους φῶς. Ἔπειτα, εἰ μηδέν παρά τοῦτο μηδενός τῶν ὁρωμένων διαφέρει ὁ Θεός, πῶς ἄραί σοί τε καί τοῖς κατά σέ, μᾶλλον δέ καί τοῖς πολλῷ σου κρείττοσιν ἀνθρώποις, οὐχ ὁρᾶται; Οἱ σοί τοίνυν ὀφθαλμοί, τυφλοί ὄντες πρός τό τοῖς ἀγίοις φῶς ἐποπτευόμενον, καί τό σόν στόμα ἐμφραζάτωσαν, τοιαῦτα εἰς τό θεῖον φῶς ἐκεῖνο βλασφημοῦν, διδάξαντες ὡς οὐ φυσικόν, οὐδέ δι’ ἀέρος ἐκεῖνο ὁρατόν. Ὁ διαβεβαιούμενος αὐτός, οὐδέ τόν μέλλοντα αἰῶνα ἀνεπηρέαστον

άφηκας· τῶν θεηγόρων γάρ σαφῶς λεγόντων ώς οὐκ ἀέρος καί τοῦ δι' αὐτοῦ φωτός τότε δεησόμεθα, σύ το μή ληπτόν αἰσθητικὴ δυνάμει τοῦτο φῶς, τήν καλλονήν τοῦ μέλλοντος καί μένοντος αἰῶνος, αἰσθητόν ἀποφαίνη καί δι' ἀέρος καί τότε εἶναι ὅρατόν.

«Ἄλλ' εἰ καί πρός τό τοιοῦτο φῶς ἀκρασίαν περίκειμαι», φησίν, «ἄλλ' ἀνεῳγμένα ὥτα ἔχων, τοῦ λέγοντος ἀκούω "ώς ἐκ τῶν περί αὐτόν νῷ μόνῳ σκιαγραφεῖται ὁ Θεός, τοσαῦτα περιλάμπων ἡμῶν τό ἡγεμονικόν, καί ταῦτα κεκαθαρμένων, ὅσα καί ὄψιν ἀστραπῆς τάχος οὐχ ἰσταμένης"» Ὁντως ἔοικας τυφλῷ παρά του τῶν δρώντων περί φωτός διδασκομένῳ, ὃς, πρίν διακοῦσαι τοῦ διδάσκοντος, ὑπό τῆς ὑπερβεβαλούσης ἀπονοίας, ώς αὐτός κρείττον εἰδώς τε καί διδάξων, (σελ. 716) ἐπανίσταται τῷ διδασκάλῳ. Τί γάρ προϊών φησιν ὁ θεολόγος οὗτος; «Διά τοῦτο περιλάμπει λίαν ἀμυδρῶς τῷ νῷ μόνῳ τήν ἀρχήν ὁ Θεός, ἵνα τῷ ληπτῷ μὲν ἔλκῃ πρός ἔαυτόν, τῷ δέ ἀλήπτῳ θαυμάζηται, θαυμαζόμενον δέ ποθῆται πλέον, ποθούμενον δέ καθαίρῃ». Τί καθαίρει ποθούμενον; Τόν νοῦν ἄρα μόνον; Οὕτοις καί γάρ οὗτος κατά τούς πατέρας οὐ πολλῆς σπουδῆς εἰς τό καθήρασθαι δεῖται, ρᾳδτά τε τῆς καθαρότητος πέφυκεν ἐκπίπτειν, διό καὶ χωρίς τοῦ θείου πόθου καθαρθείη ἄν ώς ὁ θεολόγος οὗτος ἔδειξε, καί τοῖς εἰσαγομένοις ἡ τοιαύτη κάθαρσίς ἔστι κατάλληλος. Ὁ δέ θεῖος πόθος, πᾶσαν ἔξιν τε καί δύναμιν ψυχῆς τε καί σώματος καθαίρων καί τῷ νῷ μονιμωτέραν ἀπεργασάμενος τήν κάθαρσιν, δεκτικόν τῆς θεοποιοῦ χάριτος τόν ἄνθρωπον ποιεῖται. Διά τοῦτο τό θεῖον «παθούμενον καθαίρει, καθαίρον δέ θεοειδεῖς ἀπεργάζεται· τοιούτοις δέ γενομένοις, ώς οἰκείους ἥδη προσομιλεῖ τολμᾶ τι νεανικόν ὁ λόγος ὁ Θεός θεοῖς ἐνούμενός τε καί γνωριζόμενος· καί τοσοῦτον ἴσως, ὅσον ἥδη γινώσκει τούς γινωσκομένους». Ποῦ τό ἀμυδρόν ἐνταῦθα τῆς ἐλλάμψεως; «καθ' ὅσον γάρ», φησί, γινώσκει ὁ Θεός αὐτούς, κατά τοσοῦτον ἴσως καί αὐτοί», φησί, «γινώσκουσι Θεόν». Πῶς; Οὐ διανοίας ἀμυδραῖς ἐπιβολαῖς, καθάπερ ἀρχόμενος τοῦ λόγου εἱρηκεν, ἔλλ' ἐν Θεῷ θεόν εἰδότες καί διά τῆς πρός αὐτόν ἐνώσεως θεοειδεῖς ἥδη γεγονότες καί θεοειδεῖ δυνάμει ταῖς θειοτάταις ἐπιβάλλοντες χάρισι τοῦ Πνεύματος, αἵς ἐνατενίζειν τούς μή θεοειδεῖς καί νῷ μόνῳ ζητοῦντας τά περί Θεόν ἀμήχανον.»

΄Αλλ' ώς μέν τῇ θεοειδῇ τόν ἄνθρωπον ποιούσῃ χάριτι τόν Θεόν γινώσκει ὁ παθών, ἥδη γέγονε σαφές. Πόθεν δ' ὅτι καί φῶς αὕτη ἔστιν εἰσόμεθα; Παρά τοῦ αὐτοῦ πάλιν ἡ καί ἄλλου του τῶν διά πείρας διδασκόντων. Παρίτω τοίνυν ἔτερος, ώς πλείους εἶναι τούς συμμαρτυροῦντας. Εἰπών γάρ (σελ.718) ὁ θεῖος Μάξιμος τήν γενησομένην ἐπί τοῦ μέλλοντος αἰῶνος τῶν ἀγίων ἔνωσιν πρός τό τῆς θείας ἀπλότητος κρύφιον, ἐπάγει· «καθ' ὅν τῆς ἀφανοῦς καί ὑπεραρρήτου δόξης τό φῶς ἐποπτεύοντες, τῆς μακαρίας μετά τῶν ἄνω δυνάμεων καί αὐτοί δεκτικοί γίνονται καθαρότητος». Ἄλλα πόθεν ὅτι καί θέωσις τουτί τό φῶς; Τοῦ αὐτοῦ πάλιν ἄκουσον· εἰπών γάρ τόν τρόπον ώς ἐφικτόν τῆς τοῦ Θεοῦ πρός τούς θεοποιούμένους ἐνώσεως, ώς ψυχῆς πρός σῶμα γίνεται τρόπον, ἵν' ὅλος ἄνθρωπος θεωθῇ, τῇ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ χάριτι θεουργούμενος, ἐπάγει· «ὅλος ἄνθρωπος μένων κατά ψυχήν καί σῶμα διά τήν χάριν καί τήν ἐμπρέπουσαν αὐτῷ διόλου θείαν τῆς μακαρίας δόξης λαμπρότητα». Εἴδες ώς λαμπρότης τοῦ Θεοῦ ἔστι τό φῶς ἐκεῖνο; Τί οὖν, ἡ λαμπρότης τοῦ Θεοῦ κτιστόν; Ἄλλα τῶν ἔξῆς ἄκουε· «μεθ' ἦν οὐκ ἔστιν ἐπινοῆσαί τι λαμπρότερον ἡ ὑψηλότερον· τί γάρ θεώσεως τοῖς ἀξίοις ἐρασμιώτερον;». Ἡκουσας ὅτι ἡ λαμπρότης αὕτη θέωσίς ἔστι καί ώς οὐδέν τοῖς ἀξιωθεῖσιν ὑψηλότερον τῆς θεωρίας ταύτης; Ἄλλα θέλεις μαθεῖν ώς αὕτη ἔστι δι' ἦς τοῖς ἀξίοις ὁ Θεός ἐνοῦται; Τῶν ἔξῆς αὐθίς ἄκουσον· «καθ' ἦν ὁ Θεός, θεοῖς

γενομένοις ένουμενος, τό πᾶν ἔαυτοῦ ποιεῖται δι' ἀγαθότητα». Τοῦτ' ἄρα τό θεοποιόν ἐστι δῶρον, ὃ θεότητα καλέσας ὁ ἔξ Ἀρείου Πάγου τῶν Ἀθηνῶν φανότατος φωστήρ ἐπέκεινα ταύτης εἶναι λέγει τόν Θεόν. Ποῦ δή σοι ἡ γνῶσις καί ἡ μίμησις καί ἡ ἀφαίρεσις, δι' ὧν σύ σπεύδεις ἀφαιρείσθαι τῶν πολλῶν καί τήν ἐκ πίστεως γνῶσιν τῆς ὑπέρ ήμᾶς καί ὄντως θεομιμησίας;

«Ἄλλ' οὐχὶ καὶ ὑπέρ τό καθ' ὑπεροχήν μή ὅν τόν Θεόν εἴρηκε», φησίν, «εἰ καὶ ὑπέρ ταύτην τήν θεότητα προσεῖπε τοῦτον». Σοί γε οὐκ εἴρηκεν, εῦ οἰδᾱ λαλεῖ γάρ οὐκ εἰς (σελ. 720) τά σά, ἀλλ' εἰς ὡτα ἀκουόντων ἐστι γάρ μακάριος. «Οταν γάρ λέγη τόν Θεόν ὑπερουσίως ἔχειν τό ὑπερούσιον, τί γε ἄλλο λέγει ἢ δτι ἐπεί ὑπερούσιον ἐτι τό καθ' ὑπεροχήν μή ὅν, ὑπέρ τοῦτο ὁ Θεός ἐστιν, ὑπερουσίως ἔχων τό ὑπερούσιον; Τί δέ ὁ λέγων, μᾶλλον δέ οἱ λέγοντες, «ἔν γάρ εἰσι» κατά τήν δεσποτικήν εὐχήν καί δι' ἐνός τούς ἀγίους ἀπαντας προάγομεν, τί οὖν οἱ λέγοντες τῆς καθ' ὑπερουσιότητα θέωσεως ἀπείρως ἐξηρημένον εἶναι τόν Θεόν; Τί δέ ὁ εἰπών πάσης θέσεως καί ἀφαιρέσεως ἐπέκεινα εἶναι τήν τοῦ Θεοῦ ὑπεροχήν; Ἄρ' οὐχ ὑπέρ τό καθ' ὑπεροχήν μή ὅν, καὶ ὑπέρ τήν ἄκτιστον ἀθανασίαν καὶ ζωήν καὶ ἀγαθότητά φασιν εἶναι τόν Θεόν, εὶ καὶ σύ τούς τοῦτο λέγοντας, πρός τό τῆς αὐτῶν ἀσφαλοῦς θεολογίας ὕψος ἀτενίζειν οὐ δυνάμενος, φεῦ τῆς τόλμης, φεῦ τῆς ἀπάτης ἦν ἐπεπόνθεις, ἀσεβεῖς τρανῶς προσείρηκας καὶ ἀπεκήρυξας ἀπαντας; Ἄλλ' ἐκεῖνοι σοῦ καὶ τῆς σῆς χαμαιζήλου γνώμης καὶ τῆς πάντα τολμώσης γλώττης μηδένα λόγον ποιούμενοι, καὶ τό «ἀπειράκις ἀπείρως» ἐπί τῶν τοιούτων πάντων τῇ θείᾳ προσέθηκαν ὑπεροχῆ, κοινῇ πάσαις ἐννοίαις καὶ πᾶσι ρήμασιν ἄφραστον εἰδότες αὐτήν. Ἄλλα τούτων μέν ἄλις.

«Οπως δέ καὶ τήν ἀρετήν κακίαν οὗτος ἐποίησεν, ως ἐν βραχεῖ δεικτέον. Ἀπάθειαν εἶναι λέγει τήν τοῦ παθητικοῦ καθ' ἔξιν νέκρωσιν. «Αἱ γάρ τούτου», φησίν, «ἐνέργειαι μάλιστα πάντων ἐκτυφλοῦσι καὶ κατορύττουσι τό θεῖον ὅμμα· δεῖ δή κατά μηδεμίαν ἔαυτοῦ δύναμιν τοῦτο ἐνεργόν ἔαν». Βαβαΐ πῶς κατορύττει τό θεῖον ὅμμα τά πρός τά πονηρά μῆσος καὶ ἡ πρός τόν Θεόν καὶ τόν πλησίον ἀγάπη; Καὶ ταῦτα γάρ τοῦ παθητικοῦ εἰσιν ἐνέργειαι· ταύτη γάρ τῇ δυνάμει τῆς ψυχῆς ἀγαπῶμέν τε καὶ ἀποτρεπόμεθα, οἰκειούμεθά τε καὶ ἀλλοτριούμεθά· μετάθεσιν τοίνυν οἱ ἐρασταὶ τῶν καλῶν (σελ. 722) ποιοῦται τῆς δυνάμεως ταύτης ἀλλ' οὐχὶ νέκρωσιν, οὐκ ἀκίνητον κατακλείσαντες ἐν ἔαυτοῖς, ἀλλ' ἐνεργόν δείξαντες ἐν τῇ πρός τόν Θεόν καὶ τόν πλησίον ἀγάπη, αἵ δυσίν ἐντολαῖς κατά τόν τοῦ Κυρίου λόγον «ἄπας ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέμανται». Εἰ δ' αὔται τό θεῖον ὅμμα κατορύττουσι καὶ τόν κατ' αὐτάς ζῶντα ἐμπαθῆ ποιοῦσι, τίς τῶν ἄλλων ἀρετῶν οὐ κακία; Τούτων μέν οὖν ἔκαστον διά τε τῶν προτέρων ἡμετέρων λόγων κάν τοῖς νῦν ἡμῖν προτεθειμένοις ἐδείξαμεν, καταλέξαντες καὶ ἐξελέγχαντες καὶ ὅσα καθ' ἡμῶν καὶ τῶν ἐφ' ἡμῶν πατέρων ἐντεκών τοῖς οἰκείοις λόγοις προσθηκεν, ἐγκαλλωπιζόμενοι τῷ κοινωνοί γενέσθαι τῆς πρός τούς ἀγίους ὕβρεως· πάντως γάρ καὶ τῆς εὐλογίας κοινωνήσομεν αὐτοῖς.

Ἐκεῖνο μέντοι προσήκει συνιδεῖν, ως εἴ τις ἐθελήσειε σατανικόν οἶον σύγγραμμα τάς ἀπ' αἰῶνος ἄχρι νῦν πονηράς αίρεσεις ὄνομάσαι, κατά κεφάλαια διηρημένον εἰς τάς ἄλλοτε ἄλλως ὑποβολαῖς ἐκείνου φυομένας, ἐπίλογον εἶναι τούτων ἀπασῶν τό τοῦ λατινέλληλος τουτί βιβλίον. Οὐδέ γάρ τῆς παλαιαῖς διαθήκης τοῦ Θεοῦ καταψευσάμενος, τῆς καινῆς ἐφείσατο, οὐδέ εἰς τήν θείαν φύσιν ἀμαρτών, τήν διά σαρκός τοῦ Θεοῦ ἐπιδημίαν εἴασεν ἀνεπηρέαστον, οὐδ' εἰς τήν πνευματικήν ὑβρίσας θεωρίαν, τήν τῆς ἀρετῆς πρᾶξιν ἀδιάβλητον κατέλιπεν, οὐδέ τῷ τῶν μακαρίων ἀνδρῶν κατά τόν νῦν αἰῶνα ἐπιθέμενος ζωῆ, τοῖς τοῦ μέλλοντος αἰῶνος οὐκ

έπέβαλε τάς χεῖρας, ἀλλά κατά παντός, ὡς εἰπεῖν, ἔχώρησε καλοῦ καί ἵεροῦ καὶ θείου, παρόντος τε καὶ παρελθόντος, ἐφ' ἡμῖν τε ὅντος καὶ οὐκ ἐφ' ἡμῖν, ἐλπιζομένου τε καὶ ἀρτίως ὡς ἐν ἀρραβῶνος μέρει χορηγουμένου τοῖς ἀξίοις, τοῖς τε πρό νόμου καὶ τοῖς μετά νόμον ἀγίοις ὃν πρός ὁλίγους (σελ. 724) ἔκαστος ἐν μέρει τῶν ταῖς αἱρέσει προϊσταμένων ἀντετάξατο, κοινῇ πᾶσιν οὗτος ἀντιπαραταξάμενος νῦν, ἀνάπλεων πάσης αἱρέσεως ἔξενήνοχε σύγγραμμα, πάντας τούς ἀγίους καὶ πάσας σχεδόν τάς τούτων δόξας πολυτρόπως διαβάλλον, ὡς εὐχερές εἶναι προθεμένους ἡμᾶς συλλαβάς ὁλίγας ἐκάστου τῶν ἀγίων, εἴτα, τήν πονηράν ταύτην δέλτον ἐπαναγινώσκοντας, σαφέ εὐθύς ποιῆσαι πᾶσιν, ὡς αἱρετικούς καὶ δυσσεβεῖς, ἀθέους τε καὶ πολυθέους καὶ ἀλιτηρίους τούς αὐτάς γράψαντας οὐ παραιτεῖται καλεῖν. Εἰ μέν οὖν ἀπιστῶν τις ἡμῖν ἐνεργῶς ἐθέλει τάληθές ἰδεῖν, ἵτω παρ' ἡμᾶς καὶ μανθανέτω, τῶν τοιούτων συγγραμμάτων προτεθέντων φανερῶς εἰ δ' εὐλόγως τε καὶ μή, τόν τῶν ἀγίων κατήγορον στέργειν ἀποδέχεται, αὐτός τοῦ ἑαυτοῦ βαστάσει κρῖμα, ὅστις ἄν ἦ.